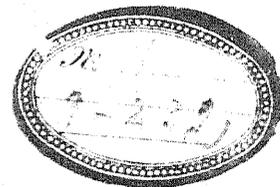

3. a. 7. 3

3-2-252

2 400 50

Case	A
Number	20
Page	333

Del Collegio de' Comp. di S. Stefano de' S. R. R/81M

IN CANTICVM

CANTICORVM

SALOMONIS

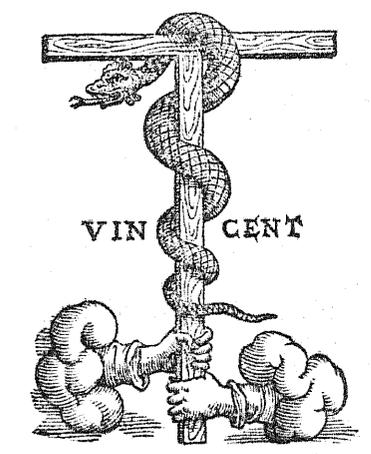
Dilucidis. propeq. diuina Explanatio,
IN ISAGOGEN, PARAPHRASIN, ET QVINQUE
posteriores plenioris interpretationis libros distributa.

Historiam totius Euangelicæ Eccl. progressus, & myseria, quæ Salomon
in hoc Epithalamio, sub obscuris figuris obfignata proponit, admi-
bili methodo, & exactissima, ac peruigili indagatone, sub breui
compendio mirificè declarata continens.

OPVS A DEO PRÆCL. ET TALI TANTAQ. DOCTR. REFERIVM,
vt omnes sacrarum litterarum studiosi, qui eiusmodi scriptis sese applicuerint,
in Concionando, in Disputando, ac de veritate fidei nostræ loquendo,
immortalem gloriam adepturi sint.

Auctore **COSMA DAMIANO HORTOLANO** Perpinianensi,
Theologia, ac Iuris Pontificij Doctore Eximio: Monasterij Beate Mariæ villæ
Bertrandi, Ord. Canon Regularium D. Aug. Abbate, Philippiq. Secundi huius
nominis Hispaniarum Regis catholici, in Synodo Tridentina Theol. destinato.

CVM DVPLICI INDICE, VNO LOCORVM S. SCRIPTURÆ EXPLICATORVM,
Altero rerum Selectiorum locupletissimo.

VENETIIS, Apud Felicem Valgrifum. M D L X X V.

S. C. Rq. M.

VM vir eximia eruditione Cosmus Damianus Hortolanus, superioribus annis, commentarios quosdam in Canticum Canticorum Salomonis, eruditos illos quidem, luculentos, ac perpolitos lucubrasset: edere illos in publicum ac typis mandare quàm vehementissimè satagebat: verum dum è Lugduno Barcinonem Græcos ac Hebræos characteres adferri dat operam: euenit, vt vi morbi cuiusdam correptus sedes ad cœlestes euolaret. Quamobrem extincto illo eximio viro, euulgandorum studium eorum commentariorum mirandum in modum refrixit. Etenim quem eiusmodi rei cura teneret, extabat nusquam quispiam. Quare venire multorum in manus illos, à quibus negligerentur, oportuit. Cum autem postremum apud fœminam fratris ipsius auctoris vxorem eos esse comperimus, non potuimus nos, qui Hortolani cognati eramus, non magnopere propter eam causam condolere. Quid enim spei poterat nobis esse, dum apud fœminam illam sorderent, fore ut eius cura ac industria monumenta viri tam docti prodirent vnquam in lucem, ac in manibus studiosorum virorum verifarentur? Egi propterea cum religioso quodam viro familiæ Franciscanorum, vt copia commentarios eos legendi nobis a fœmina illa fieret. Id autem simul atque fui consequutus, vnà cum aliquot ipsius auctoris studiosis viris operam dedi, ut typis tandem hi commentarij mandarentur, in manusque omnium uenirent. Qua in re facienda nihil equidem nobis prius fuit, nihilque antiquius, quàm vt illi vestræ S. C. R. q; Maiestatis nomini consecrati apparerent. Nam cum docto illi Abbati nihil, dum apud nos superstes erat, charius, nihilque optabilius fuerit, quàm ut edendis aliquibus literarijs monumentis quàm magna beneficia a vestra Maiestate accepisset, palam cunctis faceret; animique sui grati significationem aliquam ederet quàm luculentissimam:

quid nos aliud potissimum spectare, quid nos aliud constituere oportebat? Prodeunt igitur hi nunc commentarij. S. C. R. q; vestrae Maiestatis freti patrocinio: cui debent, quicumque lecturi sunt eos, quemcunque fructum sunt ex illis legendis consequuturi. Nam cum languere sine benignitatibus Mecanatum omnia praecleara ingenia soleant: munificentia, largitionibusque uestrae S. C. R. q; Maiestatis virefcere, mirificumque in modum efflorescere ac fructus edere suauissimos ingenium docti illius Abbatis necesse fuit. Tam multis donis cumulatus, tam multiplicibusque honoribus uir ille a uestra Maiestate cohonestatus, ad cantandum nobis tam mirabiliter Canticum Salomonis vires ingenij fuit ille consequutus longè ualidissimas. Quamobrem per gratam rem me facere uestrae S. C. R. q; Maiestati speraui, illos in eo nomine prodire faciens: cum propter viri illius memoriam, tum propter operis tam praecleari meritum ac dignitatem. Cumque nullae sint alię nostrę curę, nulli labores, quam ut in munere a uestra S. C. R. q; Maiestate nobis commisso fidelem strenuamque operam nauemus; superest, ut in quacunque alia re opera mea, uestra S. C. R. q; Maiestatis uti uelit, promptum, praestoque mecum animum conatumque omnem futurum recipiam.

Qui manus uestrae S. C. R. q; Maiestatis osculatur

Petrus Balle Regij Cathalonie consilij Doctor.

IOAN-

IOANNES RAUSICVS

Presbyter Theologus,

HORTOLANIQVE DISCIPVLVS

Pio Lectori Salutem.

N tibi lector candidè commentarij Cosmae Damiani Hortolani Abbatis Ville Bertrandi, quos in Cantica Canticorum sapientis. Salom. superioribus annis ille conscripsit, nunc diuina iuuante gratia, tandem in lucem prodeunt. Hos commentarios omnipotens rerum auctor cunctis Ecclesiae suae sanctae calamitatibus solitus occurrere in huiusmodi historica expositione edi uoluit his nostris calamitosi temporibus, in quibus tam multiplices sunt de vera religione ac fide Christiana controversae, tam uehementes, tam multaeque hostis sponse, uni ei, ingenijque suuati suasiones, quibus complures matris Ecclesiae catholicae filios, eos pro sua inueterata uasfricia quam plurimis terrenis rebus decipiens subuertit. Voluit igitur benignissimus dominus hos tandem commentarios hoc tempore euulgari, ut hi miseri aliquando ad ueram lucem conuersi, ipsam ut ingenuam matrem sequantur, ac amplectentur: a cuius agnitione per hostis artes ipsi fuerunt abducti, amore capti rerum, quae sensibus sunt obuia, quibus oculus aciemque propriae intelligentiae obtudentes, dum erga matris Ecclesiae dogmata explicanda suis proprijs sensibus censuerunt esse utendum, doctrinam reiecerunt illam, quae reuelata fuit humilibus hominibus; qui se ipsos, suosque proprios sensus abnegantes solum sensum sanctae matris Ecclesiae, atque sponsi eius sequuntur, per quam solam illius uiam, atque sponsi eius ingredierentur. At uero alij contrario modo se gerunt. Suae namque prudentiae innitentes in scientia sapientium huius mundi se magnifice extollunt, cum tamen sint a scientia uera lucis oppido quam alieni. Atque illam alteram scientiam amplectati, putantes se esse sapientes, stulti facti sunt, eua nescientes in cognitionibus suis: aciem autem intelligentiae matris Ecclesiae obtundere sunt conati: ac se ueram matrem Ecclesiam profitentes monstrare, pro uera matre aliam supponunt, per uiam superbiae incedentes, elati, ambitiosi, subtilibus interpretationibus sacrarum scripturarum, ac cognitione variarum linguarum instructi, varios sensus excogitantes, ab spiritu uero sacrarum librorum quam maxime alienos, sacra pagina uerba contorquent.

quent, contrariasque vero sensui illius eliciunt sententias. Quam rem illis hoc modo contingere, non est cur mirari debeamus. Illorum enim magister Satanas, Christo huius nostrae matris sponso aliquot scripturae sacrae testimonia adferebat, atque diuersos sensus illorum reddebat ab spiritu uero sacrorum bibliorum, Quae quidem non in alio sensu, atque spiritu accipienda sunt, quam in suo proprio, quem sponsus ipse Christus in ueritate sui sancti Pneumatis manifestari fecit, ostendens nobis non debere nos proprietati literae addictos esse, id per eos significans à quibus est dictum; litera est, quae occidit, spiritus autem dat uitam. Hos autem spirituales interpretes sequi recusant illi male feriatu homines à suo magistro Satana seducti subtilibus quidem quibusdam alijs interpretationibus, sed à proprijs ipsorum sensibus profectis. Ex reb. enim huiusmodi argumentantes in quandam philautiam perducti sunt, ut se sapientes esse existiment, atque proinde sequi resugiant illorum sententias, quos spiritus Dei sanctus docuit ipsam ueritatem: Elatiq; proinde, atque insolescentes in tantam mentium caliginem incurrunt, ut ueram propriamque matrem cognoscere haud quaquam ualeant, similes infantibus lactentibus effecti, qui pro uera matre quamcunque aliam admittunt feminam. Neque propterea magistri sui Satana animaduertunt astus atque uersutias, qui rationibus & doctrinis eiusmodi subtilibus ipsos ducit obcecatos, magnifica de se & de sui similibus sentientes: oppido quam elati propter illud, quod se uident gratia maxima apud magnates atque potentissimos Principes poilere, sua dogmata, suamque sapientiam amplectentes, ac suspicientes. Qui quidem alia commodiora uia decipi non poterant, quam uerisimilibus quibusdam subtilissimisque aggressionibus magnarum scientiarum specimen praesferentibus; quarum quidem sunt magnates illi ignorantissimi, cum praesertim nebulones hi habeant apud ipsos Principes pretextum quod sunt ipsorum magnatum salutis atque boni studiosissimi. Quae quidem re consequuntur facile: ut fides maxima ipsis detur: felici porro successu uehementur elati uafriciam Satanae non animaduertunt, qui semper studet, ut per ea se insinuet, per quae commodius ualeat ipsi imponere, ut per eos commodissime quae cupit ipse efficiat. Summum eius studium est auertere atque abducere filios sponsae Christi. Quod quidem per quam plurimos uariosque homines est semper operatus, procurans ipsis ministris tantam gratiam, tantamque auctoritatem, ut nocere quam plurimum filijs praedictae sponsae possit. Quod quidem inter alios perspici potest quam uerum sit, in uno Aman magistro domus Regiae Asueri, quem Satanas in tam sublimem locum apud Regem illum euexerat, ut solus posset filios Dei perdere atque abolere. Quod quidem publicis edictis iam curatum ab eo fuerat, ut fieret, nisi Dei manus per tempus accurrisset. Atque stulti illi non uident qua-

lem

lem exitum Aman ille habuit: ut que sit, ut alij multi, ex sublimi loco in infimum deiectus, & praecipitatus; non secus atque Satanas horum magister ex caelestibus delitijs ad fauces Tartari demissus. Atque Aman quidem uilissima opprobria crudelissimisque poenas perpatiens, illis saluis quos perdere operam dabat, interijt. Sed hi miseri non animaduertunt se per Satanam eò esse sublato, ut se sapere existiment plusquam ulli unquam antea sapuerint: & id gratia polleant quam maxima apud orbis potentissimos: unde sit ipsis exitus timendus maximopere miserabilis. Quoniam sequi nolunt illos, quibus omnipotens Deus sui sancti spiritus gratiam contulit, ut illo illustrati alios docerent. Neque considerant non esse consilium neque potentiam aduersus consilium Dei, qui dederat illis eiusmodi matrem propriam, per quam nutrienda essent & regenda omnes gentes, per quam habere ualeant commodius bonum, quod ipsis conuenit, quam per Reginam Esther, fuerat illi Dei populo tributum. Tametsi tantum illud bonum extiterit, ut opprobrium cesserit illi populo in honorem, & metus in gaudium, & mors ipsa in uitam. Verum in hac sponsa Christi ac Regina coronare demita, non solum Deus nobis dedit id omne, quod illi populo tributum fuerat, sed multò cumulatioris honores, ac uita aeternae consolationes. Atque sponsam in publicum, atque conspectum omnium prodire fecit, in hisce Hortolani commentarijs adeo resurgente ac splendidam: ut nulli possit esse ambiguum, num sit ipsa uera propriaque mater Ecclesia, per quam tantum boni ad nos sit deriuatum. Quae quidem nihil aliud satagit quam filiorum suorum bonum, ut ipsum adipiscantur, eoque secum fruantur; scit enim id sponsam suam uelle. Nam is uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem suae ueritatis peruenire. Et uero cum olim Deus introduxisset per Salomonem eam per similitudines ac parabolas proprietatesque mysticas rerum creatarum, & artificiosarum sui Regij cultus & ornatus refertarum, ut sic in cognitionem sui sponsi omnes homines adduci ualeant: Nunc placuit summa maiestati per hunc Mardocheum Cosmam Damianum Hortolanum declarare modos loquendi, et notum facere quid sponsus de ipsa matre Ecclesia sentiret. Itaque hunc habens uestitum, reiectis difficilioribus difficultatibus, non aliter, atque Regina olim Esther ueteribus abiectis uestibus, ad regem uenerit: Prodit nunc ipsa seipsam in suo proprio spiritu declarans, & quid sibi uelit spiritus sanctus demonstrans: Qui tunc per Salomonem ueteribus intelligentijs utebatur: nunc autem nobis adhibitis Christi sui sponsi intellectibus, non ut dictum est antiquis, sed ut ipse dixit in spiritu suae gratiae, ego dico uobis. Et per Ioannem ait: Ecce noua facio omnia: Et lux solaris resplendens in conspectum omnium exit, ut uera cunctis mater esse agnoscat: atque uera & immaculata ipsius sponsa intelligatur, quae mater sit omnium, & quod alia non sit, neque spectat

*ri debeat alia per quam simus seruandi: cum sola sit hæc per quam simus
 in salutis portum deducendi, non aliter, atq; illi, qui in uniuersali dilu-
 uio reperti fuere: quando sola fuit Arca Noe, in qua aliqui seruari potuerunt;
 ad eundem namq; modum sola hæc mater est, apud quam sospites ad salu-
 rem venire ualeamus. Est enim hæc nauicula illa sancti Petri, nempe Eccle-
 sia Catholica Romana. Et quidem per hæc Historicam expositionem non so-
 lum ea qua per Salomonem Spiritus sanctus prædixit, demonstrantur, uer-
 rum etiam quæcunq; dixit idem Spiritus sanctus in varijs scripturae san-
 ctæ locis per varios Prophetas: atque etiam Christus Dominus sponsus
 monstrauerit, & per suos fidelissimos coadiutores euulgauerit in Euange-
 lijs, & alijs sanctis & approbatis scripturis, & que admodum ab illa magna
 Spiritus sancti tuba dictum fuit. Quod si ipse uel Angelus de cælo uellet
 dicere aliam ueritatem, atque illam, quam per se fuerat manifestata, nec
 crederent. Ita & nos credere oportet, non aliam esse ueritatem, quam qua
 est per dictam ipsam sanctam matrem Ecclesiam demonstrata: quam
 nunc per hos Commentarios resurgentem, amabilem, & uenustam prodi-
 re Deus misericors facit, ut manifestius a cunctis agnoscat, eosque ut
 propria mater in amorem sui sponsique multo uehementius cum profectu
 omnium trahat, quam Regina Esther ipsum Assuerum. Utque ad se ut pro-
 priam matrem redeant miseri illi, qui abierunt: quemadmodum filius il-
 le prodigus ad domum redijt paternam. Hæc enim eiusmodi amore cum
 paterno tum materno filios transfugas expectat, cum stola immortalita-
 tis Regioque conuiuij apparatus in cælesti sponsi mensa. Et quamuis Cosma
 Damiano Hortolano hæc fuerit collata gratia: ut operis tam eximij au-
 ctor esset: non placuit tamen Deo, ut dum uiueret Hortolanus hi Commen-
 tary in publicum prodirent: quantumcunq; id ille peroptaret: ut quale
 opus esset nempe diuinum, multo melius nosceretur: idque maiori omnium
 emolumento: Sed quando uisum fuit domino faciendum esse, mouit cor-
 da Reuerendi patris fratris Tanerney Franciscanorum obseruantium
 familia, & multis magnifici, eximijque Regij Doctoris, huius regij con-
 silij nostri insignis Principatus Cathalonie Petri Balle Hortolani cognato-
 rum: & mei Ioannis Rausci discipuli Hortolani obseruantissimi & studio-
 sissimi, qui diuino conuenientes spiritu ipsam impressionem aggressi su-
 mus: atque ad felicem finem perduximus. Itaque candidè lector, om-
 nia boni consules, & primo omniumque auctori gratias ages, ipsique
 laudes dicito, & pro secundo ad Deum funde preces, atque uale in
 perpetuas aternitates.*

FRA-

FRATER MICHAEL TAVERNER GERUNDENSIS PIO LECTORI. S.

ETSI sanguinis coniunctio, quæ in intima amicitia, ueraque be-
 neuolentia agglutinata est, in alterius amorem, ad honoremque
 & bonum omne illi optandum utrumquemque mortalium com-
 pellit: super omnia tamen perfectionis Christianæ uinculum
 quam arctissimum charitas, & uirtutis uirtutis sanctum bitumen
 dilectio Christianum animum, pectusque pium cuiuscumque vi-
 ri cogit eius, quem amat, opera, beneque gesta, & præclara quæque magni duce-
 re, in magnoque ac debito honore illa ubique haberi operam dare. Hanc autem
 dilectionem, & christianæ perfectionis charitatem si duo illa priora, sanguinis
 inquam coniunctio, & intima amicitia comitantur: maiori cum promptitudine,
 ac animi feruore, omnique cum alacritate, & oblectatione eadem certum est iri
 præstatum. Quamobrem nemini mirum uideri uelim, quod ego Reuerendi patris
 Cosmae Damiani Hortolani cognatus, eiusdemque amantissimus ac studiosissi-
 mus uehementer, idque multo iam a tempore, luculentissima eius, propeque diui-
 na in Cantica Cantorum Salomonis opera in lucem, orbique toti prodere fa-
 tagens, illibatam illius uitam, quæ non modo in priscorum philosophorum inda-
 gandis scientijs, sed & in sanctorum induendis moribus transmissa fuit, mortali-
 bus omnibus dem operam patefacere, ut illis operibus docti uiri, hac uero uitæ
 expositione pij possint maximopere iuuari. Hæc autem etsi facere impeditus oc-
 cupationibus innumeris, detentus longissimis itineribus, quibusdam etiam re-
 tardatus infirmitatibus ad hæc usque tempora distulerim: nunc Deo optimo ma-
 ximo largiente, pace & quiete concessa, multorum precibus, Reuerendissimique
 præsertim Petri Martyris olim Elnensis Episcopi morem gerere studens, Reue-
 rendiq; patris Hieronymi Rabassa nuper Cathalonie provincialis iussibus obtē-
 perans, & cōi omnium utilitati cupiens consulere: uitæ tanti uiri, & opera ipsa di-
 uino adspirante, & bene fortunatè numine legenda cunctis, & imitanda propono.
 Natus est Cosmas Damianus Hortolanus in ea Cathalonie regione; cui Ros-
 fellio, siue Ruscino est nomen, in oppido Perpiniaco. Verum non multis post or-
 tum illius elapsis annis, transmigrantibus parentibus ex eo oppido in urbem Ge-
 rundam, contigit illi, ut apud parentes, christiana pietate præstantes, omni cum
 religione, & morum honestissimorum disciplina Gerundæ educaretur. Hic in
 primis infantie annis bonæ præclaræque indolis existens, uirtutum ac literarum
 capescendarum maximum specimen dedit, aded ut honesti flagrans desiderio, re-
 licitis & patria & parentibus, Heroum dictis, factisque permotus, longinqua loca,
 & gymnasia peragraret: sicque Complutum celeberrimum pulcherrimarum di-
 sciplinarum Emporium peruenit: ibi breui temporis spatio Latine linguæ, ac
 Græcæ peritiam adeptus collega in trilingui collegio creatus est. In septem uerò
 liberalibus artibus bene institutus magistri gradu supra alios augustiuri fuit infi-
 gnitus. Verum non his contentus, alia ad Europæ regna ueniens, quodcunq; ge-
 nus scientiarum doceri percipiuit. Itaque Lutetiam Parisiorum adiens Com-
 pluten-

plutenfis magister discipulus in ea urbe fieri uoluit. A grammaticis igitur initium iterum faciens, postquam apud grammatices optimos institutores, atque apud optimum Rhetorem Latinæ linguæ exactam cognitionem adeptus fuit, nec non & artem poeticam eximie calleret, inter eius enim schedas hoc deprehensum est admirabile epigramma,

*Quando ego crudeles pœnas, tormenta, crueſq;
 Cogito, quis durus me malè torquet amor,
 Ad mortem totis contendo uiribus: illis
 Tet finem sperans fata datura malis.
 Poſtquam autem affulſit moriendi ſpes mihi, noſtra
 Immodicæ opplenur pectora lætitiâ.
 Maxima me ad uitam retrahunt ea gaudia: ſicq;
 Mors uitam, mortem ſic mihi uita parit:
 Sic uiuo ac perco (quam dura hæc ſors) neq; uitam
 Mors mihi, nec mortem tollere uita poteſt.*

Virum doctissimum cursum philosophiæ florentissimum percurrentem sequutus fuit. Cumque litterarum Græcarum cognitionem haberet, Græca interpretantes magistros disertissimos habuit: & ad Hebræam linguam ac Chaldæam animum adijciens, institutores quam doctissimos nactus, in omnium linguarum peritia eminentissimus euasit. Quamobrem cum eruditissimum quendam in mathematicis, & Theologos præstantissimos per annos multos audiuiſſet, mathematicus tandem egregius & Theologus perquam excellens est effectus. Verùm cum ex uigiliarum, studiorumque nimia frequentia in morbum grauem, atque adeò in paralyſim incidisset, eius uicem Ioannes Syluius regius Medicus peritissimus dolens, viroque compatiens, omni cum diligentia illius iam à cæteris sine remedio deſtituti curam geſſit. Deoque adiutore, ipſiusque induſtriam fauente, in optimum ſtatum Hortolanum reſtituit. Mouit vehementer animum hominis ea res, in amoremque medici, ac artis medendi Hortolanum adeo accendit, ut deinceps Theologico ſtudio ſtadium artis medicæ coniungens, ſuique medici factus diſcipulus, non minorem ex cognitione artis Hippocraticæ, quam ex peritia utriusque Theologiæ Pariſijs laudem conſequutus eſſe iudicaretur. Tandem cum finem ſtudijs ſuis poſiturus eſſe uidebatur, utpote cui nihil quod diſcere deberet, reſtaret: aliquid aliud etiam auidiſſima eius mens, atque inſatiabilis ſapientiæ comparandę appetitus diſcendum agnouit, ius nimirum utrumque, Canonicum nempe, ac ciuile. Quare relinquens Lutetiam, ad nutricem iurium Bononiam ſclicibus auſpicijs ſe contulit. Nihil autem homo doctiſſimus, in omniq. genere præclararum diſciplinarum excellens, ueritus eſt iuris diſcendi cauſa diſcipulus fieri. Quamobrem ſcliciffimo ingenio præditus, memoriaque tenaciſſima pollens, breui tempore conſequutus eſt, ut Doctör in Canonico iure, ac in ſacra Theologia Bononiæ crearetur. Cum uerò is in examinibus & diſputationibus ſuis maxime admirabilis uir deprehensus fuiſſet, atque ex eo magnam nominis celebritatem ea in urbe obtinuiſſet, Illuſtriſſimus ſimul & Doctiſſimus Cardinalis Contarenus ſanctæ ſedis Apoſtolicæ legatus, fama tanti uiri permotus, & iudicio tam prudentis hominis fretus, dedit operam ut cum Monachus quidam in linguis non mediocriter uerſa

tus

tus, dogmata quadam falſa publico in loco defenderet, & propter peritiam idiōmatum, adeò excellens appareret, ut quàm plurimorum animos ſubuereret; dedit inquam operam Cardinalis, ut ad certamen illud litterarium die quodam Hortolanus adueniret. Hic uerò ubi cœpit cum homine uerſipelle contendere, illeque artibus ſolitis euadere ſe ſperaret, ſic ab Hortolano quam falſus eſſet, demonſtrationes reduceretur. Id uerò cum in cœtu hominum innumerorum ad illud certamen uiſendum undiq. confluentium actum eſſet, tanta urbem illam admiratio cœpit, ut urbi uniuerſæ die illo lux de cœlo decidens in medio illarum tenebrarum, & fluctuationum maris uifa fuerit coruſcare. Nam cum Monachus ille ſua facundia, ac dicendi ſubtilitate plerorumque circumſtantium animos ad ſe rapiuiſſet: propterea quod Doctör ſummus ab indocta plebe reputaretur: interuentu Hortolani inops iudicij, atque ignarus, & imprudens eſt illo die ab omni circumſtanti illa corona iudicatus. Hortolano uerò Monachum illum uincenti vrbs uniuerſa tunc fauit, ut omnium calculis ſummus omnium Bononien. Doctörum ſit declaratus. Illuſtris porro Cardinalis Contarenus, ubi manus dedere Monachum omnium antea uictorem noſtro Hortolano uidit, è throno præ lætitiâ exiliens, manibus brachijsque extenſis ad Hortolani ſedile progrediens, in collium eius graui cum impetu irruit, in ædeſque ſuas illum venire iuſſit, cumque hu maniſſime excipiens, pro tanto beneficio ſibi, populoque uniuerſo collato gratias immortales agens, ut ſecum Romam proficiſceretur ſatagebat perſuadere. Videbatur enim homo tam literatus illis temporibus, quibus uniuerſa eccleſiâ tam multis nouiſque hæreſib. fluctuare incipiebat: fore ipſi Eccleſiæ quam utiliſſimus, ac commodiſſimus. Inuitabat animum Hortolani, ut eam profectionem ſuſcipere, non minus honeſta conditio, comodaque uitę apud Cardinalem degendę ratio, quæ illi proponebatur, quàm vrbs uiſendę inenarrabile deſiderium. Verum enim uero parens Hortolani cum ſe in decrepita ſenectute eſſe uideret: ac priuſquam è uiuis excederet, gnatum tam admirabilem uidere percuperet: literas ad eum miſerat, quibus caniciem ſuam, & incommodam ualitudinem allegans, & amorem paternum in medium adducens, filio præcipiebat, ut daret operam, ut quam cicitiffime ad uiſendum, priuſquam moreretur, properaret. His Hortolanus a patre literis acceptis, eiſque Illuſtriſ. Cardinali oſtenſis, ueniam abeundi ob illo conſequutus, Gerundam uerſus iter arripuit. Verum non tam ille parentis iuſſib. obtemperare operam dedit, ut acerbis fortunæ caſibus anteuerteret. Etenim cum in adornanda profectione, atque in itinere cõficiendo fuiſſet diligentiſſimus, pater graui morbo correptus mortem, dum ille iter cõficere properat, obiuit. Ingreſſum in urbem Gerundam, atque adeò in luctuofam patris domum, ubi ſe priuatum eius aſpectu, cuius cauſa uenerat, uidit: maxime perturbatus, & dolore mortis paternę quam maximo affectus, quid faceret, diu apud ſe anceps fuit. Cumque quieſcere per aliquot dies apud ſuos cõſtituiſſet, hortatu multorum inuitatus venire Barcinonam, cum illic numeroſam bonarum literarum ſtudioſam iuuentutem comperiſſet, à quam plurimis rogatus, ut ſui ſtudiij ſpecimen aliquod ederet: libros Ariſtotelis aliquos interpretãdos ſuſcepit. Cum autem tanta hominis eruditio appareret, quantam in ullo celeberrimo gymnaſio uix reperiri poſſe exiſtimarent: effectũ eſt, ut à conſulibus vrbs, & à proceribus illius opera, optimo illi propoſito honorario, in annos tres conduceretur. Fuit ea in re dubius animus Hortolani. Etenim obſtringere ſeſe

se sese in tantum tempus graue admodum apparebat. Desiderium autem uisenda Romę non mediocriter hominem ad profectiōem in Italiam arripendam impellebat. Euius tamen fratris natu maximi, quem in patris demortui loco obseruabat, ac colebat, exhortatio: euicerunt intercessiones multorum, eorum que grauisimorum uirorum, ut instituendam academię Barcinonensis iuuentutem susciperet: ac se consignatis tabulis adstingeret toto illo triennio munus susceptum non deserturum. Quam autem prudenter tam firmo uinculo urbis consules, proceresque illum adstrinxissent, non longum post tempus manifestum fuit. Exiuit diploma pontificum per orbem uniuersum, ut oecumenicum Concilium ad oppidum Tridentum certam ad diem congregaretur. Ibi Hortolanus maxime sua sponte desiderio Tridentum proficiscendi flagrans, ubi reperit multos a quibus honesta proposita conditione eo proficisci inuitaretur, Deus bone? quanta opera, quibus artibus enixus est, ut uoluntate, & bona uenia urbis consulum, ac procerum Tridentum proficisceretur. Tanta tñ eruditio inesse Hortolano deprehensa fuerat, ut maluerit ciuitas particularem huius regionis utilitatē generali orbis cōmodo præferri. Fuit ille per dies aliquot eluctatus, ubi tñ nihil se promouere sensit: aũm ad pensum absoluum reuocauit: euenit autē ex eo ut cū recens esset extructa Barcinonensis academia (superiorib. n. seculis in conducta domo literarię exercitationes, exque non admodum multę stebant) annis nimirum à quatuor, aut quinque: ac nondū forma ulla esset illi iudo literario indita; nacti opportunitatē tam eximij, tamq; prudentis uiri consules proceresq; urbis Hortolano dederint negotiũ formę alicuius bonę excogitandę ac indendę. Anno igit̃ a seruatoris nostri exortu 1543. pro tenuitate facultatũ, quib. tpe eo academia fulcibatur, formã quandam rector creatus, præscripsit: qua vsi Barcinonenses ad annũ usq; 1559. fuerunt. Hoc aut̃ anno cum iterũ rogatus fuit alteram formã, que augustiorem & meliorem academiã redderet, præscribere: cum in priori forma solũ artium septem, quę liberales nominant̃ Barcinoni extaret cōmercium: in hac posteriori forma gymnasium generale, & oĩum artium, ac scientiarũ, nec non & quarũcumq; facultatum quoddã erectum fuit locupletissimũ emporiũ. Leges porrò tam admirabiles tũ edidit, ut quamdiu solę illę in uigore fuerunt, maximè benè recta cū ab ipso Rectore iterum atq; iterum creato, tũ ab alijs sit academia generalis, atq; ipsa ad eò uniuersitas literaria iudicata. Cum igit̃ primis annis septē artes ingenuas eloquentissime atq; doctissime iuuentuti Cathalanę tradidisset: libros Metaphysicos Aristotelis summa cū diligentia rogatus fuit unũ per annũ integrũ interpretari, deinceps libros bñ Thomę atq; alios Theologię, quę scholastica nominant̃, enucleãdos suscepit: & multos annos sacrã paginam per quam admirabiliter exposuit. Dũ in his literarijs exercitationib. uir præstantissimus uersabat, tantam celebritatē noĩs sui per uniuersam Hispaniam atq; ad eò per totã Europã ipsam disperferat: ut unus esse, qui ueros sensus scripturę sacrę teneret, existimaretur. Etenim sic eloquenter, sic subtiliter theologiã utramque scholasticam & positiuam toto eo tempore legens, sensum legitimum Gręcę, Hebręcę, Chaldaicę, & Syriacę linguę consonum suis quibusque scripturę locis reddebat: ut omnium animos maximam in admirationem commoueret. Quamobrem totum se eis diuinis exercitationibus tradens, omnibus Cathalonię & totius Hispanię hominibus, qui ad ipsum dubia declaranda referebant, rationem reddere fidei uerę, religionis sanctę, & nostrę Christianitatis se paratum proposuit; ut

uerè

uerè patrem Barcinonensis ciuitatis, totius Cathalonię splendorem, & fidei catholicę inuictissimum propugnaculum non uulgares homines, sed totius Tarraconensis prouincię grauisissimi quique uiri predicarent: Omnesque proinde nostrates ad eum tanquam ad oraculum quoddam, confugerent. Tam sapienter enim omnibus aliquid seiscitantibus respondebat, tanta cum subtilitate intricata enodabat, ac pacificabat, & punctas stimulis aliquorum conscientias tranquillabat, ut nihil amplius ulli eorum, qui eum aditabant, desiderarent. Quid de sanctissime inquisitionis patribus dicam? Quibus a consilijs semper fuit; Quid de Illustribus, Reuerendissimisque Iacobo & Guillelmo Cassidoribus Episcopis Barcinonensibus referam? Hunc semper si quid graue & perplexum occurrebat, consulebant, eius arbitrio illud decidendum proponebant: sicque illo ut egregio consultore in pascendis ouibus, in reformandis moribus, in instruendisque rudibus, in conscientijs dirigendis in rectam uiam, ac denique in toto episcopatu regendo utebantur, ut maximum columen totius nostrę huius regionis esse Hortolanus predicaretur. Quibus rebus factum fuit, ut quo tempore Pius quartus Pont. Max. Concilium generale ad oppidum Tridentum conuocaret: Rex noster Philippus uerè Pius & Catholicus fama Hortolani audita commotus, ipsum unum esse debere eorum, qui ex omnibus Regis prouincijs selecti ab ipso ad Synodum oecumenicam mitterentur, decerneret: ac literis missis, ut ad eam profectiōem se adornaret, inuitaret. Fama est Regem Philippum ob eam causam aliquot diebus ante, illum Abbatem Villę Bertrandi fecisse. Instante uero tempore profectiōis, fertur Rex ipse benignus erga Hortolanum ipsum extitisse inq. subsidium expensarum itineris illius non paucas pecunias dari ipsi procurasse. Volebat autem Rex, ut Hortolanus in eo Concilio causam fidei nomine principatus Cathalonię tutandam reciperet. At uerò uir super alios humilis, senectutis tamen & infirmę ualeudinis incommodo grauatus, largitiōes regias primis diebus recusauit: uerum ab amicis admonitus ut sese ad eam suscipiendã profectiōem animaret, medicorum consilio usus, periculum facere cepit, possit ne sese itineri committere. Cumq; per interuallum unius uia spatij, quod leuca barbaro uocabulo nominatur, sese in itinere faciendo exercere cepisset, adeo impotentem se reperit, ut catholico Regi gratias agens de amplis in se collatis beneficijs, sine maximo uitę discrimine sese Tridentum uenire non posse rescripserit. Perrexit tamen instare Rex, atque fidei Christianę, non modico inflammatus seruore, cōtinempe utilitati totius Ecclesię cōsulens, tandem Hortolani animũ commouit, ut contra Medicorum consiliũ, contraq. sui animi decretum, non donis quidem illectus, quę spreuerat, sed in spem contra spem credens, Regis iussum diuinę uoluntati adiudicans, maris terręq. periculis omnibus, non sine omnium admiratione sese commiserit. Deo autem opt. Max. ita disponente, tantum abest ut mors se eua sit, uerum etiam incolumitatem in itinere recuperauit. Quam fortis in perferendis molestijs? Quam animosus in adeundis periculis? Quam prudens in periculis uitandis? Et in atate decrepita, & in corpore sculo extenuato quanto uigore præstans? Certè uelut aquilę iuuentus uisus fuit renouari. Bona itaque ualeudine utens, cū Tridentum aduenit, tantam eruditionem in omnib. scientijs, tantam peritiã in diuersis linguarum generibus, tantam subtilitatem in conuicendis hæresibus, tantam charitatem in sacris dogmatibus defendendis, in omnibus denique dubijs enodandis tantam curiositatem orbe toto circumstante,

capit

cœpit publicare, ut legati summi Pontificis, & sacri concilij præfides uitæ sancti-
tatem, & doctrinarum uarietatem Cosmæ Hortolani admirati, atque exosculati,
non modo apud patres concilij, sed apud Illustriss. Cardinales & sanctiss. Roma-
num Pontif. encomijs quam magnificentissimis ipsum extollerent, & commenda-
rent. Quæ ex re effectum est, ut Illustriss. Cardinalis Barumeus Abbatæ diploma-
ta, quæ vulgò bullæ dicuntur, gratis, sineq. ullis Hortolani sumptibus obtinuerit
expedit, ad legatosq. concilij remitti. His Hortolanus acceptis, seculo renun-
tiare statuens sponte in Concilio habitum Canonicorum sancti Augustini se in-
duti curauit, & professionem peregit: nimirum ut non commendatarius Abbas,
quem admodum antè eum alij: sed ut pastor legitimus esse & dici verè mereretur.
Quaniobrem post finicum Concilium reuersus in patriam Villæ Bertrandi resi-
dens, ita diligenter munus pastorale administravit: ut Canonicos illius cœnobij
suo exemplo, suæque salutari doctrina, sacris legibus, optimisque institutis ad pri-
stinum uitæ genus atque statum in Dei gloriam, & circumstantis populi ædifica-
tionem redigisse sit uisus. Hoc autem ut exactius, absolutiusque peregissem depre-
henderetur, eo deductus fuerat Hortolanus, ut dignitati, ac titulo Abbatis renun-
tiare uellet, atque in ordinem redigi Canonicorum. Id uerò eo animo eniteba-
tur agere, eoq. consilio, ut interueniente diplomate Pontificio, necnon & re-
gio, libertatem & auctoritatem eligendi Abbatem Cœnobij illius Canonicis re-
stitueret: ac per eam rem, illos ad uitam agendam in communi, abiectoque pro-
prio, iuxta Apostolicæ traditionis formam procuraret. At uerò non fuit permis-
sus id ad optatum finem perducere. Etenim cum non multos annos, eosque non
admodum salubres in Abbatis mu. ere transmisisset, grauem in morbum reci-
dens, postquam magna cum reuerentia sanctæ ecclesiæ sacramenta suscepit, diui-
naque in eis compleuit mysteria. finem uitæ laboriosæ, finem miserijs, finem pe-
regrinationibus, finem calumnijs, finem denique omnibus, quæ huius mundi sunt
faciens, cum Deo optimo maximo uiuere, summaque Trinitate frui cœpit: cor-
pus autem illius Villæ Bertrandi sepulturæ mandatam fuit: unde nimirum beata
anima ad dominum migrauerat Anno ab ortu domini. 1566.

Habes candidè lector, uitam nostri Cosmæ Damiani Hortolani paucis, ut mi-
hi licuit, uerbis expositam: accipe opus illius aureum ne dicam diuinum aut cæ-
leste in Isagogen, in paraphrasim, inq. libros quinque plenioris interpretationis
distributum, totius Euangelici status ab ortu & incarnatione Christi, usq. ad opta-
tam gentium & Iudæorum in presenti, futuroque seculo sub eodem Christo ca-
pite congregationem & unionem summa complectens. Sicut enim beatissimus
Iohannes in suo Apocalypseos libro: ita & sapientissimus Salomon sub rebus qui-
busdam & anigmaticis uerbis totam Euangelicæ Ecclesiæ Historiam in hoc di-
uino Cantico adumbratam contemplandam proposuit, sub quo sensu propoli-
tam nosser Hortolanus explanauit, explanatamque ab eo typis mandare, tibiq.
lectori studioso legendam, omni qua potui diligentia, curauit exponere. Vale.

DE LAUDIBVS COSMÆ DAMIANI HORTOLANI.

FRANCISCI CALZÆ PARMEN.

INGENTI uirtute uiro, ingenioq. ualenti
Haud quaquam mortis telanocere ualent.
illum nanq. etiam post funera uiuere semper
Inter mortales inchyta fama facit.
illum præclara res gestæ, scriptaq. docta
Haud quaquam mortis damna subire sinunt.
Contegit Heroem Hortolanum tumba sepultum:
Illius ast animi gloria magna uiget.
Hic animi uirtute ingens, ingenioq. peracri,
Doctrina eximia, iudicioq. fuit.
Maiorem haud habuit quemquam, cui credere posset:
Verum humilis, cunctis cedere doctus erat.
Eloquio pollens latio, quantum ullus in orbe.
Linguarum studijs nocte dieq. uacans:
Hebrææ interpres linguæ fidiſſimus, atq.
Caldææ, ac Græcæ nouerat esse probus.
Naturæ occultas causas: atq. abdita quæq.
Apprime excrutans subtilitate sua:
Argumentator perquam admirabilis, idem
Contra oppugnantes ingeniosus erat.
Pagina sacra ipsi quàm exploratissima, nota
Quæstio quæq. Ingens nomen in orbe dedit.
Quid varias artes? quid deniq. dicam?
Doctior hoc nostro tempore nullus erat.
Urbe ipse in nostra professor publicus artes
Ingenuas pulchra quam ratione docet?
Primus Aristotelis metaphysica legit in urbe
Ac quicquid pulchrum est, Barcino debet ei.
Scripturam sacram enarrans compluribus annis
Professorq. sacer diutius eminuit.
Ter rector factus magna cum laude peregit
Munus, & exemplar, rectaq. norma fuit.
Legibus illius recta est Academia longo
Tempore, quo valde floruit illa bene.
Pergratus cunctis fit, charus regibus, Abbas
Villæ Bertrandi, moribus usque probis.
Concilium ad sacrum peruenit & ipse Tridenti:
Imperio Regis iussus inire uiam.

Non in postremis illic fuit, inclytus, omni
 Virtute excellens, artibus, eloquio.
 Ruscimno patria est, nutritrix præclara Gerunda:
 Vtranq. exornat dotibus ille animi.
 Exornat nostram urbem: totam exornat is idem
 Hesperiam, cuncti gloria magna soli:
 Compluti hic studuit, studuit Lutetia apud te:
 Doctorem dedit hunc inclyta Bononia.
 Quid morbos dicam, paralyfim, multa q. damna
 Fortune? tulit is quàm patienter ea?
 Consilio valuit prudens, sapiensq. per æquè
 Vitæ resplendens integritate probæ.
 Hoc doluit multum cernens se vrbs nostra cavere,
 Extincto hoc doluit gens Gotalana nimis.
 Hæc eadem læta est, eius virtutibus aucta:
 Eius congaudens laudibus eximijs.

COSMÆ DAMIANI HORTOLANI
 EPITAPHIUM.

FRANCISCO CALZA AVCTORE.

HOC Cosmæ Damiani Hortolani ossa sepulchro
 Condita sunt: paulum siste viator iter.
 Doctrina eximia, & rerum prudentia, nec non
 Virtus, ingenium, iudicium que probum:
 Et sine labe dies transmissi tempore longo,
 In morbis animus perpatiens que mali:
 Præclarum in terris nomen: uitam que dederunt
 Acternam in magnis, perpetuis que bonis.

COS.

I N D E X
 ET ORDO TEXTVVM AB AVCT. EXPOSITORVM:
 Vt facilius, quæ cuique perquirenda fuerint,
 POSSINT OCCVRRERE.

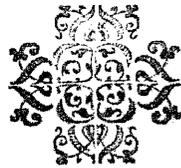
Prior numerus Paraphrasis pag. Alter verò Commentariorum pag. denotant.

Paraph. Act. j. c. i. Comment. Lib. I.	Ficus protulit . . . 49.215 Surge propera . . . 49.215 Columba mea . . . 49.215 Capite nobis . . . 50.220 Dilectus meus . . . 50.222 Donec aspiret . . . 51.225	Mirrhæ & Aloe . . . 68.292 Fons horrorum . . . 68.296 Surge aquilo . . . 68.297 Veniat dilectus . . . 69.299	
○ Scilicet me. Paraph. pag. 30 Comment. pag. 113	Quia meliora . . . 32.118 Fragrantia unguentis . . . 33.122 Oleum effusum . . . 33.123 Ideo adolescentula . . . 33.123 Trahe me post te . . . 33.131 Introduxit me Rex . . . 34.137 Letabimur & exultab. . . 35.137 Recti diligunt te . . . 35.137 Nigra sum . . . 36.145 Nobis me considerate . . . 36.145 Filij matris mee . . . 37.149 Indica mihi . . . 37.154 Si ignoras te . . . 38.159 Equitatus meo . . . 39.166 Pulchre sumi . . . 40.169 Miserabilis . . . 40.171 Dura esset rex . . . 40.173 Fasciculus mirrhæ . . . 41.177 Boerus cypri . . . 41.179 Ecce tu pulchra . . . 42.183 Ecce tu pulcher . . . 42.187 Lactulus noster . . . 43.187 Ego flos campi . . . 43.191 Sicut lilium . . . 43.193 Sicut malus . . . 44.194 Sub umbra . . . 44.194 Introduxit me Rex . . . 45.198 Fulcite me floribus . . . 45.202 Leua eius . . . 46.202 Adiuvo vos . . . 46.205	Paraph. c. 5. Comm. Lib. III. Act. iij. cap. 5. Veni in hortum . . . 70.303 Ego dormio . . . 71.311 Vox dilecti . . . 71.311 Aperi mihi . . . 71.311 Expoliati . . . 72.211 Dilectus meus . . . 73.317 Surrexi . . . 73.317 Pessulum . . . ibid. Anima mea . . . ibid. Quæsi eum . . . ibid. Immerunt me . . . 75. ibid. Adiuvo vos . . . 76.338 Qualis est . . . 77.337 Dilectus meus . . . 77.339 Caput eius . . . 79.341 Oculi eius . . . 79.343 Genæ illius . . . 79.343 Manus illius . . . 80.346 Venter eius . . . 80.346 Cruca illius . . . 80.347 Species eius . . . 80.347 Guttur ipsius . . . 81.348 Talis est dilectus . . . 81.348 Quo abiit . . . 81.349	
Paraph. Actus ij. Comment. Lib. II. Act. ij.	Quam pulchra es . . . 60.254 Oculi tui . . . 61.257 Capilli tui . . . 61.258 Dentes tui . . . 61.260 Sicut vitæ . . . 62.262 Sicut fragmen . . . 62.262 Sicut turris . . . 62.264 Mi ille clypei . . . 63.264 Duo iuberat . . . 63.267 Donec aspiret . . . 64.269 Tota pulchra es . . . 65.269 Veni de Libano . . . 65.269 Vulnerasti cor . . . 65.278 Quam pulchra sunt . . . 65.286 Fanus distillans . . . 66.288 Mel & lac . . . 66.288 Et odor vestimentorum . . . 66.288 Hornus conclusus . . . 66.290 Emissiones tue . . . 67.292 Cypriam . . . 67.292 Nardus . . . 67.292	Paraph. cap. 3. Comment. c. 3. In lectulo . . . 53.228 Quæsi illum . . . 53.228 Surgam . . . 53.228 Immerunt me . . . 53.228 Illum quem diligit . . . 54.228 Pessulum cum . . . 54.228 Adiuvo vos . . . 54.233 Quæ est ista . . . 55.235 En lectulum . . . 56.239 Omnes tenentes gladios . . . 56.239 Ferculum fecit . . . 57.243 Columnas eius . . . 57.243 Egredimini . . . 57.249	Paraph. cap. 4. Comment. c. 4. Dilectus meus . . . 82.350 Ego dilecto meo . . . 83.353 Averte oculos . . . 84.355 Capilli tui . . . 86.355 Dentes tui . . . ibid. Sicut cortex . . . ibid. Sexaginta sunt . . . 87.360 Fna est columba . . . 87.360 Viderunt eam . . . ibid. Quæ est ista . . . 87.373 Descendi

I N D E X.

Descendi in hortum. 89.392	Guttur tuum. 98.411	Paraph. Actus v. Comment. Lib. V. Act. v.
Descendi. 89.392	Dignum dilecto. ibid.	
Reuertore reuertere. 90.395	Ego dilecto meo. 98.413	
Paraph cap.7. Commen.c.7.	Veni dilecto mi. 99.417	<i>Que est ista.</i> 103.419.
<i>Quid videbis.</i> 92.397	<i>Mane surgamus.</i> ibid.	<i>Sub arbore.</i> 104.431
<i>Quam pulchri.</i> 92.398	<i>Ibi dabo tibi.</i> 100.417	<i>Pone me velut.</i> 104.433
<i>Pubilicus tuus.</i> 93.400	<i>Mandragora.</i> ibid.	<i>Quia fortis.</i> 105.433
<i>Venter tuus.</i> ibid.	<i>In portis.</i> ibid.	<i>Lampades eius.</i> ibid.
<i>Duo hiberna.</i> 94.400	Paraph.cap.8. Comment.c.8.	<i>Aque multæ.</i> ibid.
<i>Collum tuum.</i> 94.403	<i>Quis mihi det.</i> 101.424	<i>Si dederit homo.</i> 106.433
<i>Oculi tui.</i> ibid.	<i>Ut inveniam te.</i> ibid.	<i>Seror nescira.</i> 106.441
<i>Nefus tuus.</i> ibid.	<i>Ut apprehendam te.</i> 102.424	<i>Quid faciemus.</i> 107.441
<i>Caput tuum.</i> 95.406	<i>Ut me docebis.</i> 102.424	<i>Si mirus est.</i> 107.443
<i>Quam pulchra es.</i> 96.410	<i>Læta eius.</i> ibid.	<i>Ego mirus.</i> 108.447
<i>Statua tua.</i> ibid.	<i>Adiuvo vos.</i> 102.427	<i>Vinea sua.</i> 109.449
<i>Dixi ascendam.</i> 97.410		<i>Quæ habitas.</i> 110.456
		<i>Fuge dilecte mi.</i> 111.456

F I N I S.

INDEX

I N D E X O M N I V M
AVCTORITATVM SACRÆ SCRIPTVRÆ

QVÆ IN HAC PARAPHRASE
AB AVCTORE DILIGENTER
EXPONVNTVR.

NUMERVS ANTERIOR CAPITVLVM LIBRI
Scriptura. Et ex interioribus prior paginam. Alter numerum indicat.

Genesis.

- 1 Vidit Deus cuncta quæ fecerat & erant ualde bona. pag.9.num.4.
- 1 Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. 10.6
- 2 Ipsa conteret caput tuum & tu insidiaberis calcaneo eius. 30.3

Exodi.

- 6 Et nomē Adonai nō manifestauit eis. 129.3
- 32 Velata facie Moyses descendit de Monte. 21.1

3.Regum.

- 4 Et fuerant carmina eius quinq; millia. 2.2

4.Regum.

- 25 Sedechiam Regem cum reliquis principibus Iudæorum Regi Chaldeorum prodiderunt. 75.5

Psalmodium.

- 13 Non est qui faciat bonum non est usque ad unum. 78.1
- 15 Quoniam bonorum meorum non egesset. 84.2
- 25 Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem. 31.2
- 45 Turris fortitudinis à facie inimici. 109.2
- 94 Hodie si uocem eius audieritis nolite obdurare corda uestra. 76.5

Prouerbia.

- 1 Vocauit & renuistis extendi manum meam & non erat qui aspiceret. 75.1

Ecclesiasticus.

- Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus 85.2

Isaie.

- 10 Reliquia Israel salua fiet. 91.2
- 11 Et repleuit eum dominus spiritu sapientia & intellectus. 78.2
- 6 Excæca cor populi huius & aures eius aggraua. 60.2
- 16 Emitte agnnum domine dominatorem terræ. 14.5
- 51 Confolabitur dominus Sion confoletur ruinas 83.4
- 52 Gaudete & laudate simul deserta Hierusalem quia confoletus est dominus populum suum. 59.4
- 54 Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos. 83.3
- 62 Propter Sion non tacebo & propter Hierusalem non quiescam. 18.3
- 63 Torcular calcavi solus & degentibus non est uerme cum. 78.4
- 65 Tota die expandi manus meas ad populum non credentē sed cōtra dicentē mihi. 60.2

Hieremie.

- 1 Ego dedi te in ciuitatem munitam 109.1
- 3 Conuertimini filij uagi dicit dominus quia ego uir uester. 91.1
- 31 Reuertet uirgo Israel usquequo te subducis. 57.6
- 31 Confirmabo dicit dominus super domum Israel, & super domum Iuda. 18.4

Osea.

- 2 Sponsabo te mihi in fide. 18.3
- 3 Dies multos sedet unt filij Israel sine Rege & sine principe. 5.3
- 13 Ero mors tua, o mors morsus tuus inferne. 111.4

I N D E X.

Malachie.

3 Et sedebit constans & emundans argentum 85.1

Matthæi.

2 Vbi est qui natus est Rex Iudæorum. 17.5
7 Nolite sanctum dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos. 8.3
13 Simile est regnum cælorum sicut ne misset in mari. 5.1
13 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde 34.5
13 Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro. 100.5
18 Ego autem uobiscum sum usque ad consummationem seculi. 82.5
28 Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. 44.1

Lucæ.

1 Ecce ancilla domini fiat mihi secundum uerbum tuum. 15.1
2 Nunc dimittis seruum tuum domine secundum uerbum tuum in pace. 17.4
2 Erat ibi Anna prophetissa 17.2
10 Ecededi uobis uirtutem calcandi supra serpentes 34.5
13 Ignem ueni mittere, quid uolo nisi ut accendatur. 22.3

Ioannis.

2 Non ex sanguinibus neque ex uoluntate carnis. 43.1
3 Qui habet sponfam sponsus est. 18.4

Actuum.

2 Et factus est repente de cælo sonus. 53.5
7 Stephanus autem plenus gratia & fortitudine. 50.4

8 Secus pedes adolescentis qui uocabatur Saulus. 51.4
9 Saulus adhuc spiras minarum, & cædis. 50.5
12 Vas electionis est mihi ut portet nomen meum. 53.1

Ad Romanos.

8 Neque angeli, neque potestates, neque creatura aliqua poterit nos separare à caritate Christi. 51.3
9 Veritatem dico in Christo Iesu testimonium mihi reddente conscientia mea. 58.4

2. Ad Corinthios.

1 Christi bonus odor sumus. 41.3

Ad Galatas.

4 Abraham duos filios habuit, unum de ancilla & alterum de libera 12.1

Ad Ephesios.

4 Unus Deus, una fides, unum baptisma 87.5
5 Non habentem maculam neque rugam 14.2
6 Suscipite gladium spiritus quod est uerbum Dei. 56.5

2. Ad Timotheum.

4 Bonum certamen certavi, cursum certum maui. 111.4
4 Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. 74.4

2. Petri. I.

Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. 44

Apocalypsis.

3 Introibo ad illum, & canabo cum illo. 73.5
19 Rex regum & dominus dominantium. 1.4
22 Et reddet unicuique iuxta opera sua. 111.5

F I N I S

INDEX

INDEX AVCTORITATVM
SACRAE SCRIPTURAE,
QVAE AB AVCTORE

IN QVINQVE LIBRIS PLENIORIS
Interpretationis declaratae sunt,

Præter alias quæ sparsim citantur:

Genesis .	Moyse .	327.5
1 F ecit Deus duo luminaria. pa. 375.2	12 Mulierem Aethiopsam nomine Sephoram duxit uxorem Moyses .	149.4
1 F aciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. 173.4	13 Amalech habitat in meridie. Deuteronomij .	169.1
2 Formauit Deus hominem de limo ter. 126.3	6 Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo .	434.4
2 Propter hæc relinquet homo patrem et matrem & unum benedixit ei . 396.4	10 Et nunc Israel quid dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas dominum Deum tuum, & diligas ex toto corde tuo .	416.3
14 Melchisedech Rex Salem proferens panem & uinum ad vineam pullum suum & ad uentrem filii mi asinam suam. 180.5	16 Ieiunus manebat populus donec litatum esset .	210.5
27 Odor filij mei sicut odor agri ple. 289.3		
Exodi .	Iosue .	
2 Non habebis Deos alienos .	1 Surge & transi Iordanem tu & omnis populus tecum in terram quam ego dabo filiis Israel .	220.1
6 Ego sum qui apparui Abraham, Isaac, & Jacob. 229.2	2 Elanguit cor eorum, nec in eis remansit spiritus, qui nihilominus populo Dei obistere conati sunt .	207.3
12 Dabo uobis terram lacte et melle ma. 220.2	4 Ascendit populus de Iordane decima die mensis primi .	210.3
15 Dux fuisti in misericordia tua populo tuo quem redemisti. 140.5	5 Subito astitit angelus in speciem armati militis stricto gladio. 212.1	
15 Dolores obtinuerunt habitatores Phil. 150.1	7 Filij Israel preuariati sunt mandatum et usurpauerunt de anathematibus . 141.3	
20 Ego Deus fortis & zelotes visitans iniquitates patrum in filios. 322.2	7 Heu Domine Deus quid uoluisti tradere populum istum Iordanem, ut traderes nos in manu Amorrhæi .	228.2
30 Et comedetis in conspectu domini Dei uestri . 176.1	14 Nunc ergo timete dominum, et seruite ei perfecto corde atque uerissimo .	224.2
32 Hi sunt Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti . 144.4	Iudicum .	
34 Si inueni gratiam in oculis tuis, obsecro ut gradiaris nobiscum . 158.5	9 Nunquid possum deserere pinguedinem meam . 1. Regum. 12.2	
Leuitici .	10 Stetit Saul in medio populi, et altior fuit	
15 Offerebant filij Israel panes primitiarum & alia sacrificia pacifica. 211.3		
26 Habitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus . 223.4		
Numeri .		
12 Quare non timuisti detrabere seruum meo		

** 3 vni-

I N D E X

in uerso populo ad humeris fersū. 339.2	lentes .	249.2
2. Regum .	67 Curus Dei decemmillibus millia letan-	168.1
1 Filius hominis aduone Amalechite ego	tium .	168.1
sim. 3. Regum. 451.1	68 Saluum me fac Deus : quoniam intrane-	178.2
8 Tunc congregati sunt omnes maiores na-	riunt aque .	178.2
tu Israel. 241.5	71 Adorabunt eū omnes Reges terre. 307.3	
10 Non habebat ultra spiritum dixitque ad	72 Defecit caro mea & cor meum. 185.3	
Regem uerus est sermo. 361.4	72 Quid enim mihi est in celo & a te quid	
11 Rex Solomon adamanit mulieres alieni-	uolui .	133.1
genas multas .	77 Generatio praua que non direxit cor	144.4
16 Is emit moneta Samaria a Somer duob.	suum .	144.4
talentis argenti .	81 Ego dixi Dii estis et filii excelsi oēs. 313.5	
22 Vidi dominum sedentem super solium ex-	82 Vt sciant gētes quoniam tu Deus es. 126.5	
celsum .	88 Quoniam gloria uirtutis eorū tu es. 144.1	
	88 Cōfirmatus est super me furor tuus. 217.1	
	90 Ab incurso & demonio meridia. 157.5	
	91 Iustus ut palma florebit sicut cedrus li-	
	bani .	194.2
	91 In atrijs domus Dei nostri florebit. 295.5	
	92 Eleuauerunt firmamina domine. 438.4	
	109 Dixit dominus domino meo sede a dex-	
	tris meis .	453.4
	118 Hec facta est mihi pro peccatorib. 122.5	
	123 Per diem sol non uict te neque luna per	
	noctem .	149.3
	127 Vxor tua sicut uitis abundans. 401.1	
	Prouerbiorum .	
	1 Audi fili mi disciplinā patris tui. 171.5	
	1 Extendi manum meam & non erat qui	
	aspiceret .	327.1
	3 Time Deum & recede a malo & erit sani-	
	tas umbilicis tuo. 40.5	
	4 Omni custodia serua cor tuum. 434.5	
	7 Lectulum meum strauit tapetibus pictis ex	
	Aegypto .	187.3
	8 Delicia meę esse cū filiis hominū. 249.5	
	9 Misuit nimum & posuit Mensam. 402.2	
	14 Extrema gaudii hēctus occupat . 200.6	
	17 Spes qua differtur cruciat animā. 118.1	
	21 Impius enim expiat pro iusto. 141.2	
	21 Melius est nomen bonum quam ditia	
	multa .	125.3
	30 Omnis sermo domini ignitus . 266.4	
	31 Nobilis in portis uir eius. 423.3	
	Sapientia .	
	7 Sedes sapientia animam iusti . 248.2	

I N D E X

8 Attingens a fine usque in finem disponit	51 Et ponet desertum eius quasi delicias .
omnia suauiter . 200.5	354.2. & 358.6
Ecclesiastici.	53 Quam pulchri sunt super montes Euan-
1 Qui addit scientiam addit laborem. 122.4	gelizantium pacem. 247.1
2 Filii accedēs ad seruitutē sta in ti. 328.6	53 Generationē eius quis enarrabit . 217.3
8 Nō profertur cito cōtra malos suā. 315.3	54 Latere sterilis quę non parit . 119.5
15 Cibavit illū pane uirę et intellectus. 405.1	60 Porta hec clausa erit .
24 Ego ex ore altissimi prodii . 116.5	61 Spiritus domini super me eo quod unxit
24 Sicut cinamonum & balsamum . 123.2	me. 124.3
24 Flores mei fructus honoris et hon. 195.1	61 Gaudens gaudebo in domino . 143.6
31 Vinum & musica letificant cor. 120.4	62 Videbunt gentes iustum tuum & cuncti
54 Qui edunt me adhuc esurient . 203.6	reges indyctum tuum. 115.1
50 Pulcra ut luna electa ut sol. 376.5	63 Quis est iste qui ascendit de Edon. 340.5
Isaia .	Hieremia .
1 Heu consolabor super hostib. meis. 315.4	2 Hęcine est urbs perfecti decoris. 355.4
2 De Sion exhibit lex & uerbum domini	2 Ego te plantaui uineam electam omne se-
de Hierusalem . 249.5	men uerum. 153.1
3 In die illa auferet dominus ornamentum	3 Dabo uobis pastores iuxta cor meum .
calceamentorum. 399.3	151.2. & 397.3
5 Vę qui consurgitis mane ad ebrietatem se-	3 Frons mulieris meretricis facta es. 171.
ctandam . 211.1. & 334.2	2. & 263.3
15 Cantabo dilecto meo canticum patruelis	6 State super uias & uidete & interroga-
mei . 152.3	te de semitis. 160.5
19 In die illa erit Israel tertius Aegyptio et	6 Vt quid mihi Tibus de Sabba offer. 294.2
Affyrio . 365.3	23 Ecce dies uenient & suscitabo David ger-
25 Faciet dominus conuiuū pinguiū. 205.3	men iustum & regnabit rex. 129.5
35 Eris quasi hortus irriguus & sicut fons	23 In omni colle sublimi & sub omni ligno
aquarum. 291.2	frōdoso tu prosternaberis meretrix. 197.4
35 Gloria libani data est ei ; Decor Carmeli	31 Reuertere uirgo Israel reuertere ad ciuita-
& Saaron. 191.5	tes tuas . 250.4
41 Sicut sponso alligauit mihi mitrā. 283.5	31 Ecce consummabo super domum Iuda te-
43 Ab oriente abducam semem tuū. 272.4	stamentum nouum . 256.5
43 Adhuc foras populum cęcum & oculos	Ezechielis .
habentem . 255.3	16 Egressum est nomen tuū in gētes. 171.1
47 Aquę eius de sanctuario egredientur .	16 Maculata es in iniquitate tua coram me .
194.2	185.4
49 Nunquid obliuisci potest mulier infan-	18 Non nocebunt & non occident in unuer-
tem suam . 434.1	so monte sancto meo . 358.3
49 Ecce lenabo ad gentes manum meam .	25 Filii hominis duę mulieres matres unius
307.4. & 351.2	fuertunt . 179.2
49 Audientes gentes gauise sunt . 237.1	33 Speculatorem dedit te domini Israel .
49 Venerunt structores tui & destruentes te	34 Quemadmodum requirit pastor gregem
a te exibunt . 73.2	suum in die quando fuerit in medio ouium
49 Dedi te in lucem gentium ut sis salus mea.	suarum dissipatarum . 154.6
152.1	36 In die qua mandauero uos ab omnibus ini-
50 Ecce uisitabo regem Babylonis. 259.3	quitatibus uestris. 456.5

I N D E X

37	Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum.	387.5	9	Saluauit eos dominus Deus illorum in die illa.	380.1
39	Et erit in die illa dabo Gog locum nomina- tum. Danielis.	385.4	10	Fruentum electorum est, & uinum: ger- minans uirgines.	401.3
2	Lapis excisus est sine, manibus & creuit in montem magnum.	259.1	10	Reducam eos de terra Aegypti & de As- syrijs congregabo.	259.3
2	In diebus regum illorum suscitabit Deus celi regnum.	391.5	12	Effundam super domum David, et super labi- ratores Hierusalem spiritum gratiae.	409.4
7	Millia millium ministrabant ei.	458.5	14	In die illa non erit lux sed frigus.	229.3
9	Septuaginta hebdomadae abrenuntate sunt.	31.5	& 375.2	Malachiae.	
10	Michael unus de principibus primis ue- nit in adiutorium meum.	206.2	2	Labia sacerdotis custodiunt scientiam.	331.6
12	Fulgebunt sicut splendor fundamenti. Osee.	375.1	3	Et sedebit quasi ignis conflans, & emunda- bit argentum.	329.2
2	Sponsabo te mihi in fide.	115.1	4	Non est mihi uoluntas in uobis.	256.4
2	Ducam eam in solitudinem, & loquar ad eam.	121.4		Matthaei.	
2	Dabo uallē Achor ad aperiendā spē.	141.2	3	Uenit Ioannes Baptista praedicans in de- seruo Iudae.	135.5
2	Dabo ei uinitores eius ex eodē loco.	152.1	4	Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum.	125.4
3	Diligunt uinacia uinarum.	202.4	4	Uenite post me, faciam nos fieri piscatores hominum.	131.1
4	Non offeratis ultra sacrificium frustra.	176.2	5	Beati eritis cum maledixerint uobis homi- nes.	162.1
4	Dies multos expectabis me.	231.1	5	Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris.	287.5
11	Ex Aegypto uocami filium meum.	137.3	6	Si oculus tuus simplex fuerit, totum cor- pus lucidum erit.	181.1
14	Ero uos Israel, germinabit sicut liliū.	192.2	6	Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum.	281.1
14	Ego affixi et iterum aspexi eum.	195.2	7	Numquid colligunt de spinis uuas.	152.3
13	O mors ero mors tua, morsus tuus o infer- ne.	305.5	7	Lata est uia que ducit ad perditionem.	158.1
14	Sanabo contritiones eorum.	200.1	7	Attendite a falsis prophetis, qui ueniunt ad nos in uestimentis ouium.	131.1
	Amos.		9	Vidit hominem sedentem in Telonio.	131.1
6	Ue uobis qui opulenti estis in Sion.	316.2	10	Inimici hominis domestici eius.	150.2
9	Ecce dies ueniunt, et comprehendet arator messorem.	457.1	10	In uiam gentium ne abieritis.	152.6
3	Numquid non uelut est scire iudicium.	327.5	10	Quia non receperit prophetam nomine prophetae, mercedem praebit ei accipiet.	356.6
4	In nouissimo dierum erit mons domus do- mina preparatus.	505.1	10	Nolite cogitare quomodo aut quid loqua- mini.	426.2
7	Pasce populum tuum in uirga tua.	259.3	11	A diebus Ioannis usque nunc regnum ce- lorum uim patitur.	141.4
	Nahum.		11	Alligant enim cura gratia & im- portabilia.	148.2
3	Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum reuelabo pudenda tua.	332.4	11	Uenite ad me omnes qui laboratis.	156.6
	Abacuc.		13	Separauit malos de medio iustorum.	193.5
1	Iustus ex fide uiuit.	135.1	15	Omnis plantatio quam non plantauit pa- ter	
3	Pelles terrae Madian.	147.4			
3	In uanitate tributus que loquutus est.	167.5			
	Zachariae.				
7	Non audierant, sic clamabant et non exau- diam eos.	326.5			

I N D E X

	ter meus, erradicabitur.	135.2	7	Si sciret quae et qualis esset mulier.	171.3
16	Quem dicunt homines esse filium homi- nis.	450.6	9	Si quis uult uenire post me.	181.2
18	Uidete ne contemnatis unum de pusillis istis minimis.	207.4	10	Ecce ego mitto uos sicut agnos inter li- pos.	264.4
19	Domine ecce nos reliquimus omnia, & se- quuti sumus te.	453.5	12	Sint lumbi uestri praecincti, & lucerna ar- dentes.	312.3
20	An oculus tuus nequam est quia ego bo- nus sum.	184.1	12	Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor.	439.1
20	Dicunt sedent hi duo filij mei.	223.1	14	Simile est regnum caelorum homini regi qui fecit nuptias.	236.1
21	Auferetur a uobis regnum, & dabitur genti.	199.5	17	Domine adauge nobis fidem.	132.4
21	Sicut Iona amas me tu scis domine.	156.2	18	Descendit hic iustificatus.	338.1
21	Vos qui sequuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis.	453.6	12	Hec loquutus sum uobis, ut nunc pacem habeatis. Ioannis.	168.4
22	Malos male perdet, & uineam suam loca- bit.	220.4	1	Uidimus gloriam usus gloriam quasi uni- geniti a patre plenum gratiae.	449.1
23	Omnia quae dixerint uobis seruate & fa- cite.	165.1	1	De plenitudine eius omnes accipiemus.	402.2 & 81.1
23	Ue uobis pharisaei hypochritae qui deci- matis mentem.	185.4	4	Deus spiritus est, & qui adorant eum in spiritu & ueritate oportet.	190.1
22	Ecce ego mitto ad uos prophetas, & sa- pientes.	264.4	5	Ego ueni in nomine patris mei, & non ac- cepistis me.	387.2
14	Multi ueniunt in nomine meo dicentes, ego sum Christus.	157.5	6	Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem.	121.3
24	Cum audieritis praedia & seditiones.	320.3	6	Durus est hic sermo, & quis potest eum au- dire.	144.4
24	Eratis odio omnibus hominibus.	329.5	7	Non erat spiritus datus, quia non erat Io- sus glorificatus.	133.3
25	Homo quidam: regressus proficiscens.	172.5	6	Domine ad quem ibimus uerba uitae aeter- nae habes.	141.5
25	Tunc uidebunt filium hominis ueniuntem in sede maiestatis suae.	270.1	14	Pacem relinquo uobis, pacem meam do uo.	116.6
25	Quod uni ex minimis fecistis, mihi feci- stis. Marci.	420.1	14	Non vos relinquam orphanos, uado et ue- nio ad uos.	155.4
1	Penitemini & credite Euangelio.	109.1	14	Qui diligit me, diligetur a patre meo.	160.6
11	Quaecumque orantes petitis, credite quod accipietis.	235.2	14	Ego nebisum sum usque ad consumma- tionem saeculi.	206.5
16	Signa autem eos qui crediderint haec se- quentur.	128.5	15	Nisi granum frumenti.	192.1
16	Postquam loquutus est eis, assumptus est in caelos. Lucae.	142.4	16	In mendo pressuram habebitis.	168.4
1	Ad faciendam misericordiam cum patri- bus nostris.	168.1	16	Nunc tristitiam habebitis, iterum autem iudabo uos.	107.3
1	Tu puer propheta altissimi uocaberis.	374	18	Ad hoc natus sum, et ad hoc ueni mundum, ut testimonium perhibeam ueritati.	259.1
2	Et in terra pax hominibus bone uolunta- tis.	116.1	19	Stabat in xta cruce Maria mater Ie.	286.6
2	Ego dabo uobis os & sapientiam.	72.6	20	Ascendo ad patrem meum & patrem ue- strum, Deum meum et Deum uestrum.	203.2
4	Omnes mirabantur in uerbis gratiae.	123.1	21	Accipite spiritum sanctum quorum remi- seritis peccata.	161.2
7	Stans retro secus pedes domini.	174.1			

I N D E X

Actorum.		5	Vix pro iusto quis moritur.	436.6	
1	Post passionem suam praebeuit se ipsum uiuum.	199.2	7	Condelector, legi Dei secundum interiorum hominem.	114.2
1	Domine si in temporibus uersitues regnum Israel.	197.2	7	Ego carnalis sum uenudatus sub peccato.	114.4
1	Ecce duo uiri asiterunt iuxta illos inuestibus albis.	204.1	7	Uelle adiacet mihi persicere autem bonum non inuenio.	301.2
2	Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum.	146.3	7	Et nos primitias spiritus habentes etiam ingemiscimus.	359.4
1	Facta est in die illa persecutio magna in Ecclesia.	237.1	8	Omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc.	117.3
4	Da domine cum fiducia seruis tuis loqui uerbum tuum.	132.4	8	Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.	161.2
4	Inuenerunt in eos manus & posuerunt in custodia.	147.4	8	Quas praesciuit hos praedestinauit.	414.1
4	Ibant Apostoli gaudentes a conspectu consilij.	298.5	8	Sui spiritus Dei aguntur hi sunt filij Dei.	435.1
4	Erat cor unum & anima una.	379.4	9	Testimonium reddente mihi conscientia mea.	248.1
6	Surrexerunt quidam de Synagoga quae appellabatur libertinorum.	220.5	9	Cupio anathema esse pro fratribus.	298.6
7	Domine Iesu nestatuas illis hoc peccatum.	221.2. & 298.6	10	Quo predicabunt nisi mittantur.	218.6
7	Saulus autem erat consentiens noci eius.	222.1	11	Si radix sancta & rami.	150.3
9	Saule Saule quid me persequeris.	283.6	12	Hortor nos ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem.	238.1
12	Uidens autem quod placeret Indaeis, apposuit ut apprehenderet & Petrus.	227.1	14	Regnum caelorum non est esca sed gaudium & pax.	124.4
12	Tolle de terra huiusmodi, nec enim fas est eum uiuere.	146.5	1. Ad Corinthios		
13	Vobis oportebat primum loqui uerbum Dei, quia indignos uos iudicastis.	152.1	1	Paulus uocatus Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei.	385.2
15	Insanis Paule, multae litterae ad infamiam ducunt.		1	Factus est nobis sapientia & iustitia & sacrificatio & redemptio.	120.2
15	Post aliquot dies dixit Paulus ad Barnabam reuertentes nisi uimus fratres.	394.2	1	Non in sapientia uerbi, ut non euacuetur crux Christi.	144.2
	Ad Romanos.		2	Animalis homo non percipit quae sunt spiritus Dei.	203.3
1	Paulus Apost. seruus Iesu christi.	129.1	3	Qui uult sapiens fieri in hoc saeculo stultus fiat ut sit sapiens.	293.5
1	Non erubescio euangelium, uirtus enim Dei est in salutem omni credenti.	125.3	3	Neque qui planta est aliquid neque qui rigat.	450.6
3	Sed qui in occulto Indeus est.	147.4	3	Dei agricultura estis, Dei edificatio estis.	445.6
3	Omnes in Adam peccauerunt & egen gratia Dei.	340.1	5	Uisque in hanc horam & esurimus & siti mus & nudi sumus.	148.4
4	Ubi abundauit peccatum abundauit & gratia.	145.3	6	Qui adheret Deo unus spiritus.	116.4
5	Per unum hominem peccatum & per peccatum mors.	114.2	6	Nemini dantes nec ullam offensionem, ut non uituperetur ministerium Christi.	134.2
5	Sit Deus uerax ois aut ho medax.	327.3	7	Mulier sui corporis non het ptate.	187.3
			11	Imitatores mei estote, sicut ego Chr.	162.6

Vos

I N D E X

12	Vos estis corpus Christi & membr.	257.4	fidei & cognitionis filij Dei.	377.1	
15	Qui dedit nobis uictoriam per Iesum Christum.	125.2	5	Surge qui dormis et exurge a mor.	322.2
15	Canet enim tuba & mortui qui in Christo sunt resurgent primi.	216.2	5	Nullam habentem maculam aut rugam.	314.4
	2. Ad Corinthios.		5	Christus dilexit Ecclesiam & tradidit se ipsam pro ea.	440.1
1	Sicut abundant pass. Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio.	300.5	6	Confortamini in Domino & in potentia uirtutis eius induite uos armaturam Dei ut possitis.	241.1
2	Timeo ne sicut serpens seduxit Euam astutia sua ita corrumpantur sensus uestri.	170.2		Ad Philippenses.	
2	Alijs quidem odor mortis in mortem alijs autem odor uitae in uitam.	178.5	2	Omnia facite sine murmuratione, ut sitis sanctis.	194.7
3	Idoneos nos fecit ministr. noui test.	322.5	3	Quae a tergo sunt obliuiscens & ad ea quae a fronte sunt.	137.4
3	Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis.	133.3	3	Quorum finis interitus.	289.1
3	Velamen positum est super cor eo.	409.1	3	Si quid aliter sapitis Deus uobis hoc reuelauit.	381.2
4	Nos predicamus Christum crucif.	219.1	3	Propter q. & Deus exaltauit illum.	412.3
10	Non enim qui seipsum commendat ille probatus est.	187.5	4	Nihil solliciti sitis sed in omni oratione petitiones uestrae innotet. apud Deum.	300.5
10	Arma militiae nostrae non carnalia sed spiritualia.	242.1. & 406.1		Ad Colossenses.	
11	Ter uirgis caesus sum semel lapidatus sum.	247.6	1	Non cessamus pro uobis orantes, & postulant.	158.1
15	Si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus miserabiliores sumus oib. ho.	149.2	1	Quoniam per ipsum habemus accessum ad patrem.	451.4
3	Intuentes in eandem imaginem transformamur claritate in claritatem.	184.4	2	In quo omnes thesauri sapientiae & scientiae.	141.3
	Ad Galatas.		3	Mortui enim estis & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.	129.2
1	Licet nos aut angelus de caelo euangelizet uobis praeter quam quod euangelizauimus anathema sit.	166.1	3	Induente nouum hominem qui renouatur in agnitionem seculi. imaginem eius.	282.4
2	Uiuo ego ia no ego uiuit in me Chr.	282.5		Ad Thessalonicenses.	
6	Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini N. Iesu Christi.	148.5	2	Vos imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei.	150.5
6	Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.	247.5	5	Ipsa Dominus in iussu et in uoce Archang. & in tuba Dei descendet de caelo.	271.2
	Ad Ephesios.		5	Dies Domini sicut fur in nocte ita ueniet.	332.4
2	Deus qui diues est in misericordia propter misericordiam charitatem suam.	146.2		1. Ad Thimoteum.	
2	Fratres iam non estis hospites & c.	251.1.	2	Mulier saluabitur per filiorum generationem.	347.5
2	Conuiuificauit nos Christo cuius gratia sumus saluati.	454.2	3	Oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt.	421.1
4	Donec occurrant oes in unit. fidei.	134.6		2. Ad Thimoteum.	
4	Omnis sermo malus de ore uestro non procedat.	288.3	2	Bonum certamen certauimus consummaui fidem seruauimus.	132.3
4	Unus Deus, una fides, unum bapt.	369.1	4	Erit enim tempus cum sana doctrina non sustinebunt.	158.3
4	Donec occurramus Christo in unitatem		4	Lucas est mecum solus Marcum assume & adhuc tecum.	266.2

Ad

I N D E X

Ad Titum.	3	<i>Vnus dies apud dominum sunt mille anni,</i>	
2 <i>Apparuit gratia & benignitas saluatoris Dei omnibus hominib. 5.</i>		<i>& mille anni sicut dies vnus.</i>	389.1
1 <i>Omnia munda mundis.</i>	319.1		1. Ioannis.
1 <i>Sunt enim multi inobedientes, vaniloqui, seductores.</i>	393.5	4 <i>In hoc est charitas non quasi nos dilexerimus Deum sed quoniam ipse prior dilexit nos.</i>	131.2
Ad Hebræos.		4 <i>Spiritus an ex Deo sit probatur.</i>	405.5
1 <i>Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ.</i>	188.3		Iudæ.
4 <i>Proposito sibi gaudio sustinuit crucem.</i>	133.2	1 <i>Dominationem spernunt, & maiestatem blasphemant.</i>	164.4
4 <i>Viuus est sermo Dei, efficax & penetrans.</i>	213.5		Apocalypsis.
10 <i>Rememoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum.</i>	151.1	3 <i>Qui non inquinauerunt vestimenta sua, & ambulant mecum in albis.</i>	125.5
11 <i>Est enim fides sperandarum rer. subst.</i>	133.1	3 <i>Ego sto ad ostium & pulso, si quis aperuerit, & intiam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus es, incipiam te euomere.</i>	325.3
11 <i>Deficiet me tempus enarrantem de Geodeon, Barach, Sampson.</i>	161.4	5 <i>Dignus es domine accipere librum, & aperire septem signacula eius.</i>	273.4
11 <i>Circuierunt in melotis et in pellib.</i>	395.1	5 <i>Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in caelo.</i>	322.3
11 <i>Sancti per fidem vicerunt regna.</i>	398.3	6 <i>Vidi cum aperuisset sigillum sextum, & ecce terremotus.</i>	295.2
12 <i>Deponentes omne pondus & circumstant nos peccatum.</i>	133.2	6 <i>Vidi & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona.</i>	390.4
12 <i>Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei uiuentis.</i>	147.5	7 <i>Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol.</i>	143.3
13 <i>Obedite præpositis vestris, ipsi enim per uigilant.</i>	Iacobi. 207.2	7 <i>Lauerunt stolas suas in sanguine agni.</i>	408.1
2 <i>Voluntariè n. genuit uos ver. veri.</i>	401.4	8 <i>Ascendit fumus aromatum de manu Angel.</i>	171.2
4 <i>Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt.</i>	437.2	12 <i>Michael, & Angeli preliabantur cum Dracone.</i>	356.4
5 <i>Scire enim debet qui conuerti fecit peccatorem ab errore viæ suæ.</i>	420.2	10 <i>Et cum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas.</i>	386.5
1. Petri.		14 <i>Vidi supra montem domini agni stantem.</i>	223.5
1 <i>Exultabitis in tempore nouissimo.</i>	328.2	16 <i>Ecce venit sicut fur, Beatus qui.</i>	332.5
2 <i>Offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.</i>		17 <i>Aque multæ populi multi sunt, & gentes & lingue.</i>	438.2
2 <i>Ad quem accedentes lapidem uiuum, ab hominib. quidem reprobatum.</i>	380.1	19 <i>Allel. regni inijt D. Deus omnip.</i>	243.1
3 <i>Et quis est qui uobis noceat si boni amulatores fueritis?</i>	163.2	19 <i>Ecce equus albus, & qui sedebat supra eum vocabatur fidelis & verax.</i>	341.1
4 <i>Tempus est ut incipiat iudicium a domo Dei.</i>	2. Petri. 329.3	20 <i>Et cum consummati fuerunt mille anni soluentur sathanas.</i>	386.4
1 <i>Gratia & pax adimpleatur in cognitione Dei.</i>	184.5	21 <i>Vidi ciuit. sanctam Hierusalem.</i>	374.1
2 <i>Oculos habent plenos adulterio.</i>	183.6	11 <i>Ecce vox de throno taber. Dei &c.</i>	378.5
3 <i>Non ex corruptilib. auro & argento, sed precioso sanguine agni immaculati.</i>	168.3		

F I N I S.

INDEX

I N D E X R E R V M

MEMORABILIVM AC SENTENTIARVM

OMNIVM IN HIS COMMENTARIIS

OBSERVATV DIGNARVM, QVÆ IN HAC Paraphrase & Isagoge ab Auctore diligenter exponuntur.

A

A duentum Christi instare suadebat quod uiderent per vim & metum regnum Iudæ occupasse.	15.1
Allegoria quid sit.	11.5
Amare Deum toto corde, tota mente, totisque uiribus debemus.	105.1
Amor uerus est in filiis Dei, qui deprauatæ naturæ impetum moderatur.	214.4
Amor amori quid præstat, humanæ uoluptati diuina quid interest.	32.5
Amorem igneum ac celestem e caelo in terris detulit Dei filius dominus noster Iesus Christus.	22.3
Amorem suum sponso suo dilectissimo nuntiare sponsa desiderat.	76.1. & deinceps.
Amorem animarum Christus mortuus est.	105.6
Amoris diuini admiranda vis est, ut amantes extra se rapiat, nec sui iuris esse sinat, sed amatorum, in quos amantes transfert, & unum efficit.	51.3
Amor mutuus inter homines unde natus sit, ex dictis philosophorum.	11.3
Amoris Christi vis.	106.1
Amoris vis & efficacia.	65.3
Anima in tribulatione posita, auxilium a fodalibus postulat, ut ad ferendos cruciatus seu labores, mandata, & cõ filia, uerbaq; & uoluntatem diuinam in mentem reuocent.	45.4
Antichristi persecutio.	90.1
Apostoli pro ueræ fidei confessione ceruices suas extremis periculis supponerunt.	61.6

Apostoli & discipuli, alij gladio percussi, alij fustibus cæsi, alij in crucem sublati, alij securibus trucidati sunt pro Christi amore. 69.1

B

B aptismus Christi fons signatus est.	67.1
Bonitas, pulchritudo & iustitia a Christo tanquam a fonte nobis procedunt.	42.6. & deinceps.
Brachium Dei, potentiam Dei, & robur spiritus sanctus appellat.	12.1

C

C anticum canticor. Christum tanquam eum qui iam uenit demonstrat.	2.4
Canticum cantic. quare sic inscribatur, & nuncupetur.	1.4
Cantic. exemplar, quod in monte Moisi monstratum est.	4.5
Cantic. drama est, quo ad spirituales & diuinum amorem excitentur, rapiantur, & inflammentur animæ.	6.2
Christi Iesu auxilio præmuniti, post ipsum facillime currimus: sine cuius fauore beneuolo nihil cogitare possumus.	33.5
Christi caput Deus.	79.1
Christi uerbum, mel merum est.	81.4
Christus sponso animarum per fidem inuenitur, per charitatem præhenditur.	54.2
Christus clauis & lancea confixus, atq; in	

in cruce quasi in torculari expressus
 prægrandis botrus, velut fons inci-
 sus, sanguine manat & aqua. 41.6
 Christus comparatur malo interligna-
 fluarum. 44.3
 Christus adest in tribulationibus san-
 ctorum, & nunquam relinquit orpha-
 nos. 48.2
 Christus coronatus diadematè, quo co-
 ronauit eum mater sua in die despon-
 sationis suæ triumphat in cœlis. 59.2
 & deinceps.
 Christum orationibus, gemitibus la-
 boribus debet vnusquisque, qui inue-
 nire desiderat. 74.3
 Christus quare candidus & rubicun-
 dus dicitur. 77.4
 Christus plenus gratia, cuius plenitudi-
 ne omnes accepimus. 81.1
 Christum apud nos quærere debemus. 82.5
 Christus vnã solam dilexit ecclesiam. 84.2
 Christus est patrociniũ totius eccle-
 siæ. 88.3
 Christus rex natura est. 95.5
 Christus soli comparatur. 99.2
 Christus Iudæis & omnibus remittit
 iniurias, si sua cognoscunt delicta. 103.1
 Christus nos redemit, & patri suo recõ-
 ciliauit. 111.3
 Crux Christi suæ glorificationis, & ex-
 altationis causa fuit. 48.6
 Crucis Christi vis & potestas. 104

D

Deus conuersionem peccatoris ma-
 xime exoptat. 72.1
 Deus ad pœnitentiam inuitat peccato-
 res. 73.1
 Diaconi hinnulis gemellis caprarum af-
 simulantur. 63.3
 Drama quid significet.

E

Ecclesia sœgna dicitur. 5.1
 Ecclesia de latere Christi dor-
 mientis in cruce processit, sicut Eua
 formata fuit de latere dormientis
 Adæ. 13.5
 Ecclesiam vnã perpetuã inde ab Abel
 iusto usque ad finem seculi cogno-
 scimus & confitemur sponsam Chri-
 sti. 19.4
 Ecclesia sponsa obnixè orat, ut illum
 vindicem & seruatorem Christum
 cœlestis pater mittat. 30.6
 Ecclesiæ fidem ac pulchritudinem, lau-
 dat sponsus. 42.2
 Ecclesia aureus pomus, doctrinis & ar-
 chanis quæ de regno Dei pertulit
 Christus, vestitur. 44.6
 Ecclesia noua sponsa mancipatur. 55.5
 Ecclesia diuino præmunita est auxilio
 aduersus seditioforum hominum im-
 manitatem & tyrannidem. 56.5
 Ecclesiæ suæ captus amore Christus,
 pia eius placent uota, pia delectant
 opera, eius spirituales hostiæ, & pura
 laudum sacrificia. 60.4
 Ecclesia sicut pia mater omnes recipit,
 & tribuit omnibus charismatum do-
 na. 98.5
 Ecclesiæ ubera turribus simillima sunt. 108.6
 Euangelium Christi gladius acutus est,
 ad conficiendum mendacium, hypo-
 chrisim, ad confodiendam animi in-
 quitatem. 39.2

F

Finis legis Christus. 53.3
 Ferculum Salomonis quid signi-
 ficet. 57.4

G

Genitus hominum sua peccata lu-
 gentium, turturum cantus est. 49.3

Ge-

Genus cantici quale sit. 4.1
 Gratitude Deo semper placuit. 35.5

H

Homo etiam si in peccato mortuus
 dormit, cõscientia vigilat. 71.5
 Hominũ sine peccato esse quid sit. 20.1
 Homines liberalitate, & beneficentia
 Christiana præditi maximè commen-
 dandi sunt. 67.5

I

Ioannes adhuc materni vteri angu-
 stijs conclusus Mesiæ sensit præ-
 sentiam. 17.3
 Iusti habent Deum tutorem & prote-
 ctorẽ aduersus insidias impiorũ. 46.5

L

Laudat Christus ecclesiam suam. 86.4. & deinceps.
 Lex & prophetæ usque ad Ioannem. 2.6
 Legis obseruatio spirituales inaures au-
 rea sunt. 39.6

M

Maria tota animi contentione
 Deum orabat quãdo paranim-
 phus Gabriel a Deo de cœlo missus
 est. 14.4
 Manus tornatiles quid significant. 80.2
 Martyres velut colũnæ marmoreæ sunt,
 occidi quidem possunt, at blanditijs
 flecti, aut voluptate emoliri, aut mi-
 nis frangi non possunt. 80.5
 Morte sua insignem uictoriam nobis
 Christus comparauit. 111.3

N

Nomen Iesus unguentum pretio-
 sum est, & fragrantia unguen-

tis optimis. 33.2
 Nominis Iesu captæ fragrantia animæ
 sanctæ, gratiosum & festiuum spon-
 sum totis uiribus amant. 33.2
 Nuptiæ in paradiso, Iesu Christi domi-
 ni nostri incarnationem, & futuram
 cum ecclesia coniunctionem prædi-
 cebant. 11.2

O

Oculi ecclesiæ sunt prælati. 61.1
 Olim loquutus est Deus patribus
 in prophetis, postremo autẽ in filio.

P

Parabola in sacris litteris Deus vsus
 est, quia animalis & crassus homo
 non potest diuina penetrare. 10.1
 Partitio triplex operis, prima sumpta
 ab operis argumento & materia; alte-
 ra ab œconomia & stilo dramatico,
 tertia a cõsensu ueteris testandi cum
 nouo. 23.2. quæ in hac & seq. paginis
 continentur sunt notatu dignissima.
 Pascua irrigua & uirentia quid signifi-
 cent. 37.5
 Passionis Christi meditatio animum re-
 creat, & reficit. 41.2
 Persequutio impiorum aduersus san-
 ctos Dei acerbissima. 75.1
 Peccator semper se excusat. 72.5
 Peccatores post pœnitentiam dentibus
 ouium comparantur. 86.3
 Potestas aperiendi & claudendi cœlum
 data est ecclesiæ. 43.6
 Pseudo prophetæ ecclesiam Dei minime
 offendere nec uiolare possunt, quia
 Christus legitimus sponsus conti-
 nuè seruat illam. 38.5
 Pulchritudo non in externa & corpo-
 rea facie, sed in puritate & sincerita-
 te animi, sed fide & charitate, reli-
 quisque uirtutibus æstimandam esse
 ostendit. 36.3

Re-

I N D E X.

R	Spiritu sancto adueniente in die pentecostes varijs linguis loquuti sunt apostoli . 47.2
R	Esurrectio Christi maximam libertatem & summam gloriam vniuerso mundo præbuit . 63.3
S	Spiritus sancti muniti præsidio, impios homines, bestias, gladios, ignes, omnes denique poenarum turbines non timuerunt sancti . 68.5
	Sponsa inferior sponso, idest nempe ecclesia inferior Christo . 13.2
	Synagogæ abiectio . 37.3
	Synagoga regem suum Christum tanquam dæmoniacum & seductorem execrabatur . 40.3
	T
	Trahit Deus in requiem suâ, trahentem sequi festinemus . 34.5
	Theologi diuinæ sapientiæ mysteria sub prodigiosis similitudinibus per uaria ænigmata, a communi sensu abhorrentia, uelata tradiderunt . 7.5
	V
	Verbum Dei melli & lacti assimilatur . 66.4
	Vineam suam Deus prælatis & episcopis commendauit . 110.5
	Salomon author huius operis . 4.4
	Salomonis institutum uarie a doctoribus agitat, & quale sit definitur . 12.5
	Salomon figura fuit Christi . 59.2
	Saulus a principe sacerdotum ad damascenas synagogas acceptis literis Damascum properat . 50.5
	Scopus huius libri proprius est, specimen & sensum quendam diuini amoris nobis præbere, cuius incomparabili suauitate capti unicuique Christum tanquam Deum & spõiam nostrum toto corde amemus . 20.6
	Spes in Deo figenda . 46.3.91.1

F I N I S.

IN-

I N D E X

RERVM MEMORABILIVM, AC SENTENT.
Omnium in his Comment. obseruatu

D I G N A R V M.

A	Antichristus velut si esset Deus se ostendet . pag. 330.5
A	BIES quid sit . 195.2
	Ad peccatum innumera nobis præbuit incommoda . 114.2
	Aduentus Christi maximè desideratus . 115.3
	Aduentus Christi omnia, tam celestia quam terrestria instaurauit . 115.5
	Aduentus Christi in mundum tres . 376.3
	Aloe similes admodum cum mirra habet uires . 295.2
	Amicitia officium . 281.5
	Amore Christi capti sequuti sunt eum Petrus & Andreas relictis retibus . 131.1
	Amor libertatem animi aufert . 280.5
	Amor cognitionem boni & pulchri sequitur . pag. 282.3.
	Amore Christi pugnat cum ecclesia . 315.3
	Amoris lex . 222.4
	Amor Christi in ecclesia est desiderium efficiendi gignendique amorem . 415.5
	Amoris uehementia exprimitur . 424.3
	Angeli tutores & administratores hominum . 206.1
	Angeli cum phialis quid designent . 311.4
	Angelus Danieli prænuñciauit venturum fore Christum . 391.3
	Angelorum custodia destituta fuit synagoga post passionem Christi . 393.2
	Angeli tres ad timorem, & uenerationem Dei hortantur vniuersum orbem . 436.1
	Anima pulchritudinem habebit per participationem diuinæ sapientiæ . 272.4
	Anima dicitur in quantum est uita corporis . pag. 281.2.
	Anima speciali Dei gratia & auxilio innixa a peccato surgit . 323.4
	Animarum pulchr. in iustitia sita est . 255.5
	Antichristi persecutio . 157.5
	Antichristi uita, & persecutio eccl. 330.1
	Antichristus a ab omni ornatu & bonis temporalibus priuabit ecclesiam . 330.2
	B
	Bethel mons in Iudæa . 225.3
	Bethel quid significet . ibid.
	C
	Celix Babylon . 322.1
	Carnis cura et amor sui aduentum Christi in animam impediunt . 322.6
	Caput ecclesie Christus . 259.5
	Carmelus Tyrriorum mons frugifer . 407.1
	Cerui cum serpentibus pugnant . 214.2
	Cedar quis fuit . 147.1
	Chananei & Amalachitè bella in deserto Israelitis intulerunt . 150.1
	Charitas perforauit ecclesie aurem . 170.4
	Charitas aurum dicitur . 172.5

***

Cha-

I N D E X

Charitatis vis & energia ad uiuendos amant.	283.1	Columbae proprietates.	184.1
Charitas vestis nuptialis est.	289.3	Columbae quid.	216.1
Charmel bonorum frugum mens.	237.2	Columbae in perforata rupe, & in recessibus cocleatę turris latent.	216.2
Charitas fraternitatis explicatur.	426.6	Constantinus magnifice ornavit, & ditavit templum.	305.6
Christus ecclesiam suam velut sponsam osculatus est.	116.5	Corona spinea Christum coronavit sinagoga.	pag. 249.5.
Christus sol dicitur.	148.2	Corporis epitheta.	400.5
Christus & ecclesia spirituales filios procreant.	190.1	Cruce Christi significatur sub solis Symbolo.	pag. 149.3.
Christus index viuorum & mortuorum.	pag. 226.2	Cruci affigi cum gaudio non erubuit Christus, ut peccatoribus salutem asserret.	250.3
Christus, velut sol mundum, ita ecclesiam suam illustravit.	248.3	Crucis Christi fructus.	413.1
Christus Rex & Imperator nuncupatur.	pag. 251.6	Currius Salomonis mille quadringenti.	167.1
Christus mons & acruus testimonij est.	pag. 259.1	Cypri natura.	293.4
Christus peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.	340.1		
Christus peccata nostra suscepit.	ibid.		
Christus rubicundus dicitur propter ingentem stragem, quam in die passionis suae edidit de demone, mundo, carne, & morte.	pag. 340.4		
Christi incarnationem, passionem, reliquaque fortissima Christi facta, crura spoli significant.	348.1		
Christus lapis est excisus sine manibus.	365.1		
Christus libenter passionem sustinuit.	413.3		
Christum crucifixum predicabant Apostoli.	pag. 414.2		
Christus qua homo, amoris vim a formosissima sua ecclesia patitur.	416.3		
Christus factus homo inter homines.	427.3		
Christiane reipublicae felicem statum post vniuersale iudicium ostenditur.	381.4		
Cinamomum duo genera.	294.5		
Cinamomum multas habet proprietates.	pag. 295.		
Consilium Tauleri saluberrimum.	163.5		
Columnae argenteae fidem & veritatem designant.	247.2		
Contemplationes diuinarum rerum, in quibus versantur viri Dei, pasqua pinguis, inirentia & irrigua dicuntur.	136.5		
		D	
		Demones Christi virtute expelluntur.	pag. 357.3
		Demon in caelo nullam habet potestatem, nec tentare potest animam.	383.4
		Deus Auctor bonorum.	140.5
		Deo Opt. Max. pastoris personam sacra littere sepe tribuunt.	154.5
		Deus Sadaei dicitur.	191.3
		Deus protector iustorum.	196.1
		Deus auctor generationis, & regenerationis.	pag. 274.5
		Deus operatur in nobis, velle & proficere.	pag. 301.1
		Deus auctor est salutis.	301.4
		Deus suos corrigit & castigat.	328.5
		Deus charitas est.	234.3
		Deus auctor fidei & pulchritudinis animarum.	255.6
		Deus spiritus est.	ibid.
		Deus vult omnes homines saluos fieri.	pag. 418.4
		Delictę Christi sputa & uerba.	150.2
		Dextera Domini Angeli dicuntur.	207.4
		Dispositio celorum in ordinibus virginum, continentium, & coniugatorum.	192.1
		Dignitas Rom. Pont.	308.1
		Diabolus aduersus ecclesiam Dei hostis immanissimus.	240.5
			Di-

I N D E X

Diaconi clipei ecclesie sunt.	262.6	Ecclesie triumphantis status.	383.4
Diaconus euangelium predicare posse certum est.	268.3	Ecclesie status numerantur.	390.2
Diaconus si presbiter nullus sit, potest ecclesiam diuidere.	268.2	Episcopos a spiritu sancto positos esse ad regendam ecclesiam Dei asserit Paulus.	153.2
Doctores & predicatorum dentibus comparantur.	251.5	Episcoporum & prelatorum auaritia & cupiditas ingentia mala asserunt ecclesie.	310.4
Duo sunt precipua, quę hominem cogunt dicere.	400.1	Episcopi & sacerdotes elemosinam erogare debent tanquam dispensatores opum Dei.	316.1
		E	
Ebrietas spiritus.	210.1	Ecclesia oppressa a Iudaeis.	142.5
Ecclesia flos, rosa, & lilium dicitur.	192.2	Ecclesia obsignata ipsomet Christo.	291.2
Ecclesia Christi distributa, & in suas acies nimirum Duces, Apostolos, Episcopos, Tribunos, Doctores, Manipularios habet.	356.5	Ecclesia Christi distributa, & in suas acies nimirum Duces, Apostolos, Episcopos, Tribunos, Doctores, Manipularios habet.	356.5
Ecclesia hortus nuncupatur.	352	Ecclesia catholica est edificata super Petrum, cuius successor est summus Pontifex.	368.3. & seq.
Ecclesia aurora dicitur.	374.3	Ecclesia aurora dicitur.	374.3
Ecclesia est ciuitas.	378.1	Ecclesia est ciuitas.	378.1
Ecclesia asimilatur palmę.	411.2	Ecclesia asimilatur palmę.	411.2
Ecclesiam ab Abel primum extitisse communis est doctorum sententia.	260.4	Ecclesiam ab Abel primum extitisse communis est doctorum sententia.	260.4
Ecclesie firmitas.	143.1	Ecclesie firmitas.	143.1
Ecclesie catholice ingentia mala.	163.5	Ecclesie catholice ingentia mala.	163.5
Ecclesie paritas. 186.1. & deinceps.	191.5	Ecclesie paritas. 186.1. & deinceps.	191.5
Ecclesie felices sortem laudat.	200.6	Ecclesie felices sortem laudat.	200.6
Ecclesie etates.	310.1	Ecclesie etates.	310.1
Ecclesie persecutores.	258.2	Ecclesie persecutores.	258.2
Ecclesie concordia.	373.1	Ecclesie concordia.	373.1
Ecclesie caput est Christus.	377.1	Ecclesie caput est Christus.	377.1
Ecclesie similitudines ad auroram, solem, & lunam.	379.2. & deinceps.	Ecclesie similitudines ad auroram, solem, & lunam.	379.2. & deinceps.
Ecclesie triumphantis & militantis differentia.	379.2. & deinceps.	Ecclesie triumphantis & militantis differentia.	379.2. & deinceps.
		F	
		Fabula Eleazari.	254.1
		Fama bona assimilatur Mandragore.	421.
		Fasciculus mirrę quid significet.	177.5
		Ferculum a fero deducitur.	244.1
		Fides quid sit.	133.1
		Fidei nostre mens quanta sit.	182.6
		Fides perfecta ac celeste desiderium omnem abstergit maculam peccati lenioris.	273.1
		Fidei firmitas.	247.3
		Fides sanctorum describitur.	358.2

I N D E X

Fidem quantam dominus a nobis religione exi- gat. 415.5	I	Ebonab nomen Dei admirabile explica- tur. 128.1
Fistula ut contra aquam inter cutin fusam, ita beneficentia presentissimum est contra a- uaritiam remedium. 67.5. & 294.4	I	Ierusalem sita est in monte Sion. 396.5
Fons Iacob. 296.5	I	Ierusalem solium domini uocatur. 397.5
Fortitudo sanctorum admirabilis. 362.4	I	Ignatij laus. 304.3
Franciscus et Dominicus duo clarissima mun- di lumina. 391.1	I	Imber est agmen aquarum largius effusum ex concretis nubibus. 217.1
Fructus paenitentiae Deus postulat. 218.2	I	Impietas iudeorum. 236.3
Fructus uine, quae est ecclesia, a domino re- quisitus. 418.5	I	Impietate & impudentia detestatur. 256.6
G	I	Inclinationis mysterium. 214.1
Gallia sedes cum Dei hostibus inuit. 321.5	I	Inimici hominis domestici eius. 150.2
Galaad mons Iudae ex altera parte Ior- danis uberrimus. 259.1	I	Ingratitudo beneficiorum Dei magnum nobis timorem generare debet. 325.5
Gloria ineffabilis Dei in patria. 384.5	I	Iosue typus Christi. 219.5
Gloria diuina magnitudo. ibid.	I	Israel hereditas Dei est. 365.4
Gradus primus ad paenitentiam qui sit. 326.1	I	Iudeorum immanitas, & procatia ostendi- tur. 332.2
Gratiam in dextera Dei, comminatoriam in si- nistra intelligimus. 205.8	I	Iudei deficient a fide Christi tempore Anti- christi. 394.3
H	I	Iustus ex fide uiuit. 135.1
Hailitus qui ex ore & naso sponse pro- dit poma dicitur olere. 412.1	I	Iustorum laus. 161.1
Hebraei in circuitu sedebant circa epulas, in sinistrum brachium leuiter, & seruato gra- uitatis decoro incumbentes. 173.6	I	Iustus hortus irriguus dicitur. 291.1
Heretici in hoc uigilant & incumbunt, ut a Romana & catholica Ecclesia omnes tol- lant caeremonias. 409.2	I	Iusti asperos tolerant labores, sed sperant in caelo se recepturos premia. 413.1
Hippocratis sententia de athleticis. 308.5	I	Iustorum constantia et heroica fortitudo. 329.4
Hieronimi sententia notatu digna. 307.5	I	Iustitia quantuncumque oppressa sit, in altum sese attollit. 414.1
Hominem sine peccato uiuere, ex singulari Dei dono affirmat Augustinus. 247.5	I	Iusti roborati scuto fidei multa passi sunt martyria. 395.5
Homines pii ceu capilli nixi fide & charitate a Christo pendent. 257.2	I	Iustis quomodo caelestis regni patrimonium debitum. 408.1
Homine emunctae naris cur appellamus. 404.	L	L
Hostes ecclesiae uulpibus comparantur. 220.5	L	Lac fieri potest etiam in maribus. 119.3
Humilitas ficta damnatur. 185.4	L	Lac in mulieribus manibus quo fiat. 408.3
Hubera ecclesiae sponse Christi pulcherrima, diaconi sunt. 268.5	L	Laudat sponsam a genere regio. 399.2
Humanitas Christi capreg. hinnuloque cer- uorum comparatur. 211.6	L	Laus uera ornat, falsa castigat. 314.2
Hyems quid significet. 216.5	L	Lapis offensionis Christus. 230.4
	L	Lectus floridus una omnium fidelium mens est. 189.1
	L	Lex Moisi a iudeis uitiata. 129.3
	L	Lex Dei in corde iusti. 203.6
	L	Legibus carnis obtemperans rapitur homo ad peccatum. 323.2
	L	Lectulus Salomonis, & tabernaculum Dei, ecclesiam praedicebant. 240.2
	L	Lecti

I N D E X

Lecti propugnatores accinctos gladijs, et rei militaris peritissimos, apostolos et apostolo- rum successores episcopos, et doctores egre- gios agnoscimus. 240.4	Mors ualde ab apostolis & sanctis desidera- tur. 269.6
Lex uetus sapientiam Dei scientiamque do- cebat. 410.1	Morte sua nouum testamentum & pactum Christus confirmauit. 231.2
Liberum arbitrium hominis male per se age- re & peccare potest; bene agere, & quae Deo grata sunt non item. 114.2	Mors inopinata. 386.1
Liberum arbitrium quid agit. 301.4	Murenule quid sint. 171.5
Libanus mons Fenices altissimus. 276.3	Mustum malorum granatorum exempla mar- tyrum designat. 426.3
Libanus mons est altissimus inter Iudeam & Siriam, 405.2	Mysterium de botro admirandum. 181.1
Lignum libani, & lignum Cedrinum putre- scere non possunt. 245.1	N
Lilium conuallium quid significat. 193.3	Nardus quid sit. 174.4
Loca publica & conuentus celebres porta ap- pellantur. 423.3	Nardi odor dicitur, & odor Dei. 275.6
Lutheri, Anabaptistae, & aliorum heretico- rum insolentia & damna. 163. & 164.	Nardus et cocus, fistula et cinamomum quid significent. 293.5
Lutheranorum impudentia & impietas. 333.1	Natiuitas Christi tempore Herodis alieni- gena quid significat. 231.2
M	Natiuitas Christi in ipsa die fuit qua deso- lata fuit Ierusalem per Titum & Vespesi- anum. 408.6
Maria uirgo gratissimum Christo orna- mentum me. ito dici potest. 284.2	Nomen in sacris litteris pro re ipsa sumi- tur. 125.3
Maria uirgo cherubinis & seraphinis pul- chrior. 363.3	Nomen naturam & essentiam rei, cuius est nomen exprimit. 126.1
Mariam magdalenam per crinem significa- ri ostenditur. 285.1	Nominis Iesu dignitas et excellentia. 127.2
Magnificum & uere regium suae ecclesiae conui- uium extruxit & exhibuit Christus. 305.4	Nominis Christi uis & efficacia. 128.5
Mandragorae descriptio. 422.6	Numerus sexagenarius quid significet. 241.
Martyres promptum habebant animum ad martyrium subeundum. 419.3	Nuptiae coniunctionem humanae naturae cum diuina in Christo Dei filio significat. 236
Mahumeti secta. 319.3	O
Mens nostra alta ut mons. 407.3	Oculus simplex quid. 185.1
Mirrha mortificationis symbolum est. 274.1	Oculi dicuntur apostoli, episcopi. 258.1
Mirrha mortificationem significat. 322.6	Oculi sponse sunt columbae. 399.3
Mirrha & thus omnia spiritualium sacri- ficiorum genera significant. 238.1	Odor praedicationis euangelicae assimilatur mandragoris. 422.2
Mirrha uigendis corporibus adhibetur. 238.6	Officium Diaconi. 267.6
Mons Moria in quo templum extruxit Salo- mon. 277.4	Omnes in Adam peccauerunt. 198.2
Montes & colles quid significant. 215.2	Operarij iniquitatis per dulces sermones sedu- cunt corda innocencium. 222.2
Mors in omnes pertransiit. 114.2	Ornatum reginae situm esse in rebus, non ex- ternis, sed internis, probatur. 146.2
Mors Christi copiosius quam omnium hominum lecti	Orationis uis & efficacia. 233.2
	Osculum quid significat. 116.2
	P
	Paulus uaria officia ecclesiae pertinentia habuit. 120.1
	Paulus

I N D E X

Paulus perinde ac nutrix filios fouebat. 420	Presulis pietas & eximia animi simplicitas describitur. 343.2
Paulus per murum in sporta summittitur. 221.6	Prælati vigilare debent tanquam rationem reddituri pro omnibus. 207.2
Passio Christi in imbre designatur. 217.1	Pulchritudo ecclesie. 184.4
Passio Christi commendatur. 407.6	Puteus magnus Alexandri. 297.2
Passionis Christi acerbitas. 409.1	
Palmę proprietates. 413.5	
Pax & tranquillitas ecclesie post mortem Antichristi. 387.4	Q uatuor simul eodem tempore existent summi pontifices. 320.4
Peccata licet dimittantur per penitentiam, penę pro eis debita solent in posterum seruari. 327.5	Quatuor animalia conuersionem gentium designabant. 237.3
Pelles Salomonis quid significent. 147.2	
Petrus ecclesie caput. 336.5	R achela filio sororis accepit cupiditatem pariendi. 420.6
Petrus suam primam sedem in Antiochia constituit. 367.3	Resurrectionis Christi effectus. 201.3
Petrus fundamentum ecclesie. 367.5	Regnum Christi solum manebit, mortuo Antichristo. 391.5
Petrus Christi uicarius. 376.2	Rixa Rachelis et Lię de mädragoris. 422.1
Petro a domino concessum est, ut reliquis præ esset apostolis. 370.4	
Penę inflictę electis hominib. pro peccatis, quomodo prosint etiam peccatorib. 328.3	S acerdotes & doctores designantur in celo. 171.3
Persecutiones innumeras a iudeis pertulit ecclesia Dei. 151.4	Sacerdotum ignauia & incuria. 315.1
Pietas ad omnia utilis est. 295.1	Sacerdotis puritas magna esse debet. 332.2
Persecutio ecclesie a Turcis & Sarracenis. 319.2	Sacrificia per se Deo non placebant. 176.2
Pietas ad omnia utilis est. 295.1	Sanguine suo cluit nos Christus. 215.5
Pontifex Roman. solus ecumenicus. 372.9	Salem & Ierusalem. 396.5
Pontificum & episcoporum successio. 368.3	Sanguis et aqua e latere Christi exiuit. 408.2
Potentia Dei describitur. 430.1	Sedi apostolice Romanę a domino data est potestas ligandi atque soluendi. 368.1
Potestas apostolorum & episcoporum in quibus differat. 371.1	Septem spiritus sancti dona sunt sponsi uingenta. 123.1
Potestate, quam Demon Deo permittente acciperat, quam a Christo spoliatus sit. 357.1	Sequi Christum non possumus sine auxilio diuino. 131.5
Prandium & cęna idem. 210.4	Sequi debemus uestigia Christi. 162.3
Predicator es columbis comparantur. 185.6	Sermo Dei suauissimus. 288.5
Predicatoris officium. 261.5	Se dechiam ceperunt & exoculauerunt Babilonij. 334.5
Predicatorum labia rubra quidem, propterea quod uniuersus eorum sermo sit de passione & morte Christi. 262.4	Secreta & arcana sua abscondit Deus a sapientibus & prudentibus, & reuelat humilibus. 141.3
Predicatio & cultus diuinus, sacrificia & cęremonie ecclesie cessabunt tempore Antichristi. 386.6	Siluestri laus. 306.6
Predicator aceruus tritici uocatur. 401.3	Simplicitas cordis laudatur. 218.5
Predicationis auxilium omnino petendum. 420.4	Sinodus Alexandrina contra Arrium congregata. 367.6
	Signa aduentus Christi ad iudicium. 395.2

So!

I N D E X

Sol gręce eleos nuncupatur. 135.4	V aria sententia de Aduentu Christi ad iudicandum. 388.4
Solidum cibum quid. 402.6	Vindictam sumet Deus iniuriarum in nouissimo die. 243.2
Spectare Christum quid sit. 276.2	Veniens Christus cum maiestate, & congregabuntur ante eum omnes gentes. 271.3
Spes nostra in Deo sita esse debet. 228.1	Venter assimilatur aceruo tritici. 401.1
Spes in Deo sita esse debet. 252.2	Verbi Dei efficacia & uis. 217.5
Spiritus sancti gratia uberrimam & velut paradysum amenissimum reddit ecclesiam. 348.4	Vinum omnia quę hominibus optime sapiunt significare uidetur. 120.4
Stigmata domini nostri Iesu Christi per gradus purpureos designantur. 247.5	Vinum pro omni corporeo alimento. 121.5
Sufficiencia nostra ex Deo est. 133.3	Vini significata. 200.5
Sufficiencia nostra ex Deo est. 417.6	Vinum altissima quęque mysteria & consilia euangelica cum fide & charitate, omnique uirtutum genere coniuncta significat. 426.2
Sunamithis quid. 398.1	Vincentij predictio. 320.4
Synagoga uinea sodomorum dicitur. 153.1	Vir sui corporis potestatem non habet, sed uxor, & nec uxor sui, sed uir. 225.2
Synagoga fidem sponso suo fregit. 224.5	Virginitas inanis est, si non sit fundata uirtutibus. 341.2
Synagoga extremum repudium. 425.2	Vita pręsens horto assimilatur. 396.1
Synagoga & ecclesie differentia. 430.3	Virtus honestatis in oculis elucet maxime. Vita actiua laudatur. 399.1
Synagoge persecutio. 430.3	
	T abernaculum in monte sina ostensum. 410.2
	Tempus quo duratura est pax in ecclesia post Antichristum, mille annorum putant. 388.2
	Tentationes et persecutiones per Austrum designantur. 298.3
	Terræmotus quem prædixit Ioannes ostenditur. 409.6
	Tiberium noctu & in tenebris uidere solitum fertur. 279.1
	Trinitatis mysterium in pulchro designatum. 188.4
	Triumphus ecclesie. 242.4
	Thus ex lege Mosaiica Deo attributum est. 238.6
	Turris Dauid in monte Syon sita. 265.1

F I N I S.

Hi sunt Auctores qui in his Comment.

CITANTUR.

A	Felix.	Marcellus.
Aeschilus.	G	Maximus episcopus
Agathius Buidaurius.	Galenus.	Medras.
Albertus Magnus.	Gratianus.	Melchiades.
Aluarus Pelagius.	Gregorius papa.	N
Ambrosius.	Gregorius Nissenus.	Neylus.
Apuleius.	Gregorius Nazian-	Nicephorus.
Aquila.	zenus.	O
Aristoteles.	H	Origenes.
Athanasius.	Herodotus.	Ouidius.
Augustinus.	Hieronymus.	P
B	Hilarius.	Petrus Lombardus.
Basilus.	Hippocrates.	Phocius.
Beda.	Homerus.	Plato.
Bernardus.	Hugo.	Plinius.
Boetius.	I	Plutarchus.
C	Iacobus Valentinus.	Ppmporius.
Chrysoftomus.	Ignatius.	Pfellus.
Cyprianus.	Isidorus.	Q
Cyrillus.	Ioannes Annus.	Quintilianus.
Cuicinus.	Ioannes Cassianus.	R
D	Ioannes Gerson.	Rabi Abendzra.
Damasus.	Iosephus.	Rabi Bararia.
Demosthenes.	Ireneus.	Rabi haurim.
Democritus.	Iustinus.	Rabi leui.
Dydimus.	L	S
Dionysius Areopag.	Lactantius Firmianus.	Siluester Papa.
E	Leo Papa.	T
Eleutherius.	Lyra.	Taulerus.
Epiphanius.	Lyricius.	Tertulianus.
Eusebius.	M	Theodoretus.
F	Malgrinus Cardinalis.	Thomas monachus.
Fecinus.	Viterciensis.	

COSMAE DAMIANI HORTOLANI

In Canticum Canticorum Salomonis
DILVICIDISS. EXPLANATIO.

IN ISAGOGEN, PARAPHRASIM;
Et v. plenioris interpretationis Libros distributa :

LIBER ISAGOGICON.

- I** NSCRIBITUR HEBRAEIS hic Liber scirha scirim. Inscriptio :
asser lisolomo. quod uerbum de verbo redditum Latini sonat, Canticum Canticorum, quod Salomoni, uel quæ Salomoni. hoc est, excellentissimum omnium Canticorum quod conscripsit Salomon, vel quæ conscripsit Salomon. Est enim Hebraismus, qualis ille *sanctus sanctorum* pro sanctissimus sanctorum, & ille *Rex Regum*, & *Dominus dominantium* pro summus Rex, & Dominus. 3. Reg. 6. b
- 4** Sic enim Hebræi eiusdem vocis repetitione usum superlatiui supplere soliti sunt. Apoc. 19. c
Quod Origenes dictum existimat ex collatione ad omnia, tum quæ ante Salomonem spiritu diuino afflati sancti viri conscripserunt, tum quæ post eundem conscripturi essent, cantica. quæ etiam ille enumerat in hunc modum. Primum, Exod. 15. Secundum, Numeri 21. Tertium, Deuteronomij 32. Quartum, Iudicium 5. Quintum, 2. Regum 22. Sextum, 1. Paralipomenon decimosexto, quibus omnibus tanquam præstantissimum præstantissimo loco, septimo scilicet, hoc Salomonis succedat canticum. Quantum uero attinet ad reliqua, tam quæ a Prophetis, qui Salomonis tempora sequuti sunt, quam etiam quæ apud eiusdem patrem Dauidem aut cantici, aut Psalmi appellatione inscribuntur, in ijs omnib.

præsertim in cantico graduum, profectum sponsæ per suos gradus & incrementa
 significari vsque ad perfectam ætatem, & annos nubiles, quum iam matura, & di-
 uini succi plena sponso suo Christo iungenda erat. Quarum nuptiarum Epithala-
 miũ Salomoni, qui idem Idida, id est, Deo dilectus dictus sit, hoc celeberrimo car-
 mine celebrandum seruatum sit, & decretum. Atque hanc sententiam qui proba-
 uerit inscriptionem hanc sic interpretabitur, excellentissimum omnium cantico-
 rum a Solomone conscriptum. Vt referatur hoc canticum ad omnia cantica,
 quæcumque ab alijs conscripta sint. Cæterum refert Iosephus Antiquitatum Iu-
 daicarum libro octauo, cap. 2. Salomonem de canticis, & modulationibus libros
 mille & quinque composuisse, nixus nimirum auctoritate sacræ Historiæ 3. libri
 Regum, cap. 4. ubi enim in vulgata æditione legimus *Et fuerunt carmina eius nem-
 pe Solomonis quinque millia*, in Hebræo est, & fuerunt cantica eius mille & quin-
 que. Vnde etiam intelligere possis, non solum alienis, sed & proprijs Solomonis
 canticis hoc vnum sua inscriptione præferri. Tum propter styli eximiam elegan-
 tiam, tum propter operis summum argumentum. Et in hac sententia fuit Euse-
 bius. ex cuius collectaneis in hunc libellum hæc latina fecimus, quæ huc adiu-
 gere commodum visum est. Omnis, inquit ille, diuina Scriptura prophetat de de-
 fensu verbi ad nos; & de eiusdem aduentu in carne, hoc enim est Dei propo-
 situm prophetis, & omni diuinæ Scripturæ, Hoc præcipuum institutum est annun-
 tiare. Secundo loco sequuntur in diuina enarratione sermones de gentibus, de
 Babylone, de Damasco, de Moab, & alijs. Ac per singulas scripturas peccantes
 quidem obiurgant, conuictos hortantur ad pænitentiam, comminantes futu-
 rum ignis iudicium. Aliæ igitur scripturæ futura prædicunt, ut Moses: Prophe-
 tam suscitabit uobis Dominus ex fratribus vestris sicut me. Esaias vero, Ecce Vir-
 go concipiet, & pariet filium. Michæas autem, In extremis diebus manifestus erit
 mons domini, & alius aliter prædicat, pro gratia spiritus. Et his dicentibus, pro-
 missus expectatur dominus. Propterea & multi annunciant. At vero ubi uenit, ces-
 sarunt prophetare. Atque sunt hæc omnia cantica canentia uenturum seruatorem.
 Canticum autem canticorum non sic prophetat, nec tanquam præsignificat:
 sed illum alia cantica prænuntiant, hoc tanquam eum, qui iam uenit, demonstrat,
 quique carnem iam sumpserit: ac iuste in coniunctione uerbi cum carne canit
 Epithalamium. Quemadmodum igitur post dispensationem seruatoris nullum
 amplius expectamus, sic etiam post ea, quæ in cantico canticorum significantur,
 non est cur aliud quicquam recentius meditemur, aut expectemus significatum.
 Quæ enim in canticis significantur, hæc eadem in prophetis, & in alijs scripturis
 ex interuallo dicta inueniuntur. Rursumque. Quemadmodum Agnum demon-
 strante Ioanne, uelut Ioannis gratia sunt lex & propheta, sic etiam quæ in cantico
 canticorum significantur, finis sunt omnium, quæ in diuina Scriptura significan-
 tur. Ac sicut secundum legem erant sancta, & post hæc sancta sanctorum, sed
 post sancta sanctorum nullus præterea erat locus: sic & præter cantica canticorum
 nullam licet expectare inferiorem, aut recentiorem promissionem. Semel namq;
 uerbum illud factum est caro, & absoluit opus. Hæc ille. Quibus ego recte mihi
 uideor posse addere, quod sicut Ioannes dictus est a Christo plusquam propheta, &
 ab eodem tanquam prophetarum summus est commendatus, Propterea quod quem
 reliqui omnes prophetae uenturum prædixissent, ille præsentem demonstrauit: sic
 & hoc plusquam canticum sit, hoc est, præstantiss. omnium cantic. propterea
 quod

1 quod, quem reliqua omnia cantica uenturum cecinerunt, hoc iam uenisse canat,
 præsentem mundo celebret: atque ideo dictum sit canticum canticorum. Inquisi-
 tione præterea dignum dicat Origenes, quare Prouerbia inscribantur, Salomo-
 nis filii David qui regnauit in Israel: alter uero eiusdem liber, uerba Ecclesiastæ
 Regis Ierusalem, hic uero, canticum canticorum Salomonis. Hoc ideo ille fa-
 ctum putat, quod cum Salomon, qui typum gerit Christi, in primo illo libro
 moralibus nos instituit disciplinis, Rex esse dicitur in Israel, nec dum tamen in
 Ierusalem. Quia & si Israel dicimur propter fidem, non tamen in hoc adhuc
 peruentum est, ut ad Ierusalem cælestem accessisse uideamur. Vbi uero eousque
 profecimus, ut Ecclesiæ primitiuorum, quæ in cælis est, sociemur, & Ierusalem
 cælestem disculis diligentius priscis, & naturalibus causis matrem nostram no-
 scamus cælestem, tunc iam nobis ipse Christus Ecclesiasta, & ecclesiæ catholice
 congregator, ac concionator efficitur. Ac tunc non solum in Israel, sed etiam in
 Ierusalem regnare dicitur. Quum uero ad perfectionem omnium uentum fuerit,
 & sponsa perfecta, omnis scilicet rationalis creatura illi coniungetur, quia pacauit
 per sanguinem suum non solum que in terris, sed etiam que in cælis sunt. tunc Salomon
 tantummodo appellatur quum tradiderit regnum Deo & patri. Et ita pacificatis
 omnibus, Patrique subiectis quum erit Deus omnia in omnibus, Salomon tantummo-
 do. id est, pacificus nominabitur. Qua propter in hoc libello, qui de amore sponsi
 & sponsæ erat inscribendus, neque filius David dicitur, neque Rex, neque quid-
 quam eorum, quæ ad corporeum uidetur pertinere intellectum: ut merito per-
 fecta iam sponsa de eo sic loquitur, & si nouimus Christum secundum carnem,
 sed iam nunc non nouimus. Ne quis putet eam corporeum quidquam amare, aut
 in carne positum, & macula aliqua eius amori credatur induci. Propterea igitur
 canticum canticorum Salomonis tantummodo est, & neque filii David, neque re-
 gis Israel, neque in his aliqua miscetur carnalis intelligentia. Hæc ille, mea senten-
 tia longe melius, quam Hebræi, qui putant Salomonem iam prouecta ætate Re-
 gnum inijisse, ac tunc prouerbia conscripsisse. in cuius operis inscriptione se regem
 Israelis dixerit, ut decem tribus, quibus male cum Iuda, & Benjamin cõueniebat,
 quæque ad defectionem spectare uidebantur, eo titulo reprimeret, atque in offi-
 cio contineret. Ecclesiasten uero scripsisse uolunt, quum iam senex esset. Vbi se
 Regem Ierusalem præfatus sit, hunc honorem Regiæ ciuitati, cui multis nomini-
 bus deberetur, iam libere deferens, quum sublatis factionibus, & peccatis rebus
 omnibus, altissima pace frueretur. Hoc uero opus, quod adolescens nondum ac-
 cepto Regno conscripserit, nudo Salomonis nomine inscripsisse, nempe, Messie,
 propterea quod toto hoc uolumine perpetuum hoc illius sit Epithetum: Nec ul-
 quam ut proprium Auctoris nomen positum. Hæc uero Hebræorum sententia par-
 tim cum sancta Scriptura, partim cum ratione pugnare uidetur. Constat enim ex
 3. Reg. lib. c. 3. Salomonem iuuenem admodum regnare cœpisse: nec ante illud
 tempus aut humana, aut diuina Sapientia fuisse præditum. Sic enim ipse Domino
 de se loquitur. *nunc Domine Deus tu regnare fecisti seruum tuum pro Dauide
 patre meo. Ego aut sum puer paruulus, & ignorans egressum & introitum meum.*
 Sed hoc illi dicant, qui etiam hoc ipsum epithalamium in gratiam filii Pharaonis
 6 Salomonis sponsæ editum uolunt. Ratio præterea illud magis suadere uidetur,
 opus hoc ut præstantissimum omnium, quæ scripsit. Salomon, sic post reliqua om-
 nia extrema eiusdem ætate fuisse conscriptum, quum ipse pænitentia superioris
 uitæ

Genus cantici.

Auctor.
2. Pet. 1. d
Materia.

Luc. 25. d

vite actus, se collegisset: seque sic repurgandum spiritui sapientiæ præbuisse, & expiandum, ut dignum Deo templū efficeretur, unde hæc ille purissimi, & castissimi amoris sui, & Ecclesię responsa daret. Quin, & ne cum illis contendamus, Num in hoc libello loci aliquot inueniantur, qui soli Salomoni cōueniant, illud certe inficiari cum ratione nemo possit, in scriptionem hanc ideo præfixam initio operis esse, ne libri auctorem ignoremus. Ne si incerto auctore editus fuisset, cum plerisque aliis apocryphis reiiceretur. Certum est porro, non mesiam, sed ipsum Salomonem Davidis filium, qui patri in Regno Israelitico proximus successit, opus hoc composuisse. Genus cantici quale sit, idem Origenes nos docet in hunc modum. Epithalamium libellus, id est, nuptiale carmen à Salomone in modū mihi uidetur dramatis conscriptus, quem cecinit instar nubentis sponsę, & erga spōsum suum, qui sermo Dei est, celesti amore flagrantis. Adamauit enim eum siue anima quę ad imaginem eius facta est, siue Ecclesia. Sed & magnificus hic ipse, atque perfectus sponsus, quibus uerbis usus sit, ad coniunctam sibi animam, siue Ecclesiam, hæc ipsa Scriptura nos docet. Sodales quoque sponsę Adolescentule cum ipsa sponsa posite quid dixerint, quęque etiam Amici & sodales sponsi, ex eodem nihilominus libro cognoscimus. Facultas enim data est etiam ipsis amicis sponsi aliqua dicere, ea dumtaxat, quę audierant ab ipso sponso lætantes de coniunctione sponsę. Et rursus sponsi sermo non tantū ad ipsam sponsam, sed etiam ad amicos dirigitur sponsi. Et hoc est quod supra diximus, carmen nuptiale in modum dramatis esse conscriptum. Drama enim dicitur, multarum personarum cantilena, ut in scenis agi solet fabula. Vbi diuersę personę introducuntur, & aliis accedentibus, aliis etiam discedentibus, à diuersis, & ad diuersos textus narrationis expletur. Quę singula hæc Scriptura continet. Hactenus Origenes. Ex quo omnia fere quę hucusque nobis dicta sunt, de huius operis inscriptione in medium adduximus: eodemque negotio quis auctor operis, quę materia, quę materię tractandę ratio, & methodus sit, quam breuissime indicauimus. Inde enim ostendimus, huius libelli auctorem esse Salomonem illum Hebręorum regem potentissimum iuxta ac sapientissimum. Sed auctorem intellige secundarie, & uelut organum Dei, omnium sacrarum Scripturarum Architecti. *Non enim* (vt docet Petrus Apostolus,) *uoluntate humana allata ad nos est prophetia: sed spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.* Materiam præterea subindicauimus esse mutuum amorem sponsi & sponsę: nempe, Christi & ecclesię, legitimamque coniunctionem: & uniuersa denique mysteria, quę apertius in Euangelio, Actis Apostolorum, Epistolis Apostolicis, & in Ioannis Apocalypsi de hoc Sacramento reuelata sunt, in ueteri testamento adumbrata. Hoc namque Epithalamium breuis quędam, & enigmatica descriptio est illius exemplaris, quod Moysi in monte monstratum fuit: & collatio noui testamenti cum ueteri, ac proinde Ecclesię cum Synagoga contentio: cōtinet enim Ecclesię encomium & laudum ipsius amplificationem per contentionem eiusdē cum Synagoga, quod nos in nostris quinque posterioribus huius operis libris, Deo aspirante, ceu digito monstraturos speramus, quum multorum locorum ueteris testamenti, quę hic canuntur, mysteria adumbrantium Allegoriam, ut à theologis sumitur prosequemur, quo pleniorē nostram huius libelli reddamus pro ipsius dignitate interpretationē, quem utriusque testamenti epitomen esse existimamus. Nec ulli uni animę conuenire quisquā putet omnia, quę de sponsa dicuntur hoc dramate. Immo quo perfectior ea fuerit,

co

eo minus multa, quę aguntur tertio, & quinto capite in ipsa quadrant, sed in solam præsentem Ecclesiam: quę ut varia est, ita etiam varias & omnino diuersas in hoc dramate sustinere potest personas. Cum enim huius sæculi Ecclesia instar sagenę, quę iacta in mare ex omni genere piscium cogit, bonos & malos complectatur, multa de ipsa dici possunt in persona bonorum, multa etiam in persona malorum, multa in persona perfectorum, multa item in persona imperfectorum. id quod animaduertens Augustinus in locum illum, nigra sum &c. utrunque inquit, se esse dixit propter unitatem temporalem, intra vna retia piscium bonorum & malorum. & Bernardus in eundem locum, Quamquam inquit, sponsam dixerim perfectam, sed ex parte: non ex parte tabernaculorum Cedar, formosam tamen siue in illa portione sui, quę iam beata regnat, siue etiam in illustribus uiris, quorum in hac nocte sua sapientia, & virtutibus tanquam cælum suis syderibus adornatur. hæc porro varietas & alibi sæpe, & hic vel maxime ei spectanda est, & acute distinguenda, qui nolit allucinari. Vt multi hoc tempore allucinantur: qui Ecclesiam Christi in solis iustis & prædestinatis consistere cōtendunt. Eos dumtaxat sacrę Scripturę & catholicorum interpretum amplexantes locos, ubi de Ecclesia, vt ad iustos tantum pertinet sermo sit, neglectis locis alijs, quos etiam ad catholicam Ecclesiam pertinere certum est. Qua parte malos & reprobos bonis & electis permixtos, continet, vnius tamen fidei catholicę energia & eorumdem Sacramentorum societate coniunctos. Adeo vt propter hos Origenes in 2. cap. Matthæi. Domum Dei uiui ex uiuis lapidibus constructam Christo dictam interpretetur speiuncam latronum. Methodum in super & tractandi huius argumenti rationem in modo epithalamij & dramatis nuptialis inter personam sponsi & sodalium eius, ac sponsę & puellarum sponsę sociarum digesti, & stylo poetico conscripti consistere compendio annotauimus: sed illud præterea hoc loco adnotandum uidetur, amulas quoque sponsę inter personas huius dramatis numerandas esse. Quarum frequens in eo mentio sub appellatione filiarum Ierusalem. Per quas allegoricos intelligimus Iudæos terrestris Ierusalem carnales filios, qui quemadmodum dixit Paulus, secundum carnem geniti, sic nunc persequuntur Iudæos secundum spiritum cœlestis Ierusalem filios, vt olim Ismael ex ancilla secundum carnem genitus, Isaacum liberę secundum promissionem filium persequeretur. Nec nos primi sumus, qui hoc loco appellatione filiarum Ierusalem Iudęos in uniuersum venire putamus. Nam longe ante nos Rabbi Abenezra & antiqui doctores Hebręorum sub hac appellatione complexi sunt omnia loca, quę habitabant Israelitę, atque adeo totum populum Israeliticum. Et dominus in Euangelio Lucę, quum ad supplicium raperetur, & hæc mulieribus sequentibus se ac lamentantibus diceret, *filie Ierusalem nolite flere super me, sed super nos ipsas flete, & super filios uestros*, non tantum mulieres Ierosolymitanas alloquebatur, quarum exiguus fortasse fuit in ea turba numerus, sed etiam eas, quas multas à Galilæa cum Iesu Ierosolymam tunc ascendisse memorant Matthæus, Marcus, & Lucas. Iuxta Phrasim igitur Hæbraicam, qua minores vrbes & loca Iudæi, filie Sion dicuntur: nempe Ierusalem urbis eius regionis Metropolis in monte Sion sita, ut Psalm. 96. & 149. habitatores quoque eorum locorum filie Ierusalem Hæbræis appellantur. Poetica porro methodo & stylo quod sacrum hunc libellum conscriptum diximus, nemo miretur. Primum enim Poeticis numeris in eo usus uidetur Salomon, vt perinde atque numeris & carminibus maxime consueuerunt

Matth. 23

Methodus.

Galat. 4. d

Luc. 23. d

Mat. 27. s

Mat. 25. d

Luc. 23. d

homines capi, & ad amorem carnalem excitari: Ita & hoc Dramate numerorum, & modorum mira suauitate condito, ad spiritualementem & diuinum amorem excitentur, rapiantur, & inflāmentur. Deinde quemadmodum. D. Dionysius Pauli Apostoli auditor annotauit secundo capite cęlestis Hierarchię, poetiis fictionibus Theologia affatim utitur, humanę mentis infirmitatem non ignorans, eique propriam & cognitam viam per quam ad altiora feratur, benignissime prouidens, ac ipse modo in sacris literis huiusmodi ascensionis itinera sternens. Neque enim, ut idem auctor est, primo eiusdem operis capite, fas erat infirmitati nostrę lucere diuinum illum radium, nisi sacrorum varietate velaminum, quibus ad superiora ferremur, opertum: & Ijs, quę nobis familiaria sunt, paternam prouidentia vestitum. Origenes quoque cum carnem hoc nuptiale in modum Dramatis scriptum esse dixit, generalesque omnes Dramatis partes habere docuit, in argumenti ordinem (quod tertium est fabularum genus) retulisse visus est. Ratio præterea interpretandi, quam idem Origenes seruat in suis, quos in hoc opus scripsit, commentariis, similis admodum est ei, quam seruant fabularum interpretes. Illi namque primo loco fabulam proponunt, deinde affabulationem, id est preceptum & usum, cuius gratia instructa sit fabula, subiungunt. Sic enim ille singulas Periochas interpretandas sibi proponit, ut primum in externo dictionis cortice inferens, quę sibi proposuit locum velut contractius propositam fabulam dilatet modo, quo res gesta proponitur, expresso; adhibitis etiam descriptionibus personarum, locorum, temporum cęterarumque rerum pro eo, ac res, quę narratur, videtur postulare. Interpositis etiam personarum colloquijs, ut res non dici modo, sed etiam geri, & imitando exprimi videatur. Ac tum qui sub eo narrationis cortice latent, sensus mysticos exponens, mysteria nos docet spiritualia, & historiam Euangelicam, ad cuius normam sanctę, religioseque vitam instituamus. Quam enarrandi rationem nos etiam in nostris commentarijs perpetuo tenere constituimus. Et quidem certe si externum dumtaxat dictionis corticem ac mere Grammaticum sensum spectes, Epithalamium, & fabula quędam nuptialis, partim comica, partim tragica videri possit. Nam & omnium ordinum personas habet, & graues casus, ac foelices successus: & quotidianam vitam belle exprimit, atque oculis subiicit: ideoque non tantum prospera & læta, quę sponsę euentura sunt canit (ut ferre fit in epithalamijs) sed etiam aduersa & tristia, quę coniungibus accidere solent, quantum per epithalamij decorum licet, admiscet obiter. At uero quum corticem delibaueris, solidus iam tunc apparebit sensus allegoricus, qui & ipse literalis est, & à sancto spiritu de nuptijs Christi & Ecclesię, reliquisque mysterijs Euangelicis institutus. Hęc porro est uerissima & spiritualis historia, quę hoc sacro uolumine sub similitudine humanę uitę & aliarum similitudinum uelamentis contexta proponitur, in quo etiam Drama hoc refert Tragędiam; & ueterem comędiam, in quibus (ut Donatus auctor est) fides inest uerę narrationis. Refert, & in eo ueterem comędiam, quod sicut carmina illa in uicis agebantur, unde etiam *ἐπιτομή τῶν κωμῶν*, comędia dicta fuit, sic etiam multa hic in uicis & rure gesta, canuntur, multaque rerum rusticarum fit mentio. Nam similitudines habet hoc Drama non ab humanę uitę modo consuetudine sumptas, quę uerisimiles sunt, & nobis per quam familiares, sed longius adhuc petitas. Ut à rusticis, & animalium moribus. Quales sunt illo loco, *Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & ueni*, & quę sequuntur fere usque ad caput

1. Cor. 1. 6.

ad caput tertium. Vbi per simplicitatem morum columbis innatam, simplicitas & innocentia Ecclesię, per lugubrem columbę uocem prædicatio ad lucum & penitentiam prouocans, per turturis gemitum, ipse lugentium luctus & penitentia, per flores, fideles ad Christum nuper cõuerfi, per cantillationes auium, laudes & hymni, quos ijdem Deo concinunt, per vineas florentes ijdem ipsi fideles edendorum aliquando fructuum (nempe bonorũ operum) certa signa proferentes, per uulpinos denique mores, uulfrum persecutorum adumbratur ingenium. Quę tota materia cum corticetenus a superiori ueritatis imagine longe recedat, quia tamen ad prodendam ueritatem, & uelut in speculo quodam inspiciendā adhibetur, seminarium quoddam Apologi fuerit: Verum tum hæc tum illę, quas ab humana uita sumi diximus similitudines ad priorem significandi modum e duobus illis, quos sacris literis familiares esse admonuit Dionysius, referri possunt, qui quidem per similes imagines similitudinesque procedit. Est & alter familiaris scripturę significandi modus ad promouendum per dissimiles formas ita effectus, ut diuersa prorsus & alia quã uideatur, insinuet. Namque exteriora uelamina inquit idem Dionysius, in epistola, quam scripsit ad Titum, per quam sane multa indignitate plena sunt: quę instar effecta prodigij, minus probabilia uidentur: putatum in super substantiali diuina generatione ventre Dei Deum corporaliter gignere fingunt, uerbum quę in aere ex corde uiri illud eructante profundi, & spiritum ex ore spirantis prodire describunt, ac sinus Dei patris corporeo more filium uulnis complectentes nobis cum laude pronuntiant. Atque huius posterioris generis similitudines hoc poemate passim occurrunt. Quales in prophanis poematibus ad solam legentium oblectationem cõfictis, centauri describuntur, & chimæra. Ut cū describitur sponsa caput habens Carmelo monti simile, comam purę regię, oculos, Piscini hesebonitis, nasum, turri excubitorię, collum, turri eburneę, hubera hinnulis, umbilicum prægrandi characteri, uentrem aceruo tritico hilijs uallato, & crura monilibus. Quę quidem descriptio & ex reb. tam diuersis cõposita similitudo, primum genus fabulę omnino refert: Poema scilicet, quod instar ænigmatis, & prodigiose picturę res uelut nugarum specie in media philosophia recõditas, & obscuram habet ueritatis significationem: uel dissimulationem potius. Quo cõsilio ueteres Philosophi naturę arcana, magno labore inuenta, uulgaribus & ignauis hominibus celare studuerunt. Studiose dumtaxat, & quid ad cognoscenda naturalia, effecti essent, & cõparati obiter, ac per transeñā ostendisse contenti: ut ea philosophandi ratione crassis, tãquam prophanis interdicta naturę sacramenta nunquam uim leserent: ingeniosis & laboriosis adiri permisissimum summo semper in pretio essent & honore. Et eo spectantem Mercurium trifmegistum dixisse solitum ferunt, tractatum tota numinis maiestate plenum irreligiosę mentis esse multorum conscientię publicare. Et Porphyrius de educatione & disciplina Plotini scribit, ipsum Plotinum a nonnullis creditum pediculari morbo oppressum misere periisse, propterea quod Ammonij sacramenta euulgasset, ad quę perpetuo celanda se una cum Herennio & Origene iure iurando astrinxisset. hoc etiam consilio multo ante ethnicos philosophos primi nostri Theologi diuinę sapientię mysteria sub prodigiosis similitudinibus per uaria ænigmata a communi sensu abhorrentia, uelata tradiderunt. Id enim ut inquit Dionysius 2. capite cęlestis hierarchię mysticis sacrarũ scripturã eloquijs decetissimũ est, sacram & obstrusam cęlestiũ spiritũ ueritatẽ huiusmodi arcanis

Cantica-
rum. 7.

1. Cor. 1. 6.

velamentis & sacratissimis signis occultare: & prophanæ multitudini in via ponere. Non enim omnes sacri sunt, neque iuxta scripturæ sententiam, omnium est scientia. Et in epistola ad Titum, Quid memorem inquit, iras, dolores, omnimoda iuramenta, pœnitentias, maledicta, furores, multimodas item obliquasque promissionum rationes, giganteam illam in genesi expugnationem, quando uiris illis potentibus ex metu dicitur insidiari; idque cum ædificium illud non pro aliorum iniuria, sed pro salute sua molirentur? Consiliumque illud quid referam aduersus Acab fraude & deceptione capiendum in cælo concinnatum? Quid item canticorum carnales ac amatorios quam plurimos affectus, & quæcûq; alia sacra & uisibilia signa occultis obducta, & in multitudinē excreſcētia diuina fictio sacris audacius inseruit, atque effinxit, singularibusque & indiuiduis, quæ diuisionem non admittunt, & figuratiua atque multiformia ijs, quæ formam figuramque non capiunt? Quorum profecto si quis intueri possit intimum secretumque decorem, mysteria esse omnia & diuina mirabitur; atque ingenti Theologiæ lumine plena. neque enim putandum est, uisibilium signa sui causa fuisse conficta: uerum arcanæ illius plurimisque inuisibilis scientiæ idcirco uelata, ne prophanis fierent peruia, quæ sacratissima sunt: solisque ueris ac legitimis diuinitatis amatoribus aperta paterent. Quippe qui puerilem omnem sensum atque imaginem sacra signa discutendo, deponerent: ac simplicitate animi & contemplatiuæ ratione uirtutis, ad simplicem illam atque omnino mirabilem ac supereminentem signorum ueritatem penetrare sufficerent. hæc Dionysius & pleraque alia in hanc sententiam. Christus etiam uetat sanctum dare canibus: & margaritas porcis exponere: ex quibus sumpto argumento, non inepte dicemus, ut de Platone dixit Cicero in oratore ad Brutum, sacrę scripturę locutionē poema potius putandum esse, quam comicorum Poetarum, apud quos nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.

Matt. 7. 4

At uero, ne quis offendantur hisce ænigmatibus, quæ in hoc libello & alijs sacris Biblijs frequenter occurrunt, ne ut indignum iudicet Deum sua puritate & dignitate reliqua omnia supra quam dici possit, aut cogitari excellentem, reliquaque mentes nobilissimas cum rebus humilibus & abiectissimis conferri, ijsque assimilari: sed cum hoc faciendum fuerit, præstantissimis quibusque rebus & nobilissimis diuinitatem & nobilissimas mentes assimilari oportere: idem Dionysius doctissime ostendit per huiusmodi similitudines, quo magis alienæ sunt conuenientius ac proprius diuina nobis significari, Perinde atque per negationem magis quam per affirmationem. Idiotas præterea & parum perspicaces homines ex similitudinibus a præstantissimis quibusque rebus sumptis, maiorem, quam ex alijs sumpturos fuisse in diuinis errandi ansam. cuius diuini Doctoris uerba quoniam ad nostrum institutum maxime facere uisa sunt, hoc loco si referrem, operæ precium me facturum existimaui. Aliquando inquit ille. 2. capite cælestis hierarchiæ, Diuinitas ab iisdem laudatur scripturis honestissime ac pene diuine, dum in eius laudibus dissimilibus utuntur signis: eamque inuisibilem & incomprehensibilem prædicant. Iis eam appellantes nominibus, quibus non quid sit, sed quid non sit, dicitur. Hoc enim uero (ut arbitror) in ipsa est, & de illa proprie magis asseritur. Nam sicuti secretior illa sacerdotalisque traditio docuit, dum illam esse aliquid negamus ex ijs quæ sunt, uerum profecto loquimur: & si modum quo

quo illa indefinita est (quippe quæ supersubstantialis & incomprehensibilis atque ineffabilis est) prorsus ignoramus. Si ergo in diuinis rebus negationes quidem ueræ sunt, affirmationes uero nequaquam tantis arcanorum latebris congruunt, illa sane in rebus inuisibilibus conuenientior erit expressio, quæ per dissimilia signa monstratur. Honorant igitur illos cælestes ordines, quæ probro afficiunt, aut uillo dedecore sanctarum literarum descriptiones, dum eos dissimilibus formis ac fictionibus exprimunt, ac per eas indicant terrenis ac mortalibus rebus absque ulla comparatione præcellere beatissimos spiritus. Porro, quod mentem atque animum nostrum similitudines illarum, quæ uidentur absurdæ potentius iuuent, atque ad diuina commodius subuehant, nemo qui recte sentiat, inficiabitur. Nam si quidem quæ sunt apud nos pretiosiora fumantur, quis non uidet fore, ut per huiusmodi figuras oberrare incipiat animus, putans cælestes illas atque æthereas substantias rutilantis auri præferre speciem, uirosque esse aliquos lucidos, & oris maiestate coruscos, decoros, & uestis candore conspicuos, ignemque innocue de se mittentes, & cætera id genus, quibus Theologia sublimes illos spiritus pingit, & figurarum uarietate describit? Quod uti ne illi paterentur, qui nihil celsius mortali hac luce & corporum specie contueri queunt, excellens illa sanctorum uirorum, qui diuina nobis documenta reliquerunt, sapientia, ut adminicula necessaria infirmis animis daret, ad eas quoque similitudines, quæ uidentur absurdæ, singulari dispensatione descendit: nequaquam permittens imbecillam mentem nostram scædis inhærere imaginibus, atque illis prorsus acquiescere: Sed potius erigens animæ partem ad superiora tendentem, atque inhonestate formarum a uisibilibus omnibus reuocans, quasi fas non sit, neque uerisimile omnino esse uideatur, ne ijs quidem, qui stolidioris crassiorisque intelligentiæ sunt, cælestia illa & diuina spectacula fœdis rebus reuera similia esse. Ad hæc illud quoque cogitandum est: nihil esse in rebus humanis quod boni participatione sit omnino priuatum.

4 Nā ut sese scripturæ sanctę ueritas habet, fecit Deus omnia bona ualde, fas igitur fuerit, ex ijs omnibus pulcherrimas elicere intelligentias, spiritualibusque & intelligibilibus rebus ex humilioribus atque terrenis dissimiles similitudines (sic enim dicuntur effingere) quum eadem aliter spiritualibus insunt, aliterque animalibus. Hactenus Dionysius. Cui consentiens Augustinus epistola 129. Allegoriam in hunc eundem usum sacrę scripturæ familiarem esse docet in hunc modum. Ad ipsum autem ignem amoris nutriendum & inflammandum quodam modo, quo tanquam pondere sursum, vel introrsum feramur ad quietem, hæc omnia pertinent, quæ insinuantur nobis figurate. plus enim mouent & accendunt amorem, quam si nuda & sine ullis sacramentorum similitudinibus ponerentur. Cuius rei causam difficile est dicere. Sed tamen ita se habet, ut aliquid per allegoricam significationem intimatum plus moueat, plus delectet, plus honoretur, quam si uerbis proprijs diceretur apertissime. Credo, quod ipse animæ motus, quamdiu rebus adhuc terrenis implicatur, pigrius inflammatur. Si uero feratur ad similitudines corporales, & inde ad spiritualia, quæ illis similitudinibus figurantur, ipso quasi transitu uelatur, & tanquam in facula ignis agitata accenditur, & ardentiore dilectione rapitur ad quietem & quietem. Hęc Augustinus de usu allegorię & translatorum uerborum statuit multo mea sententia rectius, quam Crassus apud Ciceronem. Qui hoc in genere cum

Gen. 1. 2

cum admiretur quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quam proprijs & suis, id accidere credit, uel quod ingenii specimen quoddam est translire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: uel quod qui hæc audit, aliud ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio: uel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Acute ille quidem, sed animalis & crassus homo non potest diuina penetrare, quæ spiritualis & diuina noster Augustinus potuit intelligere. idem Psalmo 140. & 147. eodem spiritu doctus triplicem reddit causam, quamobrem Deo placuerit in scripturis sacris per quasdam quasi caligines similitudinum loqui: nempe, ut quum antequam sciamus quare aliquid dictum sit, credimus ita dici debuisse quemadmodum dictum est, hæc pietas faciat nos capaces, ut quæramus, & quum quæserimus, inueniamus, & quum inuenerimus, gaudeamus. Sunt enim inquit: in scripturis sanctis profunda mysteria, quæ ad hoc absconduntur, ne uilescent: ad hoc quærentur, ut exerceant: ad hoc aperiuntur, ut pascant. Hæc uero Augustinus cum multis alijs scripturæ locis, tum uel maxime insigni proposito ex hoc opere exemplo, uelut in tabella quadam spectanda proponit de ciuitate Dei lib. 2. cap. 6. quem locum sic ille concludit. Nemo inquit, ambigit, & per similitudines libentius quæque cognosci: & cum aliqua difficultate quæsitamulto gratius inueniri. Qui enim prorsus non inueniunt, quod quærent, fame laborant: qui autem non quærent, quia in promptu non habent, fastidio sæpe macrescunt. In utroque autem languor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritus sanctus ita scripturas sanctas modificauit, ut locis appertioribus fami occurreret: obscurioribus autem fastidia detergeret. Sic de allegorijs & similitudinibus sacrarum literarum philosophatur Augustinus. Prodesse ergo cum uellet Solomon, simul & delectare, & in hoc tantum delectare, ut prodesset, sic utile cum dulci commiscuit, & diuina arte temperauit, ut is demum omne punctum iure tulisse uideri possit. At uere ueteres philosophi & Theologi ethnici in tradendis suis mysterijs, dum eodem consilio uti uolunt, adeo impudentibus allegorijs & lasciuientibus numeris omnem philosophiam dehonestarunt, ut uel suorum symmystarum iudicio Roma pulsi sint, & qui in Socraticam Rempublicam una cum Homero omnium felice principe reciperentur; indigni sint habiti. tantum abest, ut illi homines qui adulteria, furta, homicidia, & iis adhuc grauiora flagitia ab hominibus ad diuinitatem transferre non erubuerunt, omne tulisse punctum, omnemque laudem meruisse, (ut ille canit) censendi sint: Quid? ipse Plato qui primus philosophiam fucis & pigmentis numerorum absterfam in scholas inuexit, ridiculis (ne dicam impijs) fabulis sic eam inuoluisse deprehenditur, ut cum multorum iudicio diuinus habitus sit, multis tamen re-ctius non diuinus, sed diuinorum scriptorum, & Mosis præsertim simia uideatur. Nam ut alijs eius uiri mysterijs omisis, illud quod præsentis in stituti proprium est, commemorem, is quum hæc legisset apud Mosen, *creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam: ad imaginem Dei creauit illum, mascululum & feminam creauit illos: & post multa, Misit Deus soporem in Adam: quumque obdormisset, tulit unam de costis eius, & repleuit carnem pro ea: & edificauit dominus Deus costam quam tulerat de Adam, in mulierem: & adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam, hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de car-*

Gen. 1. c

1 ne mea: hæc uocabitur Virago, quoniam de uiro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum & matrem, & adhaerebit uxori suæ: & erunt duo in carne una. Hæc inquam Plato quum legisset, minimeque animaduertens per anticipationem dictum fuisse Mosi, mascululum & feminam creauit eos, Prophetam illum uoluisse dicere existimasset, eundem geminum creatum fuisse marem & feminam, ridiculum in symposio Aristophani fingendum permisit Androgynum. Qui specie & nomine ex maris & feminæ sexu commixtus extitisset, corpore rotundo, auersis in terga uultibus, auribus, oculis, manibus, pedibusque quaternis, ad nates habentem genitalia. in super cum Deo auctore & pronubo tunc primum sancta inita inter primos homines fuisse fædera nuptiarum illis uerbis designari ignoraret diuinus Philosophus, & longe magis quæ nuptijs illis adumbrarentur, Iesu Christi domini nostri incarnationem, & futuram cum Ecclesia coniunctionem, quæ multo sanctiora fædera hoc epithalamio sanctissime celebrat noster Solomon: & propter quæ sacramentum illud magnum esse exclamat Paulus: Ille hæc omnia ad libidinosi amoris originem impie trahens, nescio quam pugnam, & quod Androgini illi Dijs intulisset, finxit bellum. in cuius impietatis vindictam ab Apolline, ita iubente Ioue, instar ouorum, uelut capillo secti sint medii: & uultibus ac genitalibus in anteriora transpositis, diuersi sexus dimidiati homines seorsim substiterint, in morem Psettarum Pisciculorum, qui secti ex uno duo efficiuntur. Ex qua diuisione tunc primum natus sit amor mutuus inter homines priscae naturæ conciliator. Qui ideo unum ex duobus efficere annittitur, ut hominum naturæ medeatur. Egregius uero medicus Apollo, è cuius medicamine scatent adulteria, tribadarum impurissimi congressus, Pæderastarum, & Cynædorum nefandissimi coitus, reliquique eiusmodi morbi pestilentissimi, & totius humanæ naturæ turpissimus interitus. Quorum tamen malorum eo loco non ueretur Plato Philosophorum sapientissimus suum illum Deum auctorem facere. Ut merito propter eum, & alios eiusdem ordinis homines dixisse uideatur Paulus Apostolus, Quum se arbitrarentur esse sapientes, tunc maxime stultos fuisse deprehen-
4 sos, & propterea quod Dei cognitione abusi sint, in reprobum sensum à Deo traditos, quæ minime decent, facere. Nec moror mysteria, quæ Platonis interpretes de duplici animæ humane, lumine, ingenito scilicet, & infuso, item & quæ de superiore eiusdem animæ parte & inferiore uelut de mare & scemina simul iunctis sub hisce fabulis recondita esse docent. ego uero uni Eusebio uiro undecunque doctissimo, qui Platonem eo loco in Aristophanem iocatum fuisse admonuit, magis quam illis omnibus crediderim, idque impie factum esse contem-
5 derim. Sed hæc hæctenus. Nostra interim unde digressa est, reuertatur oratio, est itaque ob eas causas, quas ex Dionysio & Augustino protulimus, totus hic liber allegorice, siue ut Liranus ait, parabolice conscriptus: eiusque sensus historicus, uulgo dictus literalis figuratus, & allegoricus. Non enim sic allegoricus, ut à Theologis quum de quadruplici sensu sacre scripturæ differunt, sumitur. Tunc enim allegoria Theologis dicitur, quando ea quæ ueteris legis sunt, significant ea quæ ad nouam legem pertinent, se ruata semper in historia contextu propria uerborum significatione: & rebus quæ per uerba ipsa significantur, pro rebus alijs nusquam positis. Quem sensum sæpe annotat Paulus, & nominatim in historia illa geneseos de duobus Abrahamæ filijs. Abraham in-
quit.

Eph. 5. g

Rom. 1. 2

Sensus.

Gal. 3. 16

quit, duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta &c. Quin sic dicimus huius libri sensum allegoricum, ut idem velimus significare quod grammatici, quum allegoriam tropum esse docent, quoties verborum fit inuersio, & propria significatione trahuntur ad impropiam, vnde aliud verbis, aliud sensu significatur, quod fit per metaphoram & parabolam, id est per translationem & collationem. Quomodo scriptura sacra Dei brachium appellat ipsius potentiam & robur, translato verbo à brachio hominis, quod proprie, ad Dei potentiam, quam improprie significat: & qualis est in libro Iudicum insignis illa parabola, quam proposuit Ioatham Sichimitis. Iuerunt inquit, ligna utINGERENT super se Regem: dixeruntque oliuæ impera nobis. Quæ respondit: nunquid possum deserere pinguedinem meam, qua & Dii vtuntur & homines, & venire ut intelligna promouear? Dixeruntque ligna ad arborem ficum: veni, super nos regnum accipe. Quæ respondit eis: nunquid possum deserere pinguedinem meam, fructusque suauissimos, & ire, ut inter cetera ligna promouear? Locutaque sunt ligna ad vitem: veni, & impera nobis? Quæ respondit eis, nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, ut inter cetera ligna promouear? Dixeruntque omnia ligna ad Rhamnum: veni, & impera super nos: Quæ respondit eis. Si vere me Regem vobis constituisistis, venite & sub umbra mea requiescite: Si autem non vultis, egrediatur ignis de Rhamno & deuoret cedros Libani. Cuius loci sensus parabolicus cum sit, & allegoricus, est tamen literalis & historicus præter alium sensum literalem & grammaticum quem voces proprie acceptæ reddunt. Significat enim locus ille per collationem & assimilationem Sichimitarum & Abimelech ab arbore, quod Sichimitæ quasi nullum inuenisset virum bonum, qui regnum illorum capessere voluisset, hoc ipsum Abimelech homini immanissimo, à quo absumendi essent, obtulerint. Quod videtur exempli obscuri vim habere: & abire in ænigma. Iuxta ea quæ docet Fabius libro octauo. Quæ etiam ratione videntur hoc libello nuptiæ & mutui amor Christi & Ecclesiæ tractari sub perpetua allegoria, sed adeo obscura, ut continuum ænigma uideri possit: quamuis aperte interim admisceantur similitudines. Augent præterea obscuritatem hanc & difficultatem frequentes catachreses, Hyperbolæ, aliæque id genus figuræ. Tum abruptum dramatis initium, & quæ passim occurrit personæ numerique ac temporis subita mutatio. Ad hæc uasti & sine ulla parasceue, aut transitione inter Dramatis partes hiatus, altissimæque uoragines. Intermissi quoque sermonis post aliarum personarum & colloquiorum interpositionem, resumptio.

Quæ omnia mirum est quàm uarias inducant interpretum de literalis huius operis sensu ad certam ac definitam materiam accomodando, sententias. Inde enim est, quod ex hebræis alij putent, Solomonem hoc poemate suos suæque sponsæ Pharaonis Regis Aegypti filiz amores canere. Alij amorem quo Deus synagogam & plebem Hebræam, quam sibi despondisse ipse testatur, & quo illa vicissim Deum sponsum suum diligit, celebrari uolunt hoc cantico. Nec inter eos desunt qui dicant, institutum esse Solomoni hoc opus de mutuo amore, quo Dei patris summi & primi pulchri sapientia

- 1 sapientia instar sponsæ patrem suum primum pulchrum prosequitur: ipsiusque potentia concepta uniuersum parturit ad exemplar ipsius summi pulchri: & uicissim summum ipsum pulchrum ceu sponsus sponsam, suam sapientiam, & ab ipso genitam primam pulchritudinem diligit, ut ipsum primum pulchrum tanquam nobilius, sit ipsum amatum, quo sibi coniuncto perficiatur sapientia: ideoque a sponsa perpetuo dilectus appelletur, sponsa uero non dilecta, sed formosa, amica, columba, & soror à sponso dicatur. ut significetur inferior sponso, & quæ causa amoris ipsi non sit, nec perfectionis: sed quem ipsa sui amoris causam habeat, suæque perfectionis, cuius conferendæ gratia sponsum ipsam amet. Sed hæc ab Hebræis ex prophanis Platoniorum lacunis hausta in hos sacros fontes perperam transfusa uidentur. Ipsa namque sapientia genita est æqualis patri, nec extra patrem ædita: sed in eo semper manens à quo est genita. Vtenim inquit Ioannes, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat illud uerbum. & ipsa de se loquens sapientia apud eundem Euangelistam, Ego inquit in patre, & pater in me est. Et rursum, Ego & pater unum sumus. Adde, quod sponsum ipse quam frequenter sponsam uocat, semel, & iterum eandem Amorem uocat. Nempe. 2. & 8. capite, & iuxta communem sententiam etiam. 3. cap. quæ honorificentior longe & familiarior appellatio est, quam si dilectam appelleret, & (ut nos interpretabimur suo loco,) ipsa quoque sponsa 3. cap. sponsum ipsum Amorem uocat, ut nihil efficiant isti, qui inde inferiorem patre sapientiam nituntur ostendere. Iam uerò altero argumento facile concedemus ostendi sponsam inferiorem sponso, nempe Ecclesiam inferiorem Christo: quem cum sponsum appellare possit, modestiæ tamen & subiectionis gratia non sponsum, sed dilectum semper uocat. Ad exemplum nimirum sanctarum matronarum (quæ ut ait Petrus Apostolus) sperantes in Deum, puritate spiritus se ornantes, subiectæ erant uiris suis. Sicut Sara obediebat Abraham, Dominum eum uocans. Imo uero ut ipsa exemplum se exhibeat, quomodo Christianæ uxores, iuxta Pauli præceptum, subiectæ sint uiris suis, eosque reuereantur. Ex catholicis Lyranus putat hoc libro per sponsum intelligendum esse Deum, per sponsam Ecclesiam utriusque testamenti statum complectentem. Quomodo accipit Gregorius homilia 7. quum inquit. Quis similitudinem patris familias rectius tenet, quàm conditor noster, qui eos quos condidit, sic possidet, quasi subditos in domo? Qui habet uineam, scilicet uniuersalem Ecclesiam, quæ à primo Abel iusto, usque ad ultimum electum, qui in fine mundi nasciturus est, quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit. In quam sententiam Lyranum illud impulit, quod negotium exhibere uidit, tum ijs qui ad Synagogam hoc canticum referunt, tum ijs qui ad solam Ecclesiam Euangelicam, nempe quod nonnulla hic dicuntur, quæ Synagogæ non conueniunt: multa etiam quæ non quadrant in Ecclesiam. Ideo que reprehendit ille tam Hebræos, qui solam Synagogam sponsæ nomine significari contendunt, quam catholicos, quos ipse ait communiter dicere, librum hunc loqui de amore Christi & Ecclesiæ, ut ea distinguitur contra Synagogam. Quæ quidem Ecclesia processit de latere Christi dormientis in cruce, sicut Eua formata fuit de latere dormientis Adæ. Quæ catholicorum reprehensione vehementer offensus Dionysius Carthusianus, summis uiribus multa que lectione ostendere nititur, hanc opinionem falso impositam fuisse catholicis à Lyrano. Profert igitur testimonia ex Origene, Anselmo, Bernardo, & Gregorio, quibus putat
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

Iud. 9. b

Obscuritas.

Exod. 20.

Ephes. 5. g

Isa. 16. a

Isa. 64.

Isa. 7. c
Dan. 9. f

putat se manifeste ostendere, illorum grauisimorum auctorum, reliquorumque
 qui illos sectantur, catholicorum opinionem illam esse, quam Lyranus sibi uendi-
 cat, aut minus communem esse putat. Nec quemquam esse sibi notum alicuius no-
 minis & auctoritatis, qui aliam sequatur sententiam. Mihi uero auctor glosæ, quæ
 ordinariam uocamus, Rabanus, aut quisquis alius fuerit præclari illius operis scri-
 ptor, sponsæ nomine Ecclesiam quæ sub Christo cæpit, uidetur intelligere. Sic
 enim in præfatione in canticum hic ait, sponsam Christum intellige, Sponsam Ec-
 clesiam sine macula & ruga. Quibus uerbis nemini dubium esse potest, illam signi-
 ficari Ecclesiam, quam Paulus ad Ephesios scribens, unde uerba hæc sumpta sunt,
 describit: At uero Paulum eo loco Ecclesiam quæ ex aduerso contra Synagogam
 ponitur, designare manifestius est, quam ut nobis probandum esse uideatur. Ple-
 nioris tamen fidei gratia, ne quis de eius auctoris sententia dubitare possit, eiusdē
 interpretationem in locum illum Pauli huc ascribere libuit. Non habentem mac-
 culam, aut rugam. Quia inquit, per actionem bonam munda est à macula, & per
 spem tensa ad suprema. Proinde uestis eius in monte tanquam nix dealbata efful-
 sit. Quæ significabat Ecclesiam omni macula peccati mundatam: quæ per Christi
 in ligno crucis extensionem, extensa est à ruga, & desiderio ad cælestia. Sed ut sit
 sancta, hoc est, per bona opera, & immaculata, in abstinentia mali. Præterea dili-
 gentius obseruanti eius glosæ progressum, certo constabit, eam omnia, quæ hoc
 dramate de sponsa dicuntur, ad Ecclesiam noui testamenti referre. Iam uero glo-
 sa illa cum ideo ordinaria dicta esse uideatur, quòd à catholicis tanquam in quo-
 tidianum, & ut uulgo loquuntur, ordinarium usum ad interpretandum sacram
 scripturam omnibus sit proposita, huc ni fallor, spectans Lyranus, communem
 ipsius dixit esset catholicorum sententiam, quam ego quoque omnibus facile
 prætulerim. Quod si ad Zachariam & Elisabetam eius conjugem, Simeonem An-
 nam Phanuelis filiam, & sanctissimam uirginem Mariam sponsi matrem, reliquos
 que illius temporis sanctos, qui ut aurora diem Christi præcesserunt, eidemque
 coniuncti fuerunt, spectemus, facile fuerit totum hoc argumentū Ecclesie Euan-
 gelicæ accommodare, ad quam illi haud secus, quam aurora ad diem pertinere ui-
 debuntur: horum namque propria uidebitur esse uox illa, *osculetur me osculo
 oris sui*. Sed in primis Mariæ quam uirginem θεοδιδου (ut pij nostri pie nos do-
 cent doctores) in penetralibus domus suæ reconditam, & hominum conspectum
 turbasque deuitantem, quum ad eam missus à patre summo Angelus Gabriel ac-
 cessit cum mandatis, pium admodum est credere, Deum tota animi contentione
 orasse. Vt promissum agnum Dominatorem terræ de petra deserti ad montem fi-
 liæ Sion, hoc est, de solitaria & inaccessa uirgine ad ecclesiam mitteret: Item &
 ipsummet agnum ut cælum disrumperet: & iam aliquando in terram descenderet.
 Tunc certe crediderim ego Mariam laudare fortunas uirginis, quam saluo & il-
 libato uirginitatis flore, Dei patri filium Emmanuelé concepturam ac parituram
 fore Isaias prædixisset. Dunque prædictas à Daniele hebdomadas bene numera-
 ret, atque inde beatam illā uirginem, aut iam factam grauidam, aut breui futuram,
 cælestique prole nobilitandam coniectaret, nihil magis in uotis habuisse, quam ut
 sibi singulari Dei munere contingeret Diuæ puerperæ ancillari: eamque omnib.
 officijs uel abiectissimis demereri: modo aureum ipsius partum omnib. gentibus
 sæculisque exoptatum in lucem æditum uidere, manibus contractare, aut saltem
 pedes eius ore suo posset osculari. Vnde factum sit, ut quam de seipsa adeo sum-
 misse

1 misse sentire, & pedum osculum summi beneficij loco ducere, Deus obseruasset,
 eam unam ante omnes oris sui osculo dignam iudicaret. Quod Dei scitum ipsa
 ubi ex Gabriele intellexisset, hoc ipsum Dei uerbis nuntianti Angelo, quum sic
 respondit, *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum uerbum tuum*, quid aliud quæso
 fuit, quam totius Ecclesie vice ac nomine Dei filium, ut se oscularetur orare?
 etenim paribus uotis atque animis pro suæ quisque fidei ac pietatis modo, pij oēs
 suffragabantur. Qui quo se uiciniores incarnationi Christi esse coniectabant, eo
 ardentius suauissimum illud osculum sibi dari Deum orasse credendi sunt. Insta-
 re uero sub Herode Messie aduentum, suadebat, quòd uiderent, Tyrannum per-
 vim & scelus Regnum Iudææ occupasse, & magnis quotidie cladibus Iudæos affi-
 cere, præsertim anno uicesimo sexto Tyrannici Imperij sui, quum (ut narrat Phi-
 lo in Breuiario temporum) Hircanum focerum suum à captiuitate Parthica re-
 uersum interfecit, quòd animaduertenter, illum, ut antea, Regem Hebræis saluta-
 ri. Interfecit & unā cum eo socrum atque eorū filiam uxorem suam, & duos ex
 ea susceptos filios, & Aristobolum Hircani filium, quem ipse Pōtificem summum
 designarat, unde conijcerent, breui futurum, ut is quo liberius regnare posset, uni-
 uersam posteritatem Iudæ & Mathathie, Machabæi, omnemq; potestatem iudicia-
 riam, quæ summa in septuaginta Senatoribus domus Dauidicæ Hierosolymis re-
 sidebat, deleret. Nam celeberrimo illo patriarchæ Iacob oraculo, Non auferetur
 3 sceptrum de Iuda, hæc & cætera omnia tollenda fore sciebant. sceptrum scilicet,
 hoc est capita captiuitatis Babylonicæ (sic enim Hebræi interpretantur Sebeth)
 eo symbolo intelligentes Zerobabem & posteros eius, Mathathiam item & po-
 steros eius: Azmonay & Meho kek. (hoc est) ut idem Hebræi interpretantur se-
 ptuaginta iudices Zanedrim appellatos, de quibus scriptum est 1. Paralip. 2. Et fa-
 milia scribarum habitantium in Iobes, & Deutero 17. Et facies quodcumq; dixe-
 rint tibi, qui præfunt loco, quem elegerit Dominus &c. Id uero non antea futu-
 rum, quam Messias, in quo omnis spes salutis collocanda esset, nasceretur, ex eo-
 4 dem illo oraculo persuasissimum habebant. Verisimile etiam est, illos ad numerū
 septuaginta Hebdomadum intra quas uenturum Messiam, qui peccatum tolle-
 ret, & iustitiam induceret mundo sempiternam, nouumque pactum multis confir-
 mare. Gabriel Angelus Danieli Prophetæ prænuntiauerat, ex annalibus Zanedri-
 norum, summæ apud eos auctoritatis & fidei uirorum, subductis rationibus colle-
 gisse a primo Darij Longimani Anno, quo egressum fuisse fermonem & decretū
 a Deo de instauranda Hierosolyma, Prophetam illum idem Angelus reddidit cer-
 tiorum usque ad 26. Herodis Regis annum iam elapsas fuisse 65. Hebdomadas, &
 eo amplius annum unum. nec iam restare præter 5. hebdomadas, nempe 35. annos
 5 plus minus, quod tempus satis exigere uidebantur res maxime a Christo geren-
 dæ. Hanc porro Annorum seriem ex Annalibus ipsdem in suo temporum Breuiario
 memoriae prodidisse uidetur Philo Iudeorum doctissimus, cui in temporum
 supputatione multum tribuit Ecclesia. Iude uero hi breuiter colligi possunt an-
 ni, Iesus filius Iosedece, anno primo Darij Longimani hortantib. Prophetis ædifi-
 care templum reuersus Hierosolymam, repetitum Pontificatum gessit annis 20.
 Ioakim filius eius 48. Eliafib. 22. Ioada. 24. Ioatham item 24. Iaddua 10. Onias
 6 Priscus 27. Simon Priscus 13. Eleazarus 20. Manasses 27. Simon iustus 28. Onias
 filius eius 39. Iudas Machabæus 5. Huius fratres, alter Ionathas 19. alter Simon 8.
 Ioannes Hircanus 26. Aristobolus 1. Ioannes 9. Alexander 27. Alexandra uxor
 eius

eius.9. ultimus Hircanus.34. Post quem à Parthis captum, Herodes statim Regnum Iudæorum inuasit, & tyrannice tenuit. 31. annis, sex uero legitime. Nam tricesimo secundo anno Iudæi sœuitia uicti tyrannica, Regnum illi ultro obtulerunt, iurantes in fide ipsius, ac posterorum se permanfuros. Iam hos annos usque ad.28. regni Herodis si colligas, inuenias summam annorum 458. quam si per 7. diuidas, inde existent 65. hebdomades annorum, & insuper anni 3. His si addas 33. & menses 6. quibus Christus uixit, & 3. annos, item & menses sex, quibus Apostoli profecuti sunt noui pacti confirmationem, Nimirum Euangelij prædicationem, quæ postrema est Hebdomada, qua ille pactum multis confirmaturus fore prædictus fuerat, colligas inde 495. annos. 70. inquam annorum hebdomadas, & annos quinque præterea. Is uero excessus nullum huic calculo inducit erratum, facile enim in maiorem summam reduci potest, & superioribus annis annumerari. Nam in numerandis principum annis etiam in sacris uoluminibus, sæpe unus pro duobus, & contra, duo pro uno accipi solent. Vltimus enim Regis alicuius annus, non raro primus est sequētis: unde fit, ut unus annus duorum uicem subeat. Atque iuxta hanc supputationem, & ea quæ eo loco narrat Philo, Christus natus fuerit uicesimo octauo Regni Herodis anno, quem tamen Eusebius tricesimo secundo natum annotauit. Sic enim Philo ait, sed cum Anno uicesimo sexto tyrannici Regni sui Herodes reuersum socerū Hircanum aduerteret more prisco Regis saluari ab Hebræis, illum sibi socerum, socrumque atque filiam sibi uxorem & duos ex ea susceptos filios, Alexandrū & Aristobolū interemit. Biennioq; post Hebræos multis calamitatibus affecit. Anno uero tricesimo principatus sui tyrannici, Zanedrim ex domo Dauid deleuit, & Ananelum quandam, atque Zanedrim ex profelytis susleuit, qui in lege nimium uidebantur eruditi: tum & Salomen sororem suam, & uirum eius de tribu Iuda, itemque & proprium filium, quem ex uxore eiusdem tribus susceperat, interfecit, quod diceretur iam in lege promissus Christus natus: fessū tandem Hebræi, ultro ipsi ac eius posteris Regnum obtulerunt, iurantes in fide ipsius ac posterorum se permanfuros. Iam ex his Philonis monumentis, & quæ alij tradunt auctores, constare uidetur, Biennio ante annum Herodis tricesimum Magos uenisse Hierosolymam (quod refert Matheus) de nato Iudæorum Rege sciscitantes, & infantium cædem tricesimo illo anno contigisse, cum etiam proprium filium interfecit pater. Macrobius enim secundo libro Saturnalium hæc refert de Augusto Cæsare: Augustus inquit, cum audisset, inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum, ait, melius est porcum Herodis esse quàm filium. In illud autem tempus dilata fuit cædes, propterea quod (ut narrat Sabellicus) decretum quidem erat Regis recepta prophetici carminis opinione, & quod a Magis fuisset deceptus, omnes pueros nuperrime ortos perdere, Cæterum Aristobulo & Alexandro filijs eum seuitiæ accusantibus apud Augustum, tandem destinatum scelus distulit, quoad sit Roma reuersus. Tū primum osium filios, a quibus fuerat oppugnatus, & cum quibus in gratiam parum sincera fide redierat, in Cæsarea laqueo necauit. Inde ad puerorum cædem conuersus, qui eo fuerat bienio natis (tantum fere temporis ab Christi ortu intercesserat) ex composito trucidat. Constat præterea, Sebeth, & meto rex nempe regnum Iudæorum, atque omnem potestatem Regiam & iudiciariam a tribu Iuda, ad hominem extraneum (ex Antipatro enim genere Idumæo natum fuisse Herodem, omnibus est notissimum)

1. mum) tranfisse. Idquæ post natum Christum Anno quarto. Nam idem Philo eodem loco narrat, Herodem annos triginta uero tyrannice, sex uero legitime regnasse. Atque ita tandem expletum fuisse uaticinium illud Iacob. Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, siue scriba de pedibus eius, donec ueniat qui mittendus est. Quum ergo (ut eo vnde digressi sumus, reuertamur) sequente tyranno in populum Iudaicum, & maxime in tribum Iudæ, Pii omnes, omnem recuperandi Regni spem Iudæis sublatam viderent, nec iam alium præter unum Messiam patribus promissum liberatis suæ vindicem sperare possent, & eo usque numerata tempora illum propediem affuturum promittere deprehenderent, non dubium, quin assiduis ieiuniis & orationibus a Deo contenderint, assertorē suum tamdiu expectatum primo quoq; tempore sibi exhiberi. In quam spem tum erectos fuisse non paucos ostendit Lucas euangelista, cum sub Christi ortum, quo die ille in templum productus fuit de more sacrorum expiandus, de Anna Prophetissa sic scribit. *Et hæc inquit, ipsa hora superueniens confitebatur domino: & loquebatur omnibus, qui expectabant redemptionem Israel.* Quam etiam spem maxime confirmaret responsum Simeoni spectatæ probi tatis & iustitiæ seni redditum, Nempe, quod is Christū dñi antequam è uicis excederet, præsentem visurus esset. Iam uero, concepto Christo, quib. gaudijs & encomijs osculū illud exceperit piorum ecclesia, quas Deo pro tanto beneficio gratias egerit, diligenter prosequitur Lucas in Euangelio. Is enim primum narrat, ut angustijs adhuc materni uteri conclusus Ioannes Messia sentit præsentiam, & præ gaudio instar hinnuli subsultans, velut occurrere gessit domino, debitum honoris ac gratiarum officium exhibiturus, ut ingentis gaudio perfusa mater Ioannis Elisabetha gratulandi gratia inuisentis se Mariæ officium admiratur. Ad salutationem eius quæ Deo plena est, & ipsa Deo impletur, cælitus conceptum dominum suum agnoscit, laudat, & ueneratur. Vt Maria ingentium beneficiorum in se collocatorum magnitudinem reputans exultat spiritu, immensam Dei munificentiam amplificat, & diuinitus concepto hymno encomiastico, celebrat. Tum nato Ioanne, Zacharias pater eius vir inculpatae uitæ, quàm diferte in eandē sententiam Mariæ succinit, & huic succedens Simeon, qui ubi in lucem æditum Christum contemplatur, manibus contractat, & uicis complectitur. Tum denique iustus senex letus moriturus cycneam illam ædit uocem. *Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum uerbum tuum in pace, quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.* Succinit & his Anna prophetis, quæ Deum laudib. euehit, Israeliticæ libertatis vindicem adesse clamat in publica concione, & pro singulari Dei dono ad gratias agendas uotaque Deo persoluenta suos hortatur populares: hortantur etiam ad eandē pietatem pastores suos paganos, quos exultantes ab adorato Messia dum redeunt, & audita ac uisa referunt miracula, in magnam rapiunt admirationem, hortantur denique ad hoc idem officium ciues Hierosolymitanos omnesque Iudæos Gentiles philosophi suo exemplo, qui in Regia ciuitate tyrannico oppressa dominatu, rogant intrepide, ubi nam sit, qui natus est Rex Iudæorum, cuius adorandi gratia, à Perside usque longum se inter emensos uenisse profitentur. At uero quum nomen & famam Christi subito sic inclarescere, pios omnes de illius conceptu & ortu tantopere gaudere, Deum laudare, sique quantas maximas possunt gratias agere, Christū adorare, cælestib. hymnijs celebrare, & diuinos Christi amores personare

legimus, quid aliud, quàm sponsam, ipsam inquam piorum Ecclesiam, hæc canentem nobis audire videmur, certe meliora sunt hubera tua vino, fragrantia ungentis optimis, oleum effusum nomen tuum. Ideo Adolescentula dilexerunt te. Cum igitur quæ hæcenus diximus hisce personis, quas memorauimus, belle conueniant, has autem ad Ecclesiam noui testamenti pertinere manifestum sit (nisi quis fortasse Mariam sponsi matrem, in Synagogam relegare non veretur) manifestum quoque & illud est, Sponsi & sponsæ nomine Christum & ecclesiam noui testamenti duntaxat, hic significari: atque illius Sponsæ nuptias hoc poemate decantari, quas iam olim pertæsus Synagogæ Deus per Oseam prophetam in hæc uerba designauit. *Sponsabo te mihi in perpetuum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus, & sponsabo te mihi in fide.* Et apertius adhuc per Isaiam in hunc modum, *propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor iustus eius, & saluator eius ut lampas accendatur: & uidebunt gentes iustum tuum: & cuncti Reges inclytum tuum. Et uocabitur tibi nomen nouum, quod os domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu domini: & diadema regni in manu Dei tui. Non uocaberis ultra derelicta, & terra tua non uocabitur amplius desolata: sed uocaberis uoluntas mea in ea; & terra tua inhabitata: quia complacuit domino in te: & terra tua inhabitabitur: habitabit enim iuuenis cum uirgine, & habitabunt in te filij: & gaudebit sponsus super sponsam: & gaudebit super te Deus tuus.* hoc est, sicut sponsus gaudet de sponsa sua, ita de te gaudebit Deus tuus.

Horum sponsaliorum & harum nuptiarum Paranympum se agere profitetur Ioannes Baptista quum ait, *qui habet sponsam sponsus est: Amicus autem sponsi qui stat & audit cum gaudio, gaudet propter uocem sponsi.* Hoc ergo gaudium meum impletum est. Harum nuptiarum filios, esse suos Apostolos, & se sponsum testatur Christus, quum illos a pharisæorum calumnia uendicat in hanc sententiam. *Non possunt inquit filij nuptiarum, quam diu cum ipsi sponsus est, ieiunare.* Harum nuptiarum sponsa non iam per patres & prophetas (ut Paulus docet) sed per proprium filium loquitur celestis pater: non lex lapidibus inscripta, & figurales cæremoniæ sacrificiorum & purificationum, sponsaliorum & dotis dantur nomine: sed testamentum nouum ipsius cordi inscriptum, & spiritus sancti dona, Dei cognitio, & remissio omnium peccatorum. *Consumabo inquit Dominus super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum: non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: & ego neglexi eos. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies istos, dicit dominus. Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum super scribam eas: Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum dicens, cognosce Dominum: Omnes enim cognoscent me, à minore usque ad maiorem eorum, & peccatorum eorum iam non recordabor.* Atque hanc sui liberationem à peccati seruitute & iugo legis, quod ferre non potest hanc gratiam & donum legis spiritualis, in qua perfecta consistit libertas, Regia sponsa domus spiritualis Israelis & Iudæ, Ecclesia euangelica Deum patrem orans hoc Dramate primum inducitur illis uerbis. *Osculetur me osculo oris sui.* Quemadmodum olim domus Israelis Deum uindicem suum, ut se a durissima Pharaonis tyrannide afferret, magnis clamoribus orasse memoratur. Hæc igitur, hac de re est nostra sententia, in qua etiam fuisse Origenem, Gregorium, & Bernardum illustres in pri-

Canti. 1. a

Osee. 2. d

Isa. 63. a

Ioan. 3. d

Matt. 9. b

Hebr. 1. a

Iere. 3. 1. f

Canti. 1. a

Exodi. 3. b

primis interpretes cognoscet, qui eorum commentarios diligenter uolet expendere, ut iam dubitare nemo possit, hoc esse, quod Liranus Doctores catholicos sentire putauit. Cæterum scrupulus qui illum male habet, ex ijs quæ de multiplici & varia persona sponsæ retro diximus, facile diluitur. Quo fit, ut non satis mirari possim tantum uirum talem leui difficultate implicitum, ut se inde explicaret, coactum fuisse a suo Rabino Solomone opem petere, & dum hominem Iudæum ad mysteria euangelica intelligenda in consilium adhibet, suis positus aquilinis oculis, Nestico racis oculos ad euangelii iubar intuentum fumere. Neque enim usquam magis sui dissimilis, quam in huius operis interpretatione ille deprehenditur. Sed nos quas Liranus pro rebus umbras & figuras proponit, sic à reb. ipsis distinguimus, catholicorum lumine usi, ut quæ canuntur hoc cantico de Ecclesia euangelica, eorum umbras & figuras in Synagoga præcessisse, ostendamus: & quæ in Ecclesia collata sunt à Deo beneficia, beneficiis in Synagoga collatis tanto præstare, quanto sua corpus præstat umbræ: & cælestia ueraque exemplaria, sua quæ ab illis expressa sunt exempla: quomodo etiã Paulus sacra Mosi tradita exempla uerorum noui testam. sacramentorum uisus se dicit. Ijs in super muneribus & Dei fauore, quibus impia Synagoga ad summum Idololatriæ scelus, & Christi parricidium abusa fuit, pie admodum & officiosissime usã fuisse Ecclesiam. Nã quemadmodum idẽ Paulus admonet. *Omnia in figuris con-*

tingebant illis: & scripta sunt ad correptionem nostram, ad quos fines seculorum, id est perfecta tpa, ut interpretatur Origenes deueniunt. Eodẽ item loco lettorẽ tẽpestiue uolumus præuenire: ne non præmonitus, nostra hac interpretatione offenderetur, existimans fortasse, nos duas facere Ecclesias, Synagogã & Ecclesiam euangelicã, Christi sponsas, quarum altera repudiata, alterã ille extremis temporib. duxerit. Vnã enim perpetuã inde ab Abel iusto, usque ad finẽ sæculi, agnoscimus & cõfitemur Ecclesiam catholicam Christi sponsam: Sed diuersos illius distinguimus status sub lege & sub gratia, & disparia hominum ingenia ac diuersos mores haud secus quã seruorum & ingenuorum ac filiorum. Non quod omni statu non fuerint in Ecclesia ingenui filii, homines procul dubio iusti & euangelici, propter quos ut inquit Paulus, ex non sit posita, sed propter transgressores, ut idem ait. Quales permultos medijs tpi. habuit Ecclesia: qui ingenium Dei timorem & amorem cum abiecerunt, iugo legis & penarum timore ab Idololatria reliquisque flagitiis more seruorum coercendi fuerunt. Propter quos etiam carnales ac perfidos homines in maiora semper peccatorum præcipitia usque; ad sponsi necem prolapsos in ipso maiora persona Synagoga repudiata dicitur, & ob ipsorum peruicaciam ac cecitatem extremis temporib. per p̄dicatione euangelii, uocata & ducta Christo ex gentibus collecta una cum Synagogæ reliquiis Ecclesia euangelica ab eodẽ sanctificata & emundata lauacro aque baptismi & uirtute uiuifici uerbi euangelici. Quã ipsam Paulus admiratur & prædicat non habentem maculã, aut rugã, aut quicquam uetustatis, quãtum attinet ad iustos & p̄fectos, eidẽ Apostolo nouas in Christo creaturas, oĩ nimirum peccati mortalis labe ac uetustate exutas, atq. adeo (si Ambrosio credimus) omni peccato emaculatas, quæq. omnino peccare desierint. Sic enim ille scripsit in illa uerba Lucæ. *Erant iusti ambo ante Deũ, incedentes in oĩb. m̄datis & iustificationib. Domini sine querela,* quid inquit, ad hoc referunt, qui peccatis suis solatia referentes, sine peccatis frequẽtib. hominẽ putant esse non posse, & utunt uersiculo quia scriptum sit in Iob, *Nemo mundus à sordẽ, nec si unius diei uitã sit in terra: numerosi menses eius ab ipso?* Quib. rãdẽdũ est prius, quid sit hominẽ esse sine peccato, definiat: ut uirum, nõquã oĩno

Heb. 8. a

1. Cor. 9

peccasse, an desijisse peccare: si enim hoc putant, sine peccato esse, desijisse peccare, & ipse cōsentio. Oēs enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Si autē eū, qui veterem errorem correxit, & in eam se uitæ transformauit qualitatem, vt temperet à peccato, negant abstinere delictis, non possumus in eorum conuenire sententiam: cum legamus, quia sic dominus dilexit Ecclesiam, vt exhibeat sibi ipse gloriosam, & non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta, & immaculata. Nam cum Ecclesia ex gentibus (hoc est, ex peccatoribus) congregata sit, quomodo ex maculatis immaculata potest esse, nisi primò per Dei gratiam, quòd abluta à delicto sit, deinde quòd per qualitatem non peccandi abstineat à delictis, ita nec ab initio immaculata (humanæ enim hoc impossibile naturæ) sed per Dei gratiam, & qualitatem sui, quia iam non peccat, sit vt immaculata uideatur: Ecce vt aperte probat Ambrosius, posse hominem esse sine peccato: atque Ecclesiam ideo dici immaculatam, propter eos qui primum per Dei gratiam abluti sint à delicto, deinde quòd per additam qualitatem iam non peccent. Diluit præterea idem Ambrosius argumentum sumptum ex libro Iob: quod plerique contra hanc sententiam obijciunt, qua etiam ratione, & nos loco illi Ioannis possumus satisfacere, si dixerimus, quod peccatum non habemus ipsi nos seducimus: & veritas in nobis non est. Nam & hoc Ioanni dictum esse intelligere possumus, tunc demum nos seducere nosmetipsos, nec in nobis inesse veritatem, cum non peccasse dixerimus: quod ipsum voluisse significare apostolū illum, ex eiusdem verbis paulo post sequentibus expositum, est colligere. Si dixerimus inquit idem, quod non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. Eodem etiam modo interpreteris & illud quod obiicitur ex psalmo 142. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Hanc Ambrosij sententiam nec ipse Augustinus improbat, ut ostendemus libro 3. sequentis operis in locum illum, *serculum fecit sibi Rex Salomon &c.* confirmat uero Origenes qui eadem fere scribit quæ Ambrosius in eundem Lucæ locum Thomo 2. & in epistolam ad Rom. capit. 7. docens Paulum sub aliena persona, nempe infirmorum, loqui cum ait, *scimus, quod lex spiritualis est: ego autem carnalis sum &c.* in postrema illa uerba, *itaque ego mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati*, sic ait: hæc qui ex persona Pauli dicta accipit, desperationem mihi videtur incutere omni animæ, quòd nemo sit prorsus qui non peccet in carne &c. Hoc etiam confirmat Chrysostomus in locum illum Rom. 8. *vt iustificatio legis impleatur in nobis &c.* Quid est inquit, iustificatio legis? finis scilicet legis, scopus & rectitudo. Quid enim aliud illa, quid aliud instituebat, quam vt sine peccato uiueretur? Hoc igitur nobis per Christum nunc est paratum & expeditum. Illius est, quod peccato resistimus, præualemusque. Verum victoria frui nostrum est, &c. Ceterū qm̄ sacrum Concil. Trid. non probat hoc cuiquē tribui, nisi cui ex priuilegio, & singulari Dei dono contigerit, nos quoque ipsi dumtaxat hunc locum maxime proprieque conuenire existimamus: inter quos Paulū vas illud electionis numeramus, & hoc illo peculiariter designatū credimus, *serculum fecit sibi rex Salomon &c.* Scopus huius libelli proprius est, specimen & sensum quendam diuini amoris nobis præbere, cuius incomparabili suauitate capti, unicū Christum tanquam sponsum nostrū nostri amantissimū toto corde amemus, omniq; pietatis officio prosequamur. Huic enim vniuersam Ecclesiam tanquam sponso Salomon, perinde atq; Paulus, studet despondere, & vniuscuiusque nostrum animam ceu virginem castam, eidē exhibere. Idem enim

nego-

- 1 negotium licet diuersa ratione vterq; vrget. Ille quidem sub allegoriarum & ænigmatum inuolucris instar Moſis velata facie: Hic vero, sublato sub Christo Moſis velamine, & reuelata facie, gloriam domini quam contemplatur, nobis spectandum proponit. Vt perspecta illius splendoris pulchritudine & maiestate, ardentissimo in illum amore feramur: & à rebus terrenis fluxisq; abstracti, totis & corporis & animi viribus rapiamur. Quam esse amoris vim ex sacris literis intelligimus: & hoc ipsum quam plurimos ex græcis sapientibus existimasse, Origenes annotauit: Inter quos Platonem in primis significasse maxime fit verisimile. Is enim amorem, modo pulchri, modo in mortalitatis, partuq; & generationis, in pulchro dicit esse desiderium. Pulchrum porro intelligit primo loco, Deum ipsum, in quo Idea est pulchritudinis: secundo vero loco, id quod pulchri illius participatione pulchrum sit: Hoc ipsum vero primum pulchrum, omnis nimirum Ideam pulchritudinis, quam ille sub caliginosa Philosophiæ luce nec quicquam contemplari nitetur, nos eiusdem qui vera lux est, splendore perfusi, verbum illud Dei esse ex fide cognoscimus, quod in principio apud Deum, & Deum esse per quem omnia facta sunt, affirmat Ioannes: Paulus imaginem Dei inuisibilem ante omnem creaturam genitum splendorem diuinæ gloriæ, expressamque paternæ substantiæ figuram. Hæc quidem forma illius pulchri est, & tanquam facies, quæ se suis amatoribus amplissimi præmij loco cernendam præbet: adeoque mirabiles sui amores excitat, vt sui cupidos donec in eandem imaginem versi sint non sinat conquiescere. Cum autem non solum ipsum primum pulchrum, sed etiam quæ illud participant amabilia sint, & omnium quæ in inferiore mundo sunt, maxime ad ipsius imaginem & similitudinem factus homo, alium etiam amorem, aut illius amoris partem alteram, quo mutuam diligamus, in nobis inesse voluit Deus. Quem sane amorem accommodata Platonis finitione ad nostra mysteria, Desiderium immortalitatis & generationis ac partus in pulchro recte dici crediderim. Nam cum in omni animantium genere marem & foeminam ad sui similis procreationem coniungi uideamus in hoc, ut indiuiduum, quod per se perpetuò manere & permanere non potest, per sui similis procreationem in pulchro (hoc est) in compari suo & suæ naturæ conuenienti perduret, & immortalitatem consequatur. Hic quidem appetitus quamuis in filiis hominum, qui temere & more pecorum in libidinem soluti, tanquam si furij agantur ruunt, omnino turpis amor sit, nec amoris, sed furiosæ libidinis nomine censendus (eiusmodi enim homines corporalis pulchritudinis specie abutentes, per quæ ueluti diuinæ pulchritudinis in materia impressa uestigia, in pulchri illius cognitionem & amorem peruenire debuerunt, in materiæ lutum & sordes se effundentes, omnem diuinæ pulchritudinis sensum amittunt, & in irrationalia pecora degenerantes, falsæ pulchritudinis illecti specie, totos se commaculant, sordibusque libidinis impressam sibi Dei imaginem fœdissime inducunt & obliterant.) At uero in filiis Dei, qui deprauatæ naturæ impetum contrario agentis se Dei spiritus impulsu frangunt & moderantur, uerus amor est, & pulchri desiderium, nedum immortalitatis ac generationis partuq; in pulchro. Hi namq; intra limites, quos Deus præscripsit homini cū legitima uxore continententes se, in uxorū pulchritudine primam illā colentes pulchritudinem & sanitatem, in hoc unum se cum illis coniungunt, & unum fiunt, ut coniunctionē illam ineffabilemque diuinæ naturæ cum humana vniunionem pure expriment ac uenerentur, dum immortalitatem ac generationem partum-

B 3 tum-

Scopus.

2. Cor. 9.

Exod. 34.

tumq; in pulchro quærent. Hi demū sciunt vxores suas, sicut Christus suā dilexit 1
Ecclesiam, sancte diligere, & ceu vascula infirmiora sancte atq; honorifice possi-
dere, ac tanquam vitalis gratiæ coheredes suas in orandi studio sua uirili temperā-
tia confirmare. Et deniq; sicut Christus suæ Ecclesiæ cunctorum bonorum cau-
sa fuit, sic & ipsi quoad ipsorum est, suis vxorib. omnis boni auctores sunt & pul-
chri illius assequendi causa. Quin & vicissim uxores ipsis uiris per mutuam bene-
uolentiā cum timore & casta conuersatione coniunctam. Iam vero qui Dei semī-
ne fecundati uirtutes, reliquaq; Dei dona parturiunt, hi animorū duntaxat in pro-
ximis suis contemplantes pulchritudinem, illos maxime captant & confectantur,
quos uerbo Dei diuinisq; uirtutib. excipiendis, ac intra se fouendis aptissimos ui-
derint, se que in eos, imo Deum, cuius semine pleni sunt, curant transfundere: eof-
demq; Deos ex hominib. facere annūtūtur. Quemadmodum Paulus Galatas, quos
semel Xpo, aut potius in quib. Christum pepererat, se iterum parturire, donec in
ipsis rursus formetur Christus, clamat: & idem alibi dicit, se patris officio functū
Corinthios per euangeliū Christo genuisse, quæ paterna maternaq; officia, quan-
to cū amore omnes præstiterint Apostoli in hoc ipsum diuino semine à Christo
repleti, quamque illorum similes esse oporteat, qui ipsis successerint, Episcopos
appositissimis allegorijs hic libellus nos eleganter docet. Iam uero prolificum
hunc amorem & igneum, ac cœlestem uigorem omnium, quæ hominibus a Deo
data sunt, summum donum, nō Prometheus, sed ipse consultissimus è cœlo in ter-
ras detulit Dei filius Dñs noster Iesus Christus: qui nihil se magis quàm, ut in ani-
mis nostris ignis ille accendatur expetere, non sine magna amoris significatione te-
statur. Quo tandem igni excoctam Ecclesiam suam ipse omni sordē & macula
reperguit: pristinæque senectutis posita macie, ac rugis omnibus, ut cœlestis ca-
loris & uiuifici succulentia formaque & ætate integram sibi restituit, ac fecun-
dam. Huius porro amoris energia & cœlestis uis prolifica tanquam in semine in
sermone inest euangelico. Hoc siquidem uerbum illud ueritatis est, quo ut initiū
aliquod & primitiæ creaturarum Dei essemus, ab ipso nos ultro genitos gloria-
mur. Hoc illud uitale semen est, quodq; ipsum conceperit animam solum seruare
potest: ac ne a morte, mortisue aculeo peccato lædatur, efficere. Huius igitur cœle-
stis feminis ferendi gratia nouissimus Adam, in quo oēs thesauri sapiētiae & scien-
tiæ sunt reconditi, in mundum cum prodijisset, nec perinde atq; primus Adam pul-
chrum, in quod semē suū iaceret, inuenisset (siquidē homo pulchrum illud, quod
ipse Deus sui quam similitimū formauerat, innumeris peccatorum fordib. fēdarat,
originalē iustitiam, Dei imaginē ac primi pulchri similitudinē, iam olim amiserat)
indignum ratus se solum remanere, suumq; semen secum continere, nouas cepit ar-
tes, noua secum dequendo pulchro, in quo amorem suum, & generationis deside-
rium expleret agitare consilia. Ea uero dum acrius reputat, & meditabundus suū
in crucis puluino reponit caput, vi & acerrimæ meditationis impetu in profundū
demersus somnū, qualem animo conceperat formandā sibi comparem suęq; natu-
rę cōsortem & uitę sociam ex intimo usq; corde suo per latus quod miles confodif-
set, pulcherrimam & omnib. numeris absolutam proprio sanguine & aqua inde
manante lotam protulit Ecclesiam, sex quo innumeros progressu temporis tolle-
ret, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate uiri, neque ex uoluntate carnis, sed ex Deo
nascuntur Dei filios. Qui maximus fuit & incomparabilis, quo nos ille, quum adhuc
inimici ipsius essemus, dilexit, amor. Nec tanti erga genus nostrum amoris uim

quo-

1 quomodo ad uiuum magis exprimerent, sancti illi maiores nostri inueniunt, q̄ si
ipsum cum amore, quo sponsus aliquis formosissimam sponsam suam deperit,
compararent. Is. n. omnib. posthabitis, et parentibus, quos charissimos filijs Deus
esse uoluit, unicum sponsam Deo auctore in amore anteponit: & si opus sit, pro
seruanda sponsa capitis periculum ultro adit. Quod pro seruanda Ecclesia Chri-
stum eximio sponsæ suæ amore impulsus fecisse Paulus admiratur. Et nos Eccle-
siam Martyrum eodem amore flagrantem in sponsi sui gratiam hoc ipsum olim fa-
ctitasse in ecclesiasticis annalib. dum legimus, admiramur. Huius ergo diuini amo-
ris sensum omnib. seculis summa cum voluptate percipiendum ut exhiberet So-
lomon, in eum finē, quem supra memorauimus, Dramaticū hoc opusculū in Epi-
talamij conscripsit modum. Quod ut cōmode partiamur, triplex mihi v̄f partitio
nis habenda ratio. Prima sumpta ab operis argumento & materia. Altera, ab eco-
nomia & stylo Dramatico. Tertia a consensu ueteris testamenti cum nouo, quod
utrunq; hac breui epitome contineri iam diximus. Ab argumento quinq; existunt
partes. Transactio nuptiarū Christi cū Ecclesia, nempe Xpi incarnatio, infantia
Ecclesiæ in imperfectis, & incrementa, Status eiusdem in summo; inclinatio in se-
niū, Renouatio & ad summā perfectionem restō. Prima pars primos duos illos uer-
sus continet. *Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt ubera tua uino, fragrantia
unguentis optimis, oleum effusum nomen tuum, propterea adolescentula dilexerunt te. Se-
cunda, quæ inde sequuntur usq; ad illum tertij capitis locū, quæ est ista quæ ascendit
per desertum.* Tertia hæc, & quæ hinc sequuntur complectitur, usq; ad illa quinti ca-
pitis uerba, *Ego dormio, & cor meum uigila &c.* Quarta hæc uerba, & quæ interiaccēt
usq; ad illa sexti capitis uerba cōprehendit, *Pulchra es amica mea &c.* In quintam &
postremam partē referūtur hæc, & reliqua huius libri omnia. Ab economia & sty-
lo dramatico poema hoc, ut reliqua huius generis poemata, in quinq; actus partiri
possumus. In quorū primo inducitur sponsa, quæ accepta Dei patris & unigeniti
filij eius legatione, a Patriarchis & prophetis procuratorio nomine in hoc mis-
sis, ut ipsam unigenæ Dei filio despōderet, quum uideret alios, atq; alios subinde
mitti paranympos, qui datam mutuam fidem confirmarent, & sponsum breui ven-
turum assererent, longioris moræ impatiens, cum his mandatis eodem remittit le-
gatos. *Osculetur me osculo oris sui.* Atque his mandatis mirifice delectatus &
tractus sponsus, tandem accedit: seque sponsæ fruendum præbet. Hunc illa orat,
ut se puellis quoque sodalibus suis facilem præbeat, ac familiarem: uotique com-
posita, suas, suarumque sociarum fortunas laudat: & quam ob tantum spon-
si sui fauorem ab æmulis patitur calumniam, benigne admodum, & humaniter
deprecatur. Interim sollicita supra modum & anxia, quod præsentiat sponsum
peregre proficisci cogitare, postulat, ut locum, ubi cum maxime opus sit, in-
ueniri possit, indicet. Annuit ille facile: quin & uictus sponsæ precibus, ea
die domi resistit. ubi conuiuio ab eadem laute excipitur, preciosisque un-
guentis perfunditur. At uero amatorio colloquio ultro, citroque habito, ac-
censa & graui cura faucia sponsa paulatim linitur animo: & in sponsum se
conijcit quàm familiariter. Ille mediam complexus, in sua infert penetralia:
omnibusque spiritualium antidotorum fulcit remedijs. Quibus illa recrea-
ta & refecta in sponsi addormiscit sinu. Hanc deinde in cubili repositam,
suauissimumque carpentem somnum, ne excitent, neue ipsi obstrepant, æmulas
ipsius mulieres Hiero solymitanas sponsus obtestatur. Qui finis est primi actus.

B 4 Se-

Actus secundus. Secundo cap. Improbitate tamen & importunitate Aemularum excitata sponsa I
sponsum, quem abesse deprehendit, sollicita quæritat, & procul aduentare ubi ani-
maduerit, vehementer gaudet, ac quam magnis ille clamoribus atque itineribus
ad se contendat, admonet sodales suas, Refert deinde sermonem amatorium deli-
cij plenius, quo ipsam sponsus ad se in agrum euocat, euocata libenter sponsum
sequitur: sed vulpeculas quas iam florentes vineas vastare videt, vt capiant cohi-
beantque, sponsum, ipsiusque sodales precatur, ac tum quamuis ipsum rursus
abire doleat, eius tamen absentiam fortiter ferre annititur. Suã interea pristinam
recolens infelicem sortem, quem antea repudiata amisisset, diu multumque quæsi-
tum sponsum tandem inuenisse gaudet, eumque matri suæ, quæ & ipsa domi tur-
piter repudiata desidet, conciliare constituit, in eoque instituto tamdiu obstina-
to perdurat animo, dum sponsum suum ad vsque matris conclaue iam reconcilia-
tum reuocet, & introducat: ubi ille adeo facilius & superiorum iniuriarum obli-
tus conuiescit, & suauem somnum capere non recusat. verita interim sponsa
æmularum suarum malignum animum, & importunitatem, eas ne dormienti spon-
so obstrepant adiuuant. Atque ibi absoluitur tertio capite secundus actus. Cate-
rum peruicacia & difficilibus vetule moribus, atque æmularum importunitate
excitatus & exclusus sponsus, ex peregrinis nationibus ascitam puellam in mo-
roso illius annus inducit & sufficit locum, cuius eximiam pulchritudinem, &
quam præter omnium spem in ea deprehendit dignitatem, sponsa demiratur:
& sponsus copiose magnificeque amplificat. His laudibus exultans, & sibi
gaudens noua nupta, quo certior fiat, sponsum ita de se sentire, ac prædicat,
ipsum benigne orat, vt ad se veniat, & quos tantopere in se laudauit fructus ca-
piat. Ibi que tertius actus & quartum caput finem capiunt. Annuens sponsus
quo sponsa vocat, lubens venit: & apud eam sodales suos dubia excipit cœna, om-
nesque amplissimis afficit honoribus. Surgens deinde sponsa peregre profecto
sponso petit Balneas: lota vngenti que delibuit cubitum, quam tamen sponsus
iusserat vigilare: seque dum rediret expectare. Sed ecce, dum molliter cubat,
in tempesta nocte audit sponsum pulsantem ostium: sibi que vt aperiat, blande ad-
modum deprecantem. At ipsa luxu disfluens & delitijs, nec timentas, egregue
icta surgit. Interim tanto luxu & socordia offensus ille præterit. Tum illa amif-
sam occasionem vehementer dolens, domum noctu egreditur, sponsum per ur-
bem nequicquam quæritat & in clamat. In vigiles & custodes urbis incurrit, Mi-
sere caditur, & multis acceptis vulneribus amisso pallio vix nuda euadit, æmularum
suarum opem implorat & fidem. Quibus vicem ipsius dolentibus, & sponsi
signa rogantibus, admirandam hominis pulchritudinem describit graphice. Ille
raram pulchritudinem admirantes, suam operam in perquirendo sponso pollicen-
tur: quem ipsa per varios casus & maximavitæ discrimina quæsitum in amenissi-
mis tandem hortis inuenit æmulis comitata; & ab eodem comiter excipitur, am-
plissimisque honoribus ac laudibus ornatur. & tanquam pulcherrima atque vni-
ce dilecta omnibus omnium temporum fœminis antefertur. Ceterum ipsa lau-
dibus sponsi dum studet respondere, & æmularum saluti prospicere, græues sibi
nec opinanti ab illis parari iniurias animaduertit. Quamobrem ab earum cœtu
subito se proripere cogitur: sed ab iisdem non ita multo post honorifice reuo-
catur. Ipsa maiore cum fœnore referre cupiens gratiam, omnes quas potest spon-
so facit delicias, quo ipsum respicientibus æmulis suis pacatum reddat, & bene-
uolum.

Actus secundus. I
uorum. Id uerò quia nec blandiendo, nec orando exorare potest, in animi deli-
quum delabitur. Sed ne amore æmularum & matris suæ victa confecta que om-
nino concidat, amplexus sponsi & opem cogitur implorare. Hic accurrens spon-
sus labantem amplectitur: & amore confectam vt consoletur, iam tunc se ipsius
matrem, atque adeo omnes fœminas Hierosolymitanas in suam gratiam & fidem
recipere affirmat: atque ita confirmatam sponsam quieti tradit. Denique cæ-
terarum turbam porro monet, & obtestatur, ne, si in fide ipsius benevolentiamque
post hac velint persistere, sponsam excitent; neue cogant euigilare, ibique sub fi-
nem septimi capitis absoluitur quartus actus. Recurrente postmodum per no-
ctem cura, sponsa euigilat: deque confirmando amore iam inter sponsum & ma-
trem suam redintegrato, sollicita, sponsi reposcit promissa: eumque in agrum
euocat, & ad deserta usque perducit loca. Vnde se feliciter gesta, redeuntem il-
lam, & sponso de more amantium nitentem familiariter, ac de mutui amoris my-
sterijs cum eodem confabulantem, puelle admirantur. Tum sponsus occasionem
captans, ut extremam gratiam sponse possit iure reponere, eamque in publica con-
cione amplissimis præmijs & honoribus exornare, quæcunque cupiat, spectanti-
bus amicis omnibus & audientibus iubet optare. Cui illa hoc unum se maxime
expetere, & ab eo optare coram omnibus profitetur, ut se in loca amcenissima, &
feris inaccessa quam primum, & quam celerrime abducat: ubi perpetuam & in-
diuiduam beatæ vitæ societatem unã cum ipso possit agere. Qui extremus est
quintus actus, & totius huius sacri dramatis finis. Tertia partitionis ratio a con-
sensu veteris Testamenti, Nempe huius libelli cum nouo sumi potest, ut eadem
sit partitio huius operis & Apocalypsis Ioannis Apostoli, cui per quinque septen-
narios septem Ecclesie Euangelicæ statum reuelantur. Nam & hos Solomon in
hac prophetia sub obscuris figuris uelut septem sigillis obliuatos filijs Israel,
dum reuelatam Moysi faciem intueri nequeunt, magis uenerandos, quam legen-
dos proponit: donec conuersi illi ad Christum (vt Paulus docet) sublato uelami-
ne, & per eundem, qui solus potuit aperire librum resignatis sigillis, gloriam do-
mini reuelata facie una cum Ioanne possint contemplari. Primum igitur Eccle-
siæ statum, quem uidet Ioannes equo albo designatum, & fessore coronam gestan-
te in capite, & arcum in manu Solomon initio huius prophetiæ adumbrat. Ibi
enim describitur Christus incarnatus purissima humanitate ceu diademate à ma-
tre uirgine coronatus: Item & Ecclesia Euangelica equitatu siue equæ albæ assi-
milata. Qui status predicationis Euangelicæ sub Christo caput & Apostolis, quã
adhuc Christus ageret in humanis: Secundum martyrum statum sub Christo
agno propter uerbum ueritatis occiso inchoatum, & in imagine equi rufi Ioanni
reuelatum resignato secundo sigillo, uelatum proponit Solomon quum sic loque-
tem inducit sponsam, *fasciculus Myrrha dilectus meus mihi. &c.* eo enim loco descri-
bitur Christus crucifixus: etiam si admodum obscure. Tertium statum delineat
Solomon sub imagine vulpecularum, Paulum & Pauli socios de Hæresi pharisæo-
rum assumptos, designantium, quum sponsa sponsum & eius socios orat, ut vulpe-
culas florentes uineas deuantantes sibi capiant. Qui status hæreticorum iam tum
capit in Ecclesia sub Nicolao diacono hæresis Nicolaitarum auctore. Is uero sta-
tus sub figura equi nigri aperto tertio sigillo Ioanni reuelatur. Resignato deinde
quarto sigillo reuelatus Ioanni sub typo equi pallidi status hypocritarum. Hunc
ipsum uelatum proponit Solomon, quum inducit Ecclesiam ex Iudæis collectam
nouam

nouam nuptam ex gentibus ascitam, his uerbis confirmantem, *En lectulum Solomoni sexaginta fortes ambiunt &c.* Quæ dicta sunt propter hypochritas, & propter illos potissimum, quos Paulus ad Galatas scribens, falsos fratres subintrasse ait, ut explorarent, & eriperent nobis libertatem Euangelicam. Præterea sicut Ioannes resignato quinto sigillo audit animas interfectorum propter uerbum Dei uindictam poscentes de impijs, quarum singulis datæ sunt singulæ stolæ albæ, quæ (ut alibi idem Ioannes interpretatur) Iustificationes sanctorum sunt, dictumque est eis, ut quiescant donec impleatur numerus fratrum suorum, eadem de causâ interficiendorum; sic & Solomon inducit sponsam post acceptam ingentem cladem ab impijs quasi ab ardentibus Austris in sponsi hortos ruentibus ipsum orâtem, ut in suos hortos ueniat, & suos inde fructus decerptos comedat. Item & sponsum ipsam sponsam, cui facile annuit, inuitantem unâ cum sodalibus ad fructus horticorum suorum, qui & ipsi sunt iustificationes & egregia facta sanctorum. Quod status quinti initium est, *Quum Ecclesiæ per Constantinum Cæsarem pax reddita fuit, & quies à superioribus persecutionibus.* Erit insuperfunestus admodum Ecclesiæ status sextus sub præcursoribus Antichristi, & sub ipso demum Antichristo innumeris occurrentibus martyribus. Hic uero status, qui Ioanni reuelatur aperto sexto sigillo sub horrendis figuris & uerbis apertissimis, à Solomone quoque delineatur typis nimirum obscuris, & uerbis satis manifestis inde usque hoc loco. *Dilectus meus misit manum suam per foramen, ad illum locum. Descendi in hortum meum.* &c. Septimus denique status qui breuissimus omnium & tranquillissimus Ioanni ostenditur aperto septimo sigillo, sub ænigmate silentij horæ dimidiatæ, à Solomone obscure, ut cætera, proponitur ab eo loco. *Reuertere Reuertere sanamitis &c.* usq. ad illud. *Quæ habitas in hortis.* &c. quo loco postremus Christi aduentus in iudicium nobis designatur. Et hæc sit breuis quædam ac rudis septem Ecclesiæ statuum adumbratio. Quos quidem status, ut recte distinguas, tempora potissimum tibi sunt obseruanda, quibus singuli maxime eminent ac uigent. Ut prædicatio Euangelij sub Apostolis post missum ad eos spiritum sanctum: & ad extremum, post sublatum Antichristum. Martyrum pefecutio & strages, sub Nerone, Domitiano, & alijs cæsaribus: Hæreses sub Cōstantino, & filiis eius, & postremo sub Antichristo. Hypochritis sub Benedicto, qui eo uitio collapsam uitâ monasticam uenit instauraturus. Pax & quies sub Carolo Magno, & maxime sub finē mundi. Alioqui, & extremi medios, & medii extremos status participant: & omnes denique omnium participes sunt, excepto septimo, in quo nulli erunt Martyres, quia nullus erit qui sanctos persequatur. In oī uero statu reliquo erunt qui Euangelium prædicent, erunt Martyres, Hæretici, Hypocritæ, & aliqua laborum intermissio. Deprehendas insuper & in hoc Dramate, ut in comedijs, Protasim, hoc est primū actū & initium Dramatis, quod ipsum prima partitione superius indicauimus. Hinc usq. in locū illud octauī capitis. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto:* Epitafin id est, processum incrementūq; turbarū. Reliquū catastrophe est, nepe conuersio rerū ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorū. Liber hic tertij classis est librorum sacrorū, qui in Hebræorū canonē (ut auctor est Hieronymus) referuntur: nepe Agiographorū, & in ea classe quinto loco: in continenti uero Hebræi Canonis ferie, & inter Solomonis libros tertio & postremo loco reponitur. Namq; ut docet Hieronymus, & ante hunc Origines, Solomon in Prouerbijs mores primū format puellæ, futurę Christi sponsę, quam deinda sancte institutā, ad naturæ

arcae-

1 arcana, tū in inferiore mūdo, tū in superiore cōtēplanda cognoscēdaq; inducit in Ecclesiaste. Eandē uero ubi quātū satis est in scōrum morū disciplina, rerūq; cognitione p̄fecerit, tū iam adultā uiroq; omniū sc̄tissimo iuxta ac sapiētissimo idoneā, nepe Christo, nuptū tradit hoc libello, ut arctissima tāti spōsi utens necessitudine, abditissima diuinitatis discat mysteria: superataq; ac contēpta oī huius sæculi uanitate & turbulētia, sui spōsi contēplatione & amore summa cū quiete & animi trāquillitate fruaf. Quot ēt ethnici philosophiæ suę partes fecerūt. Atq; ideo ut inquit Orig. inter alios Solomonis libros liber hic nouissimū tenet locū, ut tūc ad eū sc̄liciter pertractādū ueniat, quū & moribus defecatis, & rerū corruptibiliū atq; incorruptibiliū sciētiā distinctionēq; lector didicerit. Per q̄ in nullo possit ex ijs figuris, q̄bus sponsa ad spōsum cælestē, i. aīæ perfectæ amor ad uerbū Dei, describit ac format, offendere. Quæ si qs roget ordinis huius rōnē, nimirū, cū hoc canticū certissima sit p̄phetia, quare nō in sc̄da classe sacrorū librorū ueteris testī, nepe, p̄pheticorū reponat? (Partiunt. n. Hebræi uetus testīm, in legē Moſis, Prophetas, & Agiographa) Rñdent doct. Hebræi, eos dūtaxat Prophetas in sacris appellari solitos, & eorū libros p̄pheticos, qui p̄ insomnia, aut inter uigilandū à sensibus exterioribus abstracti, uocē hoīs, aut cuiusuis alterius, sub aliqua similitudine loquētis, & futura prædicētis, sibi unī exaudire. Illos uero sanctos appellari, & eorū scripta Agiographa, hoc est, sanctorū scripta, q̄ nullis grauioribus peccatis obnoxij, purgatis aīs templi effecti spūs Dei, diuinarum rerū studijs, & pietati cum oīno studeāt, ab exterioribus sensibus minime abducti, uocē nudā audiunt ad diuinū amorem se excitantē atq; incedentē: qui ēt aīaduertunt, uerba sapientiæ, & intelligentiæ sibi instillari. Quia igit sic à spiritu Dei Solomon, & huius p̄r Dauid docti fuere, Ideo horū scripta nō Prophetias sed Agiographa antiquis dicta fuisse illi existimant. Sed Christus Dei sapientia, Lucę ultimo, aliā docet uetustissimis Hebræis ueteris testī receptā fuisse partitionem. Nempe in lege Moſis, prophetas, & psalmos. Sic. n. post resurrectionem suā discipulos suos ille admonet. *Hęc inquit, locutus sum uobis quum adhuc uobiscū essem. Quoniā necessum est impleri, quæ scripta sunt in lege Moſis, & prophetis, & psalmis de me.* Iuxta quā sane partitionē scripta Solomonis, quæ multa de Christo scripsisse certū est, inter scripta prophetarū olim relata fuisse constat. Ex hoc ergo ordine & ordinis rōne, quā tū ex Origene, tū ex Hebræis, & Christo reddidimus, expositū est uidere, qualem huius libri lectorē esse oporteat, qualem ēt auditorē. Nimirū minime carnalē, crassum, aut aīalē. Ne de Iyramēta q̄dā sotadæa, & lasciuos ueneris, aut cupidinis hymnos legere, audire uel sibi uideant: sed spūalē oīno, & q̄ nō spūm huius mūdi, sed qui ex Deo sit, acciperit: cuius ductu spūalia huius libri mysteria, spūalibus Euangelij misterijs cū Paulo possit cōparare. Aīūt, inqt Origenes obseruari apud Hebræos, q̄ nisi qs ad etatē p̄fectā maturaq; puenerit, libellū hunc ne quidē in manibus tenere pmittit. Sed & illud accepimus ab eis custo diri, q̄ q̄dē moris est apud eos, oēs scripturas à doctorib. & seniorib. tradi pueris, simul & eas quas deuterofes appellāt. Ad ultimū quatuor ista seruari .i. principū Genesis, in quo mūdi creatio describit, & Ezechielis p̄phetæ principia, in q̄bus Cherubim referunt: & finē, in quo tēpli edificatio cōtinetur, & hunc Cāntici canticorū liber. Hęc ille. Quas porro uerbo gręcorū δειτεραίως 6 6615, Nos rerum difficilium, quæ nudæ primum simpliciterq. traditæ essent, & propositæ auditori, expositiones, quæ secundo loco aliquanto post eidem à doctorib. traderentur, quasi secundas, vel secundarias traditiones, ex Euseb. lib. 11. de præparatione

ratione Euangelica c. 3. & li. 12. c. 2. esse colligimus. Eusebij uerba sunt hæc. Erāt
 inquit, legum sacrarū ac ænigmatū apud Hebræos expositores, quos secundarios so
 lebāt nuncupare. Rursus, Iudæi inquit, re ipsa scripturæ historiā simpliciter quasi
 fabulas paruulis tradere solent: Cūq; non magis ætate, quā habitu scripturarū cre
 uerint, altiora ac latentiora dogmata per secundarios docent. Multas librum hūc
 tū legēdo, tū audiendo, capere possumus utilitates: sed ex oibus duas præcipuas an
 notasse satis fuerit, ut illis percipiendis perinde atq; uerba prophetiæ libri Apocalyp
 seos legēdo, & audiendo, & q̄ in ea scripta sunt, seruādo, sponfore Io. Apostolo,
 bñ euadamus. Idē. n. arg. utrobq; tractari superius ostendimus. Altera utilitas est,
 ut uariis Ecclesię obseruando status, ad meliores semper, nēpe ad primū, & postre
 mum, nos nostraq; tpa, quantum in nobis situm sit, cōponamus ad ea interim perfe
 renda, q̄ præuiderimus instare mala, fide, spe, charitate, & maiorū nostrorum exē
 plis, ac quæcunq; illi præclare dixerint, aut fecerint meditatione nos tēpestiuē præ
 muniētes. Ut qui in sexto iam fere versamur statu, oīum calamitosissimo, ad uerbe
 ra, cædes, & extremā inopiam (quæ oīa ab hereticis, Pleudo Christis, & ab ipso de
 mū Antechristo Ecclesia quinto huius libri capite prædicatur perpeffura) ad imita
 tionem Apostolorum, reliquorumq; sanctorum maiorum nostrorum unusquisq;
 nostrū sese iam cōparet, & qui christiano gregi præfecti sunt, obseruantes q̄ ipsis
 impressa uestigia sanctus ille relinquit gregem, quem Apostoli & superiores illi pieta
 te ac doctrina insignes pastores egerunt, paueruntq;: per eandem ipsi suum agētes
 gregem vnā cum Christi peculio ad illorum pastorū mapalia salui perueniant, iux
 taque etiā suos lasciuientes hædos pascant, ut facere sollicitam sponsam suam spon
 sus præmonet initio dramatis. Altera est, ut suum quisque officium agnoscat: &
 quem in corpore Christi u sum prestare debeat. Agnoscat autem si quæ de laudi
 bus partium corporis sponsæ suæ Ecclesiæ Christus sponsus toto 4. c. & filiæ Ieru
 salem 7. disserunt, item & quæ sponsa ipsa de partibus corporis sponsi sui Chri
 sti refert 5. c. diligenter expendat. His. n. præcipue locis anatome quædam corpo
 ris Christi mystici eloquentissime describitur, & admiranda Idea uiri perfecti,
 per unitatem fidei & agnitionis filij Dei, ut aliquādo proficiamus, & Christo per
 fecte coniungamur, docet Paulus Christum ipsum quum in cœlum ascenderet,
 quosdam dedisse Ecclesiæ suæ Apostolos, quosdam autem prophetas, alios Euan
 gelistas, alios autem pastores & doctores in consummationem sanctorum, in opus
 ministerii, in ædificationem corporis Christi. Hac uero cognita Anatome & par
 tium usu, nemo iam magnificentius de se sentiat, quā oportet: sed ut idem Pau
 lus hortatur, modeste, ut quemq; de se sentire æquum est pro ratione fidei, quā à
 Deo fortitus sit, illud dumtaxat donum quod acceperit exercere contentus in eo
 corpore, & unitatem spiritus per pacis uinculum seruare sollicitus, & qui nihil se
 habere deprehenderit quod ad utilitatem corporis Christi conferre possit, hoc
 maxime doleat, donec donum aliquod & ipse fortiat, & utile Christi membram
 fiat. His igitur prolegomenis per confragosā & obrupta loca uelut uia præmunisse
 lectori satis sit: qua ad Solomonis nostri Regiū Amphiteatrū, sacrosq; hymenæos
 & Epithalamio, facilius aditus haberi possit. Iis inquam, qui succinctis lumbis, &
 calciatis pedibus ad hoc Euangelium pacis cōparati accesserint. Reliquis tanquā
 prophanis hæc sacra interdīcta sunt. Hoc porro oibus cupimus esse testatissimū.
 Eum nobis esse animū in hisce cōmentariis, ut omnia ex sententia catholice fidei,
 Rom. Eccl. nobis dicta uelimus. Cuius censuræ nos, nostraq; oīa oīno subiicimus.

ISAGOGICI LIBRI FINIS.

COSMÆ DAMIANI HORTOLANI Paraphrasis in Canticum Canticorum Salomonis .

ARGUMENTVM.

ECCLESIAM ab orbē condito pactam, sub finem sæ
 culorum ducit vnigena summi Patris Gnatus. Ea facta
 grauida dum se deferere, peregreque proficisci, sponso
 certum esse intelligit, amoris impatiens linquitur animo.
 Verum blanditiis delinitam is ubi confirmauit, adorna
 tum iter aggreditur. Nec ita multo post rediens, ut ei gratificetur, ip
 sius matrem in fidem suam recipit & amicitiam. Vetulæ tamen impro
 bitate exclusus, puellam ætate integra & forma egregia ex gentibus lon
 ge ascitam in morosæ anus locum sufficit: vnāque ex reliquijs Israelis
 & gentium primitijs comparat Ecclesiam, amplissimis præmijs auctam,
 & honoribus. At & hæc tantæ benignitati parum respondens, offen
 dit sponsum. Offensus ille multis desidiosam tamdiu exercet malis,
 dum pristina pietatis operosa seriò respiscit: Ac tunc demum redin
 tegrato amore, eandem ardentius deperit, & maioribus quā antea af
 ficit honoribus, maioribusq; e exornat encomijs. Recuperata priore
 dignitate, graues sponsa a matre fortiter fert iniurias, modo oillam quam
 uis insanam, & eidem irarum sponsum in gratiam reuocet. Hac tandem
 facta amicitia, ex ludæis & gentib. constituta vna Ecclesia Christi spon
 sa absolutissima in cœlestem Thalamum introducit, in hoc ipsum a
 Deo patre electa ante iacta mundi fundamenta.

Actus

Actus Primus. Caput I.

Obsculetur me osculo oris sui.

Vovsque tandem irascere supplicibus tuis optime generis nostri conditor & pater Deus? quamdiu iratus humano generi promissa tua reposci, & nequicquam efflagitari patiere? Quem ad finem profusa primum in hominem se contrahet, & in thesauris suis continebit benignitas tua? Nihilne te occupatum à satana orbis imperium? Nihil in seruitutem tui redacti filii? Nihil peccandi, & uel in eos, qui semetipsis non peccauerunt, moriendi inducta necessitas? nihil ad uitam data lex, mihi cedens in interitum? Nihil data fides, piorum uota, preces que mouebunt? Iusta est (fatemur) indignatio tua, iusta sunt, quæ in nos exerces, iudicia, incredibilis namque primum tua fuit in hominem benignitas, amplissimi decreti honores, & quæ in eundem contulisti, ingentia beneficia. Contra uero, pro tanta tua benignitate incredibilis nostra erga te exstat impietas, pro amplissimis honoribus, atroces iniuriæ, proque ingentibus beneficiis, quam nemo homo præstare possit, noxa grauissima. At qui pro magnis peccatis nostris parum supplicii tibi satis esse potuit patri: cuius misericordia aduersus iudicium gloriatur, immensamque amplitudinem, atque animi magnitudinem nobis magis refert, ac repræsentat. Et tu pater clementissime, miserandam serpentina fraude astuque circunuenti hominis sortem miseratus, in eam statim à lapsu nostro, nos spem erexisti, exoriturum aliquando ex muliere ueteris fraudis ultorem acerrimum, qui & serpentis antiqui astus in auctoris caput impingeret, & persoluto pro nobis precio, iustitiæ cumulatissimè satisfaceret, nos tibi reconciliaret, & post liminio reductos in pristinam filiorum reponeret dignitatem. Tu fidem tuam Abrahamo patri nostro, uiro tibi ob insignem fidem, ac pietatem insigniter commendato, astrinxisti, istum ipsum ex posteris eius extaturum Regem Iustissimum, nostræ libertatis assertorem potentissimum, & omnis nobis gloriæ ac beatitudinis auctorem eximium. Hunc heroem fortissimum citra viri operam ex uirgine nasciturum, eundemque Deum ex te citra matris opem natum, propheta promiserunt. In cuius etiam nuptiarum spem indubitata eisdem me sponsores tui deduxere. Sed quis tandem nostris nuptiis dictus sit dies? Quem Rex magne, laborum & duræ seruitutis das finem? Me miseram multo ante quinquies mille annos ex splendore Paradisi Regia in cæcum hoc Satanæ regnum, inter rectores harum tenebrarum exclusam, sub peccato uenundatam, & carnis meæ ergastulo addictam. Quod enim operor non intelligo, non enim quod uolo bonum facio: sed quod odi malum, hoc operor. Condlector legi tuæ secundum interiorem hominem: inuenio tamen aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ: & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego, quis me liberabit à corpore mortis huius? certe non alius, quam strenuus ille heros filius tuus: & in quo benedicendæ sunt omnes gentes, exoptatus sponsus meus. Illum igitur uindictam, & seruatorem, ut mittas in me pater, supplex oro. Ille non à tyrannide Pharaonis, non ab operibus luti & laterum, non ab Aegypto (ut olim maiores nostros) in regna Chananæorum, sed a longe grauiore tyrannide, satanæ scilicet, qui habet

Ecclesia sp̄
sa.

Rom. 7, g

Iac. 2, c

Gen. 3.

Gen. 22.

Exod. 1.

Ecl. 2.

1. bet mortis imperium, à luteo corpore, peccato & morti obnoxio, à tenebroso Satanæ regno, in regnum gloriæ suæ, ut transferat, obsecro. Illi me ab orbis initio patam aliquando tandem coniunge. Illius me amplexibus & osculis exple. Ipse me sacri oris sui attactu expiet, roseum ac diuinum os suum meo iungat ori, Mille mihi figat basia. Ipse pax nostra sit, qui pacem tuam mihi tribuat, & bonam uoluntatem. Eo denique charitatis glutine me sibi adiungat, & agglutinet, vnus ut cum eo fiam spiritus, & vnus corpus: nec iam duo simus, sed vnus ex ambobus extet homo. Id quod admirandum mysterium tu primum in prothoplastorum parentum nostrorum conditione adumbrasti: editoq. per prothopropheta tuum Adamum oraculo, promulgasti, tum per omnes prophetas pro paronymis ad me cum iisdem mandatis missos, confirmasti. Quorum vnus Osee hæc mihi filii tui mandata diserte exposuit. *Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia, & fide: Et scies, quod ego dominus.* Item, & alter prophetarum eloquentissimus Esaias hanc eiusdem nomine mihi explicuit legationem, *Uidebunt gentes inclytum tuum, & uocabitur tibi nomen nouum, quod os domini nominauit: & eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui: Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus. Qui re miniscimini domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra,*

2. hæc & pleraque huiusmodi alia sunt magnifica, quæ ad me, tum ex te pater optime maxime, tum ex filio tuo, perlata fuisse mandata, recolo. Hæc ego assidue mecum uerso, hæc improbis clamoribus iam diu inculco, hæc promissa reposco. Nec (quemadmodum hortatur Esaias) vnquam tacebo, non ante clamare cessabo, quàm promissa præstiteris, mequæ cælestium nuptiarum competentem factam, toto orbe reddideris celeberrimam. Hæc namquæ spes tametsi me miseram in tantis malis reficit, & recreat, tot tamen protracta sæculis impotentem amantem supra modum conficit, & discruciat. Adderem, & exanimat, nisi quod cogitant mihi, & decursa hæcenus tempora, ex tuis oraculis

3. ad calculum reuocanti; breui perbeata fore uideo, dum meum sponsum iam aduentate præsentio, & magnis ad me itineribus contendere, persuadeor. Iam enim uideo regnum Iudæorum per vim & scelus ab exteris obtineri: & Iudaicarum rerum summam penes Idumæum Regem esse; Iudaico sanguine & cæde complementem omnia, adeo, ut breui futurum uerear, ne omnis Iudæoposteritas, in morem immanis bellæ seuiente tyranno, obsumatur. Tunc uero instare aduentum filii tui, quem te uniuerso orbi instauratorem ac seruatorem daturum, sæpe sis pollicitus, morti proximum Patriarcham nostrum Iacobum memini prædixisse. Iam longe progressas uideo Danielis hebdomadas. Quo tempore nasciturum fore Christum sanctorum sanctissimum, & spiritu Sancto unctum inaugurandum regem, apud prophetam illum recolo me legisse. Sic præterea in Iudæa distrahi sacerdotium, sacra omnia prophanari, & ubiq. terrarum desperatas res humanas obseruo, ut aut omnia breui peritura, aut qui omnia restituat, necessum sit expectare: & quidem certe rerum omnium instauratorem, ac seruatorem sponsum meum, si vnquam antea, nunc certum est expectare: quod sciam, nostrum Symeonem fenè singulari iustitia uenerandum ex spiritus sancti responso redditum certiorè, se non prius à uita migraturum, quàm ipsum in lucè editum hominem nostri similem fuerit cõtemplatus. Te igitur aduentantem expecto. exoptatisi me sp̄se mi, te breui affuturum p̄stolor, cuius amplectēdi, & osculandi, à pronubis

Gol. 1.

Eph. 2.

Luc. 2.

Gen. 2.

Osee. 2.

Esa. 2.

Gen. 49.

Dan. 9.

Luc. 2.

& paranymphis nostris, quo maior nobis spes fit, eo magis nostrum gliscit, & inar-
descit desiderium: nosterque medendo ægrefcit animus. Desine oro iam, per le-
gatos me alloqui, per internuncios confirmare: ipse veni, ipse coram loquere;
Accipe meam, tuamquæ uicissim da fidem, tu me amplectere, tu me ex osculare, tu
qui solus potes, præsentissimam facere medicinam, tu inquam, impotenter aman-
tis misertus, no stro dolori precor vt medeare.

Quia meliora sunt hubera tua Uino.

O me ter beatam populares, & supra quam sperare potui fortunatam. O ingentem
tuam in me sponse mi, benignitatē. Ecce ego illa, quæ quondam humilis, & sordi-
data, in luctu, & squalore iacens, mærebam, iam nunc gratuito dono tuo, ex imis
sordibus, in regiam euecta dignitatem, nitida, compta diademate, omniquè orna-
tu ac culti regio ornata, tua summi regis soror, & sponsa incedo, vniuersi orbis
miraculum, gratissimumquæ Diuorum omnium spectaculum. Tu ille vnigenitus
Dei optimi maximi filius, Deus & ipse optimus maximus, quod vnicum in sinu
suo cælestis pater fouet delictum, & naturæ factus particeps, me humilem, &
abiectam ancillam tuam, tuæ naturæ participem facere, tuis nuptijs nobilitare, in
sinu tuo fouere, omnibus delicijs oblectare, in summis tui delicijs habes, & oble-
ctamentis. Deus in terris, homo in cælis, Angeli cum hominibus in terris, homi-
nes cum Angelis in cælis iungunt choros. Per te facta est una omnium permixtio,
Per te facta est iniuriarum obliuio, sublata inimicitia, dissolutum repente præ-
lium, Deus placatus hominibus, deletum peccatum, mors interrempta, factus
aditus in cælum, nobis hætenus inaccessum. Scaturiunt inde omnium gratiarum
fontes vberim, lactea ex ore tuo manat eloquentia, diuina inde spirat, quæ me in
cælestes delicias euehit & rapit aura. Corpus quidem humi reperit, mens tamen mea
tecum iam in cælo versatur suauissime sponse mi, in cælo tuis amoribus fruitur,
& eius generis bonis, quæ nec humanus oculus videre, nec auris audire, nec nos-
ter per se cogitatione complecti valet animus. Distulisti tu quidem in multa sæ-
cula aduentum ad nos tuum: sed diurnam moram immensa tuorum beneficio-
rum magitudine, abunde pensasti. Discruciauit me hætenus (fateor) longum tui
desideriū, sed optandus fuit ille dolor, & cruciatus, qui nunc longe maiore ingen-
tium voluptatum lucro, pensatur. Nunc demum quàm verissimum illud esse pro-
uerbium agnosco, spem quæ differtur, animum cruciare. At uero desiderium ue-
niens, lignum vitæ esse. Deus bone, amor amoris quid præstat? humanæ voluptati
diuina quid interest? Te sine modo amare, is denique tui amoris modus est, & te
amantium virtus eximia. Humanarum rerum amor si modum teneat, friget: si ex-
cedat, extremum vitium, & summa dementia est. Tui uoluptatibus absorpta mens
maxime sibi constat, maxime sobria est, diuina euadit: humanis velut uino inebria
ta delicijs, omnino diffluit, furit, brutescit. Harum appetentia placet, experientia
displicet. Illarum appetentia placet, experientia magis placet. Humanæ uoluptates
exquisito sensu præditis putent, suo tandem sætore offendunt, & dolorem suum
assiduum habent comitem. Diuinas citra dolorem ullum alia, atque alia sub-
inde excipiunt, quæ suauissime olent, mirificequæ oblectant diuinæ uolup-
tates, optimorum quorumcunquæ unguentorum uincentes fragrantiam.

Esa. 64.
I. Cor. 2.

Pr. uerb. 13

Fra-

Fragrantia unguentis optimis.

Oleum effusum nomen tuum.

His cælestibus unguentis tu à spiritu sancto perfusus, totus Christe fragras, suauis-
sime oles, atque admirandus dictis, ac factis tuis, tantum iam tibi nomen com-
parasti, sic tua inclyta fama, quæ olim intra cælum se continebat, per Euangelij
tui prædicationem totam subito peruasit Iudæam & Syriam, sic salutiferum tuum
bone Iesu, nomen magna omnium admiratione innotuit, vt nihil aliud, quàm un-
guentum preciosissimum videatur, quod è cælesti myrotechio in terras effusum,
suo odore longe, latequæ diffuso, circumstantes mirifice delectat, & ad sui ra-
pit admirationem, ac desiderium.

Isa. 11. 62.
Psal. 44.
Lucæ 4.

Ideo Adolescentulæ dilexerunt te.

Me uero ante omnes: tum & quæ mecum sunt, puellas sodales meas, Nempe ani-
mas simplices, rectas, & doli expertes. Quæ propter istam cælestem doctrinam,
egregiaque facta, & dicta tua diuinitatē in te olfaciunt, eximia tui nominis captæ
fragrantia, te gratiosum, & festiuum sponsum vnà mecum amant meum, tuam af-
fectant iustitiam, & festiuam consuetudinem: adeo cumulate, quæ olim patribus
nostris promiseras, præstitisti: & quod filijs Israel tuum nomen *יהוה* Adonai mul-
tis æditis in Aegypto miraculis manifestasti, hoc ipsum in tuo Iesu nomine longe
maioribus rebus in nostram gratiam gestis, manifestius nobis ostendisti: manife-
stus adhuc (ut spero) ostensurus. Vt enim sub Pharaone non antea omni-
potentiæ tuæ manum contraxisti, quàm filijs Israel promissam terram lacte & melle ma-
nantem expulsis inde bellicosis, & ferocibus indignis populis, possidendam tra-
didisti: sic nunc à tuo incæpto non desistes, donec nos germanos per fidem Israe-
lis filios, in tuam regiam & Regnum cæleste, in sedes (inquam) beatorum cælesti-
bus delicijs affluentes induxeris, unde iam olim Satanam, reliquosque insolentes,
& præferoces spiritus, deturbasti. Quo nimirum (vt animaduerto) iam properas,
meque, & hæc sodales meas euocas, mundi huius desertum penetraturas. Imus
igitur & nos tecum, iam nos itineri accingimus, cruces nostras post te tollimus. I
præ sponse mi, sequimur.

Exod. 6.

Trabe me, post te curremus.

Papè, tu quam celerrime curris: Nos uero imbecilles, & supra modum tardæ sumus.
Præsertim hæmæ sociæ tenellæ adhuc, delicatæ, & Euangelicæ palestræ nondum af-
suefactæ. Quid? non te Ioanes p̄cursor tutus velocissimus, nō uirgo Maria m̄ tua
nra camilla Euangelica, assequat: quanto minus nos, quæ dū te altissima Euangelica
rū institutionū iuga raptim transmittentē obseruamus, passu nobis uideatur ingre-
di testudineo: nostræque tarditatis, nisi tu me manu confortā post te trahas, & ego
abs te iuncta, meas mecū subinde traham socias, te assequi posse desperamus. Quip-
pe quæ sine tuo numine, & fauore beneuolo, nihil te dignum cogitare possumus,
nedum facere, aut crucem quæquæ suam te ponere tollere. At uero manum pre-
hendas meam, si meis aspires votis, si fidem augeas, ut te penitus inspiciam:
si semel perspectæ pulchritudinis tuæ animum meum titillet illecebra, & incre-
dibi-

C dibi-

dibiles, quos, qui te intus & incute norunt, amores iactare audio, in me concitetur, meque, ut illos trahat, rapiat, tunc demum & ego post te curram: & uix summis pedibus terram contingens, immo uero his uelut euecta talaribus, proximis te uestigiis insectabor, post te curram, & eadem una tecum transmittam præceptorum, & consiliorum Euangelicorum quantumcunque alta fastigia. Communicao & ego isthęc tua dona cum meis puellis, quas mihi inspiraueris uires, iisdem non maligne subministrabo. Atque ita, ut spero, omnes inoffenso pede, huius uirtutis stadium quam celerrime percurreremus, suam quæque cruce te ponere facile perferentes. Nescit enim tarda molimina, sancti tui spiritus gratia. Alioqui, non est uolentis, uelle, nec currentis, post te currere. Sic igitur me manu confortam, trahas o bone Iesu, sic me rapias oro, ut & ego meas mecum traham socias, mecum post te rapiam. Sic namque tractæ, sic raptæ, confortis manibus, continenti chorea, post te saltabimus, post te cantantes curremus persuasæ, per salebras, & uastæ quæ ingredimur, solitudinis prærupta loca, non tantum labores, & arduæ uix difficultates, sed etiam inaudita solatia, tuaque omnia bona, nobis tecum fore communia. Io triumphe.

Introduxit me Rex in cellaria sua.

O sociæ, bono este animo, age, manus mecum conferite, omnes sponso cohæreamus meo, omnes post ipsum curramus, qui me manu prehensam trahit fortiter. Hoc duce, & præfultore, ad ipsius regiam properemus, in regnum celorum irrumparamus, & impetu facto, beatorum sedes, quo nobis Rex noster uiam prægit, occupemus. Ego uero adeo certam eius regni potiundi spem cõcepi, ea me sponsi mei tenet fiducia, eo usque subito aucta mea me rapit fides, nihil ut credenti mihi impossibile fore putem. Quinimmo iam mihi uideo eius Regni summam arcem tenere, in intimis Regis nostri Regiæ uersari penetralibus, & inexhaustos, qui ibi reconditi sunt, sapientiæ, & scientiæ diuinæ Thesauros contemplari. Tanta est uis, ac diuinitatis uirtus, quam à sponso meo profluentem, in me sentio deriuari. Mira dicendo energia, stupenda in agendo efficacia. Verba que loquitur, spiritus & uita sunt, præclara que gerit opera, Deum auctorem suum, profitentur: unde inspecta mihi eiusdem, quamuis in speculo, & enigmate, ineffabilis pulchritudo, mirabiles sui in me amores excitat, meque omnino ad se rapit. Utinam uobis quoque o sodales meæ, eadem adsit mens, par spes, fiducia, fides, & sponsi mei charitas: & aderunt hæc omnia proculdubio, si pariter atque ego, uos illi præbeatis morigeras, si uocantem attente, & benigne audiatis, si ad se trahentem sequi festinatis. morem igitur recta imperanti geramus. Ecce uocat, audiamus. Trahit, in requiem suam trahentem, sequi festinemus. Nobis enim per fidem relictus est, & decretus sabbatismus, unde propter diffidentiam suam olim repulsa fuit Synagoga: nihil nos penetrande solitudinis, ut illam incredulam, terreat ariditas, Nihil draconum morsus. Nihil hostium incursions, nihil denique crux grauis imposita nobis sarcina. Audite magnifica ducis, & Regis nostri promissa. Illud in primis. *Venite inquit, ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quod mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris: iugum enim meum suauis est, & onus meum leue.* Tum & illud. *Ecce*

1 *dedit uobis uirtutem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici, & nihil uobis nocebit.* Item & illud. *Ego dabo uobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij uestri.* Et denique (ut sexcenta alia huiusmodi omittam). *Primum querite inquit Regnum Dei & Iustitiam eius: & omnia adiciuntur uobis.* Magnifica sanè, & quæ omnem curam, ac sollicitudinem, omnemque metum ex animis nostris excludere debent, promissa: fides enim, & omnipotens sponsor est, qui nec fallere, nec falli potest. Adeste igitur o sociæ, *uenite exultemus domino Iesu Christo, iubilemus Deo saluari nostro: præoccupemus faciem eius in confessione, & in psalmis iubilemus ei: Quoniam Deus est & magnus dominus: & Rex magnus super omnes Deos: Nec repellet nos, plebem suam. Venite adoremus, & procidamus ante Deum, ploremus coram Domino qui fecit nos, quia Iesus ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus eius, & oues pascuæ eius.*

Letabimur & exultabimus in te, memores huberum tuorum super uinum.

3 Ecce, adsumus bone Iesu, ego, meæque sodales tuis prouoluntæ pedibus. Te Deum, Dominum, & Regem nostrum agnoscimus, te colimus, Nos tuum profitemur populum, tuum summi pastoris gregem, te ingentium beneficiorum nobis auctorem, non (ut olim Synagoga) Idolum adoramus, te à quo longe maiora expectamus, quibus possimus prosequimur hymnis, & encomiis: coram te exultamus, gestimus, & præ gaudio collacrimamus, hymnum tibi concinentes, quem lyricus noster uates Dauid tibi in regiam tuam & diuitiarum penetralia uocanti nos docuit decantare. Nullum unquam hisce cantibus, iubilis, & lætitiæ nostræ finem imposituræ. Quin earum nos perpetua oblectaturæ memoria (quas nobis facis, & perpetuo facturus es) deliciarum omnem supra modum excellentium voluptatem.

Recti diligunt te.

Non ut obliuiosus ille populus, qui immemor immensæ misericordiæ & beneficentiæ tuæ, Deos sibi fecit aureos, coram quibus edit, bibit, ac lusit: Generatio praua & te irritare nata, quæ non direxit cor suum, ut nec tempore posterius eius, plerique ex discipulis tuis, tuum de Eucharistia sermonem durum esse dicentes: *Quem nos rectius, uerba uitæ æternæ esse iudicamus: teque de gratuito isto munere merito amamus, atque omnibus pietatis, ac gratitudinis prosequimur officijs: Illud testatissimum omnibus esse cupientes, quam adulterini filii scribæ & pharisæi accusant sapientiam, nobis legitimis & germanis ipsius filii iustam esse habitam. Sed quomodo non te Dei sapientiam, & Dei iustitiam iustum testemur sponse mi Charissime? quomodo te non diligamus, qui optimus sis & per te amari dignissimus? Rex omnipotens, & Iudex incorruptissimus, qui pro tua summa potentia & sapientia ab omni nos hostium iniuria liberaueris, pro Regia beneficentia, omnibus bonis cumulaueris, & tua præsertim iustitia illustraueris, qui non manna, ut olim maiores nostros, sed te ipso panis cælitus demisso, nos pascis, & reddis immortales? Qui me sponsam tuam repulsa, & exclusa ex penetralibus tuis, & mysteriis Euangelicis Synagoga, cū superci-*

liosis scribis suis, & pharisæis, illuc induxeris, scripturarum sanctarum cognitionem, & earum interpretandarum auctoritatem ab eiusdem legis peritis, tanquam ab iniustis possessoribus, sublatam, mihi dederis, & me eius Regni confortem omnigena sapientia, & mira virtutum varietate, uelut Reginam auratis & uarietatibus uestibus conspicuam, dexteram tibi feceris assidere?

Psal. 44.

Nigra sum sed formosa filia Ierusalem, sicut tabernacula cedar, sicut pelles Salamonis. Nolite me considerare, quod fusca sum, decolorauit me Sol.

Sed isthæc tua in me munificentia, & graue in Synagogam exemplum, quam acriter illam urit, quam grauibus inuidiæ furiis uelut cæstro exagitat, quam atrocibus mea me æmula profcindit maledictis? obiicit uideo, quod nigra sum. Nempe, quod ex galilæis, piscatoribus, illiteratis, idiotis, & omnino obscuris hominibus, ex publicanis & peccatoribus ac gentibus teterrimo Idololatriæ uitio denigratis, coa-luerim, quod dum te Crucifixum prædico, stulta iudicor, & execrabilis. Indignum præterea creditu iudicat, Messiam Regem Ierosolymitanum sapientissimum, spre-tis scribis & pharisæis, omnibusq; legis peritis Ierosolymitanis, uiris legis Mo-saicæ, caeremoniarumq; & sacrorum rituum cognitione præstantibus, tū sanctitatis, & religionis opinione, uenerandis, Ecclesiam Galilæorum idiotarum, & ethnico-rum idololatrarū, sibi cooptasse: & in suū locum suffecisse. Neq; ego obiecta crimi-na inficior, sed mihi uitio uerti nō debere, cōuiciantē emulam meā comiter, & be-nigne admoneo: meq; nō ex obscuris natalibus, aut antea cta uita, q̄ uelut externa, & corporea facies mea est, sed ex fide, & charitate, reliquisq; uirtutibus, & sc̄li sp̄i-ritus donis, atq; exquisita animi puritate, quæ interior facies est, & imago Dei, ue-raq; pulchritudo, æstimandā esse contendo, haud secus quā Nomadū, & uel ipsius Salomonis Regum oīum ditissimi, tentoria, q̄ ut nemo sanę mentis contempserit, propterea qđ externā illorū superficiem nigrā, & solis ardoribus adustā, uideat: sed introspecta, pp̄ ingentē auri & argenti uim, quā continent, pp̄ gemarū & lapil-lorū splendore eximium, quibus intus nitent, pp̄ admirandū, quod hæc oīa superat opificium, admiratur: sic me, quā Sol iustitiæ exterius aduserit, & offuscarit, dū obscura patria, & natalibus ortā, illiteratam, Idololatriæ uitio, uarijsque peccatis denigratā elegit, & liberā crucis professionem, ac prædicationē gentibus stultā, Iu-dæis uero execrabiliē haberi fecerit. atq; oīum iniurijs expositam, propterea nemo sanus despiciat: sed penitus inspectā, admiretur, & ad miraculū formosam prædi-cet. Quā Iesus Christus lauacro aquæ, adiecto uerbo uiuifico, mundatā, sanctam, & irreprehensibilem, sibi adiunxit sponsam, fide, spe, charitate, oīq; uirtutū gene-re, & oībus spiritus sc̄ti donis, auctam, dotatā, & ornatam. Quam meam gloriam admirans uates regius, hoc carmine celebrauit. *Omnis gloria eius filia Regis ab in-tus, in fimbrijs auricis, circumamicta uarietatibus.* Verum enim uero, Synagoga liuore caligans, & inuidia, sanctos animi mei recessus cum nō possit inspicere, me ob ex-teriorem faciem, quam solam intuetur, inuisam habet, & tuo thalamo indignam iudicat. Ut olim maiores ipsius, Aaron & Maria, Sephoram oderant, quod Mosi summo duci æthiopsiam nupsisse, nefas esse ducerent: ut hereditarium odiū iam inde usque in me conceptum uideri possit, & uelut typo quodam designatum.

1. Cor. 2.

Ephes. 5.

Psal. 44.

Noms. 12.

Filij

Filij matris meæ pugnauerunt contra me, posuerunt me custodem in uineis: uineam meam non custodini.

Quemadmodum & bella quibus tunc populus Hebræus ab Amalechitis & Chanæ-næis petitus fuit, bella quæ mihi à Iudæis mouenda prædicis, designarunt, hoc ipso iniquiora, quod matrem meam Synagogam exteri oppugnarunt, me uero ma-tris meæ filij, fratres, ac ciues mei, maioribus odijs, quàm uiribus impetunt & in extremam perniciem suam desertis propriis sedibus, & cognatis meis, ad gentes migrare compellunt. Eas ego uineas tuas custodiendas suscipiam, sanctioris uitæ exemplo putandas, sanctisque institutis fodiendas, & assidua euangelii prædi-catione compluendas: relicta interim Iudæa, quæ domus Israel, uinea tua est Do-mine sabaoth, mihi in primis abs te commissa, sed te ita iubente, ob præfatam pertinaciam, & implacabile filiorum matris meæ odium, deferenda. Nec enim lubet fratres appellare, quam tu generationem censes adulterinam, & non ex Deo patre nostro, sed ex patre suo diabolo genitam. Et quidem certe dolet mi-hi uineam tuam deserere: at quando tu ita iubes, ad gentes migrans uarias natio-nes nouellas uineas tuas, Euangelij pluias auide suscepturas, ac uiuifico uerbi tui semine fecundandas, curabo sedulo: curabo etiam quanta maxima potero fi-de, & diligentia, Agnos tuos & oues, quæ meæ fidei & curę cōmittis gregem tuum.

Mat. 13.
Ioan. 8.
Act. 14. 13.
Ier. 49.

Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in me-ridie. Heb. ubi Pasces, ubi accubare facies in meridie. sub. gregem tuum ne uagari incipiam post greges sodalium tuorum. Heb. Et quare ero sicut operta aut palliolata ad greges sodalium tuorum?

Sed heu me, sponse mi carissime, quam me illud sollicitam tenet, quod tu qui-dem in cælum profecturus, gregem tuum mihi credis: meque pro eo, quoties opus fuerit, capitis periculum tuo exemplo ultro adire adhortaris. ego uero te maxime tuo munere amo, & colo, atque in tuam, & gregis tui gratiam, millies mori non recuso: uerum maiora mihi & tuo gregi imminere mala uideo, quàm quæ ego nisi tuo nitro patrocinio superare possim: & in tantis malis boni pastoris defungi officio. Propter hunc igitur bone Iesu, amorem meum, quo te, tuum-que gregem prosequor, te oro iam nunc ea loca irrigua, uirentia, & opaca, ut mihi indices, ubi tu (quemadmodum olim te facturum promissisti) gregem, tuum pascas, & tutum in maximis periculis facies accubare, montes illos Israelis excel-sos, & irriguos, Ezechielis celebratione nobilitatos, ubi sunt Pascua irrigua, & uirentia: hoc est, altissimas diuinarum rerum contemplationes, in quibus qui uer-santur, in montibus Israelis, uiri nimirum, qui Deum uidēt, uersari dicuntur. In talibus namq; montibus affatim prouenire credo herbida, & uirentia mysteriorū, ac cælestis sapientiæ, & scientiæ Pascua, quibus de pascendis piorum animi poten-ter uegetant, nutriuntur, & auferunt. Ibi plurima (ut existimo) gratiarū spiritus Sancti in uitam eternā saliens, & qui se biberint salire faciens, erumpit aqua. Ibi se mitas a uero esse iustitię, nō accliuas, sinuosas, & difficiles, sed æquabiles, rectas, &

Ioan. 20. a
Mat. 23. d
Ioan. 10. b

Ezech. 24.

Ioan. 21

complanatas: quas ingredientem nulla subit lascitudo. Ibi (vt persuasa sum) ex familiari Dei consuetudine sic meus exacuitur, & humani animi confirmantur vires, vt qui in ea semel admissus sit, consuetudinem cum Deo contendere, & eiusdem benedictionem, nempe patrocinium, ab eo possit extorquere: cuius fauore, & tutela fretus, omniposito timore, exēplo Israelis, hostes suos ualeat superare. Hæc inquam, loca, ut antequam abeas, mihi indices oro, ut his tempestiue cognitis, quum te absente, in maximis versabimur malis, quum ardentissimus persecutionum feruebit æstus, ego, & grex tuus, illuc recta confugiamus, ibiq; in tuâ tutelam nos recipientes, tamquam in asylo & summa arce tuti quiescamus. Id vero ut mihi annuas, anime mi, eam obrem obnixe oro, quod sciam admonita, multos fore pseudo prophetas, & pseudo Christos, qui te absente, bonos pastores simulent, & tuam mentiantur personam: mirisq; dolis, & artibus, mihi nitantur imponere. Illi præsertim hæretici, qui quamuis sodales tui nunquam fuerint, quia tamen ex sodalitis tuo prodierint, tuos sodales, tuorum q; gregum pastores maxime omnium poterint simulare. In hos ego veteratores incurrere pertimesco, verita, ne dum te inquirēs quasi uia operto capite, erro, nō te Christū sponsum meum mihi vnice dilectum, sed Antichristum mihi maxime inuisum, quasi palliolata metricula, scortatorem querere videar: & falsa specie tui delusa, ad aliquem illorum impostorum longe contra animi mei sententiam, declinem, & diuertam, meque ac tuum pessundem gregem.

Si te ignoras o pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum: & pascæ hædos tuos iuxta tabernacula pastorum. Heb. Si ignoras tibi O pulcherrima inter faminas, exi tibi per vestigia gregis illius: & pascæ hædos tuos iuxta tabernacula illorum pastorum.

Mihi vero o formosissima mea Ecclesia, castus in primis & pudibundus tuus iste timor, summūq; integritatis tuę seruandę studiū, ac puida tuēdi gregis mei sollicitudo, mirū in modū pbantur: Nec quicquā est qđ ego magis optem, quā te mihi quā castissimā permanere, teq; ac gregē meū pseudo Prohetarū, & pseudo Christorū dolos declinare. Iam ergo ut his te expediā curis, qđ me oras accipe. Si qñ in maximas persecutiones, & rerū oīum difficultates perplexa & inops consilii hærebis, obserua maiorū tuorū fidē, & in perferendis malis infractū animū: quæq; illi his ueluti pedib; suis difficiles ingressi uias, reliquerunt impressa vestigia, heroica sua facta, raræ fortitudinis, ac cōstantiæ, tibi tuoq; gregi imitanda exēpla: Iisdē tu quoq; ingredi pedib; eadē tere vestigia, eā rectā tuq;, & grex tuus, perpetuā tenete uia: ea uos pcul dubio, ad mea pastorū principis, aliorūq; insigniū pastorū, perducet mapalia, in virentib; irriguis, & opacis Israeliticorū montiū locis fixa. Ibi nullū q te deceptā uitiet, aut sollicitet, offendas pseudo Christū, nullū pseudo prophetā: sed me ipsum, qui te incorruptā perpetuō seruaturus sum, & illibatā, uerū Christum, & legitimū sponsum tuū, meosq; qui gregem meū ex animi mei sententia, doctrina sana, & scientia pascāt fidos pastores. Ibi iubeo ut pascas hædos, tuos inquam filios, tibi recens natos, quin & adultos, sed moribus adhuc, & iudicio neophitos, lasciuientes, auribus prurientes, rerum nouarum cupidos;

&

& voluptatum (quarum virus redolent) magis, quā mei, amatores. Ibi tuos hædos a meridiani solis incommodis tutos cum reliquo meo grege iubeo, vt facias accubare, prædicando uerbum opportune, importune, obsecrando, increpando cum omni patientia & doctrina.

Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea. Hebr. Equa mea.

Habes certam viam, & rationem, quam teneas, Charissima mea Ecclesia, vt dum tibi, tuoque gregi sub ardenti malorum, & persecutionum sole consultum uoles, ad montes Israelis, vbi ego fixa tibi semper habeo tentoria, inter virentia & irrigua prata, ad me confugas, eo tuum gregem agas, Illic iuxta mea, meorumque pastorum mapalia, tutum facias accubare, Illic lasciuientes tuos pascas hædos. Iam quo magis gaudeas, ac contra omnia quæcunque tibi contingere possint mala, fias audentior, audi quā magnifica de te mecum consilia agitem, quā magnis te rebus destinaram. Certum est mihi cunctis regibus & principibus bellum inferre, omnes debellare nationes, uniuersum orbem meo subijcere imperio, Principem mundi diabolum cum toto suo præsidio inde exigere: & quos in captiuitatem ille redegit fratres meos, suæ restituere libertati. Porro quæ ad hanc expeditionem arma paro, hæc sunt. Euangelium in primis, qui meus vtrinque acutus gladius ad conficiendum mendacium, & hipocrisim, ad confodiendam omnem iniquitatem, ad domandas & cicurandas efferatas nationes, admirandam habet energiam. Arcus, intentus Prædicationi animus. Sagittæ præacutæ, quibus hostium meorum corda ad male actæ vitæ prioris poenitentiam, & scelerum suorum confessionem adigens, transfigam, eosque in deditionem compellam, veritas doctrinæ meæ est, & ardens qua in omnes affectus sum, Charitas, te uero ad hoc bellum gerendum in primis elegi, cui velut uniuerso equitatu meo, & singulari præsertim equæ albæ & velocissimæ insidens (qualem olim ex Pharaone magno emptum equitatum suis curribus iungere solitum fuisse Salomonem Hebræorum regem, Sacri annales memorant) uniuersum breui peruadam orbem, & ingentia prælia mira celeritate conficiam: Nimirū apostolos meos, Euangelistas, Doctores, & ecclesiastas innocentia & animi puritate candidos, impigros, & qui magno prædicandi euangelium correpti studio, breui admodum tempore longissimos terræ marisque percurrant tractus, & me ipsis uelut inequitantem, per medias hostium acies inuehant, ac populos vndequaque prosternentem circumferant. Per me namque, sola mea præpotenti fretus dextera, fortia & admiranda facta geram: atque arduum hoc & memorabile bellum tua quasi vetricis equæ vsus opera, profligabo.

Pulchra sunt genæ tuæ sicut turturis. Heb. in ornamentis, & collum tuum sicut monilia. Heb. in torquibus.

Tuā porro pulchritudinem, & virginei oris, mentis. s. puræ, & oī uitio p fidem re purgatę, venustatem, plurimū auget diuinarū rerum cum charitate, oīq; uirtutū genere coniuncta cognitio, ac diuinæ legis obseruatio. Hæc nāq; sunt spūales tuæ in aures aureæ, quæ capiti tuo, nimirū spūi, appensæ, miram turturæ, & pudicis tuis

C 4 genis

Gen. 22.

Christus sicut
sua.Psalm. 44.
Eyb. 6.3. Reg. 10.
Zach. 10.
Apoc. 6.
Hab. 3.
Psalm. 67.
Exod. 14.Ezech. 16
2. Cor. 11.
Philip. 4. 1
Psalm. 44.
Proverb. 1.

Joan. 15. genis conciliant gratiã, Hic tuus spiritualis torquis aureus, collũ tuũ, infractũ nẽ-
Matth. 11. pe tuum adornat animũ, ac uehementer decorat, ut bellatricem æquam adornant
& decorant phalerã. Ornamenta enim dumtaxat in te uideo, frænũ nullum uideo:
sed nec malas vllas, quas frænare oporteat, cupiditates. Eximiam uero temperan-
tiam obseruo: & quã in genis tuis efflorescit turtuream demiror pudiciam.

Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.

Quibus ornamenti quoniam scio te ad lasciuiam & luxum (ut Synagogam æmulã
tuam suis, quã a me acceperat ornamenti) minime abfuram, preter hæc, Murenulas
aureas, argenteo emblemate distinctas, tibi fabrefacere constitui. Copiosorem
adhuc sapientiam & charitatem eloquentia Christiana instar argenti, candida &
Esai. 49. sonora, uarietatem, & absolutam deniq. dicendi uim exhibiturus: qua eos qui te
audient docere possis, mouere simul & delectare. His ego uiribus instructos per
multos epos & doctores ditissima gẽtilitatis spolia, tibi adhibebo, aureos viros
eloquẽtes & disertos. His ueluti affabre factis a me murenulis aureis, argento em-
blemate elaboratis, te sponsam meam exornabo: ut olim Hebræum populum auro
Exo. 12. 14. & argento, amplissimisquẽ spolijs ægyptiorum adornauit. Ut ad pulchritudinis, &
ueneritatis tuã explendos numeros, nihil amplius desiderari possit. Interim cum
istis, quibus iam nunc abunde ornata es, fidei in auribus sapientiã Euangelicã, &
charitatis monilibus, uniuersoquẽ uirtutum mundo, dextra mihi assideto, me-
cum epulare, o Regina, animo meo gratissima.

Psal. 44.

Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

Quid miraris, o Synagoga? Quid ommurmuras, Quod ad me diuertat Christus
Rex noster? Quod mecum ædat, & bibat? Quod arctam mecum coierit amiciciã,
& fœdera nuptialia? Ecce, ex quo in humanitate sua quasi in hemicyclo accum-
bens, nobis apparuit regis nostri diuinitas, ex quo in nazareorum confedit Syna-
goga, & ad epulas ex Esaiã promptuario depromptas, tequẽ, meq. inuitauit, iam
Luc. 4. inde usquẽ tua perfidia suam uelut Asa foetida, graueolẽtiã, & mea fides suum
Isai. 61. uelut Nardus pistica, & spicatum unguentum nardinum odorẽ Regi gratissimum
protulit. Tu Regem tuum sapientissimum iuxta ac sanctissimum, insanum, fabri
Marc. 3. filium, publicanorum amicum ac compotorem, seductorem, Samaritanum, Dæ-
Mat. 13. moniacum, & Dæmoniorum principis Belzeub confederatum clamitas, & exe-
Mat. 6. craris: ego contra tanquam sapientissimum magistrum meum attente audio, filiũ
Luc. 7. David, & Dei filium, Regem Israel & Messiam expectatissimum credo, uene-
Ioan. 7. ror, & prædico. Hunc credo ingenue, publicequẽ profiteor, solo uerbo ægrotos
Mat. 27. quantumcunque desperatos curare posse, & conclamatos ad vitam reuocare, ab
Mat. 12. energumenis Dæmonia excludere, & profligare. His ego meãquẽ sodales testi-
Marc. 3. moniis ex cordibus nostris uelut uestibus nardino fidei unguento odoratis, ex
Luc. 12. eburneis arcis de promptis, Regem in Iudeã Synagogis, & templo Ierosolymita-
Mat. 15. no docentem, resque admirandas magna cum gloria, & omnium admiratione
Mat. 16. gerentem, induimus, mirificequẽ oblectamus. Quod nostrum officium Re-
Ioan. 1. gis Psaltes his olim uersibus celebrauit. *Mirra, & Gutta, & Cassia à uestimen-
Ioan. 11. tis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filia Regum in honore tuo.*
Mat. 8. *Sed*
Psal. 44.

1 Sed & Rex ipse vicissim me oblectat plurimum: & hæc mea qualiacunquẽ cu-
mulate pensat officia.

*Fasciculus myrrhẽ dilectus mens mihi: inter hubera mea commora-
bitur. Heb. stabte panniculo inuoluta.*

Quum enim illum contemplor innocentissimum, in cruce pendentem, quas ego
commerui pœnas, pendere, quã ego admisi scœlera, luere, & sua sponte oblatum
mei amore uelut stactem liquefcere, mea omnia in se recipientem nomina, Pa-
trem suum mihi placasse, meque illi hæctenus inuisam, & putentem, iam nunc eo
liquore odoratam, eidem gratam & bene olentem reddidisse, meisq. omnibus cu-
ratis plagis ac morbis, pristinã saluti restituisse, Deus bone, qua tum me crucifixi
Regis mei hæc recreat & reficit meditatio. Erit ergo mihi post hæc Christus Cru-
cifixus, purus, & incorruptus amor meus. Pro myrrha sua sponte stillante, mini-
meque adulterata, & pro optima illa substantia, quã ex ea recente, & aqua tusa,
organoque expressa, existit compos uirium plurimarum. Quamobrem mecum
constitui, hunc amorem meum incorruptissimum, & quã ex eo tormentorum
aquis tuso, ac prælo crucis expresso, extitit, inæstimabilem diuinitatis substantiã,
fidei panniculo inuoluere in pectoris mei sinu. In corde nimirum, quod inter hu-
bera mea situm habeo, nempe in memoria, inter intellectum, & uoluntatem, uelut
inter animi mei hubera repositum, semper habere, ac charitatis calore fouere.
Imo uerò ex eo in mentis meã, quẽ interioris hominis cor est, sinibus, tanquam
itali spiritu commorante, conceptum spiritum & calorem uitalem, in omnes in-
terioris hominis partes, tanquam a vitali principio, usque ad exterioris hominis
membra, atque adeo usque ad circumstantes transmittere. Ut Christi mei bonus
odor semper sim: & si quid adhuc in me sit, quod peccati hircum oleat, huius sic
inuolutã & in sinu meo calefactã stactes uiribus absumatur; si quã sunt pecca-
torum vulnera, glutinentur, & inducta cicatrice curentur, ut ne cicatrix quidem,
aut vllum uulnere uestigium maneat, vllum uero post hac in me suboriri possit ui-
tium. Quin & animi mei sic firmentur, & conferuentur hubera, ut nec reb. ad-
uersis frangantur, nec deffluant prosperis. Aut uero ne (sicut tua olim Synago-
ga in Aegypto hubera) procis vnquam subigenda frangenda uerba exponantur.

2. Corin. 2

Ezech. 25.
Osa. 2.

*Botrus Cypri dilectus meus mihi in uineis engaddi. Hebr. Botrus
expiationis.*

Est mihi præterea dilectus meus Christus pro prægrandi Botro expiatorio in
engaddinis uineis uarum mirã magnitudinis feracib. nato. In regione inquam
engaddi, hoc est, in fonte incisionis. Ea enim est mistici uerbi uis, & rei gestã
conueniens interpretatio. Siquidem meus Christus semetipsum Antilytrum, &
sumum dedit quo me redemit, pretium. Is ipse clauis, & lancea confixus, atque
in cruce quasi in torculari, expressus prægrãdis Botrus, uelut fons incisus, sangui-
ne manat & aqua. Ex quo ego lauacro lustrata, emerfi expiata, & omni deposita
uetustate, instar aquilã innouata, iuuenis & formosa, omni carens peccati macu-
la, omni uetustatis ruga, omni denique uitio emaculata, obque sua ingentia in me
merita, hanc ego odoratam & efficacem Myrrham, hunc Botrum expiatorium
unice diligo, parentibus, propinquis, amicis, & omnibus meis fortu-

Eph. 1. 5

Eph. 5.
Psal. 102.

Luc. 14.
nis,

nis, atque adeo mihi ipsi, in amore præfero: & cœlum, vnde ad me delatū est, 1
 No. 13. 14 summa vi nitor capere. Nullos hostes metuens, nulla formidans pericula, ut tu
 olim mea amula habitatores terræ Chanaā, unde miræ magnitudinis Botrus ille ad
 te ab exploratoribus exportatus fuerat, pertimescens, & Deo diffusa, promissas
 sedes obtinere posse desperasti: Ducem alium relicto Mose, tibi constituere, in
 Mat. 27. Aegyptum redire, abdicata libertate, & hæreditate tua, Aegyptijs iterum te addi-
 cere, fatius esse putans: Et nuper Barrabam Botrum amarissimum in uinea So-
 domorum, & Gomorræ suburbanis procreatum, Christo Botro suauissimo,
 in piorum hominum uinea, & suburbanis nato, prætulisti: abiectaque vera li-
 bertate, & legitimo Regno tuo, te non alium habere Regem præter Cæsarem 2
 Deut. 32. Ioan. 19. Stentorea uoce proclamasti.

Christus. *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es: oculi tui
 columbarum.*

Næ tu officiosa es, O amica mea Ecclesia, & grata mihi semper fuerunt tua offi-
 cia. Merito te amo de Nardo hac, & hisce Nardum spirantibus, (quas mihi pro-
 tulisti) uestibus. Laudo in primis, & admiror fidem tuam, quantam in Synagoga 3
 Mat. 8. inueni nunquam. Tuum in me amorem maxime probo, Quæ sola amari digna es.
 Ecce enim tu sola ad miraculum pulchra es, & columbinis oculis gratiosa: casti-
 tatis nimirum, & conjugalis fidei tenacissima, Simplex, innocens, sceleris pura, &
 integra uita, quæ mihi maximè placet animi pulchritudo: ut maxime displicet ex-
 terior Synagogæ facies, falsa iustitiæ specie fucata: hominibus tamen admirabi-
 Mat. 25. lis. Qui illius animum hypocrisis, iniquitate, omnique deformem spurcicia, ne
 queunt intueri. Porro, quod admirandam istam tuam pulchritudinem, & con-
 Rom. 9. summatam iustitiam omnino mihi fers acceptam, facis tu quidem ut te decet, gra-
 tam & piam sponfam meam, longe quam Synagoga, diuerso ingenio. Quæ sibi iu-
 stitiam arrogat proprijs viribus & operibus partam. Oblita interim violatæ fidei,
 & fornicationum suarum: & (quod omnem superat impietatem) admissi nuper
 in me parricidij. Parricida illa vipereo ingenio progenies viperarum.

Ecclesi. *Ecce tu pulcher dilecte mi, & decorus.*

Et si gaudeo charissime sponse mi, laudari abs te nunquam satis laudato uiro,
 & Deo meo, non tamen sine rubore eximias istas laudes præfentes audio: quibus 5
 te solum maxime dignum iudico. Si quid enim in me est pulchritudinis, & iusti-
 tiæ (quod sentio quam sit exiguum) gratuitum tuum est, & ab inexausto pulchri-
 tudinis, & iustitiæ tuæ, ac bonitatis fonte, in me deductum, atque collatum. Tu
 namque per te solus pulcher es, & nunc maxime resumpto immortalis corpore,
 Heb. 1. decorus & egregius: Imo uero ipsummet pulchrum extra aleam pulchrorum om-
 nium positum, paternæ gloriæ refugentia, & substantiæ expressa Idea, cuius par-
 ticipatione quæcunque pulchra sunt, pulchro potius similia, quam pulchra, di-
 cenda esse uideantur. 6

1 *Leetulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, la- Ioan. 2.
 quearia cypre sina*

Qualem quoniam tu ita iudicas, me esse agnosco, qualesque, ut multos ex me spon-
 sa tua in hoc electa, non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uo-
 luntate uiri, sed ex te nascituros, tibi gignas filios (qui tuus ingens nostrum sin-
 gularis amor est) ex sinu patris tui, in sinum meum deuenisti, spiritum meum spi-
 ritus tui ornatum gratijs, uelut genialem lectum nostrum suauissimis stratum flo-
 2 ribus, composuisti, Animam corpusque meum tua manu fabricatas domos, hu-
 manis uirtutibus uelut tignis cedrinis, & diuinis, quasi laquearibus cypressinis,
 charitate præsertim, quæ in pondus nitens omnia sustinet, cōtignasti. Nulla te hic
 graue olens, ut in fornicibus æmulæ meæ, offendat fuligo, Nulla unquam inuenias
 in lecto nostro, ut in illius prostibulis, alieni uiri uestigia. Omnia singulari tuo
 munere apud nos alba sunt, omnia florida, omnia suaue olentia; in his igitur spon-
 se mi, amabo, domibus mecum age perpetuò, sic te noster pudor, sic species, sic
 amor commoneat, ut te ibi Dominum Deum pure semper, sancteque adorem, nec
 me, gentem meam, paternamue domum, in tuam gratiam obliuioni tradidisse, un-
 3 quam pœniteat. Sub hac perenni & odorata contignatione, illi mihi pro patri-
 bus meis nascantur filij, quos uniuersi orbis principes aliquando constituam, lau-
 des nomenque tuum in omne æuum celebraturos.

Caput II.

Ego flos campi & liliū conuallium.

Felices, & bene fortunatas nuptias, o magnum mihi cum sponso Gen. 2.
 meo Christo commune mysterium. Ille homo factus Deo pa-
 tre & Synagoga matre sua relictis, mihi uxori suæ adhæsit per na-
 Eph. 5. turarum pridem, nuperrime uero, per spiritum & animorum unio-
 Luca. 1. 2. nem: sensum scripturarum & Euangelium instillauit, suo me spi-
 Ioan. 20. ritu afflauit, cœlos aperiendi & claudendi fecit potestatem. Quam
 clæsti genitura seminata, & uitalibus aquis irrigata, grauida facta sum, & scœcun-
 5 data: Instar Saaron agri uberrimi, rosas, & instar irriguarum conualium, lilia par-
 turio, Martyres, & Virgines, numerosam Christianorum sobolem, qui admiranda
 morum ac uitæ sanctitate, cœlestisque doctrinæ fragrantia, totum orbem Deino-
 titia sunt completuri. Isai. 35.

Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias.

6 His ego Rosis, his lilijs grauida, mera mihi rosa uideor, & merum liliū. O sua-
 uem sponfam meam Ecclesiam, instar liliij puram, candidam, & suaue olentem, Christi.
 Mundi decus, & ornamentum. Sed hoc ornamento, heu quam indigna est huius
 mundi mundi

mundi senticosa conuallis, reprobrum Ecclesias proferens, Phariseorum et scribarum conciliabula, hæreticorum conuenticula, Ethnicorum, Pseudo prophetarum, et aliorum impiorum hominum innumeras factiones. Inter has certe quasi spinas innocētia, & puritate uitæ odorata & candida, uelut liliū mea fragrat Ecclesia. Quæ ipsam circumstantes, maledictis, atrocibus iniurijs, & persecutionibus, totisque nituntur obruere uiribus, ac suffocare. At uero tu mihi fide sponsa mea, ego uici mundum: quem & tu quoque meis auspicijs uincas. *Mihi data est omnis potestas in celo & in terra. Ne cede malis, Doce, Baptiza omnes gentes. Me uide, Ego tecum sum usque ad consummationem seculi.*

Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.

Ecl. 1. Audisti Synagoga, honorificam quam de me sponsus meus Christus pronuntiavit parabolā, & magnificum elogium; iam audi de illo quem tu cōtemnis, & tamquam Crucifixum execraris, quid ego vicissim dicam. Ille me lilio inter spinas florenti comparauit: ego uero ipsum cum malo opaca, & fructifera in syluis inter steriles & inutiles arbores inserta, consero. Quemadmodum enim si in desertis & incultis syluis inferat malus, arbor opaca & frugifera, aurea ferens poma, & suauissima, inter Rhamnos, & taxos, ac reliquas arbores, quæ aut nullum aut noxium fructum ferunt, & noxiam præbent umbram; sic meus Christus, in huius mundi Dei gratia destituti sylua inter homines natus est, quorum plerique omnes malefaciunt, nemo bene, ne vnus quidem. Ipse humanitatem suam ceu electissimum surculum in hac sylua in seuit multis ditem gratijs, ad pulchritudinem & fragrantiam, ad cibum & potum nostrum, ad macularum abluionem, & scelerum expiationem. In pomum illud desiderant Angeli prospicere, ipsius odor suauissimus est Deo patri, sicut odor agri Pleni cui benedixit dñs. Caro eius uere est cibus, & sanguis eius uere est potus, spiritus & uita. Ut de pomo cōpresso cruentus, & ac quosus manat humor; sic, de Xpi mei latere in cruce cōfosso manauit sanguis & aqua in emundationē nostri, & expiationē. Is ipse cū Dei sapientia sit, arbor uitalis est ijs qui se apprehendunt. flores eius fructus honoris & honestatis. In eo omnis gratia uix & ueritatis, spes uitæ & uirtutis. eius nimirum dicta & facta uitam æternam conferre nata sunt: eius folia ad salutem gentium, propter salubrem umbrā & tutelam quam sub ipsa sedentibus præstant, comparata sunt. Huius ego arboris fructus nunc carpo, edoque quam dulcissimos, his summa cum uoluptate fruor.

Sub umbra eius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo.

Acto. 1. a Sub hac umbra, quum tempore passionis & mortis sponsi mei tua sequeret ira, desiderauit federe: & nunc uoti compos facta, iam tuta sedeo, aureis pomis, doctrinis & archanis scilicet, quæ de regno Dei mihi profert, uescor: tuorum scribarum & phariseorum traditiones & hypochrisim, Hæreticorum, Philosophorum, Pseudo prophetarum & quorumcumq. à meo Christi dissentientium impia dogmata, & placita, quasi syluestrium arborum fructus inutiles, & mortiferos, auersor; frondosas arbores, sub quibus tu olim cum Idolis scortabare, execror, & eorum omnium

1 nium tutelam uelut Rhamnorum umbram latiferam fugio, quantumcumq. certam bene beateque uiuendi rationem omnes polliceantur, dicant ipsi quicquid uelint: *fel draconum est uinum eorum, & uenenum aspidum insanabile.* Valeant igitur omnes cum suis traditionibus, & dogmatibus; suum uenenatum uinum insanis suis auditoribus dent bibere: ego interim generoso uino, quod mihi propinat Rex meus Christus me oblectabo, Arduis scilicet mysterijs, quæ mihi de regno suo loquuntur, & abditissimis scripturarum sensibus, quos mihi aperit, contemplandis.

Introduxit me rex in cellam uinariam, ordinauit in me charitatem.
2 *Heb. Cuius uexillum in me est charitas.*

Is namque in cellarium suum iam me introduxit, in turrim illius uinæ, unde propter impietatem tuam te exclusit in gratiam meam, ut olim in tuā gratiam Amorrhæos & Moabitas propter sua scelera: de terra trans Iordanem copioso spiritu suo uelut nouo generoso uino me potauit: quo agitante sponsi mei amore incalisco, & tamen sobria præscriptum mihi ab ipso quem in amore ordinem seruare debeam, teneo. His ille quum me immeritam, attamen morigeram, & ipsi fidentem, ingentibus cumulauit beneficijs, uisus mihi plane est, in me ceu aciem quandam, & ordinem, amoris sui consilia dirigere: meq. profusis charitatis suæ uisceribus ceu uinculis fortissimis tractam, ultro sibi deuincire. Ut certe deuinctam unā cum sodalibus meis, erecto charitatis uexillo militari, nunc post se ducat, & copiosorem adhuc spiritum pollicens, in Bethaniam euocat, ut te quondam in urbem Iericuntem, & uniuersam terram ex altera Iordanis parte sitam, euocauit. Nos uero quo uocat, ducem & Imperatorem nostrum libenter sequimur.

Fulcite floribus stipate me malis, quia amore langueo. Heb. *uinaceis.*

4 Me miseram, quid ego audio. *Non est uestrum nosse tempora uel momenta, quæ pater posuit in sua potestate,* hoc cene est domine Iesu, quod ego tandiu expecto, Regnum Israeliticum per uim occupatum ab exteris, te duce repetendum esse, & Regi Israelitico restitutum? An non tu Rex ille es Israel, & Messias, quem propheta uniuersi orbis dominum, Ierosolimis summa cum gloria regnaturum promiserunt? An non ego illa sum sponsa tua, cui ingentes decreti sunt a Deo patre summo honores, ut per te omnibus subactis gentibus, earum Reges filiorum meorum nutritij, & Regina nutrices sint futurae, qui omnes prostrati me adorent, & pedum meorum lingant puluerem? Quid? an non potestatem omnem, & rerum omnium summam tibi a patre traditam esse modo dixisti? certe hoc tempus magnis rebus gerendis maxime uidetur opportunum. Vis enim sat scio Regnum uen dicare, & nunc potes, quum immortalis redditus nulli humanæ potentiae, nullius iniurijs es obnoxius. Pater impensè fauet: innumerae celestium militum myriades præsto sunt. Quod igitur aliud in tempus tuum Regnum repetere, & summos honores aggredi differas non uideo, nec per te licet uidere, sed unū duntaxat sepe promissum patris Spiritum expectare. Tu interim suauissime sponse, abis, ego uero tuo uerbo grauida uelut ouicula tua inter Pontifices Iudeorum, scribas, & phariseos implacabiles hostes nostros, uelut inter lupos, remaneco, Regibus, &

Principibus & gentium velut leonibus, obijcior: apud quos omnes tuorum gestorum & dictorum testimonium iubes dicere, & tuam absentis causam agere. Video, in procinctu es o bone Iesu, iam abis, iam me miseram deseris, Actum est, perij. Ah, Quanto iustior hic dolor meus est, & in praesentiore periculo timoris mei causa maior quam fuerit olim sinagogae Duce suo Mose tum orbatae, quum Iordanem transmittere, & Regibus Chananeis bellum inferret cogitaret. Vt enim illa eximium Imperatorem tum sibi ereptum esse, merito doleret, armatorum tamen militum praesidio munita manebat: Iosue & plerosque alios consilio & uiribus praestantes Duces, quorum tutela se solaretur, & confirmaret habebat. At ego inermis turba, sine duce & Imperatore, sine sacculo & pera, sine ere & argeto, omni denique praesidio & com metu, omni patrocinio destituta, hostibus praeda obijcior: quorum quisquis me interfecerint, proh dolor, Deum mea morte demereri, sibi sit persuasurus. Vos saltem ut superioribus diebus, adeste Beati spiritus sodales Charissimi, suggerite mihi quaeso, quaecumque ille me docuit, & morti proximus mandata dedit, quaecumque proximis quadraginta diebus de regno Dei uobis praesentibus mihi locutus est, in meam reuocate memoriam: ut hinc uelut ad motis floribus, aut uasis uinaceis, & congestis pomis, ex diuite regis mei penu depromptis, animum reuocem. Nam praemoris impotentia liquor animo, & tanta est amoris uis, ac perturbatio, ut eorum omnium memoria simul cum mente exciderit.

Lexa eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Hei mihi, labasco, Sponse mi, serua me obsecro. Nutat mihi caput, laeuam tuam quaeso, supponito: soluuntur membra frigore, tua potenti dextera mediam me amabo, complectere: in sinu tuo ne concidam foue. In te unum me reijcio, in te omnem fidem meam & spem colloco. Tu qui solus potes, spiritum meum impendentium malorum metu fractum, tuo fulci Spiritu, infirmam carnem meam immensa potentia tua corrobora. ut integer Spiritus meus, integra anima & corpus, tibi semper maneat, tibiq. in tuum ad me feruentur reditum.

Christi Filii. Adiuro uos filia Ierusalem, per capreas ceruosque camporum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, quo ad usque ipsa velit.

Quid fremitis? Quid tumultuamini? Quanam sunt isthaec, quae in meam Ecclesiam agitatis consilia, O pontifices Ierosolymitani, vosque scribae omnes & Pharisei? quiescite si sapitis, abstinete ab ea impias uestras manus homines sanguinarij. Sit satis, in me fauitum esse, ut lubuit. In suauiusimam sponfam meam sequere non dum permitto, quam ego in fidem & tutelam recepi meam, & ocioso iussi esse animo. Ecce domi suae orat angelorum circumsepta praesidio. Per quas sacrosanctas uos obtestor mentes, ne orantem sollicitetis, neue sedato animo meae fidei & promissis addormienti, obstrepatis, aut negotium ullum exhibeatis. Nisi uultis caelestes acies, quibus scelerum uestrorum penas detis, irritare. Acutius enim ipsis capreis cum cernant, uestra quantumcunque occulta perspiciunt consilia. Capreis & ceruis longe celeriores, suis accurrunt ociosis, atque opem ferunt clientulis. Omnes

1 nes sunt ministratorij spiritus in meae Ecclesiae tutelam et ministerium missi a me, propter eos qui haereditatem salutis aeternae sunt accepturi, ut olim etiam missi mihi fuerunt in Reges et populos Chananeos, propter maiores uestros, ut caelestium exercituum meorum praesidio deletis impijs populis, illorum terras ipsi haereditario iure possiderent. Illorum igitur exemplo moniti caute, ne si legitimos meos Israelitas, uos degeneres, suo Regno & haereditate prohibere tentaueritis, pariter atq. Chananeis illi, qui maiores uestros suo Regno prohibere conati sunt, meorum exercituum petiti armis, pereatis. Sinite atque meam Ecclesiam iustum somnum capere: & quamdiu uolet, conuiescere, Regnum caelorum obtinere: & in eo Regnare pacifice.

A C T V S I I.

Vox dilecti mei.

Bona uerba quaero uiri Iudaei & Ierosolomitae. Quod nobis accidit hodie miraculum haecenus inauditum, oro, prius cognoscite, tum iudicate. Principio, nos mini me ebrios esse, ut uos existimatis, uel illud uobis abunde fidem facit, quod dum haec geruntur, quae uos ridetis, hora diei sit tertia duntaxat: quin & illud quod praeter sanctae gentis nostrae morem sit, ante horam nonam accumbere, atque hac celeberrima praesertim die, cum ex sacrae legis praescripto in templo multis prius litandum sit sacrificijs, & ibidem coram domino epulandum. Nec uos nostra frugalitas & pauper uita latet: quos meminisse potestis praepietatis studio neglecta corporis cura coactos aliquando fuisse, ut famem solaremur, in ipso itinere, expressa & confricatis spicis grana commanere, & non semel pietatis gratia in desertis locis sub omni rerum penuria ad noctem usque perdurasse. Qui ergo Pietatis studio, in eadem & famam totos dies ad noctem ferre consueuerunt, sacra Quinquagesima die, quae tota pietati dicata est, iam ante horam tertiam ebrij sint, & multo plenius intelligite igitur has tam multas & diuersas linguas, & admiranda Dei facta, quae uobis audientibus loquimur, non multo aut ebrietati adscribenda esse, sed diuinitati: cognoscite Dei spiritum esse. Animaduertite donum hoc diuinitus nobis tributum, ingens illud esse donum, quod se nobis daturum aedito per Ioelem oraculo, iam olim promissit Deus: & nunc tandem per Iesum praestitit Nazarenum. Qui Iesus cum definito consilio & praescientia Dei traditus, post multas res praecclare gestas, multaque diuinitus aedita prodigia, & signa admiranda, a uobis occisus esset, deuicta morte a Deo patre suscitatus est, solutisque Inferni doloribus, incorruptus, ut regius noster uates David praedixerat, ab inferis in caelum ad patrem euectus summa cum gloria tanto ante promissum nobis spiritum Sanctum & donum hoc, quod uos uidetis & auditis, inde usque in nos abunde effudit, hanc ille suam in sua Ecclesia nunc exercet energiam. Vox igitur mea, quam audis o synagoga, tam diuersa sonans idiomata, & Dei facta magnifica, non mea, non temulentae congregationis uox est, sed promissa iam olim uox spiritus Iesu mei: uox non mea est, sed dilecti mei Christi, qui de spiritum suum in me sua loquitur Ecclesia. Vox inquam dilecti mei, & Domini Iesu Christi.

Ecce

Ecce iste venit saliens in montibus, transfiliens colles.

Acto. 4. 5. Audiuit sponfus meus Iesus, o sodales, proculdubio, obstrepentium quiescenti mihi Principum & Seniorum nostrorum tumultum, Illatam uim, & sæuas minas: Audiuit & nostras opem poscentium preces, concussit cœnaculum, Auxit spiritum, Addidit animum. En, ut properat? Quam celeriter ad nos opem laturus accurrit? En, Capream mihi uidere uideor, aut hinnulum montes collesque raptim transfilientem. Sic ille Pilatum Iudææ Præsidentem, Herodem Galilææ Regem, Principes sacerdotum, Magistratus templi, Saduceos, & Phariseos superat, raptimque transfiliens ad nos festinat. Scilicet, hoc est, quod eius nomine iam olim promississet Esaias, ipsum nobis antequam clamaremus responsurum: et dum adhuc loqueremur auditurum. Hoc est quod nuper ad patrem abiturus, ut me confirmaret, dixit. *Non uos relinquam orphanos: vado & venio ad uos.*

En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, Prospiciens per cancellos. Heb. Prospiciendum se præbens,

Hebr. 4. e Ecce iam adest. tametsi enim ex quo cœlum inscendit, se manifeste cœspiciendum nobis specie corporea non præbet, ipse tamen cuius oculis omnia nuda sunt & aperta, nos uelut per patentes cordis nostri fenestras aperte intuetur: seque post hæc techmiria ac necessaria præsentia suæ argumenta, quamuis obscure, quasi sponfus post parietem domus sponsæ suæ stans, per cancellatas fenestras prospiciendum præbet. Audite uero, ut mihi aurē uellicet dilectus meus Xps, ut intra mea ludat per cordia.

En, dilectus meus loquitur mihi. Christus. surge, propera amica mea, columba mea, famosa mea, & ueni.

Acto. 6. d Audite ipsius hortationem. O indignum scelus ait, o facinus in primis aduertendum. In uincula insons coniecta es mea Ecclesia, in publica detineris custodia nihil commerita, immo uero de tuis ciuibus, & fratribus optime merita? Age, ego te istis soluo uinculis, surge, rumpe moras: Aperio carceris fores; egredere actutum dilectam mihi simplicitate columbina, innocētia, & puritate animi conspicua sponsa mea, ad me ueni, progrediamur unā in mundanum agrum animi gratia.

Iam enim hyems transit, imber abiit & recessit.

Acto. 7. a Eo namque nos uocat mira clementia, & mundani Agri pulchritudo. Iam impietatis hyems rigida, & nubila infidelitatis, atque ignorantia, quæ me adhuc in humanis agente uigebant, tempora transacta sunt: Ingentium malorum imber, quo ego superiore hyeme complutus fui, & obrutus, iam defluxit, horridæ hyemi temperatum ac iucundum successit uer, ex quo ego in crucem actus ceu irradians Sol iustitiæ, omnia uiuificans, in cœlum exaltatus, ex Australi cœli plaga meum spiritum, meosque in terra dirigere capi radios: quorum uelut fidei luce, & charitatis calore solutis ex hominum cordibus impietatis niuibus ac frigore, discul-

Psal. 103. d sculsiq. infidelitatis & ignorantia nubibus, terræ facies renouata est, & hæc tanta mundo inducta Cæli temperies, atq. clementia, meus nimirum meiq. Spiritus ac patris & omnium cœlitum fauor beneuolus, Ver sanè tanto gratius & iucundius eo uere quo Moses ex Aegypto meum eduxit populum: & eo item, quo eundem *Exo. 12. f* populum Iosue in terram lacte & melle manantem induxit, quanto duriora, & horridiora fuerunt hyems & imber (quæ proxime commemorauimus mala) graui illa feruitute, & malis omnibus quæ filij Israelis in Aegypto, & horum filij in deserto pertulerunt.

Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis, aliis, cantilationis, aduenit, uox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, uineæ florentes dederunt odo rem suam.

Ac tum cœlesti spiritu meo calfactis, & fecundatis hominum animis, germina & flores fidei bonorum operum maturos fructus pollicentes, in terra cæperunt apparere: tunc tempus putationi accomodum uenit, quo desperati Iudæi, uelut arentes palmites refecentur in ignem cōijciendi, virentes autem per fidem & per charitatem fructuosi, prædicationis falce repurgati, vberiores in posterum fructus ferant. Tunc demum, autium cantilationes exaudiri, piorum hominum varijs linguis Deum laudantium hymni & cantici spirituales: item & turturum cantus, hominum sua peccata lugentium gemitus, quorum tu nuper magnum numerum ad penitentiam pertraxisti: Ad has porro cantilationes præsens hoc uernum tempus inuitat. Tempus mihi acceptum, tempus humano generi saluberrimum. Insuper, & ficus illa quæ iam tribus Annis, longo nimirum tempore, terram sterilibus occupauit, nequicquam antea præter patula & ad solam hypocrisim & ostentationem composita humanorum traditionum & cœremoniarum folia obtendebat, iam suos profert grossos, Bonorum operum suo tempore reddendorum, quasi legitimorum & suauium fructuum, certa argumenta. Ad hæc uinea mea quæ antea pro dulci uua, fel amarissimum, proq. uino generoso, uilissimum acetum reddebat, Simul & gentium felicitatem uineæ, a quibus illa conspecta liuore duxerat, in meliorem mutatam naturam, modò fidei flores, & suauissimum odorem cæperunt reddere.

Surge, propera amica mea, speciosa mea & ueni. Columba mea in foraminibus Petra, in cauerna maceria. Heb. in cauernis istius Petra, in recessu istarum scalarum, aut, istius cocleæ. ostende mihi faciem tuam; sonet uox tua in auribus meis, uox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Age igitur, surge amica mea, formosa mea, actutum ad me ueni mea Ecclesia, innocēs, simplex, & recta, meum instar colubæ summum delictum: & perforata rupe, ex cauerno fo & obscuro istius rupis carcere egredere, ex recessu & tenebris istius cocleatæ turris, ex situ & pedore custodię publicę, in qua te, principes sacerdotum, & impij saducei uelut immanes Milui, & Accipitres cōpulere, profer caput, in templum isto, ubi faciem tuam mihi ostendito, & purum cor tuum, sanam conscientiam, & fidem minime fictam.

Euangelium meum ad vitam aeternam credentibus conferendam comparatum, uerbis non humanae eloquentiae lenocinio succatis, & ad persuadendum compositis, sed simplicibus, nudaque ac naturam spiritus mei uirtutem & doctrinam sonantibus, me audiente, meque probante exponere populo. Quae demum facies tua, meo iudicio, perquam uenusta est, & uox suauissima. Quod reliquum est Regni Euangelici, hoc uerno tempore inuade, interpretandarum scripturarum usum a scribis & pharisaeis tanquam ab iniustis possessoribus, & ueluti impijs Chanaanais, tolle. Doce & baptiza omnes gentes, omnibus terram uiuentium me Duce trade possidendam. Haec namque meae solius partes sunt, qui Rex a Deo patre meo super montem eius Sion constitutus sum, & uniuersitatis haeres. Nam Iesus Naue filius, merus homo cum esset, quamuis singulari uirtute dux, nihil ueteri populo praeter humanum regnum, & sedes aliquando deferendas, neque hic quidem sine meo Numine, potuit exhibere.

Capite nobis uulpes paruulas, quae demoliuntur uineas, nam uinea nostra floruit.

O sponse mi charissime, quam me recreat haec, quam nobis praestas, caeli temperies, quam mihi uolupte est, hanc diuina tua picturatam agri nostri faciem, contemplari. Sed me in primis delectat pulchre uirentem uineam nostram perlustrare, ex qua ut uberes fructus tibi suo tempore reddam, omnem deo operam. Iam prodij in templum ut iussisti, docui meos populares, nec quamuis caesa, atque atrocibus. Principum nostrorum minis interdicta, publice in templo & priuatum in piorum hominum domibus, Euangelij & nominis tui praedicationem intermitto. Verum enim uero yafri & veteratores quidam homines libertini, Cyrenenses, Alexandrini, Cilices, & Aethiopes, uulpeculae dolis confutatae, cum nos aperta uia aggredi non audeant, subornatis & summissis falsis testibus, & falsis confictis criminibus, concilium ac populum Ierosolimitanum in nos concitarunt: quorum uiribus. & auctoritate nos opprimere conantur, & funditus perdere: iam n. innocenter illum nostrum Stephanum, uirum tua sapientia & spiritu plenum, unam de primarijs nostrae uineae uitibus, e radicibus suffossam, perdidit: & gratiam nobis excitarunt persecutionem. Atque inter haec uulpeculas una ante omnes insignis Adolefcens ille Tharsensis Saulus, conscius fraudum & consiliorum, lucuosae Stephani cedi consensit: acri ingenio iuuenis falso Dei zelo ardens, & manu promptus. Is nos summis oppugnat uiribus nostramque deuastat uineam. Et nunc quidem a Principe sacerdotum ad Damascenas Synagogas acceptis litteris. Damascum properat sui similibus comitatus socijs, quos cumque ibi inueniat tui nominis professores, nullo sexus discrimine habito, rapturus, & uinctos Ierosolimam abstractus. Huius adolefcens consilij, & impiae pietati nisi tempestiue occurratur, heu quam uereor ne nostra funditus suffodiatur, & pereat uinea, nostrum penitus excindatur Regnum. Quamobrem te primum bene Iesu, oro, vos deinde precor communes amicos, & sodales nostros, sancti Angeli, ut illi ardentium iuuenum manui statim occurratis, illas nobis uulpeculas, atque quam maiores fumant uires, capiat, illas nobis cicuretis.

Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.

Audistis ne o sodales, quid Saulo Tharsensi his proximis diebus contigerit? ut illi furen-

1 furenti, & extremum excidium nobis minanti, dum Damascum contenderet, Dominus Iesus in caelo sublimis apparuit: & ingenti sua luce ipsius & comitum oculis perluxerit; Ut ex perniciofa uulpe, suae uineae, quam ille antea uastabat, custodem fecerit, & propugnatorem? Ecce, iam fidem nostram, quam obstinato animo haec tenus oppugnavit, Damasci constanter praedicat, in Damascenis Synagogis cum legisperitis de fide in Iesum disputat, apertissima ex scripturis in eos proferens testimonia: Dominum Iesum Messiam maioribus nostris promissum esse conuincit, urget acriter, & tam subita, atque inopinata sui mutatione suspensos omnes tenet, & attonitos. Videtis praeterea post tantam persecutionem, quanta praeter spem subito nobis per totam Iudeam, Galileam, & Samariam reddita sit pax, quanta tranquillitas? certe ut mare compositis fluctibus, quum uenti posuere, regiones illae nobis subito sedatae sunt. Haec plane mutatio dexterae excelsi sponsi mei est. Haec indubitata immensi amoris, quo ille me sponsam suam prosequitur, signa. His ego argumentis persuasa sum, Christum mihi charissimum, meum perpetuum fore uirum, nullam aliam Ecclesiam praeter me unam, posthac amaturum: Nulli alij fidem daturum: meum denique omnino semper fore, meque illius a quo neque mors, neque uita, neque Angeli, neque Principatus, neque uirtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque ulla alia creatura diuellere me unquam possit, aut separare. Quae admiranda diuini amoris uis est, ut amantes extra se rapiat, nec sui iuris esse sinat, sed amatorum: in quos amantes transfert, & ut unum sint efficit. Haec eadem diuini amoris uis nouum & aeternum fixumque mihi in sempiternum praestat: quae felicitas amulcae meae non contigit: quippe quae pace, & rebus secundis abutens, pactum sub Mose semel ictum cum Deo, ac deinde sub Iosue renouatum, saepe fregit, & datam fidem suo nuper interempto sponso, turpissime uiolauit, in omnem libidinem & impietatem se effundens cum immundis & sanguinarijs amatoribus suis Daemonibus: qui non inter lilia, ut sponsus meus, sed in libidinum & totius immunditiae caeno pascuntur: generatio plane praua & Deum irritare nata, quaeque (ut ei regius exprobat uates) non direxit cor suum, ac cuius spiritus Deo fidelis numquam fuerit: mihi uero certum est, puritati, integritati, pietati, ueraeque religioni maiorem in dies operam dare: & hanc mihi concessam pacem non ad luxum & delicias, sed ad sponsi mei Christi (cuius dono mihi contigit) cultum prorsus conuertere. Nullum alium praeter illum, amare, nullius alterius dogmata, nouas caeremonias, aut confictam religionem recipere, illi soli me illibatam seruare, cui meam semel astrinxi fidem: Illi soli puras offerre laudum & hymnorum hostias: qui, sicut purus & puro corde nitidus hinnulus candida & suauolentia lilia pura depascitur pasqua, sic ipse inter pueros, candidos atque integram famae animos praefertim uirgineos, ueram pietatem quaerit: & laudum pura depascitur sacrificia.

Donec aspiret dies, & inclinentur umbrae, reuertere: similis esto dilecte mi, caprea, hinnuloque ceruorum in montibus Betel. Heb.

6 Bather.

Heu fynceram & lucuosam noctem, heu grauem regij montis umbram. Sub ob-

scura impietatis & infidelitatis nocte sæuit Herodes rex : & noxia potestatis suæ
 tumbra nos opprimit. Iam bone Iesu , Iacobus Ioannis frater primaria nostra co-
 lumna Regio percussus gladio, cecidit: Petrus summum domus nostræ columen ca-
 tenis uinctus seruat in carcere, statim post Pascha & ipse regio gladio ferien-
 dus: domus nostra, quæ tota in eam columnam inclinata incumbit, ruat, ingentique
 ruina sua, nos omnes obruat, necesse est. Ah Domine Iesu, tu ne hanc tantam
 cladem æquis potes aspicerè oculis? quin fers opem, & impendentibus his tantis
 malis nos eripis? Ades, Ades o seruator noster, Reuertere ocyus, oramus: & qua
 celeritate nuper uocatus opem tulisti, ad nos nunc accurre. Serua nobis Petrum,
 Petrum nobis restitue incolumen, ne quæso, his umbris nos omnes unà cum Pe-
 tro permittas obrui, supera iam o summe noster Sol, hunc præaltum montem,
 tum super montem hunc instar capræ & hinnuli saliens, gratissimum profer iu-
 bar, tuæ immensæ potentia diffunde radios, quibus uasta hæc, & tetra contraha-
 tur umbra: & dum æternam tuam expectamus diem, huic Herodianæ persecuu-
 tionis nocti, aliqua fauoris tui lux, & quantumcumque breuis, succedat pacata
 dies, ut ea laborum interimissione recreati domestici tui, ad proximam persecuu-
 tionis noctem quocumque auctore inferendam, alacriores accedamus. Nam dum
 principatus, ac potestates, huius mundi Montes, durabunt, eorum umbris & tar-
 tareis noctibus tuam familiam sæpe infestandam fore satis scio. At uero illud in
 memoria semper habeo, quod nobis abs te dictum sit, *non nos relinquam orphanos*:
vado, & venio ad uos. Et abiisti tu quidem, qui nunc dexter Patriasidens in cœ-
 lis regnas pacifice, expectans, dum (ut ille recipit) omnes hostes tuos quasi suppe-
 daneum, tuis calcandos subijciat pedibus. Quod ipsum & ego inter medios ho-
 stes nostros uersans expecto, dum te in nube lucida sedentem, quemadmodum cœ-
 lum subire uidi, omnia irradiantem, montes istos instar ceræ colliquantem, & eo-
 rum umbras dissipantem redire uideam, perpetuamque diem illam nobis inuehe-
 re, cui nulla unquam nox sit fucessura, sub cuius auroram uitalis ac mortuos ui-
 uificans tua aspiret aura: & improbis hominibus, quibus nunc iusti ac probi ser-
 uiant, tunc in diuersum uersa scena dominantur. Interim tamen te iucundissi-
 me noster Sol obnixius oramus, ut quotiescunque funestis istis noctibus & um-
 bris nos opprimi uideris, quam celerrime (ut iam semel atque iterum fecisti) su-
 per istos montes batherios, nimirum diuisas & disidentes mundi potestates, no-
 bis exoriare: & super eos suas iras exhalantes, instar solis matutini, ad modum ca-
 præ, aut hinnuli salientis, apparens, tartareas eorum umbras discutias, alternan-
 tes dies fauoris tui & pacis inferas: ut alterna requie in tantis malis recreati, ue-
 getiores perduremus: & nos dum hæc contrahuntur & tolluntur umbræ, felici
 illi diei & rebus semper secundis seruemus. Quemadmodum olim sub Iosue &
 alijs ducibus alternantes sæpe præstitisti lucis & fauoris tui dies maioribus no-
 stris, impiorum regum umbris & potentia oppressis, donec omnibus subactis re-
 gibus, omnem illorum regionem populo tuo promissam, sub Salomone, qui typus
 tuus fuit, pacifice possidendam tradidisti.

Ioan. 14. c

Psa. 109. a

1. Cor. 15. d

1. The. 4. d

Acto. 1.

Psal. 96. a

Psal. 48. c

Caput III.

Apæ, quanta est sodales, assidue orationis & indubitate in Christu
 sponsum meum fidei uis, quanta efficacitas. Ecce nobis obstinate
 orantib. & in Christum credentib. iam secundo euinculis libera-
 tus est noster Petrus. Iam semel & iteru sæue in nos excitatæ per-
 secutionis resedit estus. Saulus a Deo patre tractus, ex accerrimo
 hoste factus est amicus, & fidei propugnator strenuus. Herodes ceruicib. nostris
 quum maxime immineret, a Deo minime tractus, sed pediculari morbo confectus
 periit, & suæ impietatis dignas penas dedit. Quam uere a sponso meo dictum est.
Quæcumque orantes petitis, credite quod accipietis, & fiet uobis. Item & illud, *nemo po-
 test uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum*.

Acto. 12. d

Mat. 11. e
Ioan. 6. e

In lectulo meo per noctem quæsiui quem diligit anima mea.

Certe (vt de me loquar) ego olim studio legis Mosaicæ dedita, ex crassa legis obser-
 uantia iustitiam mihi arrogabam: & falso persuasa, offerendis irrationaliū animan-
 tium sacrificijs, celebrandis neomenijs, cõium ciborum abstinentia, ieiunijs, reli-
 quisq; id genus cõemonijs consumatam me iustitiã comparare posse, in lege quasi
 in meo lecto, sub obscura ignorantia nocte quiescebam, ignorans interim finem
 legis & scopum Christu esse: & in eius fide consummatã inesse iustitiam, cuius qui-
 dem fidei quãdiu primigenia illa vetus Synagoga mater mea tenax fuit, in ea quie-
 scens, Deo tãquam sponso suo uia semper est perquã familiariter: ego uero supe-
 riore ignorantia meã nocte in legis lecto unã cum parricida noua Synagoga quie-
 scens, quum euigilassem, & suauissimam Christi sponsi mei consuetudinem re-
 quirerem, scripturas ut ille iusserat, expendere, ipsumq; in eo lecto cõperitatem.

Rom. 2. e

Rom. 10. a

Ioan. 5. c

*Quæsiui illum, & non inueni: surgam, & circuibo ciuitatem, per vi-
 cos & plateas quæram quem diligit anima mea.*

Verum altissimis obducta tenebris quum iacerem, nusquam ibi quem quærebam,
 potui inuenire. Deffessa igitur quærendo, è lecto meo decreui surgere, per urbem
 obambulare, per uicos eius & plateas Christum quærere. Ad horrendum terræ
 motu, insolita solis Eclipsim, & permulta alia quæ sub mortem eius contigerant
 stupèda prodigia, territa, per vrbs uicos, & plateas modò tres, mō illos, cõsulebã:
 & quid quisq; de Messia sentiret, rogabam: uarij uaria narrabant, nec quisquam
 quicquam certi referebat. Audio interim repentinum sonitum, ad aduentum Spi-
 ritus sancti æditu, Galilæos homines idiotas admiranda de Deo arcana uarijs lin-
 guis loquētes, res pclaras Xpi nomine gerētes, & in tēplo docētes conuenio, sum-
 ma cū admiratione audio, ad quæ illi de Xpo mihi gratissima referūt, aures arrigo.

Mat. 22. f

Mat. 27. e

Acto. 2. a

Acto. 4. a

Inuenerunt me uigiles, qui custodiunt ciuitatem.

Id uero grauitè ferentes Sacerdotes, Scribæ & Pharisei, illi qui clauem scien-
 tiæ cum tulissent, nec ciuitatem Dei intrabãt, nec alios intrare uolentes per-
 mittebant, ut me ab illis ab alienarent, sobrios & diuina sapientia plenos ho-

Luc. 11. g

Acto. 2.

Acto. a. b

mines irridere, & ebrietatis ceperunt infimulare. Et ipsos in nomine Iesu miracula ædentes, & Iesum in templo docentes populum, in uincula conijcere, flagris cedere & prædicatione interdictos, prohibere conati sunt.

Num quem diligit anima mea vidistis?

Et tamen rogati ipsi, nunquid certi habeant, quod mihi de messia renuntient, aut tacent, aut meras nugas referunt, & execrandas blasphemias.

Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: tenui eum nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

His ergo ducibus cæcis contemptis, & prætermisissis, Euangelium felix faustumque, quod de charissimo meo Christo afferebant apostoli, complexa nuntium, ad messiam, quo me pater trahebat, perueni, Messiam sponsum mihi unice dilectum, per fidem inueni, per charitatem prehendi: cuius nunc suauissima fruor cõsuetudine, quem etiam matris meæ synagogæ quantumcunq; impiæ, & repudiatæ, vicem illius dolens, nitor conciliare. Quamobrem ipsum Iudæis tum Ierosolymis in templo, tum per omnes totius orbis synagogas, prædicare constitui: & omni ope ut suadeã anniti, nec ab incæpto priusquam per sua serim desistere, ut me aliqñ spero persua suram. Nec uana hæc spes mea est, quæ illo prophetæ nititur oraculo. *Dies multos sedebunt filij Israel sine Rege & sine Principe, & sine sacrificio, & sine Altari, & sine Epod, & sine Teraphim. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & David Regem suum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.*

Adiuuro uos filia Ierusalem, per capreas ceruosque camporum, ne sis sciteticis, neque euigilare faciat dilectam: Heb. amorem, donec ipsa. Heb. ipse uelit.

O ciues Ierosolimitani, vosq; oēs quotquot vicinas Ierosolimis incolitis regiones videtis, ut summa fide & quanta maxima potest diligentia iam aliquot annos apud uos Euangelium meum dilecta mihi mea prædicet Ecclesia? videtis ut multis meo quum prædicat nomine æditis miraculis, Prædicationis suæ certã uobis fidem faciat? nec in irritum ipsius conatus abierunt. Singulari namq; mea gratia & propitio numine iam Iudæorũ tum in urbe, tum per adiacentes urbi regiones, qui in me crederunt, & in meo nomine baptizati fidem meam libere constanterq; profitentur, maxima est promiscui sexus multitudo, & magnus inter eos sacerdotum numerus. Improbis deniq; precibus suis & labore quod hætenus magnopere optauit, mea Ecclesia in domũ tuam o Synagoga, & intima usq; me cõpulit, & immisit penetralia. Ibi nunc unã mecum ipsa quiescere, ac mea pace tecum Matre sua frui expetit supra modũ, & ego ut ipsi gratificer, hoc ipsum exopto, tu tñ (ut uideo) nõquã quiescis, inuidia rumperis, mihi meaq; Ecclesiæ semper obstrepis, ut tibi nos ter exproba- uit Stephanus, Spiritui sancto semper resistis; uos igitur porro moneo ciues Ierosolimitani, desinite iam meæ Ecclesiæ maledicere, Desinite progressum prædicationis

nis eius impedire: per cælestes uos obtestor & adiuro exercitus, ne sponfam meam mihi unice dilectam dormire uolentem excitetis, neue ob excitatam illam & afflictam, me sic irritetis, ut import una uestra ista perfidia & improbitate saepe ac sæpius lacepsitus, meos Apostolos procul a uobis abire iubeam, & uobis relictis, ad gentes unã cum Euangelio commigrare: ego uero uestram urbem, uosque omnes meis militibus delendos tradam.

A C T V S I I I.

Heu, quam metui tibi a perfidis & importunis scribis tuis & Phariseis, Synagoga mater mea, quam nimirum uera, cum te ut quiesceres obtestaretur, locutus est sponsum meum. Primum ut oportuit, prædicatum tibi a me fuit Euangelium: & per eam prædicationem in domum tuam, & ad usq; intima domus tuæ penetralia inductus meus Christus. Is apud te optauit quietem capere, in uestris animis molliter cubare, & uobiscum familiariter habitare. Verum, quia improbi Doctores tui nunquam illi obstrepere, & ipsius euangelium prohibere, destiterunt, excitatus ille, & tantam pertesus impietatem, te iam reliquit: meq; ad Gentes cum Euangelio, te relicta commigrare iussit, gentium Ecclesiam me pronuba despondit sibi.

3 Quæ est ista quæ ascendit de deserto quasi uirgula fumi ex aromatibus Myrrhæ, & thuris & uniuersi pulueris Pigmentarii? Heb. ceu columna, aut ceu palma fumi.

Ergo ne o nos ter Petre, & gentibus quoq; dedit Deus penitentiam ad uitam? quid ego abs te audio? Spiritus sancti gratiam in gentes quoq; se effudisse, & arida hætenus, ac dei gratia destituta gentilium hominum corda, cælestib. aquis fecundata esse, & reddita perquam frugifera? Iam ergo scissæ sunt (ut Esaias prædixerat) in deserto gentium Spiritus sancti aquæ: & torrentes gratiarum eius solitudinem illam inundarunt, quarum inundatione, quæ prius arebant ethnicorum corda, in stagni morem nunc redundant, atq; ex siticulosis infidelium pectoribus erumpunt fontes aquarum? Quid est o fratres nostri charissimi Paule & Barnaba, quod ego de deserto gentium populo surgere uideo? Quæ est ista noua sponsa, quam uos pronubi ex desertis gentibus ascitam, in sponsi mei thalamum inducitis, tantopere suffumigatam, Mirrhæ, & thuris, omniumque aromatum unguentarij arte contritorum ac commixtorum suffitum spirantem, ut qui ex ea exhalat uapor uirgulam primum, deinde in altum se agglomerans altissimas palmas & columnas referre uideatur: nimirum propter assiduas orationes, & omnis generis pia opera, quæ ex fide & charitate, qua ipsa tota ardet, cum prodeant, uelut suauissimi holocausti nidores, usque in Dei conspectum in cœlum continenti caligine sese attollunt, ac sponsum meum uehementer oblectant? Quis unquam credidisset, tantam gentium multitudinem olim Christi ignaram, a Republica Israelitica alienam, testamentorum promissionis extraneam, omni spe, & uel ipso Deo carentem, nunc ciuitatis Dei iure esse donatam, quin & repudiata Synagoga matre mea, Christi sponsi mei coniugio nobilitatam? Admirabantur olim, & stupebant planè gentes Chananæ quum uiderent maiores nostros de deserto Arabiæ ascendere, & præcedente eos columna fumea interdum, & ignea de nocte, in suas inuadere posses-

fiones, iam nunc vicifcim miramur Iudæi, gentes e deserto infidelitatis ascende-
re, & fidei ac charitatis suæ caliginosum suauissimæq. olentem instar palmarum
& columnarum aromaticarum, sursum spirantes, in Regnum euangelicum genti
nostræ hæreditarium, irrumpere. O admirandam rerum vicifitudinem. hoc est
Paule mysterium illud, quod tu Romanis prodidisti, excæcationem ex parte con-
tigisse Israeli, donec plenitudo gentium aduenerit, & sic omnis Israel saluus fiat.
Libet igitur tecum exclamare. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei,*
Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & imperuelligabiles viæ eius. Quam ob-
rem iam non inuideo gentibus tantam Dei gratiam & dignationem: sed quas vo-
bis doctoribus, intelligo cohæredes mihi & concorporales, ac participes suæ
promissionis a Deo electas, ciuitatem nostram, omnesque fortunas cum ipsis lu-
bens communico. Quas video virgines animas Fide, Charitate, & consummata
Iustitia mihi proximas, vobis paranympis Christo meo desponsas, & ad ipsum
(vt Regium vatem memini prædicere) adductas esse, in communem Thalamum
lætabunda, & præ gaudio gestiens admitto.

*En, lectulum Salomonis Sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis
Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi. Uniuscuius-
que ensis super fæmur suum, propter timores nocturnos.*

Sed vos ò Iudæi, Quid mihi & nouæ nuptæ regias inuidetis nuptias? quid adhuc
obstreperitis? Quid, o falsi fratres, in regiam & intima nostri Salomonis penetralia
tentatis irrumpere? Quid rursus caeremonias & grauæ legis iugum, quod neq;
nos, neque patres nostri portare potuimus, gentili Ecclesiæ in libertate Euange-
lica ceu in tabernaculo & cubili Salomonis quiescenti imponere tentatis: ac li-
bertate donatam, in Iudaicam nitimini redigere seruitutem: vt Ecclesiam in ser-
uitutem redactam perinde atque Synagogam, quæ gratis oblatam repulit liberta-
tem, Christus Rex nolter inuisam habeat, & tanquam ancillam capite diminutâ,
repudiet? Non latuere Salomonem doli vestri, non efferata iracundia, & ad om-
ne nefas parata inuidia. Ita ne putatis prouidentissimi Imperatoris sponsam per
ignorantiæ & improbitatis vestræ noctem posse opprimere? ecce vestros ille do-
los & nefaria consilia ut eluderet, impios conatus ut frangeret, & terrorib. quos
per infidelitatis & tenebræ inuidiæ noctem uos tumultuarios & seditiosos ho-
mines quiescenti sponsæ suæ incutere paratos esse præuidit, tempestiue vt occur-
reret, in cælum profecturus, præsidium sexaginta Heroum armatorum ex fortif-
simis Israelitarum delectum, concilium nempe Apostolorum, & seniorum, reli-
quorumque summa ante omnes alios Christianos fide, ac charitate parique ani-
mi magnitudine præditorum, circa cubiculum suum collocauit: & libertatem
euangelicam Apostolis & senioribus, horumque successoribus Episcopis & do-
ctoribus, circumsepsit: fortissimis sane Israelitis, quorum singuli singula dena
milia præstant eorum Israelitarum militum, quos circa tabernaculum suum hic
ipse Salomon olim iussit castrametari.

Hi tametsi mortali corpore & iniurijs obnoxio pressi, in hac uita versentur,
cælestib. tamen armis, gladio in primis Spiritus, quod est uerbum Dei, & oî insu-
per spirituali panoplia & virib. instructi, cælestē & spiritualē exercēt militiā: tãta
Rei

Rei militaris petitiã cæteros præcellentes, ut omnes munitiones, & omnem celsi-
tudinem, quæ aduersus cogitationem Dei extollitur, possint demoliri, omnem
intellectum ad obediendum Christo captiuum ducere, & omnem deniquè vicifci
inobedientiam, non tantum uestram præsentem o Iudæi, sed etiam hæreticorum,
schismaticorum omnium, & quicumquè in posterum nostram oppugnaturi sunt
Christianam fidem, & libertatem. Iam igitur, o socia, o soror mihi charissi-
ma Antiochena, & omniũ gentium Ecclesia, ociofo te animo esse impero: pone
metum: & omnium posthac secuta, in cubili regio, nempe in libertate euangeli-
ca, in quam te recepit uerus noster Salomon Iesus Christus, conuiesce. Nihil te
moueant tumultuantium & seditioforum hominum qui e Iudæa euangelicam li-
bertatem tibi crepturi, ad te uenerunt, impia quæ tibi obrudere nituntur dogma-
ta. Nec enim regis cubiculi fores attingere possunt: tantum abest, ut a Salomonis
quamuis absentis, thalamo, possint abducere, aut vim tibi vllam inferre. Ecce, iã
contra hos, & falsos alios quosdam fratres, quos uerius hostes dixeris, & hæreti-
cos Saducæos, Ierosolimis pugnatum est: quibus ne ad horam quidem celsit for-
tissimus ille heros, & strenuus hyperispaista noster Paulus. Ecce iam Petrus & Ia-
cobus & ceteri Apostoli ac seniores Heroes illi, quibus nostri, nostræque liberta-
tis tutela commissa est, Plagiarios illos Iudæos hoc decreto, ceu gladio uerbi Dei
ictos a nobis repulerunt, *uisam est spiritui sancto, & nobis, nihil ultra imponere uobis
oneris, quam hæc necessaria, ut abstineatis uos ab immolatis simulachrorũ, & sanguine, &
suffocato, & fornicatione: a quibus custodientes uos, bene agetis.* Tumultuentur illi pro-
cul quantum uelint, & debacchentur: Nihil tibi imminet periculi: non magis,
quàm olim synagogæ ab impijs hostibus suis, quamdiu ipsa in fide mansit & pie-
tate. Manebunt tibi rata tua cum nostro Christo fœdera; & rumpentur inuidia
sat scio, ualebuntquè quicumque inter uos dissidium uolunt.

*Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis libani, columna eius
fecit argenteas, Reclinatorium aureum, Ascensum purpureum,
media, Charitate constrauit, propter filias Ierusalem. Heb. amore
filiarum Ierusalem.*

Iam quo minus metuas, & de nostri Imperatoris tutela, eximiaq. in te munificen-
tia ut tibi magis gaudeas, Regium istud ferculum in primis tibi gratulor: opus
sane admirandum, ac tum propter materiæ præstantiam, tum propter diuinum opi-
ficium, ipso Salomone omniũ Regum longe ditissimo, dignum, & sapientissimo:
huius namq. gestaminis aceres cedrini sunt, & tota contignatio cupressina: ex li-
bano monte aduecta materia. Columnæ argenteæ, Reclinatorium aureum, Gra-
dus quibus isthuc ascenditur, purpura infecti sunt. Aulæa quibus totus interior
ambitus stratus splêdet, in gratiam fæminarum Ierosolymitanarum, Charitas est.
Hac ille ingenti mole inuectus in pompa, ubiq. terrarum triumphat, teq. tanquam
rerum ab ipso præclare gestarum sociam, dextram sibi afsidentem ductat, & ma-
gna emularum tuarum admiratione in celeberrimo triumpho, quem olim Ierofo-
lymis acturus est, ducere instituit. Paulum intelligo fratrem & primarium colle-
gam nostrorum, quem iam inde usq. a prima ipsius conceptione Deus in hoc sele-
git,

git, ut Iesum Christum filium suum charissimum, per uniuersum orbem prædica-
ret: & uelut triumphale ferculum, per omnes gentes summa cum gloria trium-
phantem circumferret. ipse deinde Dei filius de cælo uocatum, suo baptismo
abluit, sui Spiritus igni excocit, atq. ita absumpta in eodem concupiscentia mala
& peccati corruptela, in nouum hominem transformauit: ac uelut gestamen li-
gneum, carie & putredine confectum, sic denuo instaurauit, ut corporis eius fa-
brica cum iam peccati carie tentari nequeat, quasi cedrinum quoddam tabulatū,
& contignatio cupressina uideri possit. Tanta præterea solida ueritatis cogniti-
one, fidei firmitate, animi magnitudine, & lenitate, malorum tolerantia, puritate,
modestia, scientia, iustitia, & suauis loquentia Evangelica, omni deniq. virtutum
genere sic ornauit, ac constabiliuit, ut ijs ceu columnis argenteis, regia istæ mo-
les niti uideatur. Si animum spectes, Reclinatorium aureum nostri Salomonis ef-
fe dicas: quippe qui dum Iudæismum profiteretur, auditor Gamalielis Iudeorum
sapientiū suæ ætatis facile principis, omnes æquales suos in Iudaica Philosophia
superauit: At uero in Christiana schola tantam diuini spiritus hausit copiam, ut
omnia uel ipsas diuinæ sapientiæ profunditates scrutari possit. Quin & in tertiū
vsq. cælum raptus doctore nostro Salomone, ipsa Dei sapientia, tam familiariter
vsus est, ut ea ex ipso audiuerit, & intellexerit mysteria, quæ nefas sit homini euul-
gare. Sic uisus est cælestis Rex Salomon se Paulo credere, inq. ipsius animum va-
ria sapientia omni auro præstatiore, micantem, quasi in sui ferculi reclinatorium
summa cum maiestate & gloria reclinare: ac quasi in arca noui Testamenti, ubi
lex spiritus, & Manna cælestis alimenti insint, sedere: perque uniuersum orbem
gestari uoluisse. Gradus huius gestaminis purpura infecti, stigmata sunt domini
Iesu, quæ ipse Paulus in suo corpore gestare profitetur. Plagæ nimirum cruore
purpureo manantes, quas in Christi gratiam permultas accepit: & per quos uelu-
ti gradus purpura tinctos ascendentem Salomonem in aureum animi sui reclina-
torium admittere solitus est: Media porro, & totus interior ambitus, Pauli nem-
pe uiscera, quàm ardenti charitate atq. amore filiarum Ierusalem ab ipso Salomo-
ne ceu continēti quodam & suaue rubenti aulæ constrata sint, ipse testatur, quū
ad Romanos de se sic scribit, *Veritatem dico in Christo Iesu, testimonium mihi reddente
conscientia mea in spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor
cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cog-
nati mei secundum carnem, qui sunt Israelite.* Hoc igitur est diuinum opus, quod
solus ille summus Architectus, & omnium conditor rerum Salomon sibi potuit
affabre facere: Hoc illud uas, quod ille sibi ex cunctis millibus in hoc selegisse di-
xit Ananiæ, ut nomen ipsius portet coram gētibus, & Regibus, & filiis Israel. Hæc
arca cethimæa, & triumphale gestamen, in quo quia Deus per suum Salomonem
semper & ubique triumphat, ipse Paulus Deo gratias agit.

Acto. 9. f

*Egredimini filia Sion, uidete Regem uestrum Salomonem in dia-
demate quo coronauit eum mater sua in die desponsationis suæ, & in
die letitiæ cordis sui.*

Psalm. 44. Ie. 31. Io triumphe, Audi filia Sion, uide regem tuum Salomonem, obliuiscere popu-
lum tuum, egredere de domo patris tui, Reuerte uirgo Israel, vsquequo te sub-
ducis?

1 ducis? O filia uaga? Rem nouam audite iam, & uidete ciues Sion, quam fecit do-
minus super terram. Virgo intacta concepit Christum heroem illum, iam olim
ab Ieremia propheta designatum. Virgo & mater eius Maria, omni fulgens purita-
te, Dei filium candido & purissimo humanitatis diademate ea die coronauit, quo
ille cum sponsa sua Ecclesia nuptias iniit, summoq. cum gaudio cepit conuersari. Lucæ 1. 2.
Ioan. 19. a
Deus pater hoc ipso diademate corona spinea cæterisque crebris passionis icti-
bus tulo (quod alterum diadema impia mater Synagoga imposuit) gloria resurre-
ctionis plenius adhuc illustrauit, & ipso sole reddidit clariorem. Io triumphe, o
Iudæi electi à Deo, qui terrestrem adhuc habitatis Sion, & terrenam Messiam fru-
stra expectatis, egredimini de medio impiorum ciuium uestrorum, fidem Christi
nostri in cælo regnantis suscipite, hunc Salomonem Regem uestrum agnoscite,
hunc Messiam credite, ad huius ferculum propius accedite, Paulum fratrem no-
strum, quo ille sublimis in hac pompa uehitur, audite, bella quæ per uniuersum
orbem imperator noster gesserit, narrantem auscultate, Quot ille urbes ceperit,
quot nationes fidei suæ subegerit, cognoscite. Spiritualem Ierusalem gentium Ec-
clesiam sponsam, quemadmodum prædixit Isaias, à Diaboli tyrannide ereptam,
quanta cum gloria ad uos reducat, obseruate. Io triumphe, In Ecclesijs Bene-
dicite Deo, domino de fontibus Israel. Vos inquam Israelitæ, qui ceu aquæ femi-
nariæ de lumbis Israel, ceu de fonte proletario dimanastis, in nostris Ecclesijs lau-
date dominum Deum nostrum, quem nunc tanto manifestius uidetis in hac pom-
pa procedere, quàm olim, quum hæc regius uates caneret, quanto manifestiora au-
ditis & uidetis potentiæ & fauoris erga nos argumenta. Imaginem dumtaxat ille
uates maioribus nostris spectandam proposuit: vos ad dei spectaculum propere-
te. Ecce, non Arca sublimis uehitur: sed Deus ipse humanitatis diademate con-
spiciuus: triumphus agitur non de Aegiptijs, Syris, Moabitibus, aut Idumæis, sed de
uniuerso orbe, de quæ orbis principe diabolo. Ecce præcedunt in pompa Primarij
cantores uiri spirituales, hymnos & cantica spiritualia in cordibus suis præci-
nentes Deo: Sequuntur plerique alij præcinentium laudes eodem spiritu exci-
pientes, hos omnes circumstant tripudiantes uirgines, & permultæ aliæ puritate
insignes Matronæ, tenfa per fidem, spem, & charitatem suorum cordium pulsan-
tes tympana. Principes & Duces incedunt Paulus de tribu Benjamin olim ad mi-
raculum imminuta, Iacobus, & Ioannes Salomonis nostri propinqui de tribu
Iuda, & Petrus & Andreas, & plerique alij de tribubus Zabulon, & Nephtalim,
qui Galilæam fortiti sunt, Galilæi. *Gaudete & Iubilate simul deserta Ierusalem, quia
consolatus est dominus populum suum, reduxit Ierusalem, in regiam euexit dignitatem.*
Io triumphe, In Ecclesijs benedicite Deo domino de fontibus Israel. Vos igitur filia
Sion, ad quas in primis pertinet adoptio, & gloria & testamenta, & legis con-
stitutio, & cultus, & promissiones, quarum sunt patres, & Prophetæ, illi ex
quibus Rex uester Salomon genus ducit, ad Salomonem Regem uestrum egre-
dimini, Regi uestro fidite, ciues uestros cum sua perfidia forti, & intrepido de-
serite animo, nihil timete inuicti Imperatoris nostri freti potentia, Qui ad sua si-
gna collectos, quemadmodum prædixit Esaias, uos nihil trepidantes, aut tumul-
tuantes præcessurus est, & ab omni iniuria uindicaturus.

Caput III.

Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es.

Christus.

Esa. 6. c.

Esa. 65. a

Psal. 17. d

Acto. 25. c

Esa. 27. a

Isa. 3. d

Osa. 6. o

1. Pet. 2. b

Apo. 1. b c

Malac. i. d

10. 4. d

2. Cor. 1. a

Commilitones mei Apostoli, definite iam ciues Sion ad uos euocare. Vestram luditis operam, furdis canitis, & cæcas animas ad nostrum spectaculum pertrahere frustra nitimini: nondum ad me uenire possunt: quia nondum eas ad me traxit pater: nondum eas ab illis oraculi solui anathemate, *excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte uideat oculis suis, & auribus audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum.* Inexorabiles sunt filia Sion. *Tota die, ut idem prædixit Esaias, extendi manus meas ad populum non credentem & contradicentem, nec tamen ullis officijs, aut beneficijs, quæ permulta & maxima à me, quum in humanis apud eos agerem, acceperem, adduci potuerunt, ut me patienter audirent, aut æquis oculis aspicerent.* Quamobrem eripuit me pater ab huius populi contradictionibus: & quemadmodum clarissimus eorum Rex & propheta cecinit, principem gentium me constituit: & populus ille quem antea non noueram, iam nunc ultro seruit mihi, statim atque uos de me prædicantes audiuit, lætum suscepit Euangelium, mihi fidem habuit, libenterque obediuit. Missas igitur filias Sion facio, Ad te, o mea gentilis Ecclesia, tuæ fidei facilitate, & pulchritudine captus, me conuerto. Ecce, tu sola pulchra es, tu sola mihi places. Satis iam, fatis spectata mihi est mea cum Synagoga amicitia: iam difficile illius ingenium, & atroces iniurias ferre non ualeo: Impudentiam, & impietatem detestor, & execror: Valeat ipsa cum suis uictimis, & multiplicatis holocaustis: tædet me illius carnificinæ & nidoris, incensum abominor. Valeat cum sua laniena, & toto culinario apparatu: quæ cum in iis crassis & mortuis cæremoniis meum collocet cultum, & eximiam inesse putet pietatem: misericordiam, meique cognitionem, quibus ego uirtutibus maxime coli gaudeo, deseruit prorsus & abiecit: datam mihi fidem fregit, nuptialia pacta rescidit, impias & scæleratas manus a me parricida non abstinuit: assiduas quas, licet grauissime lacessitis, & læsus, ei facio delicias, fastidiosa aspernatur, medendo ægrescens, meaque abutens patientia. At uerò tu mea sacerdos, & regina inclyta, mihi persuaderi facilis, dicto parens es, & admodum officiosa. Tu mea fide omnino niteris, meo amore tota ardes, totam in me spem tuam coniicis. Pia mihi tua placent uota, Pia tua me delectant opera, tuæ spirituales hostiæ, & pura laudum sacrificia, corporis præsertim & sanguinis mei Eucharistia, qua nomini meo, quemadmodum prædixit Malachias, ubique terrarum litatur, oblatio munda. Ius, fas animi, sanctique recessus mentis tuæ, gratissimæ sunt mihi uictimæ. Iste demum legitimus cultus est, quem ego maxime probo, & ab se exigo: te quæ ideo pater meus unice diligit, quod se spiritu, & sincero in templis, & ubique locorum colas animo: mihi uerò eximia istæ quibus ego te exornauit animi tui dotes, te solam pulcherrimam uideri faciunt, & omnibus numeris absolutam.

Oculi

Oculi tui columbarum, præter id quod intrinsecus latet. Heb. extracomam prominentes.

Exerit se porro eximia isthæc animi tui pulchritudo, & maximè conspicuam foras profert in Apostolis, & episcopis, uiris puris, & quorum candidum ac certum est omni de re iudicium: hos ego tibi ceu columbinos oculos in sapientis capite, in hunc usum sitos, dedi, ut omnibus tuis membris præluceant, nihil impudice, maligneue aspiciant: sed caste, candideque, ac liberaliter, acri certoque iudicio omnia prouidentes, uniuerso corpori tuo inuigilent, ac prudente rite pestiueque prospiciant. Quæ illi præcipua corporis tui officia modeste citraque ostentationem obeuntes, sic inter reges, & principes tuos decenter eminent, ut formosæ mulieris grandiores oculi inter cincinnos decore prominentes, summam illi conciliant gratiam. Ut interim taceam pulcherrimi animi tui latentem uitam, & quæ per istos oculos se profert, energiam: quam quia non uident, uelut mortuam tuæ te contemnunt æmulæ. Sed in illud tēpus interioris tuæ pulchritudinis splendor, uniuerso orbi conspiciendus & commendandus seruetur, cum ego quoque in quo tua nunc illa uita condita latet, imo, qui ipsamet uita tua sum & entelechia, summa cum gloria & maiestate omnibus conspicuus apparebo. tunc sane & tu meæ gloriæ particeps mihi similis, magna cum tuarum æmularum admiratione conspiciere.

Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt. Heb. apparuerunt. de monte Galaad.

Innumera dein populorum nationumque cana, & innocens multitudo, quæ ex capite tuo fide, spe, ac charitate nitens, uelut admodum frequens & proluxa pen det coma, tam tibi decori est, quam innumeri caprarum greges monti Galaad, quum eius montis pascua depascentes, ascendere inde apparent.

Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fatibus, & sterilis in eis non est.

Pastorū deinde & doctorum tuorum sapientia, intellectus, consilium, patientia, scientia, exactum iudicium, & pia in docendo dexteritas, dentes tui sunt, quibus ipsa uerbum meum recte secās, utilia modò tibi tuisque agnis de meorum biblicorum uirentibus pratis carpis pascua. Dentes quidem certe similes dentibus ouium sæcundarum æquabiliter tonsarum, quæ de flumine emerferint probe lotæ, & (ne una quidem excepta) gemellos post se ducentes fætus: atque his ipsis ouibus similes sunt homines illi innocentiissimi, quippe qui per pœnitentiam & sui suarumque rerum abnegationem deposito uetere homine, ac per baptismū elutis peccatorum sordibus, candidi, puri, & ad uinguem facti, emerferunt, multos mihi genitos de mea fide & doctrina adeo consentientes ac moribus pares ductantes filios, ut gemelli tamen omnes & unà æditi uideri possint: quauis multæ sint,

Oculi

oues plane dixeris Euangelicas, de baptisimi lauacro ascendentes æquabiliter ton-
fas, & bene lotas, uerbo veritatis fætas omnes: & singulas (ne una quidem excep-
pta) gemellos suos ducentes fætas, fide & morib. quàm simillimos: tales mihi Pau-
lus peperit, & nunc iterum parturit Galatas: tales idem mihi peperit, & alit The-
salonicenses, & alios quàm plurimos tum ipse, tū & alii pastores & doctores Euā-
gelici in hoc à me constituti, ut huius numerosos nec vnquam perituros fructus
ferant, vnde omnis ad patrem meum redeat gloria.

Sicut vitia coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.

Iam tui Euangelistæ, doctores, dono linguarum vtentes, & sermonū interpretes,
cum nihil aliud, quàm me crucifixum loquantur, idque non sesquipedalibus ver-
bis ad ostentationem turgente sermone, sed humili prorsus & depresso, cuius ta-
men tanta sit vis, & qui in eo uiget spiritus mei efficacitas, ut innumeram audito-
rum turbam de tuo concionantis ore pendentem teneat, & veluti ab auribus vin-
ctam, quocunq; ipsa uelis trahat: pulcherrima tua labia esse iudico rubra & exi-
lia, uittæ coccineæ quàm simillima, qua auditorum auribus inserta, de ore tuo pen-
dentes turbas teneas, & quocunq; uelis, ultro sequentes trahas.

*Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ, absque eo quod intrinsecus
latet. Heb. extra comam tuam subprominentes.*

Admiror præterea uirgineum ruborem, qui præ charitatis gratia, in tuis Prophe-
tis, quasi in genis se exerit, summa cum honestate conspicuus: ingenui enim sunt;
& in omne uitium erumpente Nemese cum charitate, honeste rubent: & prophe-
tici spiritus mei igni calescentes, quam uerissima præstantur mysteria: adeo, ut
eam partem mali punici proximè referant, quæ soli exposita decoctior est, & cum
qua propterea quod rubeat, ac molliter promineat, pudibundæ uirginis genæ con-
ferri possint, Quales demū genæ inter tuos cincinnos molliter prominentes te ma-
ximè decent, ac formosam uideri faciunt, & gratiosam: atquæ hæc est tuarum ge-
narum, quæ exterius apparet mira uenustas & pulchritudo. Nam latètem interius
spiritus mei energiam eodē consilio, quo paulo ante, prudens omitto cōmendare.

*Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est cum propugnacu-
lis. Heb. in tumultum Orium.*

Pulcherrimum quoquæ collum tuum est, candidum, firmum, oblongum, & rotun-
dum, præclare illi turri propugnaculis munitæ (quem tumultum Orium Rex Da-
uid in arce Sion edificauit) quàm simillimum. Sicut enim in summitate illius tur-
ris uocales ille constituit vigilas, qui diligenter obseruarent, ut si quas hostes in-
caute urbi infidias ponerent, imminentis periculi statim cines suos magnis clamo-
ribus admonerent; si quem etiam ciuem suum errare animaduertent, uiam illi
ut tutus in urbem accederet, commostrarent: sic & ego opitulatores & subsidia,
meos diaconos, pro collo candido, oblongo, & terete, tibi dedi, homines puros,
can-

1 candidos, rotundos, & omni peccati sublato tubere, æquabiles, magnanimos, 2.Th.4. c
& longa spe in cælum erectos: sacrarum literarum cognitione ceu propugnacu- Phil.2. d
lis communitos, qui magnis charitatis uiribus roborati omnia sustinent: sed ma- Rom.16. a
ximè Apostolos, Doctores, & Euangelistas suis opibus & ministerio fulciunt, 2.Cor.16. e
& pro his cum opus est, ceruices suas extremis supponunt periculis: quo Euan-
gelii mei Præcones omni comparandi uictus sollicitudine posita, Euangelicæ do-
ctrinæ & prædicationis dumtaxat satagant, & ceu excubitores in summa specula
constituti, fidelibus populis inuigilent, & periculorum, quæ ab hostibus im- Heb.13. e
minere uiderint, semper admoneant. Quos insuper in uia fidei & morum erra- Ecce.33. b
re obseruauerint, magnis clamoribus reuocatos, in Ecclesiam catholicam, quæ
mea ciuitas est, & spiritualis Sion, reducant.

Mille clypei pendent ex ea, omnis Armatura fortium.

Tam multis præterea exemplis, & sacrarum scripturarum testimoniis Diaconi Prover.30
nostri instructi sunt, quibus cum res postulat prolatis, fortissimos milites no- Acto.6. a
stros ceu clypeis & omni armorum genere possint instruere, ut eos ditissimum
3 Arcis meæ Sion armamentarium recte dixeris. In quem etiam usum turris illa Da-
uidica extructa fuit: Vnde olim innumeri pendebant clypei, & militū panophia.

*Duo hubera tua sicut duo hinnuli capræ gemelli, qui pascuntur
in lilij.*

Tuorum insuper huberum admirandam pulchritudinem, magis pro dignitate
laudare, aut ad uitium magis exprimere non possim, quàm si ea cum gemellis ca-
præ hinnulis inter candida & fragrantia lilia pascentibus, conferam. Vt enim il-
li sua parilitate, & omnino consimili specie arrident: præsertim quum se
in sese contrahunt, & actiuosi erumpere uelle uidentur. Sua præterea munditie &
nitore perplacent. Quippe qui, minime strigosi, aut lutulenti inter florentia lilia,
munda carpunt pascua. Sic etiam tua hubera, Diaconi illi, quos tu gubernatio- 1.Cor.12. d
nes ideo uocas, quod tanquam æconomi & fidei promicondi, seruandis, bonaque
fide dispensandis bonis tui, præfecti sint, & peculiari quodam dono meo ad hoc
munus bene obeundum præditi, quum de se humiliter sentiant, seque in arcum
contrahant, omnium ministri & alumni, nullo luxu diffluentes, collecti, & quasi
3 in orbem contracti, actiuosi tamen, & ad beneficentiam oppido quàm propensi, Ro.12. b
cei cælestium caprearum filij, sua paruitate, & beneficentiæ studio pluri-
mum. Pura præterea, & omnis puritatis exemplis florentia sacræ scripturæ præta,
ac super substantialem Eucharistiam meam summa cum munditie depascentes,
cælesti replentur succo: paresue cum sint fide ac moribus, & inter se quàm similli-
mi (quippe, quorum sit cor unum, & anima una) gemelli, & uno fidei partu æditi,
6 aspectu iucundi sunt, sciti, & gratiosi: propter geminum munus suum pro duob. Acto.4. g
pulcherrimis huberibus tibi dati. Hæc itaque sunt formosissima tua hubera, par-
ua, rotunda, contracta, parilia, nitida, & quibus tuos alumnos abunde alis,
succulenta, atquæ omnibus numeris absoluta.

Donec

Donec aspiret dies, & inclinentur umbrae, vadam ad montem
myrrhae, & collem thuris.

Et quidem certe quo magis singulorum membrorum tuorum formam-egregiam,
& quam inter se, ac cum toto corpore decentem feruant proportionem, exactam-
que harmoniam, contemplor; eo magis uniuersam quæ inde existit, pulcritudinē
demiror & amo tuam. Quamobrem, indignum iudico, te adeo formosam & ciui-
lem sponsam meam, in montibus, & siluis huiusmundi inter barbaros, & instar leo-
num Pardorumque efferatos homines, atque adeo in montibus, & speluncis inter
feras ipsas diutius agere. Te itaque iam nunc in celestem meam Regiam, inter bea-
tos spiritus reliquosque celestes ciues meos beatam mecum perpetuū victuram,
(quod iam pridem me oras) eueherem, nisi me maiora adhuc tua quæ procuro in-
crementa, reuocarent: ac ne te tam cito in celestem inferam ciuitatem, cohibe-
rent. Verum enim uerò, quemadmodum olim, ut Synagogam in fide exercerem,
perquæ assiduus fidei progressus ad iusta incrementa perducerem, non statim om-
nes Chanæorum Reges deleui & principes: sed inter eos sollicitam uolui habi-
tare usque ad tempora Salomonis, cui pater Dauid, omnibus debellatis hostibus,
pacatum tradidit imperium: sic te oportet mea Ecclesia, forti animo inter impios
Reges, & Principes, per uniuersum orbem nunc longe lateque imperantes, velut
inter leones, & pardos, in suis montibus, & lustris dominantes, agere: eorumque
assiduis iniuriis exercitam, in fide meique cognitione per omnes corporis tui par-
tes ad ætatis & magnitudinis meæ modum tamdiu proficere, dum exactis regibus,
omni que sublata potestate, Pater uniuersum orbem meæ subiecerit ditioni. Ac tū
demum ad plenam filiorum Dei uocanda mihi es libertatem, & summam gloriam,
quum clarissima Resurrectionis dies illuxerit: cuius luce eximia omnis delebi-
tur Regum ac potestatum dominatus, qui te nunc ceu montium & collium graues
premunt, & obscurant umbrae. Ego interim multam salutem dicens istis motibus,
& ferinum virus olentibus lustris, in celum me recipiam, ubi me regnare oportet,
dum hæc statuta per suos numeros gradusque decurrunt tempora. Ibi (quo etiā pia-
rum orationum, suauissimeque olentium uotorum tuorum pertingunt montes,
mortificationis tuæ Myrrham, & colles pietatis incensum spirantes) me longe ma-
gis oblectabo, quā olim in Silo, quo in colle meum multo tempore habui taberna-
culum, aut in monte Moria, ubi tandem magnificum mihi templum extruxit Salo-
mon. Vnde assidue incensum thymiam a instar montis myrrhiferi, & collis Thuri-
feri se attollit. Vnde etiam, quamuis sedifragam, & adulteram, nō dum tamen uiri-
cidam, ter quotannis ex quatuor Iudææ Plagis, quatuor insignium montium ter-
minis, Libani, Amanæ, Sanir, & Hermon deinitis, ad me uocare solebam.

Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. ueni de libano
sponsa mea, ueni de libano, ueni, coronaberis. De capite ama-
na, de vertice sanir, & hermon, de cubilibus leonum & de
montibus pardorum.

Te uero, quam scio ab officio & semel data fide nunquam discessuram, de cælo
orbem

orbem iudicaturus quū uenero oib. angelorū meorū comitatus myriadib. summa
cum gloria, tunc spectante uniuerso orbe, ex quatuor mundi cardinib. ad coro-
nā & regios honores tuis meritis debitos, in hæc sniam semel ad me euocabo. Tota
pulchra es amica mea, & macula non est in te. Ueni de libano sponsa mea, ueni de libano ve-
ni, coronaberis. De capite Amanæ, de vertice Sanir, & Hermon. De cubilibus Leonum, &
de montibus pardorum. Uenite benedicti patris mei, paratum uobis ab orbe condito, posside-
te regnum. Hæc tibi mea Ecclesia iā nūc dicta uolui, quorū assidua meditatione te
toto hoc confirmes tempore: & hac spe in aduersis nixa, rebus te secundis ferues.

Vulnerasti cor meum soror mea, vulnerasti cor meum in uno oculo-
rum tuorum: & in uno crine colli tui.

Sed ut ad laudes tuas vñ digressa est, nostra iā reuertatur oratio, Tanta est soror
& sponsa mea Ecclesia, pulchritudo tua, & uniuersi corporis gratia, ut te intuen-
do meam explere mētem nequeam. Ea est in oculis tuis, dextro præsertim, uis &
energia, tam validos & efficaces inde eiacularis amoris radios, certisq; me petis
ictibus, ut cor meum ceu amoris sagittis transfixeris, & hoc ipsum quod unum pe-
tebas, obiecta reliqui corporis tui, sed colli in primis, egregia quadam torque cri-
neue ornati, specie, per meos oculos in mea illapsa præcordia abstuleris, totūque
tibi uendicaueris. Adeo te solam summa cum uoluptate intueor, de te sola cogi-
to, de te dumtaxat commentor, ut in te maxime inesse mihi uidear, & in te uiuere.
Quæ & ipsa quoq; extra te rapta, in me magis ines, magisq; in me, quam in te ipsa
uiuis. Quippe quā ego prior ituitus fui, & patris mei ex meis oculis & uniuersa fa-
cie emicante luce per tuos oculos in tua illapsus uiscera, cordis tui tenebras illu-
strauit, meq; ut noscas, & in cōniis cordis tui oculis ut intuearis, tribui: ac mea
imagine accensam, absorptamque in me transformauit. Sic me in te transfudi, te-
que totā meam feci, ut iure iam non tu, sed ego in te uiuere dici debeam, quem-
admodum & meus Paulus hoc ipsum in se expertus, profitetur. Nec iam nos duo
corpora, & unus animus, ut de raris amicis dici solet, sed vnus homo in vnū cor-
pus, vnumque spiritum commixitissimus. Tanta est in te contemplationis mei, &
amoris efficacia. In illa Ioannes, in hoc excellit Maria Magdalena: sed vtraque in
re facile primas tenet Maria uirgo, sponsa, & mater mea. Quam ego ante omnes
sanctos depereo, propterea quod ipsa ut omnes, vel ipsos angelos, vincit puritate,
sic purissimi cordis sui oculo cor meū omnium penitissime penetrat, & rapit po-
tentissime: atque ut omnium maximè gratiosa est, ita maximo etiam, ceu insigne
quoddam aut egregium monile, tibi est ornamento, primaria quidem certe no-
stri amoris illecebra.

Quam pulchræ sunt mamme tue soror mea sponsa, pulchriora sunt hu-
bera tua uino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

Iam tuos oculos & collum ante laudaueram, o soror & sponsa mea, uerū, quia
quo magis te intueor, eo magis admiror, & nouum aliquid semper quod mihi cō-
mendandum uideatur, animaduerto, eam ob rem eadē partes rursus cōmendare
uisum est. Quæ eadem sane me impellit causa, ut quæ iā semel laudauit hubera, &

labia tua, nouis eadē iterū encomijs celebrē. Vt. n. absolutis. operis cuiuspiā con-
templandi, sic & laudandi, egregiū formarū spectatorem, qualis ego sum, nulla vn-
quā capere possit fatietas. Tūa igitur hubera præter quā q̄ formosissima sunt, ra-
tionabili minimeq; doloso sacrarum scripturarum lacte tument: & suauissimo,
q̄ omnem longe superat humanam voluptatē, plena sunt alimento: Odorata præ-
terea sunt; & cęlestium charissimatum vnguentis probe delibuta, meos plane diti-
nos, quique omnium aromatu gratiā vincūt, odores spirant: & me profus olent.

Fauus distillans labia tua.

Iam uero, tāta, inest in labiis tuis grā, & suauissimi sermonis lepos, ut inde ceu ex
fauo ditissimo, oī melle dulcior cęlestis suade medulla, pfluere uideat. L. amissio
nē siquē peccatorū p̄dicas, & oīum iniuriarū inter Deū & hoēm factā Amnisthiā,
pacē terris redditā, & bonā volūtātē. Deum factū hoēm, & hoēs factos Deos. Ad
actuosā & frugiferā fidei iustitiā oēs hortaris, Ad charitatē & p̄clara facta, quasi
subiectis ignitē orōnis tuę facib. accēdis: & cęlestiū amore accētos, ī cęlū trāsters.

Mel & lac sub lingua tua.

Sic uero suaues & melliti sunt sermones tui, ut nō aliud exterior oratio p̄ferat, q̄
q̄ ostiū intus celat, & animus secū agit. Vt faciūt meretrices & hęretici meretri-
cib. perquā similes, quorū blandi quidē & melliti sermones sunt (nimirū ad deci-
piendū cōpositi) os tū vn̄ p̄deunt, lethale venenū intus celat, & virus perinde ama-
rū, atq; absinthiū. Nec. n. hoēs illi (vt recte admonet os tuū Paulus apostolus) mi-
hi seruiunt: sed suo uentri: quippe qui per blandiloquentiā & assentationē, inno-
centiū corda seducunt, secumq; ad inferos rapiunt. At uero tu mea Ecclesia, Mel
& lac sub lingua tua, nēpe, plus adhuc dulcedinis & suauitatis, in oris & animi tui
recessibus semper habes, q̄ vllis uerbis quantumcunq; suauibus afferre possis.

Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Heb. sicut odor libani.

Tua insuper Misericordia, Benignitas, Humilitas, Modestia, Patiētia, meæ deniq;
virtutes omnes, quibus ego te sponsam meam nuptialibus uestibus indui, mihiq;
assimilauī, ingenti charitate accensā, ceu thus, aut mons libanus quā suauissime
olent: & bene affectis conuiuis nostris, atq; adeo ipsi nuptiarum auctori & conui-
uii domino Patri meo gratissimos odores spirant. Nam male affectis, perinde at-
que serpentibus florentes vites, læthales sunt & inuisi.

*Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.
Heb. fons conclusus, fons signatus.*

Istam porro eximiam pulcritudinē & formę præstantiā, plurimum cōmēdat sum-
ma cum fide coniuncta intemerata & incorrupta fœunditas tua: mihiq; maxime
reddit spectabilē. Qui cū non fluxam ab se uoluptatem, sed numerosam, eandēq;
piam sobolem tollere expetam, & eius te folius gratia despondi mihi, meæ mini-
me spe falsus, multos quotidie perpulchros & pios ex te nulli accessu extraneo,
nulliusue heretici, aut impostoris fraude uitiata, tollo liberos, & uelut electos
fructus

1 fructus ex horto mihi undiq; concluso refero, cōtinenti firmaq; & perenni ange-
lorum sepe circumsepta, neque vnquā ut mea illa uinea olim ex egipto translata di-
ripiendo a prætereuntibus, aut à feris vastando. Quin, & q̄ mihi soli cor tuū exhi-
bes, me ipso quasi sigillo obsignatū fontem spiritu meo repleo, & sacrarū scrip-
turarum intelligentia: eas uero aquas hęreticis & extrariis oībus obsignatas, populū
meum dumtaxat haurire uolo, fruique. & tute Baptismi uerum gerens, nullis im-
piorum dogmatum sordibus pollutum, fons conclusus mihi es, crucis meæ sigillo
obsignatus; uenacū benedicta, unde meas ego aquas, nempe sapientes filios no-
stros Apostolos, Prælatos, & Doctores, reliquosque sanctos innumeros per vni-
uersi oībis plateas, particulares Ecclesias, deriuo, atque distribuo. Qui & ipsi si-
gnum patris sui Dei uiui in frontibus præferunt, ex te nascentes, quæ solo uerbo
meo fecundata, mater es, & uirgo permanes incorrupta: perinde ac si ex fonte con-
cluso, & obsignato limpidiſsimæ emanent aquæ.

Emissiones tuæ Paradisus malorum puniceorum cum pomorū fructib.

Propagines uero, & plantæ, quas ex te permultas, & pulchras profers, imaginem
paradisi exhibentes, & hortorum ad meas delicias comparatorum, gratissimam
speciem mali puniceæ in primis sunt fructifera, & suauiter rubentibus pomis
onustæ. Martyres nimirum, multis rebus in meam gratiam fortiter gestis, cele-
berrimi, & uelut mali puniceæ roseo sanguine rubentibus fructibus plenæ: mu-
stoque ex suis pomis expresso manantes, ac rubricatæ.

Cypri cum nardis.

Sunt præterea Cypri & nardi, sancti scilicet homines, fidei summissione & fragrā-
tia insignes; sed inter se alij alijs hac ipsa uirtute præstantes, vt Cyprium herbam
colore & odore sibi vicinam, uincit Nardus.

Nardus, & crocus, fistula, & cinamomū, cum uniuersis lignis libani.

Plurima ē in te prouenit crocus. Sancti quidē quam plurimi, aureo diuinæ sapien-
tię colore conspicui, eousq; se deijcientes, vt pro stultis haberi gaudeāt, & calcari
in modū croci, ac uelut oīum peripsēma, atteri pede: quo sic pereūdo, melius pro-
ueniāt. Frequens insuper in te crescit Calamus odoratus. Hoēs intelligo, liberali-
tate & beneficentia Christiana cōmendatos. Quæ nimirum uirtus cōtra Auaritiā,
Animi hydropisim, quā herba illa cōtra aquam inter cutem fusam, longe præsen-
tius est remediū. Nec minus frequens. ibi uisū cinamomum. Permulti sane pietate
insignes uiri. Quæ uirtus proprias cinnamomo ad uiuum refert uires. Hęc enim in
primis humanarum cupiditatum caliginem animi nostri oculis obuersantē, poten-
ter discutit, ut illud caliginosum humorē corporeis oculis infidentē. Deinde con-
tra dæmones peccati uirus ei aculantes plurimū confert, ut illud, contra serpentes,
Breuiter, vt cinamomū magni est ad oīa usus, sic & pietas ad oīa utilis est, promif-
sionem præsentis uitæ habens, pariter & futuræ. Ad hęc, vt libanus, mons altissi-
mus, oīum insignium arborū prouentu spectabilis est, & celeberrimus, sic & tu in-
numeros oīum ordinum uiros clarissimos, & insignes, cateris pietate præcellētes,
proferens, admirandam libani speciem & amānitatem refers, & facile superas.

Myrrha & Aloe cum omnibus primis unguentis.

Rom. 6. a
Colof. 3. b

Abundas denique Myrrha, & Aloe, atque omnibus plantis aromaticis, ex quibus unguenta fieri solent laudatissima. Viris inquam, qui amaram inquit Myrrha & Aloes, meam passionem assidue meditantur, variisque & assiduis exercitiis malis, complantati mihi primum per baptismum similitudine mortis meae, perpetua deinde penitentia, & christianis exercitiis, libidinem, scortationem, immunditiam, concupiscentiam malam, auariciam, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem, mendacium, reliquaque ueteris hominis membra conficiunt, atque mortificant, ac ueterum peccatorum vulneribus inducunt cicatrices. Omnigena insuper uirtute instructi, & egregijs factis conspicui, egregium sibi nomen, & famam optimis quibusque unguentis suauius longe olentem, compararunt.

Fons hortorum, puteus aquarum uiuentium, quae fluunt impetu de libano.

Ioan. 4. b
Ioan. 7. f

Accedit demum ad amœnitatē istius horti, & summā gratiam, copiosissimus, quē ego ex me in tua uiscera effudi, spiritus. Is enim ex tuo ventre, velut ex puteo in modum aquae uiuae miro erumpit in cælum usque impetu: inque multa se partiens flumina, te & omnes tuas particulares rigat Ecclesias: omnesque nostras plantas ad caelestia prouehit incrementa. Quemadmodum copiosissimae, ex præalto monte libani delapsa aqua uiuae, per fontem illum & puteum notissimū magno erumpunt impetu, quae per magnos deriuatē conductus, totam libano subiectam oram influunt, innumerisque eius regionis hortos irrigant: ac uniuersam planitiem ad miraculum fecundam reddunt, & instar paradisi amœnam.

Surge aquilo, & ueni auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.

Mat. 10. d
Psal. 25.
Psal. 16.
1. Pet. 1. b

Merito itaque te amo o mea Ecclesia, & tuorum hortorum amœnitate delector magnopere. Sed aueo maximè istas tuas plantas aromaticas sua aromata fundentes videre: atque odorifero earum defluxu me oblectare. Faceffe igitur aquilo, procul a nostris hortis abesto horrida infidelitas: quae, ut ille plantas, sic tu hominum corda contrahis, & caelesti calore extincto, cogis congelascere. Tu uerò Auster ueni, perfla hortos meos, Myrrham & Aloem, calamum & cinnamomū, reliquaque plantas nostras aromaticas calcato: ut calido tuo flatu incalescentes, natiuum suum calorem proferant, & eiusdem vi colliquatos humores fundant suauissimos. Irrumpite iam, per me licet, in sanctos meos, impij homines, gladios, secures, cruces, Bestias, fornaces, ignes, omnes denique poenarum turbines uestra demones arte collectos, in meam Ecclesiam immitte, per meam Ecclesiam hortos quantumlibet grassamini. Nihil aliud, quam plantarij quod plantauit pater mens, caelestem calorem excitabit. Nihil aliud in medijs tormentis, quam fidem meam profitentes, vota precesque pro suis tortoribus fundentes sanctos meos, audietis. Nihil aliud in eis quam fidei, charitatis, & magni atque infracti animi documenta uidebitis. Non aliud quicquam ex sanctis meis, quam præclare dicta & fortia facta exprimetis. Quorum aromatum fragrantia uos æternum cruciet: me uero oblectet supra modum.

Veniat

Veniat Dilectus in hortum suum: & comedat fructus pomorum suorum Ecclesia

O sponse mi seruator, serua me obsecro. Ecce, quos tantopere laudasti hortos tuos, iam diu ardentem succendunt Austri, iam diu electarum omnis generis arborum Sylua conflagrat, iam diu crepitantes plantas aromaticas uoraces absumunt flamma, quae cum fumo se agglomerantes, cæli aspectum prohibent, & horrenda caligine confundunt oia. Iam à trecētis annis post Iudæos Nero sæuè in sanctos tuos exercuit persecutionē: hanc Neroni succedens Domitianus renouauit. Ab his, & plerisque alijs tyrannis, pateres nostri Apostoli, & discipuli tui, cum innumeris alijs sanctis perierunt. Alij gladio percussi, Alij fustibus cæsi, alii in crucē sublatis, alii securibus trucidati, alii pectinibus exarati, alii in nocturna lumina cremati, alij in accensas pyras cōiecti, alii alijs exquisitis supplicijs absumpti sunt. Omitto Traianum, Valerianum, Maximinum, Decium, & plerosque alios Imperatores, ac Reges impios, qui ceu ardentes Austri in cinnamomiferis regionibus sanctorum tuorum syluas accendunt ubique terrarum, & misere deuorant. Tamen his nostris temporibus, Maximianus, Diocletianus, Mezentius, & Licinius incendium sæuis sui flatibus excitant, sic tuos hortos depopulantur, & vastant, ut quae ipsi nunc inferunt, malorum magnitudo superiorum obliuionem iudicat: & eam rerum desperationem, ut nisi tu ipse statim uenias ingens restitutus incendium, & ardentem Austros procul abacturus, omnes non breui perituros putem: nec ulla hortorum tuorum relicta iri monumeta. Me miseram, tu ne sponse mi equis oculis hæc aspiciere potes? Quos tibi uni seruo fructus suauissimos sic perire? Platas odoriferas tuis tamen delicijs excultas, crudelibus flammis absumi? Breuiter, amœnissimos hortos tuos impiorum hominum furij deletos uidere? Quin tu uenis bone Iesu tu qui solus potes, nos seruas? Pacem nobis tribuis? uentis Austros in placidos uentis Zephyros? Impios inquam, tyrannos, in Reges pios nobis fauentes, & tuæ Ecclesiae propitios? Qui sedatis & pacatis omnibus, diu multumque expectata tuis hortis inducant cæli temperiē, & amœnitatem. Ut tuo munere compolitis rebus omnibus te excipere, tibi que gratissimos fructus tuos, pia nostra facta, & dicta, possimus apponere. ueni igitur precor o bone Iesu, ueni; & si te nostri quam præfers, tam fortis. uirt cura, si nostri (ut dicis) tui sunt (ut uere tui sunt) horti: si non ioco, sed serio tibi tam magnifice commendantur (ut serio abs te commendatos esse non dubito, qui in te fidentes lude re nunquam possis) Huc inquam ueni, tuorum hortorum fructus æde, tuorum hortorum odoribus & uniuersis delicijs tu solus fruiere. Omnia enim tua sunt. Ego tantum, nec tamen sine te, plantauit, ego rigauit, tu semina dedisti, tu auxisti, tua omnis nostrorum hortorum cultura est, tuus omnis prouentus.

1. Cor. 3. b

Caput V.

Veni in hortum meum soror mea sponsa Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum melle meo, bibi uinum cum lacte meo: comedite amici mei, bibite, & inebriamini charissimi.

E 3 Ego

Christus.

Go vero te o Ecclesia soror & spōsa mea suauissima, supra quā
dici possit, amo: & meos hortos tāquam egregium opus demiror
& amo meum. Adsum igitur, & iam multo ante huc ueni: imo ve-
ro nec abs te, nec a meis hortis unquam discessi. cum.n.tu mihi
omnino sis morigera, & hīc meræ meæ sint delicia, non possum te
non diligere, non possum non in meis hortis deliciarī: & vel tunc
maxime, quum ex eis suaue olentes ramusculos & aromata colligo: ut tunc certe
collegi, quū tu nuper sēuientib. Austris, omnia pessum ire crederes, grauissimeq;
dolores. Nam cum tu dolebas meos martyres, alios ferro perimi, alios flammis exu-
ri, alios uiuos excoriari, alios membratim secari, alios denique alio amaro mortis
genere absumi, Tunc ego Myrrham meam, reliquasq; plantas aromaticas vnā cum
suis aromatibus, meos inquam martyres vnā cum suis preclare dictis & factis, de
meis hortis metebam, & ceu fasciculos ac ramusculos suauissimos in celestē meā
referebam apothecam. Quum tu præterea Euangelistas meos, & plerosq; alios elo-
quentia Christi una insignes viros, ad tribunalia catenis uinctos trahi desleres,
Tum ego meos oratores coram regibus, & principibus meam causam perorantes
quum uiderem, eorum eloquentia quali fauo ac melle suauissimo, mirifice dele-
ctabar: & litum melle panem meum summa cum voluptate comedebam. Tunc et
uinum meum & lac suauissimum bibebam, quum eosdem docentes audirem, & eo
rum maxime doctrinā probarem, qui perfectos quidem alumnos suos difficilioribus,
sed tamen cognitu suauissimis, fidei meæ mysterijs, ceu generoso uino ale-
rent, imperfectos, & imbecillos, facilioribus eiusdem fidei rudimentis ceu lacte
dulcissimo, faginarent. Aderam itaque tunc mea Ecclesia, aderam, in meis tunc
hortis delicia: præsens tamen numen meum quasi abessem, non exhibebam.
Iustam nimirum captans occasionem, ut tu quidem tuæ relicta fidei, cum hostibus
quasi sola confingeres, meo tamen fauore freta, ingentia, quasi per te, bella confi-
ceres: atque ego pro meis donis tanquam pro tuis meritis, amplissimis te tuo iure
donare possem præmijs. Quando igitur tot præclara generosæ tuæ fidei dedisti
documenta, et rem bene gessisti meam, iam quod optabas, et supra quam sperare
potuisti, feci. Altissimam pacem post diuturnum bellum dedi. Maximinos, Dio-
cletianos, Mezentios, Licinios, & id genus plerosque alios ardentes Austros, no-
strorum hortorum extremam perniciem, procul abegi: pro his placidum immisi
Fauonium, Constantinum dedi pium Romani orbis Dominum, tibi fauentem, et
propitium. Vides iam quā molliter suauis hæc nostris hortos inflata aura, quā magni-
fica templa pius hic imperator nobis ædificet, quā magnificis eadē ornet dona-
rijs, quam utiles tibi leges ferat. Iste senatoria te dignitate auxit, fasces & secures
tibi summittit, pronus te adorat, urbem Imperij sedem, amplissimaque tibi celsit
uestigalia. Quas alij strages & ruinas ædiderunt, hic restituit: et nostros hortos
longe maiores reddidit, et auctiores. Huc ades igitur mea Ecclesia, adeste om-
nes sodales mei amantissimi, accumbite iam in hortis meis amenissimis. In myr-
rhifero, et thurifero monte meo comedite abunde, et bibite charissimi, ibi uos
exhilarate. Iam nunc fidem meam liberabo, iam opiparum illud et iucundum con-
uiuium exhibebo, quod olim prophetæ meo nomine promiserunt. Iam nunc Evan-
gelio per uniuersum orbem securi et festiui incumbite. En utriusq; testamenti
mysteria uobis appono, celestem eucharistiæ panem uobis frango, secundos cele-
sti uino calices propino, Vos in primis familiares mei episcopi et doctores, sapien-

Luce. 12. c
Isa. 25. b

Luce. 22. c

tiæ operam date, caelesti cibo & potu affatim fruimini: & reliquæ familiæ meæ quā
tum satis esse cognoscetis, edere date, & bibere. Regias opes in meorum paupe-
rum vsu tibi creditas, ne serua o mea Ecclesia, sed pauperibus, quibus datæ sunt,
eroga. Pacis & rerum omnium affluentia, ad otium & luxum caue abutare. Quin
sobria lectioni, exhortationi, & doctrinæ, dum redeo inuigila, & horam qua re-
diturus sim obserua sollicita.

Mat. 24. d
Luce. 12. c
1. Tim. 4. e

Nota Lector.

Totus hic locus (qui modo sequitur) de Ecclesia luxu, est sane lubricus. Quamobrem ne
quis hoc tempore in eo labatur, lectorem admonere opere precium nobis uisum est, quæ
hīc dicuntur ad prælatos spectare, non ad illos quidem, quos Paulus dicit uigilare, tanquam
eos, qui de animabus ipsorum curæ commissis rationem reddere cogitant (quales semper
habebit Ecclesia) sed ad illos dumtaxat qui misericordiam, humilitatem, benignitatem, pa-
tientiam, & charitatem (quæ eidem Paulo sanctorum tunica est) exuerint: temperantiæ et
sobrietatis instituta, Euangelistarum calceos excusserint, & abiecta functione Apostolica,
uoluptate disfluentes dormiunt. Quos tamen in tanto ueterno suæ socordiae urget conscien-
tia: & Christus ipse qui eos uigilare iussit, seq. expectare, excitat, & proprij admonet offi-
cij. Qui igitur hæc legis, Fuge obsecro, & caue ne cum impijs hæreticis contra matrem no-
stram Ecclesiam inire. Memineris dictum esse Christo, beati qui lugent, quoniam ipsi co-
solabuntur: & acrem illam Dauidis interminationem time, Noli irritari propter eum qui
prosperatur in uia sua, propter hominem facientem iniustitias. Desine ab ira, & derelin-
que furorem: Noli irritari ut maligneris. Quoniā qui malignantur exterminabuntur. &c.

Admonitio
antiquioris ad
lectorem.

Ego dormio, & cor meum uigilat.

Sponsus quum abiret, ocium & luxum mihi interdixit, Euangelicam functionē,
& pauperum curam iniunxit, sobriam uigilare iussit, & horam qua rediturus ip-
se sit, sollicitam obseruare. ego uero abiecta functione Euangelica, ocio nunc, &
luxu distuo, commissam meæ fidei sponsi mei familiam suo demenso fraudo: nec
iam mihi curæ est, quæ alij fame, & frigore confecti, pereunt, alij odijs & intestinis
bellis furentes mutuam conficiunt, alij ignorantia tenebris offusi, in hærefes &
omnium uitiorum barathrum feruntur præcipites, dum ego purpuram, & byssum
quotidie induo, auro & gemmis fulgeo, laute prandeo, lautius cæno, cruda lauor,
ex balneis suffumigata & peruncta in mollia strata me recipio, ibiq; clauso ostio,
nec expectato sponso meo Christo, ut olim adultera Synagoga, hoc ipso turpiter
repulso & excluso sponso suo dormiebat, in somnum deferor, nec solem orientē
unquam uideo. At, hoc quid aliud est, quam positus uestibus & calceis euangelicis
dormire, vitamque in luxu & somno Synagogæ more, transigere? Verum enim ue-
rō, conscientia ignauia, & socordia, ac luxuria meæ testis, perpetuō uigilat: hæc
me fortiter accusat, damnat, & uelut per in somnia suspensa territat.

Mat. 24. d

Esa. 56. g
1. Io. 3. d

*Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, amica mea, co-
lumba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, &
cincinnati mei guttis noctium.*

Quin & sponsi mei numen in primis horreo: quem denocte ad ostiū cordis mei
pulsantem, atq; hæc in clamantē mihi uideor exaudire, Aperi mihi soror mea, amica
Christus.

Ephe. 7. 5. a
 mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis nocturnis. ac si dicat, o sponsa mea, aperi mihi precor, non extraneo, sed fratri, non mæcho, sed legitimo sponso tuo, quiq; totius nobilitatis, pulchritudinis, & puritatis tibi auctor fuerim, & profusus elargitor. Misereat te obsecro, fratris & sponsi tui amantissimi, de te optime meriti, qui in tempesta nocte sub rigido & inclementi cælo peregre reuersus, ad tuum hostium frigore nunc & fame pereor. Primum blanda hæc & supra modum honorificæ appellationes, immemoris ingentium beneficiorum acris, sed iusta exprobratio est. Deinde cum meus me præter meritum commendat sponsum, quid aliud, quam castigat, & ad meliorem mentem oblique reuocat? Nec enim excidit memoria illa sapientis cuiusdam sententia, ut laus uera ornat, sic falsa castigat. Memor præterea amplissimorum, quos ab eodem accepi, honorum, in super & mandatorum, quæ peregre profecturus mihi dedit, dum ipsum audio, & tamen non uideo nocturno gelu & glacie oppleta cæsarie ad ostium meum tremantem atque esurientem pernoctare, sequi ut admittam, orare, ad pauperum calamitosorum hominum commiserationem, quorum ille incommoda sua æstimat mala, non possum non commoueri: meque insignis inhumanitatis non damnare. Queris. n. satis intelligo, mitissimus sponsum meum Iesus, & meam accusat ignauiam, meam damnat socordiam, & insignem impietatem. Quæ ingentium oblita beneficiorum, abiecta pauperum cura, & functione Euangelicâ, pauperes, quorum quasi capillorum de ipsius capite pendentium, magnus est numerus, fame & frigore ipsa deliciis affluens, perire patiar: diuites & magnates, qui in populo Christiano velut cincinni in cæsarie insigniores sunt, frigida irruente in eos ignorantie nocte, fidei lumine, & Charitatis ignem amittere sinam, ac mortem obire perpetuam. Hæc me blanda sponsi mei vehementer angit querimonia. Quippe quæ veteres ipsius & graues querimonia, grauisimaque; in Synagogam ædita olim exemplum, mihi reuocat in memoriam: atque eorum meditatione misere exagitat.

Expoliam me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Ecclesiæ.

Et velim quidem certe expergisci, his byssinis & sericis stragulis me explicare: uelim surgere, ostium aperire, & suauissimum sponsum meum Iesum admittere, pauperum inquam, curam gerere, & Euangelium serio prædicare. Sed tanto tempore intermissas difficultates, & quos doctorem Euangelicum subire oporteat, labores quomodo possim ego repetere, aut sustinere, omnium rerum copia tot annos affluens, tam multis assueta delicijs, omnes prorsus penuriam, ac laboris impatiens, Domina mollis, ac delicata? Et ut sperem eas me omnes difficultates superare posse, At est sublimi solio ad humilem suggestum si concionatura descendam, Si ad ptocondochia ægrotos subleuatura accedam, si pannosos & mendicos inter meos nobiles & holoseri-
 cis splendentes aulicos ac exules uocem, quomodo maiestatem tueri possim, sine qua sacerdotij splendor & auctoritas minime constare posse uideatur? inter metum, & spem plane hæreo, inops consilij: lupum auribus teneo, nec quid agam satis scio.

Dilectus meus misit manum suam per foramen, & uenter meus intremuit ad tactum eius. Heb. propter ipsum.

Heu execrandam ignauiam, socordiam & impietatem meam, Heu detestabiles super-

1 superioris uitæ meæ delicias, Heu graues & implacabiles sponsi mei iras. Nimirum toties a me læsa illius patientia, in furorem uersa est. Nunc plane sentio quam uere, sapienterque meo Paulo dictum sit, Dei tollerantiam peccatores ad penitentiam inuitare: eos uero qui peccandi finem cum non faciant, Dei tollerantia lenitateque abutuntur, ingentem sibi iræ thesaurum, quo aliquando obruantur, accumulare. Nam, ut de me loquar, postquam sponsum meum exactis tyrannis, me curis solutam, torpere uidit, impositum docendi munus abiectis, Regijs opibus, & honoribus auctam insolescere, Regum eleemosynas in meas delicias & prodigiosum luxum conuertere, pauperibus interim frigore, & inedia ad ostium meum pereuntibus, reliquis uero plerisque alijs fidei lumine & charitatis igni extincto congelatis, fameque ac siti uerbi Dei confectis, perditos meos mores, quanto tempore, ac quam patienter tulit, quam humane reprehendit, quam comiter & benigne mei me admonuit officij; atque aliquando ut resipiscerem, seque in cordis mei penetralia ut admitterem, modo per se, modo per ecclesiasticos suos, quasi ad ostia cordis mei pulsans, obsecrauit? At ego fallacis uoluptatis illecebra, & inanis gloriæ cupiditate, abstracta, bene monenti parere usque recusavi, austerioris uitæ desuetudinem, & maiestatis curam quo minus est deliciarum somno surgerem, et oranti aperirem, impudenter, inhumaneque excusavi. Tanta igitur impudentia, et impietate mea uehementer offensus sponsum, ingenti facto schismate, ceu per fossam domo, tribus immisis dubijs pontificibus tanti schismatis materia, ceu per effossam domum nostræ foramen immissa manu, me quum omnium securam, et delicijs soporata cubarem, perterruit. Regibus et Principibus toto orbe in me unam conspirantibus et coniuratis, ingens metus meum perculit, et perterrefecit animum; ut olim exercitus Chaldæorum grauis illa Dei manus, per effossum murum Ierolymorum, Sedeciam Regem cum tota Synagoga cõsternauit.

*Rom. 2. 4**Apo. 16. c**4. Re. 25. 4
Ier. 39. 4
52. 4*

4 *Surrexi ut aperirem dilecto meo, manus meæ stillauerunt mirram, & digiti mei pleni sunt myrrha probatissima. Pessulum aperui dilecto meo: At ille declinauerat, atque transferat.*

Atque ita tandem illius manum extrema minantem pertimescens, ex alto ocij et luxus mei sopore uigili excitata, surrexi; sed maiore cum fiducia, et meliore quam Synagoga nitens animo, Nec me amplius ulla unguenta, ullæ uel detinere deliciae potuere. Charissimum meum Iesum ad animi mei penetralia admittere omnibus sublati impedimentis, constitui; iam diu intermissam pauperum curam, et euangelicam functionem repetere prorsus decreui, Malas cupiditates, et omnem carnis meæ curam, grauisimum animi mei pessulum, illico sustuli. Ac tunc demum de meo duntaxat sponso Christo cœpi cogitare, illum solum uelle, illum omnibus uotis expetere. Et speraui quidem certe sic illi patefactis animi mei foribus, intellectui, uoluntate, et omnibus sensibus, dulcissimum Iesum ad me statim ingressurum; et, ut ipse aliquando pollicitus fuerat, mecum cœnaturum, meque grauisimis que mihi impendere uidebam, malis erepturum. Sed me miseram, quam me tunc falsam spe deprehendi mea. ego quidem auida expectabam, dum charissimus sponsum meum domum recta ingrederetur uia.

Apo. 3. d

At

At ille nusquam erat: iam enim impijs moris meis & excusationib. vehementer offensus, ab ostio meo procul diuerterat, meque præterierat. Nec enim exortos tumultus componere, aut in horas gliscentes coniurationes curauit compescere: tantum abest, ut ad me intrauerit, aut mecum cœnauerit, aut supra modum afflicte quicquam attulerit solatij.

Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est. Heb. anima mea egressa est in loqui ipsum.

Ah, quanto fuit fatius, oranti olim annuere, pulsanti aperire, & vltro oblatam occasionem arripere. Discrucior prorsus, & linquor animo, dum recolo, acriusque mecum reputo, quàm blande, quàm humaniter, me quum molliter cubarem, & delicijs soluta, luxu diffuere, ille foris tremens præ frigore, & nocturna obrutus glacie, sororem suam, amicam suam, columbam suam, & immaculatam suam appellaret, quam miserabiliter sibi grauer laboranti ut aperirem, obsecraret. Huius orationis, Ah me infelicè, quàm misere discruciat, & exanimat recordatio, quàm misere noctes diesque excedit neglectæ occasionis pœnitudo. Neque vero huius me pœnitudinis unquam pœnitebit, quæ miros iam tunc in me absentis sponsi mei Iesu Christi amores excitauit, & ingens desiderium. Quæque præcordijs meis ar dentes charitatis fuggeffit faces.

Quæsiui eum, & non inueni illum, vocaui, & non respondit mihi.

His ego accensa facibus, & ceu amoris furij agitata, erupi, egressa domum, illum per noctem obstinato cœpi quærere, & inuocare animo. Nulla nimirum salutis, aut uitæ meæ habita ratione, tot subito exortis factis, tot hæresiarum, Schismaticis, Pseudo prophetis, & Antichristi præambulationibus: a quib. persuasos tam multos reges grauisima undiq. bella mihi parare viderem, & ingentium malorum caligine uel in meridiana luce atram noctem inducere. Verbum Dei forti animo prædicare aggressa sum, instare, oportune, importune, arguere, obsecrare, increpare cum omni lenitate, & doctrina: & denique opus Euangelij ista eo maxime tempore facere, quum uiderem homines sanam doctrinam non sustinere: sed prurientes auribus, suis cupiditatib. seruientes Magistros, sibi coaceruare, & ueritatem auersantes conuerti ad fabulas. Aggressa sum etiam ueterem disciplinam restituere: et ad apostolica instituta nostri temporis mores cõponere. Longa ieiunia, assiduas vigilias, largas elemosinas, et totius pietatis officia mihi, meisque imperaui, quæ primū detrita, et nobis præmonstrata uia memini olim Maiores nostros Christum quærere, atque inuenire: Orationes tum publicas, tum priuatas, assiduum luctum, & perpetuos gemitus indixi: quibus clamoribus uocatum eundem illis respondere solitum fuisse sciebam: & afflictos maximis calamitatibus liberare. Sed tanta est scelerum meorum magnitudo, tantus est numerus, ut is qui sua natura mitissimus cum sit, & ad miserendum propensissimus, quærentibus se statim occurrit, & inuocantes illico exaudit, mihi tamen diu multumque quæsitus, inuentus nondum sit, & inuocatus nunquam responderit, nec in maximis uersanti malis opẽ tulerit: adeo peccatis meis prouocatus (ut olim synagoge) mihi quoq. in exorabi-

rabilis est. Adeo intra tentorium & nubem furoris sui se continet, ut ad eum me transire non possit oratio. Scilicet, hoc est quod ipse olim interminatus fuit. *Quia* Themo. 4. Pro. 1. c. *vocaui inquit, & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret, despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis, ego quoque in interitu uestro ridebo, subsanabo, quum id quod timebatis aduenerit: Quum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tēpestas ingruerit: quando uenerit super vos tribulatio, & angustia. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam: mane consurgent, & non inuenient me: eo quod exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint, nec acquieuerint consilio meo, & detraxerint uniuersę correptioni mee. Comedent igitur fructus uia sue: suisque consilijs saturabuntur. Auersio paruulorum interficiet eos: & prosperitas stultorum perdet illos. Sic fane me auersa olim mea mens a monitis, & consilijs sponsi mei, ut refractariam puellam nunc cedit, & interficit: sic me insolentem & rebus secundis antea in sanientem, regię opes, & summa prosperitas (ut olim Synagogam) perdidit.*

Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum, custodes murorum.

Quæ enim recte monenti sapientiæ antea parere recusauit, nunc absentem dum quærto, in perfidos incurri doctores, & pseudo Christos, qui tanquam vigiles, ciuitatem noctu lustrare uideri uolunt, & custodire: quam tamen funditus perdere nituntur, & euertere, ut olim Chaldæi urbem Iero solymorum. Hi quia ipso- rum placita & impia dogmata recipere recuso, congressum execror, Soli me Christo meo intactam seruo, Impiorum gladijs traditam, grauisime percusserunt: ac multis inflictis vulneribus, pro dolor, quam male mulctarunt. Schismatici & impij reges, ac Principes factiosorum Ecclesiarum assiduis declamationibus in me concitati, pallium mihi abstulerunt: nec ulla habita ratione pietatis, & consilij maiorum suorum piorum Regum, & Principum, sed meam duntaxat spectantes auaritiam, ignauiam, meam insolentiam, & abusum diuitiarum, omnem templorū ornatum, & opes quas superiores reges in usus pauperum, & diuini cultus splendorem, meæ fidei commiserant, per summum nefas, & uim (ut olim Nabuchodonosor uasa templi Iero solymitani, & opes Iudæorum) me nuda relicta, abstulerunt: Re. 25. c. Iero. 5. 2. in suos impios usus & sceleratas libidines conuerterunt. Id quod ego nefarium & impium factum non tam meæ, quàm Dei causa, doleo: cuius cultum prorsus sublatum uideo: & pauperum, quos quotidiano uictu priuatos, frigore, & fame passim perire obseruo. Sed, heu crudeles & sanguinarios Antichristi concionatores, qui dum peruigiles uideri uolunt ciuitatis Christi custodes, & de eorum ordine uigilum, quos dominus promiserit super muros Ierusalem nec inter diu, nec noctu cituros constituere, prælatos, & nobilissimos quosq. ordinis ecclesiastici uiros, ad inuidiam uocant, & impijs Principibus produnt trucidandos, ut olim Chaldæi excubitores Sedetiam regem cum reliquis Principibus Iudæorum, regi Chaldæorum prodiderunt. 4. Re. 25. b. Iero. 39. b. Hoc ego egerime fero, hoc me discruciat, quod sacerdotes Domini passim cæfos, compilatas & pollutas sacras ædes, suffossa altaria, diruta templa, & legitimum Domini mei cultum uiderim abrogatum. Hic demum est ingens o Iudæi, dolor meus, quem maiorum uestrorum dolorem superare, diceret proculdubio Ieremias si adesset. Hoc me maxime torquet, hoc omnino enecat, Thra. 1. d. hoc

hoc clamito, & in publicis ac priuatis congressibus detestor, ac damno, Iesum Christum tantę impietatis vltorem, & suorum pauperum vindicem, vbiq; gentiũ quæro, vbiq; inuoco, tametsi frequenter vapulo in medijs clamoribus, dilaceror, ac discerpor.

Adiuuro vos filię Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut nunciatis ei, quia amore languo. Heb. Quid nunciabitis ei? Quod infirma amore ego.

Et quoniam apud nullas nationes meũ Christum inuenio, nec mihi iam apud alias gentes quærendi illum, aut vocandi relictus est locus, tametsi defessata nunquam tamen defatigata, ad vos, ò ciues Ierosolymitanę transeo, vobis mea mala, meos, quos in quærendo & vocando sponso meo labores, hætenus perpessa sum, refero, ingens illius inueniendi desiderium, quo iam diu conficior, libere vobis expono: quod sciam mea mala nullos alios magis, quàm vos, olim similia passas, mouere posse. Si forte ad vos ille diuerterit, quem maiores vestros Babilone seruatore defiderasse, & vos diu expectare intelligo, ad quas aliquando venturum fore, ex Osee oraculo certo scio, quod ipsum tempus appetere, multis & magnis vt credam, adducor argumentis. Sed hoc vno in primis persuasa, quod videam vos (quemadmodum propheta ille prædixit) tot annos federe sine rege, sine Principe, sine sacrificio, sine Altari, sine Ephod, sine Theraphim: & ad hoc vsque tempus federe quum (sicut prædixit sponsus meus) iam Euangelium Regni Dei per vniuersum orbem prædicatum est, quo pacto idem instare prædixit rerum omnium consumptionem, qua etiam instante, Osee vos ad Christum meum conuertendos fore, ipsumq; magno studio quæsituras, atque obseruaturas prænuntiavit. vos igitur peruestram fidem obtestor ciues Ierosolymitanę, vt si iam sponsum meum charissimum cepistis quærere, si iam inuenistis, quid nam auditis tot malis meis et cognito meo tam ardenti, quo illum hætenus quæsiui, studio, quid inquam aliud poteritis illi de me renunciare, quam, quod illius amore languo? Quid aliud, quam quod illum, inquirendo, atque inuocando, dispereo? Quod si nondum inuenistis, sed hodie vocem eius vos ad se vocantis, audire contigerit, Regis et prophetę uestri uerbis uos obsecro, ut ad illum occurratis, illi obuiam ire properetis, nec corda uestra (sicut olim fecerunt patres uestri) obduretis, qui ipsum in deserto saepe irritarunt, et suo magno malo diffidentes, quadraginta tentarunt annos. Illorum quęso malo vos sapite: et ad optatam requiem, vnde illi sua diffidētia repulsi sunt, uos robusta nixi fide, unã cum Christo meo ingredi festinate, ac tum illi ingēctm amorem meum, bona fide nuntiate. Ego interim ipsum quærere nunquam defestam, etiam si mille mihi cruces, inter quærendum, et clamandum paratas uideam, mille mihi secures imminere. Noui namque sponsi mei ingenium illud esse, ut (quemadmodum quidam me ex uestris sapientibus docuit) pertinacia quærentis se, et obstinato inquirendo studio uinci velit, eique se tandem credere gaudeat, quem nullis iniectis terroribus, nullisve obiectis periculis, a sui perquisitione auertere posse, probauerit.

Qua-

Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?

Audiuimus Ecclesia Christiana, uarios tuos casus, varia rerum discrimina, & graues quos in perquirendo sponso tuo labores hætenus adijisti. Et (ut ipsa taceas) liuores & uulnera, quæ in uniuerso corpore tuo se ostendunt, quantum uim, quàm atroces iniurias ab impijs hostibus tuis passa sis, per se clamant. Ista macies, & cadauerosa facies tua, iste sordidus habitus, in quanta rerum omnium penuria & egestate uerferis, eloquuntur. Nec nos tot tantaque mala tua possumus sine dolore audire, nec sine magna tui cõmiseratione videre. Sed in primis miramur incredibilem animi tui in adeundis periculis magnitudinem, & in perferendis malis constantiam, atque heroicam fortitudinem, in defessum in perquirendo sponso tuo studium, intemeratam fidem, & amorem eximium, reliquaque præclaras animi tui dotes, propter quæ omnia, omnium quas hætenus uidimus, aut audiuius, Ecclesiarum te præstantissimam & longe pulcherrimam meritò iudicamus: & ex te sponsi tui præstantiam ac pulchritudinem æstimamus. At uero quando sic nos sancte adiurasti, studemus ex te audire, quid in signe ille tantopere dilectus tuus præceteris aliarum Ecclesiarum dilectis habeat, quam obrem solus amari dignus sit, si modò tibi est ocium, & si vis. Nam ut præstet Mahumetem, hominem impurissimum, reliquosque uariarum sectarum auctores Philosophos, & pseudo prophetas, atque adeo sanctos omnes prophetas nostros, at Mosem eximium illum prophetam, & legis latorem nostrum, uirum summa sapientia, & maximis rebus tum togæ, tum militiæ gestis, clarum, quin & arctissima (quæ ipsi cum Deo fuit) necessitudine, præceteris obseruandum, quod præstet, uix adduci possumus ut credamus.

Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. Hebr. vexillanus in millibus.

An est o ciues Ierosolimitanę quod ego malim, quàm spõsum meum uobis quam notissimum esse? otij autem satis est, quamdiu a superioribus persecutionibus licet respirare. Deinde ista uestra studia uel maximis occupationibus meis antefere rem libenter. quando igitur dicturæ mihi de laudibus dilecti mei Iesu Christi, vos ultro beniuolas, dociles, & attentas, esse uideo, nullam mihi apud uos facio audientiam: nec oratorio cultu ornatam affero orationem: sed nudum (ut ipsum exponi gaudet) uobis expono (quod de me audire cupitis) Euangeliũ: Principio, uice mihi dilectus meus, & mea mihi uita charior Iesus Christus, candidus est, & rubicundus, innumeros quos sub signis suis habet, strenuos milites supereminens vexillanus, & (vt semel dicam) omnium hominum formosissimus. Nam (vt omitam) quod omnium qui hætenus fuerunt, quique in posterum futuri sunt, optime temperatus cum sit, efflorescente pituita roseo sanguine premixta toto corpore candido simul & instar rosæ suauiter rubente, aspectu est ante omnes gratiosus, & uel ob id longe gratiosior, quod purissimum corpus eius ex uirgineo sanguine citra uirilem operam concretum & conceptum, nullius libidinis ætus (ut omnes alios homines) offuscavit, est ille candore animi (in quo omnis pulchritudinis solidida

1. Peti. 1. d
Tysal. 13. d
Mar. 2. d
Isai. 11. a
Isai. 7. c
Io. 1. a
Heb. 1. a
Psal. 2.
Psal. 109.
Dent. 4. d
Heb. 12. g
Sapient. 7. d
Iuc. 22. c
Io. 19. a,
d, f
Isai. 63. a
Heb. 12. a

lida laus est) maxime commendabilis. Quippe qui peccatum non fecit: nec inuentus est
dolus in ore eius. At (ut testatur Regius uates) reliqui omnes a recto aberrarunt:
nec quisquam est qui bene faciat, ne unus quidem. Meus uero Christus roseus il-
le flos est, ob idq; prophetis omnibus, Nazareus dictus, quem uestrorum prophe-
tarum disertissimus Isaias de radice Iesse exoriturum uaticinatus est, dominici
spiritus delicias, & quem ille spiritus sua sapientia & intellectu, consilio & forti-
tudine, scientia & pietate, ac timore domini repleturus esset, & illustraturus. Nec
admirandæ natiuitatis rationem idem propheta subtrixit, qui illum a uirgine clau-
sa concipiendum, pariendumque, & pro Emanuele habendum, affirmauit: eun-
demque pro indubitato liberationis uestri signo Regi uestro Achaz Dei uerbis
olim dedit. Miramini (uideo) quum hæc auditis, ciues Ierosolymitanæ, sed maio-
ra adhuc audietis, modò me (ut hæcenus fecistis) pacièter & attente audiat. Can-
didus est sponus meus Iesus Christus, nempe lucidus: quod uox Sach, proprio
uestro significat idiomate. Imo ipsa lux: Dei enim filius est, de Dei substantia ge-
nitus: quod ipsum Regius propheta Dauid 2. Psal. Item & 109. diserte testatur.
Deus autem ignis est non tenebrosus, ut hic noster elementaris, sed cœlestibus
ignibus ultra modum purior, & lucidior: Vt prophetarum maximus uir Moses in
Deuthe. prodidit, & noster Ioannes theologorum princeps, docuit. Dei itaque fi-
lius & ipse lux de luce, et ignis de igni genitus est, et lux uera, quæ omnem homi-
nem in inferiorem hunc mundum uenientem illuminat, tanquam paternæ gloriæ
splendor, et resurgentia. Vt contribulis uester, et summus doctor noster Paulus
Apostolus uobis aliquando prædicauit, sapientissimo regi uestro Salomoni sub-
scribens, qui hunc ipsum candorem lucis æternæ esse dixit, speculum maiestatis
Dei purissimum, et eiusdem imaginem. Iam et ex hac ipsa luce, quantus Deus bo-
ne, in eiusdem humanitate, cui admirando et ineffabili sacramento iuncta est, splen-
dor emicat, quantus diuini ignis et amoris meum sponsum accendit, et rubere fa-
cit calor. Rubet præterea, quod olim passioni proximus roseum toto corpore su-
dauerit sanguinem: & in extremo agone, quum in nostram gratiam cum morte cõ-
fluxit, uerberibus cæsus, spinis confixus, clauis & lancea confossus, ceu ad decur-
rentes canales expositum totum corpus suum cruore infecit purpureo. Rubicun-
dus etiam uisendus est, quum deuictò & domito uniuerso orbe rediens in cœlum
rogantibus angelis. Quare rubrum est indumentum tuum, & uerimenta tua sicut calcan-
tium in torculari? hæc ille respondebit. Torcular calcani solus, & de gentibus non est uir
mecum. Calcani eos in furore meo, & conculcavi eos in iramea, & aspersus est sanguis
eorum super uerimenta mea: & omnia indumenta mea inquinari. Denique quia inno-
cens & insons est, candidus est. Quia uero reorum & fontium in se fidentium ex-
piator, fuit profusus, & non fidentium uitor inuictissimus, rubicundus. Idem uero
electus uexillanus est in decem millibus, quippe qui omnes suos milites longe
præstet, & antecellat, crucemq; proprio signatam & depictam sanguine, pro vexil-
lo sublatam, in medio innumerabilium militum suorum fortissime teneat, & in hoc osten-
dat, ut ipsius milites depositis & abiectis peccatorum sarcinis (ut nō hortatur Pau-
lus) per patientiam, ad propositum ipsi certamen currant: aspicientes in auctorem, &
consummatorem fidei Iesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusio-
ne contempta, atq; in dextera sedis Dei sedet, optimi nimirum uexillani defunctus
officio: cuius partes sunt, ut nullis territus tormentis bellicis, aut in se unum dire-
ctis omnium hostium iaculis, semel erectum signum, quam tumuis ingentibus ani-
mis

1. mis ab hostibus impetitur, in sublime tensum semper ostendat; atque ita suis salu-
tem, aduersarijs uerò extremum excidium paret.

Caput eius aurum optimum, coma eius sicut elatæ palmarum, Hebr.
sicut tiliæ, nigra sicut coruus.

Exposui generatim, & in summa dilecti sponsi mei pulchritudinē, & excellentiā:
iam speciatim, & per partes eiusdem laudes accipite. Et ut ordine institutum aggre-
diar, a capite dicere incipiam. Caput habet Christus meus instar præstantissimi au-
ri formosissimum: quodq; omnium capita longe præstat, perinde atq; cætera me-
talla excellit aurum purissimum. Caput. n. Christi Deus Opt. max. est. Estq; caput
illud egregie comatum, adeo densa & proluxa coma, ut tiliam, aut Palmam proxime re-
ferat. Vt. n. ex summo culmine earum arborum tenfi & proluxi circumquaq; confer-
tim uent. rami, sic ex Deo patre summo Christi mei vertice, magnanimum pendet
sancti, numerosum capillitium, & impenso nigrum, ut coruus. Sancti namq; tum
suorum, tum alienorum peccatorum luctu ac mærore, insuper & assiduis adusti
persecutionibus, ualde nigricant. Nigra porro coma fortes decet & strenuos. At,
quæ est uniuersi oris gratia, quæ maiestas?

3. Oculi eius sicut columba super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ,
& resident iuxta fluentia plenissima. Hebr. in plenitudine.

Oculos in primis habet albarum columbarum persimiles. quæ lotæ primum in lim-
pidarum aquarum riuulis: deinde in uasis lacte plenis & superfluentibus, se am-
plius lauerint, iuxtaque uersantur perpetuò. Tales nempe sunt nostri episcopi,
quibus uelut oculis meus Christus suas res considerat, & perlustrat, uiri primum
purissimis aquis baptismi probe loti, atque a peccatorum sordibus repurgati: tum
qui lacteis euangelij doctrinis, ac copiosa spiritus Sancti gratia se assidue abluen-
tes, sanctarumque scripturarum libris lactea doctrina plenis & superfluentibus;
perpetuò incumbentes, eximia puritate ac simplicitate albicant, atque in facie
Christi emicant.

Gene illius sicut areole aromatum confite a pigmentariis, Hebr. areo-
la aromatis. turres unguentariorum. Labia eius lilia distillantia
myrrham primam.

5. Superiores ipsius genas pyxides ceplariarum officinæ esse dixeris: inferiores uerò,
areolas quasdam aromaticis herbis pigmentaria arte cõfiteas, medijs inde molliter
eminētibus. distinctas lilijs, prophetæ inquã, in quibus quasi in facie sua dilectus meus
Christus futura ostendere anteuertit. intus quidem Sancti spiritus donis ceu pixi-
des unguentariorum optimis unguentis pleni, optimeq; olentes: foris uerò, pudibun-
di cū sint, ingenue pudore suffusi, quasi pixides minio aut purpurisso pictæ, rubet.
Miro deinde ordine disposita fidelis populi multitudo, magnoq; cõsēsu Euagelij
pcones, liliatū Spōsi mei os circumstans, fluentēq; ex illius labijs, uelut ex lilijs doctri-
nā de cruce & morte ipsius a peccati putredine & corruptela pferuantē, excipies,
& quabilis & odorata barba illius est, speciem quãdam areolarum referens, Nardo et
fimi-

similibus herbis artificiose dispositis confitarum, inter quas media leuiter ex-
tant lilia, myrrhinum circumquaq; fundentia vnguentum optimum.

*Manus illius tornatiles aureę plenę hyacinthis. He. orbes auri imple-
ti hyacinto.*

Atque hæc de capite et facie sponsi mei breuiter dicta sint. Iam vero vt ad inferiora eiusdem membra descendamus, manus habet pulcherrimas, brachijs & extremis manibus adeo crebris brachialibus & annulis aureis hyacintis plenis ornatas, vt nihil ibi præter eiusmodi orbes videre possis. Adeo, vt tornatiles videri possint propter eiusmodi orbium torno affabre factorum, quibus obiectę sunt copiam. Eas spõsi mei manus noster Paulus voce græca ἀντιμυρρίνης appellauit, latini opitulaciones & subsidia vocant. Pios inquam homines & ad beneficentiam perquam propensos. His veluti manibus suos Christus suscipit pauperes, & vlnis completitur. Illi namque in gratiam Christi mei hospitalitatem sectantes, Christianos pauperes magno studio suscipiunt, iisq; subsidio sunt: sanctis præsertim prædicatoribus, ac charitatis euangelicę Doctoribus, & hyacintorum instar charitate rubentibus: quos quum ita suscipiunt, qui sq; sincero & ardenti animo fouent opibus ceu orbes quidã aurei hyacinthos complecti, atq; intra se videntur concludere: taliumque lapillorum fulgenti charitate ornari, atq; hunc ornatum suum facere:

Venter eius eburneus, distinctus saphiris.

Venter eius pixidulæ eburneæ saphiris contactæ, & ornatę similis est. Tum, quod uterq; venter ipsius, & quæ intus habet præcordia, omni careant vitio & macula, instar eburneę pyxidis: tum quod cogitationes & affectus celestes diuina sapientia collucentes habeat, quibus uelut ceruleis lapillis punctis aureis collucentibus in modum eburneę pixidis exornatur. Tales quoque sunt sancti coniuges & inculpati, quos Christus meus pro ventre habet: ut qui sancto & puro animo liberos ipsi procreent uirgines: eosq; celestibus, moribus, sed uirginitatis studio præsertim, & diuina sapientia imbuant: ut sic illi instituti stellati cęli speciẽ Saphirorũ instar referant: parentes suos velut eburneas pixides contegentes atq; exornantes.

Crura illius, colũnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas.

Crura deinde quæ uastum sponsi mei corpus fulciunt, columnæ marmoreæ sunt, ingentibus aureis basibus impositæ, & altè infixæ, Martyres. s. uiri innocenti ssimi heroica fortitudine, & inuicta malorũ tolerantia ceu candide & firmæ columnę marmoreæ, templum Dei, qui ipsemet Christus est, & ueritatẽ fidei Christiane incussam fortiter sustentantes. Occidi quidem possunt: At uero blanditijs flecti, aut uoluptate emolliri, aut minis frangi non possunt. impositi nimirum & altissimè in fixi prægrandibus & latissimis geminæ charitatis basibus, quæ solæ instar auri pulchræ, omnia sufferre possunt, omnia sustinere.

Species eius ut libani, electus ut cedri.

Sed quid ego per singula sponsum meũ, Iesum Christum laudare nitior, quod opus est immensi laboris? Breuiter omnium hominum formosissimus est, instar libani: & omnium maximus, instar cedri. Quemadmodũ. n. libanus mons, omnium montium

iucun-

1 iucundissimus est, & aspectu gratissimus, propter innumeras omnis generis arbores, & plantas quas ex se profert: sic sponsus meus omnium hominum formosissimus est, & pp sanctorum turbam innumerabilem, qui ex ipso nati, & in eodem radicati, ipsum vehementer ex ornant, aspectu gratissimus. Et quemadmodũ ex libano copiosissimę & saluberrimę decurrunt aquę, omnem subiectam planiciem irrigantes, eamq; fecundantes, sic ex meo Christo copiosissimæ & saluberrimæ spiritus sancti gratię in omnẽ dimanantes Ecclesiam, uberrimam ipsam reddunt, & ceu Paradisum amenissimã. Insuper & oēs homines sublimi sua dignitate longe antecellit: sicut cedri reliquas eius motis arbores longe supereminet Solus. n. citra ipse mensuram a Deo accepit spũm; & de plenitudine eius (ut nř Theologus ait) oēs accipiunt uiri clari, & Deo pleni. Quin & perinde atq; cedrus arbor odorata nulli putredini, corruptione uel obnoxia est, sic meus Christus egregiæ fidei, & glorię suę famam uelut odorem suauissimum, in uniuersum orbe longe lateq; diffudit. Hunc Deus pater (ut regius uester uates canebat) non permisit uidere corruptionem. Institueram auditrices beneuolæ, hęc finem dicendi facere. Sed eius generis est hæc de laudibus. sponsi mei instituta oratio, ut longe difficilius sit, ipsius exitũ, quàm initium inuenire.

3 *Guttur ipsius suauissimum: & totus desiderabilis.*

Hoc unum igitur, si per uos licet, addam. Guttur habet, & os quam dulcissimum: cuius incredibilem suauitatem expertus olim pastor ille noster Petrus, Domine, inquit, quo ibimus: uerba uitæ æternæ habes. cuius etiam in dicendo uim stupẽtes hostes eius, neminem unquam sic loquutum fuisse testati sunt. Et pater eius Rex ille Dauid, diuinæ & ipse quoq; eloquentię Spiritu afflatus, in huius filij sui Salomonis labia diuinæ eloquentię gratiam fore cecinit effundẽdam, & iam effusam admirata est olim Synagoga Nazareorum: tales quoq; sunt apostoli, & doctores Euangelici, per quos ille quasi per lacteum & mellifluum os suum, uerba uitæ æternæ eloquitur. Et (ut semel dicam) quantus, quantus est meus Christus, Mel merum est, Meræ delicia, totus desiderabilis, & expetendus. Adeo formosus, & gratiosus, ut nihil in eo deprehendere possitis, quod non in sui amorem & desiderium trahat, & pelliciat.

Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus filia Ierusalem.

Talis plane, me miseram o ciues Ierosolimitanæ, talis est, qualem uobis hætenus descripsi, omnibus numeris absolutissimus dilectus meus, & sponsus charissimus Iesus Christus. talis inquam, qualem alium hætenus nec uos unquam uidistis, nec uobis uidentum sperare potuistis. Hunc ego amoris impatiens toto orbe exanimata quærito. Quo minus iam miremini, quod ipsum omnium Ecclesiarum, & sæcularum amicis, Philosophis, & pseudo prophetis, quin & sanctis prophetis, atque adeo ipsi Mosi ter maximo, præferam, uosque sic adiurem.

6 *Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum? Quo declinauit dilectus tuus? & quæremus eum tecum.*

F Opti-

Filie Ieru-
salem.

Optimum ingenium, diuinas & corporis, & animi doctes, ac fortia facta sponsi tui Iesu Christi narras o Ecclesia omnium formosissima. Comouit nos isthac tua oratio: & tum ad tui commiserationem, tum ad illius admirationem plane rapiunt. Ille quidem certe tot secula expectatus Messias ad nos nondum peruenit: Nos vero defesse simul ac defatigata expectando, nunc tandem tamen non persuasum tuum esse sponsum, quem maiores nostri prophete promiserunt Messiam, unam tecum querere percupimus. Quamobrem te et atque et oramus, quae illius ingenium, mores, amicos, sodales, & in quibus ipse diuersari gaudet, loca probe nosti, acrius ut tecum omnia reputes; An coniectura assequi, aut saltem suspicari possis, locum, aut sodalium quo abierit. In desertum ne aliquod secesserit, an in urbana penetralia de rebus magnis deliberaturus se abdidit, te preterita. Nos, n. te libenter comitabimur, omnemque tibi in eo perquirendo nauabimus operam. Et una haec spes est, ubi ubi Messias est, iam diu celari non potest. O strenuum Messiam. Delemus omnes de hinc ex animis nostris pseudo Christos, reget prorsus quotidianorum horum impostorum.

Caput VI.

Dilectus meus descendit in hortum suum, ad areolas aromatum, ut ibi pascatur in ortis: & lilia colligat.

Ecclesia.

Rogas Synagoga, locum, quo abijisse, quoue diuertisse, meum Christum putem? Ealio nimirum persuasa, & frustra a me sperans certa signa Messie accipere: quem tu diu multumque expectas mundo formidabilem, Regio apparatu, summaque cum gloria, ingentibus pedum atque equitum copiis instructum, Regnum Israeliticum in itinere. Ino quem iam uenisse tibi persuades: sed alicubi interim dum se ad res nouas comparat, delitescere. Ego uero te porro moneo, dilectum meum Messiam illum a prophetis tuis promissum, iam ante multa saecula uenisse. Nec me haec tenus in tantis malis versantem, corpoream ipsius praesentiam quaesisse, quem certo scio, iam olim in caelum, unde prius descenderat, se abduxisse: ac dextrum patri suo, ut regius propheta uelut canebat, asidere. Unde et omaino persuasa sum, ipsum innumeris Angelorum & Sanctorum myriadibus stipatum, summa cum gloria ad nos aliquando reditum uniuersis orbis iudicem, & Imperatorem eximium. Caeterum, tam magnifici & insignis aduentus signa multa, ex quibus praesentiri ille possit, praecessura fore, ex eiusdem oraculis te certiore redditam uolo. Quin in speratum casum omnes illius temporis homines impraeditatos & nihil tale cogitantes subito inuasurum. Non ego nunc talem meum Christum quaero; non, an talis apud nos sit, rogo. Sed, quantum intelligo, isthuc ille me preterita, non diuertit. Quamobrem, cogitanti mihi, & memoria uetera repetenti, rursus apud nos sponsum meum quaerere, certum est. Nam quia in mentem uenit illius promissi, ego inquit, uobiscum sum usque ad consummationem saeculi. Item, & illius: ubi cunque fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, in medio eorum ego sum, ipsum alicubi apud nos (ubi permulti in nomine eius ubique terrarum conueniunt), diuersari non dubito. Dum etiam maiorum nostrorum res gestas ex nostris.

Mat. 16. d

Apo. 1. b

Psa. 109. a

Mat. 24. c

Mat. 24. d

Mat. 23. d

Mat. 18. e

- 1 stris annalibus considero, & uetera cum nuperis confero, in sanctorum hominum caeteris & contubernia (quales permultos nostra tulerunt secula) ipsum se recepisse, ibique familiariter & iucunde uersari, in amantissimis hortis suis inter Areolas aromatum se oblectare, ibique, ut olim, lilia colligere, bona fide uobis autem affirmare, ac sancte iurare. Id quod ipsum aliis iam fecisse, experientia mihi comperit. Nam Apostolorum, & Martyrum nostrorum temporibus diu quaesitum, & uocatum, ibi tandem inueni, quo etiamnum, ut credo, nec uana fides, uocat: & haec eadem, quae olim, mihi uidetur in aurem instillare, *veni in hortum meum soror mea, sponsa, Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi farinam meam cum melle meo: & bibi uinum meum cum lacte meo. Comedite amici mei, & bibite, & inebriamini charissimi.* Et quoniam uideo uos miro cognoscendi lociteneri desiderio, hunc ipsum ex uestris prophetis iam indico. Certum est Ierusalem illam olim urbem populosissimam, reliquasque Iudee urbes, & oppida, iam esse restituta: & totam terram Israelis, quae propter improbitatem accolarum eius, multo tempore mansit sterilis & ruinosam, hoc tempore, haud secus quam maiorum uestrorum temporibus habitari, lacte, melleque manantem. Sed, quod magis miremini, quodque longe magis expetendum uobis sit uidere, multi ibi sunt fide, & Israelitica pietate insignes uiri, ex quibus ceu ex selectissimis lapidibus, ce-
- 2
- 3 lestis illa Ierusalem extructa sit, qualem iam olim noster Ioannes uidit extructam, & extruendam fore a domino, multo ante illum hinc domini uerbis uester praedixerat Isaias, *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles, & uniuersos filios tuos doctos a domino & multitudinem pacis filiis tuis, & in iustitia fundaberis.* Multas ibi uideatis Ecclesias, tanta gratiarum spiritualium copia redundantes, tot diuinae sapientiae aquis irriguas, tam multis bonorum operum fructibus abundantes, tantaque sanctitatis opinione fragrantem, ut iam illud eiusdem prophetae oraculum expletum esse, nullus re-
- 4
- 5 listus uobis sit dubitandi locus. *Consolabitur dominus Sion, consolabitur ruinas eius: & ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum domini.* Ecce hortus o ciues Ierosolimitanae, in quem descendisse dico dilectum meum, Messiam nostrum; Ecce horti, in quibus illum summa cum uoluptate pasci, & suauitate aromatum oblectari, liliaque affirmo colligere. Quod etiam ex aliorum prophetarum uestrorum responsis facile possim confirmare. Sed quoniam ingeniosa estis, & scripturarum peritissima, ex uno, & altero Isaiae in medium iam prolatis testimonijs, reliqua uos ipse expendite. Adeste igitur, & si inueniendi quem quaeritis Messiae tenemini desiderio, eodem frequentes me sequimini, gustate, & uidete, quam suauis sit dominus & Messias noster. Vos enim estis (ut Petrus noster olim dicebat) filiae prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham, in femine tuo benedicentur omnes familiae: Vobis primum Deus suscitans filium suum, misit enim benedicientem uobis, ut conuertat se unusquisque a nequitia sua.

3. Cap. 4. a

Psa. 106. d
Ezech. 36.

Apo. 21. a

Esa. 54. e.

Isa. 51. a

Psal. 33. b
Acto. 3. d

Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.

6 Videtis o ciues Ierosolimitanae, ut mea nec me, nec uos fefellit spes? Ecce inuentus tandem mihi est diu multumque quaesitus sponsum meum. Ecce apparuit uobis

me cū querentibus, & se tādē cognoscendum prębuit, quem hætenum ignotum
 auertabamini noster Messias. Sed quas o fratres & domestici mei, domino nostro
 Iesu Christo agamus gratias, qui pseudo Christos & pseudo pphetas illos de me
 dio tulerit, qui cum ciuitatē Dei prodere, ac funditus perdere niterentur, pro cu-
 stodibus tamen eius, se gercbant, & instauratoribus? quam ego sponso meo parcm
 referam gratiam, qui me a petulantibus illis procis, in quos superioribus tenebro-
 sis temporibus dum sponsum quærerem, incurri, sepe eripuit: nec ipsorum impo-
 sturis deceptam capi, aut vi superatam in impia trahi permisit dogmata, sed inta-
 ctam sibi perpetuò seruauit, & incorruptam, Ac nunc tandem pace reddita in fi-
 nu fouet, seq; frui, & insigni nostrorum Iudeorum accessione auctam tribuit ex-
 ultare? *Psal. 15. a* Maiora sunt hæc beneficia, quàm vt ipsi, qui bonorum meorum non eget,
 parem pro his meritis vicem rependere posse putem: aut eorum magnitudinem co-
 gitatione complecti; nedum pro dignitate laudare. At annitar saltem grati animi
 ea signa dare, vt huius insignis beneficentię testificatio vtiq; maneat sempiterna.
 Nunc plane video (vt sepe alias ipsius fidem, & tutelam experta sum) me nuper
 Christo meo in tantis periculis maximæ curę fuisse, quo me sibi tanquàm sponsam
 vnice dilectam, incorruptam seruaret, & illibatam. Quibus etiam argumentis om-
 nino persuasa sum, Illum meum perpetuum fore virum, Nullam vnquam illam
 præter me vnā, amaturū Ecclesiam, nulli alij daturum fidem. Ego igitur vicif-
 sim (quod vnū possum) tibi vni me addico sponse mi, tibi vni me totam deuo-
 ueo. *Ro. 8. g* Mihi persuasum habeo, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque
 principatus, neq; potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque
 profundum, neque vlla alia creatura me poterit à charitate Dei, quæ in te Christe
 Iesu, sponse mi suauissime, nitit separare. Sic certum est, et in animo fixum, post-
 hac puritati, pietati, veræque religioni maiorem indies operam dare, tibi me soli
 illibatam seruare, tibi soli puras, & ex puro corde depromptas, Hymnorum offer-
 re hostias: qui vt purus & mundissimus hinnulus inter candida & odorata lilia pu-
 ra depascitur pascua, sic ipse inter puros, candidos, atque integræ famæ animos,
Psal. 49. d virgineos præsertim, veram pietatem, & religionem queris, ac laudum pura de-
 pascis sacrificia.

*Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Ierusalem. Hebr. vt
 Thirsa, decora sicut Ierusalem. terribilis vt castrorum acies ordina-
 ta. Heb. terribilis vt acies instructa.*

Christus. Recte tu quidem. Ecclesia sponsa mea suauissima, de meo in te amore ac fide iu-
 dicas. Ego namque te iam olim adinui, uitam meam, summum quod potui pre-
 cium, persolui tibi, meæque uitæ precio feci, ex serua ut esses libera; sordes quas
 in seruitute contraxeras, vitali baptismo proprio meo sanguine rubricato, meaq;
 doctrina elui, meo spiritu lumen iuuentutis afflante purpureū, peccatorum senio,
 & rugis abolitis, vel, Vt serpentinò detractò exuuiò, te mihi puellam etate integra,
 & forma egregia, ut nihil supra, restitui, stabili ac ppetuo meo connubio nobili-
 tauit. Nec me initi semel tecū federis unquā penituit, aut penit. b. t. Verum, q̄a (ut
 est hominum ingenium laboris impatiens, ambitiosum et procliue ad uolupta-
 tem)

tem) te nuper ocio torpere, regijs opib. insolescere, & löge liberius, q̄ meam spon-
 sam deceret, uiuere obseruauit, hostes qui te exercerēt, tibi excitaui, homines schis-
 maticos, hæreticos, pseudo prophetas, & pseudo Christos. Ab illis te grauiter va-
 pulare, uulnerari, omnib. opib. priuari, permisi; & atrocib. affici iniurijs. *Eccl. 2. a* Nec diu
 quæsitus, & uocatus, me tibi prius inueniendum præbui, non ante respondi, q̄ te
 his tantis malis exercitam, ceu aurum, & argentum, in fornace excoctam, omni ui-
 tiorum scoria uidi repurgatam, & pristinæ puritati restitutam. Tu quidē magnis
 oppressa calamitatib. me anxia querebas, me inuocabas: ego uero (ut olim per pro-
 phetam meum me facturum prædixeram) tunc sedebam, te ceu argentum cõflans,
Mal. 3. a teq; emundans. Tum ego filios leui sacerdotes tuos, cum toto ordine sacerdotali,
 quasi aurum, & argentum colabam, & te totam deniq; renouabam, ac pristinā pul-
 chritudinem restituebam. Quamobrem iam nunc mihi uideris formosa, suauis &
 decora. Nunc mihi tua, ut olim Patriarcharum & Apostolorum, sacrificia placēt,
 & uictimæ spirituales. Nunc certe meo iudicio, pp singularem gratiam & pulchri-
 tudinem tuam, pulcherrimas illas urbes Thirsam, & Ierusalem, alteram Regum
 Israel, alteram Regum Iuda Regiam, mihi referre uideris. Illius pulchritudinē &
 gratiam suum nomen abunde testatur: hanc Ieremias uates meus, urbem decoram
 esse dixit, & gaudium uniuersæ terræ. Tu uero utranq; in te complecti uideris, &
Thre. 2. a
Eph. 2. d continere. Sublatis nimirum, per sanguinem meum, & crucem antiquis duorū re-
 gnorum inimicitijs, & spiritus ac fidei meæ effi cacia, in unum corpus unumq; spi-
 ritum coniunctis omnib. Israelitis. Iam. n. sublatus est (quod futurum meo spiritu
 afflatus I faias prædixerat) Ephraim, iam hostes Iude perierūt. Iam Ephraim nõ æ-
 mulatur Iudam: nec Iudas pugnat contra Ephraim. Totum illud semen & nomen
 tuū pro celo nouo, et terra noua, ubi pax summa uiget, mihi sunt: quamobrem et
 tu nunc noua mihi uideris Ierusalem de celo deducta, et tanquā sponsa mihi uiro
 tuo, omni ornatu regio exulta, ac præparata. Oēs ciues tui Reges sunt, et à Deo
Apo. 2. 1. a
Apo. 5. c
Isai. 54. d adeo arcta utentes necessitudine, ut celestis plane tua politia in terris feliciter in-
 stituta, et militares acies tuis hostib. formidabiles, ex præscripto disciplinæ milita-
 ris apud te probe instructæ, uideantur. Cum quib. ausus nuper configere Draco
 ille serpens antiquus, Diabolus dictus, et Satanas, unā cum omnib. Angelis suis, et
Apo. 12. b tartareis copijs deuictus fuit, et in terrā de celo turpissime deturbatus. Iam inua-
 ferunt Ephraim et Iudas in humeros palestinarum, iam per mare filios orientis
Isa. 11. d prædati sunt, iam Idumæa et Moab ipsorum imperata faciunt, iam filij Amon ipsis
 obediunt. Superato nimirum impiorum omnium Imperatore fatana, nostrarum
 acierum ductore Michaelē, meque summo piorum omnium Imperatore, qui eof-
 dem aliās multo ante debellatos, ingenti præda expoliueram, fortiterque traduxer-
 am, de ijs omnibus triumphans per meipsum.

*Auerte oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt. Heb. de con-
 tra me, quia ipsi me excedere fecerunt.*

6 Es itaq; nunc tu sponsa mea supra quā dici possit, formosa, et a spectu a deo admi-
 rando, p̄sertim micantib. istis tuis oculis, et ignitas charitatis sagittas in meū vsq;
 cor, qui me intenta intueris acie, eiactulantib. ut præamoris vi, me mihi auferant:

meq; extra me rapiant. Tantus est qui in tuis Episcopis emicat sapientię celestis, qua me intuentur, & ignitę charitatis, qua me amant, celestis vigor.

Capilli tui sicut grex caprarum, quę apparuerunt de monte Galaad.

Innumera insuper populorum, & nationum cana atque innocens multitudo, quę fide, spe, ac charitate nitens, ex capite tuo, velut admodum frequens & proluxa pendet coma, tam tibi decori est, quam innumeri caprarum greges monti Galaad, quum eius montis pascua depascentes, inde pendere conspiciuntur.

Dentes tui, sicut Grex ouium, quę ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis in eis non est.

Pastorum deinde, & doctorum tuorum sapientia, intellectus, consilium, patientia, scientia, exactum iudicium, & pia in docendo dexteritas, dentes tui sunt, quib. ipsa verbum meum recte secans, vtilia modo tibi tuisque agnis, de meorum bibliorum uirentibus pratis carpis pascua. Dentes quidem certe similes dentib. ouium secundarum æquabiliter tonsarum, quum de flumine emerferint probe lotę, & (ne una quidem excepta) gemellos singulę post se ducentes fœtus. Atq; his ipsis ouib. similes sunt homines illi innocentissimi. Quippe qui per penitentiam & sui suarumque rerum abnegationem deposito vetere homine, & per baptismum lotis peccatorum sordibus, candidi, puri, & ad vnguem facti emerferunt, multos mihi genitos de mea fide & doctrina adeo consentientes, ac moribus pares ductantes filios, vt quamuis multi sint, gemelli tamen oēs, & vno partu editi, videri possint. Oves plane dixeris Euangelicas de baptismi lauacro ascendentes, æquabiliter tonsas, & bene lotas, uerbo veritatis fœtas omnes, & singulas, ne una quidem excepta, gemellos suos ducentes fœtus, fide & moribus quam simillimos. Tales olim mihi bis peperit Paulus Galatas; Tales mihi peperit Thesalonicenses, & alios quam plurimos, tales mihi nunc, alios bis, alios semel parturiunt, pariunt, & alunt fœtus oues istę meę, in hoc a me electę & destinę, ut plurimum fructum ferant, in perpetuam patris mei gloriam duraturum.

Sicut cortex mali punici sunt genę tuę, absque occultis tuis. Hebr. extra comam tuam subprominentes.

Admiror præterea uirgineum ruborem, qui præ charitatis abundantia in prophetis, quasi in tuis efflorescit genis. Summaque cum honestate se exeritur. Ingenui enim sunt, & in omne uitium erumpente Nemese, cū charitate liberaliter rubent: ac prophetici spiritus rei igni calefcentes, quàm uerissima præstantur mysteria. Eam plane mali punici partem referentes, quę soli exposita decoctior est: & cum qua, propterea quod rubeat, ac molliter promineat, pudibundę beneque habitę virginis genę conferri possint. Quales demum inter tua antras Reges & princeps decore prominentes, te maxime decent & honestant. Atque hæc est tuarum genarum, quę exterius apparet, mira uenustas ac pulchritudo. Nam latentem interius spiritus mei energiam, eodem consilio, quo serael antea, atque iterum, commendare prudens ommitto.

Sexa-

Sexaginta sunt Regina, octoginta concubina, & adolescentularum non est numerus.

Sed quid attinet singulas partes tuas nunc iterum persequi o mea Ecclesia catholica, quas cum nihilo nunc quam unquam antea, deteriores habeas, memini me aliàs magnifice copioseque commendare? Iam igitur ut semel dicam, & admirandam amplitudinem tuam quam breuissimè comprehendam, Sexaginta apud te magna cum uoluntate ob seruo reginas primarias uxores meas, concubinas uxores secundarias octoginta, & quę mihi aliquando nupturę seruantur, puellas innumeras. Per multas nimirum primę notę, & aliquanto plures secundæ ordinis Ecclesias meas, earundemque principes animas, innumeras denique alias infimi ordinis, ceu uirgines incorruptas, per fidem & charitatem mihi desponsas. Quę cum in religione, meique cognitione quantum satis est, nondum profecerint, tanquam puellę nondum nubiles mihi seruantur, liberaliterque & religiose apud te educantur: quum uero maturę fuerint, & ipsę quoque in penetralia mysteriorum meorum inducendę mihi nupturę foeliciter.

Psal. 86. e

Una est columba mea, perfecta mea, una est Matri suę, electa generitrici suę.

Verum enim uero vt olim Ierosolimam Iudeę Metropolim, præ cæteris eius regionis urbibus & Synagogis, adamaui: sic nunc uiam ante omnes admiror & adamo Petri Ecclesiam, columbam meam, Simoni columbę filio creditam, innocentiam, simplicitatem, fide & charitate columbinam, reliquisque spiritus mei dotibus, meo quidem iudicio, omnium mearum Ecclesiarum absolutissimam. Quam etiam mater illa, quę ipsam genuit cęlestis Ierosolyma, cælitum Ecclesia, ex omnibus delectam, omnibus anteponit.

Mat. 16. c

Ioan. 21. f

Galat. 4. d

Viderunt eam filię, Regina & concubina: & laudauerunt eam.

Quin, & quę unã cum illa apud te agunt puellę, ipse Regina, & concubina, cum illius dignitatem contemplantur, primas eidem citra inuidiam facile deferunt: cuius indiuisam in primis affectantes unitatem, unum eiusdem omnes ab uno ipsius summo sacerdote, suę unitatis initio trahunt spiritum, unam fidem, unum habent dominum, unum Deum & patrem omnium, atque unius charitatis nexu in unum corpus omnino cohærentes, unam te constituunt catholicam & indiuisam Ecclesiam meam tanquam cęlestem partum, perfectam. Te tanquam matrem ac Reginam suam meę quidem puellę beatissimam prædicant: Regina uero & concubina ijs amplissimis in cælum laudibus euehunt.

Psal. 86. b

Ephes. 4. a

Quę est ista quę progreditur quasi aurora consurgens? Heb. pro-

F 4 spe-

*spectans. pulchra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum
acies ordinata*

Sodales
Sponse.
Apo. 12. a
O nouam Ierosolymam cælitus descendentem gratiosam Christi sponsam, omnibus gratijs & celestibus ornamentis conspicuam. Quis te non suspiciat & admiretur, quæ his extremis temporibus mundo tetra ignorantie, & malorum nocte obruto, ceu è summo cælo consurgens ac prospectans progredientisque aurora, caput tuum duodecim stellis ornatum profers, orbi gratissima exoriris; & insignium duodecim ecclesiastarum apostolica celestique doctrina fulgentium, opera, superioris noctis tenebras, omnemque mæstitiam discutere incipis, ac dissipare? Quis te non terque quaterque beatam prædicet, quæ sub finem sæculi sapientia & iustitia Christi sponsi & solis tui rectos excipiens radios instar plenæ lunæ formosissima, exceptum a supramundano tuo sole, copiosum tenebricoso mundo breui refundes lumen: quæque ubi per unitatem fidei & cognitionis eius ad iusta incrementa, per omnes tuas partes profeceris, plenis annis pro ratione ætatis Christi perfecta, tuo occurrens soli, te ipsam tota in ipsum condas: eoque tanquam corusco & radiante amictu conuestita, ipsius splendorem ac maiestatem proximè referes, & omni ex parte irradians, eximia sapientia ac iustitie radios in vniuersum orbem longe lateque diffundes per omnia instar mundani solis omnium rerum, quæ inferior habet mundi machina, præstantissima? Quis tuarum Ecclesiarum heroicam fortitudinem non pertimescat, quas a Christo duce tanquam celestes conscriptas copias, & ex præscripto cælestis disciplinae militaris instructas acies, contra Tartareos exercitus fortiter intrepideque stare uideat, Rectoribus, & ducibus tenebrarum formidabiles? Quis fortissimos tuos heroas tuarum acierum duces, Episcopos & Ecclesiastas militie Christianæ peritissimos, ausit prouocare, quorum singulari uirtute sub Archangeli Michaelis, & Christi summi imperatoris auspicijs iam deuictus Draco ille serpens antiquus, Diabolus & Satanus, unâ cum omnibus tenebricosis copiis suis, de cælo in terram turpissime corruit, grauiora adhuc ruina deturbandus, & uinctus tandem catenis ferreis in ima tartara detrudendus? Admirabantur olim impia gentes insperatam a captiuitate Babylonica Synagogæ liberationem, Admirabantur gentem Iudaicam ex squalore & pedore seruitutis argento & auro nitentem per suos ordines & instructas acies militares distributam, suis hostibus formidolosam in Iudæam ascendere. Agnoscebant res maximas quas dominus in illius gentis gratiam gessisset, & quo auctore prospera omnia illi contigissent. Sed leuia sunt ea omnia, si cum ijs quæ Christus nuper in tuam gessit gratiam, conferantur. Non mirum igitur si post destructam Babylonem te inde ereptam nouam Ierosolymam ingenti cum splendore & gloria de cælo in terras prospectantem uniuersus mundus stupet. Non mirum si non homines modò, sed & ipse aeræ & tartaræ potestates tuam horrent potentiam, tuas instructas acies reformidant; quarum Christum sponsum tuum suo magno malo summum agnoscunt Imperatorem, tuique nominis & uniuersæ scelicitatis auctorem.

Descendi

1 Descendi in hortum meum, ut uiderem poma conuallium. Heb. plantas uirentes iuxta torrentem: & inspicerem, si florisset uinea, & germinassent mala punica.

Quoties sponse mi suauissime, abs te comendor, toties me beatam iudico. Tibi enim de me, magis quàm mihi ipsi, aut cuiquàm alij credere, consilium est. Nam quem tu commendaueris, ille demum commendari dignus est. Et mihi quidem nunc maxime gaudeo, tū quòd ab omni ordine sanctorum, tum quòd abs te maiore laudum cumulo, quam unquam antea, ornata sim. Ego uerò tam magnificis encomijs nihilo insolentior, aut segnior reddita, sed mei muneris semper satagens, meas assidue inuiso Ecclesias, & Iudæos in primis ad te nuper conuersos; quorum maxime sum sollicita, tum quòd adhuc neophyti sunt, tum quòd illorum ingenium nuci arbori per simile esse iudicem. Quemadmodum enim nux nisi perticis, & lapidibus icta, fructum nullum reddit domino, sic memini, te ab illis olim nisi percussis & afflicis, nullos unquam fructus retulisse. Memini etiam parricidarum illorum scribarum & pharisæorum, quos te in humanis agente, habuit Synagoga putridis nucibus per similes, quales etiam postquam impias in te manus parricida illa intulit, Rabinos proferre nunquam destitit: impios thalmodicos legis sensus pro nucleo sub duplici læthali putamine, altero mortuæ, mortife ræquæ legis, altero humanarum cum diuinis præceptis pugnantium traditionum continentes. Præterea, sicut ea arbor proximas segetes, & plantas graui sua lædit umbra, sic gens illa alias nationes quibus cum versatur, improbo uicij suæ exemplo, impiaque doctrina male afficit, nec fructus ullos Euangelicos ferre permittit. Metuens igitur, ne si ad suum redeant ingenium, tibi inutiles sint, & nobis noxii, illos frequenter inuiso, & omnem do operam, optimam Abrahami, Isaac, & Iacobi, reliquorumque patriarcharum Maiorum suorum naturam, & fidem recuperent: inuiso etiam, & assidua mea prædicatione cæteras colo Ecclesias. In quibus alij ad fluentia sacrarum scripturarum perpetuò sedent, quasi mali frugiferæ in uallibus iuxta decurrentes aquas inuitæ, anxia, ut fructum suum illi ferant suo tempore, nec unquam defrondescant, & ut quæcumque aggre dientur, cedant feliciter. Alij sunt, qui tibi quasi uiti palmites, inhærent per fidem, & charitatem. Eos ego diligenter obseruo, an floreat, & certa iam præbeant bonorum operum, ceu prædulcium uuarum, suo tempore ædendum, argumenta. Alii sunt, quos in nostris hortis plantauit pater, & heroica fortitudine roborauit. Hos ego etiam sæpe obseruo, quæ nam certa fortitudinis suæ dent signa, quasi malorum punicarum germina; unde certo sperare possim, ipsos si aliquando pro fide tua certandum sit, suum sanguinem libenter effusuros instar purpurei succi, qui ex malogranatis exprimi solet.

*Nesciui, anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab.
6 Heb. anima mea posuit me sicut uectarios populi mei principis.*

Sed heu uides bone Iesu, Quanto aliter de me mundus sentiat, Quam diuerso in me sit animo. Dū tu sanctiq; oēs familiares nostri, me magnifice comendatis:
&

& ego vt uestre de me facta prerogatiua respondeam, annitor. Ecce, nescio quomodo per uniuersum orbem ingens tempestas meo imminens capiti, tam subito exorta est, quam subito, & prater opinionem extitit illa, qua huic olim Antiochus Epiphanes, impurissimi Antichristi typus impurissimus, in synagogam praelisit prosequutio: iam satanas a mille annis hactenus in uinculis seruatus, nunc, quantum intelligo, solutus, & suae libidini permissus, maxima mihi ubique terrarum bella mouet, exit iam e medijs emerfus Inferni paludibus perditus ille homo, peccati filius, Antichristus. Veteratorem illum Deus bone, qui te semper repulerunt, quibus acclamationibus, quibus plausibus, tanquam diu expectatum Messiam suum Iudaei exceperunt. Is in templis tuis sedet, seque omnibus alijs, qui hactenus pro dijs habiti sunt, atque adeo tibi, qui solus uerus Deus es, impudentissime praefert, magna ambitione contendens, ut solus ipse pro Deo colatur: & in eos qui se recusent colere, inaudita crudelitate saeuens, sine discrimine vllis sexus aut aetatis. Non iam vsquam Euangelium praedicare, aut de fide tua respondere licet: sed ne mutire quidem, aut hiscere, adeo saeuissimo veteratori fauent omnes, pars minis, pars muneribus persuasi. Quamobrem si Euangelium praedicare nitar his iniquis temporibus, quum me nihil profecturam spero, hoc ego nihil aliud esse, quam cum ratione insanire, iudico. Tuum igitur sponse mi, consilium sequi fatius fuerit; qui uetas sanctum dare canibus, & inter porcos margaritas seminare, ne pedibus conculcent eas, & in nos conuersi, nos dilacerent, & discerpant. Tacere itaque coram his porcis & canibus, certum est. Et ne si hic maneam, fidei patrocinium suscipere frustra cogar, ut hinc fugiam, & quam celerrime uelut citatis equis & rapidis principum quadrigis, in deserta loca me proripiam, meus me impellit animus: ibique dum efferuescit persecutionis aestus, in speluncis, & montibus ut delitescam. Quod ipsum olim populus tuus Antiochum fugiens sub Mathathia, & permulti alij sancti factitarunt: Id quod insuper ut faciam, omnino persuadet, hanc meam fugam portendens, ni fallor, uisa Ioanni mulier illa, cui datae sunt alae sunt aquilae magnae, ut draconem fugiens auolet in desertum.

Reuertere, reuertere, sunamith, reuertere, reuertere, ut intueamur te. Heb. sulamith.

Vah, quam male perijt Scelus ille qui nos perdidit. Vah, quam iustas dedit impijssimus ueterator suorum scelerum pœnas. Si modo iustae, & condignae fati tantae impietatis pœnae vllae excogitari possunt. Heu nos impias, quae Iesum Christum semper obstinato repulimus animo. Heu nos leuissimas & male credulas, quae tam cito a vero Messia deficere potuimus Daemoniacis praestigijs dementatae, impurissimo nebuloni nomen dare, Ecclesiam Christianam de nobis optimè meritam hostiliter persequi, Ad montes & speluncas cogere, & ad loca inaccessa fugare. Vae nobis miseris, ciuitatem sanctam nouam Ierosolymam, in terram deductam caelitus, quae nos quasi postliminio reuersas humanissime exceperat, euertere conatae sumus, & funditus abolere. Actum est de nobis. Christus e caelo sublimis ultor imminet, caelestes illius acies extremum perfidis minantur excidium, ciuitatem nostram amisimus, intra cuius duarum taxarum os saluae esse potuimus: ergo ne idem desperabimus? Quin potius reuocamus animum, & ueteres Dei nostri

misericordias memoria repetentes cogitamus, illum ad ueniam, quam ad uindictam suapte natura esse propensorem. Quin potius prophetarum oracula euoluimus, quae pleraque ad certam recuperandam ciuitatis Ierosolymitanam speciem nos possunt erigere. Illud praesertim Ieremie Prophetae, *conuertimini filij uagi (dicit dominus) quia ego uir uester. Et assumam uos unum de ciuitate, & unum de congregatione (Nempe paucos) & introducam uos in Sion: & dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos scientia, & doctrina. Cumque multiplicati fueritis, & creueritis in terra in diebus illis, ait dominus, Non dicent ultra, Arca testamenti domini: neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur: nec fiet ultra. In tempore illo uocabunt Ierusalem, Solium domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini in Ierusalem: & non ambulabunt post prauitatem cordis sui pessimi. Item & illud Esaiæ, si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiae saluae fient. Paucæ igitur, quæ de tanta superflua multitudine, resipiscamus tandem, Ad Christum nostrum reuertamur, Illi supplicemus, ueniam errorum ipsum hunc oremus. Sed quo certius exoremus, uota nostra cum Christianorum uotis iungamus, Christianorum procuramus suffragia, Illos nobis quaeramus diuinæ ultioni intercessores; ex montibus & speluncis, ubi nunc latitat, ciuitatem Ierusalem reuocemus, Illam ut nos rursus excipiat, & iniuriam immemor (quæ ipseus est animi magnitudo) ut nos sponso suo Iesu Christo reconciliet, obsecremus, Missam arcam testamenti maiorum nostrorum faciamus: nec frustra post hac de illa, aut de alia instar illius fabricanda cogitemus; Ecclesiam Christianam, nouam Ierosolymam, solium domini ex nostro Ieremia agnoscamus, solium domini appellemus. Salue, felixque nobis sis o Ecclesia Christiana, Ierusalem ciuitas sancta, caelitus demissa, solium domini, ciuitas noua. Prodi oramus te, ex istis antris, & desertis montibus, diuinum tuum caput profer, diuini oris tui maiestatem nobis ostende, da ueniam supplicibus tuis, Reuertere ad urbes nostras, rursus nos recipe rogamus, immemor iniuriarum, quæ tua est animi magnitudo, Intercede pro nobis irato sponso tuo, Impietati nostræ ueniam impetra, doce nos omnes ueram pietatem, ueram religionem. Iam superioris perfidiae nos penitet, Iam impurissimum Antichristum cum tota sua factione abiurauimus; solum, quem tu colis & praedicas, Iesum uerum Christum esse credimus, Illum ab se audire percipimus, illi soli nos addicimus. Iam arcam ueteris testamenti obliuiscimur, nec de illa amplius aut de alia instar illius fabricanda, cogitamus, te nouam Ierosolymam Solium domini agnoscamus, & uocamus. Quamobrem apud te Deum adorare cupimus, apud te Deum patrem nostrum, post quem perpetuo ingrediamur, uocare. Reuertere igitur, reuertere ad nos precamur o nostra Sulamith, reuertere, reuertere, ut intueamur te. Age, liceat resipiscentibus, te praedicantem Iesum Christum audire, te docentem obseruare.*

Caput VII.

Quid videbis in sunamithe, nisi choros castrorum? Heb. Quid spectabitis in sulamith sicut chorea castrorum.

Ecclesia

AD SVM coram, quam quæritis o ciues Ierusalymitanæ, adsum coram, quam vos nouam Ierusalymam, solium domini appellatis. Sed quid nouam Ierusalymam sic intente spectatis: & magno facto choro, perinde atque milites, in duas diuisas alas, uenerabundæ paratis excipere? Quid in noua Ierusalyma uidebitis, nisi acies militares instructas, & veteranos milites ad pugnam pro Christi fide expeditissimos, *quiam per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones.* Quales denique recensuit olim contribulis vester Paulus in epistola quadam ad maiores uestros scripta? Quid aliud uidebitis, nisi uestigia, & certissima signa memorabilis illius belli toto tres proximos annos cum dimidiato inter Michaellem & Michaelis Angelos, & Draconem eiusdemque Angelos gesti? Mihi interim gratum est uestrum officium, quod positis pristinis odijs, abiurataque superiore perfidia, atque omni impietate, meliorem mentem receperitis: & de more militum, qui suum repulere Imperatorem, suæ postmodum perfidiæ compulsi penitentia, reuocatum eundem honorifice parant excipere. Ita & uos me, quam nuper egistis in exilium, nunc ab exilio reuocatam recipere, ac summis honoribus in gratiam domini mei Iesu Christi paratis afficere. Ego uero (quod à me contenditis) pro uobis intercedere, & pro uobis orare dominum meum Iesum Christum, illum uobis prædicare, illum verum esse propitiatorium & solium in quo augustius, maioreque cum maiestate quàm olim in propitiatorio veteris testamenti, Deus sedeat, uos docere, illam arcam noui testamenti domini uobis ostendere, in qua non lex tabulis inscripta lapideis, non manna deplutum cælitus, sed omnes thesauri scientiæ & sapientiæ sint reconditi, omnis plenitudo diuinitatis insit corporaliter: & quæcunquæ ad ueram religionem pertinent, uos docere parata sum: & meam deniquè uobis operam in omnibus libenter exhibere.

Colos. 3.

Filia Ierusalym.

Caput VII. Hebræis. Quam pulchri sunt gressus tui in calciamentis filia principis.

Sed quis te non intentis spectet oculis? Quis te non suspiciat, & admiretur, ò nostra Sulamithis, principis cælestis, Dei patris summi, filia? quis te cælitus demissam non honorificentissime excipiat, & omni officio ac potius pietate sequatur, quæ ore & habitu diuinum ingenium, & Regiam maiestatem præte fers, & manifeste declaras? Primum quàm te decent isti calcei, quàm pulchre, quàm graui-

1 grauitate, & regio more his calciata ingrederis. Ecce, quum Euangelium prædicas omni excussa ambitione, omni abiecta avaritia, & mala cupiditate, auditorum dumtaxat incrementa, & Iesu Christi sponsi tui gloriam procuras: atque his ceu calceis munitis cogitationibus, & affectibus tuis, uiam Euangelicam tuto ambulans, in nullum impingens lapidem, super aspidem & basiliscum ingrederis, ac pro data tibi potestate, serpentes omnes fortiter calcas, & scorpiones, nec te vis ulla, aut dolus inimici Dæmonis potest lædere.

1. Cor. 4.

a. b.

1. The. 2. a.

Psal. 90. e.

Luc. 10. c.

2 *Iunctura feminum tuorum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.*

Deinde, quis satis pro dignitate laudare possit exquisitam ueritatem, quæ in te est, & perfectam charitatem: quibus uelut artificiosis & exquisitis commissuris ac nexibus à Christo capite tuo deductis, tua femina inter se, & cum toto corpore perbelle cohærent: ut expedite gressus tuos moderari possis, & minime claudicans, rectè incedere? Opus sanè quod Dei summi opificis præfert ingenium, quale in montibus affabre factis peritissimi artificis exactum conspicitur artificium. Id uero est quod olim præmostrante spiritu sancto, intuens Isaias propheta clamabat, *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem, & annunciantis bonum, prædicantis salutem, & dicentis Sion, regnauit Deus tuus.*

Eph. 4. d.

Isa. 52. b.

3 *Umbilicus tuus, crater tornatilis nunquam indigens poculis. Heb. temperatura.*

Iam uero, quam sæcunda es, & pro mensura ac ratione ætatis sponsi tui Christi, ætate integra, totoque reliquo tuo præstanti corpore omnibus numeris absoluta: Id in primis indicat indicat umbilicus, & totus exterior uenter tuus exacte rotundus, & in modum crateris torno læuigati, ac lunæ plenæ simili, temperaturaque semper pleni, per politus, Nullaque ruga, aut uitio uetustatis deformatus, sapientiæ diuinæ temperatura redundans perpetuò, & plenæ lunæ semper similis. Quæ tuorū antistitum, & doctorum, ceu nutricum, mens, mitis est, minimeque auftera, suum diuinæ sapientiæ solem semper spectans, recto sive illius radios semper excipiens: atque inundantia illa diuinæ temperaturæ longe manantis: sed adhuc per uaria, & plurima, diuiduaque, ad simplicem & fixam constantemque Dei scientiam manu ducentis, paruulos tuos abunde nutriens filios, pro captu ac modo singulorum: perinde atque luna, quæ cum plena est, inferiorem mundum humore replet substantifico.

Eph. 4. e.

Eph. 5. f.

1. The. 2. b.

Venter tuus sicut aceruus tritici uallatus liliis.

6 Tuus etiam uenter interior (Quæ eadem tuorum pastorum mens est) similis est aceruo triticeo. Cælesti enim semine, & charitate scientiæ plenus, in omnem Dei plenitudinē turget, & solido scientiæ intellectualis p̄seuerantisq; p̄fectionis, atq; idem-

Iaco. 1. c.

idem-

Luc. 8. b. idemtitatis repletus cibo (quo iam adultos & robustos tuos alit filios) intume- **1**
Ephes. 3. d. scit. Quibus omnibus tuis liberis insigni candore animi, & plerisque eorum
Apoc. 14. corporis etiam integritate florentibus, quasi acruus titriceus lilijs circumseptus,
Zach. 9. d. interior venter tuus mirifice condecoratur. Atque hæc est nostra sulamitis, pro-
 fusa in te Dei benignitas, & gratia: de qua noster Zacharias admirandus dicebat, quid enim bonum est eius, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans uirgines, ac succulentas reddens?

Duo hubera tua, sicut duo hinnuli capreae.

Sunt tibi præterea pulcherrima duo hubera, gemellis capreae hinnulis inter lilia sua carpentibus pascua, quàm simillima. parua, rotunda, contracta, parilia, nitida, & actiuosa. Tui inquam Diaconi gubernationes, & æconomi: peculiari & gemino quodam sponsi tui dono, ad geminum illud munus bene obeundum præditi: tibi que pro duobus huberibus dati. Qui cum humiliter de se sentiant, seque in arctum contrahant, omnium ministri, atque alumni, sed puellorum maxime, nullo luxu diffuentes, collecti & ceu in orbem contracti, actiuosi tamen sunt: & ad beneficentiam oppidò quàm propensi, tanquam caelestium caprearum filij, tuis, qui hæreditatem capiunt salutis, ministrant filijs. **3**

Collum tuum sicut turris eburnea.

Formosissimum insuper collum tuum, quantum tibi decoris addit & gratiæ, candidum nimirum, teres, rectum, æquabile, firmum, turri eburneæ quam simillimum, propter insignem innocentiam, lenitatem, fortitudinem, iustitiam, & charitatem insignium tuorum diaconorum. quibus insignes, & primæ notæ Doctores tuos, uelut egregium caput, egregio collo impolitos, eleganter, fortiterque sustentas. **4**

Oculi tui, sicut piscinae in hesebon, quæ sunt in porta filiae multitudinis.

Quæ porro est isthæc tuorum oculorum, tuorum dico Episcoporum acies, quæ ad diuina mysteria contemplanda, atq; intelligenda perspicacitas, quo impetu ad res diuinas penetrandas tui illi festinât, ac rapiuntur oculi: unde copiosiores in dies diuinae sapientiæ excipientes aquas innumeros tuos explent, ac reficiunt ciues. Quæ præterea eorum admiranda prouidentia, qua omnia longe, lateque tibi dispiciunt: ac tuis ciuibus consultissime prospiciunt. Istorum certe tuorum oculorum vim & pulchritudinem eximiam, nemo melius expresserit, quàm qui eos cum duabus illis prægrandibus piscinis conferat, quæ iuxta portam Hesebonis, urbis olim populosissimæ, quasi in facie eius sitæ, ingentem saluberrimarum aquarum vim ex montibus Galaad perpetuò manantium, continentes, innumeræ multitudini magno erant vsui, & admirandas præstabant utilitates. **6**

Nasus

Nasus tuus, sicut turris libani, quæ respicit contra Damascum.

Iam quis non admiretur tuum tam certum & exactum de moribus hominum, ac fide iudicium, quo simulatos & adulterinos pseudo prophetarum mores, & fictam fidem, a ueris ac germanis Christianorum moribus, & fide, discernis certissime? Quis diuinam tuorum prælatorum solertiam non veneretur, & colat, quæ hæreticorum, pseudo prophetarum, pseudo Christorum, reliquorumque hostium tuorum secreta, quæ illi captant, consilia, quæque in te moliantur machinamenta, statim subolfacis, anteuertis, atque in irritum deducis, ut superioribus temporibus sæpe fecisti: & nuperrime sub nefandissimo illo ueteratore Antichristo, omnium quos unquam habuisti hætenus, aut in posterum habituram sis, hostium astutissimo, ac potentissimo? A deo similis est iste tuus tam emunctus, & diuino spiritu repurgatus, (quem in Christo summo tuo capite situm habes) nasus, turri illi, quæ in edito libani montis loco sita, olim Damasco imminerebat: inde enim maiores nostri quicquid in ipsos molirentur perpetui Israelitarum hostes Syri, statim deprehendebant: & eorum consilia, atque insidias anteuertentes, eludebant. **3**

Caput tuum, ut carmelus, aliàs. Heb. ut coccum, & comæ capitis tui, sicut purpura regis, iuncta canalibus. Heb. Rex alligatus laquearibus.

Sed, o lepidum, & omnium elegantissimi corporis tui partium ornatissimum, caput tuum Christus: qui suo perfusus sanguine, totus rubet instar cocci baphicis: instar etiam carmeli undique uino manantis, cuius est mons ille feracissimus. Egregii quoque tui capitis comæ, sunt martyres innumeri, qui per fidem & charitatem iuncti Christo, sicut coma capiti, suo proprio uelut conchæ, item & de capitis sui plagis decurrente sanguine, quasi rubro humore aqua temperato, de cocco per canales, ut uino, unà cum aqua ex carmelo decurrente, tincti rubent, non quantum ipsum coccum, sed ut purpura, & ad uirtutem passionis Christi accedunt quantum possunt, eique assimilari contendunt. Quam etiam ob causam, ipse rex Christus suis martyribus ceu elegantissima coma, perinde atque purpura, se exornat. Quin & ipsamet Christi capitis tui coma, copioso sanguine de sacro ipsius uertice spinea corona undique confosso manante madens, purpura magis regium uerticem amicientis, quàm comæ, refert speciem. Iam igitur ex tuis concionibus, Regem nostrum agnoscimus decussatis affixum laquearibus: & quem olim indigne tulimus, quum crucifixus penderet, Iesum Nazarenum Regem Iudæorum, Ierosolymis in publico orbis theatro a Pilato præfide declarari, hunc tandem legitimum Regem nostrum summo cum honore recipimus, hunc genibus in terram prouolutæ adoramus. Valeat Cæsar, ualeant ceteri Reges, & principes: Nos iam non alium regem, præter Iesum Christum, & hunc **4**

hunc diademate spinea coronatum, ac crucifixum, habere profiteamur. Hunc, cuius manus, pedesque ac latus olim transfiximus, iam nunc meliorem mentem, ac spiritum gratiæ ad ipsum deprecandum, singulari eiusdem dono, consequentæ (sicut futurum uates prædixerat Zacharias) tanquam seruatorem nostrum & Dominum, intentis in ipsum oculis, suspicimus & obseruamus, ab eo impietatis nostræ (quam maiorum nostrorum acta probantes, admisisimus) veniam precamur, nostram supra quam dici possit, damnantes perfidiam, ex quo nos Dei patris summi primogenitum, & Mariæ uirginis unigenam filium Regem nostrum occidisse intelleximus: & ex eo tempore usque collacrimantes, eiulantes, ac suspirantes mortem lugemus, Pectora dolentes tundimus. Fulminas enim tu pro concione, tonas, ac grandinas, quum de Cruce & morte sponsi tui Christi declamas; conterritæ itaque & tremefactæ, ut olim dux noster Moses, apparentem nobis in cælo Arcam noui testamenti, cuius exemplum maiores nostri coluerunt, obseruamus. Christum inquam, quem tu ex Paulo constitutum esse à Deo propitiatorium in sanguine suo per fidem, & in quo Deus fidentibus in eum exorabilis sedeat, doces; in quo etiam (ut olim in Arca ueteris testamenti, lex & manna condita seruabantur) omnes thesauros sapientiæ & scientiæ reconditos esse, omnem plenitudinem diuinitatis habitare corporaliter, ipsum denique panem esse uiuificum de cælo demissum, ex Euangelica doctrina manifestam fidem facis. Iam igitur re ipsa & ueritate exhibita, cethimæam & auratam illam Arcam, huius umbram, obliuiscimur, uale illi dicimus, hanc proni colimus, hanc proci-dentes adoramus. Tuam uero o fida Sulamithis, semper laudamus fidem, cuius energia quem hætenus in te obseruauimus, summum a sponso tuo decorem consecuta sis, & admirandam uenustatem.

Quam pulchra es, & quam decora in delitiis charissima. Heb. Amor.

Sed in primis totius pulchritudinis & decoris tui summam, ipsum Iesum Christum regium & purpuratum caput tuum o nostrum delictum, o sponso tuo Christo vnice dilecta Sulamithis, quam pulchra es, quam iucunda, & meræ delictiæ. A deo qui te obseruat diligenter, multum & multa, quæ in te admiretur, semper inueniat. Ecce quam multa hætenus de te diximus, quam de facie tantum nouimus. Quid si nobis contingat, quod expetimus, in tuum admitti contubernium, tuos mores ac diuinum ingenium familiariter, penitusque inspicere, in tuos complexus uenire, te deosculari, tua suauissima frui consuetudine? Quanto plura de te dicamus, quanto amplioribus encomijs prosequamur?

Statura tua. Heb. Istæc altitudo tua assimilata est palma: & hubera tua botris

Sed quomodo nos speremus te complecti, & osculari, qui quum tuam istam altissimam suspicimus staturam, pulsiones plane nobis præ te uidemur, sic instar palmæ nos omnes superemines: & formosissima tua hubera quasi botros in fumitate pal-

1 palmæ prominentes, ostentas. Nec enim uidemus quomodo magnanimitatis, & consumatæ iustitiæ tuæ præstantiam commodius exprimamus, quam si collationem illam, qua prius rex noster usus est, prosequentes, te cum palma conferamus, cuius ingenium est, ut urgentibus, & opprimentibus non cedat, sed in pondus nitatur, ac repandatur. Qualis tui ingenij semper, sed maxime his proximis diebus maxima dedisti documenta, dum grauissimis Antichristi persecutionibus oppressa, nunquam cessisti: sed heroica tua fortitudine, & diuina plane animi magnitudine nitens, infracta persististi. Perinde etiam atque ea arbor inter alias in altum succrescit, & excellit arbores, sic tu in medijs tuorum hostium 2 persecutionibus extitisti: & illis omnibus depresso, ceu generosa quædam palma in altum ad miraculum succreuisti, ac propter permulta & insignia iustitiæ tuæ palmaria opera, uictoriæ palmam tulisti. Quamobrem tuam iustitiam, quæ ex Christo & fidei Christianæ confurgens radicibus in tantam te euexit dignitatem, dum contemplamur, nunc iam humilitatem nostram agnoscimus, nostram iustitiam, quam sola legis obseruatione nitentem, hætenus maximi fecimus, iam flocci pendimus, & damnamus: dum etiam tuos doctores, tua hubera, suspicimus, nec se aliud scire, præter Iesum Christum crucifixum ingenue profitentes audimus, nec aliud quicquam docere, merum Christi sanguinem, ceu mustum, 3 & merum suauissimum ex uuis expressum, ex tuis manare huberibus nobis uidere uidemur: diuinam nimirum vim & efficaciam diuinæ illius uitis in te agnoscimus, in qua inserta semper manens & eiusdem naturæ particeps, perpetuo perseverans natiuos illi fructus profers. Ac tum maiorum nostrorum traditiones pharisaicas quasi uappam, & uinum acidum, quasi fæces, & stercora, auersamur: tua tantum fugere hubera, diuinum os tuum deosculari, & ad tuæ iustitiæ culmen aliquando pertingere, exoptantes.

4 *Dixi, ascendam in palmam, & apprehendendam fructus. Hebr. ramos eius. Erunt. Hebr. sint obsecro, hubera tua sicut botris uineæ, & odor oris. Heb. nafi tui sicut odor malorum.*

Per te igitur in altum surrepere, quando sic firma es, & instar palmæ procera, certum est, & assiduis precibus quasi rependo, brachia tua tuosque fructus prehendere, tuum auxilium & fauorem impetrare, atque ita tandem ad tua hubera, & summum os euadere. quapropter, te etiam atque etiam oramus nostra Sulamithis, ut per te nobis liceat, quæ nostra omnia, Pauli Apostoli exemplo, ceu stercora contemnimus, ad tua hubera conscendere, in tuum pectus & sinum nos insinuare, in tuorum doctorum sculam admitti. Age, illi nos instituendas, & docendas committe, ut ex illis tuis huberibus quasi ex botris uineæ, primum cathecuminæ sicut paruulæ prædulcia fidei, & passionum Christi rudimenta fugamus. liceat deinde oramus, ubi satis sub doctoribus illis profecerimus, tanquam grandiores, & robustiores, quibus iam solido cibo opus sit, ad supremi ordinis doctores, qui natus tuus, & os, & guttur sunt ascendere: & quam illi inter perfectos loquantur sapientiam, audire, altiora, & solidiora sapientiæ Christianæ mysteria ab ijs accipere. Quibus ueluti odoratis pomis, celestem il-

lum spiritum, ex tuo naso inspiratum dentibus abunde vescamur: & eo afflatus spiritu, sic spirituales reddamur, ut spiritualibus veteris testamenti mysteriis spiritualia noua Testamenti mysteria feliciter conferamus.

1. Cor. 2. c.

Guttur tuum sicut vinum optimum.

Liceat oramus, te aliquando osculari: & abditissima diuinitatis arcana ex tuo gutture ebibere: quod generosum & optimum vinum spiritualis hominis cor exilarat, sine vitio inebriat, & virgines, Christianas animas, succulentas reddit, ac maxime sobrias. vt iam nemo tibi vitio vertat (vt illi) quod dum osculum das, uinum propines.

Dignum dilecto meo ad potandum, labiis quoque & dentibus illius ad reminandum. Heb. recte incudens ad dilectum meum, loqui faciens labia senum.

Id uero uinum in te prius a sponso tuo iam mihi charissimo, infusum, ex tuo gutture quasi ex euripo quodam, quo tu in alios docendo diuina, refundis, ad Christum amores meos, unde prius manauit, tanquam ad suam primam recurrit originem: quod ille summa cum voluptate repetitum bibit, perque os suum uersat. Quin & hoc ipsum illud uinum est, quod senes alioqui infantes, & idiotas, disertos reddit, & eloquentes, cœlesti nimirum calore accensos, ac recreatos.

Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.

Oratis Ciues Ierosolymitanae, vt uos suscipiam, & porrectis manibus ceu inclinatis ad uos ramis palma, ad mea hubera, & amplexus, atque oscula eueham: hoc uero mihi uolupte est a uobis audire, quæ cupio iustis uestris uotis omnino satisfacere. Sic enim memini meum Paulum mihi consulere, ut infirmos fide suscipiam, mihi que adiungam. At uero ego meam fidem astrinxi Christo sponso meo Charissimo, quam eidem seruo intemeratam: scioque me sic ab illo uicissim amari, ne minem ut mihi integrum sit, in meam consuetudinem & gremium recipere, qui non sic se totum ipsi crediderit, ipsique omnino fidens deuouerit, ut eius fidei beneficio, pars eius aliqua factus sit, & uiuum membrum. Nec excidit memoria, quod ipse uenit, sancta sua dari canibus, & suas quas mihi credidit, margaritas porcis exponere: si ergo creditis Iesum sponsum meum Messiam esse, & Dei filium, iam uobis manus porrigo, iam uos primum ad catholicismum, deinde ad Baptismum, reliquaque sacramenta, & mysteria nostra, admitto. Sed prius ad sponsum meum suauissimum adibo, ipsum consulam, ipsum hunc orabo, ut ipse uos primum recipiat, ipse uos meis amplexibus, me is huberibus, & osculis dignas efficiat.

Rom. 14. a.

Mat. 7. a.

ciat. ego namque eo inconsulto, uos ad nostra sacramenta non ausim admittere: nec citra illius opem tam arduum opus me perficere posse sperauerim.

Veni Dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in uillis.

O facinus memorabile, o felix singulare tuum bone Iesu, cum ferocissimo aduersario, & potentissimo hoste certamen, in quo ancipiti & peracuto oris tui gladio, iusta uidelicet, & efficaci abs te prolata sententia, ictus ille periit: ac meritis suis flagitiis pœnas dedit. O ingentem aduentus tui splendorem & gloriam, cuius fulgore eximio perterritus nebulo, e medio æthere deturbatus est, omnes magicarum ipsius fraudum nebulæ dissipatæ sunt, infidelitatis caligo e mentibus hominum discussa est, persecutionum imber abactus, omnis denique malorum nostrorum sublata tempestas, postquam impius ille, qui Cælum conscendere impudentissime simulare ausus est, in terram allisus sceleratissimam coram omnibus suis turpissime afflauit animam. Gratias ago tibi summe Sol Iesu Christe, qui immensa tua luce sædissimam tempestatem nobis soluisti, præualidis iustitiæ tuæ radiis non fabulosum Pythonem, vt Apollo, sed draconem illum serpentem antiquum diabolum, & totum de illo expressum Antichristum, cum tota sua impia factione confossos, perdidisti, Cælum serenasti, tranquillum & amœnum uer restituisisti. Ecce iam nunc omnis ager, omnis iam arbor parturit, Syluæ omnes frondent: omnis inquam mundus, omnes nationes, & quæcunque nuper syluestres, & efferatæ gentes fidem tuam iam expetunt, fideique fructus tibi proferre meditantur. Quàm gliscit animus si per te liceat bone Iesu, tuum per uniuersum orbem prædicare Euangelium, omnes nationes tuis institutis, præceptisque euangelicis excolere: & (quemadmodum olim Paulus faciebat) omnem hominem cum omni sapientia docere, quo tandem omnes tibi perfectos reddā, & absolutos, omni que fructu exuberantes. O si tibi libeat sponse mihi charissime, ad arduum hoc opus quod mediator, mecum egredi, & mihi ubique adesse. Non dubium, quin breui tempore omnes tibi pareant nationes, omnes te adorent homines, omnis denique mundus te tamquam Deum colat, ac ueneretur. Adeo omnes suæ pœnitent impietatis, & præcedentium erratorum, omnes tuæ fidei & religionis assequendæ incessit cupido. Ego uero nisi tu ad sis, & præsens prosperos nostro labori successus tribuas, frustra nitar oleum & operam perditura. Nec enim quicquam boni sola per me cogitare ualeo, ne dum præstare. Veni igitur obsecro mecum Domine Iesu. Age, animi gratia mandandum agrum inuisamus. Nationes inquam, quæ fide & cognitione tui priuatæ, extorres, & tua carentes ciuitate, per agros & syluas, monte sique, & præcipitia huius mundi errant. Agamus rure aliquandiu, in uillis commoremur, omni inquam nationi Euangelium prædicemus, eas omnes, quæ ceu rustici & pagani, ciuilitatis Christianæ expertes, rure, & in pagis infidelitatis, atque impietatis incultæ, agunt, ciuilibus & Euangelicis nostris moribus, sanctisque institutis excolamus, excultas ciuitate donemus, atque intra urbis nostræ septa cogamus. Vasta est enim nostra ciuitas, & omnium satis capax.

2. Heb. 2. a.

Isay. 31. a.

Apoc. 19. c.

Apoc. 8. a.

Colo. 1. d.

2. Cor. 3. a.

Mane surgamus ad uineas, uideamus si floruit uinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.

Et habes tu Domine sabaoth, in eo agro multas vineas: sed vnam ante omnes tibi charam, & ex selectissimis vitibus constam, apris tamen omnibus, & reliquis feris iam diu expositam, atque ab ijs misere deuastatam, gentem inquam Iudaicam, quam plerique pseudoprophetae & tyranni, ut olim Antiochus, & nuperrime singularis illa fera, Antichristus, suffoderunt, ac deuastarunt. Ea me nunc gens rogat, ac improbis fatigat precibus, ut se colam, Euangelium a me audire contendit, in nostram admiitit ciuitatem, supplex orat. Mane igitur obsecro, exacta iam tenebrosa impiorum hostium nostrorum nocte, surgamus, primo quoque tempore tuam vineam adeamus, oblata nunc amabò, ne nos prætereat occasio. Prædicemus genti illi Euangelium, an in eadem perstet sententia, rogemus; an hoc in ipsis recipiendæ fidei tuæ Indies increscat desiderium, quod quasi parturientes vitium flores futurorum fructuum magnum sit argumentum. Prædicemus & reliquis gentibus, quas tu domine vineas aliquando utiles futuras prænoueris, & idem de omnibus periculum faciamus: atque illis in primis hominibus prædicemus, quorum nostri ardens ingenium, & ad adeunda pro fide tua pericula, si opus sit, promptissimum, de ipsis pariter fumamus experimentum.

Ibi dabo tibi hubera mea.

Ego quidem omnem quam præstare possim meam tibi, dum sic rusticabimur, pollicor operam. Paruulos nostros cathecumenos materna cura, & lenitate in sinu meo fouebo, quemadmodum Paulus suo exemplo me docuit, perinde ac si nutrix foueat filios suos. Hoc uero faciens, mea hubera tibi sugenda dare mihi uidebor, quippe qui officia omnia quæcunque tuis paruulis exhibentur, inter tuas acceptorum rationes referre solitus sis.

Mandragora dederunt odorem.

Ibi quoque dabo tibi mandragoras, poma pulcherrima, ac suauissime olentia, quibus te ad amorem uehementer excitem. Meos enim amores, mea dicta, & facta, nostris cathecumenis sic probabo, ut his quasi mandragoris, suauissimo notitiæ tuæ odore affectos, & ceu charitate fascinosos, meo amore accendam.

In portis nostris omnia poma noua, & uetera, seruaui tibi.

Tandem, ubi re bene gesta, in urbem redibimus, magna cathecumenorum per baptismi portas in ciuitatem nostram recipiendorum, caterua comitati, in ipsis urbibus nostræ portis omnia poma selectissima noua & uetera, quæ tibi soli seruo, tibi tunc exhibebo. Tunc enim iam baptizatis illis, & ciuitate donatis, tanquam ciuibus nostris, & familiaribus, altiora fidei nostræ mysteria familiariter exponam: & quemadmodum tu olim sponse mi, cum familiaribus, & domesticis Apostolis factitasti, ac nos de more scribæ docti in Regno cælorum, facere docuisti, de thesauro meo locos omnes tam ex ueteri, quam ex nouo testamento, in conuentibus publicis, & concionibus nostris, exponam. Quæ omnia faciam in tuam gratiam: utque ex his omnibus, omnis ad te solum redeat gloria, curabo sedulo.

Caput VIII.

Quis mihi det te fratrem meum suggestentem hubera matris meæ.

Ia, age bone Iesu, quid cunctaris? quid non oranti, & iusta penitenti Ecclesiæ tuæ annuis? Quid tam diu sinagogæ matri meæ implacabilis perstas, memor iniuriarum? Remisisti iam omnibus nationibus sua peccata, omnium iniuriarum fecisti Amnistiam, omnes gentes in tuam ciuitatem recepisti. Vnam solam auersaris, & repellis gentem iudaicam? Nec quas ab ea accepisti iniurias sustines obliuisci? condona obsecro, Ecclesiæ tuæ errata Synagogæ, remitte amabò, in meam gratiam, peccata genti iudaicæ, cui ego memor tuorum præceptorum, omnia iam in me admissa remisi: & quam (ut tibi morem geram) quasi paruula, mitis, & humilis tuo exemplo, in germanæ matris loco diligo: tu quoque qui mitis es, & humilis corde, qui que professus es, te pro matre habiturum, quicunque patris tui fecerit imperata, Synagogam matrem meam supplicem, & quæcunque tu paterque tuus iusseritis, facere cupientem, pro matre quæso, agnosce, ei te perinde atque ego, placabilem, ceu lactentem puellum, præbe. Ego obsecro, mihi fraterculus in hoc Euangelico negotio, dum iudæis, qui adhuc extorres extra ciuitatem nostram in infidelitatis villis degunt, tuum Euangelium prædico, impensè faue: ac mihi quidem in docendo, & Sinagogæ in audiendo, gratiam tuam, & pacem tribue; quo ambæ voluntatem Dei patris tui exequentes, ego pro sorore, & illa pro matre tua habeamur.

Mat. 5. g
16. b

Mat. 13. d
Mat. 12. d

Vt inueniam te solum foris, & deosculer te: & iam me nemo despiciat.

Subtrahe te paulisper oro a cælesti curia, pone iudicis personam ac maiestatem, priuatus ad nos ueni, a deo placatus, facilis, & familiaris, ut ego te apud Synagogam ceu fraterculum meum solum in agro deprehensum, deosculari mihi videar, & ipsa sibi ceu puellum filium, quem ante irritauit, sanctis dictis, ac factis suis lactare, & demulcere: tuque iudæis pariter, ac gentibus, Euangelium recipientibus omnibus ex equo sis charissimus: & ego denique omni apud omnes inuidia caream, nec me post hac quisquam contemnat aut proscindat maledictis, quod te mea causa matri meæ iratum putet.

Deut. 32. c

Apprehendam te, & ducam te in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Iam vero, ubi sic foeliciter mihi cedere apud Synagogam uidero meam prædicationem, non prius ab incepto desistam, donec te, quem primum matri meae in conciliauero, ut eius prima dicta, & facta probare, dignum duxeris, quasi puellum, & eo ceu lacte de uberibus matris hauito, pasci, eidem pro uiro exhibeam: hoc uidelicet assidua prædicatione prestando, ut dum illa maiora in dies mysteria de te audiet me prædicantem, magnificentius in dies de te sentiat, te plenius fruatur, te pro uiro obseruet, sancteque veneretur, te denique uniuersus populus Iudaicus, eiusque doctores omnes, ac viri primarii læti recipiant: Atque ita tandem me pronuba, quæ me olim genuit, & aluit mater mea, te in domum suam, & intima usque domus suæ admittat penetralia.

Ibi me docebis: dabo tibi poculum ex uino conditum, & mustum malogranatorum.

Neque uero tunc cogitabo, quomodo, aut quid loqui debeam: sed quam tu mihi in illud tempus pollicitus es sapientiam, secura expectabo. in celeberrimis illis nuptijs Pincernæ de fungar officio: & uinum aromatites, abditissima inquam diuinitatis tuæ mysteria præcepta, & concilia Euangelica omni virtutum genere, & cælestibus gratijs condita (quæ de me illa iam pridem optat audire) intelligenda propinabo. Quod ego uinum generosum quum matri hauriendum in tuam gratiã exhibeo, tibi tum maxime sponse mi, exhibere mihi uidebor: teque summopere oblectare. Suggestam in super eidem, quam in priuata arena Euangelica exercue-ro Martyrum nostrorum fortia facta, & (quibus abundo) exempla memoranda. Quem quasi succum ex meis malogranatis expressum, quum matri in tuo nomine bibendum dabo, tibi maxime datum putem.

Leua eius sub capite meo: & dextera illius.

Sed, he mi, sponse mi Domine Iesu Christe, quamdiu te supplex oro, quamdiu te matri meæ Sinagogæ conciliare nitor, nec id adhuc exoro. Certe iam diu supplican-tem, & nihil proficientem me plane linquit animus, nutat caput, labasco. Tu saltem nutanti capiti meo, nec præ dolore & mærore consistere valenti, leuam supponito, tu me labantē dextera tua amplectere obsecro. Fac me denique hunc amorem, quo gentem Iudaicam ceu matrem depereo, & quæ me omnino conficit, curam fortiter ferre: ac dum tu uotis nostris annuis, patienter expectare.

Adiuuro uos filie Ierusalem, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa uelit.

Iam faciam quod uis, o suauissima sponsa mea Ecclesia: recipe animum, nec amplius isthæc te cura conficiat. Tanta est tuæ charitatis, & precum uis apud me, atque efficacitas, ut nihil tibi negare possim. Iam igitur tuis victus precibus, omnes Iudæis quantumcunque atroces, in tuam gratiam remitto iniurias, iam eam gentem in meam fidem recipio, atque tutelam: & quam tu matrem agnoscis Synagogam,

gam, ego quoque eidem me ceu lactentem puellum, facilem, & placatū exhibeo: quin, & quum tu uoles, uirum. Tu interim perge quo cœpisti spiritu Iudæis Euangelium prædicare. Ego tibi perpetuò adero comes indiuiduus, qui omnino prosperos successus tuæ tribuam prædicationi. Vos uero o Iudæi porro uocet, adiuroque, ut quiescatis. Præfractum ceruicem iam aliquando flectite, ueteres legis ceremonias abiicite, paternas traditiones, uanas superstitiones, omnem denique perfidiam abiurate, me Deum & Messiam uestrum agnoscite, meam fidē, ac religionem pie, sancteque suscipite, Ecclesiæ meæ morigeros uos præbete, & persuaderi faciles illi acquiescite, quæ salutis uestræ desiderio, & amore confecta nunquam quieuit, donec assiduis ieiuniis, orationibus, & lachrymis, omnique pietatis officio, me uobis placauit, & reconciliauit. His itaque conditionibus nobiscum agere si placet, me, meamque Ecclesiam in urbem sequimini, nostra ciuitate.

A C T V S. V.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto (deliciis affluens) innixa super dilectum suum?

Ergo ne persuasum est tandem Iudæis, a nostris episcopis, & doctoribus, Iesum Christum nostrum, uerum Deum, & Messiam ipsorum esse? ergo ne uenit iam ab Ecclesia Christiana, spiritali Sion, ad desertam illam gentem, impietatis uepribus, & spinis obsitam, omnique gratia, & pietatis fructu tot annos carentem, liberator ille ab Isaia promissus, qui omnem abstulit a posteris Iacobi impietatem? ergo ne placari potuit impiæ parricidæ Iesus Christus, Deus noster, quæ illum semel crucifixit, sæpe excludit, quæ nuper riualem illius omnium hominum impurissimum admittit Antichristum? o profundum diuitiarum misericordiæ Dei, ut meritò gloriatur Misericordia aduersus iudicium. O admirandam Ecclesiæ nostræ lenitatem. O incredibilem charitatem, quæ assiduis se ieiuniis, & lachrymis conficere non destitit, orare nunquam cessauit, nullum pietatis officium omisit, modo Christi sponsi sui gratiam impetraret, quo ducere, & comite Euangelium genti illi feliciter prædicaret, ac Synagogæ uitam emeretur, a qua ipsa ad necem sæpe petita fuisset. Et effecit tandem sponsi sui nixa patrocinio, quod nemo hactenus efficere potuit, aut sperauit. Videas Ecclesiam totas reliquias Israelis toto antea orbe dissipatas, improbo prædicationis labore ad fidem coegisse; ac sua eximia charitate, patientia, & lenitate gentem illam excipiendo, alios uelut humeris impositos, alios mediis uinis complexos delicate, atque honorifice, quasi equis, quadrigis, lecticis, mulis, & carrucis (quemadmodum Isaia prædixerat) imo mollius adhuc & honorificentius reducere Ierusalem: & ceu in uasis mundis donum gratissimum Domino, in templum inferre. Hæc uero præclara facinora, hos triumphos, dum nostra nobis recenset Ecclesia, & ut par est, ad Christum refert, o fratres, nonne tanquam sponsa suo sponso nitens, rebus omnibus prospere gestis, de deserto summa cum gloria uobis redire uidetur, & Ierusalem urbem regiam triumphalis inscendere.

Adolescentula neophiti genitiles. Rom. 11. c

Isa. 59. d

Isa. 62. c

Isa. 66. f

Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Aliàs Heb. ibi te parturiuit mater tua, ibi te parturiuit genitrix tua.

Ecclesia. Ego uerò exulto præ gaudio, & tota gestio, proque tanto beneficio quantas maximas possum, tibi gratias ago, optime Max. sponse mi Iesu Christe, quod tibi tandem Iudæos reconciliarim, teque in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, (quæ tua fuit humanitas, & ingens animi magnitudo) introduxerim. Sed non possum satis mirari, quantum apud te possint pertinaces, & obstinatæ eorum, qui te supplices ad tuam crucem prouoluti sollicitant, preces: teque in ea arbore uelut grauissimis laboribus, & in suam gratiam susceptis periculis, defessum ac dormientem contemplantes, magnis animi sui clamoribus, & profusis lacrymis contendunt excitare, atque abs te, quæ optant impetrare. Ego quidem certe (ut de me ingenue fatear) nuper, quum de prædicando Iudæis Euangelio cogitarem, tuaque vnus ope ad eam rem sane arduam, quam parabam, me omnino indigere animaduertentem, nullum commodiorem locum capere potui, ubi te conuenirem, teque orarem: Nusquam alibi, quàm in cruce, magis exorabilem, te inueniri posse iudicavi. Quamobrem ad crucem tuam procidens, defixis in te oculis, lachrymans, & sublatis manibus, supplex cœpi obstrepere, clamoris cordis mei gemitibus altum inclamare, tuam gratiam, opem, & præsentiam, perstiti efflagitare, quumque nullum finem orâdi facerem, te tandem, qui hæcenus Iudæis dormire uidebare, excitavi, atque ad rem omnibus sæculis memorabilem conficiendam, comitem mihi, ducentem impetraui. Id quod ego me consequuturam omnino speravi, exemplo illius omnium quæ unquam fuerunt, quæ uelut futuræ sunt, saminarum ornatissimæ Mariæ matris tuæ: quæ quum te in eam arborem actum, sublatumquè uideret, totius Synagogæ tum infanæ & impiæ Matris tuæ, iaculis telisque peti, ipsæ quoque telis confossa, & transfixa, non leuiore tunc, quàm quæ parturit mulier, dolores pertulit: quæque quum te in lucem ædidit, ut sine ulla uoluptatis illecebra conceperat, sic etiam sine ullo doloris sensu peperit: Tunc tamen uisa sibi plane est, te parturire: quippe cuius animam (ut uates ille Symeon prædixerat) acutissimus doloris gladius transfuerberauit. ea inquam piensissima mater tua, sic te suis doloribus, & clamoris spiritus sui gemitibus, excitauit, sic in sui commiserationem mouit, ut Ioannem raræ puritatis, & pietatis virum, filium te alterum, & suæ orbitatis dulcissimum tulerit solatium.

Christus. *Pone me uelut Signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Opportune tu quidè mea Ecclesia crucis meæ fecisti mentionē: & quā oportunos is fit

is sit locus, ubi me cōuenire, & quæcunq; uoles, à me possis impetrare, recte iudicasti. Neq; enim aliam ob causam in crucem tolli me permisi, quàm ut omnes homines ad me traherem, omnesque unà mecum crucifigerem: & quemadmodum olim qui serpentem æneum in deserto pro meo typo in crucem sublatum, intentis intuerentur oculis, a læthiferis serpentum moribus liberabantur: sic nunc quicumque per fidem intentis cordis sui oculis, in me crucifixum conuersi, mihi fidunt, non pereant, sed mortis meæ efficacia, bona omnia, & bonorum omnium finem, ferant uitam beatam. Quamobrem tibi maxime consulo, ut me solum crucifixum cogites, me solum tibi ob oculos obuersantem semper habeas, me solum toto corde, tota mente, totisque tum corporis, tum animæ uiribus ames, & colas. Me habe pro sigillo, quo mihi cor tuum obfignes, ne amatoris alterius, aut alius cuiusquam rei impressionem admittas: exemplo illius perditæ turbæ cautior reddita, quæ nuper Riualis, efferatque hostis mei characterem in dextera sua, & fronte quum recepisset, unà cum immani illa bestia male periit: sed tu meo duntaxat notata caractere, qui imago & expressa Dei patris similitudo sum, me ad uiuum referas, & Deo fias quam simillima: tuo me Crucifixum dextro appende brachio. quod Minimosynum te mei assidue commonefaciat, & omnia quæcunque facere cogitaueris, ad meam folius Crucifixi gloriam exequi semper admoneat. Me denique pro cordis tui entelechia, & animæ tuæ habeto anima: unde ceu ex sacro perennique fonte omnis tua manet uita. Ut iam non tu, sed ego in te uiuam, qui etiam in hoc mortuus sum, & resurrexi, ut qui uiuunt, iam non sibi, sed mihi, qui pro omnibus mortuus sum, & resurrexi, uiuant. Ut iam intelligas, me meo iure cor tuum, omnemque uitam, & te totam mihi uendicare, qui meam uitam, meque totum pro te dedi.

4 Quia fortis est ut mors, dilectio. Heb. Amor. sicut infernus, emulatio. Hebr. sicut sepulcrum, Zelotypia.

Tanta fuit amoris in te mei uis, tanta Zelotypiæ meæ potentia, ut me conferent: perinde atque mors, & sepulcrum homines omnes conficiunt. tuo namque amore uictus, pro te quum adhuc inimica mihi esses & impia, turpissimum mortis genus obij, & triduum in sepulcro iacui, ut te in peccati sepulchro iacentem excitarem, tibi que splendidam, ac pulcherrimam uitam compararem. Porro scio Dæmones, mundiales homines, & carnem tuam, omnes mihi paratos mechos, qui te sponsam meam pulcherrimam de stupro appellent assidue, improbeque sollicitent. Ego uerò riualis omnino impatiens sum: is nimirum qui iam olim me Deum Zelotypum, ac uiolatæ fidei coniugalis ultorem acerrimum esse, interminatus sum.

6 Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum. Hebr. carbones ignis, qui a flamma Dei. Aquæ multæ non potuerunt extin-

*Ioan. 12. e
Ioan. 3. b
Num. 21. a*

Apoc. 19. d

*Colo. 1. e
Hebr. 1. a*

*Prou. 4. c
Gal. 2. d
Rom. 14. b
2. Cor. 5. c*

Rom. 5. b

tinguere charitatem. Heb. amorem, nec flumina obruent illam. 1

Et me etiamnum nexus ille urit, qui me olim in tuam gratiam ad crucem compulit, & sepulchrum, ingens plane amoris mei vis. Quem dixeris faces aut carbones esse ignitos, in sanis & maximis flammis accensos. A deo amorem, quo ardeo, & te amo, nulla aquarum uis extinguere potuit, nulla potuerunt obruere flumina, aut suffocare. Neque enim gentiles, & israelitici populi, qui Ierosolymis tempore passionis mee instar multarum aquarum in me unum facto impetu irrupere, me terre potuerunt, nec abs te abalienare, aut quo minus susceptum propter te cum morte duellum aggredere, remorari. Non Iudaeorum pontifices, non Herodes, & Pontius Pilatus, magna flumina, amoris mei flammam obruere, aut extinguere potuerunt. Imo, quo magis hi omnes confictis criminibus, conuitijs, a lapis, colaphis, uinculis, uerberibus, & cruce, suis ueluti fluctibus, amorem meum occultare ac cohibere nitebantur, eo magis cecus ignis aestuabat: adeo, ut ab ignita fornace cordis mei ingentes illae precum flammæ in extremo crucis conflictu, patri meo pro hostibus meis, qui me torquebant, intercessuræ, in cælum usque erumperent, *pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.*

Luc. 22. c

Sed dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione. Heb. pro amore quasi nihil despicient eum. 3

In uenias fortassis amicos, qui in amicorum gratiam, si opus sit, suas ope, omnesque fortunas exponant. Sed hoc leue est: & quod si ad solidæ amicitiae dignitatem spectes, pro nihilo pendi possit: & uix inuenias, qui non magis gloriæ cupiditate, quam amici amore captus, pro seruanda illius uita suam profundat: quod raræ & maximæ (quæ inter homines contingat) amicitiae rarissimum fuerit argumentum: at, qui pro inimicis, & interfectoibus suis intercedat apud iudicem, quique pro illis liberandis se ultro morti obijciat, præter me, inuenias neminem. Solus ego pro te, quasi inimica mihi esses, Deo patri supremo iudici intercessi, & me ipsum non meam, sed patris mei duntaxat, & tuam querens gloriam ultro crucifigendum obtuli, ut te sanctificarem lauacro aque, & uerbo uiuifico te emundans, ut te mihi exhiberem speciosam Ecclesiam sponsam meam, omni peccati labe emaculatam, omni sublata ruga, omnique pristini tui senij detracto uitio innouatam, quæ mihi sancta perpetuo, & inculcata permaneret. Vides igitur mea Ecclesia, ut meo iure te totam mihi poscam, te totam mihi uendicem.

Rom. 4. a

Eph. 5. e

Luc. 22. c

Iocn. 20. c

Soror nostra parua: & ubera non habet.

Sed, heus o focij, & sodales mei episcopi, & doctores charissimi, quos ego mei regni confortes, meique operis uicarios esse uolui: nescitis, ut populum iudaicum, quem ego semper pro germano fratre habui, uobisque pariter diligendum commendauimus, nuper recuperauimus, & ab inueterata perfidia sua, atque antiqui hostis nostri tyrannide assertum, maiorum suorum libertati, ac fidei restituiimus. Nos

Mat. 10. a

6

er-

ergo omni ope niti decet, ut homines ipsidem maioribus nobiscum progeniti, & nunc arctiore fidei, quam sanguinis nexu nos contingentes, in suscepta fide, & recuperata libertate permaneant.

Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?

Nec dubium est, quin fatanas serpens illi antiquus, hostis noster, ereptam sibi doliens prædam, omnes astus, & fraudes suas sit adhibiturus, ut eos cum adhuc mysteriorum fidei, & doctrinæ nostræ rudes sunt, à ueritate abducatur: ac tum per se, Angelum lucis mentiens, tum per ministros suos pseudo apostolos, qui meos apostolos belle norunt simulare, varios obtrudere nitens errores, & impia dogmata, sub pietatis specie deludat, & in suam rursus redigat potestatem. Vestrum igitur est, mecum tempestiue deliberare: & omnem dare operam, ne hi fratres nostri quicumquam detrimenti capiant, neue corporis nostri structura hac ex parte ruat, aut uitium ullum faciat. Quin, ut qui sancti nobis esse ceperunt, uestra opera in dies sanctiores fiant: & ad perfectam usque fidem, ac mei cognitionem proficiant, quo ad uirilem perfectamque ætatem meam, hac ratione perducti, desinant aliquando instar paruulorum uacillare, & instar fluctuum maris, impiorum ac ueteratorum placitis, quasi uentis, agitari. In hoc enim ego uos alios dedi Ecclesiæ meæ Apostolos, alios prophetas, alios Euangelistas, alios Pastores, & Doctores. Nempe, ad consumationem sanctorum, in opus ministerij, & corporis mei mystici, & spiritualis domus meæ, Ecclesiæ ædificationem. Cuius uos omnes mysterij per meum Paulum iam olim commonefeci.

1. Cor. 11. a

Eph. 4. c

Sodales Christi.

Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: Si ostium est, compingemus illud tabulis cedrinis. 4

Tu ne domine Iesu Christe, qui per te omnia nosti architectari, nos tuas operas consulis, qua ratione Iudei adhuc neophiti, contra astus, & uim hostium fidei nostræ instituendi sint, & confirmandi? quomodo inquam hæc tui corporis, & domus tuæ pars constabilienda sit, & communienda? Sed quo spectes satis intelligimus. Tentas nos, ut olim, Philippum. Nos igitur ut ille, nostram dicemus suam: tu quod tibi uisum fuerit, statues. Principio, inspiciendum diligenter, explorandumque nobis uidetur, cuiusque ingenium: & quos natura animofos, tum diuinitus doctos, deprehendemus, hos tanquam solidos spirituales lapides, ad spirituum arietum, & globorum bellicorum ictus fortiter sustinendos, abs te electos, pro muro Ecclesiæ, spiritualis domus, & ciuitatis tuæ, collocandos censemus: ac ne propius ad urbem accedere possit hostis Diabolus, & suis admotis vineis, murum suffodere, præceptis & consilijs Euangelicis, omnibusque utriusque testamenti mysterijs, & exemplis eisdem instituendos, & sic bene instructos, ac probatos, sacerdotes quauis iuuenes & neophitos, quibus uidebitur particularibus Ecclesijs præficiendos.

Id quod proculdubio fuerit, super eos, ueluti super murum saxeam menianam propugnacula argentea, pretiosa scilicet, pura, & sonora ædificare: unde prægrandibus sententiarum, & exemplorum demissis saxis, spirituales hostes ab Ecclesi-

Iocn. 6. a

Isai. 54.

1. Pet. 2. a

rum

rum (quibus illi præfecti fuerint) muris repellantur. Qualem olim meminimus te deditte murum Ecclesiæ Ephesinæ, quæ illi Thimoteum Pauli discipulum præfecisti. Verum quos humiliore ingenio in hoc abs te destinatos esse iudicabimus, ut prælati suis bene monentibus, pareant, & ex eorum præscripto te, tuosque fratres, ac ciues, ad se recipiant, hos sublimium rerum, assidua meditatione diligenter exercendos, tibi, & hominibus, dictis ac factis probandos, perpetua penitentia mortificandos, omniq; vitiorum carie immunes seruandos esse, censemus: quæq; illis supererunt, in pauperum usus refecatis, formidabiles Dæmonibus obijciendos esse. Atque hoc demum fuerit, verbis tuæ Ianuas tabulis cedrinis compingere, atque concludere: Imo verò ianitores instituire, viros instar cedri incorruptos, & integræ famæ, ac propter eximias uirtutes suas Dæmonibus formidabiles, & unâ cum Diaconis illis inferioris ordinis ministros, suo quosque ordine dignissimos, quorum opera & ministerio pij dumtaxat in nostram urbem admittantur, & irrumpere uolentes impii, canes & adulteri arceantur, tuisque sacerdotibus in tuam gloriam rite, & pro dignitate ministretur. Ac ita demum ex Iudæis fratribus nostris, quemadmodum te facturum prædixisti, sacerdotes tibi assumas, & leuitas: ut sicut cæli noui, & terra noua, restituatur in terris tuæ Ecclesiæ Hierarchia.

Apoc. 22. c

Isai. 66. f

Ego murus, & hubera mea, sicut turris. Hebr. sicut turres, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem habens.

Ecclesia. Recte quidem vos sodales sponso meo, mihiq; charissimi, de neophytis fratribus nostris Iudæis, statuistis: sed uestre sententiæ hoc addere visum est, ac singulos uestrum admonere, ut recens conuersos in Christum nostrum Iudæos, intra meam catholicæ Ecclesiæ fidem, & doctrinam Euangelicam orthodoxis omnibus probatam, omni ope nitamini continere: & ea dumtaxat, quæ mihi probata sunt docere: Præsertim, ut abiectis omnibus legalibus, cæremoniis, Pharisaicis traditionibus, ac Rabinorum suorum fabulosis, impiisque commentis, solum Euangelium, & Christum meum amplectantur. Ego enim in meam fidem, & tutelam illos recipio, quos fortiter tueri, ac benigne alere polliceor. Quod utrumque officium sola abunde præstare valeo. Cum enim ex quo Christo sponso meo charissimo reconciliata fui, pacemque ab ipso impetraui, ipsum apud me perpetuò habeam propugnatorem omnipotentem, & doctorem omniscium, ab eodem summas vires obtineo, quibus principes, & potestates, harumque rectores tenebrarum, omnes denique hostes tam uisibiles, quam inuisibiles possim repellere, atque intra mea mœnia conclusos, ceu ciuitas munitissima seruare ciues meos. Christum insuper multos iam annos audiens, consilij præceptisque Christianæ philosophiæ abundo, ipsum præterea, eiusque duces apostolos, & martyres heroas fortissimos perpetuò assequuta, eorum, meisque etiam aucta exemplis, his omnibus quasi lacte suauissimo plenum pectus cum habeam, & hubera præ ingenti lactis copia, quasi turres omni com-
meatu, & bellico apparatu refertas, extantia, puellios nostros Iudæos sola
abun-

Mat. 28. d
2. Cor. 10. b

- 1 abunde nutrire potero: & inde etiam quasi ex turribus, crebris iactis missilibus, ad murum accedere tentantes hostes ferire, proculque arcere. Si enim unus Ieremias propterea quod Deum suæ prædicationis comitem esset habiturus, pro ciuitate munita, pro columna ferrea, proque muro æneo, quem nulla principum, aut populorum uis posset expugnare, habitus est: quanto magis ego catholica Ecclesia, in qua Christus, Deus, & spiritus meus, fortis ac potens in prælio in finem usque sæculi permanet, os, & sapientiam tribuens, cui non possint omnes mei resistere aduersarij, ciuitas illa uideri debeo, quam, propterea quod Deus in medio eius sit, ad nullos unquam hostium incursum commouendam fore Regis psaltes canere solitus erat? Si nomen domini turris fortissima est, ad quam confugiens Iustus, uelut in alto constitutus, extra omnium telorum iactum est, merito mater Ecclesia, quæ exactam utriusque testamenti cognitionem, & nominis Dei uim in suo seruat pectore, hubera se habere affirmat turribus quàm simillima. Quippe quæ ditissima illa penu, & apparatu bellico ex sacro pectore illuc transmissio, in modum turrium supra modum turgeant, & attollantur: quibus admotos puellios suos ipsa & potenter alere, & extra omnium hostium tela collocatos, tueri possit. Hoc siquidem meæ doctrinæ peculiare est, ut & fideles potenter nutrire, & hostes fortiter ferire possit, proculque arcere.

Iere. 1. d

Psal. 23. b

Mat. 28. d

Lucæ. 21. c

Psal. 45.

1. Cor. 13. b

Vinea fuit pacifico in ea qui habet populos. Hebr. Salomoni in Baal Hamon tradidit eam custodibus, uir affert pro fructu eius mille argenteos.

- 4 O mea Ecclesia, vere tu quidem, & pie ingentia tua incrementa mihi fers accepta, qui tibi omnes remisi iniurias & noxas, tecum pacem feci, te patri meo reconciliaui, meo sanguine expiatam, proprièquè uitæ precio, de satanæ redemptam tyrannide mihi asserui, omni gratiarum genere dotauit, excolui, & exornauit, teque per omnes gentes, & nationes & populos propagatam, instar vastæ cuiusdam vineæ, magno emptæ, meis apostolis, & eorum successoribus episcopis, ac doctoribus excolendam tradidi, & custodiendam. His ego semper faueo, ac vires, felicesque successus tribuo, quorum, & mea in primis opera, industriaquè, ferax tu & fructuosa patri meo facta es. Tuos ille fructus tanti æstimat, ut mihi in primis tuæ feracitatis, & fecunditatis auctori, pro meis in te meritis, ampliorem, quàm ut facile dici aut cogitari possit, reponat gratiam. Me nanquè propterea quòd, ut quæ ipse de te mihi mandata dederat, omnino præstarem, ad mortem usque abiectissimam me abiecti, ab inferis excitatum, uitæ restituit immortalē: atque sublimem euectum in cælum, omnibusque tam angelorum, quàm hominum ordinibus, ac potestatibus præfectum, dextrum sibi facit assidere: & unâ secum cœlestia simul ac terrestria moderari, parique, immo uerò eadem fruente gloria, apud omnes tam qui cœlos, quàm qui externum terræ ambitum, & qui intimos
eius-

Christus.

Phil. 2. b

Heb. 1. a

eiusem recessus colunt, in eodem diuinitatis honore haberi, colique, & obseruari. Quin & apostolis meis & martyribus, quique iisdem cum illis hactenus ingressi sunt vestigijs, episcopis & doctoribus operosis cultoribus, & sollicitis custodibus tuis, optimus ille pater Deus quantam maximam pro suis quisque meritis capere possunt, rependit mercedem, & uitam beatam.

Uinea mea coram me est. Mille tui pacifice, & ducenti iis qui custodiunt fructus eius.

Verum enimvero hoc tempore nihil certe mihi gratius, nihilve optabilius contingere potuit, quam quod uideam populum Iudaicum; uineam illam electam, quam olim plantauit summus agricola pater meus, ad optimum ingenium primigeniarum suarum uitium, Abrahami, Isaaci, Iacobi, & aliorum insignium maiorum suorum, atque meorum, a quibus maxime degenerauerat, rediisse. Hæc sane uinea tanquam mihi cognata, & hæreditaria, mihi semper chara fuit: & eius unius maxime restituendæ, atque excolendæ gratia, ad homines Iudæos Iudæus ego, & Iudæorum minister factus, de celo descendi, sanguinem & uitam profudi: neque quicquam quod ad ipsius restitutionem faceret, ac culturam, unquam omisi, quin ad patrem reuersus in cælum, pro meis fratribus, & cognatis, orare nunquam destiti, donec, quod ipsi iam uidetis, meliorem ipsis mentem impetraui: & quod iam olim dum in humanis agerem, illique maxime laborarem, promerueram, obtinui. Nempe, ut mea opera expleta lex uetus, ceu maceries quædam ruinosæ, quin & peccatum, omnis inimicitiarum, tum inter Deum & homines, tum inter duos populos, causa tolleretur: atque ex duabus ingens una fieret uinea, patri meo perquam utilis, & fructuosa. Hanc ego acceisionem tuam, quæ tam multis nominibus ad me attinet, haud secus quam te mea gentilis Ecclesia, sedulo curare, ac diligenter colere, institui: tibi que & uobis omnibus episcopi, & doctores mei, summa cura, omnique ratione excolendam, ac custodiendam committo. Vestrum erit, uestram omnem operam, & industriam in ipsam collocare: & pro uirili uestra, ut uberrimos ex ea fructus pater meus capiat, efficere. Suum quisque bona fide munus obeat, ego omnibus adero, ego uires suggeram, ego uosque, & hanc uineam meam curabo, uestros conatus, ut foeliciter cedant, cælesti agricolæ gratum facturus, efficiam. A quo uicissim amplissima ipsa spero, & uobis pro suo cuique modo, & labore, polliceor præmia. Vigilare igitur dum redeo: & strenuam meæ uineæ nauate operam, meos hortos curate sedulo.

Quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire uocem tuam.

O mea suauissima Ecclesia catholica, quæ & ipsa hortus es mihi gratissimus, & omnium mearum Ecclesiarum, ac singulorum electorum, uelut hortorum

torum meorum, satagis, Ecce iamdiu & sæpe sæpius abs te uocatus, uenio, adsum mecum omnes Angeli sodales mei, & communes amici nostri. Fare iam, age, quid metuis? Quid est, quod teque, tuumque spiritum assidue clamare audio, Veni, ueni, ueni domine Iesu. Ecce, iam ueni, sicut olim promisi: & merces mea mecum est, ut reddam unicuique iuxta opera sua. Coram sum, quem uocas. Opta quod uelis. Tu modo loquere. Scis enim, me tua oratione mirifice delectari. Delectantur & ea hi omnes amici nostri: teque loquentem idcirco audire percipiunt. Hi hactenus preces & uota tua summa cum uoluptate auscultarunt, & ad me bona fide retulere: te mihi, patrique meo de meliore semper nota commendare soliti, & in hoc (ut aliquando monui) patris mei cælestis faciem perpetuo obseruantes.

Fuge dilecte mi, assimilare capræ hinnuloque ceruorum super montes aromatum.

Optime & vita mea mihi charior, sponse mi domine Iesu Christe, uenisti tandem diu multumque uocatus mihi, & expectatus, Felix, faustusque sit nobis aduentus tuus. Ecce iam exoptata spirat regenerationis nostræ dies, iam te exorto, summo sole, & Rege nostro, principum omnium & potestatum, ceu liquefcentium montium, umbræ contrahuntur: iam omnis creatura liberabitur a feruitute corruptionis: iam uita nostra, quæ hactenus in te condita latuit, unà cum tua uita, & gloria, uniuerso orbi reuelabitur: iam corruptibile hoc corpus induet incorruptionem, & mortale immortalitatem: iam denique tecum de peccato & morte triumphaturi, hostibus nostris. Osæum hoc carmen canentes, insultabimus, *Absorpta est mors in uictoria. Vbi est mors uictoria tua? Vbi est mors, peccatum, stimulus tuus?* Bonum certamen certauimus, cursum consummauimus, fidem seruauimus, uicimus. Gratias quantas maximas animi nostri capere possunt, habemus, & agimus Deo patri summo, tibi que eius summo filio Domine Iesu Christe, per quem ille primum elegit nos ante iacta mundi fundamenta, ut essemus sancti & inculpati in conspectu eius per charitatem: pro magnifica deinde electione hac omni benedictione spirituali in cælestibus benedixit, ut unà tecum resuscitati & uiuificati, inter cælites unà tecum ad dexteram patris sedente supra omnem potestatem, & uirtutem, & dominationem, & quodcunque tum in hoc sæculo tum in futuro nominatur nomen, aliquando confideamus. Insignem denique hanc uictoriam nobis comparauit, per quam itur ad triumphum, & æternum Regnum tuum. Hoc tantum restat dicere, teque orare optime maxime Iesu Christe, quod iam dico, teque supplex oro, ut omnibus sublatis moris, sicut olim promissisti, nos omnes ex quatuor plagis ad te uenire iubeas: nos, (ut uates tuus Paulus futurum prædixit) ad te in istam lucidissimam nubem rapias: teque, & nos è conspectu hominum impiorum quam celerrime in cælum subtrahas, procul e fœtidis huius mundi montibus ferinum Leonum & Pardorum uirus olentibus, in montes cælestes omnium gratiarum, & uirtutum tuarum, ac uotorum nostrorum aromaticam spirantes fragrantiam. Audiat tandem de te obsecro tua

Eccle-

Ecclesia promissa illam iucundissimam vocem tuam. *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te. Veni de Libano sponsa mea, ueni, de Libano, ueni, coronaberis. De capite Amanæ, de vertice Sanir, & Hermon, De cubilibus leonum, & de montibus Pardorum. Item & illam, Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis a constitutione mundi Regnum. Iusseris, ad te imus, ad te rapimur, tecum semper beatæ victuræ. Amen.*

Paraphrastica expositionis

F I N I S.

COSMAE DAMIANI
HORTOLANI

COMMENTARIA

In Canticum Canticorum Salomonis,

IN QVINQVE PLENIORIS

Interpretationis Libros distributa.

LIBER I. ACTVS I.

Osculetur me osculo oris sui.

5 **L** CCE, in scenam prodit puella Regia summi Regis filio iam pridem desponsa: quæ miserando quodam casu è paterna regia abducta, inter Barbaros hostes sub Barbaro tyranno inuita cum detineatur, frequentes ab Imperatore accipit nuntios illius uerbis bono eam iubentes esse animo. Breui enim affuturum regium sponsum, a quo in libertatem asserenda sit, & pristinae dignitati maiore quam antea cum gloria, restituta, optatis nuptijs potitura. Longioris tamen moræ impatiens, nullos iam ad se mitti nuntios: sed ipse ut aliquando ueniat sponsum, hoc misso libello summum Regem suppliciter orat. *Osculetur me osculo oris sui.* Sic diuinus noster Poeta Salomon hoc Epitalamio in huius mundi scenam producit Ecclesiam Dei patris summi gloriam.

H ad

ad cuius imaginem & similitudinem ab ipso facta sit, & Christo unigenito eiusdem filio ab orbis initio uerbis illis pacta: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adheret uxori suae: & erunt duo in carne una.* Sed quæ serpentis astu a splendente Paradisi regia in tenebrosum huius mundi regnumeducta inter rectores harum tenebrarum, & sub horum truculento principe Sathana, inuita detinetur: & se duram sub lege peccati seruire seruitutem, cum Paulo in hunc modum queritur, *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis.* Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Grauius etiam dolet ob peccatum primi hominis mortem in omnem illius posteritatem, atque adeo in paruulos, qui nihil peccarint, nisi quòd, in communi illo omnium parente, quum is peccauit, fuerint, eiusdem peccati rei sint, irrupisse. *Peccatum inuauit in mundum, & per peccatum mors: & ita mors in omnes pertransiit, in quo omnes peccauerunt.* Et rursus. *Regnauit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen; etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem pruaricationis Adæ.* Dolet præterea, propter peccatum illud, Adamum sibi & suis posteris iustitiam, quæ ipsi congenita fuerat, amisisse, & Dei gratiam, quibus amissis uiribus & adiumentis, sit attenuatum inclinatumque sit liberum hominis arbitrium, ut male quidem per se agere & peccare possit: bene agere uero & quæ Deo grata sunt, ac cælo digna efficere non item. Sic contenebratam esse hominis mentem, quæ antea Dei sensum probe tenebat, ut quæ recta essent, & illi placita acute cerneret, & corporis sui domina hæc eadem corpore nihil renitente præstaret: iam nunc in potestatem redacta corporis, malis cupiditatibus seruire cogatur: ac tetris perturbationibus obnubilata, quod bonum & rectum est videre vix possit. Quin quod bonum esse, procul, & ceu per nebulam uiderit, in uniuersum, ac uelit, persequi nequeat & ad opus exigere: sed in malum quod odit & auersatur cæca precepsque rapiatur. *Ego inquit Paulus personam hominis lapsi agens, nec dum restituti, carnalis sum, uenundatus sub peccato: quod enim operor non intelligo. Non enim quod uolo bonum hoc facio: sed quod odi malum.* Et Medæa apud Ouidium sic queritur, video meliora, proboque: deteriora sequor. Accedit ad doloris cumulum, quod à lege unde contra hæc mala se maxime adiutum iri sperauit, nihil subleuetur: quin potius inde magis exasperato ac reuiuifcente peccato, morti obnoxiam magis se esse deprehendat, quam ante acceptam legem. *Ego inquit idem Paulus uiuebam sine lege aliquando: Quum autem uenisset mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem.* Diligenter igitur obseruans infelicem sortem suam, & extremam miseriam, in sola Dei gratia, quæ hæcenus paucis obtigisset, suorum omnium malorum presentissimum remedium situm esse animaduertit, memor promissum sibi a Deo fuisse sanctum illud Abrahami semen, & diuinum nepotem, qui hominis noxam præstaret, iniuriarum omnium obliuionem induceret, pacem faceret, Deum homini placatum redderet, & hominem Deo gratum: cuius denique merito omnes gentes essent benedicendæ. Memor insuper illius legationis, quam olim per Oseam Deilegatum accepit, *Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & misericordia, & in miserationibus; & sponsabo te mihi in fide, & scies quod*

1 quod ego dominus. Item & huius, quam ipsi explicauit ille alius legatus disertissimus Isaias in eandem sententiam. *Videbunt gentes iustum tuum, & cuncti Reges inclytum tuum: & uocabitur tibi nomen nouum, quod os domini nominauit: & eris corona gloriæ in manu domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non uocaberis ultra derelicta, & terra tua non uocabitur ultra derelicta: sed uocaberis uoluntas mea in ea, & terra tua inhabitata.* Hebr. Beula (id est) maritata: quia complacuit domino in te, & terra tua inhabitabitur: hoc est marito iuncta erit: habitabit enim iuuenis cum uirgine, & habitabunt in te filij tui, & gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus. id est. Sicut enim 2 adolescens uirginem sibi maritat, sic maritabunt se filij tui tibi: & sicut sponsus gaudet super sponsa sua, ita gaudebit super te Deus tuus. Has & plerasque alias in hanc sententiam ad se a Deo missas legationes recolens, & secum reputans sponsa, Item & decursa tempora ad calculum ex oraculis patriarchæ Iacobi, & Danielis prophetæ reuocans, ac suorum temporum statum diligenter considerans, nempe Herodem hominem alienigenam in Iudæa regnare, Sacerdotium exteris uendere, omnia tum humana, tum diuina iura prophanare, iam cum præsentatur sponsum aduentare non ornata intortis, crispantibusque calamistro crinibus, non auro & margaritis, uestiue 3 preciosa: sed modesto habitu uerecundiæ & sobrietatis, omnisque pietatis, & uirtutum omnium ornamentis conspicua, defixis in terram genibus, puras manus leuat, intentisque in cælum castissimis oculis in eandem sententiam, in quam olim orabat Isaias, Deum patrem supplex orat, ut desinat iam legatos prophetas ad se mittere, ipse tandem sponsus ueniat, ipse optatissima oscula præbeat. *Osculetur me (inquit) osculo oris sui.* Ut enim propheta ille in gratiam huius sponsæ se non prius orandi finem facturum, quam quæ sponsæ optabat, impetrasset, dicere solitus erat. *Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec egrediatur, ut splendor iustus eius, & Saluator eius, 4 ut lampas accendatur.* Quin & ipsam quoque sponsam his uerbis hortari. *Qui reminiscimini domini, non taceatis, & ne detis silentium ei donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem in terra: ut inquam Propheta ille longe ante aduentum filij Dei in gratiam Ecclesiæ, quæ spiritalis Syon est, & cælestis Ierusalem, nimirum quæ è fidei specula gloriam domini contemplatur, & pacem Dei uidens, in cælis iam conuersatur, obfirmato animo, Deum patrem orare solitus erat, & ipsam ut pro se oraret, hortari Ecclesiam, ut aliquando tandem decretum suum ipse exqueretur, quo ut ait Paulus, instituisset in dispensatione plenitudinis temporum per Christum filium suum omnia tam cælestia, 5 quam terrestria instaurare, maxima illa promissa præstare, per quæ Ecclesiam filio suo coniungeret, suæque naturæ, ut testatur Petrus, participem faceret: sic etiam Ecclesia ubi ea tempora decursa esse eodem spiritu docta deprehendit, Deum patrem pro se orare non cessat, ut, quæ pater ille optimus Maximus multis oraculis, multisque in hoc missis legatis se exhibiturum generi humano filium suum Ecclesiæ suæ sponsum, & consiliatorem promissit, exhibeat: qui se non a tyrannide Pharaonis, non ab operibus luti, & lateris, non ab ægypto, ut olim liberari orabant filij Israel, sed a longe grauiori Diaboli tyrannide, qui habet mortis imperium, a luteo corpore peccati & mortis asserat, a tenebroso sathanæ regno in regnum gloriæ suæ transferat, & diuinæ pariter, at-*

que humane naturæ, quæ in eo mirabilis futura fit, coniunctione, speciem velut
 suavisissimi osculi sanctæque fidei & mutua benivolentiæ conjugalis symbolum
 sibi præbeat, certissimum futurum argumentum, quo se iam placatum homini-
 bus esse ostendat, pacemque cum ipsa fecisse, & quam per Ieremiam pollicitus fit,
 ἀμνηστία quæ demum orationis illius vis est osculetur me osculo oris sui. hanc
 vero nos orationem esse electorum, qui aduentum Christi proxime præcesserunt
 retro docuimus in nostro introductorio. Atque hæc omnia sponsæ tam facile an-
 nuisse Deum patrem, statim Christo nato sic concinentes angeli nobis gratulan-
 tur, *Gloria in excelsis Deo & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Vel vt in
 Græco est εὐδοκία hanc ergo ἀμνηστία, hanc pacem, & Dei erga homines bonam
 voluntatem sibi dari, sub nuptialis osculi tropo Deum patrem orat Ecclesia.
 Hoc ipsum osculum gratia illa est, & pax quæ a Deo patre nostro, & domino Ie-
 su Christo omnibus Ecclesijs Paulus imprecatur. Hoc sane osculum illud est,
 quod iam iam ad patrem transiturus Ecclesiæ præbet Christus, quum apostolos
 sic affatur. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Quod ipsum osculum
 deuicta morte, omnibusque hostibus superatis victor sponsus rediens eidem al-
 tius infigit sponsæ, pacem suis apostolis precatur, & spiritum suum vnâ cum po-
 testate remittendi peccata eademque retinendi impartiens. Quem quidem spiri-
 tum in die Pentecostes tanquam promissum illum apud Isaiam pacis fluuium co-
 piofissime in eosdem quum effudisset, tot ille tunc osculis sponsam suam suavis-
 sime deosculatus fuisse videtur, quot gratias & charismata spiritalia ea die suis
 impertijt. Quin & quot hominibus peccata remisit, quot præcepta dedit, & confi-
 lia, quot sapientiæ suæ aperuit mysteria, quot morbos curauit, quot dæmones ex-
 clusit, quot mortuos suscitauit, quot denique beneficia nobis tribuit; tot ipse
 sponsus oscula sponsæ suæ dedit suavisissima. Et hæc tam multiplicata sibi
 dari oscula, pluratiuo numero illa vtens in Hebræo sic postulat *אֶשְׁקֶנְךָ מִשְׂקֵי*
 hoc est, osculetur me osculis oris sui. Quomodo etiam legit & interpretatur
 Apolonius in doctissimis, quos in hunc librum ædidit Commentarijs. Possumus
 & hunc tropum sic patri accomodare, vt per filium suum visus sit velut oscu-
 lis & contactu oris sui genus humanum & Ecclesiam suam velut sponsam oscu-
 lari, quum ille, qui se ex ore altissimi prodijisse gloriatur, humanæ naturæ
 iunctus est, & quæ memorauimus in Ecclesiam suam contulit beneficia, &
 omnium summam spiritum suum, per quem quasi osculo sponsi in os suum
 inspiratum, sic illi adhæsit Ecclesia, vt vnus cum eo spiritus facta sit, qui sic
 ipsi adhæssit, vt vna cum ea fieret caro. Qui enim adhæret Deo, (inquit
 Paulus) vnus spiritus est. Et idem quum citat verba illa ex Genesi, *pro-
 pter hoc relinquet homo patrem & matrem & adheret uxori suæ, & e-
 runt duo in carne vna*, exclamat, Sacramentum hoc magnum est. Ego
 autem dico in CHRISTO & Ecclesia. Atque inde probat, nos mem-
 bra esse corporis CHRISTI, de carne eius, & de ossibus eius. Et ali-
 bi vtrumque complexus mysterium, quia inquit pueri communicauerunt
 carni & sanguini, & ipse communicauit eisdem. & CHRISTVS de pri-
 ma coniugij institutione loquens, suum sermonem sic concludit. *Itaque
 iam non sunt duo, sed vna caro*. Hæc uero uerba Augustinus in Psalm.
 trigesimo, accommodans mysterio CHRISTI & Ecclesiæ, CHRISTVS
 inquit caput & corpus suum, ipse dixit quum de coniugio loque-
 retur

1 retur, erunt duo in carne vna, igitur iam non duo, sed vna caro fit. Ergo tanquam
 ex duobus vna quædam persona ex capite & corpore, ex sponso & sponsa. Nam
 vnitatem personæ huiusmodi miram & excellentem commendat Isaias Prophe-
 ta. Nam loquens etiam in eo Christus tanquam in Propheta, ait. *Sicut sponso
 alligauit mihi mitram: & sicut sponsam ornauit me ornamento*. Se dixit spon-
 sum, se dixit sponsam. Quare se sponsum? Quare se sponsam? nisi quia erant
 duo in carne vna? Hæc itaque admiranda oscula illa sunt, hæc illa ineffabilis
 corporis & animi ad sponsum suum adhæsiō, & quam Ecclesia vehementer ex-
 petit, totaque animi contentione patrem sponsi orat, unio, quum ait, osculetur
 me osculo oris sui. Id vero abruptum est dramatis principium de more aman-
 tium, præquæ amoris vi, ac perturbatione nec ordinem, nec modum, nec ora-
 tionis peripicuitatem in amoris significatione seruantium. Habet etiam repe-
 titio illa *osculari osculo*, amoris; Epitafim, & Emphasim; Hebraicam, qualis est
 illa, morte morieris, pro eo quod nos dicimus, omnino morieris, ut etiam hoc
 loco pro eo id dictum accipimus, omnino me osculetur. Quin & numerus mul-
 titudinis vehementiam amoris habet: sic enim indicat, se non contentam fore
 uno osculo: sed adeo familiarem & assiduam sibi optare sponsum, ut assiduis
 ipsius osculis frui possit, & delitijs. Eodem etiam spectat pleonasmus ille. *Oscu-
 lis oris sui*. Possunt & hæc uerba tropologicos unicuique animæ perfectæ ac-
 commodari: & omnium maximè beatissimæ illi uirgini Mariæ, cui uni tanquam
 absolutissimæ, & gratissimæ Deus pater filium suum oris sui osculum charissi-
 mum, atque omnium gratiarum oblectamenta contulit. Conueniunt denique
 hæc eadem uerba anagogicos Ecclesiæ in castris huius mundi militanti, & ad
 trophæum delitiæque eius Ecclesiæ, quæ iam summa cum gloria in cælo trium-
 phat, anhelanti. Hæc enim primitias spiritus cum acceperit, intra se gemit in-
 terim dum adoptionem filiorum Dei expectat, Nimirum, redemptionem cor-
 poris sui: & eam libertatem, quum legibus soluta corporeis, toto spiritus impe-
 tu in Deum ferri possit, & in unum spiritum cum eodem omnino commisceri.
 Sed abstrusiores sacrarum literarum sensus, & altius philosophandi scientiam fa-
 pientioribus concedentes, nos humiles historicum sensum duntaxat, & allegori-
 cum persequi, continuandæque sacræ historiæ rationem his commentarijs tra-
 dere contenti sumus. Postremo illud etiam annotare uisum est, hanc ipsam ra-
 tionem Idiotismum posse habere Hebraicum, vt in tertia persona ad secundam
 dirigi posse uideatur: qui hebraismus in sacris literis frequentissimus est, qualis
 ille est hoc libello semel & iterum repetitus, *Leua eius sub capite meo, & dextera
 illius amplexabitur me*. Pro eo quod est, leua tua sub capite meo sit, & dextera tua
 amplexetur me, o sponse mi. Quo etiam modo hoc dictum esse sponsæ uideri po-
 test. O sponse mi, osculare me osculo oris tui. a qua phrasi ne ipsi quidem abhor-
 rent Græci. Nam Hesiodus statim initio libelli, quem ipse inscripsit *ἄργα καὶ ἄμειψαι*
 ad musas loquens *σπείρειν πατέρα*, id est, suum patrem dixit, pro uestrum patrem.
 Quo etiam idiotissimo nos hispani honoris, aut blanditiarum gratia sæpe utimur:
 & scripturam quotiescunque utitur, semper vti certum est. Quod vtrumque ora-
 tionem sponsæ maxime decet. Illud quoque admonere lectorem operæ precium
 visum est, Ecclesiam, quæ hoc loco sub typo sponsæ inducitur orans Deum pa-
 trem, ut filium sponsum suū ad se mittat, aut ipsummet sponsum, ad se ut accedat,
 in Apocalypsi induci sub typo mulieris grauidæ, nēpe quæ Dei filiū iam per fidem

& spem cum mente conceperit, hunc ipsum vehementer aueat corpore concipere, hominem factum in lucem ædere. Id uero promissum ante multa sæcula cum haecenus dilatatum sit, ipsam quasi parturientem cruciet. Ut enim alibi idem, qui hunc libellum conscripsit Salomon, ait, *spes quæ differtur cruciat animum*. Quos vero det clamores hæc mulier sic parturiens paulo superius ex prophetis retulimus: eorum porro summam hic complecti uidetur clamor, *Osculetur me osculo oris sui*. Cum enim res eadem mystice & spiritualiter tractatur, pro varijs mysterijs & mysticis sensibus, quos idem locus (ut docet Augustinus) in sacris literis sæpe continet, idem personis varias & admodum diuersas personas accomodare nihil uetat. Itaq; de hac oratione Ecclesiæ ut personam sponsæ quæ nobis haecenus dicta sunt, eadē eidē Ecclesiæ sub persona mulieris grauidæ, & Dei filium parturientis facile accomodare. Nam nihil incommodi est, si Ecclesia sponsa dicatur Christi, quatenus per fidem & aquæ lauacrū uerbo uitæ accedente (ut docet Paulus) eam sibi ille despondit, & eadem mater Christi uocetur, qua ex uirgine Maria quæ præcipua pars Ecclesiæ fit, natus ipse eiusdē filius est. Quæadmodū prope quæ ex Maria natus est, filius Dauid in Euangelijs, & apud Paulum ex semine Dauid, secundum carnem natus dicitur. In quem sensum exposita uerba hæc, *osculetur me osculo oris sui*, conuenienter et per tertiam ad secundam personam referuntur. Nempe, ad Dei filium, quem Ecclesia precatur, ut condonatis sibi iniurijs, & secum facta pace, iam tandem in se illabatur: & de uirgine in clyta homo factus in lucem prodeat: quod ipsa stupendum liberationis suæ signum indubitata fide, & Isaïæ oraculo nix iam diu expectat. Atque ita minus abrupta uidebitur Enallage personæ, & oratio magis continens, quum hæc in secunda persona statim subiungit sponsa.

Quia meliora sunt ubera tua uino.

Vastus est hic hiatus propter admirandam breuitatē quæ amat sacræ literæ, & uel maxime in hoc libello amatorio, propter causas iam nobis in Isagogico libello expositas. Relinquitur enim lectori cogitandum, ex auditam fuisse orationem sponsæ. Sponsus tandem uenisse, eam complexum osculatumque fuisse, sequitur eidem complectendum, osculandum & fouendum exhibuisse: sponsam uero de uerbo illo uitæ, quod (ut testatur Ioannes) fuit ab initio, quod ipsa audiuerit, quod oculis suis uiderit ac perspexerit, quod manibus suis contrectauerit, facta ad sponsum apostrophe hæc referre. *Quia meliora sunt ubera tua uino*. His uero uerbis immensam quæ ex præsentia & consuetudine sponsi sui ipsa capiat uoluptatem, significari intelligimus. *Quam magna inquit Dauid multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te, perfecisti eis, qui sperant in te in conspectu filiorum hominum*, & alibi, *Inebriabuntur ab uertate domus tuæ, & torrente uoluptatis tuæ potabis eos*. Psalm. 35. Hanc igitur incredibilem sponsi suauitatem solis pijs hominibus, & qui Deum religiose colunt, notam, sub Symbolo huberum, quæ impijs humanæ uoluptatis uino ebrijs uidere, nedum contrectare, aut fugere non permittitur, sponsa exprimit his, *וְהָיָה חֵבֶרֶת כִּי יִשְׁתֶּה* quæ nonnulli ex sententia hebræorum sic uertunt, Quoniam meliores sunt amores tui uino. Nomen enim חֵבֶרֶת hebræis homonymum est ad amorem, & huber. Spectantes itaque Hebræi & nostri qui Hebræorum sequuntur sententiam; personam sponsi, cui hubera, mulieribus tantum alendi fætus gratia a natura tributa) ut docet:

Augu-

1 Augustinus) præter decorum sit tribuere, amores malunt hoc loco uertere, quam hubera. Quod etiam præsentis argumento longe magis uidetur congruere. Ex latinis sunt, qui ut nostram tueantur additionem, & sermonis uidentur impropriatē, hæc uerba uolunt esse sponsi ad sponsam. Sed hos Lyranus iure arguit ex vi sermonis Hebraici, ubi pronomen affixum masculini generis sit, aut saltem pro masculino receptum Hebræis, qui non *וְהָיָה חֵבֶרֶת* legunt. Iam ergo pro uulgata additione dicat aliquis, in ea esse catacresem, qualem illam esse uult Fabius, Leo pariet, at pater est. Et ne longe exempla petamus, qualis etiam illa est apud Paulum, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in uobis Christus*. Manifesta est enim hoc loco abusio, ubi Paulus dolori quem patitur, in reuocandis ad Christum Galatis non habenti suum nomen, parturienti uocabulum tribuit. Sic & hoc loco Salomon alimoniam spirituali, nempe doctrinæ Euangelicæ, & spiritus sancti donis, quibus sponsus suam alit Ecclesiam, cum proprio careat, nomen tribuit lactis, quod per methonymiam appellat hubera. Sunt & qui metalepsim. 1. transumptionem hic esse putant, a uisceribus ad hubera, per quæ uolunt viscera misericordiæ Dei nostri, quorum meminit Zacharias in Euangelio, significari. Ut etiam hoc modo geminus hic subit tropus, abusio & transumptio. Ego uero hoc loco etiam citra catacresem sub allegoria, Methonymia & methalepsi abditissimum quendam sensum latere existimo. Cuius inueniendi gratia, quum eos, qui de naturis animalium scripserunt, euoluerem, apud Aristotelem sic scriptum inueni. In maribus inquit lac fieri potest. & alio loco. Maribus inquit, magna ex parte nec bestijs nec hominibus gignitur lac. Fieri tamen potest, ut aliquibus interim gignatur. nam & in Lemno insula, capro ex mammis, quas geminas iuxta genitalia gerit, tantum lactis emulgebatur, ut colostrā inde conficerent. Quod idem etiam proli masculinæ illius euenisse accepimus. Sed hæc ostentis annumeranda potius sunt. Nam & Lemnio illius pecoris domino consulenti Deus amplius incrementum peculij futurum respondit. Viris post pubem exiguum nonnullis exprimitur. Veruntamen per suctum frequentiore, uel multum aliquibus prodijisse, traditum est. Quod si licet hæc, quæ de natura hirci ab Ethnico philosopho prodita legimus, ad Christum transferre, sub hirci typo non raro adumbratum in sacris litteris, admodum fit uerisimile, Salomonem animalium naturas apprime callentem, quod rarum est in animalibus, & ostenti loco, signum tamen amplioris futuri gregis, quum de spiritali generatione & gregis Christiani propagatione loqueretur, hoc ipsum Christo spiritalis gregis uiro, consulto tribuere uoluisse: ut futuram sub illo innumeram sobolem significaret: quam deinde Isaïas apertius in hæc uerba designaret; *Letare sterilis quæ non parit, decanta laudem, & hinni, quæ non parturiebas, quoniam multi filij deserti: magis quam eius, quæ habebat uirum. dicit dominus. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas, longe fac funiculos tuos & clauos tuos consolida: ad dexteram enim & ad legnam penetrabis, & semen tuum gentes hereditabit, & ciuitates desertas inhabitabunt*. Huius porro olim sterilis & deserta sponsus uir ille perfectus est, ex cuius huberibus recens geniti infantes copiosissimum illud lac possint fugere, quod ut appetant, omni posita malitia, omni dolo, inuidia, simulationibus omnibus depositis, & detractionibus, hortatur Petrus, ut ipsius usu optime alti, ad iusta possint peruenire incrementa & in perfectos uiros euadere. Appetunt

H 4 au-

Fabius. lib. 8. cap. 6.

Galat. 6.

Luc. 1.

Aristo. Hæsto. ani. li. 1. cap. 12. li. 3. ca. 20.

Esa. 54.

1. Pet. 2. Luce 11.

autem rationabile & doli expers lac, qui (ut ipse sponsus iubet) robusta nixi fide, semper erant, & indefesso orationum suctu ipsius fatigant hubera : nec frustra nitentes caelesti assatim fruuntur nectare & ambrosia . Præterea sicut Apostoli in Christi locum suscepti modo uiri, modo feminae, modo patris, modo matris & nutricis, pro variis officijs, quæ Ecclesiæ præstant, personam induunt. (Paulus enim Corinthiorum patrem, Galatharum matrem, & Thessalonicensium nutricem proficitur . Et ipsemet Deus modo patrem piorum hominum, modo matrem agit) sic & Dei sapientia hoc loco eiusdem Ecclesiæ viri, & matris personam uideri potest sustinere, & pro matris officio quod paruulis adhuc præstat, hubera ipsi attributa esse commode possumus intelligere . Nec quemquam debet offendere, quod eodem uersu tam diuersas personas Christo tribuamus . Nam alio etiam loco & matri, & uxori eorum, qui sui cupidi sunt, nihilo maiore uerborum ambitu comparatur . Iustitia enim Dei in Ecclesiastico de se sic loquitur . *Qui continens est iustitiæ apprehendet illam : & oluabit ei quasi mater honorificata, & quasi mulier à uirginitate sua suscipiet illum* . Christus porro (ut docet Paulus) factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio . Quæ eadem ipsa sapientia eodem libro de se ait , *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei* . Hoc igitur nomine recte quis dicat, Ecclesiam, quum admiratur eximium amorem & maternum officium, quod sponsus infantibus adhuc, & tenellis filiis suis præstat, admirandamque suauitatem spiritus, & rudimentorum fidei, quibus ille ut nutrix paruulos & infirmos nutrit, sponsi sui hubera commendare : & per Methonymiam & metaphoram, spiritum & primordia fidei, quibus per Baptismum recens nati aluntur, omnibus humanis uoluptatibus & doctrinis quantumcunque exquisitis, & plausibilibus sub lactis, & uini similitudine longe anteferre . Sic enim hoc loco per uinum omnia, quæ hominibus optime sapiunt, & maximam afferre solent uoluptatem, significari existimamus : ut loco superius citato mellis & faui comparatione eadem designari certum est . Quibus omnibus spiritum suum, & hæreditatem dulciorem esse, hæc eadem affirmat Dei sapientia . *Vinum (inquit sapiens) in iucunditatem creatum est* . Et idem inquit . *Vinum & mistic letificant cor : utroque tamen magis dilectio sapientiæ, quod ipsum hoc loco ingenue proficitur sponsa* . Præter hæc etiam annotandum uidetur, hoc loco particulam ² pro certe positam in hunc modum, *Certe meliora sunt hubera tua uino ut in Psalmo, quoniam propter te morificamur tota die* . & Psal. 72. *Quoniam inflammatum est cor meum, & uenas mei commutati sunt : & sæpe alibi in sacris literis uim ornandi tantum habet, aut asserendi : ut quidem, profecto, certe, apud Latinos . Hæc porro uerba factis profiteri uisi sunt illi omnes, de quibus Christum hæc dixisse legitur . *A diebus Ioannis usque nunc regnum celorum vim patitur, & uolenti rapiunt illud* . Hi enim omnes incredibili lacteæ Euangelicæ doctrinæ illecti, & inescati dulcedine, omnem rerum fluxarum uoluptatem Christianum robur, haud secus quàm uinum corporis neruos lædentem labefactantemque, fastidi re cæperunt .*

Hi quum gustassent, quam suaue, quamque suæ naturæ familiare esset lac Euangelicum, traditiones pharisaicas, omnemque humanam sapientiam, tanquam suo ingenio inimicam, & quæ instar uini paruulorum mentem capit, caelestem calorem diffat, & puellos omnino enecat, respuentes, in sponsi hubera

bera confertim irruerunt : seque in ea magno studio inbiantes coniecerunt . Tuac siquidem, perinde atque matres h ubera ostentantes puellos illectant, & lactis illecebra ad se pellicunt : ita & Christus ubi lacteum os suum paruulis illis ostendit, & suauissimis parabolis ac mysterijs Euangelicis enuntians, varijsque curandis morbis aperuit, labijs suis uelut pectoris sui huberibus illectare, & suauissima doctrina sua atque officijs non vulgaribus, ut lactis illecebra uisus fuit populum ad se pellicere : & id demum quod per Oseam prophetam olim promiserat, sponsæ præstare . *Propter hoc inquit, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius* . hoc est, blandis uerbis & pollicitationibus, donisque amplissimis pelliciam eam . *Et ducam eam procul ab inimicis, ut olim abduxi ab Aegypto : & alloquar eam uerbis placidissimis, & ipsis gratissimis pollicitationibus, nempe Euangelicis : quibus uelut illecebris, eam ad me traham* . Est itaque tota hæc loquutio metaphorica ab amantibus sumpta, qui multis uerborum blandicijs, & munerum illectamentis suas captant amicas, ut matres huberibus & lacte puellos suos . Hæc igitur sunt hubera, quæ in sponso suo commendat sponsa : & omni uino (hoc est) omni uoluptati, quæ uel ex humana sapientia, uel ex quæcunque alia re corpora capi possit, præfert .

Hæc eadem sunt labia, in quibus Dauid gratiam, id est, diuinam eloquentiam instar lactis, diffusam esse canit . Nec mirum, si ea tantopere laudat sponsa, quæ uel ipsius sponsi hostes admirantes sic commendant . *Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic homo* .

Ex his etiam huberibus manat sacrosancta eucharistia solo sermone sponsæ consecrata . Quod alimentum ideo dicitur præstare uinum (hoc est) omne corporeum alimentum, quia hoc solum est, quo, qui rite uescuntur, eaduntur immortales : id quod manna iudæorum præstare non potuit . & multo minus fabulosum nectar, & ambrosia æthnicorum . *Qui manducat meam carnem, inquit Christus, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam : & ego resuscitabo eum in nouissimo die* . *Caro enim mea uera est cibus, & sanguis meus uerus est potus : qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me manet, & ego in eo : Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem : & qui manducat me, & ipse uiuet propter me* . *Hic est panis, qui de celo descendit . Non sicut manducauerunt patres uestri manna, & mortui sunt . Qui manducat hunc panem, uiuet in æternum* . Intelligit autem appellatione uini, omne corporeum alimentum per synecdochem ; propterea quod uinum cum liquidum sit, & fluidum alimentum, maiorem seruat analogiam ad ipsum lac, unde & lac semen dicitur, a quo fit translatio ad omne spirituale alimentum .

Quod sub uarijs symbolis omnis in terra sancta futuræ hubertatis Christum suæ Ecclesiæ copiosissime præstaturum prophetæ, præfertim Ieremias, & Oseas prædixerunt ; ut merito hubera Christo sponso suo tribuat Ecclesia . Quemadmodum æthnici olim (ut refert Aug.) suum Iouera ruminum appellarunt : quod rumina, id est, mamma aleret animalia . Potestatem nimirum, & facultatem illam significantes, qua Deus se māmā prisco uocabulo dicta rumina, alit animalia corporaliter ; ut etiam Isaias cum hanc eadem Ecclesiam preciosissimis quibusque bonis, & opibus gentium, & regum dotandam, & alendam corporaliter significare uoluit, *lac gentium, inquit, suges : & manilla regum lactaberis* .

Atque (ut quæ maxime coniuncta esse iam cepimus ostendere, continenti inter-

pre-

1. Cor. 4.
Gala. 4.
1. Thef. 2.

Eccles. 15.

1. Cor. 1.

Eccles. 31.
Eccles. 40.

Psal. 43.
Psal. 72.

Matth. 11.

Oseas 2.

Ioan. 6.

Ierem. 31.
Oseas 2.

Aug. de ci-
uit. Dei, li.
4. cap. 11.

pretatione prosequamur) Hæc etiam Ecclesiæ sub persona mulieris quæ filium masculinum, & qui rector sit omnes gentes in uirga ferrea, peperit, quomodo conueniant, iis, quæ in personas tantum sponsi, & sponsæ qua drant, omiſſis, facile fuerit ostendere. Nempe, quod iisdem uerbis sibi gratulatur Ecclesia, tam scitum puerum, & potentem, ac diuitem filium, a quo omnia uera bona expectet, peperisse: atque eius consuetudine frui posse in solitudine, quo ab ipso ducenda sit, ibique lactanda, ut prædixit Oseas: quod etiam in extasim raptus uidit Io. Apo. Ut quemadmodum longo tempore speratum, & dilatum tantum bonum ipsius cruciauit animum, ita collatum tandem uice uitalis illius arboris, quæ incolumem vitam sine fine seruare potuisse creditur, sit futurum. Quæ altera pars est sententiæ ex Salomone superius adductæ. Integra enim sic habet. *Spes quæ differtur cruciat animum, lignum uitæ desiderium ueniens.* Sic igitur quam breuissime pronunciat sponsa delicias, & voluptates diuinas, quibus ex consuetudine suauissimi sponsi sui Christi fruitur, humanas longeprestare, seque feliciter inebriare. Siquidem quanto animus corpore, & animi obiectum corporis obiecto perfectius est, tanto diuinæ animi deliciæ humanas delicias antecelluat: Quas enim præbet Christus Ecclesiæ suæ deliciæ, nostrum animum ad diuinitatis sensum extra corpus raptum in Deum transformant. Contra corporales deliciæ quem occuparunt animum, in corpus penitus immersum absorbent, & in pecuinam naturam, quæ tota corporea est, cogunt degenerare. Et breuiter, ut inquit Gregorius, in his appetitus placet, experientia displicet. In illis appetitus placet, experientia magis placet. Architas Tarentinus dicere solebat: Nihil tam detestabile, tamque pestiferum, quam uoluptatem. Siquidem ea quum maior esset, atque longior, omne animi lumen extingueret. Quis & inter spirituales, solæ deliciæ, quas Christus suis præstat, meræ, & omnis doloris expertes deliciæ sunt. Et earum sensus, quo maior est, tanto magis nostrum delectat, & perficit animum. Nam delitiæ quas ab humanis scientiis assequimur, humanam mentem diuinitatis capacem explere nequeunt, & quo magis augetur, eo magis cruciant. Qui enim addit scientiam, ut testatur sapiens, & ipsa nos docet experientia, addit laborem. & in multa sapientia multa est indignatio. A deo non tantum corporis, sed eam quoque animi uoluptatem sequitur dolor comes. Atque his, si quæ proxime nobis dicta sunt, adiungas, germanam meam sententia habebis huius loci interpretationem.

Fragrantia unguentis optimis.

Hunc locum alij sic uertendum putant, ob odorem unguentorum tuorum optimorum. Sed nos ter interpretes germanum sensum probe reddidit. Affirmat igitur sponsa ad uoluptatem, quæ ex huberibus sponsi percipitur sugendo lacte dulcissimo, eam quoque accedere, quam paruuli ex fragrantia unguentorum optimorum capiunt, quibus sunt delibuta, ut nullo modo hircum oleant, aut uiciosum quicquid, ut in libidinosis, unde lactentes offendi possint, & à lacte depelli, aut eodem uitio infici, ut mystice significari intelligamus puritatem doctrinæ Christianæ, & excellentiam, quippe quæ fidem mereatur, tum ex se, tum ex miraculis, quod nihil habeat fermenti pharisaici, nullaque sit philosophica impostura uitiata. Vnde olim factum est, ut auditores in summam raperentur admirationem, quemadmodum testatur

Ma-

1 Mattheus. Factum est, inquit ille, quum consumasset Iesus uerba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius: erat enim docens, sicut potestatem habens: & non sicut scribæ & pharisei. Et Lucas inquit, Omnes mirabantur in uerbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius. Sunt porro hæc sponsi unguenta optima, septem spiritus sancti dona, per quæ spiritum domini in eo quietum fore prædixit Isaias. *Egreditur inquit, uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit illum spiritus timoris domini.* Hic sane est ille spiritus, hæc illa uirtus: quibus à Deo unctum fuisse Iesum, testatur Petrus in Actis. Vnde etiam Christus dictus est uerbo græco, & Messias uerbo Hebraico. Quod Latinis unctum sonat. quo etiam spectans psalmographus ait, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus præconfortibus tuis.* Atque hæc quidem unguenta ipsamet Dei sapientia de se loquens apud Ecclesiasticum sic amplificat. *Sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedit: quasi myrrha electa dedit suauitatem odoris, & quasi storax, & Galbanus, onyx, & ut thuris uapor in tabernaculo, & quasi Balsamum non mixtum odor meus.* Hoc itaque ænigmatate existimamus Salomonem illa mysteria nobis adumbrasse, Nempe iam initas Christo cum Ecclesia nuptias (hoc est) factam incarnationem, & coniunctionem eiusdem per fidem, & charitatem cum Maria uirgine, & reliquis quos tunc perfectos Ecclesiam Euangelicam fuisse ostendimus: & eiusdem Ecclesiæ ortum, atque infantiam, anno sive puellares in imperfectis: Quæ fuit Apostolorum, & aliorum discipulorum uocatio, quum scilicet Christus post coniectum Ioannem in uincula, cepit (ut narrat Mattheus) in Galilæa prædicare, & dicere. *Penitentiam agite: appropinquabit Regnum celorum.* Et Marcus inquit, *Postquam traditus est Ioannes, uenit Iesus in Galilæam prædicans Euangelium regni Dei: & dicens, quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei. Penitemini: & credite Euangelio,* tunc enim scribunt Euangelistæ uocatos fuisse à Christo Petrum & Andream fratres, Iacobum & Ioannem, & ipsos etiam fratres: Philippum & Nathanaelem.

Oleum effusum nomen tuum: Ideo adolescentula dilexerunt te.

Sunt qui uerba hæc cum præcedentibus sic coniungunt, *Ob odorem unguentorum tuorum optimorum oleum effusum nomen tuum: Ideo adolescentula dilexerunt te.* Ut sit sensus. O sponse mi, fama tua, quæ per orbem se effundit, mirandum in modum probatur hominibus, haud secus, quam unguentum preciosissimum, ubi ex pixide effusum fuerit. Id enim mira fragrantia sua suauissime afficit, & mirifice delectat circumstantes ob varia unguenta odorifera, ex quibus ipsum confectum fuerit, uerum id paulo coactius uidetur dicere, nomen sponsi esse instar unguenti, quod effusum propter unguenta sponsi suauissime oleat. Præstat igitur initium clausulæ huius inde sumere, unde nos ter sumpsit interpretes. Nec quemquam mouere debet, quod in Hebræo, ut etiam in nostra additione versus initium illud sit, *וַיִּשְׂמַח* id est, ob odorem unguentorum tuorum. sæpe enim in ueteri testamento sequentis uersus initium finis est superioris sententiæ: id quod in psalmis frequenter occurrit. Cæterum olei nomine hoc loco unguentum intelligimus. solent enim sacri scriptores hac uoce *שמן* non tantum oleum, sed etiam unguenta odorata significare.

ficare: & ea præfettim, quæ suo odore, & usui plurimum recreant hominem, atque hilarem reddunt, & festiuum: quale erat unguentum nardinum spicatum, cuius in Euangelio sit mentio, & reliqua unguenta, quibus in ueteri testamento ex præscripto Dei sacerdotes, & Reges inaugurabantur. hæc enim semper Hebræis olei nomine שמן scriptura appellare confuevit, ut Exodi uice sumo nono, & primi Regum decimo, & decimo sexto capite. Ideoque ad communia, & cætus festos adituri ueteres, eiusmodi unguentis se perfundere soliti erant. Ad quem morem Christus alludens in Euangelio inquit, *tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunare.* Hoc est, ne tristis more ieiunantium, sed hilaris more conuiuantium, uidearis. Huc etiam allusit Dauid, quum de hoc ipso sponso sub Salomonis typo sic cecinit. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo læticiae, præ participibus tuis.* Ut significaret hunc sponsum non tetricum, neque morosum futurum: sed propter summam iustitiã, qua sibi optime conscius esset, intus quidem perpetua lætitiã & gaudio fruiturum: foris uero comem, affabilem, & festiuum, ac iucundum omnibus se præstaturum. Id quod apertius per Isaiam prædixit Spiritus Sanctus in hunc modum. *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me: ad annuntiandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde: ut predicarem contritis indulgentiam, & clausis apertionem, ut medicarem annum placabilem domino, & diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes, ut ponerem fortitudinem lugentibus Syon, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu meroris.* Quod oraculum cum, quo tempore ipse prædicare cœpit, impletum fuisse Christus testetur in Euangelio, eodem quoque testimonio hoc etiam ad illa tempora spectare confirmat: & quod quæ hoc loco de se ante multa tempora prædixisset Salomon, iam tamen ipse præstitisset, fidem facit. Quod enim admonet ciues suos Nazaræos Isaiæ scripturam illã suo tempore impletam esse, inde proculdubio confirmat, doctrinam, quam ipse prædicare cœpisset, adeo ueram esse, placidam, & iucundam, ut non obscure præferret maximam Spiritus Sancti copiam, qua ipse perflueret: unde ea manabat, instar unguenti iucundissimi, ad quod Euangelium maximam haberet proportionem, & Analogiam. Ut enim eiusmodi unguenta minime adulterata optime olent, & eos, qui olfactu sunt minime uitiato, exhilarant: sic Euangelium bene affectis optime olet, qui ipso imbuti fuerint, mites reddit, & mansuetos, atque ineffabili afficit gaudio. Quæ enim superne est sapientia, (ut inquit Iacobus) primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia. Et Paulus regnum Dei esse affirmat iustitiã, gaudium, & pacem in Spiritu sancto. Quæ omnia per Spiritum Sanctum pijs hominibus obueniunt, ut uñ Christo, cui citra mensuram pater spiritum suum dedit, maxime obuensisse uerba illa significant, *spiritus Domini super me, eo quod unxit me: ad annuntiandum pauperibus misit me, ut predicarem annum placabilem domino, ut consolarer omnes lugentes, ut darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium gaudij pro spiritu meroris.* Seruat præterea Euangelium Christi Analogiam ad eiusmodi unguenta, quod perinde, atque unguenta illa uulneribus corporis, & cõtusionibus medentur, sic Euangelium peccatis, & omnibus animi uitiis præsentissima est medicina, qua Christus agris sui temporis medebatur. Ipse enim Samaritanus ille fuit, qui applicato eiusmodi oleo uulnera desperati hominis curauit: ut se curaturum uerbis illis prædixerat, *ut mederer contritis corde, ut predicarem contritis indulgentiam, & clausis apertio-*

nem.

1 nem. Quo etiam argumento, oraculum illud ad se pertinere Christus confirmat, secundo & tertio loco à fortitudine, quam ipse collaturus esset obedientibus Euangelio. Ut enim oleum, & quæ ex oleo conficiuntur unguenta odorata collapsas corporis uires reficiunt, & confirmant, sic etiam Euangelium per fidem a Deo nos reficit, & roborat: ut eius usu facile resistere possimus carni, mundo, & Diabolo, tribus potentissimis hostibus, deque illis magna cum gloria triumphare. Eo enim spectare uidentur uerba illa oraculi, *ut ponerem fortitudinem lugentibus Syon: & darem eis coronam pro cinere.* Nam tamen in Hebræo nulla fortitudinis fiat mentio, uerisimile tamen est, interpretem in suis ita legisse exemplaribus: & ut non legerit, satis id significari intelligimus sub coronæ appellatione, quod insigne est uictoriæ olim athleticæ dari solitum. Quos etiam reficiendis, & confirmandis uiribus oleo ufos fuisse certum est. Iam uero pro uictoria, quam Deus nobis dedit per hunc sponsum, gratias agit strenus ille pugil Paulus, qui idem admonet, *non esse nobis colluctationem aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores harum tenebrarum: contra spiritualia nequitia in caelestibus.* Hoc ipsum igitur sub inuolucris symbolorum nuptialium de Christo significare uolens Salomon, inducit sponfam sponsum commendantem à præclara ipsius forma & uirtute eximit, unde fama illa dimanet, in hunc modum. *Oleum effusum nomen tuum melius est,* inquit hic ipse Salomon, *bonum nomen, quam diuitia multe,* ut per nomen sponsi Euangelium intelligamus, & Christi potentiam ac uirtutem. Euangelium enim, ut docet Paulus, uirtus Dei est in salutem omni credenti: Et nomen in sacris literis pro re ipsa, aut ipsius rei potentia & uirtute positum sæpe occurrit. Ut Psalmo quinquagesimo tertio & decimo nono, Versu primo, quinto, & octauo: Et Matthæi ultimo, *Baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti:* Et apud Paulum *ad obediendum fidei pro nomine eius,* pro, de nomine eius. Hoc enim significare uidetur fides de nomine Iesu Christi, quomodo fides, quæ de ipso met Iesu Christo habetur: Hoc baptizare gentes in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, quomodo fidentes Patri & Filio & Spiritui Sancto, Sanctæ & indiuiduæ Trinitati, cuius nomen super ipsos inuocatur, ut eius esse dicantur tanquam sponsæ spirituales, cui in Baptismo despondentur: sicut idiotismo Hebraico nomen uiri dicitur inuocari super uxorem suam, ut Isa. 4. *Inuocetur nomen tuum super nos,* hoc est, dicamur uxores tuæ. Sic & Psalmo quinquagesimo tertio posterior pars primi uersus priorem exponit, & indicat, nomen Dei pro eiusdem uirtute positum esse. Et Psalmo decimo nono quum precatur populus, ut nomen Dei Iacob Regem protegat, non aliud quàm, ut Dei potentia quæ nomine Dei Iacob significatur, Regem protegat, precatur. In quam etiam sententiam reliquos illius Psalms locos interpretandos esse, ipsa res indicat. Legimus præterea in Apocalypsi dictum Episcopo Laodicensi. *Habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt uestimenta sua: & ambulant mecum in albis, quia digni sunt.* Vbi, nomina, homines quorum essent nomina significare, ipsum relatiuum aperte ostendit, quod tum in Græcis, tum in Latinis exemplaribus masculini generis cum sit, construitur tamen cum antecedente neutro: & in actis ubi legimus, *erat autem turba hominum simul fere centum viginti,* uerisimile est a nostro interprete iuxta Græcum scriptum fuisse turba nominum, quod nominatim homines censerentur, quoties exquiritur numerus. Ut manifeste constet nomina pro hominibus, qui numerati fuerint posita

1. Cor. 15.
Eph. 6.

Prouer. 22

Roman. 1.

Psa. 33. 19
Matth. 28.
Rom. 1.

Isa. 4.

Apo. 3.

vnus tamen literarum interiectione) tanto expressius Deum significat, & Dei filium, quo nomine in sui exaltatione a Deo donatus apparuit homo ille per gratiam non adoptionis, sed unionis: eam uero scriptura illa admirando mysterio representat. Oportet igitur hoc esse nomen, quo solus ipse seruator noster uocatus sit, & aliter quam eorum nomen scribatur, qui nostro Iesu cognomines fuisse putantur: ut reuera aliter scripta diligenter obseruanti scripturas deprehendantur. Nam primus qui hoc nomine dictus legitur Iesus filius nau יֵשׁוּעַ בְּרִי יְהוֹשֻׁעַ Iehosua uocatus & scriptus inuenitur in eo libro, qui eius nomine inscriptus est. Item & ille Bethfames, cuius in libris Regum fit mentio. Item & ille sacerdos magus filius Iosedeth, cuius meminerunt Aggeus & Zacharias Prophetæ. Hoc uero nomen quamuis Pentagrammum sit Hebræis, tres tamen uocales Hebræas habet & duas consonantes. In Græco uero geminatam. s. duas uocales & unam diphtongum, Græcis enim perpetuo scribitur *Ἰησοῦς*. Idque apud interpretes Latinos modo Iosue, modo Iesus ad imitationem Græcorum scriptum reperias. Legitur & sapiens ille filius Syrach dictus Iesus, cuius quia in sacris biblijs Hebraice scriptis nulla fit mentio, non satis constat, quibus literis illius nomen Hebraicè scriptum fuerit. Sed uerisimile est ipsum superioribus, & uoce, & scripto fuisse cognominem. Superest igitur, ex oraculo sibillino colligere nostrum Iesum proprio nomine יהושע Hebraicè, & latine Iesus scribendum esse. In qua sane scriptura uelut in diuina quadam pictura corporeis nostris oculis exemplum admirandi illius mysterij intuendum proponitur: Nempe ineffabilis naturæ diuinæ cum humana arctissimæ unionis: nam perinde atque gratuito Dei dono cognoscimus utramquæ naturam in unum coire diuinum filij suppositum. Sic etiam duas ineffabilis nominis יהושע parres יהוה & ישי unius literæ ו. interiectione יהוהושיע nomen connecti corporeis oculis uideamus, & ex tetragrammo Dei nomine propterea ineffabili, quod ex quatuor duntaxat uocalibus constaret hactenus pentagrammum & effabile extitisse. Vt qui antea inuisibilis nobis in celo versabatur Deus, iam in terris uisus sit, ut Baruch Propheta prædixerat, & cum hominibus conuersatus Hemmanuel dictus Isaia. Verbum inquam illud uitæ, quod se, suosque condiscipulos auribus audiuisse, ac perspexisse, manibusque contrectasse, scriptum ac contestatum reliquit Ioannes Apostolus. Huius nominis excellentiam, & immensam uirtutem præterea, quæ in Ecclesiasticis historijs, & aliorum orthodoxorum monumentis accepimus, & ex principibus Apostolorum Petro & Paulo retro citauimus, commendat etiam Lucas in Euangelio. Vbi ille refert nomen hoc Christo imponendum a Deo datum esse Angelo in mandatis, ea simul adiecta nominis causa. *Quod ipse saluum facturum esset populum suum à peccatis ipsorum.* Commendat & ipsemet Christus apud Ioannem suum nomen, in quo eam inesse testatur uim, ut, qui eo nitantur, nihil sit tam difficile, nihil tam arduum, quod non facile orando impetrent, ac consequantur. *Si quid petieritis patrem in nomine meo (inquit ipse) dabit uobis.* Et rursum. *Si quid petieritis me in nomine meo hoc faciam.* Commendat præterea apud Marcum a stupendis operibus, ac miraculis, quæ sui nominis inuocatione in ipsum credentes sint ædituri. *Signa inquit, eos qui crediderint, hæc sequentur: in nomine meo demonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super agros manus imponent, & bene habebunt.* Quæ promissa magnifica quam non fefellerint credentes, ostendit idem Euangelista, quum hæc subiungit, *illi autem profecti prædicauerunt ubique domino cooper-*

1 rante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Quin & longo ipsum præstitisse, testantur acta Apostolorum, & omnes historia Ecclesiasticæ. Commendat denique hoc ipsum nomen sua amplitudo, qua totum Euangelium, & fidei nostræ summam complectitur. Paulus namque ad Romanos scribens statim initio Epistolæ seruum se Iesu Christi, & Apostolum profitetur, per quem tum ipse, tum cæteri Apostoli gratiam & Apostolatam in hoc acceperint, ut ipsorum opera fidei, quæ de Iesu nomine habenda sit, obediatur. Eam autem fidem tradit Euangelium, cui ut credatur, primus Christus hortari cœpit in hunc modum, *Pœnitentini & credite Euangelio.* Quamobrem & hoc ipsum nomen per admiranda dicta, & facta Christi ubi primum euulgari cœpit, deinde uero per Apostolos, Iudæam in primis, tum etiam uniuersum orbem perinde atque unguentum preciosissimum ex pixide effusum, affecit mirifice, & in sui admirationem, ac desiderium rapuit: & quod olim tetragrammum tantum atque ineffabile fuerat, iam pentagrammum, & effabile factum fuisse deprehensum est.

2 Sub Christo namque Iesu longe manifestius nomen suum יהוה Deus Ecclesiæ, & uniuerso mundo, quam olim Synagoga sub Mose indicauit, ut se indicaturum fore, hisce uerbis promiserat, *ego sum inquit, qui apparui Abraham, Isaac, & Jacob, in Deo omnipotente, & nomen meum יהוה* (pro quo noster interpret morem Hebræorum sequutus, qui pro nomine illo semper legunt יהוה & ipse uertit Adonai,) *non indicavi eis.* His enim uerbis significat Dominus Mose se tanquam omnipotentem, & cui nihil sit impossibile, quum apparuit patribus illis promississe, terram Chanaam ipsorum posteris dare, multaque in gratiam eorum omnipotentis suæ signa adere: non tamen adhuc promissa præstitisse, quæ iam tunc præstare decreuisset, hoc enim est dominum apparuisse illis in Deo omnipotente, & nomen suum יהוה non indicasse, quod illum significaret, qui solus est, & a quo cuncta, quæ sunt, suum esse habent, quæque futura sunt, ad esse producuntur.

3 Longe enim maiora signa, & miracula per Christum suum ædidi, maioraque promissa præstitit Deus pater, quum suam Ecclesiam à dæmonis, & peccati tyrannide liberare, atque in Regnum filij sui transferre aggressus est, quam quum Synagoga à seruitute Aegyptiaca, & operibus luti asserere, & in terram Chanaam filijs Israel possidendam perducere instituit: hoc uero maxime fuit Deum nobis nomen suum יהוה indicasse, nempe filium suum Iesum, qui & ipse nomine ipsius יהוה uocandus esset: & tanto exactius magna illa promissa exhibiturus, quanto corpus excellit uibræ, & res suam imaginem. Christum uero Dei filium יהוה uocandum fore prædixit Hierem. hoc oraculo. *Ecce dies ueniunt, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit Rex, & intelliget, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc nomen eius, quo uocabunt eum יהוה צדקו Dominus iustus noster, & idem 33. In diebus illis & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter: & hoc est nomen quod uocabunt eum יהוה צדקו Dominus iustus noster.*

4 Ac ne recentiores Hebræi hæc calumniari possent, (nam ueteres hoc ipsum co-

gnoscunt, vt docet Porchetus in victoria contra Hebræos 1. capite, ij. partis eius operis) Chaldeus paraphrastes, cuius apud eos sacrosancta est auctoritas, vtrumque locum sic interpretatus est. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & statuâ Messiam iustum &c. & istud est nomen eius quod ipsi dicent ei &c. porro cum Christus Dominus noster משיחא dicitur משיחא quoque dici sub iam explicato mysterio manifestum est, & eum esse per quem ingentibus nobis exhibitis beneficijs promissis, nomen suum משיחא Deus nobis indicauerit. Horum igitur beneficiorum non immemor Ecclesia (vt olim Synagoga, quæ liberationem sui Idolo acceptam tulit) sed in memoria semper habens, oleum inquit effusum nomen tuum. Ac si dicat, O sponse mi suauiissime perinde atque vnguentum optimum, quam diu in pyxide conditum seruetur, nec suum odorem diffundit, nec virtutem exerit: At vero si effusum inde fuerit, & humanis usibus applicatum, statim suo odore longe lateque diffuso circumstantes mirifice delectat, & quibus adhibitum fuerit, magnas affert utilitates: sic & spiritus tui dona, doctrina tua, nomen, & fama (quibus cælestibus unguentis totus fragras) quam diu te mundo manifestare distulisti, homines in sui admirationem, & desiderium non commouerunt: At uerò nunc statim atque te nobis ostendisti, lærum de Regno cælorum nuntium attulisti, homines ad penitentiam adhortari, nostris tam corporis, quam animi mederi morbis, nos a potestate Dæmonis eripere, & in regnum tuum transferre, & quacunque olim maioribus nostris promiseras, præstare cœpisti: iam te tanquam numen suscipimus, nouam istam doctrinam, admiranda dicta, & facta tua tanquam diuina olfacientes, admiramur, & expetimus quicumque sensum tuum probe tenemus; & hæc quidem de se dixerit sponsa, quæ adhuc persistens in metaphora vnguentaria, & amatoria, subiungit. *Ideo adolescentule dilexerunt te*, aut iuxta Hebræum *diligunt te*. Olim enim vt refert Plinius, ad prodigiosum vsque luxum fuit veteribus, & maximè sceminis vnguentorum vsus: & Isaias filios Ephraim in uertice vallis pinguisimæ esse dixit, per vallem pinguisimam intelligens magnam vnguentorum vim, quæ per capita illorum ceu amnis per vallem decurret. Perinde est igitur, ac si dicat, eam ob rem istius tui olei fragrantia, & admiranda uirtute captæ puellæ sodales meæ, te meum unâ mecum sponsum amant, teque sectantur. Eospeccantes, vt quum in tuam amicitiam receptæ fuerint, isto vnguento frui possint, quo se affatim vngant, & unctæ festiuæ euadant, atque optime habitæ. Hæc vero allegoria ad apostolos mihi spectare uidetur, reliquosq; discipulos, qui tum ex utroq; sexu præuenienti se Dei gratiæ obsequentes, suauitateq; & efficacia Euangelij, capti in Christum crediderunt: hi enim, vt ipsorum fidei infirma primordia, candorq; animi adumbrentur, hoc dramate sub puellarum schemate, & choro in scenam prodeunt, quos Christus paruulos manifeste uocat in Euangelio, quum patre sic alloquitur. *Confiteor tibi Domine pater Rex cæli & terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus: & reuelasti ea paruulis*. Belle verò sub hac parabola amatoria, gratuita Dei vocatio, & præueniens gratia mystice significantur. Vt. n. amantes, quo possint in sui amorè puellas prouocare, & allicere, magnificis promissis, & verbis ad persuadendū appositis instructi, preciosisq; unguentis delibuti accedunt, quibus veluti stimulis, illas alioqui nihil de amore cogitantes excitent, & ad sui amoris retia cōpellant: sic & Christus vnctus (ut docet Petrus) spiritu sancto, & virtute, opereque & sermone potens, ut est apud Lucam, amplissima regni cælestis munera pollicens, reliquias Israeliticæ nihil de illius amore cogitantes uerbis

1 bis suis, & factis admirandis, quæ meros Dei amores spirarent, cœpit excitare, & in sui amoris casses cogere. Ex quibus capti primum Petrus & Andreas, quum toti intenti essent piscaturæ, ad vocem illam, *venite post me, & faciam vos fieri pisces hominum, continuo relictis retibus, sequuti sunt Christum*, item & duo filij Zebedæi Iacobus & Ioannes relictis retibus, quæ tunc reficiebant, & patre cui dabant operam, Christo adhæserunt. Nec secus Matthæus ille thelonearius relictis pecunijs, quibus incubabat, & theloneo, ad Christum ut se sequeretur iubentem profiliit. Sic & reliqui apostoli amore Christi præuenienti ad ipsum festinarunt; sic & plerique alij tamen tardius accesserint, nec tam uehementer amauerint; præuenienti tamen, & ipsi Christi fauore beneuolo, ad ipsum peruenerunt. Quam Dei aduersus homines philanthropiam agnoscens Ioannes docebat. *In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos*. Et rursum apertius adhuc si uerbum Græcum *ἀγαπήσας* uertas diligimus: *nos inquit diligimus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos*, charitas enim in nobis ex præcedente Dei erga nos charitate existat, oportet. Hos ergo ante iacta mundi fundamenta, quum præsciuisset Deus uocanti sibi per filium suum parituros, iam inde usque elegit, & dilexit, atque ut conformes imaginis filij sui fierent, prædestinauit, prædestinatos in hoc ipsum tandem uocauit, uocatos iustificauit, quum eos filius suo spiritu afflauit, sua uirtute excitauit, eorum interiores sensus sic affecit, & in se conuertit, ut omnibus posthabitis, se vnum deligerent, se solum requirerent, a quo qui ipsum maxime omnium diligerent apostoli, & uniuersi orbis Principes crearentur, & ex eterno Dei decreto, quod Paulus euulgauit, magni euaderent: uerùm quia, ut inquit idem Paulus, per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum Dei: & is dum taxat, qui in huius amore sponsi in finem usque perseuerauerit, ut ipsemer admonet, seruandus est: perseuerare uerò in tantis malis nemo potest, nisi quem ille uelut manu apprehesum post se traxerit, caro namque infirma est, hæc intelligens sponsa, cooperantis gratiæ, & perseuerantiz dona sponsum orat in hunc modum.

Trabe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum.

Hic iam è sinu & amplexibus sponsæ surgit sponsum: & in regiam suam contendens, ut se sequantur, sponsam unâ cum sodalium suarum choro hortatur. At illa tum propter suam, tum propter sui chori imbecillitatem, se longe imparem sequi sponsum sentiens, ipsum orat ut porrecta manu, se suasque socias secum trahat: quo omnes ipsius uiribus suffultæ possint post ipsum currere, & quocumque ierit affectari. Sic & Ecclesia audiens Christum se sic admonentem & cohortantem. *Qui uult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me: & multos esse uocatos, paucos uero electos: & neminem præter eum, quem pater cælestis traxerit ad Christum posse peruenire*, indeque factum animaduertens ac dolens multas adolescentulas, hoc est, multos de discipulis, offensos cælesti illa doctrina, quam Ioannes cap. 6. sui Euangelij scriptis mandauit, defecisse: at omnino præterea impossibile esse, quin eueniant scandala, in quæ uia Christi ingressi offendant, & quo minus Christus altissima institutionum, & mysteriorum Euangelicorum iuga transmittentem sequi possint, remorentur: conscia in-

Luc. 17. super humilitatis suæ, quam agnoscere sic nos hortatur Christus. *Quum feceritis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite, serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus, nec nesciamus esse uolentis dumtaxat uelle ad Christum accedere, neque currentis post ipsum currere, sed miserentis maxime sponsi sui gratuito dono id contingere; offendicula, & difficultates in superabiles, quas in medio itinere hinc mundus, inde dæmon, inde etiam caro opponunt, superare, & ad ipsum currendo peruenire: atque ubi semel peruenierint, eundem sequentes, quo ipse in gigantis morem stadium quam cæterime percurrens properat, ad propositum cursoribus brauium apprehendendum pertingere: Audiens denique spiritum sanctum iam diu in hunc modum inclamantem. *Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, sicut in exacerbatione, secundum diem temptationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt, & uiderunt opera mea quadraginta annis.* Hæc inquam audiens, & secum reputans Ecclesia perfectorum, sequè in libertatem Euangelicam & regnum cæleste ab hoc mundo per desertum paupertatis euocari animaduertens, ut olim Synagogam ab Aegypto per desertum Arabiæ in terram Chanaan, pro se proque Neophytis suis, & infirmis paruulis, quorum curam agit, sponsi auxilium (quod idem patris auxilium est, eadem tractio, quippe qui unus idemque cum sponso Deus sit) gratiam nimirum cooperantem, & perseverantiæ donum implorat, & pro ijs qui credituri sunt gratiam præuenientem, quæ sunt brachia illa, in quibus Deus apud Osæam dicit se quasi nutrimentum portasse, olim, quem ex Aegypto uocasset filium suum Israel: implorat etiam sponsi erga se charitatem, quæ demum sunt uincula, quibus idem ille populus a Deo tractus fuisse dicitur. Hæc inquam implorat sponsa, ut per bona opera certam sui, suorumque paruulorum uocationem faciat, & electionem: Atque illud epinicion cum toto suo choro possit aliquando decantare: *Bonum certamen certavi cursum consummavi, fidem seruavi: de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi in illa die iustus Iudex.* Huc itaque spectat, quod nunc dicit sponsa; *Trahere me, post te curremus.* In quam etiam sententiam Apostoli futurorum scandalorum admoniti, dixisse uidentur; *Domine adauge nobis fidem, & quum iam in medijs ipsis, quæ principes sacerdotum & seniores opponebant, scandalis uersantes omnes hanc uocem unanimes ad Deum leuauerunt, nunc Domine respice in minas eorum: & da seruis tuis cum fiducia loqui uerbum tuum.* Fides namque diuina illa uirtutis est, & Dei manus, qua non inuitos, sed uolentes, imbecillos tamen, & ignorantia tenebris ante circumseptos, ac carnis compedibus præditos, Deus ad se trahere, & ultro sequentes citato cursu solet perducere. Cum enim summum bonum id sit, quod omnia appetunt; appetunt autem magis, qui magis cognoscunt; cognoscunt autem Deum omnium bonorum finem, quibus ille per fidem se cognoscendum præbet: & tanto magis cognoscunt, quanto plenioris fidei lumine sint perfusi; sic plane reliquis neglectis, Deum omnium bonorum finem maxime expetunt, & toto corde requirunt, qui aucta, & consummata fide a Christo fidei auctore, & consummatore donati fuerint: sola siquidem operosa per charitatem fides ab obruente nos carnis onere, tenaciterque inhærente nobis peccato, fortiter eximit, ignorantia nostræ tenebras discutit, cor repurgat, mentisque nostræ aciem sic exacuit, ut non quod ante pedes est, sed quæ longissime posita sunt sancta sanctorum uideamus: & quæ ibi recondita latent, ut capessamus.*

Hebr. 11. Est

1 Est enim fides (ut definit Paulus) substantia sperandarum rerum argumentum, & demonstratio non apparentium. Cui uero extremum bonum sic (quod Christus ipsa ueritas & uita est) notum fuerit, & perspectum, is demum extrema uoluptate inescatus & illectus, ab illo uolens, cupiensque; rapitur, & trahitur. Trahit inquit ille, sua quæque uoluptas. Is cum Dauide canit assidue, *quid enim mihi est in celo? & a te quid uolui super terram? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Ista reuelatio inquit Augustinus ipsa est attractio. Ramum uiridem ostendis ouis, & trahis eam. Noces puero demonstrantur, & trahitur. Si ergo ista, quæ inter delicias, & terrenas uoluptates reuelantur amantibus, trahunt, (quoniam uerum est, trahit sua quæque uoluptas) non trahit reuelatus Christus a patre? Quid enim fortius desiderat anima, quæ ueritatē? Hac extrema uoluptate captus trahebatur, secumque suos Hebræos trahere nitentur Paulus, quos in hunc modum hortabatur, *deponentes omne pondus, & circumstantes nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, & confirmatorem Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, ignominia contempta, atque in dextera sedis Dei sedet.* Et rursum, *festinemus inquit, ingredi in illam requiem: Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Hac etiam uoluptate capta sponsa, ut per ignominiam, reliquaue offendicula post sponsum suum inoffenso pede possit expedita currere, & eidem tandem assidere, sic orat, *Trahere me, post te curremus.* Se uero trahi orat sponsa: non quod sola trahi cupiat, aut quod paruulas sodales suas nisi simul trahantur a sponso, post ipsum currere posse putet. Scit enim illud a sponso toti choro dictum esse, *sine me nihil potestis facere.* Nec ignorat, nos nihil posse cogitare, ne dum currere, ex nobis tanquam ex nobis: quin omnem sufficientiam nostram ex Deo esse. Sed sui tantum meminit, quod agnoscat, se tanquam ducem chori, maiore fidei, & spiritus Christi assidu indigere, ut suum ipsa cursum peragere, & suas assecclas impeditas adhuc, imbecilles, ac tardas possit ad cursum Euangelicum expedire, confirmare, & agiles reddere. Quæ summa functionis Ecclesiasticæ Hierarchiæ esse uidetur. Eius enim partes esse docet Dionysius, ut beneficio diuini luminis, a summo sole per cælestem Hierarchiam in se transfusi, inferiores primum purget omni ignorantia uitio, & deinde illustret, demum perficiat. Quos perpetuos progressus in populo Christiano possit obseruare, inde usque ab apostolis. Hos enim Christus per se ipsum, reliquum uero populum, per hos ipsos quemque pro suo modo, fidei & doctrinæ suæ lumine tunc purgauit, illustrauit, atque perfecit: Nunc uero cælestis Hierarchiæ ministerio cum hæc eadem ille, suæ præstet Ecclesiæ, sic eam post se trahere uidetur, ut unus ille de supremo Seraphinorum ordine missus Isaiam purgasse dicitur, propterea quod prophetam per unum de infimo Angelorum ordine missum (ut idem Dionysius docet) ille purgauerit. Et terrent quidem certe sponsam memorabiles insignium Hebræi populi ducum Moysis, & Aaronis casus, qui improbis populi moribus, & crebris seditionibus, atque importunis uicti tumultibus, alter ad detestandum Idolum constandum, magno turbæ illi exitio futurum, compulsus fuit: alter ad diffidentiam actus, parum honoris coram multitudine Deo detulit. Est enim hæc uox perfectorum, qui (ut Paulus docet) tanquam firmiores imbecillitates infirmorum debent sustinere: ac ne quis uelut longo cursu fatiscens a gratia

Rom. 13. Dei deficiat, satagere. Quamobrem admoniti fieri non posse, quin veniant
scandala, ubi multi sine spe impingant, & ruant paruuli, ne ipsorum culpa illi pe-
reant, curantes sedulo, Christum sic orant, *Domine adauge nobis fidem*. Si enim ro-
bustæ, & per charitatem consummatæ fidei adminiculis niti possint, tunc demum
sperant se nulla offendicula infirmis obiecturos; & quæ illi obiecturi sunt, forti-
ter ferendis, & condonandis iniurijs, facile sublaturus: atque ea ratione, quam
Christus præscripserit, illud consequuturos, vt fratres suos lucrifaciant, unâque
cum illis indefatigati percurrant stadium. Quomodo insignem illum coragum
percurrisse, & suum chorum secum vt curreret, adhortatum fuisse legimus, cum
hec diceret, *Adiuuantes hortamur uos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis: Nemini dan-
tes ullam offensionem, vt non vitæ peretur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus
nos metipfos, sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus,
in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiun-
ijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu Sancto, in cha-
ritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, Per arma iustitiæ a dextris, & a
sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, vt seducto-
res, & veraces: sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus: vt ca-
stigati, & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, mul-
tos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Deus
bone, quæ seplasia tot spirat vnguenta? Quæ Arabia tot fundit odores, quot,
& quam suaues hic nosker olet coryphæus? Quod si hic tam diues est unguen-
torum, & odorum, quam quæso diuitem illum existimemus coragum, & primariū
coryphæum, a quo sic affectus Paulus omnem seplasiam, omnemq; quantumcunq;
fælicem vincit Arabiam. Solum certe dignum ad cuius vnguentorum odorem to-
tus anhelat currere, tum matronarum, tum puellarum chorus. Nec tamen dissimu-
landum est postrema hæc uerba, *in odorem vnguentorum tuorum*, in Hebræo non ha-
beri: sed ex æditione septuaginta interpretū huc adiecta fuisse uideri. Apud quos
mirum quam dissimilis, atque ab Hebraica, nostraq; vulgata editione dissentiens
inueniatur hic locus. Sic enim habet, *ἔλκυσται με, ὅπισω σου ὁσπὶς σου δραμοῦμεν.*
Hoc est, traxerunt me: post te in odorem vnguentorum tuorum currimus. Vt illud
traxerunt, referatur ad adolescentulas, & continens oratio sic habeat, Ideo adole-
scentulæ dilexerunt te, traxerunt me. Deinde sequatur, Post te in odorem unguen-
torum tuorum currimus. Origenes legisse uidetur *καὶ ἔλκυσται σὲ ὀπίσω αὐτῶν. εἰς
ἴσμεν μὲ ῥῶν σου δραμοῦμεν.* Sic enim in Commentarijs illius in hunc locum (quos
vertisse Hieronymus creditur) nunc legimus. Propterea adolescentulæ dilexerūt
te: ac traxerunt te post se. In odorem unguentorū tuorum currimus. Quō et ipsū
legisse & distinxisse ex eiusdē interpretatione manifestū est. Plurimum, n. laborat,
vt ostēdat, quō adolescentulæ sponsū post se traxerint. Nos verò Hebraica uerita-
te, & nostra vulgata æditione cōtenti, existimamus, Apostolos, & Apostolorū suc-
cessores Epōs per iusta fidei incrementa vt trahātur, sibi orare, & suis et per figu-
ram, quæ latinis intellectio dī: Quum. s. a parte digniore totum intelligimus, ut
oēs fidei viribus confirmati post Christum currant, & perpetuò proficiāt. Donec:
(vt Paulus optat) occurrant, hoc est, perueniant omnes in unitatem fidei, & agni-
tionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Ni-
mirum ad perfectam ipsius notitiam, & dilectionem. Vt iam non sint paruuli flu-
ctuantēs, nec circumferantur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astu-
tia

1 tia ad circumuentionem erroris. Viua nanque & robusta, ac consumata fides,
cum iusto vitam præbeat, omnia etiam vitæ spiritualis munia: quæ per cursum si-
gnificantur, ut strenue perfecteque obeamus, præstat. *Iustus enim* (vt idem Paulus
ex Habacuch propheta docet) *ex fide uiuit*. Et fides est (vt idem statuit) quæ per
charitatem operatur, ac vires suas ueluti per calorem suum natuum exerit. Et ipi
ritu ex fide spem iustitiæ cum Paulo totus Ecclesiæ expetat chorus. Vt cumquæ ta-
men sit, uidetur hæctenus Sponsa sponsum a natura boni, tanquam ab amoris sui
obiecto sub vnguenti similitudine amatorio dialogo maxime accommodata, com-
mendasse. Quemadmodum Dionysius. 4. c. de diuinis nominibus, bonum ipsum
2 commendat a similitudine lucis naturalis theologicis meditationibus maxime fa-
miliari, in hunc modum. Bonitas inquit ad se conuertit omnia: primaque ipsa
bonitas dispersa omnia congregat, tanquam vnitate principium, & vnica deitas,
atque hanc omnia tanquam principium, tanquam continentiam, tanquam finem ap-
petunt. Bonumque ipsum est (ut sacra tradunt eloquia) ex quo subsistunt omnia,
productaque sunt inde, velut a causa omnium perfectissima, & in quo omnia const-
tant, tanquam in omnipotente fundamento penitus conseruata. Ad quod om-
nia conuertuntur tanquam ad suum quæquæ finem, quod uidelicet cuncta deside-
rant. Intellectualia quidem rationaliaque cognitrice quadam cognitione; sensua-
lia uerò sensuali; quæ autem sensu carent ingenito vitalis desiderii motu; & quæ
3 sunt expertia vitæ, solaque sunt essentia prædita, sola quadam ad essentialem par-
ticipationem aptitudine. Eadem & euidentis imaginis ratione lumen quoque cō-
gregat & conuertit ad se ipsum omnia, quæ uident, quæ mouentur, quæ illumina-
tur, quæ calefiunt, quæ ab eius radiis continentur. Quapropter sol
Græce Eleos appellatur, quod congregabilia reddat omnia, concilietque disper-
sa. Omnia solem sensibilia concupiscunt, uidelicet, uidere, aut moueri, & il-
luminari, atque calefieri, & omnino ab ipso lumine contineri desiderant. Et
paucis interiectis, Bonus quidem ipse lumen intelligibile nuncupatur, quoniam
4 intellectum omnem supercaelestem lumine implet intelligibili: atque ex omni-
bus animis, quibus se ipsum infuderit, ignorantiam omnem erroremque expel-
lit: easque sacri luminis participes efficit. Intellectualia horum oculos pur-
gat, obductamque ex ignorantia caliginem discutit: atque profundo tenebra-
rum pondere obtusos fuscitat, explicatque in lucem. Primum quidem his
mediocre lumen impartit: Deinde postquam animæ gustantes lumen, arden-
tius ipsum amare ceperunt, vberius affluit: Ideoque illuminat abundan-
tius, quoniam plurimum dilexerunt. Atque ita semper incendit, ut gra-
datim ultra proficiant, quatenus sursum pro uiribus se attollere ualent. Ip-
sum ergo bonum lumine quouis excelsius, lumen intelligibile nuncupatur,
5 tanquam fontana, lux, & exuberans profusio luminis, intellectum omnem
supermundanum, circumundanum, intramundanum sua illuminans plenu-
dine, totasque intellectuales horum uires renouans: & omnes denique in-
tellectus comprehendens, eo ipso, quod se super eos expandit; atque om-
nes excedens eo, quod desuper existat. Et omnino tanquam principium
6 luminis super lumen auctoritatem dominationemque omnem potestatis illu-
minantis in se complectens, & excedens, atque antecedens. Iam uerò in-
tellectualia rationaliaque omnia congregat, atque conciliat. Nam quemadmo-
dum ignorantia eos qui decepti sunt, diuidit; sic ipsa intelligibilis præsentia lumi-
nis

nis eos qui illuminantur, congregat, vnit, perficit. Conuertit quoque ad ipsum, quod uere est, ex opinionum diuersitate: Variasque uisiones, siue, ut rectius loquamur, imaginationes, in vnam veram, puram, vniformem cognitionem cogit: ac uno tandem, & vnifico lumine complet. Hæc ille. Quæ omnia facile fuerit amoribus Christi & Ecclesiæ accommodare, seruata semper proportione nasi cum oculis, & nominis ac famæ Christi odorisque, cum luce. Hæc porro pars dramatis ad illud allegoricos alludere uidetur, quod in oraculo ex Osea nobis iam citato hic ipse sponsus prædixit his paucis uerbis, & adducam eam in solitudinem. Prædicat enim sponsus eo loco, & sequum uenerit liberaturus Ecclesiam a seruitute dæmonum, & omnium uitiorum, insuper a traditionibus, grauissimisque oneribus, quæ scribæ, & Pharisæi imponerent, hanc liberationem ipsi gratissimam per se ipsum nuntiaturum. Ut olim per Moysen nuntiavit, Synagogam a seruitute & oneribus, quæ Aegyptii imponebant, liberare decreuisse: & quemadmodum eductam ex Aegypto Synagogam duxit in desertum, sic etiam abducturum Ecclesiam in solitudinem. Intelligimus autem Christum libertatem nuntiasse Ecclesiæ, in quam ut ipsam assereret, ipse uenisset, quum, ut narrat Matthæus, postquam traditus esset Ioannes, cœpit prædicare, & dicere, pœnitentiam agite: appropinquauit enim Regnum cælorum. Et cum de scribis, & Pharisæis, eorumque traditionibus loquens dixit, *Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus, eradicabitur*. Tunc etiam in solitudinem Ecclesiam duxisse uidetur, quum ad paupertatis studium uocauit: eos demum, qui pauperes essent spiritu, beatos prædicans, & Regni cælestis Dominos. Quum etiam deferere domum, patrem & matrem, fratres & sorores, uxorem & liberos, agros & prædia, & omnibus denique se abdicare possessionibus hortatus est eum, qui uelit ad uitam æternam peruenire. Tunc enim tantum non uisus est suæ Ecclesiæ illud Dauidicum dicere. *Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui: & concupiscet Rex speciem tuam, quoniam ipse est dominus Deus tuus, & adorabis eum*. Item & quum ad prædicandum Euangelium sic suos abs se mandauit Apostolos. *Enites prædicare dicentes, Appropinquauit Regnum cælorum. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis uestris: Non peram in uia, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque uirgam. Ecce, ego mitto uos sicut oues in medio luporum*. Dum certe partes Ecclesiæ, & longe magis horrenda eremus ipsa paupertas omni deserto Arabia: Perniciosiores ferè Principes & Sacerdotes Iudæorum, uenenata illa uiperarum progenies, serpentibus, quibus olim isti multi de Synagoga perierunt; sequiores Reges & præsidēs gentium omnibus lupis, & quamuis magnis Arabiæ leonibus. Quia uero per deserta loca, & ab hominum congressibus semota, in hanc eremum magno itur compendio, ideo Christum primum per Ioannem, deinde etiam per seipsum Ecclesiam suam in desertum abduxisse narrant Euangelistæ. *In diebus illis, inquit Matthæus, uenit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens, Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum. Tunc exibat ad eum omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordancem, & baptizabantur ab eo in Iordane consistentes peccata sua. Quo etiam uenisse Christum, & baptizatum ibidem fuisse, ac statim atque baptizatus fuit, in desertum secessisse, idem Matthæus testatur. Quem deinde cum discipulis suis sepe in montes, & desertaloca se subducere, eo turbas trahere, ibi leges dare, docere, & res præclaras gerere solitum esse, apud hunc, reliquosque*

liquosque euangelistas frequenter legimus. Per hanc igitur vastam solitudinem, & insuperabiles difficultates ad æternam quietem, & beatorum sedes uocantem Christum, quum audit ecclesia, nullos obdurato animo (ut olim Synagoga) detrectat labores, nullas nescit moras: vetera tamen memoria repetens dum meminit, Quoties Synagogam cœpti pœnituit itineris, Quoties in Aegyptum regredi instituit, Quoties duces suos uicisci uoluit: nec contenta de illis obloqui, ne ab ipso quidem Deo impiam linguam abstinuit. A Deo inquam, a quo vindice suo acerrimo nuperrime uiderat, omni plagarum genere cæsam, & funditus consumptam fuisse Aegyptum in suam gratiam, sectum Mare, quod ipsi celsisset, ingentem uero hostium equitatum absorbuisset. Qui idem suauissimarum aquarum maximam uim modo ex falsis fontibus, modo ex aridissimis rupibus suppeditaret, & de Cælis admirandum illud Manna uelut Nectar Angelorum, & Ambrosia deplueret: & pleraque alia præstaret officiâ, summi Amoris sui argumenta: unde Synagoga, si mens illi laua non fuisset, intelligere potuit, se Deo suo in germanæ filia diligere loco. Quod quia uecors illa non intellexit, tam insignem uicordiam in pristina impietate perseueranti Deus exprobrat apud Oseam in hunc modum; *Dilexi inquit eum: ex Aegypto uocasi filium meum. Uocauerunt eos (scilicet propheta) sic abierunt a facie eorum. Baalim immolabant, & surtilachris sacrificabant: Et ego quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachijs meis: Et nescierunt quod curarem eos, in funiculis Adam trahebam eos, nempe in uinculis charitatis*. Hæc sane, & pleraque huiusmodi alia cum meminit Ecclesia, conscia infirmitatis suæ, & Synagogæ periculis cautior reddita, quam (ut docet Paulus) uidet, propterea quod fide caruerit, in quietem, ad quam uocata fuerat, non introisse; timet, ne in idem uitium lapsa, inde etiam ipsa repellatur. Rursum quum, quibus Paulus utitur, argumentis persuasa repetat, exclusa Synagoga, decretam sibi esse quietem & sabbatissimum, resumpta fiducia (ut idem Paulus consulit) Thronum gratiæ pontificis, & sponsi sui adit, quem scit uno dempto peccato, iisdem omnino secum tentatum malis, suæ infirmitatis, & malorum sensu afficiendum esse: atque ita persuasa, misericordiam & gratiam in auxilium opportunum supplex orat. Id quod si exoret, tunc demum se unâ cum puellis suis ad sabbatissimum sibi paratum cursu festinaturam confidit: & (quemadmodum ille inquit) quæ a tergo sunt obliuiscens, & ad ea quæ a fronte sunt enitens, iuxta præfixum signum ad brauium supernæ uocationis Dei insequuturam per Iesum Christum. Atque ea ratione sperat nec turbæ suæ difficiles & intratibiles fore mores, quorum culpa (ut olim turba Israelitica) in deserto ipsa fatiscat, & absumatur: Nec suos adeo infirmos conatus, ut suo merito, quemadmodum Moses & Aaron ab aditu optatissimæ terræ prohibiti fuerunt, ipsa quoque a quietis & optatis sedibus arceatur. Iam uero hæc oratio & spes quam non fefellerint sponsam, nec pudescerint, ipsa testatur, cum hæc prægaudio gestiens loquitur.

6 *Introduxit me Rex in cellaria sua: exultabimus, & letabimur in te memores huberum tuorum super uinum. Recti diligunt te.*

Ori-

Origenes Septuaginta interpretum sequitur additionem, quæ sic habet, εἰσὶν ἄνευχε' 1
 με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμειοῦ αὐτοῦ. Ἀγαλλισάμεθα καὶ εὐφρανίμεθα εἰ σοί. Ἀγαπήσαμεν
 μασοῦς ὑπερ ὁ νοῦν . εὐθύτης, ἢ γὰρ πησάσε. Quod interpretes Origenis sic uertit, intro-
 duxit me Rex in cubiculum suum: Exultemus & iucundemur in te: diligemus
 uera tua super uinum. Aequitas dilexit te. Cum indicasset inquit Origenes, spon-
 so suo sponsa, quod adolescentulæ odore eius captæ currerent post ipsum, cum
 quibus etiam ipsa cursura esset, ut ei formam præberet in omnibus, nunc quasi la-
 boris sui consequuta iam palma, pro eo quod una cucurrerit cum currentibus, in-
 troductam se dicit a sponso Rege in cubiculum eius, ut ibi uideret opes Regias.
 In hoc utique merito iucundatur & exultat, quæ secreta iam Regis, & arcana pro-
 spexerit. Deinde locum hunc interpretans de Ecclesia, vel anima perfecta, quæ
 ad arcana, & reconditos uerbi Dei sensus admissa fuerit, & quæ possit illud Pau-
 linum dicere, *Nos sensum Christi habemus*. Currunt inquit, adolescentulæ post
 ipsum, & in odorem eius: Vnaquæque tamen pro uiribus: Alia quidem uelocius,
 alia paulo tardius: Alia etiam inferius cæteris & ultimo, alia primo loco. Verum-
 tamen currunt omnes: sed una est perfecta, quæ cucurrit sic, ut perueniret, & so-
 la acciperet Palmam. Sola enim est quæ dicit, *introduxit me Rex in cubiculum suum*,
 cum prius non de se sola, sed de pluribus dixisset, *Post te in odorem unguentorum*
tuorum curremus. Intro ducitur ergo in cubiculum Regis, & efficitur Regina: &
 ipsa est, de qua dicitur, *Regina astitit à dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varie*
tatibus. De ijs autem adolescentulis, quæ post ipsam cucurrerant, & procul ab ea
 in ipsis currendi spatijs remanserant, dicitur, *Adducentur Regi uirgines post eam*,
proximæ eius afferentur tibi, Adducentur in lætitiâ, & exultatione, adducentur in tem-
plum Regis. Deinde ad historicum, quem ipse uocat sensum rediens sic ait, quod
 autem ait exultemus & iucundemur in te, uidetur ex persona adolescentularum
 dici: vel optantium, & petentium a sponso, ut quemadmodum sponsa consequu-
 ta est, quæ perfecta sunt, & exultat, ita ipsæ etiam suum implere cursum, & perue-
 nire usque ad Regis cubiculum mereantur. Vel etiam ad sponsam potest dictum
 uideri ab adolescentulis congratulantibus ei, & pollicentibus, petentibusque, ut
 participes fiant exultationis eius & lætitiæ. Sponsa quidem postquam oscula me-
 ruit ab ipso sponsi ore suscipere, & huberibus eius perfrui, ait ad eum, *bona sunt*
hubera tua super uinum. Adolescentulæ uero, quæ nondum ad id beatitudinis ue-
 nerant, neque summam perfectionis acceperant, neque usu & operibus fructus
 perfectæ charitatis expleuerant, ut quasi expertæ pronunciarent de huberibus,
 quod bona sint, uidentes tamen sponsam delectari, & refici ex huberibus spon-
 si, ex fontibus scilicet sapientiæ, & scientiæ, quæ de huberibus eius fluunt, & po-
 cula cælestis doctrinæ sumentes, tanquam imitatrices perfectionis eius, & deside-
 rantes eisdem uestigijs incedere, promittunt, & dicunt, *diligemus hubera tua super*
uinum: Aequitas dilexit te. Etiam inquit hoc mihi uidentur adolescentulæ prolo-
 qui, uelut satisfaciens pro eo quod dilecturas se promiserant super uinum hu-
 bera sponsi, & nondum in presenti diligant, neque integram vim charitatis osten-
 dant. Est ergo uox ista uelut incusantium semetipsas, quæ nondum abiecta omni
 iniquitate peruenerint ad æquitatem: ut possint diligere super uinum hubera
 sponsi: scientes inconueniens esse, ut aliquid adhuc resideat iniquitatis in eo qui
 ad perfectionem spiritualis & mysticæ doctrinæ peruenerit. Quia ergo summa
 perfectionis in charitate consistit, Charitas autem nihil iniquitatis admittit, ubi

1 autem nihil iniquitatis est, ibi sine dubio est æquitas: Merito ergo æquitas esse di-
 citur, quæ diligit sponsum. Sic Origenes totum hunc locum distribuit, ut uer-
 ba illa *introduxit me Rex in cubiculum suum*, sponsæ uerba uelit esse sibi gaudentis,
 reliqua uero adolescentularum ad sponsum: aut illa etiam *exultabimus & lætabi-*
mur in te, adolescentularum ad sponsam, per parenthesis interiecta. Glosa ordina-
 ria hunc eundem locum duobus etiam modis distribuit. Altero quidem modo to-
 tum locum tribuit sponsæ, quæ egressa è cubiculo sponsi, sodalibus suis foris
 præstolantibus, solida sua nunciet gaudia, & uoluptatem, quam ex consuetudi-
 ne sponsi acceperit, cum inquit *introduxit me Rex in cubiculum suum*. Reliquis
 2 uero uerbis suo & adolescentularum nomine ad sponsum conuersa ipsi gratias
 agat. Altero uero modo, prima uerba tribuit sponsæ in eundem sensum: Reli-
 qua uero adolescentulis, quæ hæc omnia dicant sponso in commédationem spon-
 sæ, suam etiam spem, qua interim recreantur, profitentes, ut apud Origenem. Ber-
 nardus prima etiam uerba sponsæ esse putat. Reliqua uero omnia adolescentu-
 larum ad ipsam sponsam, uelut communè omnium matrem. Ut intelligamus spon-
 sam egressam è sponsi cubiculo, ut sua cum adolescentulis tanquam cum filiabus
 communicet gaudia, eas alloqui in hanc sententiam. Gaudete & exultate o fi-
 lia; introduxit me Rex in cellaria sua: putate, & uos introductas. Sola introdu-
 cta uideor, sed soli non proderit: uestrum omnium est meus omnis profectus, uo-
 3 bis proficio, uobis partiar quicquid plus forte uobis meruero. Cui illæ sic respon-
 deant, Exultabimus & lætabimur in te. Nam nobis nec dum meremur: Aequani-
 miter sustinemus, dum uenias, scientes & plenis ad nos reuersuram huberibus.
 Interim tamen adhuc carnalium desideriorum recordatione pulsamur. Nec sit
 tibi curæ reprehensio blasphemarum, & inuidarum nonnullarum, quæ inter nos
 factæ uersantur: cum constet, quod recti diligunt te. Sed nimius sum & mole-
 stus in recensendis aliorum interpretationibus. Video. Ego uero, lectorem ad-
 monitum uelim, me hunc laborem in hoc sumpsisse, ne suppressis, & quasi reiectis
 4 grauisimorum auctorum sententijs, meam præferre ceteris, & obtrudere uoluis-
 se uidear. Quin si cui nostra non probabitur interpretatio, receptissimos habeat,
 quos sequatur, interpretes. Nobis ergo hæc cum superioribus sic cohærere ui-
 dentur. Sponsa ubi uidet se manu conseruata a sponso trahi in Regiam, quod ip-
 sa uehementer optauerat, & suppliciter orauerat, ingenti afficitur gaudio: & in maxi-
 mam erigitur spem, fore, ut ipsa unà cum toto sodalium suarum choro eo perue-
 niat: & in penetrabile usque admittæ, omnes sponsi consuetudine, summa cum uo-
 luptate perfruantur, & incomparabilium beneficiorum, quæ ab illo accepturæ
 sunt, perpetua se oblectent memoria. Id uero omnino fore sic illa sibi persuadet,
 5 & pro certo habet de more eorum, qui ubi certa rei illius potiundæ, quam maxi-
 me optant, affulserit spes, præ gaudio gestientes exiliunt: & se rem illam iam pos-
 sidente sibi gratulantur. Ut sæpe Duces, ubi commodam pugnandi naçti fuerint
 occasionem, magna concepta potiundæ uictoriæ fiducia, quo sibi & militibus ad
 fortiter pugnandum addant animos, statim in ingressu pugnae exclamare solent,
 uicimus milites; quod exclamasse ferunt Lucullum contra Mitridatis & Tigranis
 copias pugnaturum. Qua etiam Enallage temporis id est (immuratione futuri in
 6 præteritum) usus Imperator Hebræorum Moses Triumphum ante uictoriam ha-
 bitam de Chanaanis, & reliquis illis sex populis insigni quodam Hymno unà cum
 omnibus filijs Israel decantauit. Exod. 15. Sic & Ioannes. 1. cant. 2. scribo in-
 quit

quit vobis iuvenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum, pro, uincetis proculdubio. Nec enim adhuc uicerunt, qui in continua pugna erant. Ipsi quoque sponsa ad sodales conuersa, quas in eandem secum erigere cupit spem, & ad currendum alacres reddere, eas sic alloquitur. Introduxit me Rex in cellaria aut penetralia sua. Vtrumque enim significatum huic loco satis conuenit. Q. d. O sociæ bono este animo, Agite, ad currendum post sponsum uos accingite: confertis manibus nobiscum, & cum sponso cohareamus, qui me iam manu comprehensam trahit fortiter. Tum ad sponsum conuersa, se suasque socias nunquam in gratas, aut ingentium beneficiorum, quæ ab eo expectant, fore immemores pollicetur: quin ea summo cum gaudio semper in memoria habituras. Sic enim est in Hebræo, *וַיְבִיאֵנִי מֶלֶךְ בְּחַיְבוֹתָיו* hoc est memorabimus hubera tua præ uino. Nimirum quæ præstant uinum, aut dicemus præstare uinum. Proinde hanc se gratitudinem, & pietatem ipsi debere confirmat hoc epiphomate, *Recti diligunt te*. Hoc est, hæc uero pietatis, & amoris officia tibi debemus, quæ tibi deberi nemo negauerit, qui iustus, ac probus esse, & haberi uelit. Aut etiam, ut Græci legunt, æquitas dilexit, pro diligit te, id est, tibi familiarissime iuncta est. Ut sit sensus, hæc uero pietatis & amoris officia tuo iure tibi debemus. Quippe qui maxime iustus sis, & bonus: ob idque solus per te amari dignissimus. Nam *יְשׁוּעָה* & rectos, & rectitudines, & æquitatem significat. Sed ut pluraliter interpretemur, cogere uidetur uerbum plurale *וַיְבִיאֵנִי*. Dillexerunt te. Nisi uerò in plurali numero significari dicamus. Ut quia exacta & inflexibilis æquitas Symbolo uirgæ, & sceptri ferrei designata, maxime decet hunc Regem, cui subdi omnia debent, talis hic subsit Aethiologia. In te inquam exultabimus & lætabimur: Ingentia tua beneficia memorabimus, propterea quòd tu ipse Rex sis potentissimus, optimus, & Iudex incorruptissimus. Qui pro tua summa potentia ab omni hostium iniuria nos liberaueris, pro regia beneficentia omnibus bonis cumulaueris, & tua præsertim iustitia nos illustraueris. Hæc itaque præ exuberanti spe, & gaudio exultanti sponse in hanc fere sententiam dicta esse existimamus. Sic etiam Ecclesia cum primum sensit, se a Christo fide uelut manu fortiter prehensam, trahi, & duci ad Regnum cælorum, exultans, & præ gaudio gestiens, pleneque persuasa, breui se introducendam ad Euangelica penetralia, & æternam quietem, quam terra olim patribus promissa designabat; quasi iam illuc esset introducta, eadem Enallage, tropo nimirum prophetico, quo Moyses & Ioannem usos fuisse proxime ostendimus, quo etiam Hebræarum puellarum chorea præfultrice sorore Moyses Maria, insigni hymno pro sui liberatione ex Aegypto, Dei gratias agere, ipsumque omnium bonorum suorum auctorem agnoscere cœpit, & celebrare, inter alia multa, quæ iam acceperat beneficia, illud quod sola fide, & spe tenebat, futurum adhuc quasi præcritum iam esset, sic memorans, *Dux fuisti in misericordia tua populo tuo, quem redemisti: & portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuum*. Eodem inquam tropo Ecclesia fide Christi tracta in paupertatis solitudinem, & per penitentiam ab Aegiptijs, nimirum a seruitute Demomon, & uitiorum asserta, cum tanto studio ipsum sequeretur, ut nec Apostolis tempus ad edendum suppetere, nec turbis cura esset commeatu in deserta loca, ad quæ ille sæpe se recipiebat, inferendi; in certissimam erecta spem potiundi regni cælorum, ad quod Rex ipse ducebat; hæc canere uisa est, *introduxit me Rex in penetralia sua*. Sed una ante omnes longe

firmio-

1 firmiore fide, & certiore spe nixa illius choreæ præfultrix Maria uirgo Christi soror, sponsa & mater, in hanc sententiam uisa est canere, quum nobilissimo hymno immensa Dei tum in se, tum in totam Ecclesiam collocata beneficia celebravit: seque, & totam electorum choram per fidem, & spem in Regis penetralia introductam prædicarit. Ea est enim fidei, & quæ cum uia fide coniuncta est, spei uis & efficacia, ut cælestia, & arcana, quæ quam longissime absunt, bona, atque a nostro conspectu remota sunt, præsentia uideri faciat, & oculis nostris exposita. Est enim fides, ut definit Paulus, sperandarum substantia rerum, argumentum uel demonstratio non apparentium. Et spes, ut ab eodem doctore didicimus, ad interiora usque uelaminis peruat. Aperuit nimirum Deus Ecclesiæ statim in primo ipso Regni Euangelici aditu ostium ad hanc spem: ut apud Oream promiserat, in hæc uerba, *dabo uallem Achor ad aperientiam spem*, aut, ut alii ex Hebræo vertunt, ad ostium spei. In similibus magnam certe dissimilitudinem uolens ostendere, & longe diuersa auspicia: in primo namque ingressu ad terram diu multumque expectatam, Israelitas detestanda Achan perfidia perturbauit, & de quietis sedibus obtinendis multos ad egerit in desperationem. Vnde etiam loco illi, ubi id contigisset, uallis Achor, id est, perturbationis nomen fuit. At uero Ecclesiæ, ubi primum e captiuitate, & tyrannide hostium suorum liberari cœpit, iam tum tam late patuerunt spei fores, ut statim sibi uisa sit, in cælestis regni penetralia introducta. Nec hanc spem Ananiæ, aut Sapphiræ similis perfidia frangere potuit, aut labefactare. Sed indies gliscente spe, augetenteque in horas fidei impetu, primi illi bellatores in cæleste Regnum irruerunt: eiusque tandem compotes euaserunt. *A diebus Ioannis usque nunc inquit Christus, Regnum cælorum uim patitur: & violenti rapiunt illud*. Introducta porro fuit per suos gradus, & progressus in penetralia Christi Ecclesia: primum quidem in Euangelium, quod penetralia Regis merito dixeris, propterea quòd ibi ille uisitur Rex, *in quo (ut inquit Paulus) omnes thesauri sapientiæ & scientiæ sunt reconditi*. Et Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere: *ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu*. In hæc igitur penetralia prima introducta fuit Christi mater Maria, deinde Zacharias, & Elizabetha: & quum adhuc in huius utero clausus teneretur, Ioannes Baptista: Tum Symeon & Anna Phanuelis filia, tum pastores, tum Magi, hinc Apostoli, demum publicani, & peccatores, qui omnes Christum receperunt, & quem scribæ & Pharisei criminabantur, ipsi tanquam Dei sapientiam iustum esse testati sunt: atque ita ut Christus ait, iustificata est sapientia a filiis suis, qui iidem sunt recti, quod hoc loco sponsum diligere, sponsa testatur: ut merito de his dictum hoc loco intelligamus, *recti diligunt te*, per cōtentionem ad illos, de quibus Dauid hæc cecinit, *generatio quæ non direxit cor suum, nec est creditus cum Dno spiritus eius*. & in cellaria quidē Regis interiora introducti sunt Apostoli: cū Christus, q̄ per parabolas, & ænigmata de Regno cælorū corā turbis disferuisset, illi rogantibus domi priuatim enarraret, ac diceret, *vobis datū est nosse mysteriū regni Dei, ceteris autē in parabolis*. Item cū Petro, Iacobo, & Ioāni speciē quādam & specimē gloriæ suæ, & futuræ beatudinis in monte Thabor p̄buit, quū et Petro se Dei filiū esse reuelauit, quū in cenaculo extrema illa, & vere regia cæna Apostolos suos excepit, sacerdotes crauit, quos fidos comites in deserto, & piculorū participes habuisset. Tunc namq; illis dixit, *Hoc facite in meā cōmemorationē*, quū admiranda corporis & sanguinis sui mysteria institueret, *Rursū uos inquit, estis qui per*

man-

Exod. 15. b

Mar. 6. d

Luc. 2.

Heb. 11. a
Heb. 6. d

Osee. 2. c

Iosue. 7. a

Actus. 4

Mat. 13. b

Colo. 2. a

2. Cor. 4. b

Mat. 13. b

Mat. 27. a

Mat. 16. c

Luc. 2. 2.

mansistis mecum in tentationibus meis : Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum : ut edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo: & sedeat super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Vbi etiam permulta de Regno Dei aperuit mysteria. *Quam obrem iam inquit, non dicam vos seruos, quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius: vos autem dixi amicos, quia quaecunque audiui a patre meo nota feci vobis.* Item & quum post passionem suam discipulis suis viuum se, & impassibilem reddidit, sensum, ut intelligerent scripturas, aperuit, spiritum suum insufflauit, clauas regni caelorum exhibuit, & spectantibus plusquam quingentis fratribus simul in caelum summa cum gloria subuectus fuit. Sed in die Pentecostes fortissime tracta, & in penitissima regia, & regni Euangelici penetralia inducta fuit Ecclesia, quam spiritum sanctum in se copiosissime infusum accepit: quo velut igni excocti, & sordibus veteris homini repurgati homines illi, a suis operibus quieuerunt: & in sabbatissimum unde repulsa fuisset Synagoga (ut docet Paulus) introirent. Quae eadem sunt Regia cellaria, & omni caelesti annonae refertissima Regis Christi promptuaria. Hic omnes illa frumenti, musti, olei, lactis, & mellis, reliquarumque rerum, quas crassi Iudaei sub suo Christo, immo uero Antichristo crasse, & ex palati sui uoto expectant, mystica, & spiritualis affluxit copia. Hic uel in medijs bellis, atque hostium incurfibus abundat pax altissima, & animi tranquillitas incredibilis. Quae omnia prophetae sub corporalium rerum symbolis in Christi Regno futura praedixerunt. Ibi namque spiritus sanctus (ut Christus promiserat) Apostolos docuit omnia, & quaecunque ille cum inter eos uersaretur, dixisset, suggessit mysteria, iustitiam, gaudium, pacem, & omnem spiritualium charismatum suppeditabit copiam. Hic denique locus ille est, quem Ioannes dixit paratum mulieri a Deo in solitudine, ubi Pascet eam diebus mille ducentis & sexaginta, quum eo aufergerit, postquam filius eius, qui recturus erat gentes in uirga ferrea, raptus fuerit ad Deum, & ad Thronum eius. Quod certe de Ecclesia dictum esse, ipsa res loquitur. Ea namque postquam (ut inquit Marcus) Dominus Iesus assumptus est in caelum, & sedet a dextris Dei, tum maxime omnibus possessionibus se abdicauit, omnes humanas curas, negotia, & commercia declinavit: ad Euangelium, & veterum prophetarum scripta se recepit. In quibus suis cellarijs, & ditissimis promptuarijs eam Deus pascit, & ad perferendas hostium suorum iniurias & persecutiones diebus mille ducentis & sexaginta refecit, ac recreauit: quin & toto persecutionum tempore recreat & vegetam reddit. Nam per dierum illorum numerum, qui tres annos faciunt cum dimidiato, quanto tempore Christus praedicando Euangelio hunc comitatum suae Ecclesiae comparauit, omnia tempora, quibus affligenda est Ecclesia, nonnulli significari putant. Aut uero hoc dierum numero primi illi anni significantur, quibus statim ab Ascensione Christi in caelum, a Iudaeis grauer oppressa fuit Ecclesia, quos tres & semis fuisse, ex Eusebij Chronicis expositum est colligere. Nam primo anno principes & sacerdotes Petrum & Ioannem in vincula coniecerunt: & omni ratione Euangelij praedicationem prohibere annitentes, caeciderunt: Stephanus lapidibus obrutus est, & magna Ecclesiae, quae tum erat Ierosolymis, excitata fuit persecutio: Saulus Ecclesiae ubique pugnauit, & quantis maximis potuit uiribus deuastrauit. Sequenti uero annorum spatio ipse Paulus fidem Christi sub finem primi anni professus, crebras insidias, & grauissima a suis passus est incommoda, Iacobus frater Ioannis iubente Herode capite truncatus, & Petrus in carcerem coniectus, est

est, Ipse quoque interficiendus, ni magno omnium miraculo ab Angelo fuisset liberatus. Quod plane uidetur fuisse praelium illud magnum in caelo, hoc est, in caelesti illa Ecclesia gestum. Eoque praelio superati sunt hostes Ecclesiae, draco serpens antiquus, Diabolus dictus & satanas, & eiusdem comilitones tum Angeli tenebrosi, tum Iudaei, qui & ipsi tanquam eiusdem milites & sub eo mortis stipendia facientes, draconis Angeli dicti sunt, Michaellem reliquosque Ecclesiae tutelares Angelos, & sanctos uiros propter incorruptos mores, & inculpata uitam pro Angelis habitos, ingentibus animis ausi inuadere. Quibus quantumcunque renitentibus, & repugnantibus. Euangelium Christi per totam Iudaeam, & Samariam praedicatum fuit: atque in constabilito, & confirmato Christi Regno, nullus in Ecclesia caelestium hominum Diabolo, aut angelis eius relictus tum fuit locus. Ac tum demum omnis illa perfectorum Ecclesia (ut rex Dauid praedixerat) astitit regina a dextris Christi Regis, in vestitu deaurato, circumdata uarietate; expectans dum procedente tempore adducerentur post eam regi uirgines, ex Iudaeis quidem tum fide, tum genere, ex gentibus uero arctissima fidei necessitudine, & uirtutum omnium coniunctione ipsius proximae: quae omnes summa cum laetitia & exultatione in templum Regis, nempe in Ecclesiam Christi, essent perducenda. Quo etiam spectans sponsa, non se a sponso, sed a rege in penetralia dixit introductam. Tunc oleo laetitiae spiritualis perfusa, Chorea (ut promiserat) non de se, sed de Christo laetari & exultare; non sua merita, sed Christi beneficia, & humera quam suauissima memorare. Tunc Ioanni uox illa in caelo, nimirum in Ecclesia, exaudita fuit, *nunc facta est salus, & uirtus & regnum Dei nostri: & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri, die ac nocte. Et ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter uerbum testimonij sui, & non dilexerunt animas suas usque ad mortem. Propterea letantur in caeli, & qui habitant in eis.* Consentit cum hac nostra interpretatione glosa antiquorum Rabinorum in sirhasirim. Vnde Porchetus secunda parte cap. 4. sui libri, quem inscripsit uictoriam contra Hebraeos, haec refert in hunc locum, Rabi Abin exposuit id, quod dictum est Psal. 117. *Hic est dies, quem fecit dominus, exultemus & letemur in eo.* Dixit Rabi Abin, non erant scientes, in quo esset letandum, utrum in die, an in Deo sancto & benedicto, donec uenit Selomo: & exposuit dicens, exultabimus, & letabimur in te. In te, in Deo sancto & benedicto; in te, in saluatione tua. Simile est autem hoc Matronae cuidam, cuius Rex maritus eius iuit, & filij, & generi ad ciuitatem maris; uenerunt, & dixerunt ei; uenerunt filij tui, quae ait, laetentur nurus meae. Rursus dixerunt ei: uenerunt generi tui: quae ait, quid ad me? laetentur filiae meae. Quando uero dixerunt ei, uenit uir tuus Rex, ait, certe haec est mihi sufficiens & perfecta laetitia. Sic futurum fuit, ut essent prophetae uenientes, & dicentes ad Ierusalem *filij tui de longe uenient*, & ipsa dixit eis, quid ad me? Exultent filiae Iudae, & *filij tuae super lactus nutriuntur & fouebuntur*: Dixit quid ad me? laetetur mons Sion: cum uero dixerunt *ecce Rex tuus uenit tibi iustus & saluator*, & scriptum fuit, *canta, & letare filia Sion, quia ecce ego ueniens, & habitabo in medio tui, ait dominus, & congregabuntur gentes multae ad dominum in die illo, & erunt mihi populum, & habitabo in medio tui, & scies, uel cognosces, quia Dominus sabaoth misit me ad te.* In illa hora fuit illa dicens. *Gaudens gaudebo in domino, & exultabit anima mea in Deo meo.* Et hoc est, *exultabimus, & letabimur in te.* Haec glosa illa. Haec uero fuit Christum dilig-

Apo. 12. b

Psal. 44.

Apo. 12. c

Isa. 60.

Psal. 86.

Isai. 60.

Psal. 96.

Zach. 9.

Zacha. 2.

Isai. 61.

gentium rectitudo, Non suas virtutes admirari, aut in seipsis gaudere: sed omnem admirationem, & lætitiā in Christi cognitione, & beneficiorum ab illo acceptorum commemoratione, collocare. Non sua, sed Christi iustitia extolli, res a se præclare gestas, atque omnem victoriam Christo acceptam ferre. Quemadmodum etiam sub pacis nomine hæc omnia precantes, apud Isaiam omnia sua bona opera Christo ferunt accepta, quum sic orant, *dabis nobis pacem Domine: omnia enim opera nostra operatus es nobis*, vt nemo non agnoscat facile hunc illum fuisse populum, cuius insignem gratitudinem, & pietatem Dauid hisce carminibus nobilitauit, *beatus populus, qui scit iubilationem: Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exultabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es: & in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum*. Nemo non deprehendat, hanc illam esse sponsam, de qua per prophetam tuum Oseam hæc dixerit sponsus eius: *Et Canet ibi iuxta dies iuuentutis sue: & iuxta dies ascensionis sue de terra Aegypti*. Hæc item fuit Christum diligentium rectitudo, Christi doctrinam, & instituta libere profiteri, omni humane sapientiæ & voluptati longe præstare, ut Petrum & Paulum professos fuisse legimus. Quorum ille; *non indoctas inquit, fabulas sequuti, notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi uirtutem, & præscientiam: sed speculatores facti illius magnitudinis*. Hic uero, *non misit me inquit, Christus baptizare, sed Euangelizare: non in sapientia uerbi, ut non euacuetur crux Christi, Verbum enim Crucis, percipientibus quidem stultitia est; ijs autem, qui salui sunt, id est, nobis Dei uir tuus est*. Et alibi; *quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta; ueruntamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem, omnia detrimentum feci, & arbitror, ut stercora*. Et quum perseuerarent omnes (ut sacra refert historia) per domos quotidie frangentes panem, & fumentes cibum cum exultatione, & simplicitate cordis, tum maxime omnem humanarum rerum uoluptatem vincere profitebantur, & memorabant sponsi hubera, qui hoc ipsum facere præcepisset in sui commemorationem. Quamobrem merito quis hæc de illis rectis dicta existimet, ut per suppressam antithesim impios, & qui prauos, ac deprauatos sunt iudicio, sponsum odisse intelligamus. Hi uero sint illi, de quibus hæc cecinit Regius psaltes, *generatio praua, quæ non direxit cor suum; nec creditus est cum Deo spiritus eius. & rursum, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius*. Huius generationis posterius fastidientes Christi cellaria dixerunt, *diurnus est sermo hic; & quis potest eum audire?* de quibus etiam eodem Euangelij sui loco hæc scribit Ioannes, *ex hoc multi discipulorum eius alierunt retro, & iam non cum illo ambulabant*. Atque hos prauos filios suos designare uisi sunt prauis illi patres, qui in deserto spreto Mose, & Deo uero, de Idolo dixerunt, *hi sunt dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti*, coram quo etiam ederunt, & biberunt, & luserunt. Contra uero, Horum ingratitude & impietate uelut leuitæ Mosis adherentes, reliquos discipulos designasse uidentur, qui Petro consentientes per os illius responderunt roganti magistro, num & ipsi abire uellent? *Domine quo ibimus? uerba uitæ æternæ habes. Et nos credimus, & cognouimus quod tu es Christus filius Dei*: Hactenus de Euangelicis penetralibus, & cellarijs diximus: de alijs extremo dicturi drammate. Interim iniurias, & bella, quæ sponsæ parantur dicamus.

Ni-

Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me Sol.

Interpres hunc locum varie accommodant. Lyranus hæc uerba tribuit Ecclesiæ, cum sub statu feruitutis Aegyptiacæ ageret. uultq; hæc dicta a perfectioribus illius populi ad imperfectiores. Auctor glossæ ordinariæ hæc eadem tribuit Ecclesiæ sub primitiuo statu noui testamenti, ut hæc quasi per præoccupationem ad eos dicantur, qui propenso cum sint animo ad fidem Christi suscipiendam, & societatem cum Ecclesia ineundam, offensus tamen persecutionibus, & incommodis, quibus ipsam obnoxiam esse uident, suspensi hærent. Quos illa præueniens sic alloquitur. O filia Hierusalem, & quorum nomina scripta sunt in cælis, ne offendat uos, aut a me abalienet hæc mea exterior facies fusca, & denigrata, hoc est persecutio, & infamia, quam ab hostibus meis patior, & uos mecum pati oportet: sed alliciat potius, & in data fide contineat interioris faciei meæ, & animi insignis pulchritudo. Et quæ ibidem sequuntur in hanc sententiam. Sunt etiam, qui hanc nigredinem ad peccata uenialia, quæ ab anima non tollunt gratiæ pulchritudinem, referunt. Sunt & qui Ecclesiam se nigram fateri putant propter malos, quos in hoc seculo bonis mixtos habet, pulchram uero affirmare propter bonos. Nec desunt, qui propter iustos, quos in grauissima peccata labi contingit, Ecclesiam dicant suam agnoscere nigredinem, quia tamē (quemadmodum Paulus testatur) ubi abundauit peccatum, ibidem abundare solet gratia, ob eisdem quoque formosam se esse gloriari. Origenes nigredinem sponsæ refert ad ignobilitatem, quod nimirum fateatur Ecclesia gentium, & agnoscat quos ei obijcit obscuros natales Synagoga, magno fastu maiorum suorum iactans stemmata: & (vt Paulus frequenter obijcit) suam in carne gloriam collocans: se tamen non propterea contemndam esse, iure contendat, quod formosa sit propter fidem, & uaria charismatum genera, quæ a sponso suo acceperit. Qui Moses, spiritualis scilicet lex, obscuram Ecclesiam, & Aethiopiā, quamuis id grauer ferentibus Aaron, & Maria, hoc est Synagoga, quæ sacerdotibus constat, & laicis, uxorem duxerit. Nobis primum quantum ad sensum grammaticum attinet in teatro Hierosolymitano, ubi imperat Salomon, spectanda proponi uidetur sponsa, culto regio insignis, sponso asidens: quæ amplissimo suo honore, & ingenti gloria cum uideat æmulas suas mulieres Hierosolymitanas uehementer uri: ac cum inuidia rumpantur, sibi quod nigra sit, probro uertere, maximeque indignum iudicare, quod tam multis despectis mulieribus Hierosolymitanis candidis, & delicatis, nigra & rustica mulier ad summum honoris, & Regiæ maiestatis culmen a Salomone Rege Hierosolymitano sit cuncta: hanc inuidiam, & calumniam sic nitatur declinare, admonens æmulas suas, nigrorem suum, quo illæ tantopere offenduntur, & situm, non esse natium, sed a solis ardoribus, & alijs cæli iniurijs, in quibus longo tempore sub dio agens uersata sit, inductum: qui tam diuerso uitæ genere sit deponendus.

Alioqui se reliquo corpore candidam esse, & formosam, ac Salomonis amplexibus dignam, instar tentoriorum & papilionum ditissimorum,

K ia

in quibus Reges Nomadam agunt: atque adeo eorum, in quibus agit Salomon omnium Regum opulentissimus: quæ foris quidem ob solis æstum, reliquasque cæli iniurias, quibus exposita sunt, nigricent, & horrida appareant: intus uero auro & gemmis, omniq; ornatu regio splendeant, ut ibi reges cōmode habitent, & se oblectent. Sic etiam de Ecclesia tum ex Iudæis obscuro loco natis, tum ex gentib. collecta, q̄ ad Dei cognitionem, & Regni Euangelici honores uocāda est, & a Christo uero Salomone in consortem eius Regni cooptanda, egregius ille Hebræorum vates & Rex Dauid hæc cecinit mystice sub typo Salomonis ad Christum filium suum facta apostrophe. *Asstitit Regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate.* Ac ne quis putet huius Reginæ ornatum situm esse in rebus externis, sed internis, per vestitum deauratū excellentissimas uirtutes & dotes designans, quibus sponsæ animus sit conuestitus & exornatus, subiungit, *omnis gloria filiae ab intus in simbrijs aureis circummansieta varietatibus.* Id quod Ecclesiæ, Christi merito præstitum fuisse a Deo patre, docet Paulus ad Ephesios in hunc modum. *Deus inquit, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuincit nos Christo, & cuius gratia saluati estis: conuersificauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Asedit autem Ierosolymis tunc primum Ecclesia tanquam Regina Christo Regi nostro, quum Petrus in die Pentecostes publice interpretari cepit scripturas, & Euangelium prædicare: Item & quum in templo, ubi Christus docuerat, Petrus & Ioannes populum docuerūt. Id uero cum uiderent principes, sacerdotes, magistratus templi, & Saducæi, qui sibi scientiam scripturarum, & Cathedram Moysis, hoc est docendi auctoritatem uendicabant, ægre tulerunt: & (quemadmodum narrat Lucas in actis) dolentes, quòd docerent populum, & annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis, iniecerunt in eos manus, & posuerunt in custodiam: Et uidentes Petri constantiam & Ioannis, comperto quòd homines essent sine literis & Idiotæ, admirabantur: & sequenti capite audita ratione, quam pro se & Ioanne Petrus reddidisset (ut idem Lucas auctor est) qui in concilium conuenerant dissecabantur, & cogitabant interficere illos, nimirum sentientes iam in proximo esse ut (quemadmodum Christus prædixerat) auferretur ab ipsis regnum, & genti, quæ bona fide hoc ipsum administratura esset, traderetur. Grauius præterea illos tulisse, quum uidissent in hoc etiam regnum uocatas, & admissas fuisse gentes, quas ipsi non plures, quàm cænes æstimarent, constat ex eadem historia: ubi narratur, quòd Iudæi patienter audierint Paulum suam apud illos agentem causam, donec ille sibi per uisionem in spiritu a Christo dictum recenseret: uade, quoniam ego longe in nationes mittam te. His enim auditis, leuauerunt inquit, uocem suam dicentes, *Tolle de terra huiusmodi: non enim fas est eum uiuere.* Paulum proculdubio interfecturi, nisi tribunus prohibuisset. Quibus inuidiæ, & æmulationis furij agitando fore, Moses (ut docet Paulus) sic prædixerat. *Ego inquit, ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem in iram uos mittam.* Cum ergo uiderent primarij illi Iudæi, qui per filias Ierusalem hoc loco designantur, contempto ordine sacerdotum, & legis peritorum, qui primas Regni cælorum partes Ierosolymis ad ea usque tempora tenuissent, eo honoris, & dignitatis prouectos esse Galilæos homines idiotas, & obscuros, item & gentes idololatriæ uitio denigratas, indignum rati, Ecclesiam magno supercilio contemnebant, & grauissimis maledictis proscindebant; quæ ut se obiectis criminib. purgaret, hanc non minus modestam, quàm breuem, instituit apo-

1 apologiam. *Nigra sum &c.* Qua defensione fatetur se nigram quidem esse: nec statim obiectum nigredinis uitium diluit: sed satis habet primum docere, id uitium non tollere, quin pulchra sit, aut iuxta Hebræum, etiam uenusta, gratiosa, & amabilis. Nam hæc omnia Hebræis significat נִיגְרָה nomen deductum a uerbo נִיגַח quod est desiderare & appetere. Id uero confirmat exemplo tentorium Cedar, & tentorium Salomonis, quib. nihil officit externa superficies quantumcunq; horrida & adusta. Nec. n. inde æstimantur; sed ex auro, & argento, quæ intra se cōtinēt, & ex gemmis, lapillis, admirandoque opificio, & ornatu, quib. interior eorum ambitus splendet, & commodam regib. præstat habitationem. Fuit porro Cedar secundus filius Ismael, a quo Nomades Arabiæ populi genus ducunt: & sub tentorijs degentes in solitudine Saracenorum incertis uagantur sedibus, quo commodius pascendis gregibus, quib. maxime intenti sunt, uacare possint: & latrocinia exercere. Ex raptu. n. apud eos uiuitur. Quod uitæ institutū ipsos sequuturos prædixit Angelus Gen. cap. 6. De pellib. Salomonis nihil certi habemus: quamuis nōnulli ad mysticos sensus confugientes ex historia Exodi tabernaculum, quod Moses in deserto extruxit domino, cuius Salomon typum gesserit, per Salomonis pelles significari putent, quod totum pellib. contentum fuerit. Sunt qui פְּרָוֹת פְּרָוֹת uertuat, sicut cortinæ: & intelligunt cortinas Salomonis candidas, & omni ornatu Regio conspicuas: quib. in palatij sui penetralib. ad Regiū splendorem ille uteretur: & geminam comparisonem sic illi distribuunt, ut nigredo sponsæ ad tabernacula Cedar, pulchritudo aut ad cortinas Salomonis referatur. Sed minus diuinare uidebitur, qui si per pelles Salomonis tentorium intelligat, quo ipse uteretur, quoties in agro sub dio ageret animi gratia; (nec enim ipsum militiæ uersatū legimus) quemadmodum Abacuch tentoria Madianitarum pelles terræ Madiam appellauit, eodem usus Hebræo uocabulo מִיִּיְרָה quo etiam hoc loco usus est Salomon: atq; ita utraque comparisonis pars ad utraque tabernacula referatur, maiorque per auxilium pulchritudinis sponsæ sit amplificatio: addita mentione tentorium Salomonis: quod multo ditissima & ornatisima fuisse par est credere, ut tanti Regis maiestati respondeant, qui omnium Regum potentissimus fuisse memoratur. Horū igitur instar tentorium cōtendit Ecclesia, sibi nihil obesse Galilææ, aut humilium natalium suorum obscuritatem, aut humanæ literaturæ imperitiam, aut ante actæ uitæ ignominiam: namq; se inde uelut ab exteriori facie æstimandam, sed ex fide, & charitate, reliquisque uirtutibus, & animi puritate, quib. tanquam incomparabilibus diuitijs, & ornamenti interior ipsius facies sic ad miraculum splendeat, ut uel ipsum corpus dignum Deo templum reddat, legitimos Iudæo Abrahæ semen, Dei filios & Ierusalem cælestis ciues, faciat. *Non enim (ut inquit Paulus,) qui in manifesto Iudæus est; nec quæ in manifesto est carnis circumcisio: sed qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Et rursum, *nescitis quoniam membra uestra templum sunt spiritus sancti, qui in uobis est? & alibi, non qui semen sunt Abrahæ omnes filij, nec qui filij carnis, hi sunt filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Item alibi, *Accessistis inquit, ad Syon montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cælestem, et multorum millium Angelorum frequentiam: & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis.* Hac igitur ratione formosam, gratiosam, & amabilem, & Christi regis Thalamo dignam redditam se esse confirmat Ecclesia: eodemq; negotio tanquam uana repellit obiecta sibi ab æmulis, patriæ, generis, superioris uitæ, & imperitiæ uitia. Quæ enim ciuis

Hierusalem conscripta est, semen Abrahe & Dei filia, quis ei obiiciat patriæ igno-
 bilitatem, aut nataliū obscuritatē? Cuius animus fide depuratus est, aliisq; virtu-
 rib. exornatus, quid huic noceat superioris uitæ infamia? Qui spiritū Dei intra se
 hēt, cuius ductu abyssos diuinæ sapientiæ lustrare possit, & scrutari, quis hunc im-
 peritū audeat dicere? Nemo certe, nisi temerarius, & qui cum rōne uelit insanire.
 Hæc ubi diluit nigredinis crimina, Illud crimen si tū crimen, & non laus potius,
 dici mereatur, nō curat diluere: Immo libenter agnoscit, & inde gloriatur. Quod
 nimirum nigra sit, & adusta facie a solis radiis, sub quib. in deserto afsidue versa-
 tur. Quā nemo iure posset uitio uertere: quin potius qui æquus Iudex fuerit, deat
 laudi dare: quod is color virilis animi signū sit, & in pferēdis laborib. obstinati. Atq;
 ita tacite taxat otium & mollitiem æmularū, scribarū scilicet, & Pharisaorum, ac
 fucatam sanctimoniam: quippe qui alligant hominib. onera grauia, quæ ipsi magi-
 stri delicati uel digito nolint attingere; qui cum gloriam ex se inuicem capiant,
 non possint credere, similes sepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent spe-
 ciosa, intus tū plena sunt ossib. mortuorū, & oī spurcitiā. Per solē porro intellige
 Iesum Christū crucifixū, & graues, quæ inde Ecclesiæ excitatæ fuerunt per vni-
 uersum orbem a Iudæis & gentibus persequutiones; quibus ueluti radiis a sole in
 meridie versante ad perpendicularum directis aduritur, & denigratur. Dū scilicet
 Christū pdicat Crucifixū, & è celo summa cū gloria vna cū patre ex equo. oīa mo-
 derantē, Hæc. n. de illo constanter cū testaretur Stephanus, lapidibus obrutus pe-
 rijt: & (quemadmodum in actis legimus) grauem persequutionem Ecclesiæ Iero-
 solymitanæ excitauit hæc eadem, quum tota Ecclesia per orbē effusa prædicaret,
 cum Iudæorum, rum gentilium maledictis, & securibus fuit impetita: Et (ut Chri-
 stus prædixerat) omnibus hominibus pp ipsius nomē odio habita. Sub hoc igitur
 sole dum uersatur in deserto Ecclesia, eiusq; aduritur radiis: Nimirum dum in
 summa rerum omnium penuria inter Iudæos & Gentiles impios, & feras sangui-
 narias, Iesum Christum crucifixum Iudæis scandalum, & gentib. stultitiā, prædi-
 cat, quasi nigra sit, ut impia & execranda ab omnibus contemnitur, & exagitatur.
 Nigrum enim veterib. cū ad animum transfertur, in uitium maxime sonat: ut quū
 de equis nigris apud Zachariā, & Ioannē in Apocalipsi fit sermo. Et apud Ethni-
 cū poetā, Hic niger est: hunc tu Romane caueo. vsq; in hanc horam, inquit Paulus,
 & esuriens, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cedimur, & instabiles sumus, & labo-
 ramus, operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persequutionem patimur,
 & sustinemus: Blasphemamur, & obsecramus: tanquam pungamēta huius mūdi facti sumus
 oīum peripsēma vsq; adhuc, Et alibi, semper inquit, nos qui uiuimus, in mortem tradimur
 propter Iesum: ut & uita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Dicimur inquit Ter-
 tulianus in apologetico scelerisissimi, de sacramēto infanticidii, & pabulo Iudæ, &
 post conuiuium incesto, qd̄ euerfores luminū canes, lenones. s. tenebrarū, & libi-
 dinū impiarū in uerecundiā procurēt. capite. 7. & c. 37. queritur Christianos ho-
 stes humani generis appellari solitos. Hoc uero crimē crucis Christi, & qd̄ aduer-
 sarij execerantur Christiani uitæ institutū, tū abest ut purgare laboret Ecclesia,
 ut in eo maxime gloriatur: Mibi inquit Paulus, absit gloriari nisi in cruce domini no-
 stri Iesu Christi, per quē mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. Et tribulationes suas,
 quæ licet radii, ex hoc sole ad ipsum recti mittebantur, Ephesiorū gloriā esse affir-
 mabat. Quamobrem satis habet Ecclesia æmulas suas admonere, ne se æstimēt ab
 exteriorē corpusculi sui infirmitate, & calamitoso habitu, qui ipse cum ad id,
 quod

quod adest, quodque præsens est tantum sensu ferantur, infelicissimus iudicatur:
 sed illud magis reputent, maxima, quæ falso creduntur mala, cum breui finienda
 sint, æternis & inæstimabilibus bonis mutanda, maximo sibi esse in lucro, & incre-
 dibile præstare compendium ad beatam uitam capeflendam. Propter quod inquit
 Paulus, non deficimus: sed licet is, qui foris est roster homo corrumpatur; tamen is, qui in-
 tus est renouatur de die in diem. Id enim quod in præsentia est momentaneum, & leue tribu-
 lationis nostræ, supra modum in sublimitate eternum gloriæ pondus operatur in nobis, non
 contemplantibus nobis, quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia
 sunt: quæ autem non uidentur, æterna. Et alibi iam dixerat, si in hac uita tantum in
 Christo sperantes fumus, miserabiliores fumus omnibus hominibus. Iam uero
 hæc, quæ ipsi probro & uitio uertitur nigredo, quam feliciter eluenda sit, & in
 admirandum mutanda candorem, idem Paulus eo loco ostendit de resurrectione
 copiosissime differens, & in Epistola ad Colossenses missa, utrunque statum bre-
 uissimè complectens, in hunc modum, Mortui inquit estis cum Christo: & uita ue-
 stra abscondita est cum Christo in Deo: Quum autem Christus apparuerit uita uestra,
 & uos apparebitis cum illo in gloria. Hæc itaque uidetur esse uis huius Apolo-
 gix, nolite me considerare, aut (ut nonnulli ex Hebræo uertunt) despiciere, quod fu-
 sca sum: quia decolorauit me sol. Significatur autem hoc loco sub solis Symbolo
 crux Christi, et quæ inde excitatæ sunt Ecclesiæ psequutiones; eodē tropo quo in
 Psalmis persequutiones, et mala, quæ ab aduersarijs suis Dauid patiebatur, per
 diem inquit, sol non uret te. Item et quo tropo hæc eadem prædicuntur cessatu-
 ra Ecclesiæ incommoda apud Ioannem in Apocalypsi, Non esurient, neque sitient
 amplius: neque cadet super illos sol, neque ullus æstus: quoniam agnus qui in medio
 throni est, reget illos, & deducet eos ad uitæ fontes aquarum. Et absterget Deus om-
 nem lacrimam ab oculis eorum. Huius porro ommurmurationis, et maledictiæ ty-
 pum Aaron, et soror eius Maria gefisse uidentur, quos in publica concione fra-
 trem suum Moſen arguisse legimus, quod Sephoram mulierem Aetiopiſſam du-
 xisset uxorem. Ut uetus & hereditarium odium in maiorib. adumbratum, ad poste-
 ros transmissum possitis agnoscere. Lyranus totum hūc locum refert ad persequu-
 tiones, quas populus Israeliticus in seruitute Aegyptiaca pertulit. Sed ille toto fe-
 re hoc libro figuram captat, et umbram: nos rem ipsam, et corpus Christi, quod
 est Ecclesia, perpetuò demonstramus. Nonnulli per solem intelligi uolunt concu-
 piscentiam, quæ etiā iustos offuscet. Origenes philosophatur in uerbo παραβλεψε
 despexit. Quo significetur sol ille iustitiæ longe alterius esse naturæ, et efficaciæ
 a sole, qui planetarum medius fertur in cælo; hic enim quos aspicit, denigrat, quos
 despexit, reddit candidos: ille uero quos aspexerit facit albescere, quos despexit,
 nigrescere, et squalere. At uox Hebræa אֲרָאָה non despexit, sed aspexit me, con-
 stat significare. Glo. nobiscum sentit. Solis inquit, est urere, & illuminare. Sic ue-
 rus sol exterius suos persequutionibus exurit: dando uires resistendi illuminat.
 Iam uero hanc nigredinis suæ causam ipsa sponsa sic exponit.

Filii matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in

vineis: vineam meam non custodiui.

Anticipat sponsa narrare probra, & persequutiones, quas a fratrib. suis pati cepit,
 ex quo i regis penetralia, & honores regios illis repullis, admissa fuit. Intelligimus

porro sponsā, quas paulo superius filias Ierusalē appellauit, nunc filios matris suæ uocare. Quū uero has pugnas nar rat, alludit ad bella, q̄ Israelitis quū adhuc in deserto versarētur, & postquā in terras Chananæorū a Iosue inducti sunt, Amalechitæ, reliquiq; populi intulerunt. Quæ et̄ soror Moſis, Maria more prophetico cecinit in hunc modum, *Ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philistiim. Tunc conturbati sum principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriuerunt omnes habitatores Chanaam.* Sic & hoc loco Ecclesia multo ante canere inducitur persequutiones, quas ipsi hostes & inimici crucis Christi post acceptum spiritum sanctum excitarunt. Sed ex multis & grauisimis persequutionibus, quas ipsa pertulit ab hostibus suis, & propter quas nigredinem contraxit, & squalorem exterius, eas dumtaxat exprimit, quas a fratribus & contri bulibus suis Iudæis passa est: Grauius enim ferimus mala, quæ inferunt nobis propinqui & familiares, quàm quæ alieni & extranei: quod Christus sic exaggerauit; & inimici hominis domesticus eius. Iudæos autem fratres appellat, filios matris suæ, Ecclesia primitiua, quæ ex Apostolis, & discipulis Christi constat, quod eiusdem sint generis, & eandem matrem habeant Synagogam: ideoq; illos diligit tanquam fratres. Qui affectus quam uehemens in ea fuerit, ipsa per suum Paulum prodidit, quum hæc diceret: *Optabam ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ: quorum est adoptio filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem.* Quos etiam ad eandem radicem, & massam pertinere idem testatur his uerbis, *si radix sancta, & ramus: si delibatio sancta, & massa.* Sed tamen eosdem inimicos esse indicat propter Euangelium, tametsi propter patres, charissimos. Quod uero idem Paulus in Epistola ad Galatas his fratribus pro diuersis admodum, & disparibus moribus, diuersas & dispares matres tribuit; ac pugnares seruos dicit, & ex Agar serua prognatos, mites autem, & pacis studiosos, liberos & ex libera Sara genitos, & quos sic illi nunc persequuntur, sicut olim Ismael ipsum Isaac persequeretur: hoc ille facit suæ causæ seruiens: ut etiam hoc loco Salomon ad decorum personæ spectans, eosdem quantumcunque disparis ingenii fratres tanquā eiusdem matris inducit filios. Magis enim decet personam mulieris, cum exaggerare instituit iniurias, quas a fratribus suis se pati queritur, eos eiusdem matris, quam eiusdē patris appellare filios. Habet & hæc periphrasis Emphasim, & summā modestiæ, ac charitatis ingens argumentum, quod acerrimos hostes suos, nō hostes, sed matris suæ filios uocet. Hi uero fratres quàm intestino, & implacabili odio contra sororē suam Ecclesiam pugnauerint, apostolorum acta testantur. Ut primum uerberibus affecerint Petrum & Ioannem Euangelij prædicatione interdīctos, & Stephanum lapidibus obrutū interfece rint, discipulos Christi Ierusalem expulerint, Herodē ad necem Iacobi impulerint, & Sauli abusi opera Ecclesiā deuastare ac funditus delere contenderint. Quorū bellorum summam breuiter complectitur Paulus ad Thessalonicenses scribens in hunc modum, *Vos, inquit, imitatores facti estis, fratres, ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu: quia eadem passi estis & uos a contri bulibus uestris, sicut & ipsi a Iudæis: qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persequuti sunt: & deo non placent, & hominibus aduersantur: prohibentes nos gentibus loqui, ut salui fiant.* Mala uero quæ Hebræi ab ipsi passi sunt, ad eos scribens sic ille memorat. *Rememoramini inquit, pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum, & in altero quidem opprobrijs*

1. *& tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Nam & uinctis compassi estis, & rapinam bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos meliorem habere, & manentem substantiam.* Has porro persequutiones grauiores longe illi reddiderunt falsi fratres, qui Circumcisionem, & legem Mosaicam Christianis obtrudere contenderunt. Quamobrem seditionem non parcam Paulo & Barnabæ a Iudæis Christianis Antiochiæ excitatam fuisse, in actis legimus: quibus se ne ad horam quidem celsisse, sed pro libertate Euangelica strenue pugnando fortiter obstitisse, Galatis narrat Paulus, qui tametsi illis assensisset, omni se, suosque fratres potuit calumnia, & persequutione liberare. Ego inquit, si Circumcisionem predico, quid adhuc persequutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis? Nam falsi illi fratres prædicando Circumcisionem, & summam gratiam inibant a Iudæis, & apud gentiles, ut ex lege hac de re lata ab imperatoribus Romanis docet Hieronymus, tuti agebant. Quorum consilium sic aperit Paulus, *Quicumque uolunt placere in carne, hi cogunt uos circumcidi: tantum ut Crucis Christi persequutionem non patiantur.* Horum ergo contentionem maxime significare uideatur hoc loco sponsa, cum inquit, *posuerunt me custodem in uineis &c.* Hoc est, illi subintroducti falsi fratres mei conati sunt me in seruitutem redigere: & ad uarios ritus paternasque traditiones custodiendas, quasi uineas, cogere: quibus ego fortiter restiti, intelligens me, si illi assensissem, uineam meam (libertatem nimirum) quæ Euangelica uinea mihi a patre familias commissa fuisset, non posse custodire. Si enim ex lege, (ut illi uolebant) iustitiam quæsiuissem, eo facto Christum sponsum meum gratis pro me mortuum fuisse profiteri uisa fuisset. Ut illud, *uineam meam non custodiui*, dictum sumamus pro, uineam meam non custodissem. Et de more loquendi Hebræorum, qui præterito plusquam perfecto carent, præteritum perfectum pro plusquam perfecto sit positum. Videmus tamen nobis commodiorem adhuc, & magis germanum huius loci sensum assequi posse, si per uineas innumeras gentium Ecclesias, & per uineam, unam Iudæorum gentem intelligamus.

4. Ut significet Ecclesia Christiana, quæ primum extitit Ierusalem, primas persequutiones, quas a Iudæis pertulit, & illam maximè, quæ sub necem contigit Stephani, quam magnam persequutionem fuisse Lucas memorat, quum omnes discipuli per regiones Iudææ & Samariæ dispersi sunt, præter Apostolos, qui Ierusalem remanserunt. Item & illam quam Antiochenes Iudæi Paulo & Barnabæ excitarunt. Quamobrem hæc illis dicere coacti sunt. *Vobis oportuit primum loqui uerbum Dei, sed quia repellitis illud, & indignos uos iudicatis uitæ æternæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus. Posui te in Lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terra.*

5. Item & illas, quas extremis temporibus sub Antichristo a Iudæis etiam, in euangelij, Apocalypsi, & Epistolis Apostolicis prædicatur perpeffura. His itaque & alijs plerisque persequutionibus Iudæi, cum Apostolos, reliquosque discipulos ab se repulerint, & ad gentes instar uinearum excolendas, custodiendasque compulerint, uisi sunt, tametsi diuerso id facerent animo, uinearum custodes ipsos per accidens (ut philosophi loquuntur) constituisse. At uero qui consulto, & immutabili decreto uinearum custodię Apostolos præfecerit, Deum esse nouimus:

Hæc per Oseam prophetam sponsæ suæ promittentē, dabo ei uinitores eius ex

Osc. 2. c
Isa. 49. b eodem loco nempe ex eadem gente, quales antea dedi Synagoge Mosen, & Aaronem. Et pater id officium mandat Apostolis apud Isaiam in hæc uerba, *Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ: quamuis enim hoc primo dictum sit Christo, secundario tamen Apostolis quoque dictum fuisse, docet Paulus, qui hoc prolato oraculo, sibi & Barnabæ præceptum esse, ut relictis Iudæis, ad gentes transeant, fidem facit. Extant & alia multa testimonia in nouo testamento, quæ Christum hanc eandem prouinciam Apostolis decreuisse, confirmant. Sic enim eos ille apud Ioannem alloquitur, sicut misit me pater, & ego mitto vos. & apud Matthæum, euntes inquit docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Posuit etiam spiritus sanctus eosdem Ecclesiarum uiniores in die Pentecostes, quum in eos illapsus, se sui que cognitione repleuit, & Ierosolymis doctores produxit in concionem: quum etiam priuatim de Paulo & Barnaba sic statuit Antiochiæ; Segregate mihi Saulum & Barnabam ad opus, ad quod assumpsi eos. Et Paulus maiores natu Ephesinæ Ecclesiæ dicit a spiritu Sancto positos esse episcopos ad regendam Ecclesiam Dei. Tres itaque personas unius diuinitatis significare uidetur sponsa, quum inquit, posuerunt me custodem in uineis. Ut uerbum posuerunt ad tres illas personas unius Dei referatur: quod tamen suppositum (in alijs plerisque locis sacre scripturæ obseruatum est) per circumloquutionem relatiui, & eiusdem uerbi repetitionem, subaudiendum sit, qui posuerunt. Quale est illud apud Matthæum, nunquid colligunt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? nempe, qui colligunt. Iam uero hanc eandem sponfam quam Deo auctore, uinearum, id est, gentium curam suscepisse constat ex sacris oraculis, eiusdem quoque iussu domum Israel deseruisse, uineam illam Domini Sabaoth, ex faceris illis Isaiæ elegis facile est confirmare. Cantabo inquit ille dilecto meo canticum patruelis mei uineæ suæ. Uinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit uineam electam, & edificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea: & expectauit, ut faceret uuas, & fecit labruscas. Nunc ergo habitatores Ierusalem, & uiri Iuda iudicate inter me, & uineam meam. Quid est, quod debui ultra facere uineæ meæ, & non feci? Anquid expectaui, ut faceret uuas, & fecit labruscas? Et nunc ostendam uobis, quid ego faciam uineæ meæ. Auferam sepem eius, & erit in direptionem: Diuam maceriam eius: & erit in conculcationem: & ponam eam desertam: non putabitur, & non fodietur: & ascendent super eam uepres, & spine: & nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem. Uinea autem domini exercituum, domus Israel est. Hac enim parabola mysticè prædicatur Deus sublaturus a Synagoga angelorum custodiam, quibus antea instar sepis a dæmonum iniurijs illæsa seruabatur: sublaturus etiam doctores, certe Apostolos, qui uinitorum officium amputandis uitijs falce uerbi Dei, & sanctis institutis, quasi ligone, fodiendis hominum animis, eam excolendam suscepissent. Iussurus insuper prædicatur Deus Apostolis, qui uelut nubes in animos hominum depluere solent, ut Paulus docet, bonum Dei uerbum, donum cæleste, & uirtutes futuri sæculi, ne huiusmodi pluuia uineam illam compluant. Hæc eadem itaque significare uolens sponsa inquit, uineam meam non custodiui. Eandem porro uineam suam dicit, propterea quod Apostolis ante alijs colendam, & custodiendam commissa fuerit. Primum enim Iudæis tantum ut prædicarent Euangelium, cum his mandatis Apostolos suos misit Christus. In uiam gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad*

ones,

Hier. 2. o
1 ones, quæ perierunt domus Israel. Quas uero pugnas fratrum suorum causatur Ecclesia, has ipsas uuas degeneres, & labruscas apud Isaiam appellat Dominus; & has reddit causas, propter quas tam acriter uineam suam ulcisci ipse decreuerit. De improbis præterea Synagoge operibus, & summa impietate eadem ænigmatis forma queritur idem dominus apud Hieremiam in hunc modum: Ego te plantauit uineam electam, omne semen uerum. Quomodo ergo conuersa es mihi in prauum, uinea aliena? hanc eandem huius uineæ mutationem, atque impietatem grauissime exaggerans in Deuteronomio Dominus, de uinea inquit Sodomorum, uinea eorum, & de suburbanis Gomorra: uua eorum, uua fellis, & botrus amarissimus, fel draconum uinum eorum: & uenenum aspidum insanabile. Quæ omnia de Iudæis maxime, qui sub Christo, & Apostolis fuerunt: & qui sub Antichristo futuri sunt: dicta esse agnoscat facile, qui fel, & acetum Christo extremis crucis tormentis exhausto ab illis exhibitum, atrox iniurias, uenenata maledicta, & efferatam illorum in Christum, & Christi discipulos rabiem ex Euangelijs, Apostolorum Epistolis, sacris annalibus, alijsque Ecclesiasticis historijs cognoscere non grauetur. Quam fortassis præfatam pertinaciam, & implacabile Iudæorum in Christi discipulos odium, & adulerinos mores damnans hoc loco Salomon, Ecclesiam inducit illos non fratres, sed matris suæ filios appellantem. Quos etiam Christus Ecclesiæ Sponsus in Euangelio generationem prauam uocat, & adulterinam, & non ex Deo, ut ipsi falso gloriabantur, sed ex patre Diabolo homicida genitos homicidas: Fuerunt itaque illi homines ex adultera Synagoga communi matre uterini geniti, at non germani fratres Ecclesiæ ex Deo patre genitæ: nihilominus tamen sicut Paulo ita etiam & Isaiæ charissimi, ut quibus ille tanquam dilecto populo suo se decantaturum olim præfatus sit, hoc ipsum canticum patruelis sui de uinea ipsius: hoc est, apertius, & fusius deploraturum, quæ hac parte huius cantici Salomon obscure, breuiterque de uinea illa cecinisset. *177.* enim, quod noster interpres. 5. cap. Isa. patruelem uertit, hoc libro perpetuè uertit dilectum septuag. ἀδελφίδος, unde intelligimus, de eodem dilecto loqui Isaiam eo loco, de quo Salomon hoc Dramate: & peculiariter idem argumentum sibi tractandum sumpsisse eo cantico, quod iam ante ipsum tractasset Salomon in hac parte cantici de dilecto suo conscripti: uir enim & propheta Euangelicus dilectum suum dilectum sponsum Ecclesiæ Euangelicæ, cuius ipse non exigua pars esset dicere non dubitauit. Origenes hoc loco matrem sponsæ interpretatur Hierusalem cælestem, quæ in cælis iam libera agit, & inde filios gignit quotidie liberos, quales fuerunt Apostoli, & reliqui discipuli: uineas, sacra utriusque testamenti uolumina, quæ Apostoli post expugnatos, & deuictos varios sensus, & impia gentium studia, Ecclesiæ ex gentibus conuersæ tradiderunt custodienda. Per uineam autem quam ipsa non custodierit, impiam eruditionem intelligit, in qua unu quisque ante fidem exercebatur. Annotat autem idem Origenes dictum, sponsæ, filios matris eius pugnas non contra ipsam, sed in ipsa: hoc est in sensibus & corde eius, ut destruerent omnem infidelitatem, omne uitium, omnesque doctrinas, quæ in ea inter gentes posita, falsis sophistarum assertionibus inoleuerant. Legerat nimirum ille in Græco ἐμαχέσαστο ἐφ' ἐμοί hoc est pugnaverunt in me. & in Hebræo est *277* quod nonnulli uertunt, exarserunt, uel irati sunt in me. sed hoc noster interpres recte expressit, quum uertit, pugnaverunt in me. Nam & præpositio Hebræa *277* pro contra, in sacris literis posita frequenter occurrit: &

ver-

verbum ⁷⁷³ pro irasci. sic porro iratos fuisse in Ecclesiam Iudæos, ut magnis eā affecerint cladibus, abunde nobis ostensum est: Et plenius adhuc ex ijs, quæ a maioribus nostris memoriæ tradita sunt, quibus possit cognoscere. Sunt qui hæc referant ad hæreticos, & schismaticos eius Ecclesiæ filios, quæ bonos in se contineat ac malos, a quibus bonorum congregatio queritur se oppugnari: & propter bella, quæ illi inferunt, causatur, se uineas a Deo & Apostolis suæ fidei commissas, nempe multas ex particularibus Ecclesijs, non satis, aut non quantum vellet, custodisse. ut per uineas omnes particulares Ecclesias, per uineam eas quæ a fide defecerint, intelligamus.

Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie: ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

Præsentens sponsa impendentes sibi a fratribus suis ob susceptam uinearum custodiam pugnas, & calamitates, & quod supra modum anxiam ipsam reddit, in maximis malis quom uersabitur abfuturum sponsum, personam induit puellæ, quæ pro grege a sponso sibi commissio sollicita ipsum præcatur, ut amæna, & opaca loca, ubi ipse pastor prouidentissimus gregem suum, cum maximus feruet diei æstus, salubriter pascit, & tutum a solis ardoribus accubare facere promittit, ostendat: Nesci dum eo absente ignota sibi loca, & ipsum sponsum quærirat, ac ne quid detrimenti commissus sibi grex capiat sub meridiem, prouidet: circa mapalia aliorum pastorum, quos sponsi sodales falsò credat, oberrare cogatur, & velut palliolata meretricula, aut operto capite quasi uidua, non loca gregi salubria, nec sponsum, sed mæchum potius quærere uideatur. Est enim in Hebræo ^{אֵיכָה תִּרְעָה אֵיכָה} ^{אֵיכָה תִּרְעָה אֵיכָה} hoc est, ubi pascas, ubi accubare facies in meridie, ut subaudiendum sit, gregem tuum. Quod noster interpretes in præsentem vertit, ubi pascis, ubi cubas in meridie, & ubi nos legimus, ne uagari incipiam, in Hebræo est ^{שָׁלֵחַ אֵיכָה} ^{שָׁלֵחַ אֵיכָה} Salamma ehieh cheotia. Hoc est, quare enim ero sicut cooperta, aut palliolata? Nempe ut meretricula. Scorta enim antiquitus velabantur. de quorum more Thamar positis uiduitatis uestibus, dicitur theoristro operta sedisse in biuio, ut scortum simulans, Iudæi soceri sui concubitum suffuraretur: aut etiam cooperta quasi uidua, quæ propter absentiam uiri capite uelato ambulet: Iam uero figuratus per interrogationem sermo emphasim habet. Constans enim integritatis studium tacite præfert: & ad sui commiserationem mouere sponsum magis potest. Nec aliena cuiquam uideri debet, & præter Regiarum personarum decorum, a pastoribus sumpta metaphora. Nam & Homerus Græcorum Imperatorem Agamemnonem ^{πομπὴν λαῶν} hoc est, pastorem populorum, solitus est appellare, illud nimirum subindicare uolens, reges maxime decere, pari studio populos curare, quo boni pastores sui gregis curam agere soliti sunt. Quamobrem etiam sacræ literæ Deo optimo Maximo pastoris personam sæpe tribunt. ut facit Dauid psalmo uicesimo secundo. Et ipse Deus apud Ezechielem de se sic loquitur. *Quemadmodum requirit pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum, sic requiram oues meas & liberabo eas de omnibus locis, in quibus disperse fuerant in die nubis, & caliginis, & educam eas de populis, & congre-*

Ezech. 34.

¹ gregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israel, in uinijs & in cunctis sedibus terræ, in pascuis irriguis pascam eas, & in montibus Israel excelsis erunt Pasca earum. Ibi requiescent in hortis uirentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Ego Pascam oues meas: & eas ego accubare faciam. Sic & hoc loco Salomon sub pastoris persona mystice Christum designat, propter proxime memorata officia, quæ ipse suis ouibus præstaturus sit: & propter illas optimi pastoris partes, quas in se inesse ipse Christus in Euangelio Ioannis ostendit: Nimirum, quod non astu & dolo in curam gregis inuasit: sed a patre suo commissam suscepit; quod proprias oues suo quanque uocans nomine, pastum educat, & antecedit, quod denique uitam pro ouibus suis exponat. Quamobrem Petrus pastorum principem ipsum merito appellauit, ad illud nimirum oraculum Ezechielis alludens, quo Deus pater seruum suum Dauid, hoc est Christum filium Dauid secundum carnem, & ob id Deo patre inferiorem, suo gregi pastorem se suscitaturum, & principem constituturum pollicetur. Ita & Ecclesia sub incorruptæ puellæ persona pastoris officium obire describitur propter Apostolos, & horum successores Episcopos, quos se ex animi sui sententia suo gregi pastores daturum idem dominus sic pollicetur. *Dabo uobis inquit pastores, iuxta cor meum, & pascent uos scientia, & doctrina.* Quo etiam ^{1. Pet. 5.} ^{Ezech. 35.} spectans Paulus eosdem dicit datos esse a Christo Ecclesiæ pastores, & doctores; ut certe dati sunt, quum illis a Christo dictum fuit. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, Docentes eos seruare omnia, quecunque mandauit uobis.* Et rursus, *sicut misit me pater, & ego mitto uos. Hæc cum dixisset insufflauit, & dixit eis, accipite spiritum sanctum. Quorum remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.* Sub horum igitur persona pastorum Ecclesia Spiritu Sancto, quo plena est, admonente, præuidens graues persequutiones, & difficultates insuperabiles, quas in curando grege Christi sit passura tum a Iudæis tum etiam ab ethnicis, idque tam extremis temporibus quam primis, tantis malis superandis se longe imparem agnoscens, ob idque sibi, ac suo gregi timens, sponsi opem tanquam pastorum omnium principis, & totius gregis domini tempestiue implorat. Ac memor quod ille nuper cum suæ professionis, & impendentium malorum admoneret, se etiam tunc ipsi affuturum sit pollicitus, cum hæc diceret, *non uos relinquam orphanos: ueniam ad uos.* Et rursus, *non turbetur cor uestrum; neque formidet: uado, & uenio ad uos.* Et multo ante, *oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis, & non peribunt in æternum: & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Horum inquam promissorum memor Ecclesia, Christum orat, ut antequam se in cælum recipiat, loca illa ostendat, ubi ipse decreuerit, quamuis absens corpore, suo tamen fauore beneuolo semper præsens gregem suum, quum in omnium rerum penuria, & maximis periculis uersabitur pascere, & tutum seruare. Ne tunc (Si non præmonita fuerit) cogatur Christum queritando, ad pseudoChristos imprudens accedere, quum ipse uidebitur omnino abesse: Nec facile erit ipsius præsentiam, & tutelam deprehendere, propterea que permittitur sit suos impiorum iniurijs misere opprimi: & pseudoChristorum, aut pseudoprophetarum doctrinis, queque illorum dogmata maxime confirmare uidebuntur, apparentissimis miraculis, exagitari. Hos autem uocat sodales sponsi: propterea quod preuideat, eos maximum sibi exhibituros fore negotium, qui aliquando Christum professe-

Ioan. 10.

Hier. 3.1

Eph. 4.

Mat. 28.

Ioan. 20.

Ioan. 14.

Ioan. 10.

Ioan. 21.

Gen. 32.

Ioan. 4. b
Ioan. 1. g

fessi fuerint. Hi enim relicto Christi sodalicio, eius tamen doctrinam, & fidem callide simulantes, suas hæreses, impiamque Antichristi doctrinam cum obtruderint, difficilime omnium uitari poterunt. Quo spectans Ioannes dicebat, *Antichristi multi facti sunt. Vnde scimus, quod nouissima hæc est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Captat porro ab eo beneuolentiam blanda illa appellatione in tertia persona, quem diligit anima mea, sciens plane (ut annotauit Origenes) non qualicumque dilectione, sed ex tota anima, & ex totis uiribus, & ex toto corde habendam esse sponsi dilectionem: qui filius sit charitatis, immo ipsamet charitas. Quin & ad illud mihi uidetur allusisse iam tum, cum hæc Salomoni dicitaret spiritus sanctus, quod Christus a Petro, quem sibi proxime sufficere, & summum uniuersi gregis sui pastorem suo loco decreuisset constituere, maiorem, quàm ab omnibus aliis, exegit amorem. Sic enim illum primo rogauit coram aliis, *Simon Iona amas me plus his,* & secundo, item & tertio, *Simon Ionas, amas me?* quo modeste affirmante, quod ipsum amaret; tum inquit, *pasce agnos meos, pasce oues meas.* Sic etiam hoc loco, cum sponsa sponsum appellat, quem diligit anima mea, idiotismo Hebraico, pro eo, quod est o sponse animo meo charissime; in Petri persona uidetur hæc dicere: o sponse mihi charissime, tu quidem in cælum profecturus, gregem tuum mihi credis, & dum maximum a me amorem tui exigis, pro agnis & ouibus tuis, quoties opus fuerit, capitis periculum ultro adire adhortaris. Ego uero te maxime tuo munere amo, & colo, & in tuam, & gregis tui gratiam tuo exemplo mori non recuso: sed maiora mihi, & gregi imminere mala video: quam quæ ego nisi tuo nitar patrocínio, superare possim: & in tantis malis boni pastoris de fungi officio. Propter huncigitur amorem meum, quo te, tuumque gregem prosequor, te oro, iam nunc ea loca irrigua, uirentia, & opaca ut mihi indices, ubi tu, quemadmodum olim te facturum promissisti, gregem tuum pasces; & tutum in maximis periculis facies accubare: ut illis tempestiue cognitis locis, quãdo te absente, in maximis uersabimur malis, & ferarum incurfionibus, ego, & grex tuus illuc recta confugiamus: & in tuam tutelam nos recipientes, hæc omnia incommoda superemus. Id uerò ut mihi annuas, uel ob id obnixè obsecro, quod sciam, abs te monita, multos fore, qui te absente, bonos pastores simulent, & tuam personam mentiantur, mirisque dolis, & artibus mihi nitantur imponere. In hos ego incurrere pertimesco; uerita, ne dum te inquirens erro, nõ te Christum meum mihi ynice dilectum, sed Antichristum potius uidear inquirere: & tandem falsa tui specie delusa, ad aliquem illorum impostorum longe contra animi mei sententiã declinem, meque ac tuum pessundem gregem. Allegorice uerò illa requirit loca Ecclesia, quæ nos paulo ante ex Ezechiele indicauimus. Montes nimirum Israelis excelsos, & irriguos: ubi sunt pascua pinguia, & uirentia; hoc est altissimas diuinarum rerum contemplationes: in quibus qui uersantur, in montibus Israelis, nõpe uiri, qui Deum uident, uersari dicuntur. In talibus namq; montibus proueniunt affatim herbida, mysteriorum cælestis scientiæ & doctrinæ, pascua, quibus cognoscendis piorum animi uegetantur, & potentissime nutriuntur, atque auferunt. Ibi plurima gratiarum Spiritus Sancti erumpit aqua, in uitam æternam saliens: & eos, qui se biberint, eo usque salire faciens. Ibi semitæ sunt iustitiæ, in quibus qui ambulant (ut de Nathanaele Christus dixit) veri Israelitæ fiunt, & omnis doli ad imitationem Israelis expertes. Ibi ex familiari Dei in montibus illis agentis consuetudine, sic mens exacuitur, & animi nostri confirmantur uires, ut cum Deo cõ-

tendere, & benedictionem, nempe ipsius patrocínio, possimus extorquere: cuius fauore, & tutela freti, omni posito timore, exemplo Israelis, omnes hostes nostros nos superaturos omnino confidamus. Freti & illo oraculo, quod de Christo, & Ecclesia ædidi Isaias: *Super uis pascentur, & in omnibus planis pascua eorum. Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus, & sol: quia miserator eorum reget eos: & ad fontes aquarum potabit eos.* Quam etiam se rerum omnium abundantiam, & in maximis periculis fiduciam, animique tranquillitatem in his montibus assequutum Dauid celebri illo hymno gloriabatur. *Dominus inquit, regit me, uel pascit me, aut pastor meus est, nihil mihi deerit, in loco pascua, id est in locis herbidis, & uitando ætui meridiano maxime commodis, ibi me collocauit, aut accubare fecit. Super, aut, iuxta aquam refectiois educauit me, animam meam conuertit,* hoc est usu illorum pascuorum, & uitalium aquarum reuocat, & restituit mihi animam, quam antea præ fame, siti, æstu, & lassitudine penè amiseram; & quæ sequuntur in hanc sententiam. Hæc itaque sunt loca, in quibus princeps ille pastorum Christus suum pascit, & tutum accubare facit gregem per meridiem: Hæc sibi ab illo indicari orat Ecclesia. Quæ eadem antea tum cellaria Regis, tum sponsi hubera appellauit. Ut in quæ per fidem & spem iam admissa sibi uidetur, eadem re ipsa tandem obtineat, & possideat. Ibi que tuta ab hostium iniurijs unã cum suo grege agat. Vnde etiam intelligimus hunc illum esse locum a Deo paratum mulieri, nimirum Ecclesie, ubi in medijs persequutionibus, & malorum æstu illam, quum in solitudine aufugerit, pascat; ut tam multiplici, & eleganti allegoria, tam breui sermonis tractu Salomonis rem unam exornari potuisse mirum sit. Porro per meridiem, quum maxime feruet sol, æstus persequutionum, & iras hostium Christiani nominis, intelligimus. Sumpta metaphora a re pastorica. Ut enim grex si per meridiem sub ardente agat sole, in periculo salutis, & uite uersatur, nisi pastoris cura in opaca loca inducatur: sic & Christiani cum persequutionibus excandescunt hostium premuntur, periculum est ne succumbant: & a fide deficientes uelut a meridiano terminio absumantur. Quo etiam tropo Dauid uirum, qui omnem suam curam, & spem in Deum collocauerit, liberum & securum agere dicit a Demonio meridiano. Hoc est ab omnibus incommodis, & malis quæ meridiani aeris intemperies, & potentes hostes aperte inferunt.

Per sodales autem sponsi, pseudo-christos intelligit, & pseudopphetas: qui se Christos mentiuntur: & cum ministri sint Satana, ut docet Paulus, in ministros iustitiæ se transfigurant. Horum dolos, & persequutiones sic Christus prædixit: eosque cauere præmonuit. *Uidet inquit ne quis uos seducat. Multi enim ueniunt in nomine meo dicentes, ego sum Christus: & multos seducent. Audituri enim estis prælia, & opinioniones præliorum. Uidet ne turbemini: oportet enim hæc fieri: sed nondum statim finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentia & fames, & terreatotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi: & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudopphetae surgent, & seducunt multos. Et paulo inferius. Tunc inquit, si quis uobis dixerit, ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudopphetae, & dabunt signa magna, & prodigia: ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.* Denique per greges horum falsorum pastorum

Gen. 32.

Psalm. 22.

Psalm. 99.

2. Cor. 11. e

Math. 24.

eos

Math. 7. b eos designat, qui mendacem eorum doctrinam recipiunt, & impia dogmata: & quia maxima est multitudo, & diuersitas (lata enim porta est, & spacioſa uia, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam) plurali numero greges appellat.

Philip. 1. Contra igitur horum impostorum perniciosos dolos, & uenenata dogmata, ea præsertim Alexiteria orat Christum Ecclesia, quæ Paulus precatur Ecclesiæ Philippensium in hæc uerba. Oro, ut charitas uestra magis, ac magis abundet in omni scientia, & in omni sensu: ut probetis potiora, ut sitis synceri, & sine offensa in diem Christi: repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum, in gloriam, & laudem Dei. Item & quæ Ecclesiæ Colossensium. Non cessamus, inquit, pro uobis orantes, & postulantes, ut impleamini agnitione uoluntatis eius in omni sapientia, & intellectu spiritali: ut ambuletis digne Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni uirtute confortati secundum potentiam charitatis eius in omni patientia, & longanimitate. Et hæc quidem omnia a sponſo impetrare nititur sponſa, tum quod toti gregi consultum uelit: tum uel maxime, ijs qui ueluti hædi lasciuientes, & quietis impatientes (ut illi in populo Israelitico, qui Aaronem coegerunt uitulum conflare, & quos Dominus populum duræ ceruicis appellat) multum ipsi exhibent negocij: nec cum reliquo grege in fide, & uera religione, ac sana doctrina facile possunt contineri. De quibus hæc scribit Paulus ad Timotheum. Erit tempus, quum sanam doctrinam non sustinebunt: sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus; & a ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Nam hæc sponſæ precatio extrema illa potissimum tempora præcanere uidetur. Quamuis enim statim atque in celum assumptus fuit Christus, Ecclesia propter absentiam illius corpoream uisa fuit quasi uidua derelicta, & sublato sponſo (quemadmodum ipse prædixerat) ieiunare (quod fuit cooperto capite ipsum quærere) & sæpe aliàs, sed maxime sub finem sæculi, quando (ut inferius hoc ipso dramate ipsa quæritur) offensus ille sponſæ domum præterijt, ac diu quæſitus, & uocatus percussa, vulneratæque, ac spoliatæ non inuenitur, nec respondet.

2. Tim. 4. Hæc uero magna cum fiducia orat sponſa, quod sciat casto suo timori, ac pietati iam olim fuisse promissa: inquit enim. Eccles. capit. 34. Oculi domini super timentes eum, protector potentie, firmamentum uirtutis, (hoc est protector potens, & firmamentum validum,) Tegimen ardoris, & umbraculum meridiani, deprecatio offensionis id est tuitio ab offensione, auxilium casus, pro a casu, exaltans animam, & illuminans oculos. Dominus sanitatem, & uitam, & benedictionem id est prosperitatem subaffert.

Exod. 34. Item Isaias de populo Christiano uaticinans sic dominum alloquitur: factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab æstu. capit. 25. Par porro cura, & sollicitudo tenuisse uidetur Moſen, quum dominum ob peccatum populi iratum, nec uiam illi præire uolentem sic oraret, si inueni gratiam in conspectu tuo domine, obsecro, ut gradiaris nobiscum (populus enim duræ ceruicis est) ut auferas iniquitates nostras, nosque possideas. Sic enim optat Moſes, cõgregationem illam possideri a domino, ut sponſa possidetur a uiro suo præſente, ipsique fauente. Alioqui, quum mæſta, & cooperta sponſum absentem quæritat, procis illius pudicitie insidiantibus mæchum uidetur quærere. Id uero metuens Moſes, ne si tum iratus dominus Synagogæ per populos idololatrias tranſeunti, & sedes promissas, ubi uerum Deum coleret, quærenti, se præſentem & fauentem non præ-

præ-

1 præbuiſſet, ipsa tanquam rege, & Deo suo carens, alienos reges, & Deos ueluti mulier uiro destituta, pcos, quæ se illi pro uiro obiceret, quasi eiusdem sodales, quærere uideret, orabat dñm, ut ipse eam possideret: Idque manifestis signis hoc ipsum testatib. ostenderet. In quo. n. inquit, scire poterimus ego, & populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum: ut glorificemur ab omnibus populis? Origenes per meridiem, plenitudinẽ scientiæ, & cognitionis Dei significari putat: per sodales sponsi, modò Angelos gentium pastores a Deo constitutos, quorum greges ipsa gentes sint: Modò uerò primarios philosophos, & horum sodalium greges, ipsas scholas. Cui quantum ad Meridiei interpretationem, multi subscribunt interpretates magni nominis, qui & ibi cubare sponſum, & suum gregem accubare facere ostendunt. Nec tñ ijs displicet eiusdem uocis, quã magis probamus, interpretatio.

Si te ignoras o pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post uestigia gregum tuorum: & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.

3 Ut nostra huius loci interpretatio maiorem mereatur fidem, ad Hebræã ueritatẽ vulgata diligenter primum excutienda est æditio. Hebræa exemplaria sic habent וְאַתָּה יְהוָה הַיּוֹנָקִים הַבְּנֵי הַבְּרִיָּה וְאַתָּה יְהוָה הַיּוֹנָקִים הַבְּנֵי הַבְּרִיָּה. Quod ad uerbum sonat, si ignoras tibi o pulcherrima inter foeminas וְאַתָּה יְהוָה הַיּוֹנָקִים הַבְּנֵי הַבְּרִיָּה id est exi tibi post uestigia gregis illius: & pasce hædos tuos iuxta tabernacula illorum pastorum. ij enim nota hæredia Hebræis dicta, id est nota scientiæ, (quæ eundem illis præbet uſum, quem græcis articulus) addita dictionibus illis, quorum altera gregem, altera pastores significat, facit, ut notum quædam, & insignem, gregem, notos quoque, & insignes pastores debeamus intelligere: Ut apud Ioannem in uerbis illis ἡ πόλις ἐστὶν ἡ πόλις articulus additus est ad designandum insignem illum, & nobilissimum prophetã, quem Iudæi ex oraculo Moſis iam diu expectabant. Ut Erasmus uertit. es tu ille propheta? præterea bis additum pronomen ἡ tibi, abundat ex idiotismo linguæ Hebrææ. Itaque latinus interpres quum alterum omisit datiuum, altero expresso per accusatiuum, multum negocij exhibuit clarissimis expositoribus latinis, ut Græci Origeni, cæterisque Græcis quum alterum reddiderunt per accusatiuum ἡ πόλις alterum per nominatiuum ἡ πόλις. Auxerunt etiam difficultatem interpretes tam Græci, quam latinus, genitiuum singularem ἡ πόλις in genitiuum pluralem Græce ἡ πόλις. π. ἡ πόλις & Latine, gregum imutando. Accedit ad difficultatis cumulum genitiuus ille tuorum, non certe a Latino interprete, sed a librariis aut aliis adiectus latinæ æditioni, qui dum lucem dictioni putant addere, maiores offundunt tenebras. Nam adiectiuum esse inde constat, quod nec in Græco habetur, nec in multis uetustissimis latinis exemplaribus. Ut in Maguntinensi, Dionysiano, & Germanico non haberi annotatum est in Biblijs exculis Parisijs anno Christi. M. D. XL. His igitur sic annotatis, & expensis, ad cõceptam interpretationem reuertamur. Sponſus cum sponſam ob præuifa ingentia mala sollicitam suæ integritatis uidet fatagere, & magna sui gregis cura coqui; quod ipsa efflagitat, facile concedit: & qua ratione quum in maximis difficultatibus inops consilij herere sibi uidebitur, ad se unã cum suo grege confugere, ac tuta peruenire possit, indicat. Nè p̄, ut tunc maxime singularis cuiusdã gregis ipsi notissimi obseruet uestigia.

Ea

Ea namque si obseruet, & sequatur diligenter, ad tabernacula insignium pastorum, ipsi etiam notissimorum futurum est, ut certo perueniat: sequè unà cum illis suum gregem per meridiem in locis amēnis pascentem inueniat. Vbi ipsa quoque tuto possit suos hēdos, quos alioqui lasciuientes, & meridiani æstus impatientes non potest cum reliquo grege continere, pascat. Et hæc sit iuxta exteriorē dramatis speciem prior huius loci explanatio. Cuius hic uidetur esse sensus allegoricus. Christus cum uidet Apostolos, & Episcopos, qui se unice diligunt, ob mala, & pericula grauissima, quorum ipse admonuit, sollicitos suis uiribus diffidere: & maxime timere, ne aut ipsi, aut populi infirmior pars in tantis malis ab ipso, eiusque fide, & uera religione deficiat ad impostores, & pseudochristos & pseudoprophetas, ob idque ipsius opem implorare pijs illorum uotis annuit. Ut olim Mosi. *Prope est enim Dominus, ut canit Dauid, omnibus inu. cantibus cum in ueritate: uoluntatem timentium ipse facit, & deprecationem eorum exaudit, & saluos facit eos.* Et ipse pro se sic spondet, *si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.* Et, qui diligit me, diligitur à patre meo: Et ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. Ille igitur Ecclesiæ suæ sollicitudinem, & graues curas miseratus, sic respondet.

Si te ignoras o pulcherrima inter mulieres &c. quasi dicat.

Si quando inter maximas persequutiones, & rerum omnium difficultates perplexa, & inops consilij hærebis o formosissima mea Ecclesia, obserua maiorum tuorum fidem, & patientiam: quæque illi his ueluti pedibus ingredientiētes reliquerunt impressa uestigia, heroica sua facta, raræ fortitudinis, ac constantiæ tibi, tuoque gregi imitanda exempla: talibus tu quoque ingrediēte pedibus, illorum tere uestigia, ea rectam tuque & grex tuus perpetuam tenete uiam. Ea uos tandem ad mea aliorumque insignium pastorum perducet mapalia in uirentibus, & opacis Israelitarum montium locis fixa. Ibi nullum, qui te deceptam uitiet, offendet pseudochristum, nullum pseudopropheta; sed me ipsum, qui te incorruptam & illibatam perpetuò seruaturus sum uerum Christum: & meos qui tuum gregem ex animi mei sententia, doctrina, & scientia pascant, fidos pastores. Quamobrem tibi iubeo ut ibi pascas hēdos: Tuos inquam filios tibi recens natos: quin & ætate prouectos sermonibus, & iudicio pueros, lasciuientes, auribus prurientes, rerum nouarum cupidos: & uoluptatum, quorum uirus redolent, magis quàm mei amatores: Ibi que tutos a solis incommodis cum reliquo meo grege facias accubare, prædicando uerbum meum, instando opportune, obsecrando, increpando in omni patientia & doctrina. Atque in hanc etiam sententiam admonuisse uidetur dominus Synagogam per Ieremiam his uerbis, *Stare super uias, & uidete, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit uia bona, & ambulate in ea: & inuenietis refrigerium animabus uestris.* Et hæc quidem sit breuis huius loci iuxta Hebræum interpretatio. Nihil prorsus dissentiens a uulgata nostra editione, si per greges intelligamus electos, quos nomine gregis in Hebræo significari diximus: cum enim una sit ab initio mundi Ecclesia, multos habēs ante Euangelium populos, qui sub insignib. pietate & uitæ exemplo ducibus rectam uiuendi uiam & rationem perpetuò tenuerint, illos ipsos pp unam quidem omnium fidem, eiusdem Ecclesiæ Euangelicæ gregem, propter populorum uerò diuersitatem & multitudinem, eiusdem greges, quorum ipsa uestigia sequi iubentur, & eorum pastores, eiusdem pastores iuxta

quo

1 quorum tabernacula suos hēdos ipsam pascere oporteat, mea quidem sententia, recte dixeris. Quum autem sponsus sponfam sceminarum appellat formosissimam, Synagogæ, scholis philosophorum, Hæreticorum conuentibus, & omnibus quæ Christum ducem, & principem non agnoscunt, congregationibus præfert: & hanc solam eam esse testatur, quam ipse sibi speciosam reddidit Ecclesiam, nullam habentem maculam, aut rugam, aut aliquid uitij. Vnde etiam eandem sibi esse charissimam, & unice dilectam, non obscure indicat, ut cum nouerit sponsa se non minus honorifice, nec minus blande a sponso appellatam, quam illum ipsa appellauerit, inde sibi plurimum placeat, quod se illi probauerit, qui omni laude maior sit, quique nec fallere nec falli possit. Nam ille demum probatus est, quem Deus commendat. Inde etiam omnia felicia speret, quod illi se charissimam sciat, quem diligentibus, omnia quantumcunque aduersa, bene cedere non ignorat. Inde ingenti concepta fiducia, cum suo Paulo parata ad omnia propter Christum fortiter ferenda incommoda, sic exclamat. *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est, propter te mortificamur tota die: estimati sumus, sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos: quem uero significet gregem, & quæ Ecclesiæ censeat gregis terenda esse uestigia, quos pastores, & quæ pastorum tabernacula, circa quæ suos illam pascere hēdos præcipiat: quos etiam designet hēdos, quantum attinet ad prima illa Ecclesiæ tempora, e Paulo mihi uideor posse deprehendere. Nimirum insignes illos uiros, qui usque ad Christi tempora Abraham, Isaac, & Iacob fidem, & iustitiam imitati, pro germanis illorum filijs, & grege sunt habiti: & quæ illi præcepta seruare pacti sunt, quæque uirtute fidei gesserunt facta heroica, quæ Paulus suis Hebræis recenset, & in maximo calamitatum æstu proponit imitanda, quum longum recenset illustrium uirosum, quem sic concludit, catalogum. *Deficiet inquit, me tempus enarrantem de Gedeon, Barach, Sampson, Hiephthæ, Dauid, Samuel, & prophetis qui per fidem uicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra uerterunt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos, alij autem distenti sunt non suscipientes redemptionem, ut meliorem inuenirent resurrectionem. Alij uero ludibria & uerbera experti, insuper & uincula, & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt: circumierunt in melotis & in pellibus caprimis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cauernis terra: & hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, ut non sine nobis consumarentur. Ideoque & nos tantam habentes impositam nubem testimonij, deponentes omne pondus, & circumstantes nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum. Et alibi, cupinus inquit unumquemque uestrum eandem ostentare sollicitudinem, ad expletionem spei usque in finem: ut non segnes afficiamini, sed imitatores eorum, qui fide & patientia hereditabunt promissiones. Et Iacobus inquit, exemplum accipite fratres exitus afflictionis & patientiæ prophetas, qui loquuti sunt in nomine Domini. Ecce beatos prædicamus eos qui sustinuerunt. Quo etiam spectans Christus alijs uerbis hanc eandem expressit sententiam: & ad illius gregis hortatus est**

L imi-

Psal. 144.

1. Tim. 3.4.

2. Tim. 4.

Hier. 6.

2. Cor. 10.

Rom. 8.

Rom. 8.

Pilip. 4.3.

Heb. 11. f

Heb. 6. e

Iacob. 5. e

Mat. 5. a

imitationem in hunc modum. *Beati estis cum maledixerint vobis homines, & per-*
sequuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me :
gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis. Sic enim persequuti
sunt prophetas qui fuerunt ante vos. Huius gregis tres Paulus videtur pastores:
 numerare. Abraham, Isaac & Iacob, quum ait. *Fide qui vocatur Abraham,*
obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit nesciens, quo
iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habi-
tando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Et Deus cum se pro-
 fitetur Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Iacob, hos ipsos fide, & patientia
 reliquis omnibus uelut pastores ad cœlestem patriam uiam præiisse, testari
 uidetur. Sed longe ante omnes stat princeps ille pastorum Christus, in quem
 tanquam auctorem, & consummatorem fidei aspiciere nos hortatur Paulus: per
 quem solum omnibus in cœlum patet aditus. Quin & inter gregis uestigia pa-
 storum illorum, & Christi in primis, uestigia, quæ etiam grex ille obseruauit, &
 triuit, Ecclesiæ obseruanda sunt diligenter, & firmiter terenda. Nam illos tan-
 tum Abrahæ filios affirmat Paulus, qui fidei Abrahæ sectantur uestigia. Et
 Christus eos duntaxat, qui opera Abrahæ faciunt, Abrahæ agnoscit filios. Qui
 & ipse nobis se imitandum sic proponit, *discite a me quod mitis sum, & humi-*
lis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Et Petrus, *Christus inquit pas-*
sus est pro nobis, uobis relinquens exemplum, ut sequamini uestigia eius, qui pecca-
tum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Qui quum malediceretur, non ma-
ledicebat: quum pateretur, non comminabatur: tradebat autem iudicanti se iniuste:
qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, iu-
sticiam uiuamus: cuius linore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes: sed conuer-
si estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum uestrarum. Iam loca herbida, &
 opaca, in quibus illi pastores sua tabernacula fixisse, suumque gregem pauisse
 uisi sunt, assidua cœlestium bonorum, quæ expectabant meditatio fuit: in qua
 illi per fidem, & spem quiescerunt, uelut in mapalibus, & suam familiam, ac po-
 steros per meridiem securos rerum omnium fecerunt conuiescere. Quod
 Paulus innuere uidetur, quum ait, *iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acce-*
ptis repromissionibus: sed a longe eas aspicientes, & salutantes: & confitentis, quod
peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam
inquirere. Per horum igitur illustrium virorum exempla ingredi iubet Chri-
 stus Apostolos & Episcopos: atque his imitandis gregem suum ipsis commissum
 crebris admonitionibus, & exhortationibus, ut ingrediatur anniti: & tandem ad
 ea pascua perducere, ibique hædos suos pascere, ubi insignes illi pastores sua
 mapalia collocarunt. Nec enim alia commodior est docendi, & quæ recta sunt
 populo persuadendi ratio, quam ad clarorum uiuorum adhortari imitationem:
 modo qui hortatur prior ipse uiros illos præclare factis, exprimat, quos magnifi-
 ca oratione commendat: & quæ memorat exempla, imitetur. Quam docendi ra-
 tionem cum teneret Paulus, dicebat, *imitatores mei estote, sicut & ego Christi:* Iux-
 ta patriarcharum, & Christi tabernacula cum per meridiem versaretur ipse cum
 suo grege, magnum illum, & tranquillum animu præferebat, & his uerbis exprime-
 bat. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: Aporiamur, id est perplexi*
hæremus, sed non desistimur: persequutionem patimur, sed non derelinquimur: deij-
cimur, sed non perimus: semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro cir-

cumferentes, ut uita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Quod si posteriora Ec-
 clesiæ spectemus tempora, superioribus pastoribus addemus Apostolos, & infi-
 gnes, qui primis illis temporibus fuerunt Episcopi: & cum memorato grege in
 gentem martyrum & sanctorum noui testamenti numerum coniungemus: ad
 quorum fidem, atque in perferendis iniurijs constantiam, imitandam Christus
 suam, cum extrema sub Antichristo patietur mala, hortatur Ecclesiam: & quos
 tum habebit lasciuientes neophytos, aut moribus pueros mundi virus & in-
 constantiam instar hædorum redolentes homines, hos ut nitatur uirentibus sa-
 crarum literarum, & sacramentorum pascuis nutrire, aqua diuinæ sapientiæ po-
 tare, & abluere, sub umbra & refrigerio sancti spiritus ab æstu malorum tuti
 ut accubent, efficere: ubi Christus, reliquique insignes pastores sua fixa te-
 nent tabernacula. Quam uerò tuta per gregis illius uestigia inter medios lupo-
 rum, aliarumque ferarum greges ingrediatur, tutumque suum gregem ducat
 Ecclesia, magnus ille Christiani gregis pastor, & veteranus dux Simon Petrus
 ex ijs quæ longa experientia didicit, testatur. Is enim postquam ad fortiter fe-
 rendas iniurias exemplo Christi suum adhortatus est gregem, totum illum lo-
 cum sic concludit. *Et quis est, inquit, qui uobis noceat: si boni emulatores fueritis?*
 quasi dicat, certe nemo. Ac, ne qui Christum imitando assiduis se uident pre-
 mi malis, & extrema pati damna, paradoxum quoddam, & contra ea, quæ in se
 experiuntur, sententiam sibi uideantur audire, quæ illi possint obijcere, sic ipse
 præoccupat, *sed & si quid patimini propter iustitiam, beati.* Constanter scilicet
 affirmans, ea duntaxat, quæ animum lædunt mala censenda esse, & damna: re-
 liqua uerò omnia modò ob studium iustitiæ & Christi imitationem contingant,
 aditum nobis, & compendiarium uiam iterare ad uitam beatam: Tantum
 abest, ut pro malis, aut dispendiis sint habenda. Plurimam porro fore igno-
 rantiam sub quinto, & sexto Ecclesiæ statu uaticinatur Ioannes in Apocaly-
 psi, cum refert, ad sonitum quintæ tubæ apertum fuisse puteum Abyssis: in-
 deque ascendisse fumum ceu e fornace magna, qui Aerem, & solem ob-
 scurauerit. Quo ænigmate ingentem cleri auaritiam, & ambitionem desi-
 gnari, contemptumque scripturarum iaductarum, & ex earum contemptu,
 earundem, & ueræ religionis ignorantiam: quo sic obscurato Aere, Deus
 humanæ mentis sol uix uideri possit, ex rebus præteritis, & præsentibus nos
 inferius Deo fauente ostendemus. Et Taulerus uir doctrina & religione cla-
 rus, iam ante centum quinquaginta annos admonuit, diuam quandam Hilde-
 gardem prophetico spiritu afflatam, ducentum annos antea illam Ioannis uisio-
 nem cum explanaret, prædixisse ingentia mala, quæ in catholicam fidem, Sa-
 cramenta Ecclesiæ, & omnes Ecclesiasticas institutiones, illis temporibus sunt
 excitanda. Vnde inquit, idem Taulerus, & ipse ut puto, diuino spiritu actus, in
 tantam homines fluctuationem, & errorem præcipites ibunt, ut cuiusnam tanquam
 catholicæ ueritatis assertori credere tutò possint, atque confidere prorsus sint
 ignoraturi. Ea uerò mala nostris temporibus iam inualuisse, & in dies inuale-
 scere, nemo nisi cui Sol ipse Deus omnino uideri desierit, non uidet. Iam-
 diu enim apud hæreticos omnium quæstionum illud est caput, & summa; Quæ
 nam, & penes quos sit Ecclesia catholica. Iamdiu Sacramenta omnia præter u-
 num Baptisma, reijciuntur: & ne hoc quidem, unum manet apud Anabaptistas,
 Apostolicas patrum traditiones, & sacros canones, pro traditionibus Pharisæi-

cis habent, & execrantur. Et tanta est iam in Germania, Anglia, & Gallia sectarū diuersitas, & pugnantia, ut misera turba in tanta diuersitate, & controuersijs misere hareat: nec quos sequi debeat auctores, possit discernere. O tempora, o mores. Quam vereor, ne non iam ultra quintum statum nostra progressa sint tempora: quæ sexto saltem proxima esse, nihil prorsus dubito: & ut ex quatuor anni temporibus instantis extrema uenientis cōstitutionem participant; Ita extrema instantis tempestatis nostræ, uenientis calamitates iam ante trecentos annos participare. Nempe, ex quo sub Othomano Turcicum extitit Imperium. Sic hoc tempore male credulos homines, & ueritatis parum amantes ad noua, falsaque dogmata propensos uideo, ut iam mihi uideatur Deus (quemadmodum prædixit Paulus) operationem, & efficaciam illis immisisse, erroris, & seductionis, atque impostura: ut credant mendacio, propterea quod charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent. Tale illorum popularium, & suorum hæresiarcharum ingenium, ac mores obseruo, ut uidere omnino mihi uidear, sæuos illos, & horrendos Angelos quos ad sonitum sextæ tubæ uidit Ioannes illis uelut admissis equis insidentes per orbem iam dudum grassari cepisse, & Ecclesiam deuastare. Leues sunt, & ad quæcunque eos dogmata dæmones illi impulerint, quam celerime feruntur. Sacramenta, cæremonias, & ritus omnes ab Apostolis uelut per manus maiorum nobis traditos, suis conculcant pedibus instar equorum. Capita habent leonina, de quorum ore exhalant ignis, fumus, & sulfur: omnisque eorum uis in ore est. Sectarum enim auctores, quos ipsi pro capite habent, superbi sunt instar leonum. (& quemadmodum dixit Iudas) dominationem spernunt, & maiestatem blasphemant. Hierarchiam tollunt, & omnem Ecclesiasticam dignitatem. Quem nos summum Pontificem, tanquam alterum Petrum Christi uicarium colimus, Antichristum (horresco referens) uocitare non uerentur, ipsi Antichristi: & ut Paulus eos suis depinxit coloribus, gloriosi, superbi, elati, & uoluptatum amatores magis, quàm Dei: Hieronymum, Augustinum, reliquosque magni nominis doctores nostros, tanquam homines, qui decipi potuerint, contemnant: quasi ipsi Dij sint, & qui errare non possint. Ignem spirant ex ore, Eloquentes enim sunt, & sermone utuntur ad persuadendum, & decipiendum composito. Quippe qui (ut monet Paulus) per blandiloquentiam, & assentationem seducunt corda innocentium: & ad stultum quendam Dei zelum accendentes, & impiam pietatem, dissensiones, & dissidia præter doctrinam, quam nos didicimus, faciunt. Ac ne fucus eorum, & impostura deprehendatur, offundunt fumum, & tenebras oculis auditorum, somniantes, ut ait Iudas, & carnem maculantes: quod demum sulphur, & putidam doctrinam suam ex ore leonino euomunt, suisque auditoribus fumo sua eloquentia sic perturbatis, & dementatis callide obrudunt, ut leoninum fetorem stupidi illi non sentiant, nec animaduertant quàm graue oleat Deo, & Dei sensum tenentibus, sacerdotes Christi, Monachos, & uirgines Deo cōsecratas inter se iungi cōnubio, & primam fidem (quod ipsi contra Pauli doctrinam docent) iritam facere. Sacerdotes oēs uolunt uxores habere, neminem uirginitati studere, sed omnes carni operam dare. Ac ne sine cerere, & baccho Venus frigeat, præscripta ab Ecclesia ieiunia, delectum ciborum, peregrinationes, carnis macerationem, & omnem denique corporalem exercitationem, quam maiores nostri penitentiam dixerunt, & peccantibus tanquam salutiferam consuluerunt, blandi isti, & delicati doctores damnant. Ut illorum discipulos facile possis cognoscere, quos

Pau.

Paulus obseruandos esse mouebat, & fugiendos, propterea quod non Christo seruirent, sed suo ventri. Et tamen hæc adeo spurca, & instar sulphuris putida ac tartarea dogmata quum prædicat, quasi Pauli discipuli sint, fidem merenter. Omnis si quidem eorum uis in ore est (ut inquit Ioannes) & ut de Demostene dicebat. Aeschynes, fistulis similes sunt, quibus si collum demas, prorsus reddantur inuitiles. Adeo nihil habent præter sermonis energiam, qua ad scdissimas voluptates sub specie honestatis, & ad bella sub specie pacis consequenda pecuniarum suorum auditorum corpus agunt; hæc capita leonina, & vipereas caudas post se trahunt; Vafros nimirum, & astutos reges, ac principes suos pronos in terram & terrena, quibus se in morem serpentum pascant, spectantes: Quorum potentia, & armis nixi, sua potenter eiuculentur uenena dogmata, quæ prius uerbis experti nequeunt persuadere. Ex his igitur signis, & prodigijs, extrema instare Antichristi tempora mee quidem iudicio, promptum est deprehendere sub istis adeo blandiloquis doctoribus: qui cum fidem, charitatem, pacem, & Christum semper inculcent auditoribus, sub fide tamen perfidiam, sub charitate odium, sub pace bellum, & sub Christo ingerunt Antichristum: Sacerdotes enim Christi, Monachos, & uirgines datam Christo fidem frangere compellunt, Reges & principes ad arma sollicitant, Episcopos suis pellunt sedibus, Sacerdotes & monachos implacabili odio insectantur, & passim trucidant, templa compiland, altaria suffodiunt, sacrosanctam Eucaristiam pedibus conculcant: (proh summe pater) iuge denique missæ sacrificiū tollunt, abominandam desolationem, quam in uniuersum orbem inducturus est Antichristus, in suis templis inchoantes. Et quidem certe, ut nullum aliud subesset, hoc nimis certum est & euidentis argumentum, non procul illum abesse, cui isti prodromi id est præcursores adeo manifeste præcurrunt, Antichristum. præferoces sane equi, & portentosi ingentibus animis, similes sui sessorum prodiosos angelos, sæuisimos per Germaniam, Angliam, & Galliam iam pridem circumuehentes, non antea substituri quàm tertiam hominum partem (ut Ioannes prædixit) interfecerint. Nam nec nostram intentatam omiserunt Hispaniam. Sed uigilat Philippus Rex noster nulli secundus, immo qui Reges omnes præit pietate. Uigilat patres religione, & consilio præstantes: quibus hæreticorum impietatem, ut diligenter inquirent, instat ille acriter: & hisce incendijs, ne neglecta, vires fumant (ut alibi) principis obstitit fortissime: ut mihi persuasum sit, singulari Dei munere & adeo pij, ac magnanimi principis fide, & prouidentia synceram Christi fidem, & religionem in Hispania perpetuo permanfuram: & in ea illum fore nidulum, ubi Christus (quemadmodum olim prædixit Taulerus) suos sit pullos protecturus, & conseruaturus. Nos interim consilium, quod ille ex diua Hildegarde nobis scriptum reliquit, diligenter obseruemus: ut uidelicet senescenti ac propemodum effætæ matri Ecclesiæ sanctæ animo resignato, ac propensissima uoluntate patienter, atque humiliter cōdescendentes omnibus ordinationibus, atque doctrinis illius, quæ nobis hucusque palam in suggestu a concionatoribus proponuntur, spontanea, ac obediēti subiectione obtemperemus: nec ulli alteri persuasioni fidem adhibeamus: etiam si angelus de celo præter id, quod euangelizatum est, annuntiet, ac persuadere nitatur. Sicut & a domino nostro Iesu Christo diligenter præmoniti sumus, cum diceret. *Super cathedram Moysi sederunt scribæ, & Pharisei. Omnia ergo, quæ dixerint uobis seruate, & facite: secundum opera uero eorum nolite facere.* Item & B. Paulus, sed licet nos inquit,

aut angelus de caelo Euangelizet vobis, preterquam quod Euangelizauimus vobis, anathema sit. Et Origenes tractatu 29. in Math. Quoties inquit, canonicas proferunt Scripturas, in quibus omnis Christianus confentit, & credit, videntur dicere, ecce in domibus est uerbum ueritatis; sed nos illis credere non debemus, nec exire a prima & Ecclesiastica traditione; nec aliter credere, nisi quemadmodum per successionem Ecclesie Dei tradiderunt nobis. Et tractatu. 30. vbi cunq; fuerit, inquit, quod secundum dispensationem passionis eius, cadauer eius, quod cecidit, ut erigat eos, qui ceciderunt, illuc congregabuntur, non qualescunq; sed aquile discipuli: non vultures, aut corui, sed magnifici, & regales, qui in passionem Domini crediderunt. Consilium sane nostris maxime temporibus obseruandum, quum hæretici canonicis omnino nituntur scripturis: sed quas ipsi suo sensu contra primam, & Ecclesiasticam, ac per successionem Ecclesie nobis traditam explanationem, & traditionem interpretantes, in suis interpretationibus Christum esse contendunt: suaque oratione ad seducendum etiam (si fieri possit) electos composita, dicunt: ecce, in domibus est Christus. Nos igitur hæc consilia, quæ ne transuersum quidem vnguem a sponsi consilio discrepant, sed ænigma obscure admodum a Salomone propositum apertissime exponunt, & explicant, singulari memorie commendamus, ac nobiscum perpetuo reputemus; sacra Concilia, quib. maiores nostri antiquas hæreses profligarunt, versemus assidue, & præsertim Concilij Tridentini decreta & canones, quo uelut Enchiridio nostri temporis hæreticos cum suis hæresibus confodiamus, his ceu alexateriis contra venenata illorum dogmata nos præmuniamus. Origenes, Gregorius, Bernardus & plerique alii interpretes putant illis. verbis sponsam castigari a sponso, & argui negligentia. Quippe quæ negligat seipsam, & amplissima munera, atque honores, quibus ab ipso donata sit, cognoscere: cui ille interminetur, si pergat negligere, quod exemplissima dignitate, in extremam sit redigenda miseriam: & vel post greges, quibus præfecta fuerit, negligentia sua culpa collocanda: nec iam post hac oues, & agnos, quieta animalia, sed fætidus hedos, impura nimirum sua desideria, in mundanis, & impijs doctrinis uelut iuxta improborum tabernacula, qui tamen legitimos pastores simulant, pastura. Sunt & aliæ huius loci interpretationes, quas nos ne nimia prolixitate lectorem offendamus, consultò ommittimus.

Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea.

Non satis habet sponsus sponsam ingenti sollicitudine liberasse, indicata uia & ratione, qua quum magnis undique premetur malis, recta possit ad ipsum confugere, & meridiani estus incommoda, unâ cum suo grege deuitare: quin quo eandem magis confirmet, & ad perferendas hostium iniurias reddat audentior: illud addit præterea se magnis eam rebus destinasse: & ipsius opera ad omnes hostes, a quibus impugnanda sit, debellandos, ac superandos uti decreuisse. Hoc uero subindicare uidetur ab assimilatione sponsæ ad equos curribus suis iungi solitos, & a Pharaone ex Aegypto comparatos. Propterea quod, quemadmodum ipse generosos illos equos ingenti pecunia emptos habet ad debellandos, & deuincendos hostes, si qui bella moueant: sic etiam in hoc sponsam ipse suam excoluerit, multisque artibus, & rei militaris peritiâ, omnique ornatu bellico instruxerit, ut

eius.

1 eius opera cunctos, qui iniuriam inferre audeant, facile expugnet, & ceu altera Debora superet. Et hic quidem est huius loci sensus historicus, quem qui plenius uelit intelligere, repetat oportet, quæ in libris Regum scripta sunt in hanc sententiam. Congregauit Salomon currus, & equites, & facti sunt Mille quadringenti currus, & duodecim millia equitum: & disposuit eos per ciuitates munitas, & cum rege in Hierusalem. Et post pauca. Educebantur equi Salomoni de Aegypto, & de Coa, & statuto precio perducebant. Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto sexcentis siclis argenti, & equus centum quinquaginta. Atque in hunc modum cuncti regis Hethæorum, & Syriæ equos uenundabant. Et in Paralipomenis legimus Salomonem quadraginta equorum millia habuisse, qui educebantur ei de Aegypto, & de cunctis regionibus. Hinc iam ad sensus mysticos transeamus. Alludit hoc loco Salomon ad mysterium illud, quod pater eius Dauid de Christo in persona ipsius adumbrauerat his uersibus. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua: intende prospere, procede, & regna: propter ueritatem, & mansuetudinem, & iustitiam: & iuxta Hebræum, inequitate super uerbum ueritatis, & mansuetudinis, & iustitiæ: & docebit te mirabilia dextera tua. Sagitte tue acute, populi sub te cadent in corda inimicorum Regis.* Sicut enim eo loco Dauid ad Christum in persona Salomonis facta Apostrophe, illum gloria, & maiestate insignem prædicat Euangelio, & Euangelii prædicato ribus uelut equo uestum, uniuersum orbem peruasurum, atque expugnaturum, Euangelium appellans uerbum ueritatis, propter ueram, quam docet Dei cognitionem: item uerbum mansuetudinis, quod quantumcunq; efferatos homines possit cicurare, utque mitescant efficere: item uerbum iustitiæ, quod ut Paulus docet, per Euangelium iustitia Dei sit manifestata: ita etiam hoc loco Salomon equis suis quum confert Ecclesiam, Apostolos designat, & Euangelij prædicatores: quibus quasi equis insidens Christus per uniuersum orbem inuectus sit: quorumque prædicatione omnibus gentibus magna cum maiestate uirtutis, & diuinitatis suæ innotuerit: easque ueritatis, & charitatis sagittis confixas, per eosdem sibi subegerit. Qua etiam allegoria ad idem mysterium designandum uirtus Zacharias, qui ait, *Uisitauit dominus exercituum domum Iuda: & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.* Nimirum per domum Iuda Ecclesiam significans, quæ domus est Christi, leonis illius uictoris, de Tribu Iuda. Quod idem mysterium apertius proponit Ioannes in hunc modum. *Et uidi, & ecce equus albus: & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona: & exiuit uincens, ut uinceret.* In quem locum Beda, Ecclesie inquit, quæ super niuem dealbata est, dominus presidet: & spiritualis doctrine contra impios arma ferens, uictor in suis coronam percipit. Et Propheta Habacuc sub typo liberationis populi Iudaici de captiuitate Babylonica liberationem populi Christiani, & uictoriam, quam Christus de Diabolo, morte, & peccato, reliquisquæ hostibus relaturus erat, sic describit, *qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. Suscitans suscitabis arcum tuum: Iuramenta tribubus, quæ locutus es.* Iuxta namque abditiorum sensum prædicat propheta, Christum infessurum suis Apostolis, & Martyribus uelut equis, & illorum prædicatione, ac constanti testimonio utentem, quasi ex quadrigis emissis sagittis, hostes suos expugnaturum, suumque populum seruaturum: atque ita demum, quæ Abrahæ promississet, & iurando confirmasset, fidelibus populis, ac tribubus præstaturum. In quam sententiam Zacharias Ioannis pater insignem hymnum ædidi, & illos præsertim

L 4 uersus

versus, ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Insiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum datum se nobis. Et sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruamus illi in sanctitate, & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Hos vero equos, & quadrigas, arcusque, & sagittas, Angelis illis, & eorum viribus assimilare uidetur Habacuch, quorum opera usus Deus olim Pharaonem, & exercitum eius perdidit, & populum suum ab eorum tyrannide liberauit. Quarum etiã quadrigarum meminit Dauid illo uersu. *Currus Dei decem millia, multiplex millia letantium: Dominus in eis in Syna, in sancto*: & hanc Domini potentiam cum experirentur Aegyptii, uidentes se unã cum curribus subuerti in medio mari rubro, dixerunt, *Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eo*. Apostolos igitur, & aliquos que Euangelij prædicatores innumeros, quos Habacuc sub metaphora equorum, & curruum assimilat Angelis euerforibus currum Pharaonis, Salomon hoc loco assimilat equis, & curribus suis: quos ipse ex Pharaone ingenti pecunia comparauerit. Ut enim magnus fuit numerus illorum equorum, sic magnus fuit numerus prædicatorum Euangelij: & sicut equi Salomonis ex Aegypto aduerti fuerunt, & magno empti, sic & Apostoli, & Martyres Euangelij prædicatores strenui, ex peccatorum angustijs, & presenti sæculo nequam, quæ spiritualis Aegyptus est, aduerti sunt, & magno precio non auri, aut argenti, sed precioso sanguine agni immaculati a Diabolo, qui dissipans est & mysticus Pharaon, empti; atque ad debellandos hostes Christi, qui ipse plusquam Salomon est, comparati. Hoc uero consilium suum, & honorificum de sua Ecclesia statutum decretum, iam tunc Apostolis aperuisse uidetur Christus: cum hæc diceret, *ego dabo uobis os, & sapientiam, cui non poterant resistere, nec contrariare omnes aduersarij uerbi*. Et alibi, *Hæc locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego uici mundum*. Volens nimirum his magnificis promissis illorum animos, quos absentia suæ, & futurorum malorum cogitatione abiectos uidebat, in eam spem erigere, ut se domini sui exemplo totius orbis victores fore sperarent: modo in ipsius amicitia, & data fide peristerent. Quod ipsum rei euentus comprobauit: sælices enim progressus Euangelicæ pugnae sic sibi, suisque commilitonibus gratulatur Paulus, *Deo inquit, gratias, qui dedit nobis uictoriam per Iesum Christum*. Et rursum, *Deo gratia, qui semper nos triumphat in Christo Iesu*: id est per nos triumphat in Christo Iesu: & odorem uictoriae suæ manifestat per nos in omni loco. Ceterum, quod in Hebræo pro eo, quod noster interpret uertit, equitatu n. eo, legimus *מִיָּדָי* equæ meæ, nihil mutatum est de sensu: quamuis non adeo seruatum sit personæ decorum. Magis enim conuenit personæ, quæ hoc loco hostium suorum uictrix inducitur, ad equam assimilatio, quam ad equum. Et uerisimile est Salomonem in tanta equorum multitudine equas etiam habuisse, ad usum bellicum comparatas. Quemadmodum & Scythas scribit Plinius, equis fœminis uti malle per bella, quoniam urinam non impedito cursu reddant. Nec quod rem unam nomine multitudinis, nempe equitatus, expesserit, sensum ulla ex parte la sit. Multi namque fuerunt Apostoli, & prædicatores Euangelij, uelut Christi equi: propter illorum tamen mirum consensum, & unum, quod omnes prædicant Euangeliũ, unus equus, aut una equa Christi censerì possunt. Possumus et id per Synecdochem dictũ sumere, Nempe

1 equæ meæ, pro equabus meis. Quale est illud, Amalech habitat in meridie, Hethæus, et Iebusæus, et Amorrhæus in montanis. Pro Amalechite, Hethæi, Iebusæi, et Amorrhæi. Quod si *אֲמֵלֶךְ* quod noster interpret uertit, in curribus, uerte-
re liceat, in curru, pro contra curru, ut in suis commentarijs uertit, et interpre-
tatur Agathius Gnidacernus, facilius longe fuerit huius loci explanatio. Nempe
Christum prædicere Ecclesiæ, se ipsam conferre illi equitatu Angelorum, quibus
ipse uelut equis olim inequitauit, Pharaonis curru subuertit, et in mare Rubrum
demersit: et quemadmodum per Angelos tunc debellauit Pharaonem cum om-
nibus suis copijs, e que illius tyrannide populum Israeliticum liberauit: sic nunc
2 suis Apostolis, reliquisque Euangelij prædicatores uti decreuerit ad debellan-
dum Satanam huius mundi Principem, et omnes Angelos eius, quorum imago fue-
runt Pharaon, et eius exercitus, et spiritualem Israelem ab Aegypto mundi in liber-
tatem Euangelicam sibi asserendum. Qui superiore loco legunt, *sicte ignoras*, &c.
post eam sponsæ obiurgationem id in confirmationem, et solamen eiusdem a spon-
so additum putant. Ut iam posthac desinat fluctuare; nec sui ignorantia in reb-
aduersis turbetur. Quum inde quanti apud sponsum sit, possit intelligere, quod
ipsam suo equitatu assimilaret. Nempe quod quemadmodum ille suum equitatum
3 equitatu Pharaonis longe præferat: Sic et sponsam suam omnibus alijs fœmi-
nis præferat indicet, ac magis amet: Atque illud etiam ex eo præiudicio spe-
rare possit: Quod quemadmodum ipse tempore Pharaonis populum suum he-
stium timore perterritum in columen seruauit, deleto Pharaone cum toto exerci-
tu: sic & ipsam nunc a Dæmone, omnibusque hostibus illam sit seruaturus.
Ut per equitatum Salomonis populum Israeliticum mystice designari intelligā-
mus, cui egredienti ex Aegypto, & mare traicienti, cum equitatu suo Deus
præfederit: & illud in curribus Pharaonis, pro tempore curruum Pharaonis
positum sit.

4 *Pulchra sunt genæ tuæ, sicut turturis: & collum tuum, sicut monilia.*

Pergit sponsus in laudibus sponsæ, cuius pulchritudinem nunc commendat ab
externis ornamentis & mundo muliebri, quales sunt in aures, & torques aurei.
Quam enim paulo superius fœminarum pulcherrimam appellauit, quali a nati-
ua pulchritudine ipsam uidetur commendasse. Quod autem dicit, tale fere
5 est. O amica mea, tu quidem citra ulla alia externa ornamenta pulcherrima
fœminarum es: uerum ad natiuam istam pulchritudinem accedit gratia pluri-
ma, & uenustas: quam tibi conciliant in aures genis tuis appensæ, & torques tuo
collo circumpositi. hunc sensum historicum plane reddunt uerba Hebræa *אָזְנוֹתַי*
in ornamentis, & *אֶזְרוֹתַי* in torquibus, uel in monilibus. Quæ noster in-
terpres uertit, sicut turturis, & sicut monilia. Cuius diuersitatis causæ duæ
esse uidentur, altera, quæ in & turturæ significet, & ornamentum: altera
6 quod *א* & *ז* elementa sint affinia & admodum similia: & horum alterum usum
habet apud Hebræos nostræ præpositionis, in, alterum ad uerbij, sicut; noster
interpret, & quos hoc loco ipse uidetur sequi, septuaginta interpretes, ubi nunc
nos

nos in Hebræis exemplaribus legimus & legerunt & ideo magis placuit illis uertere, sicut turturis & sicut monilia. Et tamen mirum est, quare omnes in altero numerum mutauerint, cum in Hebræo utrunque pluralis numeri sit: & quemadmodum uerterunt, sicut monialia, quare alterum etiam non uertere, sicut turturum. Sed lectio, quam nunc habent Hebræa exemplaria magis probatur Lyrano, & mollior est sane, ac longe magis familiaris, & personæ sponsæ belle conuenit: mysticaque Ecclesiæ ornamenta breuiter complectitur, quorum typus præcessit in ornamentis Synagogæ a Deo tributis. Sic enim Synagogam apud Ezechielem alloquitur Deus. *Ornauit te ornamento, & dedi tibi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & dedi in aurem super os tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo. Et ornata es auro, & argento.* Vnde nos talem putamus hoc loco subesse allegoriam, & tacitam Ecclesiæ cum Synagoga contentionem: ut a Christo commendetur Ecclesia ab integritate, & pudore uirginali, quorum manifesta indicia in uirginum honestarum genis extare solent: Nempe a sana atque ab omni errore pura fidei intelligentia, & morum sanctitate. Vnde Corinthij ne exciderent, timebat Paulus: quum hæc scriberet. *Despondi uos mihi uirginem castam exhibere Christo. Sed timeo ne sicut serpens seduxit Euam astutia sua: ita corrumpantur sensus uestri, & excidant a simplicitate: qua est in Christo Iesu.* Hanc autem simplicitatem intelligentiæ, & sensuum animi, plurimum adornat charitas: cum qua coniuncta hæc sapientia aurum illud ignitum est apud Ioannem ueræ Ecclesiæ diuinitæ, & incomparabilia ornamenta a fronte ad nares usque pendentia, instar inaurium: quibus faciem olim ornare consueuisse mulieres, auctor est Hieronymus. Adornant etiam hanc simplicitatem eiusdem generis in aures Ecclesiæ auribus insertæ. Ut enim ardens sponsæ in sponsum amor, uni sponso aurem præbet, astus procorum, & dolos statim præsentit, & auersatur: ita etiam charitatis piæ perforauit Ecclesiæ aurem, soli Christo præbet facilem: & eiusdem nasum cui imminet, sic repurgat, ut falsa pseudo-christorum, aut pseudoprophetarum dogmata statim ipsa subolfaciat, & tanquam putida, ac pestifera respuat: seque uirginem castam Christo seruet, & incorruptam exhibeat. Hæc namque illa est pax Dei, quæ ut docet Paulus, corda nostra, & intelligentias uostreas seruare nata est. Ad cuius studium Regius ille uates his uersibus hortatur Ecclesiam, *Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex speciem tuam, quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum:* iam uero per collum sponsæ, indefessum studium disciplinæ, & præceptorum sponsi, & in eo iugo perferendo infractum animum intelligimus: indeque Ecclesiæ pulchritudinem sub his symbolis commendari. *Audi fili mi,* inquit Salomon, *discipulam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.* Et Christus cum breui transiturus esset ad patrem, ad sui charitatem, & præceptorum, quæ ipse dedisset, studium, & obseruationem multis uerbis apostolos est adhortatus, quibus id iugum fortiter ferre, summique ornamentis loco gestare consuluit, ad quietem & tranquillitatem animi comparandam: cum qua nulli torques, nulla monialia, nullus denique alius ornatus conferri possit. Ab his igitur splendidissimis ornamentis suam laudat Christus Ecclesiam, & bono eam animo esse iubet. Quippe quæ sana doctrina, & intelligentia recta, ac synceris animi sensibus perfecta, nullis sodalium suorum fraudibus, aut imposturis a fide, & uera religione sit abducenda: & ipsius iugo ornata etiam in maximis

1. maximis rerum perturbationibus infracto animo in sua sit statione, & dignitate permanens: longe aliter, quàm acciderit ipsius emulæ Synagogæ: quæ suis ornamentis, & ingentium, quæ a sponso acceperat, munerum copia, in omnem lasciuiam, & libidinem abusa, ab eodem sic arguitur. *Egressum est nomen tuum in gentes propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quæ posueram super te, dicit dominus Deus: & habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut eius fides. Et sumens de uestimentis tuis, fecisti tibi excelsa, hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Et tulisti uasa decoris tui de auro meo, atque de argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.* Et alibi ingentem impudentiam sic eidem exprobrat Dominus, *frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Vulgatæ æditionis communis est interpretatio, cum qua nec superior nostra pugnat explanatione: Ut quia turtur uero mare contenta creditur, nulli unquam alij sociari, castitatis, & fidei, quam Ecclesia sponso suo Christo inuiolatam seruat, conueniens symbolum sit: ideoque Ecclesiæ genas, genis turturis conuenienter admodum comparari. In collo uero doctores designari, per quos Ecclesia sua profert uerba: & præmansos spirituales cibos in sua membra ingerit. Qui quidem doctores similes sint monilibus, tum propter morum splendorem, tum propter præclara uerba, & exempla, quibus illi Ecclesiæ pectus uelut torques claudunt: ac ne aduiter quisquam eo manum inferat, prohibent. Cum hac interpretatione consentit Psellus hæc scribens in hunc locum: quamuis te assimilauit uelocissimo equo, non tamen necesse habes ferre fræna in maxillis: maxillæ enim tuæ pulcherrimæ sunt, innatam quasi frænum habentes temperantiam, instar turturis amantis solitudinem. Iam ex his Pselli uerbis intelligere possis, Ecclesiam comparari equæ Pharaonis, quatenus Christo sessori suo usum præbet strenuæ bellatricis equæ: sed tamen quæ nihil habeat equinæ intemperantiæ: quin quæ castissima sit, & pudicissima, intemeratam Christo fidem seruans instar turturis, quæ secundum ne scit comparem. Hæc uero turturea pudicitia maxime apparet in genis mulieris: ut dicantur genæ sponsæ, pulchræ sicut turturis, non ideo quod turtur pulchras habeat genas, sed quod in eis appareat pudicitia & castitas similis pudicitia & castitatis turturæ.

Murenulas aureas faciemus tibi uermiculatas argento.

Arrisit quidem sponso mundus, & ornatus sponsæ: uerum quia elegans illa, & honesta facies aliquid adhuc ornatus desiderare uidetur, murenulas se ei fabricaturum sponsus pollicetur ex aurea materia argenteo emblemate elaboratas, & uelut uermiculis argenteis per opus ipsum serpentibus uarietas, ut ad pulchritudinis explendos numeros nihil amplius desiderari possit. Iam quod noster interpretis hic uertit Murenulas, in Hebræo est מורנולא eadem dictio, quam proxime interpretatus est turturis. Sunt inquit Lyranus Murenulæ ornamenta opere plectili facta de filis aureis, & argenteis, intextis lapidibus: quibus ornabantur capita mulierum, & oræ uestium circa manus, & collum. Hoc itaque ille putat Hebræis significare מורנולא. Qui ex uatablo scholia biblii addiderunt, Murenulas quidem significari dicunt: ornamenta mulierum, gallis dicta a tours. Latinis quod Murenulæ significant: ostendit Hieronymus, hæc scribens ad Marcellam: aurum colli sui quod Murenulam uulgo uocat, (quod s. metallo in virgulas lentefcente quædam ordinis flexuosa,

flexuosi catena contextitur) absque parentibus uendidit. Indicat enim ille catenā esse, quæ suis flexibus Murenā flexuosum animal imitetur. Septuaginta Interpretes uerterunt *μοιωματα χρυσειου*. Similitudines auri uel aureas: & pro eo quod nostra editio habet, uermiculatas argento, illi uerterunt *μετα σιγματων αργου*. Hoc est cum notis argenteis. Quod in Hebræo est *קטרת ארבע* cum clauis argenteis. Quicquid sit, conuenit inter omnes ornamenta significari muliebria. Et fortassis nulla certa species ornamentum uocabulo illo *קטרת*, sed generali appellatione omnia ornamenta faciei & capitis significantur. Quemadmodum existimat se uidentur Græci, qui uerterunt *μοιωματα* similitudines, uel assimilationes; & uersio illa, quæ prælegente uatablo excepta est ab auditoribus, hoc & superiore loco nullum ornamentum genus definit: sed generale tantum ornamentum nomen habet. Græca exemplaria aliter distinguunt hunc locum quam latina. Sic enim habent *μοιωματα χρυσειου ποικιλις σομετα σιγματων αργου*, *εως ουδ βασιβασιλευς εν ανακλισου* *ατου* quem locum sic uertit interpres Origenis: similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoad usque Rex sit in recubitu suo. Et hanc lectionem sequutus Origenes multa de similitudinibus aureis, & notis argenteis doctissime differit, quibus tabernaculum cum toto suo ornatu, exemplaria ueterum, & legem, quæ non imaginem rerum celestium sed futurorum bonorum umbram tantum habebat, mystice designari putat. Atque hæc mysteria ab Angelis & prophetis inde usque ab Adam tradita cum sint, ab iisdem sponsi sodalibus facta existimat Ecclesiæ ornamenta notis argenteis distincta, propterea quod pauca illi mysteria eloquij expositione distinxerint, & illustrauerint. Vult enim ille hæc uerba esse Angelorum & prophetarum ad Ecclesiam, quæ in patribus præcessit Christi tempora, quousque non uerum aurum, sed ueri similitudinem illa habuerit: quo tamen abundauerit, ubi Christus in cruce recubuit, & ad dexteram patris in coelis consedit. Tunc enim uerum aurum, & corpus rerum superiorum mysteriorum umbris, & similitudinibus adumbratarum a Christo Ecclesiæ manifestata sunt, & exhibita. Sed Origenis interpretatio quamuis docta, nimis longe petita uidetur: & dramatis progressum ad præterita sine causa reuocare: præsterit igitur iuxta latinam, & uulgatam additionem, & distinctionem ad mysticos sensus sic progredi, Christus quum uidit Ecclesiam, quæ ipse in eam contulit, sapientiæ & charitatis donis bene, sancteque uti, hæc eadem augere & nouis alijs muneribus, nempe eloquentiæ diuinæ uirtutibus cumulare pollicetur. Auro namque charitatem mystice significari docet Gregorius in decimum quartum Caput libri Iob: & Origenes in hunc locum, mentem sensumque rerum diuinarum: argentum uero diuinæ eloquentiæ Symbolum. Hunc porro suum esse morem Christus ipse docuit in Euangelio: proposita parabola hominis, qui peregre proficiscens bona sua distribuit seruis suis: & reuersus creditæ pecuniæ usuras, a singulis quum exigeret, talentum ab ignauo seruo ablatum, ei qui re bene gesta quinque talentorum scenus reddidisset, dari iussit. *Quia inquit, habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod uidetur habere, auferetur ab eo*. Sic ergo Ecclesiæ, quæ acceptis sapientiæ, & charitatis donis in gloriam Christi utitur, aureæ ab ipso Christo adduntur Murenulæ argento uermiculate. Ego, inquit, dabo uobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, nec contradicere omnes aduersarij uesiri, & rursus, *quem uenerit, inquit, Paracletus, quem mittet pater in nomine meo, ille uos docebit omnia*

Heb. 9. b
Heb. 10. a

Mat. 25. d

Luc. 7. c
Ican. 14. d

& sugge-

1 & suggeret uobis omnia, quæcunque dixerō uobis. At uero a Synagoga aurum, & argentum, quibus ipsa abutitur ad fabricanda Idola, impios ritus perdiscendos, auferenda prædicuntur; & Ecclesiæ tribuenda. Nam inter alia supplicia, hæc apud Ezechielem adulteræ illi sponsus comminatur. *Dabo te, inquit, in manus eorum, Chaldæorum scilicet, & aliorum amatorum, & destruent lupanar tuum: & demolientur prostibulum tuum, & denudabunt te uestimētis tuis, & auferent uasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia.* Et in Euangelio ideo, inquit Christus, dico uobis, *auferetur a uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Quin & eadem ornamenta Ecclesiæ a Christo explicatius promitti apud Isaiam recte dixeris, dicens Nimirum Aedificatores ipsius, Viros sapientia & eloquentia diuina, atque humana insignes: quibus ipsa ornanda sit, haud secus quam sponsa Regia ornatur in auribus aureis, murenulis, torquibus, reliquisque ornamentis ex auro, & argento affabre factis: locus apud Isaiam sic habet. *Venerunt structores tui: & destruentes te, & dissipantes te, a te exibunt. Leua in circuitu oculos tuos, & uide: omnes isti congregati sunt, uenerunt tibi. Viuo ego dicit Dominus qui omnibus ijs uelut ornamento uestieris, & circumdabis tibi eos, quasi sponsa.* Illi enim uiri eloquentes, quales fuisse constat Origenem, Athanasium, Basilium, Chrysostomum, Gregorium Nazianzenum, Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, Gregorium Papam, & plerisque alios tam Græcos quam Latinos, sapientiam suam & eloquentiam ab ethnicis philosophis acceptam, tanquam ab iniustis possessoribus (ut inquit Augustinus) sic in Ecclesiæ ornatum uerterunt, immo eos ipsos uelut ditissima e media gentilitate abrepta spolia uertit Christus, ut Hebræi uasa aurea & argentea ab Aegyptijs mutuo accepta, amplissimaque spolia ab iisdem in littore abiecta, in suarum uxorū uerterunt ornamenta. Nec unquam Ecclesia ullis suis ornamentis ad cultum Dæmonum abusura est, ut Synagoga: quæ ex suis in auribus vitulum aureum, & alia Idola ex alijs suis ornamentis fecisse legitur. Atque hoc magnificum promissum plurimū potest confirmare Ecclesiam, ne timeat malis quantumuis magnis frangi, aut à pseudochristis, ac pseudoprophetis seduci. Quod autem in plurali dictum est, faciemus, tale est, quale illud, faciamus hominem ad imaginem, & similitudinē nostram: confirmatur præterea ex eo Isaiæ loco nostra coniectura, nempe *קטרת* hoc loco pro generali ornamentum nomine positum esse.

Eze. 16. e

Mat. 21. d

Isa. 40. e

Gen. 1.

Dum esse Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

Exterior dramatis species subindicat sponsum excepisse conuiuio sponsam, a qua uestes ipse acceperit odoratas, & in medio conuiuio nardino unguento unctus sit, eiusque fragrantia mirifice delectatus. Quod officium suum quia intellexit sponsa gratum illi fuisse, ad suas conuersa æmulas hæc dixerit, *dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Quasi aliam superioribus addens rationem, quamobrem minus illæ mirari debeant, quod in tantam sit ipsa a sponso euecta dignitatem, quæ omni officio, ac potius pietate illi satis faciat: quod quia ipse facere recusarunt, ab eodē sint despectæ. Iam uero quod noster interpres uertit, *dum esset Rex in accubitu suo*, nonnulli uertunt, dum fuit Rex in circuitu suo: Alij, donec fuit, est. n. in Hebræo *באקבולו המלך* & oēs interpretat. recte quadrat. Erat autem circuitus, in quo solebant ueteres discumbere, & olim Hebræi in circuitu sedebant circa epulas in sinistrum brachium leuiter, & seruato grauitatis deco-

roincumbentes. Nam vt inquit Rabbi Dauid Chimhi in libro de Radicibus uerborum, sedentes veteres Hebraei, & non iacentes, ut antiqui Græci & Romani capiebant cibum: & sedentes, in circuitu delicato quodam, ac magnorum uirorū more innixi supra mensam in sinistram latus, atq; hoc modo accubuisse Christum in domo Simonis leprosi ex Euangelio Lucæ colligimus. Ibi enim dicitur mulier illa peccatrix stans retro secus pedes Domini pedes eius lachrimis rigasse, capillis terfisse, eosdem deosculata fuisse, & unguento unxisse, Id quod ipsa stans facere non potuit, nisi in loco ædito ad epulas accumbente Christo & sedente: porro per circuitum Regis, & accubitus humanitatem Christi intelligimus, in qua diuinitas quasi in circuitu sedisse, & Ecclesiæ in conuiuio illo nuptiali cuius mentio fit in Euangelio, uidetur accubuisse, quum (ut inquit Baruch propheta) *In terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est*. Quum homines doctrinis Euangelicis instituit, multis magnisque beneficiis affecit, & se adeo familiarem præbuit: ut assiduus fuerit idiotarum conuiuia, & contubernalis, nec a publicanorum, & peccatorum mensa abhorruerit. Ac tunc quidem, qui Regis illius doctrinam, & beneficia uideo gratoque animo accipientes, ipsum prophetam illum, & Christum, ac Dei filium, quem prophetæ promississent, crediderunt, ingenueque professi sunt, uiuida, & cum charitate coniuncta fide eum, ceu unguento nardino pistico precioso unguere uisi sunt: & eius unguenti odore magno perere delectare. Et inter hos Maria illa peccatrix, quæ tum mystico primum, & proprio deinde utens unguento, id officium bis præstitisse memoratur. Huius uero unguenti odor suauissimus quam mirifice Christum delectauerit, ipse abunde significauit: quum de Centurione loquens diceret, *non inueni tantam fidem in Israel*: & quum mulieris Chananeæ fidem admirans, exclamaret, *o mulier magna est fides tua*, quum Petrum coram omnibus beatum prædicauit, qui se Christum filium Dei credere publice professus esset: Quum Mariæ officia sic probauit, ut inde nomen eius immortalis memoriæ consecraret: Quum denique multis alijs certissimis argumentis fidei fragrantia se maxime capi, testatissimum nobis fecit. Nardum quidem appello inquit Theodoretus, tanquam unctum nardo pistica, & preciofa, cuius odor uniuersam domum, quæ totius continentis figuram tenebat, impleuit. Cultus enim, quem pij exhibuerunt Domino, uniuersum orbem suauis fidei odore repleuit. Hanc uero fidem nardo, & quod ex ea potissimum conficitur unguento, conuenienter significari ipsa fruticis natura testatur, quam sic describit Plinius: frutex inquit est graui & crassa radice, sed breui, ac nigra fragilique, quamuis pingui, situm redolente ut cyperi: aspero sapore, folio paruo, densoque, cacumina in aristas se spargunt. Ideo gemina dote Nardi spicas & folia celebrant. Idem libro 13. cap. 2. spicam prætare docet folijs. Nam in conficiendo unguento regali, spicam numerat inter multa alia: nec eius folio aliquem concedit locum. Vnde in Euangelio in commendationem unguenti, quo Maria Christum unxisse dicitur, id spicatum fuisse Euangelista annotauit. Iam sicut folia, & spicæ nardi, & totus frutex ex descripta surgunt radice, sic etiã fides Christianorum ex humiliatione sui surgit, & obedientia, quasi ex radicibus crassis, breuib; nigris, & fragilibus, atque amaris, oportet enim qui creditus sit Euangelio, se deijcere, & contrahere, humanique ingenij aciem obtundere, & abiecto humanæ sapientiæ splendore, obscurare quodammodo, & apud homines denigrare: remissoque eiusdem sapientiæ rigore frangere seipsum atque

atque ita stultum reddere, ut sapiens apud Deum haberi possit. Ac tunc demum ex eo intellectu sic humiliato, & in obsequium Christi, ut uult Paulus, captiuato, surgit fides non patulis & ad ostentationem spectantibus folijs, sed paruis, nec una dumtaxat spica, sed multis ex uno cacumine nascentibus: ut licet multa sint, quæ credimus, unitas tamen fidei in omnibus indiuisa seruetur. Et quemadmodum nardus, quo fortius manibus compressa teritur, uim suam & efficaciam potentius exerit, & calore per attritum excitato (uim enim habet ex calcificatione, & desiccatione) longius profert odorem suum: Sic & fides tandem maxime deprehenditur, & suam, perquam agit, charitatem exerit, atque eius caloris energia odorem suum longe lateque diffundit: quum persecutionibus fortius teritur, & exercetur: quo etiam spectans Paulus gratias agit Deo, quod uictis & superatis aduersarijs fidei, Deus per ipsos semper triumphet: & notitiæ suæ odorem ubique manifestet. Quod idem mysterium Dauid in Epithalamio iam nobis sæpe citato sic cecinit: *myrrha, & gutta, & castia a uestimentis tuis a domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filie Regum in honore tuo*. Illud nimirum prædicens, quod quemadmodum regum filiarum, quæ inter honoratas Salomonis uxores habebantur, illius uestimenta unguentis ex herbis odoratis compositis afficienda curarunt, quibus ex prægandibus arcis eburneis depromptis, illum induerent, & eorum fragrantia in celeberrimo conuiuio, & nuptiarum die exhilararent: Sic etiam Apostolorum, & aliorum insignes fide, & pietate animæ Dei summi Regis, & patris per fidem filiarum, quo tempore Christus nuptias cum Ecclesia iniret, & nuptiale conuiuium ageret, ipsius uestimenta, humanitatem scilicet uirtutibus suauissime olentibus odoraturæ, sed fide in primis, curaturæ essent sedulo: quas uestes sic odoratas illi primum in mentes suas lima penitentiarum per politas, & fidei puritate instar arcarum eburnearum albicantes reconderent: & ipsius oris confessione inde depromptis, Christum tanquam Regem induerent, summaque lætitia afficerent: sicut enim ex uestibus, cultuque Regis Regem deprehendimus, sic ea confessione, & prædicatione Euangelica Apostoli, & Martyres Christum mundo olfaciendum, & cognoscendum proposuerunt. Nec quemquam moueat, quod in eo psalmo nulla fit nardi mentio: neque hoc loco myrrhæ, aut guttæ, aut castiæ: nam & ex his nardum: & ex hac illas possumus intelligere. Siquidem omnia odoramentorum genera, nempe uirtutes omnes in sua sponsa inesse prædicat sponsus infra cap. 4. Hæc igitur est nardus illa Ecclesiæ, quam ipsa dicit, dum Rex ipsi accubuit dedisse odorem suum, aut odorem eius, nempe Regis. Nam illud Hebræum *וְנָרְדִּים* & proprium odorem nardi, & odorem Regis, a quo potius ipsa odorem contraxerit, quam Rex ab illa, significare potest: & fidei ratio utrumque admittit sensum. Nam quum ea uirtus donum Dei sit, ipsius odor, odor fidei; hoc est unde fides, & qui eam habet, fidelis deprehenditur: & eius fides dicitur; quemadmodum Christus sæpe in Euangelio inquit: *fides tua te saluum fecit*. Dicitur etiam odor fidei, odor Dei: quatenus ex ea Deus cognoscitur, eiusque uis, & potentia deprehenditur: quod Paulus ostendit; quum inquit, *Deo autem gratias, qui semper nos triumphat, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo*. Alluditur autem hoc loco ad tropum illum, quo Deus olim dicebatur sedere super Cherubim, nempe super propitiatorium duobus Cherubim aureis sustentum in sanctis sanctorum, ubi etiam uidebatur quasi in circuitu (ut hic dicitur) sedere: & cum pijs ho-

stias pacificas offerentibus, quarum pars Deo, pars ijs, qui offerrent cedeat, con-
 uinari. Sic enim de Deo canit Dauid, qui sedes super Cherubim, manifestare coram
 Ephraim, Benjamin, & Manasse. & Moses ad locum, inquit, quem elegerit Dominus Deus
 vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, uenietis, & of-
 feretis in illo holocausta, & uictimas uestras, & decimas, & primitias manuum uestrarum,
 & uotatque donaria: primogenita bouum, & ouium. Et comedetis ibi in conspectu Domini
 Dei uestri. Alluditur etiam ad Thymiam, quod Dñs sibi soli confici, & in odore
 suauissimū iusserat adoleri. Verū cū impia Synagoga statim in deserto Idolis asse-
 derit, & tractu tps Thymiamate in Idolorū cultū abusa sit (vt ei exprobrat Do-
 minus per Ezachielem, & alios prophetas) repudiata est; & in eius locum suffecta
 fidelis Ecclesia: fidei suæ reliquarumq; uirtutū Thymiam, & encomastica sacrifi-
 cia, in vnus sponsi sui Christi cultū legitimū perpetuò exhibitura. Hæc enim au-
 dit Synagoga ab Isaia sponsi mandata, non offeratis ultra sacrificium frustra: incen-
 sum abominatio est mihi. Hæc uero Ecclesia. Conuertam manum meam ad te: & exco-
 quam ad purum scoriæ tuam, & auferam omne stannum tuum, & restituum indices
 tuos, vt fuerunt prius & Consiliarios tuos sicut antiquitus. Post hæc uocaberis ciui-
 tas iusti, urbs fidelis. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia, & conteret
 scelestos & peccatores simul, & qui reliquerunt Dominum consumentur. Habet ita-
 que & hic locus (ut ille paulo superior, nigra sum) manifestam Ecclesiæ Apolo-
 giam: & tacitam Synagogæ accusationem. Huius porro controuersie & causæ
 quæ inter Synagogam & Ecclesiam obscure admodum agitur hoc Dramate, illu-
 stre extat Schema apud Lucam: ubi huius sacræ fabulæ res ipsa geritur. Ibi enim,
 Simon pharisæus ambitiosus & ignauus Sinagogæ, Maria humilis & officiosa Ec-
 clesiæ personam sustinet, Maria Simon criminatur, quod mulier sit peccatrix ac
 proinde indigna, quæ prophetam contingat: Christus sentiens se eam ob rem,
 prophetæ opinionem apud pharisæum amisisse, sic Mariæ causam agit, ut omni
 eam liberet crimine, & ob eximiam ipsius charitatem, & fidem sua familiaritate
 ostendat esse dignam, in Simonem crimen detorquens, & ipsum omnino reum pe-
 ragens: qui Christi facilitatem & Mariæ officium rare pietatis ingens argumen-
 tum, maligne damnauerit. Ea porro scribarum, & pharisæorum perfidia instar
 Asæ fætidæ Christum iam tunc sic offendit, quum ipsum recens natum Herodi
 prodiderunt; & procedente tempore, quum e Nazarenorum Synagoga eiectum de
 rupe præcipitem dare uoluerunt, quum fabricum fabri filium, publicanorum & pec-
 catorum amicum, ac compotorem, seductorem, Dæmoniacum & Belzeub Dæ-
 moniorum principis confederatum clamitarent. Sic inquam, illorum perfidia
 Christum offendit, instar Asæ fætidæ, ut ipsum eundem instar Nardi oblectarit
 fides Centurionis, mulieris Chananz, Mariæ Magdalenz. Simonis Petri, relique-
 que Ecclesiæ, qui Christum tanquam magistrum suum sapientissimum attente au-
 diebant: filium Dauid, & Dei filium, Regem Israel, & Messiam expectatissimum
 cõsistebant: quem etiam credebant solo uerbo ægrotos quantumcunque despe-
 ratos curare posse, mortuos ad uitam reuocare, atque Energumenos a dæmoniis
 liberare. Sunt qui hæc referant ad patres, qui Christi tempora præcesserunt: quo-
 rum pietate, & precibus tractus Dei filius de sinu Patris, ubi quiescebat, hominẽ
 assumpserit, omnium malorum fluctibus agitan dum, & obruendum. Sunt etiam
 qui hæc spectare putent ad hæc tempora, ex quo Christus calum conscendit, & pa-
 tri dexter consedit: quum sanctorum pietas magnę suauitatis gratiam Ecclesię
 sum-

1 sumministrat; & quo magis expetunt, quem non uident, tanto maiora fidei & cha-
 ritatis suæ nobis præbent argumenta.

Fasciculus myrrhæ Dilectus meus mihi, inter hubera commorabitur.

Pergit sponsa causas exponere, propter quas sponso suo chara sit & suis emulis in
 amore præferatur; cuius rei hanc nunc reddit causam, quæ & ipsa charissimū ipsum
 habeat, & eius cõsuetudine vnice delectetur. Id uero significat collatione dilecti
 sui ad fasciculum, & ramusculū ex extremis myrrhæ surculis concinnatū: quem
 ipsa inter hubera gestare instituerit. Vt queadmodū nouit spõsum suæ nardi odo-
 re delectari, ita & ipsa uicissim myrrhæ, sponsi sui fragrantia assidue recreetur. Iã
 uero cum ramos myrrhæ odoratos esse nemo dicat, dura uidetur esse comparatio
 sponsi ad myrrhæ fasciculum. Melior fortassis fuerit, si unã cum extremis eius ar-
 boris surculis constrictam in fasciculo myrrhæ guttam intelligamus: quales se se-
 cisse fasciculos ipse sponsus affirmat infra c. v. quum ait Messui myrrham cum aro-
 mate. Cui etiam interpretationi consentit Græca æditio ἀπο δασμοῦ τῆς σικκῆς. Et
 Origenes, qui hunc locum sic interpretatur. fraternus meus mihi myrrham redo-
 let: & hanc non diffusam, neque ut libet dispersam, sed colligatam & constrictā:
 quo scilicet odor ipsius suauitatis densior reddatur, & uehementior. Alij uolunt
 per. מִיָּרְרָה Seror uocem Hebræam quam Græci reddunt ἀπό δασμον Latini fasci-
 culum, proprie significari rem panniculo inuolutā. Vt intelligamus hoc loco spon-
 sum myrrhæ, quam sponsa panniculo inuolutam, & constrictam inter hubera ge-
 stare constituerit, comparari. Quod sane & naturæ rei, & decoro personæ magis
 uidetur conuenire. Nam ex myrrha arbore non commode colligi posse uidentur
 fasciculi, quos pro ramusculis, quales ex alijs herbis odoratis cõcinnari uidemus,
 gestent mulieres in pectore. At liquor ex ea arbore spõte fluens, ideo Latinis per
 excellentiam Gutta, Græcis staete a flazim fluere, dictus, panniculo inuolutus, &
 colligatus, inter hubera cõditus a mulieribus commode, & magno usu gestari põt.
 Vt ibi excafactus liquor ille suauem reddat odorem; & alios, quos proxime di-
 cturi sumus præstet usus. Quod uero inferius Capite quinto sponsus ait. Messui
 myrrham meam. Iuxta Hebræum uertendum illi uolunt. Collegi myrrham meam.
 Et in horum sententia fuit Themis: inquit enim, hoc loco passio Christi & sep-
 ulchrum designatur. Nam depositum Corpus Domini de Cruce a Nicodem-
 o & Ioseph myrrha & aloë conditum est, & inuolutum linteis cum aromati-
 bus, ac sepulturæ datum: dicit ergo ecclesia sponso suo, dilectus meus fasciculus
 myrrhæ mihi factus est: quia propter me mortuus est, & sepultus. In cordis mei me-
 moria eternaliter habebitur: & nunquã tantorum beneficiorū eius obliuiscar: sed
 siue in prosperis, siue in aduersis sim, recordabor eius, qui me dilexit, & pro me
 mortuus est. Et nemo inquit idem Th. locum cordis inter uera esse dubita. addi-
 ta porro nota ἡ indicat non quamuis myrrham, sed probatissimam. Probatissi-
 ma porro Pliniõ est, quæ sponte fluit, nec ullo modo sit adulterata. Sic enim ille
 de arboribus, unde hoc genus aromatis colligitur, scribit; Inciduntur inquit, bis
 ipsæ, ut & thuris arbores, iisdemq; temporibus: sed a radice usque ad ramos, quæ
 ualent. Sudant autem sponte antequam inciduntur, Staeten dictā, cui nulla præfer-
 tur: calfacit (ut tradit Dioscorides) cohibet, soporẽ gignit, glutinat, siccat, astrin-
 git,

git, & aduersus alarum tædia illini solet. Stactes uero quæ optima est recentis myrrhæ aquæ tusa, & organo expressa, substantiæ (ut idem auctor est) minima portio, compos est uirium plurimarum. Merito igitur ecclesia Christum confert myrrhæ non cuius, sed præstantissimæ, quam alibi scriptura electam siue liberam, nempe sponte fluentem uocat. Vt enim apud Daniele Christum lapidi confertur sine manibus (hoc est citra humanam operam) exciso. Propterea quod ex uirgine citra uirilem congressum natus sit: sic etiam hoc loco ei myrrhæ comparatur, quæ citra arboris suæ incisionem, defluerit. Sponte enim passus est, & cor eius uelut cera liquefscens colliquatum est in medio uentris eius, ut prophætæ cecinerunt. Et quemadmodum ex ea myrrhæ aqua tusa, & organo expressa prodit stactes optima illius substantia plurimis prædita uiribus, sic Christus aquis tribulationum, quas ipse ad animam suam usque penetrasse queritur, tusus, & Crucis prelo expressus, suam protulit, & exeruit diuinitatem, optimam suam substantiam: cuius immensas uires horrendis æditis portentis, & prodigijs quum pateretur, ipse protulit: & uelut in magnum myrrhæ montem excrefscens per uniuersum orbem hominibus longe diuerso euentu sentiendas applicuit. Tunc namque electos omnes sua fragrantia cœpit ad se trahere: reprobos autem a se longius repellere, & abalienare. Perinde enim atque myrrhæ probatissima, & minime adulterata, duas qualitates insigniter obtinet, amaritudinem, & suauem olentiam; duos etiam sensus insigniter afficit, Gustatum & olfactum: quorum alter maxime corporeus cum sit, & crassus, myrrhæ amaritudine magnopere offenditur; alter uero quia minus materialis qualitas est, mirifice delectatur. Sic carnales & crassi homines, quique nullam habebant in se spiritus portionem, nihil in Christo præter paupertatem, & crucem, animaduertere potuerunt: unde uehementer exasperati, tanquam a myrrhæ amaritudine, abhorruere. Contra uero, qui carnis luto non ita immerfi essent, ut vim omnem spiritualis naturæ in se extinxissent, hi suauissimo Christi odore capti, Myrrhæ illam electam panniculo fidei inuolutam & constrictam, intra mentis suæ recessus quasi inter hubera collo carunt, & charitate calefecerunt. Vnde factum est ut quemadmodum Paulus dicebat, qui hunc panniculum inter hubera sua gestarent, Christi bonus odor essent Deo, in ijs, qui salui fierent: Alijs quidem odor mortis in mortem, Alijs autem odor uitæ in uitam. Atque hunc panniculum intra animi sinum continet Ecclesia, ut si quid ibi sit uiciosi humoris, aut putridi, eius Myrrhæ uiribus, calfacientibus, & siccantibus absumatur: si qua sint peccatorum vulnera, glutinentur, & inducta cicatrice, curentur. Immo uero sic tollantur, ne cicatrix quidem, aut ullum uulneris superfit uestigium, aut ullum posthac suboriri possit vitium: sic quæ Christus pro nobis tulit mala, & Crucem malorum ultimam lineam, assidua, totaque animi contentione meditatatur, & amplectitur, ut ea meditatione charitati, qua Christum prosequitur, perpetua subministret alimenta, omnem rerum fluxarum cogitationem abs se excludat, omnes uitiosos affectus in se conficiat, ac contra uigilias, quas humanæ uitæ sollicitudo solet excitare, altissimum somnum conciliet, unâ cum Christo cruci affigatur, & eo Myrrhæ fasciculo sua ne frangantur, ne ueffluant, confirmet hubera. Secundum interpretationem Symmachi inquit Gregorius Nissenus, Maximus, & Neilus: dilectus meus, quia ipsi creditum est, spiritualia dona conseruat ecclesiæ, & confirmat fideles, ne a ueritate diuertant.

Deinde

1 Deinde ubi in ipsa uersans hanc immobilitatem ei donauit, inquit, in medio huberum meorum commorabitur. Horum uero medium est cor, ex quo reliquo corpori vitalis datur spiritus. Quod etiam cor principem representat mentem, in qua uersatur dominus, quando ipsius sponsa per perfectionem adhærens vnus fit spiritus in habitata per habitum uirtutis, propter efficaciam omnino sancti spiritus, per quam quæ in Christo condita est uita, in omnes animæ uirtutes, uelut in ipsius membra penetrans, immobilitatem illis ingenerat. His succinit Theodoretus. Hæc uero quum de se dicit ecclesia, ingentem nunquam uiolandæ Christo datæ fidei, præfert fiduciam: & Aemulam suam mordet acriter, eadem illi tacite exprobrans crimina, quorum a sponso apud Ezechielem aperte accusatur in hac sententiam, *fili hominis, Duæ mulieres matris unius fuerunt, & fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt hubera earum, & fractæ sunt manus me pubertatis earum.* Et apud Oseam, *Iudicate inquit matrem uestram, iudicate, quoniam ipsa non uxor mea: & ego non uir eius. Anferat fornicationes suas a facie sua: & adulteria sua de medio huberum suorum.*

Botrus Cypri dilectus meus mihi in uineis Engaddi.

2 Altera comparatione exprimit sponsa, quantam ex sponso suo capiat utilitatem, & uoluptatem. Nam confert eum prægrandi, & prædulci botro in uineis Engaddi (ubi solent mirandæ magnitudinis, & suauitatis uux provenire) nato, quo ipsa piaculo fuerit expiata. Id quod nostra æditio habet, Botrus Cypri, in Hebræo est *בֹּטְרוֹ שֶׁל־צִפְרוֹ*. Quod nonnulli Latine uertunt, Botrus caphuræ. Glosa ordinaria, Arborea inquit, balsami, quæ in Engaddi crescit, quia in modum uinearum excoluntur, uineas appellat. Quod cõmentum ex Hieronymo sumptum uir. Is enim de locis Hebraicis sic scriptum reliquit. Engaddi in tribu Iuda, ubi absconditus est Dauid in solitudine, quæ est in Aulone, locus est in regione illa campestri, de qua supra diximus. Vocatur usque hodie vicus prægrandis Iudæorû, Engaddi, iuxta mare mortuum: unde & opobalsamû uenit: quas uineas Engaddi Salomon uocat. Lyranus sequutus est Hieronymum, sic scribit in hunc locum. Engaddi locus ubi crescit balsamû prope mare mortuum: Ut apparet in descriptione terræ sanctæ. Et ibidem crescit Arbor aromatica nomine Cyprus, quæ facit grana simul iuncta, sicut in uuis uineæ. Et inde locus uineæ dicitur. Sed de hac re nihil certi habens, addit, ut dicunt aliqui. Et idem inquit ideo, nõ est hic Cyprus nomen insule, quæ est in mari mediterraneo, quia ibi non sunt dictæ uineæ. Hæc ille. Sunt qui contendunt Cyprus in insula significari, in qua constat ex Plinio generosas, & ad miraculû magnas esse uites, feraces uuarum miræ magnitudinis, & pulchritudinis: unde fiant uina omnibus transmarinis prelata. Quibus cum proxime accedant uites, & uux Engaddi, ideo sponfus hoc loco uni uux ex uineis Engaddi conferatur: quæ simillima sit uni ex uuis insule Cypri. In qua sententia uir fuisse Bernardus, & longe anto Bernardum septuaginta Interpretes: qui sic uerterunt *בֹּטְרוֹ שֶׁל־צִפְרוֹ* sed hæc nõ est certa coniectura: nam articulus & insulam, & arborem designare põt. Glosa quæ lineas dirimit, floritionem significari affirmat, ex sententia (ni fallor) Origenis, qui in hunc locum sic scribit. Habet aliquid ambiguum, quod ait, Botrus Cypri: quia & uua florens Cyperus appellatur: & species quædam extrinsecus uir-

M a gulti

gulti est, quæ Cyperus dicitur, ferens & ipsa floridum quendam fructum, in modo florentis uivæ prolatum.

Quæ tamen quia ipsi non probantur, ideo subiungit: sed videtur magis ad fructum vitis respicere sermo, quandoquidem vinearum Engaddi facta est mentio. Theodoretus *Κύπρος κύπρου*, inquit, botrus qui iam cepit florescere: interpretatur enim *κύπρου* per *κυπρίζων* florens & *κυπρίων* per *ἀρχόμενος κυπρίζειν* incipiens florescere. Nam per id tempus uinea bene olet: additque etiam, in vineis Engaddi, Hoc est bene olens. Subiungit idem alias interpretationes; sed hanc omnibus præfert. In tanta uero interpretum uarietate difficile sit, quid pro certo habere debeamus, pronuntiare. Nam nec qui de naturali historia scribunt, tale quicquam de Cypro narrant, quale ex Hebraeis refert Lyranus: nec de balsamo arbore, quod scribit Glo. Ord. Nec *קִיפּוּס* in scripturis Cyprum insulam alibi significare inuenitur, unde confirmetur Bernardi sententia: Nec floritionem, ut coniecit Origenes. Addeamus igitur & nos nostram hanc coniecturam, *קִיפּוּס* (quod Cyprum uertunt interpretes) uerbale nomen Hebraeis est ductum a uerbo. *קִיפּוּס* quod placare, & expiare significat.

Vnde etiam & ipsum nomen piaculum significat, & precium, quod in redemptionem alicuius datur: Græcis dictum *ἀντίλυτρον*. Vt in Exodo de eo, cuius bos cornupeta cum fuerit, ab heri, & nudius tertius, aliquem negligentia Domini sui interfecerit, dicatur, Si precium fuerit ei impositum, dabit proximo suo, quidquid fuerit postulat. Et alibi, quando tuleris summam filiorum Israel, iuxta numerum dabunt tinguuli precium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis, quum recensiti fuerint. In quibus locis constat pro precio redemptionis, siue pro redemptione, in Hebræo positum esse *קִיפּוּס* Et in libro Iob *Inueni*, inquit Dominus, *In quo precepit ei*, siue expiem eum: cum ergo ex locis illis, & alijs constat, *קִיפּוּס* redemptionem & expiationem, hoc est, id quod pro redemptione, & expiatione datur, significare; non leuis inde nobis videtur sumi posse coniectura, hoc quoque loco idem significare; ut uerti possit, Botrus expiationis siue expiatorius: aut Botrus redemptionis, uel redemptorius. Et intelligamus ecclesiam non sine magno mysterio sponsum suum Christum botro in uineis Engaddi nato conferre. hoc est maximo, & optimi copiosique succi pleno: quales egregiæ illius loci uites solent ædere, ut alludat ecclesia ad botrum illum, quæ unâ cum palmite legimus in libro numerorum ex terra Chanaan exploratores ad Moysen attulisse. Ob cuius insignem magnitudinem dicta fuit uallis illa, ubi inuentus fuit *קִיפּוּס* uallis botri. Quam quidem uallem in campestri regione Engaddi, aut ipsammet regionem fuisse, est admodum uerisimile: cum certum sit eam fuisse in tribu Iuda, cuius terram feracissimam fore maximarum & uberrimarum uinum, moriens Iacob filio suo Iudæ prædixerat in hunc modum. *Ligans ad uineam pullum suum: & ad uitem o fili mi, afinam suam. Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uivæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi eius uino &c.* Quem locum Lyranus sic interpretatur. Postquam inquit, Iacob prædixerat, dignitatem Regiam futuram in tribu Iuda, cepit prædicere conditionem terræ, quam in sortem debebat accipere, quæ fuit ualde fertilis in uino, & lacte. Et hoc est quod dicitur, ligans ad uineam pullum suum, & ad uitem afinam suam; per hoc designans, quod in uno stipite uitis, posset de uuis onerari una asina, uel pullus: unde in Hebræo habetur, & ad palmitem filium asini sui. Et idem significat quod subditur, *lauabit in uino stolam*

Iob. 33. d

Num. 13.

Gen. 49.

stolam suam. Ac si dicatur: tanta abundantia uini erit illi, quod possent inde lauare pannos. Et est loquutio hyperbolica. Hæc Lyranus. Quando igitur coniectura, quam de loco fecimus, feliciter nobis confirmata uidetur, iam admirandum mysterium, quod in botro, ex ea ualle delato, catholici latere docent, profectum. Vt inde etiam quam fecimus; etiam de botro expiatorio coniecturam, fidem capiat. Id porro mysterium ex Isidoro sic aperit Glosa ordinaria. Botrum in ligno de terra promissionis duo aduehunt; Quia Christus pendens in ligno Crucis, promissus gentibus de terra genitricis Mariæ secundum carnem natus est. Duo baiuli, qui sub onere botri incedebant, uterque populus est. Cuius prior Iudaicus cæcus, & auersus, ignarus pendens gratiæ, & pressus onere suspens, cui subiicitur iudicanti: Vnde, *Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua.* Qui posterior ueniebat, populum gentium significabat, qui credens & Christum ante oculos habens, semper quem portat uidet: & quasi seruus dominum, & discipulus Magistrum sequitur. Secundum illud. *Siquis uult uenire post me, abneget semetipsum, & tollat Crucem suam, & sequatur me.* Hic est botrus, qui effusus in salutem nostram, uinum sanguinis sui per Crucis contritionem perfudit, & expressum Passionis suæ calicem propinauit ecclesiæ. De quo botro dicitur, *fraternus meus, ut botrus Cyprî.* Iam ergo ex Isidoro cognouimus botrum illum, cuius in numeroꝝ libro fit mentio, Christum in Cruce pendentem designasse: Et idem mysterium hoc loco designari. Isidoro accedit Bernardus: quibus etiam assentiri uidetur Gregorius. Tam nos horum auctorum sectantes uestigia, primū per uineas (ut retro ostendimus) particulas ecclesiæ mystice significari existimamus: & Engaddi fontem felicitatis, iuxta Hebraicam Etymologiam; ut uero si ex Hebræa altera dictio ne altera Syriaca una sit composita dictio, fontem in dissonis interpretamur: & putamus; Ecclesiam, quæ botrus ille ex terra Chanaan aduectus designaret, uires, & efficiam in solo Christo in esse ostendere. Christum enim quem ipsa unice diligit, botrum sibi redemptionis esse dicit, & expiatorium; quippe qui ut botrus ille intransuerso palmite pendens, populo ostensus fuit, sic ipse in Cruce pendens animam suam in redemptionem pro multis, quemadmodum promiserat, dare; & salutem nostram in medio terræ, hoc est publice, & spectante uniuerso populo Ierosolymitano operari uisus sit; tunc maxime prægrandi botro assimilatus, propterea quod uelut in torculari copiosum uinum cor hominis exhilarans exteiusmodi uis exprimit; sic & in Cruce botrus Christi sanguis, sua uirtute copiosissimus, & in quo (ut docet Paulus) habemus redemptionem, sit expressus. Vt eo pro nobis omnibus persoluto pretio, æternum latemur: & eo pacto, a patulis nostris expiati de immensa Christi erga nos benignitate & munificentiæ gratiamur. Seruatur & in hoc similitudo, quod ille in uineis Engaddi inuentus sit botrus, & Christus in ecclesia, extra quam salus nulla est; querendus ille & inueniendus, ubi fons felicitatis manat, & fons incisionis: nempe sanguis & aqua, cum quibus ex incisione Christi latere erupit baptismus. Quo lauacro accedente uerbo uitæ lota est Ecclesia: & pulchritudinis ac felicitatis sponsi sui Christi particeps & confors effecta. Sentiens igitur Ecclesia (ut Paulus etiam sentiebat) Christum sibi factum esse sapientiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem, hunc ipsum dilectum suum pro botro uinearum Engaddinarum sibi esse gloriatur (ut quem admodum apud Hierimiam scriptum est) & Paulus consulit, in domino gloriatur, & nullos timens hostes, nullis territa periculis; terram illa patribus

Psal. 68. f

Mat. 9. e

Mat. 20. d
Psal. 73. c

Ps. 103. b

Ephe. 1. b

1. Cor. 1. d

Hier. 9. 3

1. Cor. 1. d

promissam (nempe cælum) summa uir animosa capere nitatur: unde suum expiatorium botrum ad se uidet descendisse. Vbi summa fide nixa confidit beatorum solalitijs, & inexhausto foelicitatis fonte aliquando frui. Longe sane diuerso ingenio, quam Synagoga: Quæ audiens olim terram patribus promissam optimam quidem esse, sed tamen munitissima, & eius habitatores monstruosæ magnitudinis; perterrita, statim despondit animum: & terram optimam obtinere posse desperans, Deo sponsori diffusa, ducem alium relicto Mose, sibi constituere, in Aegyptum redire, abdicataque libertate, & hæreditate sua, Aegyptijs iterum se addicere, satius esse existimauit.

Quorum hominum impietatem, & seruile ingenium retinentes ipsorum posterii, Barrabbam botrum amarissimum in uinea Sodomorum & in suburbanis Gomorrhæ procreatum, Christo botro suauissimo, in Engaddinis uineis nato, prætulert: abiecta que uera libertate, quam Christus promittebat, legitimoque regno suo, ad quod Rex ille uocabat, se non alium Regem præter Cæsarem habere, coram Pilato Iudææ præside Stentoreis uocibus conclamarunt. Horum itaque potissimum impietatem taxans Ecclesia ait, *botrus, expiatorius dilectus meus mihi in uineis Engaddi*. Cum hæc ædere cogitarem, & in hoc singula reuiderem ac diligentius expederem, commodum uenit in manus Porcheti monachi Cartusiani opus, quod ille uictoriam contra Hebræos inscripsit. Legi ibi multa cognita dignissima, quæ ipse uelut arma ex peritissimis Hebræorum armamentarijs magna uis, ac labore erepta ad illorum perfidiam confodiendam conuincendamque, Christianis abunde sumministrat. Hæc uerò ad uerbum inde huc transferre uisum est. Hinc resultat inquit, ratione diuinitatis Christi sufficientem esse potentiam, quam docet nos Medras. i. Gloriam super Cant. Cantic. ubi dicitur i. capit. eod. Botrus Cypri & c. ueritas autem Hebraica habet sic. Escol. i. botrus. uel Iscol. i. uir omnia, Hagofer i. parcens, uel satisfaciens, dodili i. dilectus meus mihi, in uineis Engaddi i. fontis uel oculi hædi. Dixit Rabi Barakia dixit Ecclesia Israel coram Deo sancto, & benedicto, Domine seculi, In hora, qua tu es tribulans me, dilectus meus es tu; tu eris factus dilectus meus, & prouidens. O, quem ipsum hominem qui erit in me cibus poterit dicere mensuræ iudicij, sufficit, & tu eris assumens eum, uel tollens, uel impignorans, uel tradens eum pro me. Et hoc est, quod scriptum est Cantic. i. f. Iscol Hagofer, & quid est Iscol? Is. i. uir, se agolobo. i. in quo omnia, & quid est Hagofer? i. parcens uel satisfaciens super peccatis, uel pro peccatis Israel. Hæc Rabinus ille. Eadem fere dixit Rabi leui ex Rabi Hanina, ut idem Porchetus eodem loco in hunc modum; o, quem istum uirum magnum, qui erit in eis, nēpe inter filios Abraham, qui ualebit dicere mensuræ iudicij, sufficit, & ego ero suscipiens uel tollens eum pro eis, sicut dictum est Canticorum. i. Iscol Hagofer. i. uir omnia: satisfaciens dilectus meus mihi. Constat itaque ex sententia ueterum Rabinorum & nostri Porcheti uiri Theologi non uulgaris, & Hebraicæ literaturæ callentissimi, Hagofer recte nobis expositum esse, expiatorium uel redemptorium; quantum uerò ad reliqua attinet, tibi Christiane lector considerandum relinquimus, quanta sit fidei nostræ uis, quæ etiam a Iudæis de Christi humanitate, & diuinitate, deque eiusdem satisfactoria, pro peccatis nostris passione, tam magnificum & apertum extorquet testimonium. Ecclesiam porro Israel, & filios Israel atque Abraham, apud ueteres Hebræos, eos demum habitos fuisse, qui patrū illorum mores, & fidem imitarentur: quod etiam Paulus docuit nos ad Romanos scri-

scribens. Optime probat idem Porchetus 12. cap. 2. par. eiusdem operis. Communis interpretatio est, Christum Ecclesiæ esse pro botro in sulæ Cypri, quippe qui expresso ex se per passionem uino; Ecclesiam uniuersam suscitatus lætificarit, & Spiritus sancti donis auxerit per omnes particulares Ecclesias distributus, quorum figuram balsamum, in uineis Engaddi defluens gerit, Nimirum in fonte hædi. In Baptismo scilicet, in quo dum corpus mergitur, anima abluitur: & per illius fidem, qui pro peccatoribus mortem pertulit, anima humana a peccatis omnibus mundari se credit. Nam olim hædus pro peccatis immolabatur: & cum pascha immolandum erat, hædum perinde atque agnum immolare lex permittebat. Vbi enim de agno immolando totum ritum pie scripsit lex, illud etiam adiunxit, *iuxta quem ritum sumetis & hædum*. Engaddi etiam inter alia, fontem, siue oculum *Exod. 14.* Hædi significat.

Ecce tu pulchra es amica mea. Ecce tu pulchra es: oculi tui colubarum.

Hactenus sponsa apud sponsum, tanquam apud Iudicem, suam contra æmulos egit causam: & quæ iam inde ab initio dramatis immensi amoris sui aduersus sponsum perpetuam significationem dedit summa cum testificatione ingentium illius in se meritorum (quam obrem etiam illi soli) quo piaculo expiata sit (sua seruetur hubera, longe aliter, quam fecerint æmulæ) sic obiecta diluit, & in aduersarias retorsit crimina, ut se pulchram & gratiosam esse manifeste ostenderit; tacite uero turpes illas, & inuisas conuicerit sponfas, uicissimum ex amplissimis iam collatis, & amplioribus adhuc in ea conferendis muneribus, tum ex magnificis, quibus eandem ornauit laudibus, eam se uice diligere fecit testatissimum. Iam nunc eandem ab eximia commendans pulchritudine, & innocentia hanc secundum ipsam dicit sententiam. *Ecce, tu pulchra es amica mea, & c.* inest autem in paucis uerbis plurima Emphasi, & uehemens pulchritudinis amplificatio. Nam particula, ecce, rem nouam aliquam aut magnam significat. Ut hic raram quandam & admirabilem pulchritudinem, & geminata pulchritudinis commemoratio non caret Emphasi. Repetitum etiam pronomen, tu, geminam habet Emphasim cum Epitafi Hebræis familiari. Inest & in eo pronomine tacita Antithesis, unde qui uis intelligere possit, sponsam, sponso iudice, pulcherrimam esse, & puram instar columbæ. Ac mulas uero turpissimas, & impuras instar uiperarum. Illud denique pro coronide amplificationis additum est, quod oculos habeat sponsa columbinos; columbæ enim oculos habent pulcherrimos; & maxima muliebris pulchritudinis pars, in oculis bene natura conformatis sita est. Significatur & hoc Symbolo eximia sponsæ pulchritudo, cum summa honestate, & innocentia esse coniuncta, quod ipsum insignem commendationem, & solidam pulchritudinis laudem habet. Hæc porro uirtus in oculis elucet maxime. Ut enim in oculis (quemadmodum ait Plinius *Plinius lib. 11. cap. 37*) animus inhabitat, ita & per oculos ipse se prodit. Neque uilla ex parte inquit ille, maiora indicia animi cunctis animalibus, sed maxime homini; Id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odij, amoris, tristitiæ, letitiæ, cōtuitus quoque multiformes, truces, torui, flagrantis, graues, transuersi, limi, summissi, blandi. Profecto in oculis animus inhabitat: Ardent, incenduntur, humectant, conuict. Hos quum osculamur, animum uidemur attingere. Animo uidemus, animo cernimus. Oculi ceu uasa quædam uisibilem eius partem accipiunt, atque transmittunt: & Petrus Apostolus ab hac philosophia non abhorrens, de perduto quodam hominum genere

sic loquitur, oculos habent plures adulterio, vel iuxta Cratuum, Adultera & incessa-
 bilis delicti, pellentes animas instabiles. Christus etiam animi inuidiam, quae
 apparet in oculo, sic reprehendit in Euangelio. *Apoculus tuus nequam est, quia ego
 bonus sum.* *Matth. 6.* *Ubi, nequam positum est pro malo & inuido.* Ad hanc igitur tam ua-
 riam oculo rum vim spectans, sponsus hoc loco, ut in signem sponsae pudicitiam,
 & innocentiam, in quibus absoluta consistit animi pulchritudo, significaret, ipsius
 oculos columbarum oculos esse dixit. In his enim animalibus singularis innocen-
 tia commendatur. Quamobrem Christus in Euangelio simplicitatem a suis exigit
 columbinam. Iam est in columbis etiam pudicitiae, & conjugalis fidei insigne exem-
 plum. Columbis inquit Plinius pudicitia est prima, & neutri nota adulteria; coniu-
 gij fidem non violant, communemque seruant domum. Et Aristoteles, Columbi in-
 quit, cum pluribus adulescere, nec coire non patiuntur, neque coniugium iam in-
 de a primo ortu initum deserant nisi caelebs, aut tuda. Contra naturam autem ef-
 se columbarum; quod deinde idem auctor subiungit, interdum etiam nonnullas
 ex maritatis cum alijs coire, ostendit Plinius dicens; imperiosos maris subinde
 etiam iniquos feruat, quippe suspitio est adulterij, quamvis natura non sit. Iam
 haec omnia ad mysticos sensus transferamus. Ecclesia cum post multa alia amoris
 sui & fidei in Christum documenta illud proxime dederit, quod se solum Chri-
 stum pro fasciculo Myrrhae semper habere, eundemque Crucifixum in mentis sue
 specu gestare instituerit, cuius meditatione assidua, & imitatione ab omni uitio re-
 purgetur, & non noua contrahat uitia, praeseruetur; quum praeterea sub typo botri
 expiationis libertatem, expiationem, & a peccatis omnibus emundationem eidem
 se dehorragentem sit professus; Christus vicissim a mortuis iam suscitatus, per pas-
 sionem, & mortem suam deuicta morte, & a peccati sordibus emaculata sponsa
 sua, suam demirans opus, ut Ecclesiae suae fidem faciat, sua ipsa pietate, & accepto-
 rum beneficiorum estimatione nihil falli, haec subiungit. *Ecce tu pulchra es amica
 mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.* Quo insigni encomio Christus eam Ec-
 clesiae suae pulchritudinem commendat, quae in expiatione peccatorum per Baptif-
 mum consistit: quam nimirum Paulus his uerbis celebravit, *Christus dilexit Ecce-
 siam, & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae in ver-
 bo, vitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut
 aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.* Commendat praeterea pulchritudi-
 nem, quam ex Dei & Christi cognitione per fidem est adpta, cuius uiribus glo-
 riam Domini (ut testatur Paulus) intuiens, in eandem imaginem transformatur a clarita-
 te in claritatem; & in copabilibus iustitiae dotibus ornata, diuina naturae parti-
 ceps, & consors (ut docet Petrus) reddita est: *gratia uobis & pax, inquit ille, adim-
 pleatur in cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri, quae omnia uobis diuinae uirtutis
 sunt, quae ad uitam, & perueniunt, donata sunt per cognitionem eius, qui uocauit nos
 propria gloria, & uirtute: perque maxima, & preciosa nobis promissa donauit, ut per hac
 efficiamini diuinae confortes natura.* Ecce tu pulchra es, inquit Eusebius; quia mihi
 facta es. His uero dixit, pulchra es, ut significaret pulchram esse interioris &
 exterioris, actione, & meditatione. Commendat denique eius pulchritudinem,
 quam uel a charitate, & simplicitate columbina ipsius domo obtinuit. Idcirco, inquit
 Cyprianus de simplicitate praetatorum, in columba uenit spiritus sanctus, simplex
 animal, & letum, non felte amarum, non morsibus saeuum, non unguium laceratione
 uiolentum; hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, quum ge-
 nerant

nerant simul filios adere, quum conuincant uoluntibus inuicem coherere; cui con-
 uersatione vitam suam degerit, oris ostulo concordiam pacis agnosceret, legem cir-
 ca omnia unanimitatis implere. Haec est in Ecclesia noscenda simplicitas; haec cha-
 ritas obtinehda: ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo, & le-
 nitas agnis & ouibus aequetur. Haec tenus Cyprianus: Atque haec demum est uniuersa
 & incredibilis pulchritudo, quam in sua Ecclesia admiratur; & a columbinis ocu-
 lis seruo commendat Christus de more ueterum sacerdotum, qui olim (ut Hebraei
 dicunt) immolaturi columbam, eius oculos dumtaxat spectare soliti erant. Quos
 si integros nullaque ex parte uitiatos deprehenderent, totam columbam integram,
 nullaque ex parte uitiatam iudicarent, & quae Domino immolaretur, dignam; sci-
 licet non tam ad columbam, quam ad humanam animi puritatem, quam columbini illi
 oculi adumbrarent spectantes. Ad quem etiam morem allusisse uisus in Euange-
 lio: *quum haec diceret; si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.* *Matth. 6.*
 Tantum momenti habet mentis & intentionis, qui oculis anima est, integritas, &
 pulchritudo, ad consummatam totius hominis pulchritudinem. Hos uero colum-
 binos ecclesiae oculos nobis optat Petrus; cum superioribus haec addit; *fugientes
 eius, quae in mundo est, concupiscentiae corruptionem.* Hi plane sunt ecclesiae Christi ocu-
 li columbini, a mundo & mundi rectoribus Daemonijs, a uersam mentem, & ani-
 mam omnem in Christum conuertere; haec insignis pudicitia, haec inuiolata fides,
 & innocentia, ac simplicitas columbina, si ueni Christo adhaerere, & agglutinari,
 ut nullis Daemonium, aut istiusmodi illibebis inde auelli possit, & constuprari. Hos
 certe oculos suos in Christum se ingerit intentos habet ecclesia; ut haec illi cane-
 re nunquam desistat, & inculcare, *quid enim mihi est in celo, & quid uolui super-
 tererant? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, et pars mea, Deus in aeternum. Quia
 ecce, qui elongant se a te, peribunt: perdidisti omnes, qui fornicauerunt abs te.* *Psal. 72.*
 Ob hanc igitur pietatem tuam, fidem & innocentiam, charitatem ac simplicitatem; sic pulchra
 audit ecclesia, & amica columbinis oculis conspicua, ut ea sola pulchra sponso iu-
 dicetur; & Synagoga propter assiduas fornicationes suas haec audiat; *Si latuerit te
 nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata est iniquitate tua cor me: & Rur-
 sum, Ad omne caput uiae edificasti signum prostitutionis tuae, & abominabilem fecisti pul-
 chritudinem tuam.* Et in Euangelio haec ipsa, quae externis charimonijs, & supersti-
 tiosis traditionibus fucatam ostentat pulchritudinem, & falso creditum iustitiam
 ex operibus legis partam. Interim oblita iudicij, misericordiae, & fidei; interiorem
 anime faciem, auaritia & omni spurcitia deformatam intus hypocrisis celans sic a
 Christo castigat, *Ua uobis scribae, et pharisaei hypocritae, qui decimatis Mentem, et Anebui,
 & Cymini, et reliquistis, quae sunt grauiora legis, iudicij, & misericordiae, & fidei; similis
 estis sepulchris dealbatis, quae foris parent hominibus speciosa, intus uero plena sunt ossibus
 mortuorum, & os spurcitia. Sic & uos a foris paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypo-
 critis, & iniquitate.* Alij putant semel & iterum a pulchritudine commendari Ecclesiam, pp
 geminam charitatem, Dei. f. & pximi, qua ipsa Christo pulchra censetur: & ab oculis
 colubinis, propterea quod mente habeat spūs sc̄i gratia illustrata, quae ecclesia intue-
 ri possit, & contempari, & spūales scripturae sensus spūaliter intelligere. Possunt et
 inquit Greg. per oculos columbarum ecclesiarum praedicatorum intelligi, qui simplicita-
 te, qua praedicant, seruat, & uisibilia continent, ad eterna cum magnis gemitibus anhe-
 lit. Porro aut hoc a deo magnificū spūs elogiū sic de ecclesia dictū accipimus, ut
 illud apud Paulū, *Christus dilexit ecclesiam, et uicidit semetipsum pro ea, ut sanctificaret eam, mū-
 dans*

dans eā lauacro aque, in uerbo uitę, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiā non habentē maculā, neq; rugā aut aliquid etc. Hoc uerō de ea dici in psonā iustorū, cōis est orthodoxorū snā. Verūm utrū ad iustos oēs pertineat mō macula, & ruga, & oī deniq; uitio peccati mortalis careant. An uero sint aliq in præsenti ecclesia oī prorsus, tū graui tū leuiculpā puri; pp̄ quos solos, dicat Paulus, ecclesiā esse sine macula, & ruga, aut aliquo huiusmodi, cōtrouersum esse vī. Augustinus li. 1. ret. c. 6. & 23. Ecclesiā sine macula & ruga in hac uita esse non posse, putat. Et libro de natura & gratia, neminem in hac uita omni peccato carere posse, disputat contra Pelaginos, qui hoc homini, suis uiribus contingere posse contendebat. Non tū uult contendere (ut ipse profiteretur eo. li. 60. Cap.) Quin perfecta plenaque iustitia, cui nihil prorsus addendum sit, uel heri fuisse in aliquo, dum in hoc corpore uiueret, & hodie esse, & cras futuram; dum tū longe plures sint, qui cum sibi vsque ad ultimum huius uitę diem necessarium esse non dubitent, ut ueraciter dicant, *dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, spem suam in Christo, eiusq; promissionibus ueram, certam, & firmā esse concedant; nullo tamen modo nisi adiuuante gratia saluatoris, & dono spiritus eius. Ambrosius (ut retro in nostro inductorio ostendimus) affirmat hominem christianum sine peccato uiuere posse: ideoque præsente Ecclesia sine macula & ruga, Paulo dictam, esse contendit. Huic astipulantium, Origenis, & Chrysostomi sententiā ascripsimus. Sed uerba Origenis, quę eo loco, breuitatis gratia prętermisimus, hic inserere commodum fuerit. Sic igitur ille scriptum reliquit homilia 2. in Lucam: Qui uolunt inquit, peccatis suis aliquam obtendere excusationem, existimant nullum esse absque peccato: & utitur testimonio Iob, *Nemo mundus a sorde, nec si unius quidem diei fuerit uita eius super terram. Numerabiles sūt menses eius.* Cuius sonum tantummodo proferunt interpretationem penitus ignorantes. Aduersus quos breuiter respondimus, quā absq; peccato esse in scripturis dupliciter intelligitur. Ut sit, alterum nūquam omnino peccasse: alterum peccare desisse. Si igitur aiunt, eum absq; peccato dici, qui nunquā peccauerit; & nos assentimus, nullum esse absq; peccato; quia oēs homines aliqñ peccauimus, licet postea uirtutē sequuti sumus. Si uerō sic intelligunt, hominem non esse absq; peccato, ut negent quempiam post uitia, ita se ad uirtutes referre, ut nunquam omnino peccet, falsa eorum snā est. Potest enim fieri, ut qui ante peccauerit, & peccare desierit, sine peccato esse dicatur. Sic & Dominus noster Iesus Christus exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam nō habentem maculam. Non quia Ecclesiasticus uir nunquam habuerit maculam, sed quia nequaquam ultra maculetur; non habentē rugam, non quod ruga ueteris hominis in eo aliqñ nō fuerit, sed quod eam habere desierit: in hunc modum & illud intelligendum est, ut sit sancta & immaculata: non quia a principio immaculata fuerit: hoc enim suspicari quidem de homine non potest, quod anima eius maculata non fuerit, sed quod reputetur pura atque sincera, quę maculari ultra desierit. Hęc idcirco diximus, ut doceremus posse hominem, ob id quod peccare desijt, uocari absq; peccato, & immaculatū. Hactenus Orige. Chrysostomus etiam locum illum Pauli, de præsenti Ecclesia interpretatur. Item & Hieronymus qui etiam in Isaiam c. 54. In locum illum, Ecce accola ueniet, præsente ecclesia sine macula, & ruga, esse affirmat: & pleriq; alij in hęc eandem sententiā interpretātur. Theodoretus, Gregorius Nisenus, Maximus, & Neilus locum illum. 4. c. *Tota pulchra es &c.* communis recentiorum consensus est, præsente ecclesia in ipsis iustis sine macula & ruga,

& uitio peccati mortalis esse: non tū sine uitio peccati uenialis: neq; id tollere, quā gratiosa sponso suo sit, & tanquā pulcherrima commendetur: Paulo tanquā gloriosa, sancta sine macula & ruga, aut aliquo huiusmodi, prädicetur. Quā sententiā sequutus Thomas Aquinas, sancta dicit esse Ecclesiam, per intentionem & immaculatā per omnimodam puritatē. Hęc semel & iterū dixisse satis sit: ne quoties in sequentibus de puritate ecclesię dicendum erit, eadē repetere necesse habeamus.

Ecce, tu Pulcher es dilecte mi, & decorus: lectulus noster floridus, ligna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Gaudet quidem sponsa ab insigni pulchritudine, & innocentia a sponso commendari. Verum quia se ab eodem intelligit longe superari, uelut pudore suffusa, magnificas laudes suas in sponsum refert tanquā pulcherrimum, & innocentissimū. Q. D. Immo uero, o sponse mi charissime, tu pulcher es, & decorus, atq; egregius. Nam & hoc significare aiunt Hebræi. dictionem illā ^{Q. P.} laudat deinde cubile suum, quod floribus sit aspersum, & domum, quę cedro sit & cypresso contignata. his illum ille tamentis in domum suam annitēs inducere, & ad cubile pertrahere: ut aliqñ tandem amplexibus, & amoribus castissimis sponsi sui plene frui possit, & liberos ipsi quam simillimos procreare: quibus etiam artibus, & blanditijs uaga illa mulier uerō ad adolescentem ad suos amplexus & amores impudicos inducitur euocare. Sic enim blanditur iuueni, Lectulum meum strauitapetib. pisces ex Aegypto, aspersi cubile meū myrrha, & Aloe, & cynamomo. Sed hęc quia sponsa est, & columbinis oculis pudibunda, reliqua subterit, & per reticentiam uult intelligi, quę procax & impudens illa adultera exprimere non erubescit. Subiungit enim: ueni, inebriemur huberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Preterea, cum sciat sponsa omnia se debere cum sponso habere communia. (Nec enim mulier sui Corporis potestatem habet, sed uir) nō lectulum suum ut illa, nec suas domos iactat: sed lectulus inquit, noster floridus est: & tigna domorum nostrarum cedrina, & laquearia nostra cypressina. Lectulum uerō appellat, de more amantium, qui diminutiuis ad blandiendum appositis gaudent uocabulis: quamquam Hebræis ^{Q. P.} primigenia uox est. Et quod noster interpres uertit floridus, alij uertendum putant, umbrosus, aut uirens; ut significetur thorus coniugalis, foecūdus, & proletarius: sumpta metaphora ab arboribus; quę quā diu uirent, feraces sūt, & fructuosę. Haud secus ecclesia laudari gaudet a Christo nunquam satis laudato sponso, & Deo suo, a quo laudari (ut inquit Bernardus) est laudabile fieri. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, ut Paulus statuit, sed quem Deus commendat. Verum enim uero, quia non est nescia, omnem suam pulchritudinem, innocentiam, & quidquid boni habet, mere gratuita esse dona Christi, & pulchritudinis illius, ac bonitatis, quę ab eodē uelut ab in exhausto oīs pulchritudinis & bonitatis fonte manant, deriuationem, ac participationem (nam de plenitudine eius nos nos oēs accepimus, inquit Ioannes) ideo illum solum pulchrum esse affirmat, & decorū: aut uero egregium, & extra omniū pulchrorū aleam positū; quippe, qui ipse solus p se pulcher sit, & ipsa pulchritudo, cuius participatione pulchra sint, quę cunque censenda sunt pulchra. Pulchrum enim & pulchritudo in causa illa, quę in uno omnia colligit (quemadmodum docet Dionysius) distinguenda non sunt: hoc enim in rebus quidem post Deum omnibus etiam intelligibilibus in

in participationes, participantiaq; diuidimus; pulchra q; nominamus quod est par-
 ticeps pulchritudinis; pulchritudinem uero, participationem quandam cause pri-
 me pulchra omnia facientis; ipsum uero, superessentiale pulchru, pulchritudo qui-
 dem dicitur, p. illam, quam rebus oib. pro suo cuiusq; modo, pulchritudinem tradit.
 Atq; ut oium concinnitatis, nitore q; ca., luminis uidelicet instar, cunctis corru-
 fcans fontani radii sui derivationes, omnia passim pulchra redgentes, & tanquam
 ad se omnia uocans (vn̄ & a uocando pulchritudo. Graece κ'λλος cognominatur)
 ac deniq; tota in totis in unum colligens appellatur: & pulchram, tanquam uniuersam
 comprehendens pulchritudinem, atq; superpulchru, semperq; & fm eadē, &
 eodē mō pulchru. In ipsa et simplici, & excelsa pulchrorum oium natura (ut idem
 Dionysius philosophatus) ois pulchritudo, & oē pulchrum uniformiter, fm cam
 praexistit. Ex hoc ipso pulchro oib. quae sunt, inest, ut p. modo, suo sint pulchra;
 atq; p. ipsum pulchrum omnium congruentia, amicitiaq; & adiones, unione q; que
 proueniunt; idq; omnium est principium, ut causa efficiens, & mouens, & continens,
 uniuersa, pulchritudinis, uidelicet sui ipsius amore. Est & huius omnium, cūctiq;
 amabile tanquam finis. omnia enim pulchri gratia sunt. Exemplaris quoq; causa
 est: omnia enim per pulchrum definiuntur. Quamobrem idem est pulchrum ip-
 sum, atq; bonū; qm̄ omnia pulchra pariter atq; bonum, secundum oem causam ap-
 petunt, nec quidquam est in rerum ordine, quod non sit pulchri, boniq; particeps.
 Hæc Dionysius. Ipse igitur sponus cū sit splendor, & resurgens paterna glorie,
 quos irradiauerit mentis oculos, omnibus disculis ignorantia, & uitiorum tene-
 bris, sua luce illustrat; & ad intellectualis imagines excipientes, reddenda q; in-
 star nitidorum speculorum, reddidit idoneos. Jam cum idem ipse, paterna substantia,
 tic, quod primum pulchrum est, expressa sit figura, & Dei patris imago inuisibilis;
 sic in mentem, quam sua luce perfuderit, & ad se intuendum roborauerit, sui simili-
 tudinem imprimat, eamq; sibi assimilat, ut et solis radius corporearum rerum ima-
 gines, & similitudines in corporeum oculum unā secum inferat, & reb. unde imagi-
 nes illae defluant, reddat similem. Quo et spectas Paulus dicebat, *Nos autem uos re-
 uelata facie gloriam domini speculantes*, hoc est Christum, qui gloria & splendor Dei
 patris est, uelut specula excipientes, & reddentes, *in eandem imaginem transformamur
 a claritate in claritatem tanquam a domini spiritu*, atq; hac sane, ratione mens illa quae
 imaginē filii habet, filio similis est; & patri, citius imago, filius est; & Spiritui san-
 cto, qui ab utroq; procedens eiusdem prorsus est cum utroq; substantia; & huius
 etiam auctor assimilacionis: trinoque, & uni Deo similis reddita, pulchra est; &
 pristino illi candori ac pulchritudini, quam habuit, cum primum ad imaginem &
 similitudinem Dei condita fuisse dicitur, restituta. Christi & Dei pulchritudi-
 nem refert; *sic Deus quas praesciuit, hos et praedestinauit, conformes fieri imaginis filii
 sui: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Tanti igitur beneficii memor ecclesia,
 pulchram se agnoscit. Sed quia, ex assimilacione eius, qui primogenitus est in mul-
 tis fratribus, id est consequntia, ne de mutua pulchritudine quasi de sua gloria-
 ri, aut accepti beneficii unquam immemor uideatur, id ipsum totum, quidquid
 pulchri, aut boni habet, Christo fert acceptum: & gratias agens in eundem tan-
 quam auctorem omnium refert bonorum: Qui & tanquam Deus, ipsummet pul-
 chrum est; & tanquam homo praesertim resuscitatus a mortuis corpore impassibi-
 li, & glorioso, Decorus & speciosus forma praefilijs hominum, qui peccatum
 non fecit, & in cuius ore nō est inuentus dolus. 1. Petri. 2. D. sed quae in eo omnis
 pleni-

Heb. 1.

Colof. 2.

2. Cor. 3.

Gene. 1. d

Rom. 8. c.

Psal. 44.

plenitudo diuinitatis inhabitat corporaliter. Colo. 2. b. Iam uero quia pulchrum
 hoc non potest, non miros amores sui in eo, cui perfectum fuerit, excitare, eccle-
 siam in sui amorem sic rapit, & accendit, ut nihil illa magis optet, quam spirituali-
 ter cum ipso congregari, & spirituales ipsi filios, non ex sanguinibus, neque ex uol-
 untate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo genitos parere atque educare.
 Huius igitur desiderij ut compos fiat ecclesia, communem sibi cum Christo lectū
 floridum memorat, & communes utrique domus cedro, ac cypresso contignatas,
 huiusmodi blandicijs sponsum allicere, & ad castissimos suos amplexus annitens
 pertrahere. Est autem communis hic Christi, & ecclesiae lectus floridus una om-
 nium fidelium mens spiritualis omnibus omnium gratiarum spiritus sancti flori-
 bus odorata: numero quidem multiplex, sed tamen quae propter spiritus, ac fi-
 dei & charitatis unitatem, una merito censetur: domus uero, eorundem fidelium
 animae, & corpora, sancta & uita Dei templa spiritus uiribus, & uirtutibus tum
 humanis quasi tignis cedrinis, tum diuinis quasi laquearibus cypressinis, quae pec-
 cati putredinem, aut cariem nesciunt, contignata: quaeque odore gratam Christo
 praebent habitationem. Has enim partes in homine fidei numerat, & integras, at-
 que inculpatas in die Aduentus Domini nostri Iesu Christi conseruari orat Pau-
 lus. Quorum typum quendam gessisse uidentur partes templi, quod Ierosolymis
 Salomon magno totius orbis miraculo construxisse memoratur. Quo etiam al-
 ludens Paulus, *templum inquit, Dei sanctum est: quod estis uos*, & alibi, *Nescitis, quod
 membra uestra templum sunt spiritus sancti*. Iam sicut templi illius partes duas, qua-
 rum altera templum, & sanctum, altera oraculum, & sancta sanctorum uocatur,
 undique asseribus abiegnis obductas, & trabibus cedrinis legitimus fuisse conti-
 gnatas: sic domorum suarum, quas templum & oraculum designasse uidentur, tigna,
 minores trabes, hoc est, inferioris ordinis uirtutes, cedrina: & laquearia, ma-
 iores trabes, quibus tigna, & totum tectum nititur, nempe insigniores Theologi-
 cas uirtutes, cypressina: aut (ut alii uertendum putant) abiegnae esse affirmat eccle-
 sia. Hæc enim in pondus niti, & ad tectum firmissima scribit Plinius: sed idem
 etiam ibidem cypressum contra cariem, & tineam firmissimam esse ait. Et eo-
 dem libro. Cap. 40. ligna infœcunda tradit firmiora fertilibus: nisi in quo gene-
 re mares ferunt, ut cupressus. Et inter ligna, quae cariem, uetustatemque non sen-
 tiunt, cedrum numerat, & cupressum. Quae omnia quam belle conueniant ec-
 clesiae uirtutibus, nemo nescit Christianus. Virtutes namque ecclesiae non so-
 lum peccati cariem, aut tineam, non admittunt: sed etiam totum aedificium ne
 uetustate labatur, ne ue ob peccati corruptelam uitium faciat, seruant. Præte-
 rea animae uirtutes, qua parte illa sensum, & uitam tribuit corpori, unde etiam
 simpliciter anima dicatur, eiusdem animae uirtutibus, qua parte citra corpus
 agit, & spiritu afflata diuino, spiritus appellatur, uelut tigna cedrina laquearibus
 cypressinis nituntur & fulciuntur. Quin & hæ omnes uirtutes, diuinarum rerum
 meditationes & assiduas de rebus spiritualibus commentationes, quasi tectum
 firmissime sustinent: Cuius munimine subiectum aedificium ne defluxu im-
 brium (nempe tentationum) uelut defectus paries exedatur, & corruat,
 conseruatur. Denique hæ ipsa mens spiritualis in hoc templo Vicem ha-
 bere uidetur altaris, in quo ante adytum Sacerdotes thymiana adolebant.
 Nam & Paulus se in spiritu suo Deum colere profitetur: & Petrus Chri-
 stianos, propterea quod spirituales hostias in hoc templo spirituali offerunt acce-
 ptabiles

1. The. 5.

1. Cor. 3. d

2. Cor. 6. d

Plinius. li.

6. cap. 4. 2.

Rom. 1. 8.

1. Pet. 2. 8

Ioan. 4. c.

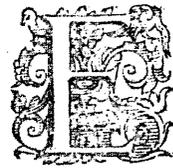
Ezech. 16.

ptabiles Deo per Iesum Christum, genus electum, & sanctum, ac regale sacerdotium esse testatur. Quo maxime cultu quia pii homines in dies magis spirituales fiunt, & Deo coniunguntur (Nā spiritus est Deus: & pater tales amat adoratores, qui adorant eum in spiritu, & ueritate) ideo & spiritualis mens instar lecti floridi habere uidetur. Vbi Christus & ecclesia spiritualiter commiscetur: & spirituales filios procreant. Porro hæc omnia quum communia sibi & Christo memorat ecclesia, beneuolentiam illius captat geminato in uerbo uno argumento: Altero nimirum ex inuiolata fide coniugali, quæ maxime potest Christum ecclesiæ deuincire: Altero a gratitudine & pietate, quum hæc illius esse munera proficitur. Nam & hæc pietas Christum ecclesiæ potenter iungit, & iunctum arctissime retinet. Inest & in eo uerbo uis illa, ut commonefiat Christus, hæc sua esse opera, quæ ipse in communem suam, & ecclesiæ usum fabricauerit. Quod argumentum non parum momenti habet ad illum impellendum, ut communem ibi cū sua ecclesia uitam agat. Nam artifices sua amant opera: & eorū usu maxime delectantur. Qui autem omnia creauit, inquit Paulus, Deus est. Et Moses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant: Christus uero tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos. Heb. 3. Hunc nos mysticum sensum ex accerrima illa Synagogæ reprehensione apud Ezechielem, colligimus. Sicut enim crebras Synagogæ eo loco exprobari legimus fornicationes, nempe uarios cultus & ritus, quibus se illa cum multarum gentium idolis uelut commiscuerit: & lupanaria ac prostibula, templa nimirum quæ illis extruxit, & aras, in quibus ipsa prostituerit: sic ex contrario, sanctæ ecclesiæ animam, & corpus, Christi & Dei templum; Mentem uero spirituale lectulum floridum, ubi per spirituales hostias & pium cultum Christus & ecclesia in unum miscetur spiritum, hoc loco mysticæ designari, pie & spiritualiter philosophamur. Sed hæc nos ut omnia nostra, ipsiusmet ecclesiæ catholicæ iudicio & censuræ ultro subiicimus. Sunt qui ecclesiam per lectum floridum fecunditatem suam Methonymicos significare, & Christo acceptam ferre dicunt. Quippe quæ se ante sterilem fuisse cum meminerit, nunc deferta pristina impietate, & Christo coniuncta, fecunditate, & sancta ac numerosa prole dotata erumpat præ gaudio, & clamet, lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina: laquearia nostra cypressina, quod Isaias dixit. Quia multi filij desertæ magis, quem eius quæ habet uirum. Ut per tigna cedrina, perfectiores ecclesiæ filios, per laquearia cypressina, perfectissimos intelligamus, qui infirmorum filiorum imbecillitatem sustineant, & fulciant. Quos etiam ad reliquas & ignobiliores huius lecti partes referunt. Glo per lectum floridum, tempus pacis significari putat. Quod eo tempore ecclesia uirtutibus floreat: & spirituali prole multiplicetur. Per domos, particulares Ecclesias: quarum tigna sint prædicatores, uerbo & exemplo ipsa fulciantes; his adhærent & nituntur infirmiores suis uirtutibus tantum domum ornantes uelut laquearia, quæ ad decorem inquit domus solent fieri. Theodoretus, lectum inquit, ut existimo, diuinā uocat scripturam, in qua tum sponsus tum est sponsa quiescentes, inter se comunicant spirituali communionem. Et ille quidem dat uerbi semina, hæc uero accipiens concipit, uterum fert, parturit, & clamat cum propheta, propter timorem tuum domine in utero accepimus, & parturiuimus, & peperimus: spiritum salutis tuæ concepimus in terra. Umbrosum porro uocat lectum, tanquam adiuta a spiritu gratiæ, & liberata ab ardore peccati. Quod enim est Ioeli nubes, hoc nobis est auxilium spiritus.

Ca-

Caput II.

Ego flos campi, & liliū conuallium.

TERIOR dramatis æconomia lectori intelligendum permittit; Sponsum uictum honestis blanditijs, & illectamentis sponsæ, cum ipsa de more coniugum fuisse congressum: sponsam uero uehementer gaudentem, quod se grauidam ab eo factam sentiat, ob hanc fecunditatem suam se floribus, qui in agro proueniunt, & lilijs in conualibus, & locis irriguis florentibus, quum de se sic loquitur, comparare. Ego flos campi, & liliū conuallium. Quod de ecclesia mystice dictum sic intelligimus. Ut postquam Christus resurrexisset, suamque ecclesiam in fide & charitate sui confirmasset, sensumque ut intelligerent, Scripturas, aperuisset, illius tunc pulchritudine, & delitijs captus, & affectus spiritualiter cū ipsa sit congressus, cum pacem precatus discipulis, in eos insuflauit, & dixit, Accipite spiritum sanctum; quorum remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. & rursum, Ite, et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Ea enim potestate, & gratia accepta, ecclesia fecunda & grauida facta est tanquam spirituali semine accepto, quo plurimos succedente tempore filios Christo esset paritura; ui enim & efficacia doctrinæ Euangelicæ, & gratiæ remissionis peccatorum ecclesia suos concipit, & Christo parit filios: ob hanc uero diuinam fecunditatem gestiens, & Christo sponso suo gratias agens ecclesia, se florem campi & liliū conuallium asseuerat. Aut etiam ut alii uertunt rosam Saaron, alii rosam saturitatis. Ut quemadmodum Deus dicitur Sadai, copia omnium bonorum, sic & ecclesia se rosam saturitatis dicat, quod in ipsa Dei munere resideat omnis gratiæ, & pulchritudinis copia. Porro Saaron planitiem & agrū, frumenti uinique feracem Hebræis significat, & quod noster interpret hoc loco uertit florem. Isaiæ tricesimo uertit liliū: his enim duobus locis tantum hæc dictio in sacris biblijs inuenit. Iam cū eo loco inter interpretes cōueniat, ecclesiam Euangelicam ante Christi aduentum sub nomine solitudinis, & terræ desertæ, ac sterilis conferri ad se ipsam, post Christi aduentum sub nomine hoc etiam loco eandem par est agnoscere parabolam; ut se sponsa sub Christo cū flore uel rosa in Saaron proueniente, & cum lilio in conualibus & locis irriguis existente conferat, propterea quod agnoscat oraculum illud Isaiæ in se completum, Igiturabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi liliū: germinabit, & exultabit letabunda: & laudans. Gloria libani data est ei, Decor Carmeli et Saaron. Ipsi uidebunt gloriam domini, & decorem Dei nostri. Et paulum post, scissæ sunt inquit in deserto aquæ, & torrentes in solitudine: & quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum. Laudat igitur ecclesia felicem sortem suam, & comparatione sui ad florem, aut rosam Saaron, campi nimirum feracissimi, & liliū conuallium, amplissima beneficia, quæ a sponso suo Christo accepit, commemorat, tacite mordendo æmulam suam Synagogam, quæ repudiata, sterilis reddita sit, & redacta in solitudinem. Huc etiam spectat illud Oseæ oraculum, Ero inquit domi-

Ioan. 21.

Mat. 28.

Esa. 13.

Osa. 14.

nus,

quis, ros Israeli, germinabit sicut liliū, & erumpet radix eius, ut libani ibunt rami eius: **1**
 & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius ut libani. Conuertentur sedentes in umbra eius,
 uiuent tritico, aut (ut alij uertunt) uiuent sicut triticum; & germinabunt quasi uinea.
 Vel, & florebut ut uitis, *Memoriale eius, ut uinum libani.* qui locus præter quam
 quod eundem reddit sensum, quem superior ex Isaia citatus, postremis tamen
 tribus incisus eundem exprimit modum, quo Christus ecclesiam sua germina, &
 fructus proferre itatuit in Euangelio quum ait, *Nisi granum frumenti cadens in ter-*
tam mortuum fuerit, ipsam solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.
 Et rursum, *Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est: omnem palmitem in me non*
ferentem fructum, tollet enim: & omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructus plus
afferat. Ut ex hoc etiam loco constet sapienti, & prudenti uiro, cui hæc diligen-
 tissimè pensanda esse admonet propheta, quæ de numerosa sobole promittit
 Deus Israeli, spiritaliter esse intelligenda. Et eodem argumento quæ de ad-
 miranda rerum omnium copia, & pæce temporibus Messia promissa legimus,
 longe aliter, quàm intelligunt carnales & crassi Iudæi, esse exponenda. Interim
 tamen ex Isaia vaticinio proxime adducto, argumentum sumi posse uidetur,
 huius loci constructionem intransitiuam pro transitiuam positam esse: ut quem-
 admodum eo loco dicitur, quod ecclesia florebit sicut liliū, & fideles mori-
 bus candidos, & uirtutibus odoratos uelut lilia, proferet; sic etiam hoc loco di-
 ctum sumamus, Ego rosa Saaron, pro eo quod est, ego profero fideles moribus,
 & uirtutibus similes rosas, quæ florent in Saaron; & lilijs florentibus in locis
 amœnis irriguis: idque singulari sponsi mei munere, & munificentia. Perinde
 enim atque si quis in solitudinem aliquam arenam, & siticulosam plene infun-
 dat flumina, eamque immisis aquis abundantibus reddat feracissimam, quæ
 antea defecta aquis, sterilis fuerat, & inutilis: sic etiam sponsus meus maximis in
 me effusus fluminibus gratiarum & donorum spiritus sui plenis alueis fluentibus
 me, quæ antea impia & sterilis fueram, omnique diuinæ gratiæ humore destituta,
 nunc reddidit huberrimam: & eo usque omni florū, fructuumque prouentū di-
 uitem, ut cum Libano, Carmelo & Saaron locis uberrimis, certare possim omni
 florū uarietate picturata, omniumque fructuum ubertate gratissima. Nempe il-
 lorum florū ferax, qui se Christi bonum, & gratum esse Deo odorem iure glo-
 riantur; & eorum fructuum quos arbores ad fluuenta spiritus sancti plantatæ suo
 reddunt tempore perpetuis folijs ornatae, & quarum, nullus unquam, aut flos,
 aut fructus perit. Hoc ipsum etiam ex citato Oseæ testimonio confirmari po-
 test. Quod si hæc paulo coactior uidebitur interpretatio, hæc ecclesiæ dicta
 interpretabimur in persona sanctorum pietate intignium, & omnium uirtutum
 odore fragrantū, quos ecclesia per similes reddita agro Saaron profert, rosas, in eo
 agro, & lilijs in conuallibus Libani & Carmeli florentibus quàm simillimos. Aut
 uero dicemus, ecclesiam ut se totam floridam, aut roseam prædicet ac liliatam, flo-
 rem se, aut rosam, & liliū appellare. Quam primam speciem amplificationis in
 nomine uno positam numerant Rhetores: ut apud comicū scelus, pro scelerato
 positū est; & in hac ipsa sacra poesi infra capite quinto Guttur sponsi dulcedines,
 siue suauitates, & ipsum sponsum totū desideria in Hebræo dicit sponsa, quæ lati-
 nus Interpres, uertit Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis. Et hoc ipso
 capite secundo, paulo inferius, ubi in nostra vulgata æditione legimus, neq; euigi-
 lare faciatis dilectam, iuxta Hebræum est, neque euigilare faciatis amorem. Quæ
 qui-

Ioan. 15.

2. Cor. 2.
Psal. 1.
Apoc. 22.

1 quidem interpretatio mollior sane, & sequenti loco accommodatior uideri potest.
 Gregorius quoque Nissenus, Maximus & Nilus hunc locum de Ecclesia inter-
 pretantur in hæc uerba. Nempe ego ex Israelitis, & ex gentibus Ecclesia, Quan-
 tum quidem ad Israelitas, ut qui legis, & prophetarum opera ab infidelitate, &
 malitia ante repurgati, ac inde instar agri complanati fuerint, & æquabiles red-
 diti: nec magnopere a pulchro discesserint, uirtuti obuiam iui, imbrem super cæ-
 lestem mente excipiens; quantum uero ad gentiles, ut qui propter pristinam infi-
 delitatem naturali æquabilitate priuati essent, & hyeme perturbationum exca-
 uati; uelut liliū ex depresso loco in altum exoriens, & ad iustam magnitudinem
2 ex ipsis radicibus in speciem calami succrescens, ne cavitatibus occultatur, quia
 ut ipsius pulchritudo sublimis appareat, per fidem in Christum, radices egi, ac pro-
 pterea quod a perturbationibus repurgata sim, e confusione id est perturbatione
 animi exiui, atque in sublimi cognitionis & contemplationis per uirtutis pulchri-
 tudinem pulchra euasi. His accedit Psellus, cuius uerba uidere potes lector in in-
 terpretatione ipsius, in uerba illa paulo post sequentia: Sicut malus inter ligna syl-
 uarum. Item & Eusebius & Philon. Et Eusebius quidem quod generatim per flo-
 rem dictum est, speciatim per liliū expositum esse annotauit; cuius natiua con-
 specta claritudo splendorem lætitiæ ænigmatically indicat; campus uero dicatur na-
3 tura κώμης per expositionem etiam comparatione ad testudinem cæli; Philon
 aut è citat locum illum Isaia, quem iam nos citauimus. Ἀγαλλισαίθημος καὶ ἀνδρῶν
 ὡς κρίνου. Video tamen communem esse interpretationem, hæc sponsum de se di-
 cere. quibus etiam uerbis putat Glo. Ecclesiam pacis & quietis cupidam, ad labo-
 res, & certamina pro Euangelij prædicatione subeunda a Christo euocari. Pro-
 pterea quod cum ipse se esse dicat, qui instar filiorū in parati agro florentiū totū mun-
 dū suo odore afficere instituerit: & qui quasi lilia in conuallibus florentia humilib.
 & ad patiendū paratis hominibus diuinitatis suæ mysteria decreuerit reuelare. In
 hac etiam sententia fuit Theodoretus: sic. n. in hunc locum scribens sponsum lo-
 quen tem inducit; humanam pulchritudinem meam contemplata es; Deum enim
4 nemo uidit unquam. Ego enim factus sum flos agri, hoc est, terrenum corpus sum
 pti, & in terra gerinaui, cum sim ante secula sublimis, immo uero immensus, li-
 liliū non montium, neque collium, neque agrorum simpliciter, sed uallium. Non
 solum enim uiuis Euangelizauit salutem, sed etiam mortuis resurrectionem, cum
 descendisset in inferiores partes terræ, ut impleret omnia. Propterea florem agri
 se ipsum appellat, liliū uero uallium, hoc est, mortuorum. Nam & illis resurre-
 ctionem, reditum in uitam euangelizauit, & lucrificat.

5 *Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias.*

5 Confirmat sponsus elogiū, quod de se sponsa pronunciauit: additaque altera compara-
 tione a contrarijs sumpta, laudes sponsæ amplificat. Iuxta illud Axioma, Opposita
 iuxta se posita magis elucescunt: mystice uero per spinas, reprobatorū ecclesiās in-
 telligimus, infrugiferas instar spinarum, & ijs qui ad eas contrectandas accedūt, no-
 xias, quæque igni & incendio inextinguibili uelut zizania in fasciculos cōstricte tan-
 de absumendæ seruant: ut Christus admonet in Euangelio; cuiusmodi sunt Phari-
6 seorū conciliabula, hereticorū cōuenticula, secta mahumetana, pseudochristorū
 & antichristorū cōgregationes; & denique impiæ oēs factiones, quæ candida & suis uir-
 tutibus suaue olentē Christi ecclesiā ceu liliū formosissimū circūstantes in hoc mū-

Mat. 13.

do maledictis, iniurijs, & persequutionibus pungunt, & lacerant: summissq; eam
 1 uiribus obruere nituntur, ac suffocare. Verum cum he plantæ sint, quas Deus pa-
 2 ter sponsi non plantauit, sed huius Euangelici agricolæ implacabilis hostis Dia-
 3 bolus seminauit, per Angelos eiusdem agricolæ & patris familias messorum eradi-
 4 candæ tandem, illo iubente, sunt comburendi. *Novit enim Deus, ut docet Petrus,*
2. Petri. 2. pios de tentatione eripere: impios vero in diem iudicii cruciandos reservare. Et ut canit
 5 David, *quæ exorti fuerint peccatores sicut fœnū, & apparuerint oēs qui operantur iniquitatē,*
ut incereat in seculū seculi, (tu aut altissimus in æternū Domine) quoniam ecce inimici tui Do-
 6 *mine, quoniam ecce inimici tui peribunt: & dispergentur oēs, qui operantur iniquitatē.* At ve-
 7 ro iusta Ecclesia, sicut palma florebit, sicut cedrus, quæ in libano est, multiplicabitur &
 8 in altum succrescet. *Plantati denique in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri flore-*
 9 *bunt.* Irrigati scilicet perpetuo aquis illis, quæ de sanctuario emanantes, quid-
 10 quid attigerint, viuificant. Adhuc multiplicabuntur in senecta huberi: & bene-
 11 patientes erunt; hoc est, bene habijt, vegeti, & succulenti germinabunt: ut an-
 12 nuncient, quoniam rectus est Dominus, & non est iniquitas in eo. Filia autem
 13 dicuntur, inquit Theodoretus propterea quod vocatæ quidem sint, sed ipsæ se
 14 ipsas electione sui priuarunt. *Multi enim sunt uocati, pauci uero electi.* sponsam ve-
 15 ro Propheta Isaias hoc nomine appellat dicens, *Lætare deserta &c.* Flores ut li-
 16 lium. Assimilat autem sponsam lilio bene olenti, & exterius splendido, & qui in
 17 medio aureum florem habeat. Talis porro est anima, quæ iustitiæ splendorem ha-
 18 bet, & spirituale donum sapientiæ, & cogitationes in intimis promptuarijs circum-
 19 ferens. Sunt qui & hoc dictum interpretantur de Ecclesia gentium, quæ inter im-
 20 pios quasi inter spinas candida, & suauis olens velut liliū sit exorta. Cui inter-
 21 pretationi accedere videtur Paulus, quum ad Philipenses in hunc modum scribit,
 22 *Omnia autem facite sine murmuratiōibus & hæsitatiōibus. ut sitis sine querela, & simpli-*
 23 *ces filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos lucetis,*
 24 *sicut luminaria in mundo uerbum uita continentēs.*

*Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub
 umbra eius, quem desideraueram, sedi: & fructus eius dulcis gut-
 turi meo.*

Par pari refert sponsa: sed ut decet gratum & pium animum, maiori cum fanore
 ad sponsum laudes reciprocatur. Nec enim fati esse putat, sponsum conferre cum
 lilio, qui sibs est pulcherrimus, & suauissimus: nisi etiam conferat cum malo, quæ
 inter Syluestres arbores sola poma fert dulcissima, & umbram præstat gratissimā.
 Sic & Ecclesia cuius integritas, & innocentia, ex lilijs inter spinas florētis collatio-
 5 ne commendata fuit, Christum tanquā auctorem, & patronum innocentia & inte-
 6 gritatis suæ, atq; omnium bonorum largitorem laudat, dum illum confert cū malo
 arbore frugifera, quæ sola inter infrugiferas proueniens poma edit suo palato sua-
 uissima, & umbram reddit amenissimam. Solus. n. Christus in sterili huius mundi
 Sylua natus, ea arbor est, quæ fructus affert, & poma aurea uisu pulcherrima, & gu-
 7 statu, olfactuq; suauissima. *Is. n. cum ipsa sit Dei sapientia, lignū uitæ est ihs, qui appre-*
 8 *henderint eū: & fructus eius preciosior est cunctis opibus: & omnia, quæ desiderantur, huic*
 9 *non ualent cōparari.* Quales uero huius arboris fructus sint, ipsamet de se sic loquēs,
 10 ostendit.

ostendit. *Flores mei, fructus honoris et honestatis: ego mater pulchræ dilectionis, et timoris
 seu religionis, & cognitionis, & sanctæ spei:* Additur præterea in Græco, *Do aut æter*
 1 nos (intellige fructus) liberis meis dictis ipsius (id est uocatis a Deo) omnibus si-
 2 mul. Iam uero quia hisce edendis fructibus, & in primis fide, quæ cognitionis ap-
 3 pellatione hoc loco significari uidetur, iustitiam, & uitam æternam uocati sancti,
 4 & filij Dei, assequuntur & firmum contra omnia pericula præsidium, hæc insuper
 5 subiungit sapientia, *in me omnis gratia uia & ueritatis in me omnis spes uitæ, & uir-*
 6 *tutis.* hoc est præsidij. Quæ omnia Christus se Ecclesie suæ præstaturum, sic spon-
 7 det apud Osæam. *Ego afflixi, & iterum respexi eum.* Ephraim intelligit, & sub illius
 8 populi typo Ecclesiam eorum, qui spirituales Ephraimitæ (id est, frugiferi & cre-
 9 scentes) erunt. *Ego ero ceu abies frondosa: ex me fructus tuus inuentus est.* Pollicetur
 10 enim Christus eo oraculo, se quos antea propter ipsorum scelera auersatus fue-
 11 rit, & longa afflixerit captiuitate, Dæmonum potestati derelictos, olim respectu-
 12 rum: & per penitentiam priorum scelerum ad se uocatos, in perpetuam tutelam
 13 suam recepturum. Abies enim arbor altissima cum sit, & semper uirens, densam,
 14 & perpetuam umbram præbet: sub qua, qui sedent a solis ardoribus interdiu, &
 15 lunæ incommodis per noctem, tuti agunt. Sed ne solum umbræ usum a Chri-
 16 sto, uelut ab abiete infructuosa expectaret Ecclesia, & tuta quidem ab hostium
 17 iniurijs, quæ tam ad uitam necessaria sunt, sollicita ab alio querere cogeretur,
 18 *ex me inquit, fructus tuus inuentus est.* Quem utrumque usum Christus præstare de-
 19 signatur sub specie admirandæ illius uitalis arboris, quæ Ioanni uisa est in medio
 20 ciuitatis nouæ Hierusalem fructus ferre duodenos, per singulos nimirum menses
 21 ferrens fructum suum: & cuius folia ad sanitatem gentium conferunt. Hoc est
 22 cuius umbra gentibus sit salutifera. Hæc igitur a sponso suo Christo sibi obue-
 23 nisse gaudens Ecclesia, solum Christum similem esse affirmat malo fructus feren-
 24 ti quam dulcissimos; reliquos uero procos, qui se ementito Christi nomine, am-
 25 biunt, arboribus Syluestribus, quæ nullum fructum ferunt; aut si quem ferunt fru-
 26 ctum, humano usui prorsus inutilem, & uitæ inimicum, uuas nimirum fellitas, &
 27 botros amarissimos ferunt. Nempe impia dogmata, & a uera religione abhorren-
 28 tia instituta, & quarum umbra tantum abest, ut qui ad ipsam confugiunt, tueatur;
 29 ut potius instar Rhamni (quemadmodum de Abimelech narrat scriptura) ceu
 30 ignis absumat. Tales certe dicas Pharisæos, Pseudopphetas, Hæresiarchas, Phi-
 31 losophos, & quicumque a Christo dissentientes, rationem bene, beateque uiuen-
 32 di tradere pollicentur. *Ommes, inquit Christus, quot quot uenerunt fires sunt, & la-*
 33 *trones: sed non audierunt eos ues. Ego sum ostium, per me si quis introierit saluabitur: &*
 34 *egredietur, & ingredietur, & Pasca inueniet. Fur non uenit, nisi ut furetur, & mactet, &*
 35 *perdat. Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant.* Et alibi. *Attendite uobis a*
 36 *falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapa-*
 37 *res: a fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis uuas? aut de tribulis*
 38 *scus? Quod proculdubio inter Christum, reliquosque eiusmodi doctores di-*
 39 *scrimen latissimum animaduertens Petrus, roganti olim Christo familiares suos,*
 40 *num & ipsi se relicto, ut alij qui iam descuerant, abire uellent? ipse pro tota Ec-*
 41 *clesia cuius os erat, respondit, Domine, ad quem ibimus? uerba uitæ æternæ habes.*
 42 *Quasi diceret. O Domine tu ad alios omnes collatus doctores instar mali frugi-*
 43 *feræ nobis es, cuius fructus uitam æternam præstat, & incredibilem uoluptatem:*
 44 *reliqui uero instar arborum Syluestrium, aut nullos ferunt fructus, aut mortife-*

ros. Tua solius tutela firmisimum contra omnia pericula præstas præsidium: nec secus quam abies aut alia semper frondens arbor, quæ sua umbra Solis & Lunæ arcet incommoda, ad te confugientes ab omnium hostium tuetur iniurijs: sub tua ista umbra nos ut iam dudum desiderauimus sedere, tuo singulari beneficio iam sedemus; & si per te licet, perpetuò posthac sedebimus: tuisque fructibus doctrina sancta, & exemplis, ac tui spiritus donis summa cum voluptate perfruemur. Et scio quidem certe tua id benignitate nobis licere: si quidem tu iam pridem sic nos allicias. *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, & a generationibus, id est fructibus meis, adimplemini.* Et nuper te sic memini proclamare, *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.* Valeant igitur scribe, valeant pharisæi, valeant Pseudoprophetae, Philosophi, & Hæresiarchæ, qui extra tua præsidia tutos, & incolurnes nos seruare pollicentur. ualeant, quæ minus iuuare nos possunt Idola. *Assur enim non saluabit nos, super equos non ascendemus, nec operi manuum nostrarum dicemus ultra, vos dii nostri estis. Quin sub umbra tua uiuemus in gentibus.* Magna si quidem est multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te: *perfecti estis eis, qui sperant in te in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum: proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum.* Hæc quidem, & multa alia in hanc sententiam sacra testimonia paucis illis uerbis complexus est Petrus, dum obscurum hunc nobis diserte exponit locum. cuius ea uis est & summa, ut inde admirandam Christi prouidentiam, & quam ipse suæ Ecclesiæ gerit curam agnoscamus; insuper & inconcussam fiduciam, quam illa uicissim in sponsi sui cura, & tutela collocauit.

Vt enim Dauid Dei erga pios patrociniū, & benignitatē allegorice significare solet, modo sub alarum symbolo, ut psalmo 90. & 33. sumpta ab auibus metaphora, quæ pullos suos sub alis tumentur; modo sub similitudine tabernaculi, ut psalmo 26. alludens ad tabernaculum, quo se Moses impetum populi fugiens recepit: nonnunquam etiam sub Regis schemate, qui penes se collocat, interim etiam in palatij sui recondit penetralibus, quos tutissimos esse uelit, & rerum omnium copia affluentes. ut psalmo 30. & eadem utens allegoria, psalmo 82. Hebraeos qui se, suaque omnia tutela, ac fidei Domini commisissent, absconditos Dei uocat, uulgata æditio sanctos; & Paulus christianorum uitam absconditam esse cum Christo in Deo testatur scribens ad Colossenses: ita & hoc loco Salomon ecclesiam inducit simili exornatione orationis exprimentem, quantæ curæ Christo sit ipsius salus; quamque secunda, & omni iniuria sub Christi patrociniū tuta sedeat.

Nec dissimili utitur metaphora illi, qua usa fuit, quum impendentium malorum sollicita in superioribus eundem rogaret sponsum, ut locum ubi ipse gregem suū pasceret, ac per meridiem faceret accubare, sibi indicaret.

Præsidium itaque quod tantopere expetiuit, nacta ecclesia, sicut inquit, *malus inter ligna Sylvarum, sic dilectus meus inter filios: sub umbra illius, quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo.*

Eandem omnino præferens fiduciam, quam ille quum hæc caneret. *Domine illuminatio mea, & salus mea: quem timebo? Dominus protector uitæ meæ, a quo trepidabo?* Et quæ seq. eo ps. in hanc sententiam. Item, & hæc. *Domine regit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuæ, ibi me collocauit.* & reliqua eius ps. Subindicat porro in

He-

1 Hebræo ille locus *sub umbra eius quem desideraueram, sedi*, id dictum esse Ecclesiæ, illo præsertim quadragenario, quo ut narrat Lucas in Actis, Christus post passionem suam præbuit discipulis se ipsum uiuum in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis: & loquens de Regno Dei. Tunc enim qui superiore triduo uelut oues percusso pastore, palantes & dispersi sub meridie, & æstu persecutionis errauerant, ad Christum, ceu ad umbratam arborem confugientes, sub eius umbra, & tutela refrigerari & recreari ceperunt, cum suauissima ipsius præsentia frui, & cum ipso familiariter colloqui datum fuit: atque omni hostium metu posito conuiuari; breui sperantibus (quamuis falso persuasi) sub magistri & Regis sui Christi auspicijs rerum summa potiri. Sic enim illum iam cælum in scendere parantem rogarunt, *Domine, si in tempore hoc restitues Regnum Israelis?* quam persuasionem hæc uerba Hebræica allegorice uidentur indicare *אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה אֲדֹנָי* hoc est, sub umbra eius desiderauit, & sedebo. Videtur enim sponsa significare, se iam sedere sub umbra eius, ut antea sedere expetuerat: & se post hæc ibi perpetuo sessuram sperare. Cæterum, hæc uerba responderi possunt persuasioni eorum, qui Christum in mundo Regnum Israeliticum relatuurum, & temporaliter regnaturum, more aliorum Regum sperarent:

Item & illi, quam Christus discipulos suos habere uoluit ex illis uerbis conceptam, *vos inquit, nunc tristitiam habetis: iterum autem uidebo vos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet a uobis.* Verum, inter ipres notiter notam Hebræicam adiectam præterito *אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה אֲדֹנָי* vim coniungendi dumtaxat, non autem uertendi præteritum in futurum, hoc loco habere existimauit; ut certe solam habere sæpe alibi in sacris litteris deprehenditur, & hoc loco *אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה אֲדֹנָי* præteriti significationem plane retinere uidetur, tum quod præteritum illud, desiderauit, iam expletum esse desiderium sponsæ subindicat, tum quod sequens uerbum, quo idem sub alia metaphora significatur, in præterito positum sit. Non. n. ait, *introducet me, sed introduxit me:* locus igitur si ad uerbum uertat, sic sonat: *in umbra eius desiderauit: & sedi.* ut per detractionem uerbi unius (quæ figura Synecdoche dicitur) subintelligamus infinitiuum, *sedere.* Et hunc sensum, integramque orationem optime reddidit noster interpres. Quem etiam sensum Ecclesiæ sub Christi resurrectionem optime conuenire proxime ostendimus: & plenius adhuc ostensurum, si modo hoc unum superioribus addamus, consulto dictum esse sponsæ, non quidem, steti, sed sedi; ut ex ea positura, & situ suo significaret firmam, certamque in omne tempus tutelam, quam semel a sponso impetrasset; ut etiam sic oblique carperet emulam suam, cuius impietatem, & scortationes acriter admodum apud Ieremiam castigans Dominus hæc illi inter alia exprobrat *In omni colle sublimi, inquit, & sub omni ligno frondoso tu præsternabaris meretrix.* & grauius adhuc inuehens sequenti capite tertio in domū Iuda, *iustificauit, inquit, animam suam auersatrix Israel comparatione præuaricationis Iudæ.* Rogas inquit Psellus, quare diuinum sermonem dicat malum? Quoniam multas habet gratias. attritum enim pomum, ut conuenit, aquosum cum sanguine mixtum reddit succum; atque enigmatice refert manantes fontes salutare delatere seruatoris: miror sane sapientiam puræ uirginis. Sapienter enim ipsum appellauit malum. omnis enim humana anima etiam si excelsa tui tute & uel ipsos angelos anteuertat, flos tñ est dumtaxat, & liliū uallium non ualens cultorem alere: sed se ipsam splendidam exhibet suæ formæ pulchritudine. Neque. n. ille noster agricola nostri in-

diget, vt ait psalmographus, *bonorum meorum non indiges*. At vero Christus ex quo factus est homo, tres sensus nobis ostendit: car dicit idem Psellus & alia, quæ Gregorius, Maximus & Neilus in hanc sententiam fusius prosequuntur. Quemadmodum malus visu quidem decora est quantum vero attinet ad olfactum suauiter olet, & gustatu dulcis est, & inde utilis ad vescendum rationalibus inter arbores syluestres hoc priuatis; sylua enim nemorosa est, & fructum fert irrationalibus in cibum, & non rationalibus conueniens: sic dilectus meus inter filios hominum non tantum quatenus Dei filius vnigenitus, & verbum, sed etiam quatenus solus inter homines est impeccabilis. Suane olens secundum donationes charismatum spiritus Sancti, ijs qui in eum credunt, per que hunc gustamus, Gustatu vero suauis. *Gustate, & videte, quam suavis sit Dominus*. Mellis nanque dulcedo ijs, qui gustant nota est, non ijs qui non gustant. Vnde etiam alimentum est rationalium spirituales vitam illis tribuens. Reliqui vero filij hominum, quoniam omnes peccauerunt, & priuatur gloria Dei, habitu rerum presentium luxuriant, & syluiscunt, & per irracionales perturbationes se alunt. Quamobrem inquit, *in umbra eius desideravi, & sedi*. Umbra vero omnino Christus est, aut Christiana conuersatio, in qua qui sedato est desiderio, æstu perturbationum non incenditur: sed ab ipsa protegatur. fructus vero huius, est ille fructus Spiritus, qui iuxta Apostolum, est gaudium, Pax, longanimas & reliqua: cuius fructus dulcedinem sentiunt, qui ipsa experientia ipso nutriunt, gaudio. n. spirituali, tranquillitate animi, & charitate nihil dulcius. Nutritur vero quod dulcedinem fructus spiritualis percipit, rationalis vis anime est: citra hæc. non adhibet ratio, quemadmodum nec sine gutture cibi, Syluam, inquit Eusebius, consuevit scriptura appellare materialem hominum vitam, in qua perniciosæ feræ seueas faciunt, & delitescunt. Dicitur est autem Dñs malus inter ligna sylvarum. prope quod inseruit humanam naturam ad pulchritudinem & fragrantiam, & alimentum; habet enim pomum escam & potum, & bonam fragrantiam. Quod est Corpus, & sanguis, & species.

Introduxit me Rex in cellam vinariam: ordinauit in me charitatem.

Mat. 23. Sponsa quum versetur in fundo sponsi, in quo sit vineam non tantum vitibus, sed etiam malis confita; & in eadem extructa domus, vbi feruetur ex vineæ illius vitibus expressum vinum, qualis ille fuit fundus, cuius sit mentio in Euangelio, laudat sponsum, & quam humaniter ab illo excipiarur, sodalibus suis narrat. Primum quidem, quod apud sponsum velut sub frondosa arbore in meridiano æstu recreetur: in super & suauissimis pomis reficiatur: quin & ab eodẽ in domum, ubi optimum asseruatur vinum inducta, eius vini potione se oblectet. Quæ ipsa maxima amoris erga se admiratur argumenta, & gratuita duntaxat sponsi sui beneuolentiæ fert accepta. Huius allegoriæ pars altera superiore loco nobis iam explanata est; altera sic uidetur explananda. Exornat Ecclesia alia metaphora laudes, quibus ipsa prosequitur accepta a Christo postquam surrexit, beneficia: & quæ maxima illi tum dederit amoris sui aduersus sponfam suam, documenta admiratur. Hæc cum gerantur sub schemate conuiuij rusticani, facta mentione obsonij, nempe pomorum, iam quod fuerit in eo conuiuio potationis genus ipsa refert, vinum nimirum optimum. hanc enim emphasim nota, uice articuli addita apud Hebræos habere videtur; sic enim est in Hebræo *וַיְבִיחַ אֶת הַמֶּלֶךְ אֶת הַמֶּלֶךְ* hoc est, introduxit

1 xit me in domum uini illius, nempe optimi, Quod noster interpret uertit, introduxit me Rex in cellam uinariam. Sed eo loco ex superioribus. addita uidetur ab alijs dictio illa Rex: Et per reticentiam ex superioribus intelligendum nobis relinquitur hoc, aut aliquid huiusmodi, & uinum eius dulce gutturi meo, aut palato meo. Nec enim aliud spectat facta mentio domus uinariæ, quam ut significet sponsa, uinum ibi hauisse, quo mirifice affecta fuerit. Porro per domum uini optimi, scripturam sanctam intelligimus, & per uinum optimum spirituales sensum, & myteria, atque instituta Euangelica in ea recondita. Quod uinum (ut inquit Origenes) per Dei sapientiam semper in nouatur, non solum hominibus, sed & Angelis, celestibusque uirtutibus. Estque hoc uinum illud nouum, quod in utres nouos, nempe in Apostolos, reliquosque uiros Euangelicos, qui posito ueteri homine, nouum induissent, mittendum esse Christus prædixerat: Et postquam surrexisset, ipse immisit: Quum uidelicet aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, quum incipiens a Mose, & omnibus prophetis; interpretabatur duobus illis discipulis euntibus Emaus, quæ de illo erant; quum multa omnibus loqueretur de regno Dei; quum denique tribuit illis spiritum sanctum, quod illud fuit Mnemosynum sui: instar uini Libani suauissimum suis olim per Oseam prophetam promissum. In hoc enim spiritum sanctum discipulis suis tribuit Christus, ut (quemadmodum uicinus passioni promiserat) uice ipsius eos consolaretur, ac confirmaret: & omnia quæcunque ab ipso audisset, suggereret. Hoc uinum quum uel leuiter degustassent duo illi discipuli dicebant, nonne cor nostrum ardens erat, dum loqueretur nobis, in uia, & interpretaretur scripturas? Hoc generoso uino repleti Apostoli in die Pentecostes tam libere, & copiose, præter Iudæorum expectationem sacra oracula pronuntiare in publica concione, atque exponere homines illi piscatores, & idiotæ ceperunt, ut scribis, & pharisæis ebrijs, & musto pleni uiderentur. Qui sane longe suauiore, ac præstantiore uino, quam illi existimarent, nempe spiritu sancto bene poti inculuissent. Quod etiam mysterium indicare uoluisset crediderim latinum interpretem, quum locum illum Ecclesiastici, qui in Græco sic habet. *μνήσθη μου ὑπὲρ μέλι γλυκύ* hoc est. Memoria mei super mel ducis; ipse sic uertit, spiritu: meus super mel dulcis. Hoc sane uinum, & munificentiam Christi memoriam admirans Zacharias propheta dicebat, *quid enim bonum eius? Frumentum inquit, elektorum: & uinum germinans uirgines*. Hoc est quanta erit Christi bonitas, & beneficentia? Spiritualis certa doctrina, quæ auditores iuuenes reddit & robustos, ac spiritu validos: insuper & sceleris puros, ac uelut uirgines incorruptos, & uitæ integros. Verba inquit Christus (cum de Sacramento corporis & sanguinis sui diceret) *quæ ego loquutus sum uobis, spiritus, & uita sunt*. In domum uero ubi uinum hoc reconditum seruatur, tunc etiam introduxit Christus Ecclesiam, quum discipulis suis sensum aperuit, ut intelligerent scripturas: & clauis regni cælorum, quæ ipsa domus uini est, tradidit dicens *accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: quorum retinueritis retenta sunt*. Hoc ipse mysterium sub parabola uinæ, quam pater ille familias plantasset, sepequæ muniuisset, in qua etiam torcular effodisset, & turrim ædificasset, ante adumbrarat: Idque Regnum ab ignauis, & impijs colonis Iudæis auferendū, ac genti operosæ, quæque bona fide illud administratura esset, dandum fore, aperte satis prædixerat. Verū quia ingentia hæc beneficia nullis suis meritis, sed mera Christi sponsi sui gratia in se collata agnoscit Ecclesia; tantam illius stupens benignitatem & munificentiam, hoc addito Epi-

*Mat. 9.
Luc. 24.
Act. 1.
Osee. 14.
Ioan. 14.
Act. 15.
Act. 2.
Eccle. 4.
Zach. 9.
Ioan. 6.
Luc. 24.
Ioan. 21.
Mat. 21.*

phonemate, locū hunc sic exclamans concludit, *Ordinavit in me charitatē*. Hoc est, **1**
his uero quum me immeritam immensis cumulauit officijs & beneficijs, uisus pla-
ne mihi est, in me ceu aciem quandam, amoris sui consilia dirigere: meque profu-
sis charitatis suæ uisceribus, uelut uinculis fortissimis tractam ultro sibi deuin-
cure. In quem etiam sensum illud dictum uidetur apud Oseam prophetam.

Sanabo contritiones eorum: diligam eos spontane: quia auersus est furor meus ab eis.
Communis post Origenem sententia est, ordinem hic significari, qui in reb. aman-
dis seruandus sit. Legit enim ille in Græco, *τάξαστε ἐν ἐμῷ ἀγάπην*. Hoc est, or-
dinate in me charitatē. Vt sint uerba sponsæ ad Angelos sponsi sodales. Et Theo-
doretus: ordinate in me charitatem, hoc est, docete me modum charitatis, ne pa-
trem, aut matrem plus diligam, quàm sponsum, aut agrum, aut uineas, & quæ indi-
gna sponso uideantur. Ipse enim dixit, *Qui amat patrem, aut matrem præ me, non est*
me dignus: & qui amat filios, aut filias plusquam me, non est me dignus. Item & uetus
illa lex. *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori suæ: & erunt*
duo in carnem unam. Ordinate igitur in me charitatem, & sponso meo adhaeream,
atque hunc, patri, matrique in amore præferam. Glosa ordinaria, tres affert huius
loci interpretationes; ut primū diligendus sit Deus, secundo loco parentes, in-
de filij, tum domestici, qui si boni sint, filijs sint præferendi: & quantum ad ini-
micos attinet, satis sit, si diligantur, modo ne odio habeantur: uel ipse inquit, prior
dilexit me, & diligendo, ut eum amare nossem, donauit, uel ordinauit. Id est ordi-
nata charitate mea singula membra, id est, electos meos omnes sibi copulauit: emi-
nentiora ampliori affectu complectitur. Vnde apparet, Græcos interpretes in He-
bræo per imperatiuum legisse *τάξαστε*: & Latinum interpretem *τάξαστε* ordi-
nauit. Vbi nunc sic legimus *τάξαστε ἐν ἐμῷ*. Quod recentiores uertunt, cuius
uexillum super me, est charitas. Id est, qui leuauit super me charitatem pro ue-
xillo. Hoc est, qui me sua trahit charitate & dilectione. Sumpta Metaphora a du-
cibus & Imperatoribus, qui sublato uexillo, suos post se ducunt milites. Aut ue-
rò qui ut errantes, & palantes ad se colligant, & seruent milites, Vexillum eri-
gunt, ut eo confesso signo, quo confugiendum sit, illi intelligant. Cum qua in-
terpretatione consentit illud quod Græci uerterunt apud Oseam, *ἀγαπήσω ἐν-
τός μου ὁμιλοῦντές μου*. Hoc est, Diligam eos manifeste. Quidam etiam ex Chaldæo
uertunt, glutinum eius, siue iunctura eius ad me, est charitas. Ceterum mirabitur
aliquis, quod sponsa, quæ hactenus sponsi hubera commendauit, & uino præstan-
tiora esse affirmauit, nulla nunc facta huberum illorum mentione, cellam uinariā
iactat, & quasi priorem retractans sententiam, sui oblita decori, uinum lacti an-
teponat. Verū qui distinguere norit diuersas in uino allegorias, uariæque Ec-
clesiæ tempora annotare, hæc sponsa dicta, quæ in speciem pugnare uidentur, fa-
cile conciliabit: & nihil præter decorum dictum esse ostendet. uinum enim quid-
quid sensum mouere potest, & oblectare allegorice significat. Item & humanam
sapientiam, ut sæpe iam annotauimus: significat etiam spiritualem sacræ scriptu-
ræ sensum, & grauiora Euangelij mysteria: atque adeo ipsum spiritum Christi,
ut proxime ostendimus.

Habuit præterea Ecclesia suam infantiam ante Christi Passionem, & Resurre-
ctionem. Habuit deinde adultam ætatem. Christus igitur hanc quum paruula esset, ru-
dimentis Euangelicis ceu lacte ex suis huberibus expresso aluit in primis. Quod
lac quum ipsa degustasset, omni humanæ uoluptati, & sapientiæ anteposuit. Ex-
trema

Osee. 14.

Prov. 14.

trema namquæ gaudij luctus occupat. Et uoluptatem humanam sequitur dolor
comes. Deque humana sapientia meritò dictum putes Mosi, *Fel draconum uinum*
eorum, & uenenum aspidum insanabile. Diuinæ uero Sapientiæ commercium nul-
lam habet amaritudinem: nec tedium, uel uelut dolorem conuictus illius. Pro-
pinat autem sapientia sui studiosis uinum, & lac: atque ad hæc abs se gratis com-
paranda hortatur sedulo. *Venite inquit, edite, & comedite; uenite, emite absque argen-
to, & absque ulla commutatione uinum, & lac.* Quemadmodum autem Paulus dice-
bat, eum quicumque lacte alendus sit, expertem esse sermonis iustitiæ, & Corin-
thijs tanquam paruulis in Christo, lac sugendum exhibuit, non solidam escam
ad uescendum; sic & Christus discipulos suos antequam pateretur, pro paruulis
cum habuerit, quippe, qui adhuc sine intellectu essent; nec adhuc esset spiritus da-
tus, quia Iesus nondum erat glorificatus, ideoque multa tunc portare non pos-
sent, quæ ipse uellet dicere; eam ob rem toto eo tempore inter eos nutricem ille
agens, elementa dumtaxat Euangelicæ doctrinæ, & quædam alia solidiora elemen-
tari modo tradidit, alimentum paruulis familiare. At uero postquam surrexisset
a mortuis, suæque immortalitatis præsentia & consuetudine eorundem ani-
mos confirmasset, atque in cælestium rerum meditationem erexisset, iam tum illis
tanquam ad adultam ætatem tunc primum prouectis, poma, & uinum generosum
abditiora nimirum mysteria, cepit exhibere: & eisdem potentioribus alimentis
assuefacere, quorum iam perfecta ætas perfectorum uitam, ac solidos cibos postu-
laret. Vt tempus, quo ante passionem suam Christus cum discipulis uersatus est,
nec dum illis Spiritum sanctum dedit, nec sensum ad intelligendum scripturas
necessarium aperuit, nec potestatem remittendi peccata contulit, infantiam Ec-
clesiæ Euangelicæ fuisse agnoscamus: & toti illi tempori ac statui Synagogæ re-
spondisse, quo illa sub Mose nullam terræ patribus promissæ partem obtinuit.
Tempus uero quadraginta dierum, quo Christus post Resurrectionem suam cū
ijsdem egit, & multa de regno Dei disseruit, sensum aperuit, spiritum suum in-
sufflauit, potestatem remittendi peccata contulit, eiusdem Ecclesiæ annos nubiles
ad illud tempus spectasse, quo cum filijs Israel Deo iam fidentioribus, quam
maiores eorum in deserto defuncti Moses terram Amorrhæorum, & Moabita-
rum trans Iordanem tradidit possidendam: Nempe tribui Ruben, Tribui Gad,
& dimidiatæ tribui Manasse, ea conditione, ut primi ipsi ad prælium accincti Ior-
dane transmissis, pro fratribus suis in prima acie pugnaturi essent in terra Cha-
naam, ad quam extentis vexillis militaribus fauoris sui, & amoris Deus reliquum
populum euocabat. Atque hæc omnia allegoricòs designari his uerbis, *Introdu-
xit me Rex in cellam uinariam &c.* Sic enim post Resurrectionem Christi primi
Apostoli Regnum Euangelicum optimorum pascuorum feracissimum, primitias
nimirum Spiritus, obtinere uisi sunt, ut tribus illæ Regnum Basan & montem Ga-
laad, terram pascendis ouibus & armentis maxime oportunam: & primi trans-
misso baptismo spiritus sancti in die Pentecostes pro reliqua Ecclesia propugnan-
tes, & ante omnes Petrus tanquam primus post Iesum uniuersæ Ecclesiæ dux, in-
uitis scribis, & Pharisæis una die tria hominum millia, altera uero die quinque
millia in Regnum Christi pulsus inde Iudæis introduxerunt: & procedente tem-
pore innumeram filiorum Dei multitudinem.

Deut. 32.

Sap. 8.

Esai. 55.

Hebr. 5.

1. Cor. 3.

Matth. 15.

Ioan. 7.

Ioan. 16.

Num. 32.

Iosue 13.

& 22.

Ful-

Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo. Laua eius sub capite meo: & dextera illius amplexabitur me.

Sponsa quum contemptis procis, unicum sponsum suum omnibus in amore prætulisset, propensum supra modum in se unam illius animum, & amorem experta, laudauit proxime fortunas suas, quæ sponsum haberet tam beneuolum, atque munificum: ex cuius amore, & munificencia maiorem in horas concipiens ignem omnino sibi persuasit fore, ut perpetua eiusdem frueretur consuetudine. Verum longe præter spem se grauidam relinqui: & illum longo itinere accinctum uidens, rapitur in animi deliquium; quod ipsa præsentens, orat circumstantes, ut se floribus fulciant, & malis constipent, eorumque antidotorum odore roborent, ut his adhibitis remedijs, immensi amoris impetum frangat, & moderetur. Dum uerò uicta amore experitur, nullum amori modum imponi posse: labascens in sponsum se conijcit: cuius amplexibus excipi, ne concidat, exposcit miserandum in modum. Locus est totus propheticus, & qui per hypotyposim uehementes in sponsa amoris motus, & impotenter amantis habitum graphice exprimit. ferè fit enim, ut recens nupta puella uirum, quem ex animi sententia nacta sit, deperat: & ne ad horam quidem eius conspectu carere sustineat. Quod si longius illum abire: & se grauidam inter barbaros hostes relinqui uiderit (ut est amantium ingenium) quanto minus spei est, tanto magis amat: tantamque amoris uim subito patitur, ut linquatur animo. Meliore scilicet animi parte in eum, qui amatur dudum uelut translata, eam quæ amantis corpus dumtaxat agit, ad se rapiente, & unà cum eo, qui proficiscitur longius auferente. Iam uero cum tenuioribus illis corporis partibus, quas ideo medici Spiritus uocant, ceu uinculis quibusdam in corporeo carcere teneatur animus; & qui animales dicuntur, odoribus; uitaes uerò uino tanquam cognato, & familiarialimento celeriter reficiantur, & recreentur, ac roborentur; ut instanti occurratur periculo, uinum postulat sponsa, quo epoto, & olfacto fulciatur, floresque & mala, quibus etiam olfaciendis roboretur, ac sic refectis uiribus reuocetur animus, & intra corpus cohibeatur. Et habetur perpetuo decori ratio. Nam in domo rusticana huiusmodi remedia sunt paratu facilia. Nempe uinum, floresque & poma. Quod uulgata editio habet, fulcite me floribus, in Hebræo est, *וְיָצַק מִיַּדְּיָדָי אֶת הַפְּרָדִים* hoc est, fulcite me uinaceis. Ut intelligamus, Lagenas, Amphoras, Cyphos, & id genus uasa optimo uino plena, ex quibus illa nuper uinum hausit. Ut positum sit continens pro contento. In quam etiam sententiam hanc eandem uocem uertit latinus interpres apud Oseam, *diligunt uinacia uuarum.* hoc est, uasa expresso ex uuis uino plena. Interim tamen dum hæc parantur remedia, iam non ualens sponsa consistere, sponsi opem implorat: quem ad sui commiserationem mouere nititur his uerbis, *Laua eius sub capite meo: & dextera illius amplexabitur me.* Vbi geminum aduertere debemus Hebraismum. Alterum, quod in tertia persona ad secundam sit sermo: Alterum, quod futura illa, erit, & amplexabitur, ponuntur pro imperatiuis, fit, & amplexetur. Ut latine dictum putemus, o sponse mi, laua tua queso, sit sub capite meo: & dextera tua me amplexetur. Qua de re initio huius libri fusius diximus. Porro huius loci Allegoria hæc est; discipulos Christi in populari illa uulgaris sententia, in qua in hanc usque diem omnes sunt Iudæi, Messiam suum in hoc mundo regnaturum expectantes, totoque orbe subacto, omnia regna & imperia Gen-

Osee. 3.

1. ti Iudaicæ subiecturum; Iacobus & Ioannes ostenderunt, quum subornatam matrem suam ad Christum summisserunt oraturam, ut iuberet ille, alterum ipsorum ad dexteram, alterum ad sinistram regnanti sibi assidere. Nimirum persuasi, ex magistri prædicatione perperam intellecta, illum statim atque reuocasset, regnum Israeliticum inuasurum & summa uicini occupaturum. Hoc ipsum & illi ostenderunt, qui quum Christum in procinctu esse, ut cælum conscenderet, uiderent, sic rogauerunt, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israeli?* Id uero aperte testatur Lucas, quum præfatur Christum parabolam quandam proposuisse discipulis, propterea quod existimarent, regnum Dei confestim fore manifestandum. Nimirum; ut facta mentione minarum, & longinquæ regionis, eos tempestiue admoneret, expectandum esse longum tempus: & interim grauius ipsis laborandum esse, antequam regno Dei potiri possent. Quemadmodum, & qua die resurrexit, Magdalenam ne se contingeret prohibuit, hac reddita ratione, quod ad Patrem suum nondum ascendisset. Eo facto mulierem, & mulieris illius exemplo reliquos admonens discipulos, non iam terrenam, ut antea, sed cælestem ipsius consuetudinem illis esse expectandam. Quamobrem cum his mandatis Magdalenam remisit, uide *Ioan. 20.* *inquit, ad fratres meos: & dic eis, ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, Deum meum, & Deum uestrum.* Quo etiam consilio quadraginta illis diebus, antequam in cælum se reciperet, tantisper dum suos fratres confirmaret, ab illorum sepe conspectu abscessit: & quoties conspiciendum se præbuit, non de terreno, sed cælesti regno apud illos differuit. Sed quum nondum pleniore spiritus igni excocti essent, & illustrati, quamuis unigenitum illum Archididascalum e sinu patris demissum de regno Dei differrentem audirent, non tamen aliud, quam terrenum cogitare, aut Christum non secundum carnem nosse, & inde æstimare potuerunt. Adeo animalis homo quæ Dei sunt non potest intelligere: Et quæ pueri discimus tenaciter hærent. Faciebat præterea hostium metus, ut in hanc sententiam eo propensiores illi inclinarent, quo se tutiores ab omni iniuria sub Christo rerum domino fore se sperabant. Iam ergo quum in monte Bethaniæ uicino constitissent, ubi Christum tamquam profecturum in cælum mandata dare, seque sua spe falsos inter hostes deserui uiderent, quando domini sui præsentia maxime opus esse existimarent: nempe quum docere, & quæ concepissent uerbi semina, proferre, credituros baptizare, & uelut ante conceptos Christo in lucem ædere filios oporteret: ac quam ille prædixisset instar parturientis mulieris in mundo pressuram sustinere: tum ducis sui abitum grauius ferre, maioreque magistri desiderio, quam unquam antea, ceperunt æstuaré. Et quia iam gliscentis, & meroris uim ferre non possunt, angelos qui præsentem suo dolori medicinam faciant, opem poscunt. Ut quemadmodum paulo ante merore & desiderio domini confectos recreauerunt, dictorum illius, & factorum admonentes; sic & nunc eadem ægritudine laborantibus, & in summo uitæ discrimine constitutis, eorum, quæ tam multa de Regno Dei magistrum differrentem audierunt, sed quæ ipsi præ animi perturbatione meminisse non possunt, nonnulla referant: aut si quid aliud in mandatis ab eodem acceperint, quod sua scire inter sit, admonent. Ut his ceu floribus & pomis suauissimis, & uino ex diuinæ sapientiæ penursum ad motis remedijs, respirent, ut antea, & iam ab euntem recipiant animum.
2. Scilicet *qui me edunt, inquit sapientia, ad huc esuriunt: & qui me bibunt, adhuc sitient.* Et sciebant se frequenter a Christo admonitos dictorum ipsius & factorum, quem res desperatæ uiderentur, ut meminissent. Ut enim statuit Dauid. *Lex Dei in corde*

Mar. 10.

Acto. 1.

Luc. 18.

Ioan. 20.

1. Cor. 13.

Ioan. 16.

Ecol. 3. 4.

Psal. 36. de iusti sita illud maxime præstat, ne nutent pedes eius. Hoc itaq; allegoricos spon-
 1 sa significare videtur, quum ait. *Fulcite me floribus: stipate me malis: quia amore lan-
 guo.* aut ut est iuxta hebræum: quia infirma dilectione ego. Nonnulli etiam ex Græ-
 co interpretantur, quia vulnerata sum dilectione. Quod Origenes dixit, vulnerata
 sum dilectionis. Amor inquit Eusebius, Deus est, sagitta electa, ille filius immisus
 in cor fidelium. Nostram coniecturam confirmare uidetur ille Lucæ locus, *Quum*
 2 *que, inquit, intuerentur in celum euntem illum, ecce duo viri asiterunt iuxta illos in vesti-
 bus albis, qui & dixerunt. Viri Galilæi, quid statis aspicientes in celum? hic Iesus qui as-
 sumptus est a vobis in celum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in celum.*
 Quid enim aliud fuit, Galilæos illos uiros reprehendi, ab Angelis, quod starent
 3 aspicientes in celum, quam stuporem quandam mentis, & languorem præ amoris
 impotentia & infirmitate contracti, illis obijci? Præterea quum ipsdem dictū fuit.
*Hic Iesus qui assumptus est a vobis in celum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum eun-
 tem in celum.* An non hoc fuit admonere, vt desinerent iam de terreno Christi re-
 gno cogitare, illud vero longe auspicius, & felicius regnum, ut expectarent, &
 expeterent, quod initurus, quum veniret Christus ipsos in confortes imperij, sibi
 esset cooptaturus; quemadmodum olim promississet in hunc modum. *Vos qui se-*
 4 *quuti estis me, in regeneratione, quum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebi-
 tis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim, tribus Israel.* Item & quum patrem
 5 *Ioan. 17. d. suū corā illis sic alloqueretur. Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint
 mecum: vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, qua dilexisti me ante mundi con-
 stitutionem.* Id uero quam fuerit eosdem ceu vineis, & malis ac floribus e prom-
 ptuario sapientia depromptis fulcire, ac roborare, indicant uerba, quæ proxime
 sequuntur. *Tunc inquit Lucas, reuersi sunt Ierosolymam a monte, qui uocatur Oliveti,
 qui est iuxta Ierusalem, sabbati habens iter. Et quum introissent in cœnaculum, ascenderunt
 vbi manebat Petrus & Ioannes, & Iacob. & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholo-
 meus et Mathæus, Iacob. Alphæi & Simon zelotes, & Iudas Iacobi. Hi cœs erant perseue-
 rantes unanimiter in oratione & obsecratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu.* His, n.
 6 testimonij restituti & confirmati, iam leuius Christi absentiam ferentes, orationi
 & obsecrationi vacare, & exuta falsa persuasione, promissum Spiritum consola-
 torem expectare, indeque ad regnum cæleste ceperunt toto pectore anhelare. Cō-
 firmat etiam ille alius locus. *Eduxit inquit eos foras in Bethaniam, & eleuatis mani-
 bus suis benedixit eis.* Nam interim dum hæc illi ab Angelis expectant remedia, ma-
 gis fidentes Domini sui humanitati & potentia illius, quem misere amant, se to-
 tos committunt fidei, a quo vno salutem, & felicem rerum gerendarum successum
 sperant. Quam fiduciam uerba illa mystice videntur significare, *Læua eius sub ca-
 pite meo: & dextera illius amplexabitur me.* Tunc enim Ecclesiæ caput, mentem ni-
 5 mirum, (quæ hominis pars minore negotio diuinitati paret), læua sua fulcire; &
 dextera (hoc est maioribus uiribus) eiusdem corpus, (quam Paulus rebellem car-
 nem uocat) amplecti, & fouere uisus est, quando ut narrat Lucas, leuatis manibus
 suis benedixit eis. Nam nihil magis potuit sponsi spiritualiter amplectentis spon-
 sam habitum & blanditias exprimere, quam quod medius inter discipulos magi-
 ster staret: & sublatis in celum manibus eisdem benediceret, hoc est, bene preca-
 retur simul ac beneficeret; secretiore quadam ui & energia, perturbatos eorum
 6 animos serenans ac confirmans. Vt eo sane, symbolo significaret illud agere, ut nu-
 tantes labantesque discipulos ad cælestia erigeret; & pacem, paternum fauorem,
 pro-

1 prosperos prædicationis exitus, victoriam, triumphum, & sui Regni confortium
 imprecando, velut blandiens confirmaret, & securos periculorum vsque in Aduen-
 tum Spiritus, quieti daret, arctius adhuc accessione Spiritus sancti breui comple-
 tendos. In quam eandem sententiam ante nos coniecit etiam Theophylactus.
 Is enim in hunc Lucæ locum sic scriptum reliquit, *Benedicit autem discipulos,
 fortassis infudens eis uim, quæ custodiret eos usq; in Aduentum spiritus.* Quam
 etiam coniecturam, quæ deinde subiungit Lucas, uerba hæc probare uidentur,
 2 *& ipsi adorantes regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno: & erant semper in templo
 laudantes & benedicentes Deum.* Inde enim intelligimus illos, quos paulo ante Do-
 mini abitio, & instantia pericula supra modum sollicitabant, iam in sinum Christi
 deposita omni cura & sollicitudine, quasi somnum cepisse: & cultui diuino dum-
 taxat intentos, rebus humanis addormisse, spiritualiter hæc intelligamus, inquit
 3 Theodoretus diuini uerbi & piæ animæ communionem, eum qui hic dicatur, com-
 plexam credentes. dextrum autem, & sinistrum tanquam more nostro sumptum
 intelligere oportet. Nouit Dominus benefacere & punire, ac castigare: utrunque
 exercens pro cuiusque meritis. beneficam gratiam in dextera Dei intelligimus, ca-
 stigatoriam in sinistra. Audiamus igitur sponsam dicentem. *Læua eius sub capite
 meo,* superior sum supplicij ijs non subiaceo, propterea quod sponso meo appropia-
 4 quo, & cultura illius curam habeo. dextera illius amplectetur me, pro eo quod
 est, beneficijs suis me ornabit, & explebit; tanquam me & circumplectens, & desi-
 derium meum explens. Hoc autem & Paulus dixit. *Atque ita semper cum Domino
 erimus;* & Eusebius, de sapientia inquit scriptum est, *Longitudo uitæ in dextera
 eius: & in sinistra eius diuitia & gloria.* Igitur dextera eius est rerum diuinarum
 scientia, ex qua prouenit uita æterna: sinistra uero, rerum humanarum cognitio
 est, ex qua existunt diuitia & gloria. Sic sponsa inquit, læua eius super caput meum,
 superat mens mea res humanas; & dextera illius amplexabitur me; hoc est, diuina
 cognitio cooperiet me. Etenim rursum de eadem sapientia dictum est, *honora eam,
 5 ne te amplectatur.* Porro huius doloris typus fuisse uidetur longus ille luctus, quo
 memoratur populus Israeliticus fleuisse Moysen, postquam ille conscenso monte
 Nebo, in vertice Phæga obijisset. Id uero quam grauius Synagoga rulerit, summū
 ducem suum, & Prophetam eximium Dei familiaritate, & stupendis rebus gestis
 clarissimum tunc sibi ereptum fuisse, quum ipsa Iordanem transnittere pararet:
 & in procinctu esset, ut Regibus trans Iordanem imperantibus bellum inferret,
 quibus, ut nuper Oz, & Saron Regibus amorrhæorum debellatis, eorum Regna
 breui occupare sperabat, triginta dierum luctus abunde testatur. Quo etiam ar-
 6 gumento facile conijcimus, quam illa a sidiuis precibus, & vnâ cum lacrimis per-
 mixtis uotis, Dei fauorem, & contra hostes potentissimos propitium sibi nu-
 men adesse orauerit.

*Adiuuro uos filia Ierusalem per capreas, ceruosque camporum, ne
 suscietis neque euigilare faciatis Dilectam, quoadusque ipsa uelit.*

6 Postquam sponsus ex deliquo restitutam sponsam quieti tradidit, ueritus ne ipsius
 æmulæ fœninæ Ierosolimitanæ molliter cubanti obstreperant, atque inuitam impor-
 tune excitent, adiurat eas per capreas, ceruosque in agris uersantes, ne suscietent,
 neque

neve euigilare cogant dilectam sibi sponsam, donec ipsa sua sponte euigilet. est autem in Hebræo significantius dictum הַסְּפִינָה hoc est, ipsum amorem: & ut septuaginta verterunt ἀγάπη dilectionem. Id est meam sponsam, meras meas delicias. Præterea, quod nostra vulgata editio habet, per capreas, ceruosque camporū, in Hebræo legas $\text{צְבָאוֹת אֲרָצוֹת הַבְּשָׂרִים}$. Quod septuaginta interpretati sunt, $\text{ἐν ταῖς δυνάμει καὶ ἐν ταῖς ἰσχυρί τοῦ ἀγροῦ}$. Hoc est, per exercitus & potestates agri: Quibus uerbis significari uidentur exercitus, & potestates cœlestes, res mundi, quem Christus in Euangelio agri nomine designauit, administrantes: ideoque administratorij spiritus Paulo dicti in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis: quique ut Christus prodidit, cum perpetuò uideant faciem patris cœlestis, indigne admodum, & grauius ferunt, humiles, & pios homines sue tutelæ commissos, a potentioribus & impijs offendi, aut iniuriam aliquam pati. Quemadmodum sic olim offensos fuisse legimus impietate iudeorum Ierosolymitanorum, atque iniurijs Domino suo Iesu Christo, eiusque discipulis illatis: ut Michael, qui Ierosolyma ab obsidione Assyriaca liberasse creditur, & apud Danielem pro eadem restituenda contra angelum Persidi præfectum pugnassememora- tur: is inquam, cum reliquis Angelis sub quorum tutela gens illa maxima bella gesserat, suo tunc præsidio destitutam urbem Romanis funditus delendam permiserint: & aliquot annis ante ipsius excidium (ut narrat Iosephus de bello Iudaico libro septimo, capite duodecimo) uisi sunt currus per inane ferri totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, ac ciuitati circumfusi, exaudita insuper uox huiusmodi, migremus hinc: quam uocem fuisse cœlestium exercituum, qui ante pro urbe illa propugnare soliti essent, uel ex eo certum est, quod Christus ita futurum prædixisset in hæc uerba, *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Hos porro exercitus uulgata æditio appellatione caprearum, & ceruorum mystice significat: quòd quemadmodum animalia illa celerrima sunt, adeo, ut prærupta montium transiliant, breuissimoque tempore longissima percurrant spatia, quin & uisu plurimum ualeant: sic & Angeli tutelares res humanas perspicacissime uident, celerrimeque accurrunt, & adsunt fidelibus, quorum in primis procuracionem habent: proque illis cum uersutis Dæmonibus, ut cerui cum serpentibus propugnāt, cœlestis nimirum Hierarchia, quæ Ecclesiasticæ huius nostræ, ad illius exemplar constituta, uigilem curam gerit. Erit itaque iuramentum uenatorium, ut fingamus sponsum uenatoris personam agere: & de more uenatorum per id genus animalia, tanquam per rem sibi charissimam, & fœminis Ierosolymitanis gratissimā, quibus ipso eo munere gratificari solitus sit, easdem, ne quiescenti sponsæ importune obstrepant, obtestari. Sub hoc autem schemate intelligimus Christum memorem illorum promissorum. *Non uos relinquam orphanos: ueniam ad uos. Ego uobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* item; quod iusserit Ecclesiam suam sedere Ierosolymis, donec indueretur uirtute ex alto insuper & aliorum, quæ plurima in hanc sententiam promiserit, curare sedulo, nedum illa uelut animi deliquio liberata orationi uacat in cœnaculo, & turbarum secunda conuiescit, a Iudæis quidquam detrimenti capiat, & incauta opprimatur. Atque hanc curam, & tutelam Angelis tutelarib. demandare: qui omnem hostilem uim, & iniuriam procul arceant: & Iudæos si pergant Ecclesiam persequi, ulciscantur; ut eo præsidio circumseptam*

1 sponsa promissum paraclatum, & patronum spiritum sanctum tuta expectet: cuius tandem uiribus roborata, fretaque patrocinio, e cœnaculo quasi e conclauis suo in publicum ultro prodeat, arduum prædicationis munus strenue obitura: & quod reliquum est Regni cœlestis occupatura, ut olim transmissio Iordane populus Israeliticus, quod reliquū erat terræ patrib. promissæ, uendicarunt: iam uero cum inducitur sponsus adiurans filias Ierusalem, Christus mystice designatur intra Iudæorum animos secretius loquens: & Ierosolymitanos ciues præcipue obtestans, ne suos uilo modo incessant, interim dum orationi intenti, & mente in Deum a rebus huius uitæ abstracta, quasi suauem somnum capiunt, & ad munus euangelicū se comparantes promissum captant spiritum sanctum; quo post iustum somnum recepto, recreatis, refectisque interioris hominis uiribus, ad Euangelicæ prædicationis opus sic læti accedunt, ut solent agricolæ reliquique id genus operarij ad suum opus libenter, & hilariter accedere, ubi quantum satis sit, & naturæ conueniat, dormierint; alioqui, si ante excitentur, grauate, & ignauiter suum opus obituri. Id quod ne inobedientia, & peruicacia subditorum præpositis hebræorum accidat, Paulus admonet in hunc modum. *Obedite præpositis uestris, & subiaceite eis, ipsi enim peruigilant tanquam rationem reddaturi pro animabus uestris, ut cum gaudio hoc faciant & non coacti. hoc enim non expedit uobis.* Sic & Christus hoc ænigmatē admonet Synagogam, ne Ecclesiæ suæ, nempe Apostolis, reliquisue discipulis, interim dum orantes expectant Spiritum sanctum accipere, neque ullo post tempore, molesti sint, uilamue inferant iniuriam: quin ut sinant eos, cum ipsis libuerit, ab oratione surgere, & suum opus Euangelicum lætos cum opportunum uisum fuerit; aggredi: quod est, non excitare neque euigilare facere sponsam, donec ipsa uelit, nisi uelint ipsi cœlestes exercitus in se irritare: & suæ impietatis ultores experiari; quales in se olim experti fuerunt Reges & populi Chananæi: quos etiam ne contra populum suum rebellarent, Dñs olim admonuisse uidetur, tanto illis timore iniecto, ut (quemadmodum dicitur Rahab) elanguerit cor eorum: nec in eis remanserit spiritus: qui nihilominus populo Dei obistere conati sunt. Quamobrē etiam a cœlestibus exercitibus magis, quàm ab Hebræis cæsi perierunt. Ut de exercitibus quinque illorum Regum scriptum est Iosue. 10. *Dominus misit super eos lapides magnos de celo usque ad Azecba: & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percusserant filij Israel.* Nec. n. (ut canit Dauid) brachiū eorū saluauit eos: sed dextera Dñi & illuminatio uultus eius. Dñi porro dextera, & fauor beneuolus Angeli sunt, qui summa uir, & celeritate, Dei & summi Regis fecerūt imperata. Quod et Christus affirmat in Euangelio, cū ait, *uidete ne contemnatu unū de pusillis istis, qui in me credunt: dico. n. uobis, q̄ Angeli eorū semper uident faciem patris mei, qui est in celis.* Neq; uero secretius tantū Iudæos obtestatus fuit Christus, ut a sua Ecclesia manus abstinerent, sed aperte etiam per Gamalielem pharisæum, & nobilem legis doctorem, hunc in concilio hæc dixisse Lucas memorat. *Et nunc dico uobis, discedite ab hominibus istis, & sinite illos, quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissoluetur: si uero ex Deo est, non poteritis dissoluere; ne forte & Deo repugnare uideamini.* Recepta interpretatio hæc dicta refert ad Neophytos, qui ex gentibus credidissent, propterea quòd & ipsi filij sunt Ierusalem supernæ, quæ omnium fidelium mater est; quos Christus obtestatur, ne peccent, neve suis peccatis primitiæ Ecclesiæ quietem inturbent: eamque a cœlestium meditatione ante auocent, quam par sit, & eidem tempestiuum uideatur ad rerum humanarum admi-

administrationem, quantum præsentis uitæ conditio exigit, se transferre: Idque sub ea obtestatione, modo uelint eum capreis, & ceruis aliquando conferri, qui sanctorum & perfectorum typum gerunt: propterea quod animalia munda sunt, in locis æditis uersantur, serpentium esu, & aquæ potu oculorum caliginem excutiunt: & si quando uadum aliquod traijciendum sit, aut longius iter conficiendum; tunc vnus aliquis ex toto agmine antecedit, cuius clunibus, qui proximus est caput imponit, & ita deinceps longa serie totum agmen procedit. Iam quum primus defessus fuerit, ad nouissimum agmen se recipit, & postremo caput imponit, ac per uices succedendo omnes mutuas sibi tradunt operas, uicissimque suorum capitum onera perferendo, uiam peragunt. Sic etiam sanctorum munda conuersatio in cælis est, sic illi acri penitentia uirulenta peccata sua conficiendo, & aqua sapientiæ salutaris perfrigerando, pristinam mentis caliginem ponunt, & ad diuina mysteria in spicienda mentis aciem recipiunt; sic alter alterius onera portant, & charitatis officijs mutuum fulcientes, legem Christi adimplent: atq; huius mundi traiecto vado, in cælum tandem omnes perueniunt.

Aug. 1.
Psal. 41.

FINIS LIB. I.

COS-

COSMAE DAMIANI HORTOLANI

COMMENTAR.

In Canticum Canticorum Salomonis,

LIBER II. ACTVS II.

Vox Dilecti mei. Ecce, iste uenit saliens in montibus, transliens colles. Similis est dilectus meus caprea hinnuloque ceruorum.

En, ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

- 3 **H**ACTENVS Euangelicæ ecclesiæ pueritia, & adolescentia Salomoni delineata est. Iam nunc grandior, & firmior usque ad confidentiam ætas sequentibus duobus actibus adumbratur. Cohærent bunt porro hæc cum superioribus, si intelligamus, filias Ierusalem, quas sponsus adiurauerat, ne excitarent sponsam, non acquiescisse adiuranti; quinimmo quiescentem illam non tantum ex-
- 4 citasse, sed etiam lingua primum, deinde flagris uerberasse. Istam uero sponsam ad linguæ uerbera (hoc est ad obiectum ebrietatis crimen) hæc pro se sobrie admodum, & perquam modeste respondere: bona uerba quæso famina Ierosolymitanæ: ego uero ebria non sum, ut uos existimatis; sed maxime sobria, & mentis compos: cuius rei uel ipsa hora diei tertia, quam nunc agimus, abunde uobis fidem faciat. Nec enim ea sum, quæ ad eum male uitam instituerim, ut præter communem nostræ gentis morem summo accumbam mane: nec dum præter omnium, qui adsunt, opinionem omnium linguis loquor, mea, sed polyglotssi sponsi mei, uerba loquor, cuius spiritu, non musto agitata incalesco, nec meas, sed dilecti illius mei uoces ædo. Hæc dixerit exterior, & personata sponsa: mystica uero, & cuius illa personam gerit, Ecclesia Euangelica, quinquagesimo a resurrectione sponsi sui Christi die, cum ad ingentem fragorem, adueniente in ipsam spiritu sancto, de repente æditum, ex omni natione quæ sub cælo est, magna Ierosolymis Iudæorum cõcurrisset multitudo, ad nouæ rei miraculum stupens, quod audiret sua quisque lingua homines idiotas, Galilæos, & pisces admiranda diuinitatis facta eloqui; & omnes, qui religiosi adessent, attoniti dicerent,
- 6 quid hoc uult esse? Alij uero, impii nimirum, ipsos riderent, mustoque madere procaciter obiicerent, uelut e somno excitata, per Petrum os suum hæc dixit, *viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem uinnersi, hoc uobis notum sit, & auribus percipite*
O verba

verba mea. Non enim sicut uos estimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia. Sed hoc est quod dictum est per prophetam Iohel. Et erit in nouissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii uestri & filie uestre, & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt: & quidem super seruos meos, & ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo, & prophetabunt; & dabo prodigia in celo sursum, & signa in terra deorsum sanguinem, & ignem & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam ueniat dies Domini magnus, & manifestus. Et erit, omnis, qui cunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Et post multa alia, quæ in sua illa apologia in actis Apostolorum scripta ex ueteri testamento de Christi morte, Resurrectione, & summa eiusdem in cælum ad dexteram Dei patris eue-
cti gloria perorauit, hæc de sponso suo subiunxit, *dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta a patre, effudit hoc donum, quod uos uidetis, & auditis.* Hæc uero cum diceret per Petrum os suum Ecclesia, quid aliud fuit, quam ipsam dicere, linguarum donum, quod impia Synagoga ebrietati procaciter ascribebat, & magno supercilio fastidiosa deridebat, donum Christi dilecti sui esse: & uocem illam omnium nationum idioma resonantem, non tam suam, quam dilecti sui uocem esse? & denique dicere, uox hæc, o Iudæi, uox dilecti mei est: non enim ego sum, quæ loquor, sed Spiritus Dilecti Christi mei, qui in me magna Dei uariis linguis loquitur: ut enim cum Demonia in nomine Christi eijceret Apostoli, & alia æderent miracula, quæ credentes in eum ædituros apud Marcum Christus promiserat, non tam illorum, quam Christi dicenda erant admiranda opera; sic uox illa non tam ecclesiæ quam Christi dicenda fuit. Neque enim, ut Christus prædixerat, ipsi erant, qui loquebantur, sed Spiritus patris, qui idem Spiritus Christi est, loquens in ecclesia. Hoc igitur tam prolixè effusum Dei Patris, & filii donum, tam mira breuitate perstrinxit Salomon. Vox dilecti mei. Argumentum porro, quo Petrus frigide pro sua modestia obiectum ebrietatis crimen diluere uidetur, magnam uim habet ex more gentis suæ, ex circumstantia diei, & ex nota omnibus Apostolorum frugalitate. Mos enim erat ueteribus, præsertim Iudæis, & iis maxime, qui Ierosolymis in urbe sancta uersarentur, in horam nonam differre prandium: unde etiam ueteribus (ut inquit Gregorius) prandium cana uocabatur: & idem conuiuium apud Matthæum prandium, apud Lucam cana uocabatur. Quamobrem qui contra eum morem facerent, acriter a prophetis reprehendebantur. Præterea cum celeberrimus esset Iudæis dies quinquagesimus, offerendique essent panes primitiarum, & alia sacrificia pacifica, quibus legitimum erat gratias agere Deo pro acceptis frugibus, & epulari coram domino uniuersum populum, tam pauperes, quam diuites, ut constat ex 23. capit. Leuitici & 16. Deuteronomii. Porro cum talia fiebant sacrificia, Ieiunus manebat populus, donec litatum esset, & benedictum eiusmodi hostijs, ut memorie proditum est. 1. Reg. cap. 9. eum uero morem tunc uiolasse, iniquum omnino fuit, obicere, nisi ei, quem constaret deplorare uiuere: At uero sciebant omnes, qui aderant, homines illos a deo frugalem, & pauperem sub præceptore suo uitam egisse, ut præ studio pietatis comæatus oblitij, dum Christum sequuntur, ostentum penuria ad noctem usque laborasse in deserto non semel deprehensi sint: & in ipso itinere, ut famem solarentur, excussa ex confrictis speciebus grana commandare compulsi. Sed hoc crimen impii illi obiecerint gastrimargi, & Epulones Principes Iudæorum, quorum erapulam multo ante in hæc substantiam taxauerat:

Mat. 22.
Luc. 14.

Leui. 23.
Deut. 16.

uerat Isaias, *Ve qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum usque ad uesperam, ut uino astuetis.* quorum etiam impietatem subindicauit Lucas in Actis, cum postquam religiosos omnes Iudæos, qui tum erant Ierosolymis, narrauit dixisse. *Quid hoc uult esse?* subiunxit. *Alij uero irridentes dicebant, multo pleni sunt isti: nec eam alios a religiosis intelligere possis, præter irreligiosos, & impios.*

Ecce iste uenit saliens in montibus transiliens colles. &c.

Videns sponsa faminas Ierosolymitanas post obiectum atrox ebrietatis crimen, manus etiam sibi admoliri, & graues minas addere, ad patrem sponsi conuersa, quem dudum experta est propitium, ipsius opem implorat, cui ille annuens exoptatum sponsum ad eam rursus mittit. Hunc in suum auxilium mira celeritate contententem ipsa uidens, seque magnis clamoribus, dum adhuc longe est, bono animo esse iubentem audiens, circumstantes socias ad ipsum obseruandum excitat: & oprime spei suæ atque lætitiæ participes facit, eas alloquens in hunc modum. *Ecce iste uenit &c.* ac si dicat. Nihil meum me fallit auditus, proculdubio quam audio, vox sponsi mei est; o sociæ bono animo este, bene sperate. Ecce, uidete sponsum meum, ipse est, qui per altissimos montes saliens, perque humiliores colles instar capræ cuiusdam, & hinnuli raptim accurrens, in nostrum auxilium prope-
rat. Est enim elegans huius loci exornatio per hyperbolem, quam magis expriment, qui ex Hebræo sic uertunt: ecce, ipse uenit saliens per montes, raptim accurrens per colles. Pronomen. n. iste, iam præsentem ostendit; ipse uero de eo, qui nondum adest, sed aduentat, rectius dicitur. Adde, quod idem pronomen Hebræum *u* interpret hoc ipso loco uertit, ipse. *En ipse stat, &c.* Et cum dicitur sponsum per montes salire, magis nobis uidere uidemur ipsum per montes saliendo ad sponsam properare, quam si dicitur salire in montibus: & quum dicitur per colles raptim accurrere, manifestior est tropus hyperbolicus, quo incredibilis impetus, & celeritas ad opem ferendam contententis sponsi significatur. Aut uero quoniam propositio Hebraica *u* in, uel super, frequentius significat, iuxta uulgatam editionem, dicas Christum hoc loco ad solem conferri, quum post caliginosam noctem montium cacumina incipit superare. Tunc enim inæqualiter subeuntibus, & aerem sursum motantibus uaporibus, perque eos refringentibus se radiis, sol in modum capræ, uel hinnuli apparet subilire, atque ad montes remotiores transmissis radiis, depressos colles transilire. Sic igitur ecclesia præsentem Christi opem, & fauorem beneuolum contra sacerdotes & magistratus templi, & saducæos, ceu montes suæ auctoritatis, & potentie umbra caliginosam per sequutionis noctem inferentes, sibi gaudet adesse: & infirmioribus sociis gratulatur, ac si Christum uideat in modum solis sacerdotes, & magistratus templi superare: & quos illi montes exhalant, ac spirant, minarum uapores, & nebulas dissipare, isque superatis saducæos ceu humiliores colles transilientem ad se admiranda celeritate properare; quæ eadem est obseruanda similitudinis ratio in fine tertii capituli huius dramatis. Insuper quod sponsum suum Christum capræ, hinnuloque ceruorum comparat, secundum humanitatem ipsius interpretandum uidetur; ut quatenus paulo minus quam Angeli imminutus fuisse dicitur,

Psal. 8.

1 citur, eatenus etiam ad similitudinem Angeli cuiusdam ex superioribus ordinibus, qui per capream; item & cuiusdam ex inferioribus, qui per hinnulum ceruorum designatur, in auxilium ecclesie dicatur accurrere. Ut olim Iosue introducturo populum in terram Chanaan dicitur subito altitisse Angelus in speciem armati militis stricto gladio, qui se principem caelestis exercitus esse dixit. Nimirum, qui in ipsius, & totius populi auxilium accurrisset. Præterea, quod vulgata æditio habet, *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*, alij ex Hebræo sic uertunt: *En ipse stat post parietem nostrum: & prospicit per fenestras, seque prospiciendum exhibet per cancellos*. Nam participium *מִשְׁפִּיעַ* Mas-fis Hebræis prospicere faciens significat. Est. n. participium cōiugationis *שִׁפֵּעַ* in qua geminam actionem notant uerba, quæ in prima *שִׁפֵּעַ* actiua sunt. Quod itaque ad uerbum sonat in Hebræo, prospicere faciens per cancellos, commode admodum reddi uidentur latine, seque prospiciendum exhibet per cancellos. Illud præterea amantium ingenium magis refert, quod inducitur sponsus, qui & prospiciat sponsam, & eidem se prospiciendum exhibeat: familiare enim est amantibus cum sentiunt suis se sponsis expectatissimo aduenire, non statim ad eas ingredi, sed in limine domus, aut alibi prope subsistere; ac lusitantes, quo maius ipsis sui excitent desiderium, specimen aliquod subobscuraque suæ præsentiae indicia præbere, ac ueluti per transfennam, & cancellatas fenestras se illis prospiciendos exhibere. Quos ludos & delicias amatorias illæ, ut sunt sollicitæ, & in amore circumspectæ, statim deprehendunt, & deprehensas prædunt circumstantibus, cum quibus suum gaudium gaudent communicare: atque hæc omnia primis illis temporibus in ecclesia spiritualiter gesta fuisse, ex Actis Apostolicis ostendere expositum est. Quum enim ibi legimus ad aduentum spiritus sancti inuidos, Iudæos Ierosolymitanos donum linguarum, quod in Apostolis reliquarum nationum uiri religiosi, & pii stupere & admirarentur, profuso cachinno irridere; & qui sobrii essent, ac Deo pleni, ebrietatis insimulare, an non hoc fuit sponsæ in Dei pace quiescenti, & suauem somnum capienti obstrepere, atque atroci iniuria lacepsitam excitare? Præterea cum de Petro & Ioanne postquam claudum illum in nomine Iesu curassent, indeque sumpta occasione, resurrectionem Christi in templo publice docerent populum, sacra narret historia superuenisse sacerdotes, & magistratus templi, & saducæos dolentes, quod docerent populum, & annunciarent in Iesu Resurrectionem ex mortuis, atque iniectis in eos manus, & in custodia posuisse in crastinum.

Et rursum, surgente principe sacerdotum unã cum reliquis, quæ erat hæresis saducæorum, omnes repletos zelo iniectis manus in Apostolos, eosque posuisse in custodia publica; deinde uocatis, & cæsis denunciatis, ne omnino loquerentur in nomine Iesu. Quid aliud fuit, quam euigilare facere sponsam, atque inuitam improbis torquere uigiliis? Iam ergo contra importunitatem sic legimus sponsam sponsi sui patrem opem poscere. *Domine tu es, qui fecisti celum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt: qui spiritu sancto per os patris nostri David dixisti. Quare fremuerunt gentes: & populi meditati sunt inania? Assiterunt Reges terræ: & principes conuenerunt in unum aduersus dominum, & aduersus Christum eius. Conuenerunt enim in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti, Herodes, &*

Pon-

1 *Pontius Pilatus cum gentibus, & populis Israel, facere, quæ manus tuæ, & concilium tuum decreuerunt fieri. Et nunc domine, respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui uerbum tuum: in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, & signa, & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu. Quod etiam subiungit historia, Et quum orassent, motus est locus, in quo erant congregati: & repleti sunt omnes spiritu sancto, & loquebantur uerbum Dei cum fiducia. Hoc certe fuit Christum per Herodem, & Pilatum, quasi per montes instar capræ & hinnuli salientem: & per sacerdotes, & saducæos, & Magistratus templi, quasi per colles raptim accurretem in auxilium suum, ab ecclesia obseruari. At uero per montes Reges, per colles Principes inferiores, & potestates in scripturis significari, constat manifeste ex cantico Habacuch, ubi de Deo interficiente per suum exercitum populos, reges, & inferiores Principes Chananaeos sic loquitur propheta. *Aspexit & dissoluit gentes, & contriti sunt montes seculi: inclinati sunt colles mundi. &c.* Hunc igitur Christi fauorem præsentissimum; quem neque gentium, neque Iudæorum Principes impedire potuerunt, quum deprehendisset ecclesia, eamque inde spem concepisset, atque fiduciam, factisque exprimeret, quam hæc uerba mystice significant, tunc proculdubio dicere uisa est. *Ecce ipse uenit saliens per montes, transiliens colles. Similis est dilectus meus capræ hinnuloque ceruorum.* Iam uero cum Christus, ex quo cælum ascendit se Apostolis aperte conspicendum nunquam præbuerit, sed obscure tantum per certa quædam suæ præsentiae argumenta, Nempe quum promissum spiritum suum ipsis exhibuit, cum Canaculum concussit, quum per eos claudum illum ad portam templi speciosam sedentem curauit, multaque alia præclara opera gessit; post ea certe signa, ceu post medium inter ecclesiam, & ipsum interpositum parietem stetit uisus est: perque ea, ceu per cancellatas fenestras illi se prospiciendum præbuisse, quam ipse per patentes fenestras prospiceret. Qui enim ex interiore domo per cancellatas fenestras prospicit eos qui extra cancellos sūt, obsecure uidet: qui uero foris per fenestras nullis cancellis, nullis ue impedimentis obiectas introrsum prospicit eos, qui intus sunt, manifeste inspicit. Quomodo suos Apostolos uidebat Christus. Quippe cui (ut Paulus ait) *sermo Dei cum sit uiuus, & efficax, ac penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad diuisionem anime, ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, nulla creatura est inuisibilis; sed omnia nuda sunt, & aperta ipsius oculis.* Illi uero domo lutea corporis adhuc conclusi, per sensus, uelut per domus suæ cancellos in signis, & argumentis, quæ proxime memorauimus, Christum uidebant (ut idem Paulus dicebat) per speculum, & in ænigmate. Et Ioannes, *Scimus inquit, quod filius Dei uenit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus uerum Deum: & simus in uero filio eius. Hic est uerus Deus, & uita æterna.* Id uero perinde fuit ac dicere, en ipse stat post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, seque prospiciendum exhibens per cancellos; aut uero (ne a vulgata æditione discèdamus) respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. ut enim dum ipse nos amat, amandum se nobis præbet, seque ut amemus, præstat; sic cum nos respicit per fenestras, nempe cum manifesta nobis exhibet sui fauoris argumenta, & cum nos prospicit per cancellos, nempe cū obscura nobis exhibet sui fauoris signa, per eosdē quoque cancellos se nobis præbet prospiciendum. Recepta porro interpretatio est, ut sponsa hisce uerbis significet, se sponsum audisse quū adiuraret filias Ierusalem, nempe imperfectiores de ecclesia. Atque hæc nocē consolatoriã, sibi esse gratissimã, uel ob id quæ dū in hac uita illius faciē nō*

O 3 uidet

Iosue. 5.

Acto. 2.

Acto. 4.

Heb. 4.

1. Cor. 13.
1. Ioan. 5.

Psal. 44.

fui amorem rapit, & concupiscentiam, nihil ut ille magis expetere uideatur, quam uenustam ecclesie suae faciem intueri, & dulcem uocem exaudire. Quos mutuos amores sponforum Regius uates his uersibus celebrauit. *Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscent Rex decorem tuum: quoniam ipse dominus Deus tuus, & adorabunt eum.* Potest enim hoc loco iuxta proprietatem sermonis Hebraei uerisimilis fumi coniectura, Iero solum publicum fuisse carcerem, cuius essent inferiores recessus cauernae rupis alicuius, superiores uero fornicatae concamerationes turris super rupem illam extructae, ad quam per cocleam ascenderetur: atque in his locis uinctos coniectos fuisse Apostolos. Locus in Hebraeo sic habet: *וְנָתַן בְּרַכְיָהוּ בְּכַתְרֵי הַמְּדִינָה*. Hoc est, columba mea in cauernis istius petrae, in recessu istarum scalarum, aut istius cocleae: quod noster interpretis uertit columba mea, in foraminibus petrae, in cauerna maceriae. Porro Apostolos paulo post acceptum spiritum sanctum in custodia publica fuisse positos, & inde ad praedicandum Euangelium uirtute diuina eductos, sacra narrat historia in hunc modum: *Exurgens autem Princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, quae est haeresis saducorum, repleti sunt zelo: & intecerunt manus in Apostolos, & posuerunt eos in custodia publica. Angelus autem domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit: Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia uerba uita huius.* Quod ergo Christus per Angelum simplices & innocentes Apostolos suos e custodia publica educit, ipsisque praecipit, uerba uitae in templo ut nuntient populo, id certe fecit per se in illorum animos illapsus, blandiendo secretius, & familiarius, quam dici possit, in eundem sensum, quem haec uerba faciunt loquendo, *Surge amica mea, formosa mea, & ueni: Columba mea, in cauernis istius petrae, in recessu istius cocleae, aut uero in foraminibus petrae, in cauerna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet uox tua in auribus meis: uox enim tua dulcis, & facies tua decorata.* Iam uero quae in loco ex Actis proxime citato, de incremento fidei, & efficacia legimus, eadem sunt argumenta, quae hoc loco ex diuersis Metaphoris sumpta, ad hoc ipsum persuadendum Apostolis allegoricis adducuntur. Per hyemem enim iam praeteritam, tempora Ascensionem Christi in caelum praecedentia intelligimus; nubila illa quidem propter infidelitatem, & rigida propter inuidiam, & iuuetata odia; quae animos hominum torpidos, atque infrugiferos reddiderant; priuatos nimirum clara fidei luce, ut uiuifico, actuosoque calore charitatis: quum sol iustitiae Christus ex obliquo terram despiciens, infidelitatis & ignorantiae nubes e terrenis hominum cordibus surgentes, nondum discussisset. Quas deinde sublatus in caelum, & ceu irradians sol, ac omnia uiuificans in aetherem caeli plagam euectus, immisso in discipulorum corda spiritu suo procul abegit, ac dissipauit: & (ut Dauid canebat) terrae faciem renouauit. *Tunc populus, qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnam: & sedentibus in umbra mortis, lux orta est eis.* Tunc, *Deus qui in tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Christi Iesu,* quippe qui rectos in mundum dirigens radios discussis densissimis, quibus mundus obductus erat, nebulis, aperta facie nos cepit aspicere, corda nostra fidei luce perfundere, suaeque charitatis calore uiuificare: atque ita demum exacta hyeme, & inducto in orbem uere, ad se trahere, sui que uerbi caelesti semine germinare. Hoc nimirum fuit, quod ipse dixerat, *& ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum. nunc factum est, ut tunc omnis arbor, tunc omnis arbor parturire, tuac formosissimus annus, annus inquam Deo acceptus, ceperit*

Psal. 103: d
16. 9.
2. Cor. 4.

1 perit apparere. Ab eo ergo tempore sumpto argumento suadet Christus Ecclesiae Apostolicae, ut in agrum & uineas Euangelicas secum prodeat. Addit & aliud huic affine argumentum, quod nullus iam imber immineat, qui ipsam ab eo spectaculo possit deterrere. Est autem imber (ut scribit Apuleius) agmen aquarum largius ex concretis effusum nubibus. Sic & ex illis, quas memorauimus nubibus, largissimum malorum, & afflictionum, uelut aquarum, agmen passionum hyeme in Christum magno impetu est effusum. Quemadmodum ipse queritur. *Intrauerunt aequae usque ad animam meam, ueni in altitudinem maris, & tempestas deuersit me.* Et alibi, *Abyssus inquit, abyssum inuocat a uoce cataractarum tuarum, omnia excelsa tua, & fluctus tui transferunt super me.* Etrursum, *Confirmatus est super me furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me,* imber celerrimus delabitur, & sub Dio positos opprimit. Ita & praecipitatum Synagogae iudicium, & populi Iudaici clamores improbi Christum omnium iniurijs expositum oppresserunt. Quam gentis illius incredibilem impietatem stupet Isaias, nec ullis uerbis exprimi posse putat, quum ait, *De angustia, & de iudicio sublatus est,* id est, absque dilatione, citraque iudicium raptus est. *Generationem eius quis enarrabit?* Hanc uero hyemem sic descripsisse uideatur Zacharias. *Et erit in die illa, Non erit Lux, sed frigus, & gelu.* His uero imbribus obrui uoluit Christus, & mori: ut per mortem suam destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, Diabolum: & liberaret eos, qui praetimore mortis per totam uitam obnoxij erant seruituti. Cui certe tum maxime obnoxij Apostoli eo deserto ceu oues percusso pastore, aufugerunt. Sed illi ipsi mortuo Christo, & suscitato, eiusdem spiritum cum accepissent, nullas iam hominum minas, nullae pericula timuerunt, ut ratum ostenderent illud Dei iuramentum, *Quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate, & iustitia coram illo omnibus diebus nostris.* Hanc igitur ecclesiae libertatem, & fiduciam memorans Christus hoc loco, iam transtulit imbrem, id est omnem mortis timorem, affirmat: & ad audax praedicationis Euangelicae munus hortatur Apostolos, se illis exhibens socium, & suo exemplo, qui mundum uicerit iubens confidere, pedemque cum mundo fortiter conferre. Post illa ergo durissima tempora, quum induxisset Christus tempus iucundissimum, & instar ueris gratissimum, quo e terra ipse surrexisset, caelum subisset, Spiritum suum in animos fidelium inspirasset, omnemque inde timorem mortis excussisset, tunc admiranda extitit caeli clementia; Dei nimirum, omniumque caelitem erga homines fauor beneuolus; Tunc caelesti spiritu calefactis, uiuificatisque & fecundatis hominum cordibus, germina, & flores fidei optimos bonorum operum fructus pollicentes, in terra ceperunt conspici; auium uarij cantus uarijs linguis Deum laudantium exaudiri, hominum scilicet piorum, qui pleni spiritu sancto se mutuo alloquebantur psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus suis Domino: Tunc etiam exaudiri gemitus illarum turturum, quarum una die tres millia, altera uero duo millia ad penitentiam Petrus pertraxisset: Tunc & ficus illa, quae iam tribus annis, hoc est longo tempore, terram sterilis occupabat, nec quidquam praeter patula, & ad solam hypocrisis, atque ostentationem composita, humanarum traditionum, & caeremoniarum folia obtendebat, uisa est grossos proferre: quicum praecoces quidam ficus sint, & uelut flores in reliquis arboribus frugiferis, legitimos in ficu arbore praecedunt fructus, & ipsi quoque bonorum operum.

Psal. 68.

Psal. 41

Psal. 88.

Isa. 53.

Zach. 14.

Hebr. 2.

Luc. 1.

Ioan. 16.

Luc. 1.

Act. 2. et 4.

Ephes. 5.

Luc. 13.

operum, suo tempore reddendorum certissima sunt argumenta: Tunc & vinea illa Domini fabaoth, domus Israel, quæ ante uersa erat in amaritudinem & quæ Domino suo pro uua fel, proque uino acetum exhibebat, simul & ipsa vinea gentium, ex qua illa liuorem conspecta duxerat, in meliorem mutatam naturam, fidei flores protulerunt, suauissimumque Christo Domino suo odorem reddiderunt: Ac tunc demum fuit tempus putationi accommodum, ut palmites, qui desperati essent, nec ullam spem fructus ostenderent, de Christo, qui vera vitis est, diuinæ uisionis falce refecarentur, & amputati in ignem conijcerentur. Qui uerò per fidem bonorum operum fructus ferrent, a superuacaneis carnis sarmentis, prædicationis falce repurgati, yberiores in posterum fructus æderent. Nos, inquit Paulus, *annunciamus Christum corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu.* In hunc certe agrum, in has uineas inuisendas, & unà cum ipso curandas apostolicam e carce re Christus euocat Ecclesiam, eamque ut se in templo bona fide concionantem ipsi conspiciendam, & audiendam præbeat, hortatur: illo in postremum locum tanquam ad id persuadendum firmissimo seruato argumento, quòd illius dulci uoce audienda, & pulchra facie contemplanda, ipse summopere sit delectandus. Sicut enim Egregius opifex absolutum opus suum magna cum uoluptate contempletur, ut Phidias Mineruam illam suam, sibi que uehementer gaudet, quòd ideam pulchritudinis in sua mente infidentem (ad quam, manum artemque direxit) in exteriore simulachro foeliciter expresserit: Sic & Christus ecclesiæ suæ speciem, quam ipse se ipsum intuens, in seque defixus, qui ipsamet pulchritudo est, ad imaginem & similitudinem suam de se expressit foelicissime, quanta cum uoluptate contempletur, & quam uehementer sibi gaudeat, seipsum in ea ad uiuum expressum uidere, ipse ostendit, dum tot blanditijs atque amatorijs adhibitis argumentis, & adhortationibus e cauernis petrae eam ad se euocat, seque eius uisendæ, atque audiendæ maximo teneri desiderio contestatur. Id uerò seum reputans ecclesia, pulchram faciem suam uni Christo sponso suo charissimo spectandam exhibet: atque illi soli suauem uocem suam studet componere: & ut ipsum uelle uelit, accommodare. Quem suum animum, & firmum institutum, per suum Paulum ipsa in hunc modum profitetur, *Scientes timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus, & alibi. Non sumus inquit, sicut plurimi, adulterantes uerbum Dei: sed ex sinceritate cordis tanquam ex Deo, coram Deo in Christo loquimur.* Rursum, *Gloria nostra ait, hæc est, testimonium conscientie nostræ: quod in simplicitate cordis, & in sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo.* Hæc demum dulcis illa uox est, quam Christus audire, hæc decora ecclesiæ facies, quam ille cupit contemplari, hi operosi uinitores, quos se daturum suæ Ecclesiæ apud Oseam sponso olim promisit. Iam uerò, quisquis Euangelicam functionem obire parat, hoc exemplo caueat, eo non uocatus accedere. *Quomodo namque prædicabunt, inquit Paulus, nisi mittantur;* uocatus autem, antequam in concionem prodeat, illud in primis curet sedulo, ut mentem ac conscientiam suam sic sanam habeat, & omni ambitione, ac cupiditate liberam, ut ad solam Christi gloriam spectet, & profectum proximorum; ut cum Paulo, & tota Ecclesia Apostolica possit dicere. *Non prædicamus nosmetipsos: sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autem seruos uestros per Iesum. Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie*

cie Christi Iesu. Orationem præterea, & uocem suam non prurientium hominum uitiatis, sed castis Christi auribus attemperet: ut quæ Christi iudicio pulchra fuerit facies, & suauis oratio, populum perinde moueat, & delectet, ac si Christum, cuius ipse personam agit, & faciem, ac sermonem exprimit, concionantem sibi populus uidere uideatur, & audire: Illud tum obiter admonendus est lector, nec in Hebræo, nec in complutensi latino exemplari in primo huius loci uersu legi, columba mea: & pro eo quòd noster interpret uertit, surge & propera, in Hebræo tantum esse *קוּמִי* surge tibi. ut ex idiotismo Hebræico dauius ille *קוּמִי* tibi, abundet. Sed latinus interpret pro imperatiuo uerbi Hebræi *קוּמִי* sumpsisse uideatur, ut etiam sumpsit septuaginta, in quorum æditione legimus, *קוּמִי* surge. Surge, ueni, ratio tum grammatica reclamation, quæ exigit in imperatiuo scæminino, finale, ut ibidem secundo loco legimus *קוּמִי* & uenit tibi. Præterea *קוּמִי* quod noster interpret uertit flores, etiam germina significat, nec in Hebræo est, in terra nostra: sed in terra *קוּמִי* item, pro eo quòd æditio nostra habet, tempus putationis, in Hebræo est *קוּמִי* quod etiam significat tempus cantillationis. Nos utroque loco utramque complexi sumus interpretationem. Nec tamen dissimulare possumus, conuenientius uerti hoc loco tempus cantillationis, aut, cantui auium idoneum. Nam non idem est tempus, quo putantur, & quo florent uineæ: sed uere & cantillant aues, & uineæ florent; sub hyemem tamen putantur. Vbi etiam nostra æditio habet uineæ florentes, in Hebræo est *קוּמִי* hoc est, uites cum uua acerba. Ut subintelligamus præpositionem cum, quippe quæ iam erumpentem floribus ostentant uua, ut nuper conuersos in Christum fideles intelligamus: qui iam erumpentia ex fide sua perfectorum operum initia proferunt: qui que suæ fidei suauissime olentis odore olfactum Christi & ecclesiæ, incipientis uero uua iucundo spectaculo eorundem oculos uehementer possint oblectare. Sic etiam proxime sequenti uersu, ubi in uulgata æditione legimus, uinea nostra floruit, in hebræo est uinea nostræ uua acerbam, subaudi iam proferunt. Sic porro sponso hoc loco metaphoris, & tropis amatorijs suam ecclesiam, nempe Apostolos, & Petrum in primis, ad prædicandum Euangelium, & ad introducendum electos suos in Regnum Euangelicum uocat; ut olim uocauit Iosue ad introducendum carnales Israelitas in terram Chanaan, quo Moses non potuit introducere; ut nec ipsa lex (cuius ille imaginem gessit, quemadmodum docet Paulus) ad perfectos mores, & caelestem patriam. Eò enim solus Iesus Christus (cuius typus fuit Iosue) per suam, & suorum apostolorum prædicationem erat introducturus; quippe qui tanquam filius constitutus sit a Deo patre Rex super Syon montem sanctum eius, prædicans preceptum eius. Ut ergo Christus hoc loco amatorijs argumentis suam hortatur Ecclesiam quem ait, *Surge amica mea, columba mea, formosa mea, & ueni. &c.* Sic defuncto Mose hortatur Iosue, cum illum sic alloquitur, *Surge, & transi Iordanem tu, & omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filiis Israel.* Et paucis interiectis, *Confortare inquit, & esto robustus: tu enim forte diuides populo huic terram, pro qua iuravi, ut traderem eam illis.* Et paulum post, *Noli metuere, inquit, & noli timere, quoniam tecum est Dominus Deus tuus in omnibus, ad quæcunque perueris.* Alludit præterea hoc loco sponso, cum dicit hyemem iam transisse, & imbrem abiisse, ad uernum tempus, quo Iosue induxit filios Israel in campestria Ierico. Populus enim ut sacra refert historia; ascendit ad Iordanem decima die mensis primi: & castrametati sunt in Galgalis contra orientalem

Iem plagam urbis Ierico: constat autem, quem primum mensum numerant Hebraei, nostrum esse Martium, cuius undecima die incipit uer. Ei uero tempore allegoricòs respondet uer, quod hoc loco miro artificio Spiritus sancti picturatum describitur; tanto sane gratius, & iucundius eo uere, quo Moses ex Aegypto educit populum Israeliticum, & eo item, quo Iosue in terram lacte & melle manantem induxit, quanto duriora, & horridiora fuere hyems, & imber, quæ hic memorantur, & nos fuisse satis explicauimus, grauissima seruitutis hyeme, & malorum omnium imbribus, quæ filii Israel tum in Aegypto, tum in deserto pertulere. Nam & eo etiam hic alluditur. Atque in huius loci interpretatione satis nobis conuenit cum communi, præterquam in mystica explanatione foraminum petrae, & cauernæ maceræ. Nam plerique hæc referunt ad passionem Christi in cruce confixi, & confossi, in cuius meditationem se recipiens ecclesia, a diaboli insidiis tutamaret: perinde atque columba cum accipitrem fugiens, ut suæ salutis & uitæ consulat, in rupium, & maceriarum foramina, & caernas confugit, seque ibi in tuto collocat. Quæ quidem interpretatio pia admodum est: At nostra magis cohæret, & historiarum continentiam seruat.

Capite nobis uulpes paruas, quæ demoliuntur uineas: nam uinea nostra floruit.

Egressa in agrum sponsa una cum sponso, & sponsi sodalibus, ubi omnibus perlustratis, deprehendit uineam sibi cum sponso communem iam florere; graue tamen detrimentum capere a uulpeculis quibusdam; tantam iacturam ægre ferens, orat sponsum & sodales ut in suam & sociarum suarum gratiam uulpes illas, interim dum paruae sunt, capiant; ne si ad iustam magnitudinem proueniant, uineam funditus uastent. Aiunt enim grandiores uulpes uerno tempore uineta suffodere, atque effossa circum terra uites humore destitutas arescere. Cuius allegoriæ hic uidetur esse sensus mysticus. Egressi e carcere publico Apostoli Christo duce & Angelis in templum ad prædicanda uerba uitæ populo, (quæ uinea est, de qua, Scribae & pharisæi hæc prædixerant, malos male perdet: & uineam suam locabit agricolis, qui reddent ei fructus temporibus suis) quum sua prædicatione omnem darent operam, ut tanquam seduli & fideles agricolæ, ex ea uinea uberes redderent Christo fructus, uiderent tamen nuper extitisse quosdam Euangelij hostes, ceu uulpeculas dolis confutas, qui uineam demolirentur, & eius profectum uehementer impedirent; hi inquam agricolæ Christum orant, & Angelos eius, ut illorum hostium impetum, & conatus tempestiue frangant, & ad meliorem mentem reuocatos ex hostibus amicos reddant: Ne si proficere permittantur, Euangelij profectum prorsus tollant, & ecclesiam funditus destruant. Uulpeculas autem illas arbitramur esse Euangelij hostes, de quibus apud Lucam sic scriptum legimus. Surrexerunt quidam de Synagoga, quæ appellabatur libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant a Cilicia, & Asia, disputantes cum Stephano: & non poterant resistere sapientiæ, & spiritui, qui loquebatur. Tunc summisserunt uiros, qui dicerent se audiuisset eum dicentem uerba blasphemiam in Moysen, & Deum. Commouerunt itaque plebem, & seniores, & scribas: & concurrentes rapuerunt eum. Et duxerunt in Concilium, & statuerunt falsos testes, qui dicerent; Homo iste

non

- 1 non cessat loqui aduersus locum sanctum, & legem. Audiuimus eum dicentem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit traditiones, quas tradidit Moyses. His certe dolis uulpecula illæ Stephanum insignem palmitem suis maledictis & falsis criminibus corrosum, lapidibus obruerunt; & alios permultos eiusmodi palmites corrodere atque obruere ex eo tempore perficiterunt, facta est enim, ut ibidem legimus, illa die persecutio magna in ecclesia, quæ erat Ierosolymis: et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ, & Samariæ præter Apostolos. Iam uero ex illo uulpecularum grege cum esset adulescens Saulus, de Synagoga eorum, qui erant ex Cilicia, nempe Tharsi quæ urbs est Ciliciæ (ut ipse de se testatur) natus; penes cuius pedes testes Stephanum lapidaturi deposuerunt uestimenta, qui etiam erat consentiens egedi, hic inquit adulescens, & tunc perniciofa uulpecula, ut in actis legimus, uastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens uiros, ac mulieres tradebat in custodiam. Hic ipse spirans minarum, & cedis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, & petijt ab eo Epistolas in Damascum ad Synagogas, ut si quos inuenisset huius uide uiros ac mulieres uinctos perduceret in Ierosolymam. Cum Saulo uero conspirasse multos ipsius æquales, qui communi studio, & astu persequerentur ecclesiam; sed Saulus maiore præ ceteris profectu, & odio, ut indicat locus ille Pauli; Audistis, inquit ille Galatis, conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quod supra modum persequer bar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, et proficiebam in Iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum. Hi igitur omnes appellatione uulpecularum designari uidentur hoc loco: & pro his ut caperentur orasse uidetur ecclesia tum alias sæpe, tum uel maxime per Stephanum; qui cum ab illis lapidaretur, orasse Iesum legitur in hanc sententiam exclamans. Domine Iesu ne statuas illis hoc peccatum. Cuius oratione illud a Christo impetrauit ecclesia, ut Saulus caperetur, & strenuus fieret illius uineæ custos, & propugnator, cuius antea fuerat uastator in sanus. Si enim, inquit Augustinus, Stephanus non orasset, ecclesia Paulum non haberet: ad preces itaque Stephani quomodo captus fuerit Saulus, sic in actis memoriæ proditum est. Saulus adhuc spirans minarum, & cedis in discipulos Domini, accedens ad principem sacerdotum, & petijt ab eo Epistolas in Damascum ad Synagogas, ut si quos inuenisset huius uide uiros, ac mulieres, uinctos perduceret in Ierosolymam. Et cum iter faceret, contigit, ut appropinquaret Damasco: & subito circumfulsit eum lux de celo, & cadens in terram audiuit uocem dicentem sibi, Saule, Saule, quid me persequeris? qui dixit, Quis tu es Domine? Et ille, ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Durum tibi est contra stimulum calcitrare: & tremens, ac stupens dixit: Domine, quid me uis facere? Et dominus ad eum: surge, & ingrede ueritatem, & dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui comitabantur illum, stabant stupefacti, audientes quidem uocem, neminem autem uidentes, & quæ deinde subiungit Lucas, ut ille baptizatus fuerit: & Iudæos, qui agebant Damasci, ex scripturis conuicerit, quæ ipse prædicaret, esse Christum. Porro & cum Saulo comites eius captos fuisse, aut saltem aliquot ex illis, inde conijcimus, Quum autem, inquit Lucas, implerentur dies multi, consilium fecerunt in unum Iudæi, ut eum interficerent. Non autem facte sunt Saulo insidiæ eorum, custodiebant autem portas die, ac nocte ut eum interficerent. Accipientes eum discipuli eius nocte, per murum demiserunt eum, summitentes in sporta.
- 6 Verisimile namque est, socios illos Pauli ad tantum insperatæ ipsius conuersionis miraculum perterritos, ac persuasos, unam cum eo Christi fidem suscepisse: & baptizatos eidem operam dedisse, atque indiuisos comites adhæsisse. Quod si quis

quis hanc nostram minus probabilem iudicauerit coniecturam, *ἐναλλαγήν*, hoc loco poterit agnoscere numeri pluralis pro singulari, figuram sacrae scripturae familiarem: ut per uulpes paruas, quas sibi capi orat sponsa, unam in Paulo intelligamus, uel ob id maxime, quod ille vnus pro multis ueniat aestimandus: quem uulpis paruae symbolo fuisse designatum, illud fides facit, quod tum adolescens fuisse dicatur, & conscius insidiarum, & fraudum, quas accusatores Stephano struxerunt. Id quod silentio praeterire indignum putauit Lucas. Ideoque post expositos dolos, & conficta in Stephanum crimina, subiunxit, *Saulus autem erat consuetiens neci eius*. Adde & quod iam retro attrigimus, ipsum fuisse de Synagoga Ciliicum, qui dolosis consilijs suis Stephanum oppressisse memorantur. Frequens est interpretatio, haec esse uerba Christi praecipientis Apostolis, reliquisque Ecclesiae praefectis, ut haereticos, reliquosque ueteratores, & subdolos operarios, qui cum suo uentri dumtaxat seruiant, per benedictiones tamen, & dulces sermones seducunt corda innocentium, sua sana doctrina, primo quoque tempore arguant: & eos, qui resistunt ueritati, cum modestia corripiant: si quando Deus det illis intellectum ad cognoscendam ueritatem, & respiciant a Diaboli laqueis, a quo captiui tenentur ad ipsius uoluntatem. Philosophantur praeterea nonnulli, quod quas antea dixit uineas, nunc i deo singulari numero uineam appellet, propter charitatem, quae ecclesias particulares quamuis multae sint, pro una uinea, & ecclesia haberi faciat. Verum in Hebraeo utrunque est pluralis numeri: priore namque loco est *וַיִּנְעַם* vinearum, posteriore uero *וַיִּנְעַם* vinearum nostrarum.

Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.

Sponsa gratissimum habens sponsi officium, qui in ipsius gratiam uulpeculas dum adhuc paruae essent, ceperit; & uineas, quas ipsa charissimas habet, ab extremo periculo liberauerit, ex eo signo colligit, sibi que persuadet fore, ut accepta, dataque inter eos fides coniugalis nullo unquam tempore sit soluenda; sed illum pro lege coniugij, & amoris energia, quae amantes sui iuris esse non sinit, sed amatorum esse iubet, ipsius solius fore uirum, & ipsam illius solius uxorem; qui totus nitidus sit, & formosus, ceu hinnulus inter lilia pascens, ob idque nullo ceno, aut cruore foedatus, ut pleraque alia animantia in cenosis locis sese uoluntaria, & rapto uenturia. Agnoscas autem hic idiotismum Hebraicum, *Dilectus meus mihi, & ego illi*, pro eo quod latine dicimus, dilectus meus est, & ego illius sum. Quo etiam idiotismo Dauid de lege loquens dixit *Haec facta est mihi*, pro, haec facta est mea. Allegoricos etiam ecclesia certissimum perpetui amoris, quo ipsam Christus prosequitur, & coniugalis foederis ab eo signo sumit argumentum, quod Sauli, & eorum qui cum Saulo in suam perniciem coniurauerant, conatus & vim, non tantum represserit, sed eos etiam conciliauerit, Saulum praesertim, quem ex hoste acerrimo fidum socium, & strenuum ipsius propugnatorem reddiderit; unde etiam subitariam, & insperatam pacem, spatiumque a persecutionibus Iudaeorum respiciendi, nacta sit, & consolatione spiritus sancti ad plenum fruatur. Nam (ut in actis legimus) post Pauli conuersionem ecclesia per totam Iudaeam, & Galilaeam & Samariam habebat pacem, & aedificabatur ambulans in timore domini, & consolatione sancti spiritus replebatur. Iam uero cum Christum tanquam dilectum spon-

1 sponsum suum sibi ecclesia uendicat, hoc facit, quod agnoscat, se prius ab ipso dilectam iam frui eo fauore & ingentibus beneficijs, quae per prophetas suos dilectus ipse olim promiserit, praesertim per Isaiam inde usque a cap. 40. qua propter iam totis uiribus intenta uoce exclamat, dilectus meus est. Quod ipsum Isaias. capit. 40. ipsa euangelizare hortatur in hanc sententiam, *Super montem excelsum ascende tu, quae euangelizas Syon*, aut, ascende tibi o Euangelizatrix Syon, *Exalta in fortitudine uocem tuam, quae euangelizas*, uel, o euangelizatrix Ierusalem, *Exalta, noli timere, dic ciuitatibus Iudae* (nempe reliquis particularibus ecclesijs,) *Ecce Deus uester*. ostendit autem gloriam domini, quam initio capitis reuelandam dixerat, nempe
2 Dei filium factum hominem omnibus hominibus conspicuum, ecclesiae per incarnationis mysterium matrimonio nunquam soluendo copulatum; ut ipse per eundem prophetam promiserit cap. 54. in haec uerba, *Sicut in diebus Noe illud est mihi, cui iuravi, ne inducerem aquas ultra super terram: sic iuravi ut non irascar tibi, & non increper te. Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent, miseri cordia autem mea non recedet a te, & sedes pacis mea non mouebitur. Dixit miserator tuus Dominus. Paupercula, tempestate conuulsa, absque consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris &c.* Hoc est ergo, quod dicit, *Dilectus meus mihi*. Cum uero subiungit, *Et ego illi*, profitetur, se nomen illi dedisse, & fidem, persuasissimamque esse, illum solum se amaturam fore, & tanquam unum Deum & spolum suum perpetuo ueneraturum. Hoc uero est quod praedixit idem propheta. cap. 44. hisce uerbis. *Iste dicit, Domini ego sum, ille uocabit in nomine Iacob*, hoc est uocabit se de nomine Iacob: *Et hic scribet manu sua Domino*, id est, scripto profitebitur se Domini esse, & *in nomine Israel assimilabitur*, hoc est cognominabitur Christianus, *Uere Israelita in quo dolus non est*. Ingentia igitur haec beneficia, cum ex mera gratia, & charitate Christi sibi agnoscat obtigisse, de se ipsa sic statuit, ut nullum unquam alium praeter unum Christum sponsum suum, quem unice diligit, sit dilectura. Quem uicissim sperat, & confidit nullam unquam aliam ecclesiam praeter ipsam dilecturam. Se insuper nullis unquam aut aduersis rebus fractam, aut secundis insolentem ab eo delecturam; qui totus purus cum sit, & aspectu iucundissimus (peccatum enim non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, & idem speciosus est forma patris filijs hominum): ceu hinnulus quidam pascens inter lilia, inter pueros, & candidos homines habitare gaudet, & diuersari. Ut ipse de se testatur hisce uerbis: *Habitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus: & ipsi erunt mihi populus: & rursus, Propterea inquit, exite de medio eorum, & separamini, et immundum ne tetigeritis: et ego recipiam uos.* Et alibi. *Ego inquit, ad ostium sto, & pulso, si quis aperuerit, inirabo, & cenabo cum ipso, & ipse mecum.* Sed maxime habitare gaudet hic ecclesiae dilectus, ac diuersari inter Virgines, & mente ac corpore incorruptos homines; quorum primis ecclesiae temporibus maximus fuit prouentus Christo gratissimus: ut etiam numerosissimus postremis temporibus fore a Ioanne praedictus est in Apocalypsi; cui uisus est Christus in specie agni supra montem Syon stare centum quadraginta quatuor milibus stipatus; qui cum uirgines sint, nec ulla mulierum consuetudine inquinati, sequuntur agnum quocumque ierit. Virginum porro candor & uita puritas suo exemplo, & odore bonae famae reliquos ad uitae puritatem prouocans, per lilia flores candidissimos, & suauissime olentes, designatur. Amat praeterea Christus inter pueros, & candidos, integraeque famae homines pura laudum suarum suscipere, & ceu suauissima depa-

sci sacrificia; perinde atque hinnulus pura inter candida & suaue olentia lilia
Pfal. 49. depasci gaudet pasqua. *Sacrificium inquit, laudis honorificabit me: & illiciter, quo ostendam illi salutare Dei.* Ac nullis quidem aut aduersis rebus, aut prosperis a
Rom 9. Christo diuelli posse, ecclesiam constanter affirmat Paulus in hunc modum, *Certus sum inquit, quod neque uita, neque mors, neque Angeli, neque Principatus, neque uirtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro, fretus nimirum tutela hinnuli illius pascentis inter lilia, qui cum acerrimo valeat visu, longe præuidet mala Ecclesiæ suæ impudentia, cum serpentibus, hoc est cum Dæmonibus, & serpentina fraude armatis improbis hominibus, pro sua sponsa paratus semper propugnare. Tunc uero in rebus secundis constantiæ suæ, & fidei manifesta dedit Ecclesia Christi documenta, quum impetrata ab ipso pace, & malorum quiete, nihilo segnior, aut mollior reddita eandem fidem, & diligentiam in quiete, quam in persecutione præstitit. Ecclesia namque (ut inquit Lucas) per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore Domini, & consolatione spiritus sancti replebatur. Contra uero Synagoga pactum, quod sub Mose primum, deinde sub Iosue percussit cum Deo, sæpissime fregit, turpissimeque uiolauit. Alludit enim ecclesia hoc loco ad contestationem illam potissimum, qua Iosue morti proximus populum Israeliticum in urbe Sichem post commemorata Dei beneficia ad illud usque tempus populo illi collata, inter Deum & filios Israel icit fœdus, aut iam pridem sub Mose ictum, renouauit in hunc modum. *Nunc ergo time te dominum, seruite ei perfecto corde, atque uerissimo: & auferite Deos, quibus seruiuerunt patres uestri in Mesopotamia, & in Aegypto, ac seruite Domino. Sin autem malum uobis uideretur, ut Domino seruiatis, optio uobis datur. Eligite hodie quod placet, cui potissimum seruire debeatis: utrum dijs, quibus seruiuerunt patres uestri in Mesopotamia, an dijs, A morrheorum, in quorum terra habitatis. Ego autem, et domus mea seruiemus domino. Illi uero, seruiemus inquit Domino: quia ipse est Deus noster. Et rursum Si dimiseritis inquit Iosue Dominum, et seruietis dijs alienis, conuertet se, et affliget uos, atque subuertet postquam uobis præstiterit bona. Cui respondit populus. Nequaquam ut loqueris erit: sed Domino seruiemus. Et Iosue ad populum, *Testes inquit, uos estis, quod ipse elegeritis uobis Dominum, ut seruiatis ei.* Respondunt illi: *Testes nunc ego, ait Iosue, auferite Deos alienos de medio uestri; & inclinate corda uestra ad Dominum Deum Israel: Dixitque populus ad Iosue, Domino Deo nostro seruiemus: & obediētes erimus præceptis eius.* Percussit ergo Iosue fœdus (ut refert scriptura) in die illo, & proposuit populo præcepta, atque iudicia in Sichem. Verum sedifraga Synagoga huius pacti oblita, pace, & benignitate Dei abusa est, in omnē libidinem & impietatem se effundens: & sicut suo fœdus fregit impudentissime, cum immundis, & sanguinarijs Dæmonibus amatoribus suis; qui non inter lilia, ut sponsus, sed in libidinum, & totius immun-**

3. Reg. 15. ditæ ceno uoluerantur, & sanguine ac cæde humana pascerentur, fœdissime cōmixta, & conspurcata. Eo enim insanix, & furoris perfida illa euasit, ut uel turpissimos gētiū ritus, & sacra maxime execranda receperit, atq; in summo honore haberit. Nā & Maachā reginā Iudææ sacris Priapi Ierosolymis præfuisse; & parētes filiorū suorū, quos dæmonijs immolarūt, sāguine & cæde cōmaculatos fuisse, atq; adeo Choro uiro suo insanā adulterā impias manus intulisse, narrant sacra biblia: ut pp crebra adulteria, & impios mores suos merito repudiata fuerit, & eius loco

Eccle-

1 Ecclesia in perpetuam fidem, & uitę societatem sit recepta. Synagogam. n. uitupe- *Barruc. 2.*
rans (ut testatur Paulus) *dies ueniunt dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum,* quod etiam alterum testim̄ sempiternum alibi dicitur, *non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti: quia ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dabo leges meas in mentem eorum: & in corde eorum super scribā eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit unusquisq; proximum suum dicens, cognosce dominum. Quoniam omnes scient me a minore usque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum: & peccatorum eorum non memorabor.* Hoc igitur pactum, quod in æternum fixum, ratumq; maneat, iam sibi cum Christo initum esse, gaudens Ecclesia, *dilectus inquit meus mihi: & ego illi, qui pascitur inter lilia.* Hac porro loquendi formula Ecclesia significare uidetur eximias coniugij, quod Christus cū ipsa contraxit, uires. Iure. n. coniugij nec uir sui corporis partem hēt, sed uxor: & uxor sui corporis partem non hēt, sed uir (ut testatur Paulus) qui idem, *Sacramentum inquit hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & Ecclesia.* Atq; hæc eadem est amoris diuini præsertim energia. Amor. n. amantes extra se rapit, nec sui iuris esse finit: sed amatorū, in quos amantes transfert, & ut unū sint, efficit. Id quod Dionys. 4. c. de diuinis nominib. confirmat in hunc modū. Diuinus amor excessum efficit, dum amantes sui iuris esse non finit; sed amatorū iubet existere. Sed hac de re dabitur alius cōmodior dicendi locus. Sunt qui iustā periodū esse uelint superiore orōne longius producta in hunc modū, *Dilectus meus mihi: & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, & inclinentur umbra.* Quib. additis uerbis significet Ecclesia mutuū suū & Christi amorē, & fœdera nuptialia, usq; in diē eternę beatitudinis duratura. Ita tñ non intelligas, tunc interruptū iri amorem illum, aut irritanda fœdera: sed longe magis cōfirmanda. Ut sæpe alibi in sacris literis dictio illa, donec, præcedentium durationem citra intermissionem notat. Sed omnia exemplaria tam latina, quàm Hebraica aliter distinguunt, & (ut proxime ostensuri sumus) extrema illa uerba cum sequentibus sic sunt coniungenda.

Donec aspiret dies, & inclinentur umbra, reuertere: similis esto dilectæ mi caprea, hinnuloque ceruorum in montibus Bethel.

Captis uulpeculis, & oib. rure recte riteq; cōpositis, sponsi in urbē cū rediissent, quieti se tradiderunt: sed dormiente sponsa, nec tale quid suspicante, abiit spōsus: interim illo absente, ad tumultū nocturnum, subito in urbe exortū, illa euigilat: & sollicita sponsum in cubili q̄ritat. quē ubi abesse deprehendit, inuocat: ac memor fauoris, & auxilij, qđ mira celeritate nuper accurrens ille in simili discrimine tulisset, eundē nunc orat, ut quādiu durat nox turbatū & periculorū plena, ad se accurrat quā celerrime. Ut antea ceu caprea & hinnulus, q̄ per mōtes Bather uelocissime salūt, & eiusedē colles transfiliunt. Nec. n. in Hebręo hoc loco Bethel, sed Bather legimus, ut et annotauit Lyranus. Qđ diuisione, & sectionē finiat. Ut intelligamus, aliquē in Iudæa eius nominis montē in multos alios sectū mōtes & colles: qualis est apud nos is, quē vulgus montē serratū uocitat, in uarios montes & colles; ita diuisum natura, ut humana arte, & de industria sectus uideri possit. Verū quia nufquā alibi in sacris literis huius montis sit mentio, uerisimile est temeritate librariorū ex puncto Bather, scriptū fuisse Bethel, nomē mōtis in sacris literis notissimi, & multis mysterijs nobilitati: constat autē temporibus Thomæ in latinis exemplarib-

frequentiorem lectionem fuisse Bethara, quam Bethel; inquit enim, montes Bethara montes significant sanctorum a terrenis per superna desideria eleuatos, nam Bethara interpretatur domus confurgens, uel domus uigiliarum. Quidam codices habent, super montes Bethel, unde manifestum est latinum inter pretem scripsisse super montes Bethar: & deinde uitio librariorum scriptum fuisse Bethara, & denique Bethel. Allegorice per diem hoc loco beatorum uitam intelligimus, & æternam diem, quam agnus ille Ecclesiæ sponsus omni sole multo lucidor, discussa ex rebus humanis omni caligine & turbulentia, clarissimam dabit, & citra ullam notitiam, aut malorum uicissitudinem bonis omnibus, cumulatissimam. Huius uero diei initium erit iustorum resurrectio, quæ illa periphrafi significari putamus donec, uel dum aspiet dies. Solent enim in auroram auræ aspirare. Sic etiam auræ tubæ Dei subito exorta in auroram illius diei aspirabit. *Quoniam, ut prodidit Paulus canet tuba, & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur.* Et alibi, *ipse dominus in iussu, & in uoce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos, qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aera: & sic semper cum domino erimus.* Iam uero per umbras Regum & reliquorum potentium hominum potentiam intelligimus; qui per vim & nequias humiles, ac pios opprimunt; & persecutionum, atque iniuriarum caliginem oppressis, ceu montes altissimi in imas ualles suæ potentie umbram protendentes, solem ac lucem lætitiæ prohibent. At uero in choante die illa, quum sol iustitiæ Christus potestate, & maiestate magna conspicuus ueniet, & mundo ceperit exoriri, tunc huiusmodi umbræ inclinabuntur; uel ut alij uertunt, imminuentur: & ut ex oriente sole sub aurora uidemus altissimorum montium umbras contrahi, donec sol meridiem teneat; sic regum, & potentium omnium uis, ac potentia inclinabitur, penitusque tolletur, quando Christus unâ cum beatis omnibus summum cœlum, & patris sui dextram ingenti cum gloria sublimis cœscenderit: quæ tradiderit regnum Deo & patri, & euacuauerit omnem principatum & potestatem, & uirtutem. Tunc qui sua potentia impotentes nunc misere uexant, ab imis radicibus uerfi in inferos deiciuntur; & pijs quos nunc imperiosi conculcant, in uiti subiciuntur. Ut enim testatur regius ille uates, *dominabuntur eorum iusti in matutino: & auxiliium eorum ueterascet in inferno a gloria eorum.* Aut ut iuxta Hebræum uertit Hieronymus, & subiciunt eos recti in matutino: & figura conteretur in inferno post habitaculum suum. Tunc siquidem Deus pater Christum sibi dextrum collocabit, & omnes inimicos sub pedibus illi prostratos subiciet: cui etiam iustos iubebit absidere. At nunc iustis inquit Paulus, *Mortui estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo: quum autem apparuerit Christus uita uestra, & uos apparebitis cum illo in gloria.* Hæc est igitur, quam dum aspiet, inconcussa spectat Ecclesia: Hæc illarum umbrarum, quas dum inclinentur, forti illa, & infra facta fert animo. Verum quum uidet superioris diei lucem, pacem nimirum, & quietem, sibi ereptam subito, grauemque inductam esse ab Herode rege persecutionem, & uelut a monte altissimo lugubrem noctem, nec usquam affulgere Christi lucem, & fauorem beneuolum, eundem qui abiisse nunc uis, reuocat: atque ut quam celerissime opem laturus reuertatur, implorat. Sic enim sæpe queruntur iusti Deum abesse, quum se iniurijs, & libidini impiorum permisos, misere affigi uident, perinde ac si procul ille abscesserit, nec eorum ullam gerat curam. Ut etiam sub durissimis Antichristi temporibus, querentem inducit Ecclesiam Dauid in hæc uerba. *Et quid domine recessisti longe? Aliàs abscondis faciem: Despicis in opportuni-*

1 *tatibus, in tribulatione?* Quomodo etiam recessisse ab Ecclesia, & faciem suam abscondisse, uideri potuit Christus illo tempore, de quo sic scribit Lucas. *Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia: occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem quod placeret Iudæis, apposuit apprehendere & Petrum. Erant autem dies azymorum: quem quum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum ad custodiendum, uolens post Pascha producere eum populo. Et Petrus quidem seruabatur in carcere; oratio autem fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum, pro eo.* Videns itaque ecclesia Christum sibi non adesse, ut olim, quum contra minas Iudæorum inuocatus occurrit dicto citius, & 2 Apostolos custodiae publicæ traditos liberauit, ita ut tam præsentem fauorem admirans & præ gaudio gestiens exclamaret, *Ecce ipse uenit saliens in montibus & transfiliens colles. Similis est dilectus meus Caprea, hinnuloque ceruorum* quum iam interfectum esse Iacobum fratrem Ioannis uirum primarium, & snæ domus columen firmissimum: & (quod ipsam consternit miseramque exanimat metu) Petrum Apostolorum principem, & gregis Domini summum pastorem in propinquo esse ut interficiatur, unâque cum eo omnes absumentur, assiduis precibus, cum summa sui commiseratione contendit a Christo, ut in tam calamitosis temporibus suæ rursum ut olim, prospiciat Ecclesiæ: & insigni aliquo edito miraculo, Petrum e potentia Herodis & expectatione populi Iudaici asserat. In hanc enim sententiam tunc assidue orasse Deum Ecclesiam, indicant manifeste uerba illa. *Et Petrus quidem seruabatur in carcere: oratio autem fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum pro eo.* Quod idem locus hic ænigmatice uidetur subindicare. *Donec aspiet dies, & inclinentur umbræ: reuertere dilecte mi, similis esto Capree hinnuloque ceruorum in montibus Bather.* Et mihi quidem certe diligentius rem confidenti, montes Bather sic uidentur hoc loco ex futuro euentu a spiritu sancto præuiso, per Salomonem dici montes Iudææ, ut 2. Reg. 5. Memoriam proditum est, dictam fuisse planiciem illam, quæ ante uallis Raphaim dicebatur Baal pharasim, ex euentu uictoriae, quam de Palestinis retulit Dauid, propugnante pro eo domino, & dissipante, ac diuidente hostes suos instar aquarum: sic enim narrat sacra historia, *Veniens itaque Dauid in Baal pharasim percussit eos ibi Dauid, & dixit: Diuisit dominus inimicos meos coram me, sicut diuiduntur aquæ. Propterea uocatum est nomen loci illius Baal pharasim.* Sic etiam hoc loco montes Iudææ in quibus sita erat Ierusal'em, & aliæ urbes, ubi hostes Christi in Iudæa oppugnabant Apostolos, ac proinde Christum, appellantur montes Bather, hoc est diuisionis, quod uoluerit iam tanto ante significare spiritus sanctus, ibi dissipandos, & diuidendos fore per uniuersum orbem Iudæos hostes Christi, illius manu forti, in captiuitatem redactos per Titum fortem Christi manum. Id uero facturum sponsum suum, sponsa ænigmaticos significat, cum inquit, *Reuertere, similis esto dilecte mi caprea, hinnuloque ceruorum in montibus Bather.* Hoc est celeriter ades, & fer opem nobis, qui agimus in in montibus Iudææ, in quibus tu olim diuisurus es, & dissipaturus hostes tuos, qui nunc nosque; reque; fortiter oppugnât. Hoc uero ænigma per collationem ad motem, ubi sita erat planities illa pharasim, explicat adducto exemplo uetustissimo Iſaias eandem Iudæorum cladem indicans, & prædicens in hæc uerba, *Sicut enim in monte diuisionum, Heb. pharasim, stabit Dominus: & sicut in ualle, quæ est in Gabaon, irascetur, ut faciat opus suum alienum, alienum opus eius, opus suum peregrinum, opus eius ab eo.* 28. c. Porro uerba illa, *donec aspiet dies, & inclinentur umbræ,* Magnam præferunt Eccl. fiduciam, & spem, quibus se ipsa confirmat, non tamen contra

Herodis, & iudeorum, quib. nunc afficitur, iniurias; sed et contra omnes omnium persequutiones, quib. nouit se assidue exercendam, quam diu tenebricosarum potatum tenebrosa huius seculi nox sit duratura. Hanc tamen fiduciam, & spem quia in uno Christo repositam habet, illum orat in omnibus periculis sibi adesse, qui solus potest, inuitis, & conculcatis Principibus omnibus, & inferioribus potestatibus suis umbris Christi radios prohibere, & a pijs sua nocte diuidere annitetur. ceu caprea & hinnulus per montes, & colles diuisionis saliendo, atque transiliendo, ad se raptim accurrere. Io-
sue 7. sue quoque postquam in expugnatione urbis Ierico presentem sibi adesse Deum intellexisset, ac certam inde spem concepisset, de reliquis Cananæorum urbibus pariter capiendis, ubi longe præter eam spem a ciuibus urbis Hai suum fortiter repulsum, & cæsum uidisset exercitum, tristis admodum una cum senioribus, & uniuerso populo asperso puluere capite, tota ea die proiectus coram arca Domini sic orasse legitur, *Heu Domine Deus. Quid uoluisti tradere populum istum Iordanem fluiuum: ut traderes nos in manus Amorreorum, & perderes? minam ut cepimus, mansissemus trans Iordanem. Mi domine Deus, quid dicam uidens Israelem hostibus suis terga uertentem? audient Chananei & omnes habitatores terræ, & pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen nostrum de terra. Et quid facies nomini tuo magno? Hoc uero fuit orare Dominum, ut rursus adesset, & opem ferret populo Israelitico ad eam urbem expugnandam, ut nuper adfuisset in expugnatione urbis Ierico: & quotiescunq; opus esset, donec dies illa uenisset, qua populus ille tota terra patribus suis promissa pacifice potiretur, subactis omnibus Regibus, qui ceu umbræ latiferæ eos obruerent niterentur. Id quod tandem contigit sub Salomone, cuius regnum typus fuit pacifici, & æterni Regni Christi. Quemadmodum ab eloquentissimo uate Dauid describitur ps. 71. ubi inter reliqua eius Regni miracula illud refertur. *Et adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruiet ei.* Alij putant, Ecclesiam hoc loco Christum orare, ut se e cælis frequenter reuisat, quo ipsa iniuncta sibi munia feliciter obeat: & tum suam tum eorum quibus prædicatum est Euangelium, meritem plenius illustret, tantisper dum obscuræ cognitionis nox progreditur, & illa spirat dies, quum iam ipsum non per speculum, & per ænigma, sed manifeste, ut eidem nota est, pariter & ipsa cognoscat, & contempletur.*

Caput III.

In lectulo meo per noctem quasiui, quem diligit anima mea: quasiui illum, & non inueni.

Surgam, & circuibo ciuitatem: per uicos & plateas quæram, quem diligit anima mea, quasiui illum, & non inueni.

Inuenerunt me uigiles, qui custodiunt ciuitatem: num quem diligit anima mea mea, didistis?

Paululum quum pertransissem eos, inueni, quem diligit anima mea. Tenui eum, nec dimittam eum, donec introducam eum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Sponsa

1 Sponsa iam tertio experta presentem in magnis periculis sponsi sui opem, & fauorem beneuolum, magis ac magis sibi persuadet illum suum perpetuum fore uirum: & uocatum in omni periculo semper affuturum. Quare sic persuasa laudat presentem sortem suam. Ac memor interim sapientis esse, tempore prosperæ fortunæ, aduersæ quam euaserit, meminisse, ne rebus secundis insolescens, in pristinas calamitates rursus incauta incidat: ne ue suorum malorum immemor, alienis non tangatur. In quantis olim uersata fuerit malis, quanta pertulerit amoris incommoda, reuocat in memoriam, quum quadam nocte hunc eundem, quem sibi accubare credebat, sponsum in lecto quæreret: ubi quasiuum nusquam esse deprehendisset, sed se clanculum relicta abiisse; quibus amoris facibus agitata è lecto surrexit, & intempesta nocte per urbis uicos, & plateas aberrans bacchanti similis dilectum suum perquisierit, atque eo non inuenito, quam impatiens amoris, & absentia, excubias & custodes urbis in quos incurerat, rogarit: num ipsis forte fortuna charissimus sibi sponsus uisus esset? quibus nihil certi de eo responditibus, præteritis, paulopost diu multumque quasiuum inuenit. Quem igitur tunc inuenit, ait se præhendisse, & fortiter complexum post hac sic retinere constituisse, ut ipsum non prius sit dimissura, quam in matris suæ domum, & intima usque penetralia introduxerit. Dolens nimirum matris suæ vicem, & aduersam fortunam, quam ex superiore sua infelicitate possit æstimare. Hanc nos allegoriam sic nobis uidetur posse explanare; si noctem interpretemur, ignorantiam iustitiæ Dei, & infidelitatem Iudaicam, quæ prima temporis gratiæ initia Zacharias sic adumbravit, *in illa die non erit lux: sed frigus & gelu.* Lectum autem, legem Mosaicam perperam a Iudæis obseruatam, & suis impijs, ac superstitiosis traditionibus uiolatam; in qua tamen ipsi conuiescerent, & uelut in lecto omnium securi dormientes, spem consequendi iustitiam, & Dei fauorem promerendi collocarent. Quod fecisse scribas, & Phariseos arguit in hunc modum Christus in Euangelio, *Ue uobis scribae, & pharisei hypocrite, quia decimatis mentam, & anethum, & Cuminum: & reliquistis, quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem.* Et toto eo capite, ac sepe alibi, & eo præsertim loco. *Hypocrite bene de uobis prophetauit Isaias dicens, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me: sine causa colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum.* & Paulus, *Si tu inquit iudeus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem eius, & probas utiliora, instructus per legem, &c.* tandem subiungit, *Qui in lege gloriaris, per legis præuaricationem Deum inonoras? nomen enim Dei per uos blasphematur tota die inter gentes.* Et alibi. *Ignorantes inquit, Dei iustitiam, & suam uolentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.* & rursus. *Israel inquit, sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quoniam tanquam ex operibus, & non ex fide.* Hæc denique lex sic uitiata a scribis, & phariseis, & inde falsa quasiuita iustitia fucata, & hypocritica, illud est mendacium, quod iam olim ipsis exprobrauerat Isaias, & uehementer eos errare admonerat, qui putarent sibi eo mendacio tutis, nihil ab extraneis malis, quæ ipse uentura prædiceret, immiure periculi.

Hic est lectus, in quo nunc dicit sponsa se sponsum suum quasiuisse nocte, nec tamen inuenisse. Nempe in nocte ignorantia iustitiæ Dei, quæ est ex fide; quæ quidem ignorantia obrutos fuisse Iudæos incredulos, docet Paulus. Hoc est stratum, quod angustatum fuisse, nec duos capere potuisse, nempe sponsum cum impia Synagoga prædixit Isaias; hoc experimentum fucata iustitiæ, quod duos il-

Ios non potuit operire coram Deo. *Nos estis*, inquit Christus, *Scribis & pharisæis, qui iustificatis vos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra, quia quod hominibus altum est, abominabile est coram Deo.* Hi ipsi pharisæi, & legis doctores, sunt vigiles & custodes ciuitatis, quorum hic fit mentio: Nempe, Ierusalem, aut uerò Synagogæ, quæ olim fuerat ciuitas Dei: & pro cuius excubitoribus & custodibus haberi volebant, cum nihil minus essent: immo uero cæci, cæcorum duces, ut illis Christus exprobrauit: & qui tulissent clauem scientiæ, cum tamen ipsi in Regnum cælorum non intrarent, nec alios volentes intrare permitterent. Quales etiam uigiles descripsit Isaias eorundem prædicens uastationem c. 19. in hæc uerba *Desecit qui preualabat, consumptus est ill. Jos, & consumpti sunt omnes, qui uigilabant super iniquitatem.* Aut iuxta heb. uigiles concupiscentiæ. Namirum, qui suis tantum uigilarent cupiditatibus. Erant enim pharisæi auari, ut testatur Euangelista. Qui peccare faciebant homines in uerbo, si in falsa doctrina, ut est illud Corban, cum etiam obfistebant prædicationi Christi, & Apostolorum. Et argumentem in porta supplantabant; Nempe publice traducunt eos. Christum & Apostolos calumniabantur, & tandem interemerunt: & iustum declinauerunt, sed frustra, & longe contra spem suam. Inciderunt enim in manus Romanorum, quos se euasuros sperauerant iustum interficiendo. Hos rogat sponsa de dilecto, hoc est, de Christo; nec tamen quidquam certi ab eis potest discere, tanta est in eis rerum diuinarum ignorantia; quantam etiam futuram idem Propheta 28. cap. prædixerat his uerbis. *Sacerdos, et propheta nescierunt præ ebrietate, Absorpti sunt a uino &c.* & 29. cap. Post multa inquit, *Et dixit Dominus, eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificant me: cor autem eius longe est a me: & timuerunt me mandato hominum, & desiderijs: ideo ecce, ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & suspendo: peribit enim sapientia a sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur.* Atque hæc ignorantia in causa fuit, ut uigiles illi offenderent, ut Paulus testatur, in lapidem offensionis: de quo eodem loco apud Isaiam dicit Dominus, *Ece ego mitto in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, preciosum, in fundamento fundatum.* Nihil mirum igitur si uigiles isti rogati nihil de dilecto, qui ipse est lapis ille angularis probatus & preciosus, responderent; denique qui rogant illi sunt surdi & cæci, rutes & pauperes, qui prædicationem Euangelij obstinato animo non repulerunt; de quibus eodem loco apud Isaiam legimus. *Et audient in die illa surdi uerba libri, & de tenebris, & caligine oculi cæcorum uidebunt. Et addent nitentes in Domino letitiam, & pauperes homines in Domino exultabunt.* Iam ergo hi sunt, qui cum exultent de gratia Dei, quod relicto mendacio, & falsa spe scribarum, & Pharisæorum uigilum cupidorum, ad lapidem fundamentalem, & spem solidam Iesum filium Dei peruenierint, sponsum suum inuenierint, ad ipsum se receperint, ipsum præhenderint per fidem, spem & charitatem; in quo tanquam in solido fundamento domus Dei, consistendo, flagellum inundans, exercitus & acies Romanorum, cum uenerit, tuti euadent; inducuntur hoc loco miseram suam sortem pristinam commemorantes eodem, quod Ephesius Paulus dat, utentes consilio. c. 2.

Ne si (ut fere fit) humilitatis suæ, & miseriarum obliuiscatur sponsa, ingenti honore, quo præter meritum suum donata est, insolentior reddita, in miserorum contentum abutatur, et incauta rursum a sua dignitate excidat; sed utraq; inuicem collata fortunata, ex super ioris infelicitatis magnitudine præsentis felicitatis amplitudinem,

&

& Dei erga se bonitatem incredibilem iuste æstimans, suam satagat retinere dignitatem: ac cognatos suos iudaos in extremam delapsos esse miseriam dolens, inde eos abstrahere, atque ad eosdem honores secum euehere, omni ope annitatur. Prædicit. n. iam hoc loco Spiritus sanctus per Salomonem, extremum illud synagogæ repudium, & eiusdem rursum cum viro suo Christo reconciliationem; quemadmodum multo post tunc per prophetam suum Oseam prædixit hoc ædito oraculo, *Dies multos expectabitis me. Non fornicaberis, et non eris uiro: et ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege & sine principe, et sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc reuertentur filij Israel, & querent Dominum Deum suum, & David Regem suum: & pauebunt ad dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.* Quæ. n. futura prædicuntur hoc oraculo, ea Iudæis accidisse uideamus, ex quo tunc Christus aduenit: natus est. n. ille, quum omnis rerum Iudaicarum potestas ad Herodem Regem alienigenam delata fuisset. Desijt esse Christi populus Synagoga (quemadmodum prædixerat Daniel) quum Christum negauit: & falsis cōfictis criminibus, in crucem adigit, nec alium se habere regem præter Cæsarem, Stentoreâ uoce proclamauit. Tunc namque; tametsi non propterea quod fornicaretur cum Idolis (ut sæpe antea) repudiata est, quia tunc in mortem uiri sui machinata fuisset, sine uiro cepit agere. Item & sine sacrificio, iam inde a morte Christi, qui sui oblatione confirmato nouo testamento, uetus cum omnibus suis sacrificijs, & cæremonijs abrogauit. In dimidio namque; ultimæ earum hebdomadarum, quas Angelus numerat Danieli, occisus est Christus, quo tunc idem Angelus fore præmonuerat, ut hostia deficeret, & sacrificium: sed tunc maxime sine Rege & principe agere, ignaueque sine sacrificio, & altari, sine Ephod, & Theraphim sedere deprehensa est, quum duce Tito euerfa urbe, & incenso templo (extra quem locum sacrificare Iudæis nefas est) captiui Romam abducti sunt in triumphum Principes Iudæorum, & reliqua turba in diuersas orbis partes miserè distracta, in seruitutem redacta fuit: in qua iam uicesimum octauum supra millesimum quingentesimum annum agit ob necem uiri sui Christi repudiata. Nam quantum alienarum fuerit Iudæorum gens ab idololatria (ne huic flagitio ut sæpe olim, possint ascribere præsentem, & diuturnam captiuitatem) ingentes clades (quas a Romanis pertulisse populum Ierosolymitanum, dum omnibus uiribus obfisteret, ne Cæsarem imagines in templo collocarentur, Iosephus, & alij plerique; auctores grauissimi referunt) satis indicant. Quin & ad hæc usque; tunc eius quidem sceleris puram, veteris tunc parricidij ream, ubique; terrarum gentem illam perferuere certum est: unde sub finem sæculi, quum plenitudo gentium intrauerit (ut Paulus testatur) mater Synagoga filiarum suarum ecclesiarum Christianarum opera ad meliorem mentem reuocanda est: & Christo sponso suo (ut hic ipse Salomonis locus ostendit) reconcilianda. Postquam igitur Christus sua prædicatione, & morte nouum testamentum, & pactum confirmasset, omniaque; sacrificia, & quæcunque ad testamentum & pactum uetus spectarent, consumasset; Iudæi qui in ea lege obseruanda repulso Euangelio, & nouo fœdere; iustitiam suam constituerent, iam tamen sine Christo esse ceperunt, ac uana spe testamentorum promissionis se alentes, ibi illum frustra querere, ubi maiores eorum uenturum, quasi præsentem per fidem inuenire, & sub ea fide iustificari consueuerant. Tunc certe intellexerunt, ut superius ostendimus, eo angustatum fuisse suum illud stratum, nec in eo lectulo inueniri posse sponsum. Id uero qui benenati erant, quum per ignorantiam primum peccassent, deinde uerò ad expiandam culpam natura duce, & præueniente trahenteque; ipsos Dei gratia, Christi

P 4 stum

stum diligendo, primi deprehenderunt. Bene natos porro intelligo uiros alioqui
 Act. 2. pios, & electos, quales multos per id tempus fuisse Ierosolymis Lucas memoriae
 prodidit, quos etiam Isaias loco iam citato mites appellat, & pauperes. Hi namq;
 quum per ignorantiam teste Petro id fecissent, quod impij eorum principes scien-
 tes & prudentes fecerant per malitiam, ad aduentum Spiritus sancti attoniti, atque
 ob stupenda Apostolorum dicta, factaqueq; conterriti, ex alto infidelitatis ueter-
 no excitari potuerunt: & quod ex operibus sectando legem iustitiæ, iustitiam, quæ
 Rom. 9. Christus est, amisissent, ut Romanis scribens Paulus admonuit, deprehendere.
 Ad has itaque sponsi uoces excitata illa multitudo, quasi inclamantem in aurem
 Eph. 5. Christum audiret, *surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus*: se-
 cum dicere uisa est: *in lectulo meo per noctem &c.* Tunc uero uiri illi, qui e lecto le-
 gis furrexissent, Christum sedulo quæsisse uidentur, quum ad Petrum, reliquosq;
 Apostolos se contulerunt: & præteritis suis legisperitis, quam Apostoli per sacra
 Act. 4. oracula ad Christum monstrassent uiam, sunt ingressi. Tunc enim legimus super-
 uenisse Sacerdotes, & magistratus templi, & saducæos dolentes, quæ illi docerent po-
 pulum in Iesu resurrectionem ex mortuis. Hi namq; cum miserint manus in Apo-
 stolos, & eos in uincula coniecerint, uigiles illi fuisse uidentur, qui piam illam mul-
 titudinem per uicos & plateas ciuitatis Christum quærentem inuenerint, & ab ea
 Math. 23. inquisitione prohibere conati sint. Quem illis morem inueteratum fuisse iam olim
 Christus prodidit, quum eam ob rem eos diris deuouit, quæ Regnum cælorum ante
 homines claudere instituisent, & de quibus (ut paulo ante diximus) Isaias prædi-
 xit, quæ errare facerent homines in verbo. Cuius etiam farinæ homines illos impios
 fuisse, par est credere, qui in die Pentecostes, ut pios homines varia linguarum ge-
 nera admirantes a via ueritatis seducerent, admirandum Dei donum imprudenti
 Act. 2. risu, & fanna excipere, ac quo magis illis fidem abrogent, sobrios Christi discipu-
 los ebrietatis, pari qua antea procacitate præceptoræ, publice infimulare ausi sunt.
 Ipsi ebrietatis, & voracitatis accusandi, quos iam Christus conuicisset, tanquam
 hypocritas prætextu longæ orationis in domos uiduarum irrepere solitos, & ma-
 le credularum muliercularum substantiam deuorare. Ab his populum tanquam a
 Mar. 13. legis doctoribus certum aliquid de Messia quum audire expectaret, uisus fuit sic
 Mat. 15. rogare. *Num quem diligit anima mea uidistis?* At ipsi nullum roganti populo respon-
 Act. 5. sum dedisse feruntur. Erant enim (ut iam antea Christus admonuerat) Duces cæci,
 & homines scripturarum ignari: quorum etiam ignorantiam, & ignauiam multo
 ante Isaias traduxerat in hæc uerba. *Speculatores Duces cæci omnes: Nescierunt uni-
 uersi, canes muti non valentes latrare: uidentes uana, dormientes, & amantes somnia, & ca-
 nes impudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam.* Et iam
 Eesai. 29. tum ad illa tempora uentum erat, quæ eundem uatcm annotasse retro ostendimus.
 His igitur præteritis, fortiterq; spreto mutis & cæcis speculatoribus, & custodib.
 Amos. 8. ad Apostolos quum se cõtulissent illi & pauperes, turba illa famem & sitim non pa-
 2. Cor. 3. nis & uini, sed audiendi uerbi Dei patiens, illis ducibus, quos Deus idoneos fece-
 rat ministros noui testamenti, non literæ sed spiritus, quiq; reuelata facie gloriam
 domini specularentur, diu multumque quæsitum Messiam inuenit, sic & Paulus
 præteritis, neglectisque Principibus sacerdotum cum literis & mandatis, quæ ab
 illis accepisset, Christum per fidem inuenit, per charitatēprehendit, ac continuo,
 quum ingressus Synagogas (ut Lucas memorat) Iesum Filium Dei esse prædicaret,
 Act. 9. tantum non dixit. *Paululum quum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: Te-*

1 *mi uel prebendi eum, nec dimittam illum donec introducam eum in domum matris meæ, &*
in cubiculum genitricis meæ. Quem eundem animum tota illa præ se tulit Ecclesia, *Act. 9.*
 quæ (ut est in Actis) quum non cessaret omni die in templo, & circa domos docere,
 & euangelizare Iesum Christum, effecit; ut uerbum Dei cresceret, & numerus
 discipulorum Ierosolymis ualde multiplicaretur, adeo, ut etiam multa Sacerdotum
 turba fidei obediret: quum etiam ob grauem persecutionem ob necem Ste-
 phani subito exortam, omnes præter Apostolos pulsi Ierosolymis, & per regio-
 nes Iudææ dispersi pertransirent euangelizantes uerbum Dei. Tunc enim ad præ-
 dicationem illorum recipientibus Christum plebeijs Synagogæ domesticis, in do-
 2 mum matris suæ sponsum suum Christum introduxit Ecclesia: recipientibus uero
 eundem etiam sacerdotibus, qui Synagogæ erant a consilijs, & maxime familiares,
 quasi in eiusdem cubiculum, & intima usque penetralia. Totus itaque hic locus re-
 cte quadrat in Ecclesiam, si hæc ipsi tunc dicta putemus, quum perpetua oratione
 sua, & fide firma innixa, Petri liberationem a Christo impetrauit. Tunc siquidem
 ipsa ad tantæ rei miraculum stupens, cepit secum cogitare, quanta esset perpetuæ
 orationis uis, & efficacitas: ac quam multa de fide, & oratione præsens ille dixisset,
 secum reputare. Et illud maxime collegimus in Marci Euangelio, *Quæcumq; oran-*
 3 *tes petitis, credite quod accipietis, & conuenient uobis.* Vnde persuasa uirtute fidei, & ora-
 tionis suæ Petrum iam secundo liberatum fuisse e carcere, Saulum acerrimum antea
 hostem suum, iam strenuū datum sibi esse propugnatorē, Herodem Regem cerui-
 uicib. suis imminentem, male perijisse, & quæcumq; deniq; hæc in maximis pe-
 riculis uersanti prospera euenissent, fidei, & orationi esse tributa; illum post hæc
 usum & utilitatem ex fide in Christum, & oratione se capturam sperat, ut ibi quasi
 in lecto suo omnium securam cubare possit, & conuiescere, ubi sponsum suum in
 similibus periculis, & quæcumque per huius sæculi noctem possint accidere, præ-
 sentem semper & fauentem sit habitura. Longe aliter quàm olim, quum se ex le-
 ge & legis operibus iustitiam, & Dei fauorem emereri crederet: ac sic persuasa, in
 4 lege Mosaica ceu in lecto suo, unà cum matre sua Synagoga cubaret. Alij hæc in-
 terpretantur de Ecclesia gentium ad Christum iam plene congregata, quæ præter-
 ritam ignorantiam suæ noctem memoria repetens, quum se inde usque ab occasu
 Adami errare, & duce ratione ueluti per somnium in huius uitæ uoluptatibus sum-
 mum bonum frustra quærere animaduerteteret, e uoluptate resiliens orbem pera-
 grare instituit: Et ad sapientes, tum sacros, qui arctiorem uiuendi rationem te-
 nerent; tum profanos, qui liberioris uitæ institutum sequerentur, ut certum ali-
 quid de uia ueritatis ab illis audiret, conferre: Nunc tandem, quod ab Aposto-
 5 lis præuenta sit, perque illos in uera religione progressa, Christum inuenit, ue-
 hementer gaudeat: Et inuentum ac prehensum pertinaciter complecti statuat,
 donec matri suæ Synagogæ id præstet officium, ut illum ipsum ad eam sua prædi-
 catione reconciliatum introducat. Id quod extremis temporibus futurum sit, *Rom. 11.*
 nempe quum plenitudo gentium intrauerit: tunc enim ut Paulus prodidit, om-
 nis Israel saluus fiet.

*Adiuuro uos filia Hierusalem, per capreas, ceruosque campo-
 rum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ip-
 sa uelit.*

Reconciliatus sponsus sponsæ matri opera & diligentia filia, inq; matris domum, & intima vsque penetralia introductus, cupit una cum sponsa ibidem quiescere, & somnum capere. Feminarû tñ Hierosolymitanarum inuidiam, & improbitatē metuens, quas reconciliationem hanc iniquo animo ferre animaduertit, ideoq; nouas turbas, & noua rursus moliri disidia, easdē ne spōsam excitēt, neue antequā ipsa uelit, euigilare compellant, ijsdem uerbis, ut paulo ante, adiurat. Quod autē de sponsa dicit, hoc ipsum de se quoq; dictum uult intelligi. Sunt qui hanc adiurationem sponsæ tribuant, quæ cum introduxerit sponsum in domū matris suæ, & vsq; in cubiculum genitricis suæ, fatagat, ne dormienti illi quisquam obstrepat. Nos uero ne a uulgata lectione discedamus, hæc uerba sponso tribuimus, quorū allegoriam ex Actis Apostolorum facile est explicare. Progressus. n. historię illius ostendit Ecclesiam, nempe Petrum, reliquosq; Apostolos, & discipulos, qui tum Iudæis Christū prædicabant, sua prædicatione Christum introduxisse in Synagogę domū & intima penetralia, cum fidē in ipsum, tum plebeijs, tum et sacerdotib. persuaserunt, in quorum animis ipsi percuperent unā cum Christo ceu in domo & cubiculo matris suæ somnum capere. Sic. n. in Actis de Petro reliquisq; discipulis memoriarū proditum est. *Omni autē die non cessabant in templo, & circa domos docentes & euangelizantes Iesum Christum.* Et paulo inferius. *Verbum crescebat, & multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde. Multa etiam turba sacerdotum obediabant fidei.* Tunc sane Christus, ut antea, & internis admonitionibus & externa prædicatione Euangelij, & stupendis signis, quæ per Apostolos dabat, satis indicauit, se uelle simul cum sua Ecclesia inter Iudæos agere, & in eorū animis uelut molliter, & summa cum pacē cubare. Peruicaces uero, importunosq; adiurare, ne dilectam suam Ecclesiam, seq; unā cum illā persequerentur. Quod ipse aperte dixit Saulo, cum de cælo clamaret, *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et hoc sub indicauit Spiritus sanctus, cuius consilio hoc loco dictio illa *אמור* amor latine, posita est. Quæ appellatio Christo in primis cōpetit. Is. n. cum Deus sit, charitas est, ut affirmat Ioannes. Communicat autē ipse hanc appellationem cum dilectæ suæ Ecclesie, ut lucis appellationem, & alias sibi proprias. Eas igitur filias Hierusalem adiurat sponsus per ca preas, ceruosq; camporum, nempe per cælestes suos exercitus, quos ultores scelearum ipsi imminere interminatur. Ut superiore loco, & in Euangelio sub regis illius parabola, qui cum nuptiale conuiuium instruxisset filio suo, iratus inuitatis, propterea q; non tantum venire recusassent, sed etiam seruos regios, per quos inuitati fuerant, contumelijs affectos, atq; adeo filium ipsum occidissent; missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem ipsorum succendit. Tametsi. n. Hierosolymitanum excidium, & gentis Iudaicæ, quæ ex diuersis orbis partibus Hierosolymis per id tempus concludenda esset, cladem a Romanis ædendam Christus ea designat parabola, ut clarissimis placet interpretibus; nihil tamen uetat, quin ex Origenis sententia, Angelorum quoq; agmina Regis æterni exercitus, quibus ultoribus tam græues Deus de Iudæis penas sumptur, intelligamus. In hominibus enim, ut ille existimat, omne iudicium per Angelos exercetur. Communis sententia est, Christum, quum se per ecclesiam gentium in Synagogam introducendum fore audit, Iudæos adiurare, ne eam impediunt. Eadem uero hic uti adiurationis formula, qua retro usus fuit, ut uel inde parem se utriusque ecclesię testetur curam gerere.

FINIS LIB. II.

COS:

COSMÆ DAMIANI HORTOLANI

COMMENTAR.

In Canticum Canticorum Salomonis,

LIBER III. ACTVS III.

Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut uirgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & uniuersi pulueris pigmentarii?

3 **Q**UANTILIS Ecclesiæ cum Christo coniunctio, Christi triūphus ingens nouæ nuptiæ pulchritudo, insignesque uirtutes, & fortia facta hoc tertio actu anigmaticòs describuntur. Adiurauerat quidam scæminas Ierosolymitanas Sponsus, religioneque obstrinxerat, ne cubantem in conclauis matris suæ sponsam excitarent, neue in tempestiue cogere euigilare. At illæ inuidiæ uelut estro agitata, ad conclaue obstrepere, tumultuari, in aurem anus oggannire, & de sponso male loqui non destiterunt; donec illa excitaretur, turpiterque excluderetur. **4** Tantam igitur impietatem indigne ferens sponsus, relicta vrbe populosissima, longeq; cultissima, exualta & horrida eremo puellam forma egregia, & ætate integra sibi asciiuit; atque in detrita & annosæ uetulæ locum sibi adiunxit sponsam. Hanc quū uidet prior sponsa in nuptias & thalamum sponsi uocatam, præter omnium spem accedere, uehementer admiratur, & ab exquisitis suffimentis commendat magnifice. Est autem mira amplificationis uis in eo sita, quod non olentem modo suffimenta dicere satis habet, sed ipsamet suffimenta uocat. Quod enim nostra æditio habet, sicut uirgula fumi, in Hebræo est *עֵשֶׂת הַתְּבַרְבָּרִים* id est, ceu columnæ, aut ceu palma fumi, nempe euaporationes fumidæ, quæ in sublime eleuantur in modum palmarum altissimarum; qualia sunt suffimenta, quæ ex maxima copia myrrhæ, thuris, reliquorumque id genus aromatum, opera pharmacopoliæ intritorum, quum adolentur igni, magno impetu in altum sese attollunt. Quod etiam exprimit subiuncta dictio *עֵשֶׂת הַתְּבַרְבָּרִים* ex suffitu, pro quo nostra æditio habet ex aromatibus. Illud præterea uehementer auget admirationem, quod (ut in Hebræo est *עֵשֶׂת הַתְּבַרְבָּרִים*) ascendere de deserto recens nupta uideatur exquisitissimis odorata & culta suffimentis: unde nihil excultum, aut ad uoluptatem comparatum, sed inculta omnia, & horrida prodire solita sint. Belle uero conuenit hæctenus huic dramati cum parabola illa nuptiarum, quam Matthæus & Lucas conscripserunt. Quas enim para- *Mat. 22.*
bola

Luc. 14.

hola Euangelica designat nuptias, nempe coniunctionem humanæ naturæ cum diuina in Christo; Dei filio, & primigeniæ Ecclesiæ per fidem & charitatem cum eodem desponsationem, luculenter ad hunc vsque locum hoc epithalamio celebravit Salomon, qui & tempus ipsum nuptiarum initio huius capituli expressit. Noctem scilicet, hoc est tenebrosa illa & extrema tempora, quum Synagoga destituta viro & contempta sederet. Quo etiam spectans Lucas conuiuium nuptiale, quod Matthæus nihil ab eo dissentiens prandium uocat, cœnam appellauit: nam ut iam ex Gregorio annotauimus, cum ad horam nonam apud antiquos prandium fieret, ipsum quoque prandium cœna uocabatur. Qui etiam in Euangelio serui miti dicuntur uocatum inuitatos ad nuptias, cum & ipsi pars sint illius Ecclesiæ, hic sub persona eiusdem sponsæ inducuntur, cuius maxima cura sit, & studium pertinax sponsum suum in domum matris suæ & usque in conclaue introducere. Quod officium quamuis prima specie diuersum uideatur ab eo, quod seruis suis in Euangelio rex iniunxisse dicitur, Nempe ut inuitatos in domum Regiam inducât: qui tamen consilium spiritus sancti penitus inspexerit, idem prorsus esse cognoscet. Nam cum ea mens sit regis, nimirum Dei patris, ut multitudo Iudæorum primò uocata, quæ ad nuptiale conuiuium, hoc est ad Euangelicam doctrinam, & spiritus sancti dona perfruenda conuenient, per fidem & charitatem cum ea, quæ iam ipsius filio coniuncta est, in unum corpus mysticum coalescat: & eidem sponso pariter nubat, ac copuletur, cum ea demum congregatio tum populi, tum etiam sacerdotum, qui crediderunt, in domum Regis opera seruorum introducitur: tunc sane & in matris domum ac penetralia, hoc est in populi, & sacerdotum animos, quæ domus & penetralia matris Synagogæ sunt, Sponsus a sponsa introducit. Impietas præterea Iudæorum, qui primi uocati seruos regis male multarunt, satis hoc dramate significatur, quum sponsum feminas Ierosolymitanas, ne sponsam excitent, ne ut cogant euigilare, obtestatur. Quin & eadem obtestatio per capreas, ceruosque agri, penas quas illos pro tanta impietate duros parabola explicatius comminatur (ut nos proxime ostendimus) subindicat. Denique cum hoc loco inducitur noua nupta omni suffimentorum genere odorata in Salomonis thalamum de deserto cum magna prioris sponsæ admiratione ascendere, congregationem illam ex gentibus prædicatione Apostolorum, reliquorumque Apostolicorum hominum in spirituales Christi nuptias ascitâ intelligimus; postquam alijs eorum interfectis, alijs summa cum ignominia repulsis, Iudæa tanto se honore indignam reddidisset. Quod ipsum parabola significat, cum alijs contumeliose interfectis, alij iubentur serui egredi ciuitatem, & quoscunque per exitus uiarum, & sepes inuenerint, in domum regiam cogere. Quum igitur Apostoli alijque discipuli Christum in Synagogis iam multo tempore prædicassent; & in Iudæorū animos ut introducerent, omnem dedissent operam: ac ne illum a se reijcerent, inhumaniterve excluderent, ingentium malorum metum, religionemque ipsis iniectissent; incredulitate tamen, & improbo ipsorum zelo cæsis alijs, ut Stephano & Iacobo, alij summa cum ignominia unâ cum Christo repulsi, coacti sunt relicta Synagoga matre sua implacabili & inhumana, transire ad gentes, quas Christo sponso suo desponderent. Sic enim legimus Paulum, & Barnabam dixisse Iudæis Antiochiæ Pifsidie habitantibus. *Vobis oportebat primum loqui uerbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis uitæ æternæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus. Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extre-*

tre-

1 tremum terræ. Audientes autem gentes gauisa sunt, & glorificabant uerbum domini: & crederunt, quotquot erant præordinati ad uitam æternam. Sic etiam legimus postquam Stephanus lapidatus fuit, & unâ cum sponso crudelissimo reiectus, *Facta est autem in die illa perquisitio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Indee & Samarie, præter Apostolos. Igitur qui dispersi erant pertransibant euangelizantes uerbum Dei. Philippus autem descendit in ciuitatem Samarie & prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ eius, quæ a Philippo dicebantur, unanimes audientes, & uidentes signa, quæ faciebat. Et paulum post, quum uero credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei, baptizabantur uiri, ac mulieres. Ac tunc quidem scissæ sunt aquæ charismatum Spiritus sancti in deserto, & torrentes in solitudine; ut prædixerat Isaias cap. 35. Tuuc iuxta eiusdem prophetæ oraculum uersum fuit desertum in charmel, translatis nimirum aquis illis a Synagoga, quæ iniqua olim ferax fuerat bonorum operum, & fructuum iustitiæ, uelut Charmelus bonorum frugum, in Gentilem Ecclesiam, ad illa usque tempora instar aridæ & horridæ solitudinis uerbis uitiorum dumtaxat, & uniuersæ improbitatis spinis obsitam. Hac igitur occasione discipuli Christi, & maxime Paulus, & Barnabas cum fidem inter gentes longe lateque propagassent; easdemque gentes Spiritus sancti donis, uitæ puritate, atque omni uirtutum genere, omni officio ac pietate adornassent, Christum pie, sancteque colentes; id admirati Iudæi, iam ante ad Christum conuersi, auditis, quæ Petrus a Cornelio reuersus pro se respondisset (ut in Acta relatum est) tacuerunt: & glorificauerunt Deum dicentes, *Ergo & gentibus dedit Deus penitentiam ad uitam?* Relatum & illud in Acta est: *Quod Paulus & Barnabas pertransibant Phenicem, & Samariam narrantes conuersionem gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Quum autem uenissent Ierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, & ab Apostolis, & senioribus annunciantes quanta Deus fecisset cum illis in gentibus. Hanc ipsam gentium conuersionem quatuor illa animalia, & viginti quatuor seniores coram agno prostrati, & habentes singuli citharas, & phylas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, hoc nouo Cantico, celebrant in Ioannis Apocalypsi. *Dignus es domine accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo et natione: & fecisti nos Deo nostro regnū, & sacerdotes, & regnabimus super terram.* Ac tunc demum uirgines illæ in Regis palatium adductæ fuisse, eidemque nupsisse uisæ sunt, quas Regiæ per fidem & charitatē proximas, postquam prior illa nupsisset, cum lætitiâ, & exultatione adducendas fore Regiæ psaltes olim cecinisset. Quamobrem eo admirando spectaculo in maximam admirationem, ac lætitiâ raptâ prior sponsa exclamat, *quæ est ista, quæ ascendit de deserto? & c.* Quam uero inculta, & horrida fuerit olim eremus, unde hæc tam culta, & omni ornatu ac dignitate splendens ascendit congregatio, Paulus describit Ephesius. Nempe quæ extra ciuitatem, & rempubl. Israeliticam sita fuerit, Christo inuisa, omni spe patrum promissionis, atque adeo ipsomet Deo, qui de ingentibus promissis cum Israelitis pactus esset, destituta. Frequentia item & Deo gratissima inde in sublimem instar uirgulæ fumi vel palmarum attolli thymiamata idem docet, in hanc sententiam scribens ad Romanos. *Audacius autem scripsi uobis fratres, ex parte, tanquam in memoriam uos reducens propter gratiam, quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Iesu in gentibus: sanctificans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto. Et Romanos idem hortatur, ut exhibeant corpora sua hostiam***

Isai. 49.
Acto. 8.

Acto. 10.

Apo. 5.

Eph. 2.

Rom. 15.

Rom. 12.

Philipp. 2. stiam uiuentem, sanctam, Deo acceptam, qui sit gentium cultus cum ratione Deo redditus. & Phippensibus gratulatur, quod ipse super hostia, & sacrificio fidei illorum immolatur. Et quæ illi misissent per Epaphroditum munera, hostiam acceptam, & placentem Deo in odorem suauitatis appellat. Porro hæc omnia spirituum sacrificiorum genera Myrrhæ, & Thuris, reliquorumque aromatum contritorum, & igni adustorum collatione ideo significantur, quod ut illa nisi conterantur, & igni adoleantur, suffitum nullum faciunt, nec suauem suum odorem diffundunt; sic & fides, spes, charitas, cæteræque virtutes Christianorum, & pia opera, atque orationes, non ante percipiuntur, hominesque, ac Deum afficiunt, quam varijs persequutionibus, & iniurijs ipsi contriti, & tribulationis igni impositi fuerint, & accensi. quemadmodum primis illis temporibus contritos, & accensos uisus se legimus heroes illos, & inuictos martyres, quum fortissimo, infra quoque animo iniurias, extremaque supplicia ab impijs illata, in gratiam Christi ferrent, atque ijs ultro se obijcerent, bonorum suorum iacturam libenter facerent, orationi instarent, fidem interriti profiterentur, & sicut oues victimæ destinatæ, pura sanctaque corpora sua Deo exhiberent, se totos in thymiamata uersos ex igni tribulationum ceu palmas altissimas, in sublime usque ad Dei conspectum attolentes. Quem cultum Deo ut redderent, Reges, & Sacerdotes a Christo fuerant constituti. Hoc uero Iudæi ut crederent, nulla ratione adduci poterant. Multi nimirum persuasi ex Mosis oraculo perperam intellecto, solam Israeliticam gentem de cunctis populis in Dei peculium, Regnum Sacerdotale, & gentem sanctam selectam fuisse; quum nondum mysterium illud intelligerent, quod Paulus deinde euulgauit; solos promissionis filios, & qui fidem Abraham, & Israelis, eorumdemque mores imitarentur, & ad uium exprimerent, eos demum legitimos censeret illorum filios, atque hæredes: eaque ratione gentes unam cum Iudæis factas esse coheredes, concorporales, & participes promissionis Dei in Christo Iesu per Euangelium. Hæc & similia de uocatione & electione gentium mysteria iam intelligens per suos Apostolos edocta primigenia illa Iudæorum Ecclesia, quæ antea ad solos Iudæos Christi gratiam & Euangelicum Regnum hæreditario iure spectare putabat, tantam uident multitudinem gentium ad Christum conuersam, gratiæ illius ac Regni participem factam, uelut ex deserto infidelitatis præunte ipsi uiam, orationum & pietatis suæ incenso in modum uirgulæ uel palmarum, aut etiam columnarum fumi in sublime sublato, in suum Regnum inuadere, unde cognatos suos pulsos uidet, sic nunc admiratur eas in alienas possessiones irrumpentes; & admirans exclamat, ut olim gentes Chananæque attonitæ exclamarunt, quum uiderent populum Israeliticum de deserto Arabiæ ascendente, præunte uiam columna fumi in sua regna inuadere. Nec iam inuidet illis Dei gratiam; sed illam rerum uicissitudinem reputans, quam Paulus ad Romanos scribens in hæc uerba annotauit. *Sicut uos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis, propter illorum incredulitatem; ita & isti nunc non crediderunt in uestram misericordiam, & ut ipsi misericordiam consequantur. Concluserunt enim Deus omnia sub incredulitate, ut omnium misereatur*, hanc inquam reputans uicissitudinem, exclamat, *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto, &c.* In eam fere sententiam, in quam Paulus, *O altitudo diuinarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uia eius, &c.* Theodoretus hæc alio refert, inquit enim. Manifestum est, quod thus ex lege mosaica Deo attributum est, myrrha uero unguentis corporibus adhibeatur. His igitur nomi-

1 minibus significant, qui admirantur sponse pulchritudinem, quod propterea bene ipsa oleat, assimilata fumo thymamatis, quod & humanitatem & diuinitatem adoret, & morti credens existentiam etiam ante secula confitens. Ex omnibus igitur pulueribus unguentarij admirantur myrrham, & thus. Habet enim & alias uirtutes, quas uelut ex quodam unguentario ex ipsa diuina scriptura collegit; myrrha uero & thus eius præstantissima sunt, nempe Theologia, & œconomia; hoc est Dei meditatio, & domus dispensatio. Hæc Theodoretus refert tradita à Symmacho & Aquila.

2 *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi. uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.*

Nouam sponsam ex barbaris nationibus in Salomonis thalamum ascitam se sprete, atque exclusis, dolentes scemine Ierosolymitanæ, conclauis regij fores absente sponso de nocte effringere cogitarunt, ac nihil intentatum ommittentes, eandem abducere, atque in seruitutem redigere nixæ sunt. Ut hisce, perinde atque superioribus matris suæ interurbatis nuptijs, Salomonem cogere ancillæ nuntium remittere. Id uero quum præuidisset Salomon, sexaginta fortissimorum Heroum præsidium circa cubiculum suum peregre profecturus, collocat; a quibus bacchantes ille fortiter repulsæ sunt, & unam cum petulantium sociorum manu coactæ procul abfistere. Eam uero turbam postera die nequidquam adhuc tumultuantem, & nouam nuptam superioris noctis tumultu territam; prior sponsa sic alloquitur. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt &c.* quasi dicat: o ciues Ierosolymitanæ, quid frustra tumultuamini? Et regias nuptias nobis inuidentes, in Salomonis penetralia tentatis irrumpere? & sponsam regiam in seruitutem abducere, ut ipsi tanquam capite diminutæ, Regem Salomonem nuntium cogatis remittere? Non latuere Regem doli uestri, non efferata iracundia, & ad omne nefas præceptis uestra inuidia. Ita ne putastis, vos prouidentissimi imperatoris sponsam posse abripere? Ita ne abreptam distrahere? Ecce uestros ille dolos, & nefaria consilia, ut eluderet; uestros impios conatus, ut frangeret, peregre profecturus sexaginta heroum præsidium ex fortissimis, & rei militaris peritissimis Israelitis delectum, omnique armorum genere, gladijs præsertim, instructum, circa cubiculum suum collocauit; quibus tanquam hyperaspistis, sponsæ suæ tutelam commisit; ac ne quid illa detrimenti per noctem caperet, diligenter ut cauerent, iniunxit. Iam igitur, o socia, & soror mihi charissima, ocioso te animo esse impero, pone metum, & omnium post hæc securo, in cubiculo regio conuiesce. Nihil te moueant bacchantium illarum tumultus, & minæ. Nec enim regij cubiculi fores attingere possunt: tantum abest, ut te a Salomonis, quamuis absentis, thalamo possint abducere, aut uim ullam inferre. Iam a regij hyperaspistis seditionis emulæ nostræ cum petulantium suorum sociorum manu fortiter repulsæ sunt, & procul coactæ abfistere. Tu multuentur quantum uolent, modò procul, & debacchentur, nihil est periculi.

6 Manebunt tibi rata in omne æuum tua cum nostro Salomone feliciter iuncta stædera nuptialia; rumpentur inuidia, & ualebunt quicumque inter uos dissidium uolunt. Hic igitur sit huius loci sensus historicus. Iam quantum ad mysticum attinet, ex-

Gal. 2.
17. 12.

positum est colligere ex Pauli Epistolis, & ea præfertim, quæ ad Galatas scripta fuit, veteratores quosdam, & vatri ingenij Iudæos, quos ideo ille falsos fratres vocat, omnem dedisse operam, vt gentes vnâ cum Euangelio circuncisionem, & vniuersæ legis Mosaicæ iugum susciperent. Nota item est ex actis Apostolicis illa historia, quosdam eiusdem farinae homines, ex Iudæa profectos, miras turbas in Antiochena Ecclesia excitasse, plurimumque negotij Paulo exhibuisse, dum hæc eadem impia dogmata Antiochenis Christianis niterentur obtrudere. Verùm horum nefarijs consilijs fortiter obstitente Paulo, ad concilium Apostolorum, & Seniorum prouocatum est; ibique contra illos, & saduceorum hæreticorum factionem Ierosolymis in concilio tumultuantem, ac hypocritarū illorum causam agentem publico decreto cautum est, ne Antiochenæ Ecclesiæ libertas fidei euangelicæ, Mosaicæ legis iugo opprimeretur: Atque hoc veluti gladio seditiosi homines repulsi sunt, eorumque impia explosa sententia; atque his Antiochena Ecclesia in vera religione confirmata permanfit. Eam insuper Iudas, & Silas cum essent prophete & in Repub. christiana viri primarij, longa oratione consolati sunt, & confirmarunt: cuius sane orationis summa a Salomone hac breui periocha comprehensa videtur. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt, &c.* Spectat autem hoc mysterium ad tabernaculum illud, quod sibi fieri in deserto per Moysen iussit Dominus. In quo ipse velut Rex Salomon in conclauis suo conuiesceret: & quò confugientes Moses, omnesque pij (quos ideo absconditos Dei in scriptura vocari retro annotauimus) ab impiorum iniurijs tuti essent. Id vero voluit Deus in medio illorum sexcentorum millium armatorum Israelitarum, qui cum reliqua turba ex Aegypto ascenderant, collocari, & eorum præsidio communiri, dispositis militibus per quatuor acies, singulis earum per ternas tribus circa singula tabernaculi latera dispositis: Metonymicòs tamen per lectum, cubiculum intelligimus, & mysticòs per lectum libertatem fidei, quam (vt Paulus docet) Ecclesia Christi veri Salomonis singulari dono obtinet. Pro ea vero libertate quàm strenue contra quosdam falsos fratres ille propugnauerit, ut veritas Euangelij, quæ Christus est, penes Ecclesiam maneret, ipse idem refert in ea Epistola, quam scripsit ad Galatas. In fidem namque, & libertatem Euangelicam, ubi ipsa cum sponso suo conuiesceret, eidemque liberos Euangelicos procrearet, ceu intellectum suum, Christus suam uidetur admisisse sponsam. Cuius lecti propugnatores heroas sexaginta ex fortissimis Israelitarum delectos, gladijs accinctos, & rei militaris peritissimos, Apostolos agnoscimus, & Apostolorum successores episcopos, & doctores egregios panoplia spirituali, & gladio in primis Spiritus, quod uerbum Dei est (ut docet Paulus) instructos, tenaces maxime illius sermonis, qui cum sana doctrina coniunctus sit. Vt possint morigeros quidem sana doctrina ex præscripto Pauli exhortari; rebelles uerò, & renitentes arguere: ut omni spiritualium armorum genere sic muniti contra omnes insidias, & incursum Diaboli resistere possint, & circum Salomonis lectum intrepidi, & perfecti (ut idem Apostolus hortatur) consistere. Quod proprium est heroum Israelitarum officium: quippe qui patris sui Israel, cuius nomen gerant, eximiam præstantes fortitudinē, & bellandi peritiam, Eloim, id est Angelos, nedum homines, queant superare; timores nocturnos (hoc est) tumultus, bella, hæreses, aliosque insultus, quos in hoc tenebroso sæculo, & caliginosa ignorantia, principes, & potestates ipsius rectores, omnesquē improbi spiritus in hoc aere uersantes nobis perpetuò excitant, & præsentem Ecclesiam

Gal. 2.

Eph. 6.

Tit. 1.

1. aggredientes territant, præcauere, ac profligare. Quam assiduam pugnam, & de celestibus præmijs concertationem expertus ille Israelitarum fortissimus, fratres, & commilitones suos admonet in hunc modum.

Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius; induite vos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias Diaboli. Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem; sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in celestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. Stare ergo succincti lumbos uestros in ueritate, & induti lorica iustitiæ, & calceati pedes in præparationem Euangelij pacis:

2. *in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est uerbum Dei.* Atque hi multo plures cum sint, sexaginta tamē memorantur dumtaxat; vt ex eius numeri mysterio numerosæ multitudinis perfectio subindicetur. Consurgit enim is numerus ex denarij ductu in senarium, quorum hic perfectus dicitur, propterea quòd omnibus suis partibus aliquoties constat; unitate scilicet, binario & ternario: ille uerò, quod simplicium numerorum summus sit. Ille rursus legem significat, hic fidem in Christum, spem, & charitatem, consumatæ iustitiæ ceu partes aliquotas, per quas ducto decalogo, perfecta, & cōsummata sub Christo surgit iustitia christianis hominibus: in quos fines sæculorum (hoc est) perfecta sæcula (vt interpretatur ea Pauli uerba Origenes) deueniunt. Hac igitur uirtute præitates, & cōfirmatos Christi, & ecclesiæ hyperaspitas eā ob rem sexagenario numero significari maxime sit uersimile. Pōt & alia huius numeri reddi ratio, quæ superiori optime cohæreat. Nempe, vt singuli sexaginta heroum pp eximiam fortitudinem suam, & bellandi peritiam, pro decem millibus inferiorum militum computentur; quanti et æstimandum esse Regem suum Dauidem olim cēnsuit populus.

Atq; ita sexaginta proceres, & primates ecclesiæ pro sexcentis millibus, nimirum pro tota ecclesia, cuius personam, & uices pp suam dignitatem, & officiū gerunt, sub mystico sensu designatos hic esse agnoscamus. Vt allusum sit ad sexcenta illa pugnatorum millia, quæ circa tabernaculum Dñi castra locasse, in Numeris legimus, miro artificio seruato decoro in numero, qui cōueniret præsidio Regis in cubiculo quiescentis, & qui eiusdē præsidio in tētorio agentis, accommodari possit. Sic enim prælatos ecclesiæ, ecclesiæ noīe a Christo designatos fuisse, quum eum, qui se priuatim corripientem contemneret, ecclesiæ deferendum esse Christo mus, & alij grauissimi interpretes docent; quemadmodū aliquoties, in ueteri testi primores multitudinis pro tota multitudine populi Israelitici poni certū est; & apertissime quidē tertij Regū octauo capite, ubi statim initio capitis dñi Salomon Ierosolymam conuocasse oēs maiores natu Israelis, cū Principibus tribuum, & ducibus familiarum. Quibus oībus anteq̄ dimitterentur, Rex cum bene precatus esset, oī ecclesiæ Israel benedixisse dñi. Iam ergo cū uniuersitas prælatorū ecclesiæ, uniuersam ecclesiā repræsentet, nuuierse aut ecclesiæ semp se affuturū Christus sponderit; quamobrē et columnā, & firmamentū ueritatis hanc solam Paulus agnoscit, rectē ex Christi spōstione, & Pauli snā persuasum nobis est, solā ecclesiā catholici concilij præsidio circumseptā, quum de fide & moribus statuit, errare nō posse: nec ulla unquā fraude impostorū, aut quorūcunq; hostiū ui labefactari, quin præsidum suorū singulari uirtute præditam, quibus os, & sapientia oībus aduersarijs formidabilis data sit, superiorē semper euasurā. Quā fiduciam,

Eph. 6.

1. Pet. 5.

2. Reg. 18.

Num. 2.

Math. 1.

3. Reg. 8.

Math. ult.

2. Tim. 5.

Luca 21.

Q
dutiam,

2. Cor. 10. dutiam, & ingentes animos fortiter præsert Paulus, quum ad Corinthios scribens, *Arma inquit militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo: ad destructionem munitionum, concilia destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiã Dei: in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi: & in promptu habentes pleisci omnem inobedientiam, quum impleta fuerit vestra obedientia.* vt sub Christo & Apostolis gestum fuisse mysterium & iudicium illud cognoscamus, quod regius psalter hinc versibus olim cecinisset. *Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ansipites in manibus eorum. Ad faciendam uindictam in nationibus, increpationes in populis; Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manibus ferreis, ut faciant in eis iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus sanctis eius:* Hæc uero præsentis dramatis pars tunc primum agi cepit in ecclesia, quum Antiochiæ (ut in actis Apostolorum legimus) prouocatum est Hierosolymam ad Apostolos & seniores contra seditiosos illos falsos fratres, qui (vt inquit Paulus scribens ad Galatas) nitebantur ecclesiam in seruitutem redigere; fortiter enim a fortibus illis custodibus lectuli Salomonis, nempe a strenuis libertatis Euangelicæ assertoribus, repulsi sunt gladio illo icti. *Visum est spiritui sancto, & nobis, nihil ultra imponere uobis, quam hæc necessaria: ut abstineatis uos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, & fornicatione: a quibus custodientes uos bene ageatis. Valet.* His igitur excubitoribus pro libertate Euangelica strictis gladijs strenue propugnantibus, de suis hostibus triumphans ecclesia tunc primum uisa fuit audire. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel. &c.* Quum super hac re ab Apostolis, & senioribus per Paulum & Barnabam missam legissent Antiocheni Epistolam. *Hi enim, ut narrat Lucas, Dimissi descendunt Antiochiam, & congregata multitudine tradiderunt Epistolam: quam quum legissent gauisi sunt super consolatione. Iudas autem, & Silas & ipsi cum essent propheta, uerbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmauerunt.* & horum maxime uerba illa, quibus ecclesiam gentium confirmarunt, esse uidentur, *en lectulum Salomonis &c.* Procedente uero tempore perficit in hanc eandem sententiam omnes suos hostes alloqui Ecclesia, seque contra eorum incursum confirmare, quum Christum per Apostolos, reliquosque Martyres suos tum scriptis Euangelijs, & Epistolis, tum uiua uoce gladium uerbi Dei utrinque acutum manu, oreque exerentes, ubique uidit de impijs Iudæis, & gentibus toto orbe triumphare. Arrios, Nestorios, Macedonios, Eutychnites, Dioscoros, quatuor illis catholicis concilijs (quæ Gregorius uelut Euangelia ueneratur) aliosque quam plurimos deinde hæresiarchas, eorumque sectatores alijs catholicis concilijs tanquam orthodoxorum congressibus, & gladijs spiritualibus superatos & confoslos suas hæreses cogere abiurare; ut nuper Tridenti coactio sanctissimorum iuxta ac doctissimorum patrum concilio (cuius ego minima pars fui) omnes nostræ tempestatis hæreticos damnauit. & cum tantum omnibus timoris iniecerit, ut sæpe prouocati sub ea fide publica, quam ipsimet præscripsissent, sibi que dari postulassent, nunquam auli sint aut cum tota synodo agere, aut cum delectis antagonistis de causa fidei congregari, citra controuersiam superasse uisa fuit, deque illis triumphasse, quos manifestæ impietatis suæ sacra doctrina, & pijs conuictos decretis traduxit, & uelut reuinctis post terga manibus, traxit in triumphum. Ac tum uel maxime exultans, ferioque triumphas ecclesia omnibus suis hostibus insultabit, quum confectis illis grauissimis & memora-

1 morabilibus prælijs, quæ in Apocalypsi refert Ioannes, subactis que omnibus impijs, regnum suum unâ cum Christo inibit. Cui summa cum gloria assidens eos omnes iuste iudicabit, atque ultiscetur, a quibus olim inique oppressa, graues ipsa pertulerit iniurias, extremaque incommoda. Tunc quidem certè sublata, profligataque omni tristitia, exultabunt sancti in gloria: tunc ab omni labore feriantes, perfecta que fruente libertate lætabuntur in cubilibus suis, quum in lectulo Salomonis intrepida conuiescet sponsa. Tunc exultationes, & magnificæ laudes Dei in sanctorum gutture personabunt, quum exaudietur uox illa cœli Tubæ magnæ & ingentium tonitruorum, *Alleluia, Regnum inijt Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia uenerunt nuptiæ agni: & uxor eius præparauit se.* Tunc potestatem iudicariam (quæ gladius uerbi Dei est utraque parte acutus) quasi manibus proferentes sancti unâ cum Christo uindictam sument iniuriarum, quas a nationibus antea acceperint: populosque impietatis conuictos, acriter increpabunt. Tunc etiam nobiles, & Reges eorum potentissimos, & quos antea in uirtute Domini nostri Iesu Christi tradiderint Satanæ in interitum carnis, sperantes eorum spiritus in die domini Iesu Christi saluofore, iam desperatos, iusta prolata sententia, manicis, & compedibus ferreis uinciendo, atque in æternum cruciandos eidem Satanæ, & Angelis eius mancipabunt: quum infidentes equis albis, uestiti bysino albo ac mundo sequentur fidelem, & ueracem Imperatorem suum, & ipsum equo albo infidentem, gladiumque utraque parte acutum de ore suo proferentem, eoque gentes percutientem. Quod plane iudicium ab omnibus sanctis summa cum gloria agitandum, uarijs in locis sacrarum scripturarum conscriptum fuerit, & adumbratum: & maxime in libro Iosue, ubi ingens recensetur impiorum Regum, & populum strages, a populo Dei, Iosue duce, edita. Tunc omnis sanctorum lætabitur ecclesia, uindictam hostium suorum uidentis, & in peccatorum sanguine lauabit manus suas; quum aues omnes, quæ uolunt per medium cœlum, ad cœnam illam magnam Dei euocabuntur, mandituræ carnes Regum, tribunorum, Heroum, equorum, & equis infidentium; carnes liberorum, seruorum, pusillorum, & magnorum: quibus tropis utuntur sacri scriptores, non ut significant nobis uoluptatem ullam, quam de malis miserorum capturi sint beati; sed ut exaggerent, pleneque expriment ultricem iustitiam diuinam, & ingens gaudium, quo pro illius admiranda amplitudine afficiendij sunt sancti in futuro sæculo; perinde atque in præsentis uita afficiuntur impij homines, & sanguinarij; in quorum potestatem si uenerint hostes, immantiter eos interficiunt, in eorum sanguine manus lauant, eorundem carnibus uescuntur, ut suæ iræ latisfaciant, quam omni melle dulciorem affirmat Homerus.

5 *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani. Columnas eius fecit Argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, Media charitate constravit, propter filias Hieruselem.*

6 Pergit prior sponfam recentiore confirmare. Gratulatur enim illi triumphale ferculum, quod in hoc sibi Rex Salomon affabre fecerit, ut in eo unâ cum sua noua sponsa Hierosolymis aliquando triumphet. Quod est indubitatum illi signum esse debeat summi fauoris, & beneuolentiæ. Laudat porro ferculum tum a mate-

riae praestantia, tum ab arte plane diuina, & quae Regis Salomonis magnificentiam in ea re maxime conspicuam plurimum possit commendare. Porro וַיִּבְנֶה aiunt deduci ab וַיִּבְנֶה quod Hebraeis significat uelamen siue tegumentum; & ideo uolunt nonnulli non ferculum, sed tabernaculum, uel lectum cortinis uelatum ea uoce significari. Noster interpretes sequutus septuaginta, ferculum uertit, quod sic a fero latinis deducitur, ut φορειν Graecis παρα του φορειν. Est autem ferculum gestamen, quo pompa deferri solet.

Sic enim apud Suetonium in Caesare legimus. Pontico, inquit, triumpho inter pompae fercula trium uerborum praetulit titulum, Veni, Vidi, Vici. Atque haec significatio recte conuenit dictioni Hebraicae. וַיִּבְנֶה si deducatur a uerbo וַיִּבְנֶה quod augere, & crescere significat. Tunc enim is maxime auctus uidetur, qui triumphali pompa conspicuus magno populi spectaculo circumfertur. Et propius adhuc ad Graecam, & Latinam etymologiam accedunt quidam Hebraei qui וַיִּבְנֶה a uerbo וַיִּבְנֶה deducunt quod fructum ferre significat. Praeterea pro quo nostra aeditio habet reclinatorium וַיִּבְנֶה Graeca aeditio habet ἀνακλιτον. Recentiores tamen uertunt pauimentum; propterea (ut puto) quod deducatur a uerbo וַיִּבְנֶה quod sternere significat; uerum non est tanta consequutio in ethymologia Hebraica, quanta in Graeca, & Latina; in super וַיִּבְנֶה pro quo noster interpretes ascensum uertit, & Graeci eodem significato ἐπιβασι nonnulli transfulerunt operimentum. Sed manifesta est huius dictionis deriuatio a uerbo וַיִּבְנֶה quod ascendere significat. Illud denique etiam admonendum duximus lectorem, qui per se Hebraea exemplaria consulere non potest, ubi legitur: Media charitate construit propter filias Hierusalem, aut (ut alij uertunt) Amore filiarum Hierusalem: Dictionem illam media, neutri generis esse, pluralis numeri, accusatiui casus.

In Hebraeo singulare est וַיִּבְנֶה Medium eius, ut intelligamus interiorem faciem, & ambitum ferculi: id quod expresserunt septuaginta uertentes, ἐν τοῖς αὐτοῖς uidetur uero sponsa in huius ferculi descriptione ad illud alludere solum celeberrimum, quod Salomon fecisse memoratur in libris Regum, ubi sic legimus.

3-Reg.9. Fecit etiam Rex Salomon thronum de ebore grandem, & uestiuit eum auro fuluo nimis. Qui habebat sex gradus, & summitas throni rotunda erat in parte posteriori, & duae manus, hinc atque hinc, tenentes sedile, & duo Leones stabant circa manus singulas, & duodecim leuiculi stantes super gradus hinc, atque inde. Non est factum tale opus in cunctis Regnis.

Verum enim uero (ut iam ad allegoriam transeamus: citra quam uerba illa, Media charitate construit, exponi nequeunt) longe excellentius opus hoc esse constat: Quando quidem & hic noster Salomon Salomonem illum longe antecellit.

Vas sane admirabile, opus excelsi, vas in hoc electum, ut nostri Salomonis nomine ferat coram gentibus & Regibus, & filijs Israel. Nimirum Paulus Apostolus, quem ipse Christus, cuius Salomon typum gessit, in eos usus honorificos sibi elegisse testatus est. Et ipse de se loquens, in quo, inquit, positus sum ego praedicator & Apostolus (ueritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide, & ueritate. Et alibi, Quum, inquit, placuit ei, qui me se-

1. Thim. 2.

1 gregauit ab utero matris meae, & uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangelizarem illum in gentibus. Constat hoc opus lignis libani, Nempe asseribus, & trabibus cedrinis, & cypresinis; cuius generis in superioribus quoque sponsa esse dixit tigna, & laquearia domorum ipsi cum sponso communium. Hoc est, quae putrescere non possint, nec ulla unquam carie tentari. Tale autem nouimus fuisse corpus Pauli Apostoli, postea quam exuberanti spiritus sancti gratia per baptismum repurgata & extincta fuit in eo omnis concupiscentia mala; quae ne ulla occasione in eo reuiuisceret, ipse diligentissime cauit, toto uitae suae tempore macerans, & castigans corpus suum, assiduisque 2 uigilijs, ieiunijs, peregrinationibus, & plerisque alijs id genus exercitamentis in spiritus redigens seruitutem. Qualia etiam commoda percepit ab Angelo Satanæ, qui ipsum continuis iniurijs, & persecutionibus exercuit: atque exercitum integritatem cedrinam, cypresinamque ut retineret, effecit. Unde factum est, ut (quemadmodum alios ipse hortabatur) Christum in corpore suo sic glorificaret, & gestaret, ut illud, uiuo iam non ego, uiuit uero in me Christus, suo iure diceret. Diuersus ualde, & mutatus ab illo, qui ante clamare solitus erat, Ego carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod uolo bonum, hoc facio; sed quod odi malum, hoc operor. Et scio quod non habitat in me, (hoc est, in carne mea) bonum. Et rursum. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me in lege peccati quae est in membris meis. Quomodo enim adhuc carnalis sit Paulus, cui mundus Crucifixus est, & ipse quando? Quippe qui, (ut interpretatur Ambrosius) nihil mundi concupiscit: & in quo mundus nihil suum agnoscat.

Galat. 1.

1. Cor. 9.

2. Cor. 12.

1. Cor. 6.

Galat. 2.

Rom. 7.

Quomodo non quod uult bonum, sed quod odit malum faciat, qui iam non ipse, sed in quo Christus uiuit? Quomodo in illius carne bonum non habitat? Quomodo legem in membris suis se captiuantem in lege peccati adhuc patitur is, qui gratias agit Deo, qui se a corpore morti obnoxio liberauerit? Haec nihili 4 facient obiecta nostri temporis haeretici, qui hominem post lapsum primi parentis, ipsummet peccatum uocant; & contendunt quantumuis iustificatum per Baptismum, & fidem Iesu Christi, non posse non peccare: aut opus aliquod bonum praestare, quod non inhaerens concupiscentia uitiet, oes iustitias nostras, ceu panum candidum mulieris menstruae, comaculans. Sed qui tam strenui gratiae, & si dei assertores uideri uolunt, quid tantum tribuunt concupiscentiae? Quid tantum gratiae Christi, & fidei detrahunt, quibus omnia tribuunt? Quasi his alexiterijs uenenum hoc a serpente antiquo iniectum, medicus noster Christus, mitigare quidem possit, uincere prorsus, & extinguere non possit. Sed dicent (credo) posse 5 quidem, sed nolle, ut agnoscat homo, se nunquam non iustitia Christi indigere, quam per fidem ab ipso mutuatur; & per quam iustus apud Deum habeatur, qui alioqui peccator sit, nec quidquam aliud, quam peccare possit. Quid? eum fortasse, qui per gratiam, & fidem Christi remissionem peccatorum, plenam concupiscentiae curationem, & consummatam iustitiae habitum consequutus sit, haec omnia Christo ferre accepta non oporteat, aut haec eadem sine Christi iustitia ille possit retinere. Certe non magis quam diaphanum lucem actum suum, non praesente corpore luminoso. Aut fortassis maior Deo cedit gloria ex operibus hominis iusti, nondum tamen a concupiscentiae uitio plene liberati, quam ex operibus hominis iusti, qui syphacem illum, & veterem hominem omnino exuerit. Iam uero, Quid dicant de Io-

Psal. 64.

anne baptista, quem iam inde ab utero matris suæ spiritû sancto replendim fore prædixit Gabriel? Et à teneris annis in desertum se abdidisse canit ecclesia, ne se ui saltem maculare uitam fame possit. Mariæ matris Domini exemplum prudens prætereo, quod sciam illos homines parum virgini Deiparæ tribuere, cui sancti omnes quidquid puritatis, & dignitatis secundum Christum cogitari potest, tribuunt. Nec dubito, quin dicturi sint, plenitudinem spiritus quod Paulo non præstitit, ne Ioanni quidem præstitisse. Et Paulum quidem queri, quum iam non ipse, sed in ipso Christus uiueret, quod in se (hoc est in carne sua) bonum non habet: & reliqua, quæ in Epistola ad Romanos scripta ille queritur; quam tamen constat post Epistolam ad Galatas missam, scriptam fuisse. Iam quid dicant de Dauide, qui se non tantum animo, sed etiam carne Deum sitire affirmat; idque non ut cumque, sed à deo, ut tam uehemens carnis suæ (hoc est inferioris animæ suæ partis, in qua concupiscentia sita est) desiderium ipse admiretur. *Sitiuit, inquit, te anima mea: quam multipliciter, & iuxta hebræum, quanto pere, te caro mea.* Tantum præterea alio psalmo hoc suum esse desiderium testatur, ut non modo animo, sed etiam carne præ Dei amore langueat. *Quid enim inquit, mihi est in cælo? & a te quid uolui super terram? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Caro quæ a concupiscentia in legem peccati captiua trahitur, in legem Spiritus & Dei amorem trahi proculdubio eodem tempore non possit, non magis quàm idem lapis ab eodem impellente simul sursum deorsumque agi. Hoc enim esset, legi Dei & legi peccati simul carne seruire: quod Paulus minime queritur, sed tantum exclamat. *Itaque ego mente serui legi Dei: carne autem legi peccati.* Adde, quod idem propheta gratias agit Deo, a quo tantum intellectus consecutus sit, ut etiam ijs affectionibus, nimirum partis inferioris animi, quæ alios ab honesto auocare solent, ipse erudiat, & ad Dei amorem concitetur. *Benedicam, inquit, Dominum, qui tribuit mihi intellectum: insuper & usque ad noctem increpauerunt merentes mei.* Alias, per noctem erudierunt me renes mei.

A deo potest singulari Dei munere inferior concupiscentibus animæ pars a concupiscentia mala liberari, & superiori reddi consentiens, ac morigerata, ut eodem quo illa, impellat hominem: quomodo in Deum impulisse Dauidem ex superioribus locis manifestum fecimus. Porro autem Augustinus, quem aduersarij profecto falso stare contendunt, quamuis a sua priore, & multorum ueterum sententia discesserit, existimaueritque querimoniam illam Pauli de ipso Paulo intelligi posse; de hac tamen re, negat se uelle contendere; perfectam, plenamque iustitiam, cui prorsus nihil addendum sit, uel heri fuisse in aliquo, dum in hoc corpore uiuere, & hodie esse, & cras futuram: dum tamen longe plures sint, qui sibi usque ad ultimum uitæ huius diem necessarium esse non dubitent, ut ueraciter dicant. *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Atque id totum in Christo & Spiritu sancti donis collocetur. de natura & gratia cap. 60. Iam uero. & esse qui sine peccato uiuant, & loci quibus August. persuasus, in eum sine peccato uiuere, quomodo aliter intelligi possint, abunde nobis ostensum est in nostro introductorio. Denique communis est orthodoxorum omnium sententia, ex singulari Dei dono, & priuilegio, id homini posse contingere: & nuper hoc ipsum confirmauit sacrum Concilium Tridentinum. Ego uero hoc priuilegio honestatum fuisse Paulum Apostolum, idque hoc loco designari credidem: modo catholicæ Ecclesiæ consensus nobis accedat; cui perpetuo meque

mea-

meaque omnia subieco. Desinant ergo impij homines contentiose condeuare, quos Christus insigniter iustificauit, sanctos suos, & speciali prærogatiua condecorauit. Permittant nobis nostrum Paulum, immo uerò Christum in suo ferculo cedrino, & Cypresino, in sua arca cethimica hisce encomijs celebrare. Nam & Arcam fœderis ex lignis cethim factam, refert hoc impudibile ferculum: in quo testamentum nouum olim circumlatum fuit per uniuersum orbem, ut uetus in illa per desertum Arabiæ; & terram Chananzorum. Sed hæc hæc us, ad reliqua progrediamur. Columnæ argenteæ pedes sunt Pauli, instar columnarum argentearum pulcherrimi. *Quam pulchri, inquit Isaias, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Possunt etiam sub columnarum argentearum simbolo fidem, & ueritatem intelligere; quibus nixum, se personam doctoris gentium sustinere idem ad Timotheum scribens profiteretur.

De fidei nanque firmitate loquens ille inquit, *In qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Rursum ad Corinthios scribens inquit, *Nam fide statis.* Et Ecclesiam columnam esse affirmat & firmamentum ueritatis. His accedunt uirtutes, quæ omnia suffert & omnia sustinet; innumeræque aliæ uirtutes Pauli, quæ cum puram, & sonoram redderent ipsius eloquentiam Euangelicam, argento designari solitam in sacris literis, merito columnæ argenteæ illius ferculi dictæ sunt. Reclinatorium aureum eiusdem Pauli animus est, diuinarum rerum cognitione & varia Sapientia Dei imbutus, & informatus. Quippe in Iudaismo auditor Gamalielis Iudæorum sapientium suæ ætatis facile principis, omnes æquales suos in Iudaica sapientia superauit. Sic enim ipse de se loquitur in actis Apostolorum. *Ego uir sum Iudæus, natus Tharso Ciliciæ, nutritus autem in ista ciuitate secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta ueritatem paterne legis.* Et ad Galatas scribens, *Audistis inquit, conuersationem meam in Iudaismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam: & proficiebam in Iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo.* Deinde uero sub Christo quantum profecerit in consummata sapientia, ipse testatur, ad Corinthios scribens in hunc modum. *Loquimur inquit, quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ preparauit Deus ijs, qui diligunt illum. Nobis autem Deus reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur: etiam profunda Dei.* Quin & in tertium cælum raptus (ut ipse de se prodidit Corinthijs) Christo doctore usus est adeo familiariter, ut ea ex ipso audierit mysteria, quæ nefas sit homini euulgare. Sic uisus est Salomon Dei sapientia se Paulo credere, in quæ ipsius animus uaria sapientia omni auro præstantiore micantem, quasi in ferculo reclinatorium magna cum maiestate, & gloria reclinare; ac uelut in arca noui testamenti, ubi lex spiritus, & manna cælestis alimentum insint, sedere, perque uniuersum orbem gestari uoluisse.

Gradus purpurei, stigmata illa sunt domini Iesu Christi, quæ ipse Paulus in corpore suo portare profiteretur: Plagæ inquam cruore purpureo manantes; quem ipse copiosissimum in Christi domini sui gratiam sæpe legitur effudisse, & per eos ueluti gradus ascendentem Iesum uerum Salomonem, in aureum animi sui reclinatorium admisisse. Quippe qui semel lapidatus sit, ter uirgis cæsus, quinquies quadragenis una minus affectus. Iam uero Media huius ferculi (hoc est, Pauli uiscera) quam ardentis charitatis, & amore filiarum Hierusalem ab ipso Salomone confrata sint, ipsemet locupletissimus testis est, quum de se sic scribit ad Romanos, *Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium reddente mihi conscientia mea*

Q 4 in

in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego anathema esse a Christo, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Admiranda sane inaudita haecenus charitatis aula, mirabile charitatis ornamentum, ut optet Paulus, nedum velit, aut æquo animo ferat, a suo Christo (quæ ipse tantopere diligit, ut reliqua omnia quæ ceteri homines maximi faciunt bona, velut stercorea præ illo fastidiat, & conculcet) anathema fieri, & perpetuo separari; modo hostes suos acerrimos, atque implacabiles illi reconciliet, adiungat, & agglutinet. Hoc igitur est ferculum, hoc triumphale gestamen, quo noster Salomon veluti in triumphali pompa inuectus, Hierosolymis de uniuerso orbe triumphauit. Et tamen omnes quidem Apostoli, atque adeo omnes iusti fercula & templa sint Christi (sedes enim Sapientiae, ut inquit sapiens, anima iusti) Ecclesiae tamen Christi, quæ in Iudæa erant, quum de Paulo audirét, quod ille qui persequeretur eas aliquando, tunc euangelizabat fidem, quam antea oppugnabat, & propter eum glorificarent Deum, hoc vnum maxime Christi ferculum admirari, & commendare uisæ sunt. Et idem Paulus (ut ipse de se testatur), ceteris omnibus magis laborauit, & Christo teste, in hoc præ ceteris electus est, ut Christum per uniuersum orbem circumferret; quamobrem solus ipse, saltem per excellentiam, videtur hoc loco ferculi nomine designatus; & hoc demum esse opus, hoc triumphale gestamen, quale factum non sit in uniuersis regnis: vt non immerito Chrysostomus. Paulum modò Angelis parem faciat, modò sanctorum chorum tanquam choriphæum præire affirmet; & nos cælum illud esse putemus, in quo inter cælos mysticos Deum Christo soli iustitiæ tabernaculum posuisse, sanctorum Lyricus cecinit hoc carmine, *Soli posuit tabernaculum in eis: & ipse quasi sponsus procedens de thalamo suo exultabit, vt fortis, ad currendam viam. A summitate cæli egressus eius, & cursus eius usque ad summitatem illius: nec est qui se abscondat à calore eius.* Sic enim ex Hebræo uertit Hieronymus. Nam sicut planeta ille suo cælo inter alios cælos collocato, circumfertur, terræque orbem mira celeritate perlustrat; mane prodiens ab ortu pulcherrimus, & mundo iucundissimus, eodemque unde progressus fuerit recurrens, inde rursus hominibus existit gratissimus; sic soli iustitiæ Christus Paulo in eorum cælorum ordinem ascito, & cooptato, qui enarrant gloriam Dei, quorumque sonus (prædicatio scilicet) uniuersum orbem peruasit, insidens, ex Ecclesia Hierosolymitana, ceu ex orientali cæli plaga, & nuptiali thalamo, ornatissimus sponsus, atque omnium hominum formosissimus processit; siquidem, *De Sion exiit lex, & uerbum domini de Hierusalem*, uniuersas nationes peruasit, prædicante Paulo, charitatis fideique suæ radios in omnes diffudit, deque omnibus triumphauit: quo etiam nomine ipse Paulus gratias agit Deo. Atque ita breuissimo tempore decurso, ac triumphato uniuerso orbe, fortissimus ille gigas Hierosolymam suo cælo circumuectus rediit, seque rursus ibidem oriens, fidelium oculis gratissimum exhibuit, & iucundissimum. Vbi etiam celeberrimum uisus est agere de uniuerso orbe triumphum unâ cum regina gentili Ecclesia admirando suo illo inuectus ferculo. Nimirum quum Paulus post longam prædicationem Euangelij ab Hierusalem & ei vrbi adiacentibus regionibus inchoatam, breueque admodum tempore absolutam, eodem reuersus, coram Iacobo, & senioribus, qui in domo Iacobi conuenerant, omnia quæ per ministerium ipsius in gentibus Deus effecisset, sigillatim exposuit. Sed iam hunc triumphum nos spectatum admisi, contemplerur.

Egre-

1 *Egredimini filia Syon: Videte Regem uestrum Salomonem in diademate, quo coronauit eum Mater sua in die desponsationis sue, & in die letitiæ cordis sui.*

Iam prodit in pompam Salomon e thalamo suo tanquam sponsus omni cultu regio ornatissimus: & ferculo suo sublimis in urbem regiam unâ cum sponsa suæ mediis hostibus summa uis atque potentia erepta, inuehitur; de uniuerso orbe triumphum agens, quum iam multis peractis præliis, potentissimos hostes suos præcutis sagittis confixos, innumerisque populos suo imperio subiugauit, & exerto gladio multas, magnasque res præclare gessit; quas nobilis ille Rex, & diuinus uates Dauid in laudem sui Salomonis celeberrimo decantauerat hymno, cuius initium est. *Eruet uerbum bonum.* Iam uero sodales triumphantis sponsi ferculum stipantes de more militum, qui Imperatori suo, Io triumphæ acclamare solent; & quæ ille in bello præclare gesserit, carminibus celebrantes, populum ad spectaculum euocare, ciues suos, & nominatim fæminas Ierosolymitanas in occursum Regis euocant: tum ut ipsum contemplantur, tum ut psallenti agmen circumstantes triumphanti Imperatori sua pulsent tympana: ut olim in insigni quodam triumpho fecisse, in psalmis legimus in hanc sententiam. *Præueniunt principes coniuuati psallentibus in medio iuuenularum tympanistrarum.* interim etiam eò spectantes, ut æmulas sponsæ commoueant, & ad ipsius æmulationem prouocent his uerbis: *Egredimini filia Syon, uidete Regem uestrum Salomonem in Diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis sue, & in die letitiæ cordis sui.* Hebraice uerò dictum est in diademate, pro cum diademate; uel insignem diademate. Est autem Diadema Græca uoxa uerbo Græco *διαδῆμι* ligare: significat enim fasciam lineam candidam, regum gestamen, & insigne, quo olim Reges frontem obligare solebant: quo symbolo hoc loco purissimam humanitatem mysticos designari intelligimus, qua uirgo Maria quum Dei filium concepit, & uirum illum fortem Christum circumdedit, optimi maximi Salomonis diuinitatem uelut obligauit, & frontem, nempe gloriam, ne agnosceretur, obduxit. Tunc namque noster Salomon Dei sapientia arctissimo unitiois uinculo, & amoris nexu ecclesiam sibi coniunxit; tunc de uirgine natus in terris uisus est (ut Baruch prædixerat) & cum hominibus conuersatus; tunc demum ipsius delitiæ fuerunt cum filiis hominum conuersari. Possis etiam si diem pro tempore more Hebraico sumas, Diadematis appellatione complecti hoc loco coronam spineam a Synagoga summi ludibrii causa Christo impostam; quam tamen Deus pater filium suum a mortuis suscitando unâ cum ceteris probis, quæ ab impia matre, quo tempore ille gaudebat cum hominibus conuersari, passus est, uertit in gloriam. Decebat enim eum, ut sensit Paulus, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloria adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari aut consummare, ut alii legunt, ad Deum Patrem hunc locum referentes. Porro per consummationem, gloriam consummatam, & honorem intelligit Paulus: inquit enim paulo superius, *uidemus Iesum per passionem mortis, gloria & honore coronatum*, huic interpretationi consentiunt Gregorius nissenus, Maximus & Nilus: complectimini inquit, ad irritationem meam ancillæ, in his exercere mentem, & in pacifico Domino contemplari: qua ratione hic salutem nobis comparauerit, o filia speculæ, tamquam

quam

Sapient. 7.
Galat. 2.

1. Cor. 15.

Psalm. 118.

Esa 2.

Psalm. 44.

Psalm. 67.

Hier. 31.

Bar. 3.
Pro. 8.

quam per fidem spiritualiter genitæ; Sion enim specula; Specula autem ex qua potest quis mente exacte uidere, si spiritualis est generatio, quam non assequitur cæcus manu tentans uiam circa ueritatis radios, contemplari uero dicit modum prædictum dispensationis in corona, qua coronauit ipsum mater sua in die desponsationis ipsius. Nempe in spinea corona, qua coronauit Christum Synagoga Iudæorum (ex qua est ipse secundum carnem) in die salutiferæ passionis eius, in qua ecclesiam sibi despondit proprio sanguine; & in die lætitiæ cordis sui, in qua omnino pro nobis patiens salutiferam passionem, asseruit nos a tyrannide inimici: & tanquam is, qui impleuit patris uoluntatem, inde lætatus est spiritu, tametsi per passionem doluit carne. Hanc patrum illorum interpretationem confirmare uidetur uersus ille, psal. xv. *Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea; insuper & caro mea requiescet in spe*: item & illa parabola Lucae. xv. illis uerbis. *Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens*. Tunc enim imposuit Christus humanum genus, quem illam perditam, super humeros suos, quando peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut inquit Petrus: itaque eodem tempore summopere tristatus est carne, & summopere lætatus est spiritu. & noster Thomas. In die lætitiæ cordis eius inquit, quo gaudebat, per passionem redimere mundum de Diaboli potestate. Cyrillus quoque in illum Ioannis locum, hæc locutus sum uobis, ut gaudium meum in uobis sit, affirmat Christum suas delicias existimasse, sputa, uerba derisoria, & uerba, quibus a Iudæis afficiebatur; quin & crucem extremum malorum, quæ uideret sic fieri patris uoluntatem; nec ignoraret, homines inde salutem fore consecuturos. Et rursus in uerba illa. *Hoc est præceptum meum, ut diligatis inuicem &c.* Christus inquit summo cum gaudio cruci affigi non erubuit, ut peccatoribus salutem afferret. Hic igitur est Salomon rex Sion, admirando ornatus Diademate; hic dies desponsationis eius, & ingentis lætitiæ; hæc res noua, & nullis antea sæculis audita, ad cuius spectaculum filia Sion euocantur hoc loco eadem sententia, qua uirgo Israel apud Ieremiam in hunc modum. *Reuertere uirgo Israel, reuertere ad ciuitates tuas istas, usquequo delictis dissolueris, aut (ut alij uertunt) usquequo te subducis, o filia uaga? Quoniam creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit uirum, ubi uirum significat fortem, & potestate præditum, qui hoc loco Rex Salomon appellatur. Atque hæc breuis summa esse uidetur eius Euangelij, quod post Christi passionem, Resurrectionem, Ascensionem, & gentium uocationem Apostolos Iudæis nuntiaturus fore, fusius deinde descripsit Isaias propheta in hanc sententiam. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis ipsi Sion, Regnauit Deus tuus. Vox speculatorum tuorum leuatum uocem suam: simul laudabuntur, quia oculo ad oculum uidebunt, quum conuertentur Dominus Sion. Gaudete & laudate simul deserta Ierusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, reduxit Ierusalem. Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & uidebunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius. Mundamini, qui fertis uasa Domini: quoniam non in tumultum exhibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim uos Dominus, & congregabit uos Deus Israel. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit ualde. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter uiros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. Iste asperget gentes multas: super ipsum continebunt Reges os suum; quia quibus non est nuntiatum**

tatum de eo, uidebunt; & qui non audierunt, contemplati sunt. Iam si in hoc oraculo primum singularia illa annuntiantis, & prædicantis per pluralia (ut fecit Paulus) interpretemur: & ut ille geminum facit Israel, alterum ex carne, alterum ex fide; sic & nos hoc loco geminam agnoscimus Sion, Iudæos. scilicet ciues terræ Ierusalem; & ad hanc directam aduertamus prophetiam: item alteram Sion & Ierusalem ecclesiam, quæ in specula fidei, & contemplationis collocata, cælestem pacem spiritus contemplatur, cuius ciues sunt non tantum Iudæi, sed etiam gentiles per Dei gratiam & fidem ad Christum conuersi: quos etiam idem Paulus testatur iam non esse hospites, & aduenas, sed ciues sanctorum, & domesticos Dei; & hos unâ cum Iudæis fidelibus esse Sion, quam Christus dicitur conuersurus, id est ex captiuitate peccati, & Dæmonis in libertatem gratiæ reducturus; & Ierusalem, quam etiam dicitur idem Christus redemisse, peruium fuerit, quæ contractius in canticis dixerit Salomon, explicatius exponere, & demonstrare: quod enim Salomon dicit: *Egredimini filia Sion, uidete Regem uestrum Salomonem*, hoc dicturos fore Apostolos significat Isaias, quum ait, *Quam pulchri pedes Euangelizantium pacem, & dicentium ipsi Sion, Regnauit Deus tuus*, pro regnat Deus tuus; quali etiam tropo in psalmis dictum est. *Dominus regnauit, decorem induit est*. Et illud, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*. Et sæpe alibi. Atque hæc est uox, quam speculatores Sion leuasse, hæc sunt laudes Regis; quas illos simul ædituros ob id affirmat Isaias, quod omnes oculo ad oculum (hoc est manifestissime) uisuri sunt; quum conuerterit, & reduxerit ex captiuitate Sion, nempe fideles omnes, qui per fidem ciues sunt Ierusalem, id est ecclesiæ in specula fidei sitæ; quæ eadem causa est propter quam etiam ad gaudium, & laudes ijdem speculatores exhortantur deserta Ierusalem, nempe Iudæos, quos antea (ut retro ostendimus) propter impietatem suam deseruerit. Quod uero hoc loco dicitur, *In diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis sue, in die lætitiæ cordis sui*, hoc sic expressit Isaias. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & uidebunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Quod præterea Salomon dicit, *Egredimini filie Sion, uidete Regem uestrum Salomonem*, hoc peculiariter dictum intelligimus ad Iudæos electos, ex tota illa ciuium Ierosolymitanorum multitudine; quos Apostoli hortantur, dare operam ut seruentur a generatione illa pessima; & ab illis hominibus, tanquam ab immundis, & pollutis instar mortuorum sibi cauere, ita ut ne illos contingant. Quod Isaias dicit, *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius. Mundamini, qui fertis uasa Domini, id est, qui ad Dei cultum pro leuitis electi estis: Quoniam non in tumultum exhibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim uos Dominus, & congregabit uos Deus Israel*. Hoc est certe dicere, *Egredimini filie Sion, uidete Regem uestrum Salomonem*, Hoc est, confidite; fortique animo deserite ciues uestros, nec eos timeatis, ut olim maiores uestri præ metu Aegyptiorum, & Babyloniorum trepidi, & properantes, alii sub Mose, alii sub Esdra aufugerunt. Quippe qui humanis, & parum potentibus ducibus uterentur. Vos namque Christum uerum Salomonem, Dei filium, Regem habetis, & Imperatorem, qui ad sua signa collectos uos sit præcessurus, & ab omni iniuria defensurus. Reliqua denique eius oraculi splendorem Diadematis, & nuptiarum, uehementemque lætitiâ nostri Salomonis amplificat in hanc se sententiam. *Præcedet uos quidem Deus uester Christus secundum humanitatem seruus meus, qui rem sapienter nouerit gerere, ue-*

rus Salomon, & mea summa sapientia: quem ego, quia ipse sub forma serui sic se mihi addixit, & exinaniuit, ut se permiserit hostibus suis flagris cædendum, conspuendum, & sædandum eo usq; ut omnem prorsus humanam faciem amisisset uisus sit; in summam uicissim euexi gloriam, eique pares mecum honores donauit, reddito eius corpore per resurrectionis gloriam, impassibili, ac lucidissimo, & facie omnib. astris, & uel sole ipso pulchriore ac splendidiore. Quæ tam in sperata tragediæ & scenæ uersio gentes multas, & reges, quum id audierunt, reddidit attonitos. Tum enim omnes illi, quibus nemo antea hæc renunciauerat, opera meorum legatorum totam rem gestam uelut in tabella quadam describentium, hæc omnia uidere sibi uisi sunt: & quasi res coram illis gereretur, id quod nunquam antea audierant, contemplari. Sic enim Paulus dixit, Iesum Christum ante oculos Galatarum proscriptum fuisse, & inter eos crucifixum. Sic etiam hoc loco uidentur dicere Apostoli; egredimini o electi, de medio Ierosolymitanorum summa cū fiducia fortique animo, ad Regem uestrum Salomonem, ad illum inquam, de quo uos olim dixeratis: *nolumus hunc regnare super nos*; & sic obstinato animo roganti Pilato, *Regem uestrum crucifigam?* respondistis, *non habemus Regem nisi Cæsarem*: & tandem cæsum, ac consputum corona spinea, pro Diademate regio imposta, ludibrio habitum, turpissimeq; crucifixum, omni specie, & humana facie exuistis. In hunc modò fidite, in hunc omnem spem uestram conijcite: quem uobis reducimus speciosissimum, & Diademate illo insignem, quo ipsum mater adornauit. Illa inquam humanitate cōspicuum, & spectabilem, quam Maria purissima ipsius mater dedit purissimam, qua die hic cum ecclesia nuptias iniit, sumoque cū gaudio cœpit conuersari: & eā deinde cælestis pater filium suum ex inferis suscitans, reddidit puriorem, ac sole clarius radiantem; coronā spinea, cæterisq; ludibrijs, quæ ab impia matre Synagoga hic noster Salomon passus est, in summā uersis gloriam. Hunc Iesum resuscitauit Deus: cuius nos testes sumus. Non enim Dauid ascendit in cælum. Dicit autem ipse. *Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, q; & dominum eum, & Christum fecit Deus hunc Iesum, quem uos crucifixistis. Hæc, & pleraq; huiusmodi alia in hanc sententiam dixisse uidentur Apostoli illis multis Iudæorum millib; quos ipsi renunciauerunt Paulo, quum ex gentium prædicatione rediisset Ierosolymam, in Christum credidisse. Tunc enim Christus reducens captiuitatem fidelis Ierusalem, uisus est uelut in pompâ circumuectus, & ostensus fuisse a Paulo, & alijs Apostolis, qui se illi Christi ferculo adiunxerunt, fideli populo, quum uenissent uidere Paulum; & quæcūq; gessisset Christus in gentibus, illum narrantem audire. Admiranda nimirum facta, & res memorabiles, quas psalmo Sexagesimo septimo Regius uates Christum, postquam resurrexisset, & cælum conscendisset, gesturum fore in gratiâ populi christiani sub imagine rerum olim ab ipso gestarum, cum populum Israeliticum tyrannide Aegyptiaca misere oppressum liberaret, mystice decantauit. Quo etiam carmine allegoricòs descripsisse uidetur pompam hanc ab Apostolis & senioribus cum reliqua ecclesia Christo Ierosolymis triumphanti ad reditum Pauli institutam. Tunc enim uiderunt Ierosolymis, hostes tui ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, & Regis mei, qui est in sancto non manu factò, sed in cælo; quum exciperetur Paulus a fratrib; & tota ecclesia; in qua erant Mares, uocalium organorum harmonia, & ad cælestes numeros temperatarum Mentium suarum concentu, Deum celebrantes, &

hos

1 hos circumstantes uirgines, ac Matronæ mentibus incorruptis uirgines, cordiū suorum tympana piis affectibus, & factis pulsantes. Tunc præcedere uisi sunt cantores, & hos subsequi Mulici, qui instrumenta pulsarent; circum hos uero incedere uirgines tympanistriæ; & oēs diuinum illud melos edere. *Ecclesijs benedicite Deo, de fontibus Israel*, hoc nimirum hymno mutuo, & omnes qui pariter atq; ipsi e lumbis Israelis uelut aquæ seminarij ex fontib. emanassent. Ibi adfuit Benjamin paruulus in mentis excessu, Paulus eius trib. Princeps, q; olim ob scelus Gabaonitarum ad miraculum fuerat cæsa, & in minuta; qui & ipse, ut se ad ima abiicit officia, sic in mentis excessu in tertium usque cælum raptus fuit, & euectus. Adfuerunt etiam duces, Principes Iuda, Iacobus & Ioannes Christi Salomonis propinqui, ac proinde ex tribu Iuda orti. Adfuerunt præterea Principes zabulon, & principes Nephthalin, Petrus & seniores Galilæi; quam regionem tenuisse tribum Zabulon, & tribum Nephthalin, Iosue nos docet historia. Hi omnes collecti apud Iacobum, quum Deum magnificarēt (ut in actis legimus) incrementa, & confirmationem Regni Christi precabantur in eam sententiam, quam reliqua eius psalmi exprimunt. Atq; ad eam pompam, & Christum Regē suum Salomonem spectandum euocari uisi sunt impii Iudæi Ierosolymitani; quum a Paulo audierunt, ut Christus summa cum gloria ipsi uisus fuisset de cælo; ut reuerso in tēplum, ibiq; orāti dixisset, festina, & exi uelociter de Ierusalem, quia non recipient testimonium tuū de me; ut eum ad prædicandum gentibus nomen suum missurus esset; & qua legatione feliciter obita gentibus Imperatori suo subactis, ipsum tunc rediisse cognoscerent. Tunc etiam uisus est Deus pater hæc de. D. N. Iesu Christo, quæ multo antea per Iuliam prædixisset, illis inclamasse. *Eccle seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet, & cætera quæ eodem. 42. capite de uictoria uerbi Dei, & conuersione gentium prædicta fuerant. Verum cum ad ea Pauli uerba impii homines contumax clamassent. Tolle de terra huiusmodi: nefas est enim uiuere, atq; in ipsius necem cōspiciant* (tū abest, ut triumphantē in Paulo Christū libenter uiderent) tunc uisus est Dominus illud clamasse, quod extremo illo capite legimus *sardi, audite; & ceci, intuemini ad uidentum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus, nisi ad quem uocatos meos misi? Quis cæcus, nisi qui uenundatus est? & quis cæcus, nisi seruus Domini? Qui uides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, non audies?* Tunc uel maxime Rex Salomon si unquā antea, de illis sic queri uisus est. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem*. Tūc illis uehemēter offensus, qui se adeo obstinato repellerēt animo, effecit, ut Paulus Cæsarem appellaret, atq; ita ceu cōuerso ferculo suo, relicta omnino, repudiataq; impia Synagoga, ad gentes reuerteret; & quod superat gentiū electarū arctiore fidei, & charitatis nexu sibi cōiungeret, eiusq; ecclesiæ inuidia & zelo vreret filias Hierusalē; id qd̄ iā olim ipsum facturū prædixisset, ex illo Moisis oraculo docet Paulus, *ego ad emulationē uos adducam in non gentē: in gentē insipientē in irā uos mittam*. Et operæ precii est uidere, q; turpiter in mediâ luce gens illa adhuc cæcutiat: & emulationis, atq; iracundiæ furore oīno mente capta, in huius loci interpretatione insanat. Cū enim (ut in Isagoge ad monimus) doctores Hebræi existimēt, Salomonis nomine in hoc cantico semper significari Deum, Populi Israelitici Regem æternum; quem nefas esse putent, & extremam impietatem, Matrem habere credere; hærent hoc loco consilij plane inopes, nec qua ratione his salebris se expediunt, possunt inuenire; sed impingunt omnes

Gal. 3.

Iuc. 19.

Ioan. 19.

Act. 2.

Iud. 109.

Act. 21.

Psal. 67.

Isa. 55.
Act. 25.Rom. 10.
Deuta. 32.

Rom. 9.
Esa. 51.

nes (ut dixit Paulus) in lapidem offensionis, & petram scandali: Vnde precipites rapti male pereunt. Refert Rabi Salomon in suis Commentarijs ex Rabino Eleazaro quandam parabolam (ut ipse putat, ut autem melius ego existimo, fabulam ineptissimam, & insignem blasphemiam) quam is a patre suo acceperit; quendam, scilicet, Regem unicam vniceque dilectam habuisse filiã; quã tamen patri in amore minime responderit. Hanc ille ut sibi conciliaret, modo uerbis illis blande admodum compellare solitum, Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, &c. modo illis: Aperi mihi soror mea, &c. Quibus blanditijs quum filiam nihil moueri uideret pater, tunc demum his illã delitijs sit aggressus: Audi popule mi, Et mater mea: uerbis nimirum, quibus Deus apud Isaiam populum Israeliticum alloquitur. Eo deprauato testimonio, falsarius homo se probaturum sperans, hoc loco pariter atq; illo matris nomine significari gentem Iudaicam, tropo quodam blandientis; ut sæpe eundem populum, & filiam, & sororem in sacris literis a Deo uidemus appellari. Et quo fidem suo astruat mendacio, impius ille, & impudensissimus, non ueretur sacræ Scripturæ vim facere, eamque uiolare. Nam cum eo loco in omnibus, Hebræis exemplaribus constantissime scriptum inueniatur vlummi (hoc est, & tribus, uel Natio mea) ipse tamen non legas inquit vlummi, sed vlimmi id est, & mater mea: scilicet, hoc est, quod iam olim præuidens Heremias dicebat. *Mendacium operatus est stilus mendax scribarum.*

Caput IIII.

Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es, oculi tui columbarum, absque eo, quod intrinsecus latet. Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad.

NEGLLECTVS Rex Salomon a sceminis Ierosolymitanis, nouæ nuptæ æmulis, illis uicissim neglectis, & repudiatis, ad sponsam suam conuertit sermonem, & magnificum ipsius instituit Encomium, ex contentione ad æmulas: ac primum quidem illius pulchritudinem laudat in genere, non sine emphasi, & admirandę pulchritudinis significatione: sed huius orationis uirtutes non ita elucent in latina ædicatione, ut in Hebræa, quæ sic haet: *וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ* Ecce tu pulchra es amica mea, aut (ut recentiores, amicę appellatione reformidantes) quæ latinis in malam partem sonat, uertunt, proxima mea. Ecce tu pulchra es. Nam ad uerbium, ecce, rem nouam, & magnam, atque admiratione dignam demonstrat: Quo etiam spectat eiusdem sententię repetitio: & pronomen, tu, personæ Emphasim habet; Comparationemque inter sponsam, & æmulas subindicat: quasi dicat sponsum: ego uero o charissima, Ierosolymitanarum sceminarum amore captus, eas mihi uolui conciliare, & ad meum amorem pellicere. Verum quia oppido quam difficiles sunt, & inexorabiles; nec ullis meis blanditijs induci possunt, ut me æquis oculis aspiciant; indignantes, quod te fuscã, sibi suo iudicio pulcherrimis,

rimis, prætulerim: iam graues illarum iras, & superba fastidia ferre non ualēs, eas missas facio, præposterum earundem de sua, tuaque pulchritudine iudicium nihil moror; ualeant tuæ æmulæ, tu sola mihi places: ecce tu sola pulchra es meo iudicio, qui egregius formarum spectator sum. Tum ad specialia descendens, primum faciem, & reliquas superiores corporis partes, quæ conspectui patent, & ex quibus forma, ac muliebris pulchritudo spectari solet, laudat, per varias comparationes amplificans singularum partium uenustatem. Deinde partes, quas natura generationi destinatas latere uoluit, eadem amplificationis specie commendat honestissime. In medijs interim laudibus ipsam confirmans, ac bono animo esse iubens, dū ipse peregre agit, breui reuerfurus, ut eã amplissimis donet præmijs. Que in summa semel dicta sint, quantum attinet ad Grammaticum totius huius capituli sensum: ut perpetua deinde nobis constare possit huius encomij explanatio. Christus igitur magno supercilio despectus a Synagoga crudeliterque exclusus, uerso ferculo, ad ecclesiam gentium se conuertit; cuius insignem fidem, animiq; candorem, & innocentiam expertus est: & ad gentes se recipit, quum Paulo ut Cesarem appelleret, Romamque confugiat, in mentem immittit. Tunc sane e suo Regno Evangelico excludens pertinacem illam & obstinatam gentem Iudaicam, & uelut inde expellendam suis Apostolis præcipiens hisce, quæ apud Isaiam extant uerbis quadragesimo tertio. *Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: seruum, & aures ei sunt.* Hoc est, populum, qui cum oculos habeat, non tamen uidet; & qui cum aures habeat, non audit. Tunc certe (ut est apud eundem prophetam quadragesimo secundo) dedit in direptionem Iacob, & Israel uastantibus, nempe Romanis: tunc effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & conbussit eum in circuitu; & succendit eum, & non intellexit. Quia uero peccata hominum solet ille dissimulare, & ut peccatores ad pænitentiam perducatur, patienter ferre; ut Iudæos, quorum perfidiam fides gentium est subsequuta, ad gentium fidem æmulandam prouocet, gentilis ecclesię spectatam fidem in primis commendat. Eo enim consilio testatur Paulus se functionem & munus Apostolicum, quo in gentibus fungitur, honorificare instituisse, ut propinquos suos Iudæos ad æmulationem prouocet, & ea ratione aliquot ex illis seruet, quos nouit permisso fuisse a Deo in Christum offendere ad Salutem gentium; ut illas æmulentur; hoc est, ut ad eas æmulandas Iudæos Deus prouocet. Omnis siquidem animorum pulchritudo in iustitia sita cum sit, non illa quidem, quam suis uiribus comparare nituntur homines, & ex legis obseruatione Iudæi sibi arrogat; sed quæ ex fide in Christum prouenit, ut docet Paulus: hanc quia fastidiuit, & repulit Synagoga, Ecclesia uero expetiuit, & omni studio cõplexa fuit; inde factum est, ut illa Christo (qui solus mentis humanæ formam, habitumque potest æstimare) iniusta, hæc uero iusta uideatur: Illa sordeat, hæc uero summo opere placeat, atque arrideat; & ob mirros amores sui, quos admirandæ pulchritudinis suæ splendore, in sponso suo excitat, ab eodem magnifice commendetur in hunc modum, *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*, aut (ut nostra habet lectio) *Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es*, & apud Isaiam in hæc uerba, *Populum istum formauit mihi: laudem meam narrabit.* Quam etiam ob causam Deo patri suo tãquam huius fidei, & pulchritudinis auctori, harum æmularum contraria exponit studia: & suos ipse uouet hymnos, & encomia in hanc sententiam. *Eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi: in auditu-*

tu auris obediuit mihi. Filij alieni mentiti sunt mihi: filij alieni inueterati sunt, et claudica-
uerunt a semitis suis. *Viuu*it dominus, & benedictus Deus meus: & exaltetur Deus salutis
meæ. Deus qui das vindictas mihi, & subdis populum meum sub me, liberator meus
de inimicis meis Iracundis, & ab insurgentibus in me exaltabis me: & a viro iniquo eri-
pies me. Propterea confitebor tibi in nationibus domine: & nomini tuo psalmum dicam,
Admiratur in super Christus ingentia iustitiæ, & pulchritudinis incrementa;
quæ ex pietate, cultuque tanto puriore in dies facit ecclesia, quanto patris sui
amorem, & fauorem beneuolum magis promeretur, quam Synagoga.

Hæc enim sanguine, atque adipe taurorum, vitulorum, hircorum, similium-
que animalium, alijsque id genus crassis cærimoniis Deo litare contendit; ne-
gligens interim fidei, vniuersæque ueræ pietatis: propter quod, ut intelligat
quod nullus, Deoque molestus ille sit cultus, hæc audita Domino, *Non me*
inuocasti Iacob: neque laborasti in me Israel: non obtulisti mihi arietem holocausti: &
uictimis tuis non glorificasti me. Non te seruire feci in oblatione, neque laborem
tibi prebui in thure. Non emisti mihi argento calamum, & adipe uictimarum tua-
rum non inebriasti me: ueruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis: laborem præ-
buisi mihi in iniquitatibus tuis. Illa uero intelligens Deum, ut spiritus est, ita
etiam spiritualem cultum ab homine exigere, in spiritu, & ueritate illum ado-
rat: Ius, fas animi, sanctosque recessus mentis, & qui inde exhalet, piarum lau-
dum suauissimos offert suffitus, puraque sacrificia.

Offerentes, inquit Petrus, spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum.
Et in Evangelio, *Venit hora, & nunc est*, Inquit Christus, quando ueri adoratores
adorabunt Patrem in spiritu, & ueritate. Nam & pater tales querit, qui adorent eum:
spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu, & ueritate oportet adorare. Extat
& illud ecclesiæ in Synagogam inter multa alia uetus præiudicium.
Non est mihi, inquit Deus, uoluntas in uobis: & munus non suscipiam de manibus
uestris: ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in
omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen
meum in gentibus.

Item & illud, *Ecce dies ueniunt dicit Dominus. Ecce consummabo super domum Iu-*
da testamentum nouum, non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua
apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti: quoniam ipsi non per-
manserunt in testamento meo, & ego neglexi eos dicit Dominus. Itoc est testamentum,
quod disponam domini Israel post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in men-
tem eorum, & in corde eorum super scribam eas: Et ero eis in Deum, & ipsi erunt
mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fra-
tre suum dicens: Cognosce Dominum. Quoniam omnes cognoscent me a minore, us-
que ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eo-
rum iam non memorabor. cuius generis procul dubio hæc quoque est eiusdem
prærogatiua. Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es. Aut uerò, quam pulchra
es amica mea quam pulchra es. quasi dicat: satis iam satis spectata est o mea eccle-
sia, mea cum Synagoga amicitia, iam difficile illius ingenium, & atroces iniurias
ferre non ualeo. Impudentiam, & impietatem detestor, & execror. Valeat igitur
cum suis uictimis, & multiplicatis holocaustis, tædet me illius carnificinæ
& nidoris. Valeat cum sua laniena, & toto culinario apparatu, quæ cum in his
crassis, & mortuis cærimonijs mecum colloget cultum, & eximiam inesse putet pie-
tatem,

tatem; misericordiam, meique cognitionem & uniuersam pietatem (quibus ego
virtutibus maxime coli gaudeo) deseruit prorsus & abiecit; datam mihi fidem fre-
git; nuptialia pacta rescidit; impias & sceleratas manus a me parricida non absti-
nuit assiduas, quas licet grauissime lacerasset & lesus, ei facio delicias, fastidiosa
aspernatur, medendo egrescens, & mea abutens patientia. At uero tu o mea sa-
cerdos & Regina, mihi persuaderi facilis, dicto parens, & admodum officio-
sa. Tu mea fide omnino niteris, meo amore tota ardes. Totam in me spem
tuam conijcis. Pia mihi tua placent uota, pia tua me delectant opera, tuæ spiritua-
les hostiæ, & pura laudum sacrificia, corporis præsertim & sanguinis mei Eucha-
ristia, qua nomini meo, quem admodum prædixit Malachias, ubique terrarum li-
tatur, oblatio munda: Ius, fas animi, sanctique recessus mentis tuæ gratissime sunt
mihi uictimæ. Iste demum legitimus cultus est, quem ego maxime probo, & abs-
te exigo: teque ideo pater meus unice diligit, quod se spiritu, sinceroque & in
templis, & ubique locorum adores & colas animo. Atque istæ eximie, quibus ego
te exornauit animi tui dotes, te solam mihi pulcherrimam uideri faciunt, & omni-
bus numeris absolutam.

3 Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet.

Descendit iam a genere in speciem: & quam proxime laudauit in uniuersum ab
eximia pulchritudine; nunc iam laudare aggreditur ab insigniorum partium ue-
nustate. Multi porro existimarunt sub oculorum columbinorum symbolo signi-
ficari insignem fidem, & singularem pudicitiam, rectam animi intentionem, & sim-
plicitatem columbinam ab omni malitia, atque hypocrisis repurgatam; quos nos
quoque retro sequuti sumus. Sed hoc loco illud monendum uidetur. Cum sponsus
ecclesiæ (quæ corpus eius est, & cuius ipse est caput, ut nos docet Paulus) membra
laudare ex professo nunc instituisse uideatur, has quoque laudes talibus ecclesiæ mem-
bris accommodandas esse, qualia idem Apostolus numerat ad Corinthios scribens
in hunc modum. *Vos estis inquit, corpus Christi, & membra de membro.* Id est, quæ
mutuis statis auxilijs. *Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia, primum Apostolos,*
secundò prophetas, tertio Doctores, Deinde uirtutes, exinde gratias curationum, opitula-
tiones, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Et rursum de Chri-
sto loquens Ephesijs, ipse inquit, *Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Pro-*
phetas, alios uero Euangelistas, alios autem pastores & Doctores, ad consumationem san-
ctorum, in opus ministerii, ad adificationem corporis Christi: donec occurramus omnes in
unitatem fidei, & agnitionis filii Dei: in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudi-
nis Christi. Per hæc ergo sponsæ membra, quæ hic commendat sponsus, mystica il-
la membra, quæ locis proxime annotatis recenset Paulus, congruum uidetur intel-
ligere. Et quia, quæ Ephesijs, & Corinthijs ille numerat membra, primaria uir esse
dona spiritus sancti, quæ ascendens Xps in altum, ut idem testatur Apostolus, suæ est imper-
titus ecclesiæ, ea quoque in capite tanquam in dignissimo totius corporis loco sita esse,
par est credere: & in mystico Christi corpore alia oculorum, alia labiorum, alia
dentiū, alia genarū, alia et colli uisum præbere. Per oculos igitur spiritus hoc loco Apo-
stolos, & qui horum loco successerunt Episcopos, tanquam dignissima membra, signifi-
ficari

ficari existimamus. Hi namque in ecclesie capite positi sunt, ut oculos sapientis in eiusdem capite sitos esse, dicit hic idem Salomon in ecclesiastica; & ut graeca episcopi Ethymologia admonet, ceu speculatores e sublimi specula siquid periculi populo imminet, diligenter obseruare debent: & de more Ducum atque Imperatorum, comatus, totiusque exercitus perpetuam curam agere. Quamobrem etiam Homerus Agamemnonem Graecorum summum Ducem & Imperatorem, episcopum solitus est appellare. Sic & Paulus. *Obedite inquit prepositis vestris: ipsi enim peruigilant tanquam rationem reddaturi de animabus vestris.* Oculi tui columbarum. Hoc est spirituales, inquit Theodoretus in primum Ca. huius libelli; in specie enim columbae saepe uenit spiritus sanctus, & in ipso sponso inhabitauit. Igitur oculi tui columbarum, hoc est spirituales, & diuina gratia pleni, omni tenebra liberi. Et citat locum illum Pauli. *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur.* & illum. *Nobis autem Deus reuelauit per spiritum suum.* Et Eusebius, oculi inquit Columbarum, ut pote, qui in conuenientia acie intuentur vitam spiritualem. Suis enim exercitamentis assimilatur anima: & ad ea quae agit, formatur. Oculi porro Ecclesiae sunt, qui malitia carent, & acute uident Doctores. Plura nobis de pulchritudine, & columbinis Ecclesiae oculis sub finem primi cap. in hoc opere dicta sunt: quae facile poterit qui uolet, inde repetere: & praesenti instituto accommodare. Quod uero nostra additio habet. *Præter id, quod intrinsecus latet.* Lyranus reliqua secretiora corporis membra, quae uelut integuntur, nostroque conspectui subtracta sunt, significare putat. Alij hoc ænigma explanare uolentes, significari uolunt, præstantiora adhuc quædam dona ecclesiae, aut uero cœlestia præmia nobis recondita, necdum satis manifesta. Possumus & nos iuxta proprietatem sermonis Hebraici præstantiam, ac dignitatem Episcoporum interpretari; qui ut oculi columbae extra genas prominent, ita & ipsi in facie Ecclesiae extra populares principes cincinnorum appellatione designari solitos, eminentiores uideri debent. Hebraea sic habent *תבנית עיניו*. Hac uero sic uertit Vatablus; extra comam tuam, & de suo addit, prominentes, nempe extra antias insigniores comae capillos, quos solent mulieres ornatus gratia, ex fronte pendentes, ostentare: Inter quos grandiusculi oculi, qui etiam gratiam addunt muliebri faciei, molliter prominent. Verum & iuxta uulgatam nostram additionem, & secundum superius adductam interpretationem, id dictum exponere possumus de spiritali & cœlesti uita ecclesie; quae nunc latet interius; & ut Paulus ait, abscondita est cum Christo in Deo, aliquando tandem uniuerso orbi cum eodem summa cum gloria & maiestate apparitura. Tunc enim, ut testatur Ioannes. *similes ei erimus, & uidebimus eum sicuti est.*

Capilli tui, sicuti greges caprarum, quae ascenderunt de monte Galaad.

Laudat Ecclesiam sponsus ab innumera egregij populi multitudine, quae illi tantum gratiae, & uenustatis conciliat, quantum greges caprarum monti Galaad, quum ibi pascentes apparent, & inde uelut capilli ex capite pendentes comati capitis speciem procul spectantibus praebent. Quem sensum magis expressit noster interpret.

pres inferius capite sexto quum illud *וְגִבְיֹתָי כְּצִיִּים* sic uertit, quae apparuerunt de Galaad. Vbi praeteritum pro praesenti (ut frequenter fit in sacris literis) positum est; pro, quae apparent de Galaad, procul nimirum spectantibus. In quem sensum etiam hoc loco dictum interpretamur, ascenderunt, ascendere appareret: ut etiam in Graeco legimus *ἀνέβησαν*. Quod ad uerbum sonat, quae reuelate fuerunt. Sed eodem sensu. Est enim Galaad mons Iudaeae ex altera Iordanis parte uerrius, & alendis gregibus aptissimus. Hunc igitur decorem, quem ut frequens, ac promissa coma mulieri, sic frequens populus Ecclesiae conciliat (mulier enim ut inquit Paulus, si comam nutriat, gloria est illi) appositae comparatione significat hoc loco Spiritus sanctus. Nam Galaad Christo recte comparatur, qui excisus sine manibus creuit in montem magnum, & omnia regna terrae obruit atque occupauit. Est praeterea Christus mons & aceruus testimonij: quae est eius uocis in sacra genesi, Ethymologia. Hic enim est (quemadmodum ipse de se testatur) qui in hoc natus est, & in mundum uenit, ut testimonium perhibeat ueritati: quippe se eam ob rem mundo missum esse admonet suos, quod illius opera mala esse ipse testetur. Iam uero pij homines ceu capilli nixi fide & charitate, a Christo, quae Deus uniuersae ecclesiae dedit pro capite, pendent indeque suum trahunt incrementum; ut caprae quum depascuntur montem Galaad, uelut ab eo pendere uidentur, & eiusdem pascuis ali, atque augeri. Cuius generis comparatione ad idem mysterium significandum usus etiam est Isaias in hunc modum. *Hac dicit dominus exercituum. Ecce ego uisitabo Regem Babylonis, ac terram eius, sicut uisitauit Regem Assur: & reducam Israelem ad habitaculum suum, & depascetur Carmelum, & Basan: & in monte Ephraim & in Galaad saturabitur anima eius.* Et Michæas ad Deum sic loquitur. *Pasce populum tuum in uirga tua, gregem hereditatis tuae, habitantes solos in saltu. In medio Carmeli pascentur, Basan, & Galaad iuxta dies antiquos.* & apud Zachariam Dominus inquit. *Reducam eos de terra Aegypti, & de Assyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad adducam eos, & non inuenietur eis locus.* His enim omnibus locis sub gregum, & pascuorum montanorum metaphoris populus Christianus, & Christus ipse suae Ecclesiae caput, cuius doctrinis, & institutis pij alendi essent, designantur. Multa enim sunt in Christo, propter quae sui corporis mystici caput esse creditur, & dicitur: caput enim supereminet uniuerso corpori tanquam dignissimum, & quod toti corpori prospicit ac prouidet, secundum uim suam, & energiam in uniuersum corpus se infundens, & omnia membra replens: sic Christus, ut ait Paulus, *ante omnes est, & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis Ecclesiae, principium, primogenitus ex mortuis; ut sit ipse in omnibus primatum tenens. Ipsum dedit Deus caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus eius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur,* pro adimplet, passiuua uoce posita pro actiua; ut annotant & interpretantur Chrysost. & Graecus scholiastes. Interpretatur sese & ipse Paulus ad Colossen. sic scribens. *In ipso habitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & estis replati in illo.* Quod idem Chrysost. exponit: nil minus habetis ab illo; quemadmodum in illo habitauit, ita & in uobis. Praeterea ex capite in uniuersum corpus per neruos tanquam per quosdam ductus manat omnis sensus & motus; quibus etiam nexibus totum corpus compaginatum & coaptatum cohaeret capiti.

6 Sic ex Christo uniuersam ecclesiam per fidem, & charitatem ceu per neruos quosdam omnis sensus & motus spiritalis deriuatur ac sumministratur: & iisdem ueluti nexibus compaginata coaptataque Ecclesia capiti suo Christo cohaeret, a quo

sua quoque iusta sumit incrementa. *Veruntamen facientes*, inquit Paulus, *crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam summisionis secundum operationem in mensuram augmentum corporis facit in edificationem sui in charitate*. Neque vero cepit Christus caput esse Ecclesiae, ex quo cepit ipse esse homo; sed sicut illa ab orbis initio extitit, sic ille inde usque mysticum caput mystici corporis sui est. Quod quidem corpus truncum, aut acephalum nunquam fuit. Ipse est inquit. Glo. in 1. cap. Epistolae ad Coloss. principium Ecclesiae secundum diuinitatem. Id est, fundator Ecclesiae. Quia omnes iustos, qui ab Abel usque ad ultimum iustum generantur, virtute diuinitatis, & misericordiae suae dono illuminauit. Secundum humanitatem potest etiam dici principium Ecclesiae, quia super fidem humanitatis eius fundata est. Et Aug. in Psal. 36. caput nostrum, inquit Christus est: corpus capitis illius nos sumus. Numquid soli nos, & non etiam illi, qui fuerunt ante nos? omnes qui ab initio seculi fuerunt iusti, caput Christum habent. Illum enim venturum esse crediderunt, quem nos venisse iam credimus: & in cuius fide ipsi sanati sunt, & nos. Ut ipse essent caput totius ciuitatis Ierusalem, connumeratis fidelibus ab initio usque ad finem. Iam vero sicut propter vnam fidem unum caput Christum Ecclesiam ab orbis initio habere certum est; sic etiam inde usque coepisse, atque vnam eandemque nunc esse, & usque ad finem seculi perpetuam fore certum est. Ego, inquit Christus, *vobiscum sum usque ad consumationem seculi*. Inde uero ab Abel primum extitisse Ecclesiam communis est doctorum sententia, multis rationibus & auctoritatibus confirmata, ex quibus breuitati studentes has dumtaxat hoc loco breuissime referemus. Prima sit, quod cum inferius ca. 7. sponsus commendat sponsam, quod una sit, perfecta; & immaculata; talem oportet agnoscere Ecclesiam, quae a primis suis initijs perpetuam habeat & seruet perfectionem, & puritatem in suis fidelibus sanctis & iustis. At uero cum a iustitia, in qua creati fuerant, exciderint primi parentes, indigni redditi uidentur, a quibus prima ducantur Ecclesiae initia: dignus uero Abel, qui a iustitia nunquam excidisse legitur; inde uero ex qua commendatur a Christo & Ioanne, propter quam ipsum mortem appetisse illi testantur. Ut merito dicat Aug. in libro de Mirabilib. mundi, hunc uirginem fuisse, & martyrem, fideique doctorem: & inde alia ad nostrum institutum probandum sumi possit ratio, propterea quod is primus tres insignes ordines Ecclesiae, uirginum, scilicet Martyrum, & doctorum sustinerit. Praeterea primus Abel legitur sacrificia deo grata obtulisse, quibus sacramentis suam religionem, & fidem de Christo uenturo redemptore fuerit protestatus: omnis enim religio (ut affirmat Aug. contra Faustum) semper habuit aliqua signa exteriora, in quibus conuenerint homines ad colendum Deum. Notus est deinde ille Augustini locus. li. 15. de Ciuitate Dei. A Principio mundi inquit, processerunt duae ciuitates, una Dei, alia Diaboli, una caelestis, alia terrestris. de filijs Adam unus edificat terrenam & Diabolicam, alius caelestem. Primus fuit Cain, secundus Abel.

Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis in eis non est.

Commendatur hoc loco Ecclesia a dentium pulchritudine; quam quidem pulchritudinem sponsus amplificat per comparisonem dentium ipsius sponsae ad

ad gregem ouium concinne tonsarum, & lotarum, ac foecundarum. Oues enim quum probae tonsae fuerint, & lotae, albae admodum apparent, nec virus olent; sic & dentes puellae quum scabri non sunt, nec vlla vitiati rubigine, albicant, nec putridum spirant halitum. Additur praeterea, *Omnes gemellis foetibus: et sterilis in eis non est*. Ut efficax dentium usus significetur, qui cibum probe conficientes, sponfam vegetam reddunt, & foecundissimam; quales sunt oues illae, quae gemellos pariunt, & alunt; quod rarum admodum est. Id uero cum singulis hoc loco tribuatur, ad vehementem facit amplificationem. Iam mystico dentium significato hoc loco illos intelligimus, quos Paulus in corpore Christi mystico tertio loco numerat in Epistola ad Ephelios scripta, pastores, & doctores, perfectos nimirum homines: quorum (ut idem ait) est solidus cibus: & qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Est enim dentium usus, aliorum quidem, ut anteriorum, solidos incidere cibos; aliorum uero, ut molarium, incisos commolere, ac commolitos uniuersi corporis pabulum futurum praeparare: Ita & doctores Ecclesiastici sacrarum scripturarum, quas Prophetae, & Apostoli conscripserunt, locos ceu inde incisos, & praemanfos solidos cibos, debent populo, & mystico Ecclesiae corpori commolere; & tanquam spiritualem alimoniam infirmioribus, & imperfectis praeparatam exhibere; atque ea ratione vegetam, ac proletariam reddere Ecclesiam. Qui uero hanc functionem feliciter, & pro dignitate obituri sint, eos oportet concinne attonfos esse. Vetere scilicet homine sordido, & foetido, velut ouillo vellere, per exactam poenitentiam deposito. Nam vox תבן pro qua vulgata nostra editio habet, tonsarum, equalium proprie significat. Ut intelligas, non utcunque tonsas oues: sed aequabiliter & concinne tonsas; quod certe ad gratiam ouium, & comparisonis elegantiam facit plurimum. Oportet praeterea eosdem aqua baptismi ablutos esse: & si deinde sordes aliquas peccatorum cotraxerint, aqua lacrymarum, ut eas abluant omnem dare operam; ut sic candidos, aequabiles, & laeues praestent dentes. Significatur denique foecunditate ouium gemellos parientium, & alentium, foecunditas spiritualis doctorum, & praedicatorum illius temporis, mitium & benignorum instar ouium, qui sua praedicatione, vitaeque exemplo multos parebant, & aiebant Christo liberos: & (quod maxime commendat primigeniae illius Ecclesiae foelicitatem, & praesentis infolicitatem vehementer damnat) quod tunc ex praedicatoribus, & doctoribus Euangelicis, quales erant Apostoli omnes, & Episcopi nullus tunc esset sterilis; sed omnes foecundi, & proletarij. In quem etiam usum munus Euangelicum se a Christo suscepisse sciunt; quibus dictum fuisset a praepatore, *Ego posui vos, ut eatis, & fructum afferatis: & fructus uester maneat*. At uero nunc quam pauci sunt Episcopi non effecti, & steriles; quam pauci Euangelium praedicant, aut sacramenta ministrant, aut fructus Christo afferunt non perituros. Sancti doctores inquit Tho. bene dentibus, conformantur, qui spirituales cibos, quos simplices capere non possunt, ipsi quodammodo exponendo comminuunt. Dens ecclesiae praecipuus erat Petrus, cui dictum est. *Surge, occide, & manduca*. Ac si diceret, hos quos ad fidem conuertis, occide ab eo quod sunt, ut desinant esse peccatores; & manduca; hoc est transfer in corpus ecclesiae. Bene autem hi dentes ouibus tonsis, & lauacro lotis comparantur. Solent enim oues post tonsionem currenti aqua abluui. Ne illotus sudor corpori adherescat, & scabi generet. Tose ergo, oues sunt sancti rectores & magistri ecclesiae, qui & lauacro baptismi abluti sunt, & uellera, i. facultates & substantias suas

Eph. 4.
Heb. 5.

Io. 15.

pro Christo amiserunt, qui secundum uerbum Domini uendunt omnia sua, & dant pauperibus, & nudi & expediti sequuntur Christum. Hec ille: Quibus hec addere uisum est, quod quemadmodum oues aequaliter tonsa, & probe lota, deposito uelle re & abluto sudore, alacriores, & cibi appetentiores ad pascea accedunt, potētius nutriuntur, ac uegetiores & ad cōceptum accommodatiores redduntur; sic & doctores deposito uelle homine, abiectisque facultatibus in usus pauperum, & lanaero baptisina sordibus abluti, sacrarum scripturarum pascea auide admodum de pascantur, & in usum corporis Ecclesiae exacte commolunt, conceptoque uerbo ueritatis fecundati instar fecundarum ouium & placidarum, gemellos Christo edunt & alunt fetus, eiusdem fidei professione quam simillimos. Tales certe olim Christo pepererat Paulus Galatas; quos deinde rursus parturiebat; tales etiam eidem peperit & aluit Thessalonicenses. Vide uero, num comparatio hęc dētium sponsae ad gregem ouium cum suis gemellis, quae altoqui nimis dura & extranea uideatur, molliri possit; si uerbum illud *ἄρῃ* quod noster interpres per nominatiuū pluralem uertit greges, per genitiuū singularem gregis uerti conueniat, iuxta proprietatem sermonis Hebraici. Ut intelligamus, a simulari dentes sponsae non ad gregem tonsarum, sed ad dentes gregis. Et maxime quidem conuenit episcopis, & rectoribus ecclesiae, ut exacto suo iudicio, ceu suis dentibus recte secantes uerbum Dei (ut hortatur Paulus) & reiectis superuacaneis quaestionibus, suos quisque gemellos inde alant; quemadmodum & oues suos agnos de pasceis, quae suis carpunt dentibus. In hunc uero modum conuenire quoque uidetur, ut capite proximo & septimo nominatiui quidam sumantur pro genitiuis, ut suis locis indicabimus.

Sicut uitta coccinea labia tua: & eloquium tuum dulce sicut fragmen mali punici; ita & genae tuae absque eo, quod intrinsecus latet.

4 Multa gratiarum genera hoc uersu significari uidentur: & ab his quasi membris quibusdam praestantibus. Ecclesia commodari. non parum gratiae addunt mulieri rubra labia & compressa, sicque molliter diducta, ut uideatur breuis & angusta quaedam uitta coccinea ipsius ori circumducta, aut (ut alij ex Hebraeo uertunt) filium coccineum. *σπάρτιον τὸ κόκκινον* funiculus coccineus. Mihi uero haec sponse labia Euangelistas, doctores, uarijs linguis loquentes, & sermonum interpretes, quos inter membra corporis Christi Paulus numerat, significare uidentur. Rubra quidem labia, propterea quod uniuersus eorum sermo sit de passione & morte Christi, indeque omnem uim habeat; exilia uero instar uittae, aut filii, aut funiculi. Nempe, quae non turgeant sesquipedalibus uerbis, nec spectent ad ostentationem, aut inanem gloriam. Paulus enim maximus ille Euangelista & doctor, qui omnium linguis loquebatur, omnia interpretabatur, sic de se Corinthiis loquebatur. *Ego fratres cum uenissem ad uos, ueni non in sublimitate sermonis, aut sapientiae, annuntians testimonium, hoc est, mortem Christi. Neque enim indicavi uobis aliquid scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Et alibi, *Non enim predicamus nosmetipsos, sed Iesum Christum, Dominum nostrum, nos autem seruos uestros per Iesum.* Horum porro labiorum tanta uis est in dicendo, tantus sermonis lepos & suauitas, tanta efficacitas, ut auditores pendentes teneant, & uelut funiculis coccineis ab auribus uinctos post se trahant. Illos praesertim, quibus aures ad audiendum Deus dederit; ut

Lydiae

- 1 Lydiae illi purpurariae, cuius Dominus dicitur aperuisse cor, ut intenderet ijs, quae a Paulo dicebantur: purpuraria nimirum mulier purpureis funiculis capta a purpureis euangelizantis Pauli pendebat labijs. Theodoretus putat hoc loco allusum esse ad funiculum illum coccineum, qui pendens de fenestra domus Raab signum fuerit ipsi, & parentibus, totique familiae ipsius salutiferi: isque typus fuerit Ecclesiae sponsae Christi, ex cuius ore gratiosus, pulcherque sermo tinctus Christi sanguine pendeat, ut de fenestra Raab funiculus ille coccineus. Et labia inquit, tua proferunt sermones ueros, uelut funiculo auditores expiscantes, & ligantes. De mulcet enim sermo tuus auditores, nec finit eos euadere: sed tuis cogit adherere labijs. Haec ille. Simile quiddam hoc habet cum Typo eloquentiae, quem in Hercule gallico proponunt Graeci. Hunc enim pingunt magnam hominum turbam catenulis aureis ex ipsius ore prodeuntibus, & auditorum auribus insertis, post se trahere. Cum igitur tanta sit sermonis Ecclesiae energia, & suauitas, & auditorem tan tope delectet, merito eloquium ipsius tanquam suauis secundo loco post eloquij ministros commendatur. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* inquit Dauid, *super mel ori meo.* Genas uero non membranas, quae tegunt oculos, sed partes inferiores a cilio ad uniuersas partes illas oculis subiectas, quas radi in foeminis duodecim tabularum interdicto antiqui uetuerunt, pudoris sedes esse arbitrati, quod ibi maxime appareat rubor, praesertim in honestis, & pudicis foeminis; ut si quid eas audire parum honestum nedum facere, contigerit; statim genae rubore suffundantur, ea nimirum parte ex corde una cum spirituofo sanguine in vitium erumpente Nemesis: impudentes uero, & procaces, siquid sibi turpiter dictum, aut factum doleant, non ulla Nemesis, aut indignatione accensae; sed poenae, aut damnae cuius timore territae pallent, sanguine nimirum ex toto corpore iuuandi cordis gratia intro recurrente: at uero nec Deum, nec homines ueritae nihil mouentur. Quam peccandi impudentiam Dominus per prophetam suum Ieremiam sic exprobat Synagogae, *Frons meretricis facta est tibi, noluisi erubescere.* Ut ergo impudentiam, & proccitatem acriter reprehendit Deus in Sinagoga, quam ideo repudiavit; sic etiam ingenuum pudorem, & summam honestatem in sua Ecclesia recens nupta, congrua admodum comparatione ad fragmen mali punici, aut iuxta Hebraeum, ad partem alteram, eam scilicet (ut annotat Lyranus) quae soli est exposita, laudat. Ea namque pars media, quae solis excipit radios, decoctior est altera: atque eam ob causam rubicunda. Genae autem cum similes pomis sint, quae Graecis *μύλα* dicuntur, & ipsae, *μύλα* ab illis appellantur, nulli malorum generi magis assimulantur, quam malo punico dimidiato: quod superne cum exuberet, rubeatque molliter, inde deorsum deprimitur, ac minus rubet; quod etiam in quacunque humana facie bene habita, & conformata, praesertim muliebri possis obseruare. Mystice uero Ecclesiae genae prophetae esse uidentur, quam secundam functionem, & membrum in mystico Christi corpore secundo constituit Paulus loco; prophetas enim dimidiato malo punico ad solem uerso quam simillimos esse oportet. primum quidem pudibundos, & ingenuo rubore suffusos, non impudentes, & procaces, non pallidos & hypocritas: sed ingenuos, modestos, & ueraces; quique orientis solis iustitiae lucem excipiant candidam & uiuificant: & qui cum Paulo dicere possint. *Nos omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu.* Et rursus. *Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Christi.*

Jerem. 3.

1. Cor. 3.

2. Cor. 3.

2. Cor. 4.

sti Iesu. Hunc ergo solē perpetuō spectans Ecclesia, assiduos charitatis, & scēi exci-
pit radios; quorū alijs excoquunt oēs, qui in ea residere possint crudi humores, &
superuacanei, & cōtra populi uitia ipsius excitat indignatio: aliorū uero ad intima
usque penetrantium ui diuinorum consiliorum, uariæ proueniunt in ipsius men-
te notitiæ, & futurarum rerum præensiones, quasi grana sub mali punici cortice
latitantes. Id quod uerba illa designare uidentur. *Præter id quod intrinsecus latet.*
aut quemadmodum alij interpretantur uerba illa *תַּרְטִיף עֲצָנִי* extra comam tuam;
sic enim prominere uidentur genæ, ut superiores mali punici partes. Sponsæ por-
ro genas intra se diuina mysteria celantes prominere intelligimus extra comam;
prophetas nimirum in facie Ecclesię pulchre excellere principes populares a Chri-
sto dependentes, ut prominent genæ formosæ, & bene habitæ puellę extra an-
tias. Fructus iste inquit Eusebius, acerbo & ad uescendum inuiti circumtegi-
tur cortice; sic & acerba, & continens, duraque uita custos est bonorum temper-
antia. Harum porro genarum & aliarum omnino dissimilium singulare extat

1. Reg. 22.

exemplum in libris Regum. Micheas enim cum uideret, quæ ipse uere prædixisset
iniquo animo accipi ab Achab Rege Israel, & contemni, Regis impietatem,
& ueritatem perosus hæc superioribus indignabundus addidit. *Propterea audi
sermonem Domini. Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exerci-
tum celi assistentem ei a dextris & a sinistris. Et ait Dominus. Quis decipiat Achab
Regem Israel, ut ascendat, & cadat in Ramoth Galaad? Et dixit unus uerba huiusce-
modi, & alius aliter. Egressus est autem spiritus, & stetit coram Domino, & ait; Ego
decipiam illum; cui loquutus est Dominus. In quo? Et ille ait. Egrediar, & ero spiri-
tus mendacii in ore omnium prophetarum eius. Et dixit Dominus, decipies, & preualebis:
egredere, & fac ita. Nunc igitur ecce dedit dominus spiritum mendacii in ore omnium
prophetarum tuorum qui hic sunt. Et Dominus loquutus est contra te malum. Accessit
autem sedecias filius Chaanana, & percussit Michæam in maxillam, & dixit: Mene ergo
dimisit spiritus Domini, & loquutus est tibi? Rubent etiam prophete proprio tincti
sanguine: quo effuso, fidei sue, & oraculorum ueritatem attestati sunt. Ecce, in-
quit Christus scribis, & pharisæis, Ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & scri-
bas: & ex illis occidetis, & crucifigitis, & flagellabitis in Synagogis uestris: & perse-
quemini de ciuitate in ciuitatem, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est a
sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zacharię filij Barachia, quem occidistis inter tem-
plum & altare.*

Mat. 23.

*Sicut turris Dauid Collum tuum, quæ edificata est cum propugna-
culis. Mille Glypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.*

Collum oblongum, firmum, & rotundum pulchram puellam decet maxime; tale
uero hic describitur, & commendatur sponse collum ex illius ad turrem quandam
a Dauide affabre factam collatione. Legimus in libris Regum, Dauidem cum
creatus fuisset Rex in Hebron, comparatis copijs ex duodecim tribubus, inuasisse
Ierusalem, & longe contra opinionem Iebusæorum, qui tum eam urbem tene-
bant, expugnasse; habitasseque Arcem Syon eius urbis Acropolim, quam unde-
quaque munijt ædificijs; Ideoque ciuitatem Dauid dictam fuisse.

Et

- 1 Et quidem certe admodum sit uerissimile, in arce Sion mediam fuisse turrim, quæ
hic dicitur *תּוּרְיָ דָּוִד* turris Dauid, ut tota arx dicta fuit *עִיר דָּוִד* ciuitas Dauid,
quam ille munierit ædificijs, nempe propugnaculis, quæ noster interpret significari
putauit nomine *תּוּרְיָ דָּוִד* Septuaginta uerbum Hebraicum seruarunt, uerterunt
enim *ἑπτάκλιτος* existimantes nomen esse loci, in quo turris sita esset. Aquila, ut
refert Theodoretus, & tres illi patres, *ἑπτάκλιτος* Symmacius *ὑψήλιτος* Altitudines. Ly-
ranus quoniam putat turrim duntaxat proportionem, & similitudinem habere ad
collum, & eatenus tantum rationem habendam esse huius similitudinis, nullam
mentionem facit propugnaculorum; per quæ tamen Glossa intelligi uult firmas ex
2. scripturis sacris sumptas sententias, intra quas tuti ab incurstantibus agunt prædi-
catores, qui Ecclesię collum dicuntur, propter hostium de longe speculationem. Collum enim inquit,
extendi nus, cum longius prospiciamus. Verum si Etymologiam uerbi *תּוּרְיָ דָּוִד* & additam ipsi literam *ו* in initio, quæ uim habet præpositio-
nis latinæ, In, inspicimus: uidebitur *תּוּרְיָ דָּוִד* sonare ad uerbum, in tumultum,
uel in altitudinem, ut in eleuationem eorum. *תּוּר* enim tumulus est, uel altitudo,
aut eleuatio *וּרְיָ* uero ora plurale nominis *וּרְיָ* id est os. Erit ergo turris Dauid,
cui assimilatur collum sponsæ, ædificata in tumultum, seu altitudinem, uel etiam
3. eleuationem orium. hoc est, turris altissima in hoc ædificata a Dauide, ut in eius
summitate constituti uigiles per noctem excubent, perpetuōque etiam per diem
obseruent, ne quas hostes urbi insidias ponant, neue damnum ullum urbi inferant.
Hi porro homines quum excubant, mutuum excitant, & adhortantur: quod si ad-
uentare, aut in insidijs latitare hostes senserint, ingentibus clamoribus implent om-
nia: & instanti periculo occurrendum esse, ciues suos admonent: id uerō officium
uerba illa *תּוּרְיָ דָּוִד וּרְיָ דָּוִד* Id est, ædificata in tumultum orium, satis uidentur indi-
care. Et tunc maxime sensui allegorico accommodabitur comparatio. Cum
enim in summitate colli humani situm sit os, & quot Euangelistæ, Doctores, ac
4. concionatores uerbi Dei, tot etiam sint ora ecclesię, totidemque uideantur ex
summa arce clamare excubitores; qui & sese mutuo excitant, & ad excubias coh-
tantur; impendentium malorum admonent populum: ipsi enim inquit Paulus, *Heb. 13.*
peruigilant tanquam rationem redditori de animabus uestris, recte conferrī in-
telligimus collum ecclesię cum turri Dauidis in tumultum orium ædificatæ in id
mūnus, quod speculatori suo Ezechieli iniungit dominus in hæc uerba. *Exech. 33.*
*Eccettu fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Audiens ergo ex ore meo sermonem an-
nunciabis ex me.* Si me dicente ad impium; impie morte morieris, non fueris
loquutus, ut se custodiat impius a uia sua, ipse impius in iniquitate sua morietur,
5. sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad im-
pium, ut a uia sua conuertatur, non fuerit conuersus a uia sua, ipse in iniquitate
sua morietur: porro tu animam tuam liberaisti.

Iam uero tale ecclesię collum, illi mihi esse uidetur, quos iam citato loco Pau-
lus uocat opitulationes siue subsidia: & eius loci interpretes illos fuisse aiunt, qui
ex officio ipsi diuinitus decreto, pietatis uacabant operibus, quibus pauperes
sanctos fulciebant.

6. Tales uero uidentur fuisse Diaconi, quos Ierosolymis primū institutos ab Apo-
stolis refert Lucas, uiros boni testimonij, plenos Spiritu sancto, & sapientia, ut il-
lorū ope & auxilio nixi Apostoli orōni instarent, & p̄dicationi. Quales et Paulus
ad

Heb. 13.

Exech. 33.

Act. 6.

ad Thimotheum scribens, in singulis Ecclesijs vult institui. *Pudicos nimirum, non bilingues, non multo uino deditos, non turpis lucri cupidos. Habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi inquit probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes.* Et tandem subiungit. *Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Iesu.* Hi certe longa spe sua in cœlum assurgunt rotundi, nec ullis uitiorum tuberibus inæquabiles, inflexibiles etiam miri; charitatis uiribus roborati omnia sustineant. Occidi possunt, sed flecti nequeunt. Atque huius ordinis apparet fuisse ex utroque sexu, qui se totos destinassent ministerio Apostolorum, quique eos prædicantes affectarentur, omnique procurandi & parandi uictus leuarentur cura; omnia denique præstarent officia necessaria, ut his curis liberi illi, in prædicatione Euangelij, & oratione toti esse possent. Quales Paulum Diaconos habuisse Fortunatum, Achaicum, Stephanam, Priscam, & Aquilam, Lucam, Marcum, Timotheum, & Epaphroditum, ex eiusdem Epistolis licet colligere. De Luca namque Paulus, quæ Romæ in uinculis ageret, sic scripsit ad Thimoteum, *Lucas est mecum solus.* Et de Marco, *Marcum, inquit, assume & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio.* De Timotheo, ad Philipenses, *Experimentum inquit, eius cognoscitis, quod sicut patri filius mecum seruiuit in Euangelio.* De Epaphrodito ad eosdem, *Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, vestrum autem apostolum, & ministrum necessitatis meæ. Accipite itaq; illum cum omni gaudio in domino: & eiusmodi in honore habetote: quoniam propter opus Christi usq; ad mortem accessit tradens animam suam, ut impleteret id, quod dcerat ex uobis erga meum obsequium,* de Prisca & Aquila sic scribit ad Romanos. *Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea si as cernices si pposuerunt.* De reliquis uero ad Corinthios scribens. *Nostis inquit, Stephanæ domum & Fortunati & Achaiei, qui sunt primitiui Achaie: & in ministerium sanctorum ordinauerunt ipsos.* In his ergo, qui Apostolis, reliquisque sanctis Euangelij præconibus, sic se addixerant, ut pro illorum uita tuenda, & Euangelica functione promouenda colla sua impiorum gladijs libenter supponerent, quis non Ecclesiæ collum agnoscat? Quis non obseruet ex his uelut ex Dauidica turri Mille pendere Clypeos? Omnia scutorum genera, omnemque heroum Christianorum armaturam; in quibus uidet uelut in ditissimo armamentario, omnia fidei mysteria, & sacrarum literarum, quæ hæc cõfirment, reposita esse testimonia. quippe quos audiat plenos esse fide, & sapientia, quique mysterium fidei habeant in conscientia pura. Scutum quidem Christianorum fidem esse docet Paulus, quo omnia tela ignita pessimi hostis nostri illæsi possumus excipere, atq; extinguere: & hic ipse Salomon, omnis inquit, sermo Dei ignitus, id est, ceu igni repurgatus, clypeus est omnibus sperantibus in se. Hoc est, qui eo sermone fidunt. Hæc igitur sit turris Dauid, hæc excubitorum specula, hoc armamentarium & collum Ecclesiæ. Hi primores secundi ordinis in Ecclesia, qui sub colli simbolo siti proxime sub Capite designantur; ut primores Regni Aegypti sub primogenito Pharaonis typo capitis designato. Habac. cap. tertio. Alij per turrim Dauidis inexpugnabilem intelligunt prædicatorum cõstantiam: & per eiusdem propugnacula, sacrarum peritiam scripturarum. Mille clypei, inquit tres illi patres, uidelicet Actiones decem diuinorum præceptorum ipsa decuplantes præcepta, & ipse rursum decuplata iuxta legem naturalem, tanquam denariam: atque ita implentes numerum millenarum; uelut quidam clypei ad seruandum te inuulnerabilem a iaculis inimici, a rationali potentia, quasi a collo tuo pendenti.

In

In hac enim quærit sponsa bonam Dei voluntatem, & persuadet uirtuti quidem concupiscibili illam expetere; uirtuti uero irascibili, pro illa propugnare; & per uim suam rationalem quinque sensibus utitur ad discretionem ipsius boni, & uocali uirtute ad huius demonstrationem, & prolifica uirtute ad eiusdem incrementum; ac per has decem potentias (Rationalem dico, concupiscibilem, irascibilem, & quinque sensus, uocalem quoque efficaciam, & naturalem prolificam) naturalis lex constituitur; & per decem diuina præcepta, ad actionem boni adiuuatur hisce ueluti substratis, atque hæc quidem decem præcepta a lege naturali cõplexa decuplans lex naturalis iuxta horum actiones, centenarium efficit. Rursum actiones decuplans iuxta subsistentes sibi decem potentias, complet millenarium: Atque ita pendentes (sicut dictum est) Mille clypei significant, legem scriptam, & legem naturalem sibi inuicem (ut decet) congruere, in eo quod pendent a rationali potentia sponsæ uelut ab ipsius collo, hancque custodire ab omnibus ipsi insidiantibus.

Duo hubera tua sicut duo hinnuli capræ gemelli, qui pascuntur in liliis.

Incorruptæ, beneque habitæ puellæ huberum pulchritudinem, & laudes in his maxime consistere affirmant acuti formarum spectatores. Nimirum, quod parua sint, rotunda, solida, nec diffuentia; sed contracta, comparia, nitida, & succulenta. Atq; ex his omnibus notis hoc loco sponsæ laudantur hubera, per eorum assimilationem ad gemellos capræ hinnulos electa carpentes pascua. Hinnuli namque capræ sua paruitate placent; præsertim quum se colligunt, & in orbem contracti erumpere uelle uidentur & exilire. Placent & inde plurimum, quum non macilenti sunt, strigosi, aut lutulenti, sed nitidi, & succulenti. Tales uero sunt, qui in pratis floridis, minimeque paludosis, inter lilia ibidem crescentia sua carpunt pascua. Placet denique in gemellis, quod uno partu æditi compares sunt, & quam simillimi. Quæ allegoria eas diaconorum Euangelicorum partes adumbrare uidetur, quas illi non iam prælatis, & perfectis ceu collum capiti, sed inferioribus, & imperfectis, ceu ubera paruulis præstare deprehenduntur. Quas etiã Paulus gubernationes uisus est appellasse; propterea quod illi tanquam æconomi, & dispensatores quidam gubernandis, & procurandis, bonaque fide dispensandis bonis Ecclesiæ præfecti essent, & speciali quodã Dei dono ad id munus recte peragendum præditi. Quod etiam munus Laurentium Xysti diaconum sanctissime administrasse legimus, suo enim diacono pontifex quum ad supplicium raperetur, si quid habes inquit, in thesauris, pauperibus, distribue. At ille impiger thesauros Ecclesiæ altera die distribuit, & dedit pauperibus, (ut narrat Ambrosius in historia) & per eorum manus in cælestes transmisit thesauros. Sed in eo illi maxime huberum Ecclesiæ officium præstare uidentur, quod ex Euangelio, & Pauli Epistolis lac paruulis, uelut ex duobus uberibus uidentur exprimere. Diaconorum namque esse munus, Euangelium, & Pauli Epistolas populo prædicare, testatur Isidorus in Epistola ad Ludifredum in hæc uerba. Nouimus inquit, ad Diaconum pertinere, assistere sacerdotibus, & ministrare in omnibus, quæ aguntur in sacramentis Christi, in baptismo, siue in chrismate, & patena, &

ca-

D. 25. cap.
periculis.Insb. His.
Ecel. li. 10.

Acto 6.

2. Cor. 14.

Acto 4.

om. 12.

calice. oblationes quoque inferre & disponere in altari. Componere etiam mensam Domini, atque uestire, crucem ferre & predicare Euangelium, & Apostolum ad populum. Nam sicut lectoribus uetus testamentum, ita diaconis nouum predicare, preceptum est. Quem etiam locum Gratianus retulit in decreta Pontificum. Et inde ego coniecturam facio, de horum ordine fuisse doctores illos, quibus ab Episcopo olim priuatim instituendi uiua uoce tradebantur, qui baptizandi essent. Ideo tunc dicti Græca uoce cathecumeni, cum ab illis instituti essent. Atque ideo postremo loco tanquam primariis doctoribus succenturiatos, post hos, quos Paulus pastores appellauit, collocatos, & doctores ab eodem fuisse appellatos. Quin & diaconos olim diuisione Eucharistiam populo, ex historia Eusebij nouimus. Hoc enim ille refert libro Decimo ex Niceno Concilio Decretum. Et ne Diaconi Presbyteris præferantur, ne ue sedeant in confessu presbyterorum, aut illis præsentibus Eucharistiam diuidant: sed illis agentibus solum ministrent. Si uero presbyter nullus sit, tunc demum & ipsis licet diuidere. Aliiter uero agentes abici iubent; aut forte legendum, debent. Atque ex his locis manifestum sumere licet argumentum, septem illos Diaconos, qui primi fuerunt creati ab Apostolis, his in prædicatione Euangelij occupatis, in hoc etiam præfectos fuisse mensis, ut non tantum, quas uiduæ, cæteri que offerebant elemosynas acciperent, & inde alimenta sanctis omnibus, qui tum in commune uiuebant, mensis apposita ministrarent, sed etiam ut Eucharistiam populo distribuerent. Eosdem præterea dum per has occupationes licebat, Euangelium prædicare solitos fuisse, inde certam licet facere coniecturam, quod in Actis Apostolorum refertur, surrexisse quosdam de Synagoga, quæ appellabatur libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum, qui erant e Cilicia, et Asia, et disputa fesse cum Stephano; nec potuisse resistere sapientiæ et spiritui, qui loquebatur. Nec alia causa fuisse uidetur, quam obrem aut eius Synagogæ homines cum Stephano disputauerint, aut ille signa faceret, et prodigia, præter legis, et libertatis Euangelicæ prædicationem. Nam sic male interpretantes illi libertatem, quam Stephanus prædicaret, sicut scribæ et pharisæi falso obijciebant Christo eandem prædicanti, quod Moyses legem solueret, et uiolaret: Ita et ipsi eam Stephano struxerunt calumniam, quod diceret, Iesum Nazarenum templum fore destrueturum, & traditiones Moyses mutaturum. Signa præterea, & prodigia, quæ ædidisse idem dicitur, non aliam ob causam ædenda fuerunt, quam in Euangelicæ doctrinæ confirmationem, & illius sapientiæ comprobationem, quam Spiritus sanctus per eum loquebatur infidelibus; in quem usum potestatem ædendorum miraculorum Ecclesiæ traditam fuisse testatur Paulus. Hæc ergo sunt pulcherrima Ecclesiæ sponsæ Christi hubera, gemellis capræ hinnulis quam simillima. in primis quidem parua, erant enim Diaconi illi, ad quorum exemplum reliquos se componere opus est, ex profunda humilitate, & abiectioe sui omnium ministri, & omnibus seruietes, ac subditi; paria, & inter se quam simillima, quia ex summa charitate, maximoque consensu omnia agebant (erat enim omnium cor unum, & anima una) eodem partu ædita, nempe eadem fide nati filij Dei. Solida, contracta, et quasi eruptura, quia homines illi nullo luxu, aut doctrinæ uanitate diffluens, actiuos erant, & ad beneficentiam oppido quam propensi: ac *felicitudine*, ut Paulus ait, *non pigri: spiritu feruentes, domino seruietes & spe gaudentes*. Boni succi plena, uiri nimirum pleni Spiritu sancto, & sapientia. Pascuntur denique inter lilia, primum ex facris

li-

1 literis sancta sumuntur documenta insignium pietate, & omni uirtute uirorum exemplis confirmata, & ceu lilijs illustrata; quo suauissimo condimento unum cum quotidiano, & supersubstantiali Eucharistiæ pane primum se ipsi alunt, ac replent, ut eo alimento suos deinde alant, & repleant paruulos: Tum quia corporalia alimenta uictui sanctorum necessaria ex illis duntaxat hominibus inter uiros singulari candore uitæ, ac puritate præcellentes, uirentesque conuersantibus decerpunt: & propter geminum hoc munus duo dicuntur Ecclesiæ hubera. Sunt qui, quæ hæctenus de membris sponsæ dicta sunt, Doctoribus Ecclesiasticis diuersis rationibus competere existiment. Ut ijdem oculi dicantur Ecclesiæ, quia occulta uident: dentes, quia improbos corripunt, & castigationis dente confectos, in corpus Ecclesiæ ingerunt: collum, quia uitalem gratiæ spiritum, & spirituales cibos reliquo corpori sumministrant: hubera, quia lac paruulis in Christo exhibent. Sed nescio, an hoc satis constet cum ordine illo, quem in suo corpore Christum constituisse docet Paulus: & nos retro admonuimus. Nam tametsi ijdem doctores hæc omnia præstare possint officia, nihilominus crediderim Christum, quum cælum conscendisset, sic sua hominibus dona distribuisset, ut in singulis gratiarum muneribus esse uoluerit, qui excelleret alios, qui hæc eadem cum ipsis haberent communia; & a functione, in qua præstaret cæteris, locum in ipsis corpore, nomenque sortirentur. Quemadmodum de nouem Angelorum ordinibus constans est ecclesiæ opinio, quod licet cuncta gratiarum munera omnes acceperint, alia tamen alijs largius sint tributa. Ita ut Seraphini appellentur, qui cæteris charitate præstant: Cherubini, qui sapientia, Ac cæteri eodem modo. Diaconos igitur ecclesiæ hubera capræ hinnulis similia dictos existimo: ideo quod dono Christi præ cæteris officiosi, uelut filij, & imitatores cælestium caprearum, bona fide, summaque diligentia iis ministrent, qui hæreditatem salutis capiunt. In quorum etiam ordinem pios illos Reges, ac Principes referre possis; qui Christi pauperes, & Sacerdotes, quo expeditius cultui diuino, & prædicationi Euangelicæ uacare possint, suis alunt opibus: ut olim fecisse legimus Constantinum, & eius matrem Helenam, & plerosque alios pios Principes, & eorum coniuges, quos suæ Ecclesiæ nutricos & utrices, dominus per Isaiam pollicitus fuerat.

Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ, uadam ad montem Myrrha, & collem Thuris. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Veni de Libano sponsa mea. Veni de Libano, ueni: coronaberis, de capite Amana, de vertice Sanir, & Hermon, de cubilibus Leonum, de montibus pardorum.

Quemadmodum Paulus Apostolus sibi bene conscius cupit huius corporis solui uinculis, & Christo frui in uita beata; item & Apostoli omnes, (ut idem testatur Apostolus communi suo & collegarum suorum nomine) intra se gemunt reuelationem filiorum Dei expectantes, nimirum, redemptionem e corpore suo: ne pe e corporis sui corruptione, & mortalitate. Sic et omnis Ecclesia, ingemiscit, & parturit corruptioni subiecta non uolens, sed propter eum, qui subiecit eam sub hac spe; quod ab omni impiorum iniuria, & corruptionis seruitute tunc demum liberanda,

Philip. 2.
Rom. 8.

da est, quum ad nouam resurrectionis vitam immutata, plenam con- sequuta fuerit libertatem. Atque huius libertatis desiderio tunc maxime afficitur, quum diuino secretius afflata Spiritu, in se loquentem, & delicias facientem sentit sponsum suum. Ille autem cardiagnosta nouit probe, quid sponsæ suæ spiritus desideret: & quæ postulat, ex ipsius sententia postulare, quæque ipse ultro præstare uelit: Nihil, quod sponsam suam in præsentia uita diutius detineri; plerisque aliis, quos, ut suæ imagini conformes fiant, nouit a patre suo fuisse prædestinatos, necessarium esse iudicaret. Id quod animaduertens Paulus Philippensibus dicebat. *Coarctor e duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multo magis melius; permanere autem in carne necessarium propter uos. & hoc confidens scio, quia manebo, & permanebo omnibus uobis ad profectum uestrum, & gaudium fidei.* Suam ergo Ecclesiam deprehendens Christus superioribus laudibus, & delitiis ad beatæ uitæ cupiditatem uehementer fuisse accensam: & quo plenius suo sponso frui possit, a Tyrannorum iniurijs, atque alijs humanæ uitæ calamitatibus ut liberetur, gemitibus ineffabilibus contendere: admonet ipsam salutis eorum, qui & ipsi ad eandem gloriam prædestinati ipsius prædicatione uocandi sunt, atque ad beatam uitam promouendi. Ob idque in illorum gratiam, in uita ut patienter duret, omniaque propter electos fortiter ferat incommoda, exemplo Pauli, in fideque permaneat, hac spe nitentem hortatur; futurum proculdubio, ut in die Resurrectionis coram uniuerso orbe amplissima præmia suorum laborum, & rerum præclare gestarum receptura, hoc magnifico elogio a sponso suo in cælum euocetur. *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te. Veni de libano sponsa mea, Veni de libano, Veni: coronaberis de capite Amanæ, de uertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* se tamen in cælum abire statuisse, ibique orationibus & uotis sanctorum, ceu in monte Myrrhifero, & colle thurifero & se, & ipsam oblectare decreuisse interim, dum lucidissima illa resurrectionis dies per stata tempora decurrentibus annis accedit. Cuius ingenti luce Reges, & Principes, omnesque potestates, quorum dominatu, quasi altissimorum montium umbra, Ecclesia premitur, tollantur de medio. Quod mysterium hoc ænigmate designatur. Numerosa nanque ualdeque efficacia Ecclesiæ uota precesque amplissimè commendat Christus sumpta metaphora a monte Myrrhifero, & colle thurifero: qui accensi ingentem suauemque suffitum spirent. Quæ enim a primordijs suis superius dicta fuit de deserto ascendere, sicut uirgula fumi ex aromatibus Myrrhæ, & thuris, & uniuersi pulueris pigmentarij; iam nunc propter maxima, quæ fecit incrementa, mons Myrrhæ dicitur, & collis thuris; propterea quod innumera piorum multitudo quæ igne charitatis, & Spiritus sancti accensa in unitatem fidei suas preces coniunxerit, in stat montis myrrhiferi habeat in præcellentibus, & collis thuriferi in humilibus; ceu monticulus quidam & appendix illis adhærentibus, qui totus succensus fumiget; & suorum aromatum suffitum copiosissimum in cælum, & ad Dei usque conspectum transmittat. Qua etiam metaphora usus Ioan. inquit. *Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum, de manu Angeli coram Deo.* Sub hac itaque metaphora se in cælum recipere Christus significat, ubi montis huius myrrhiferi & collis thuriferi conduntur cacumina, inde usque in finem sæculi Eccl. suæ opem laturus. Nec sat habet sponsum præsentem, & assiduam suæ sponsæ opem polliceri: sed ut in tantis malis futura bona meditando, infracta duret, totaque innouetur, magnifico hoc promisso eandem mirum in modum recreat & confirmat.

Nem-

1 Nempe, quod tandem ubi aspirauerit dies resurrectionis, & omnis hostilis potentia umbra euauerit, audientibus ac spectantibus omnibus, tam hostibus, a quibus misere oppressa fuerit, quam amicis angelis, quorum fauore & ministerio profecerit, hæc ab ipso sit auditura. *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te. Veni de libano sponsa, ueni de libano, ueni: coronaberis de capite Amanæ, de uertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum.* Significatur. n. hoc ænigmate in primis ille status in generali resurrectione futurus, quum solos illa iustos, pro membris corporis sui est habitura; separatis nimirum malis, ut in Euangelio prædictum fuit, de medio iustorum. Qui quidem iusti duplici nomine pulchri erunt: tum quod omni peccato tam leui quam graui carebunt, cum separauerint Angeli ad Christi imperium omnia scādala de regno eius: & sicut electi sunt a Deo patre per Christum ante mundi constitutionem, sancti & immaculati in charitate in conspectu ipsius apparebunt: Tum quod illa, quæ seminata fuerint iustorum corpora corruptioni & morti obnoxia, ignobilia, & infirma; surgent incorrupta, fulgentia, & firmissima; quum scilicet mortale hoc in duerit immortalitatem, & corruptibile in corruptionem. Atque ita demum quum sublato de ecclesia omni peccato, & corruptione; omni que tum corporis, tum animi uitio, exhibuerit sibi Christum omni ex parte gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi: Tunc eam eximij cum honoris præstatione hisce uerbis compellabit. *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te.* Tunc etiam. *Quum uidebit totus orbis uenientem filium hominis in nubibus cum uirtute multa & gloria; quum etiam mittet Angelos suos, & congregabit electos suos a quatuor uentis a summo terre usque ad summum cæli: & quemadmodum idem ipse fore prædixit. Quum uenerit in maiestate sua, & omnes Angeli eius cum eo, sedebitque super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ipse separabit eas ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hædis, statuetque oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris: & dicet Rex ille ijs, qui a dextris erunt. Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum a constitutione mundi: Tunc inquam quum hæc gerentur, quid aliud erit, quam Regem Christum ad regium Diadema, & Regnum suum Ecclesiam iustorum e medio impiorum, uelut e collibus leonum, & montibus pardorum ex quatuor mundi regionibus, ubi habitant leones, & pardi, Dæmones scilicet ferocissimi, & uersipelles, tyranni quoque & potentes homines illorum sectatores, & imitatores, per uim & potentiam uariosque astus, oves Christi dilacerantes, ac deuorantes, his uerbis euocare? *Veni de libano Sponsa mea, ueni de libano, ueni: coronaberis, de capite Amanæ, de uertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum.* Ac tunc demum in laudem gloriæ suæ exhibebit Deus pactam sub arabone S. S. Ecclesiæ suæ hæreditatem; consumatam inquam, & puram redemptionem acquisitionis suæ, quam olim Paulus Apostolus Ephesibus euangelizauit. In quem locum Photius inquit, ibi pura erit redemptio, quando non solum redimentur sancti a peccatis, uerum etiam a cohabitatione cum peccatoribus. Hic certe erit ille Christi iustus, hæc illa uox Archangeli & tubæ Dei. De quibus hoc prodidit Paulus oraculum. *Ipse Dominus in iussu, & in uoce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Dein uos qui uiuimus, qui relinquitur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera: & sic semper cum Domino erimus.* Atque ita tandem præstiterit Christus hæc, quæ iam iam migraturus ad patrem suis sponsondit. *Si abiero, inquit, & præparauero uobis locum, iterum uenio: & accipiam uos ad me ipsum: ut ubi sum ego, & uos sitis.**

Erit quum apparuero, quod tota pulchra eris, sicut ego pulcher sum totus, & simillima mihi uidebis me sicuti sum. Tunc audies. *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te.* Bernardus ser. 38. in cantica. Quem grauissimum auctorem nos imitantes ausi sumus hunc locum tanquam per anticipationem positum, ut potuimus diuino fauore freti, interpretari. Theodoretus uero ad presentem Ecclesie statum hæc uerba refert, sic enim ait. Similia sunt hæc uerba illis uerbis Apostoli de sponso, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, &c. Irreprehensibilis porro facta est inquit, & splendorem inde accepit (aut ut ipse in plurali dixit) *μαρμαρυγῆς*: & lucida ac splendens ex luce & splendore facta est. Vnde Paulus dicit. *Ἔως αὐτὴν ἀνεκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ὡς ἀνεκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ὡς ἀνεκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ὡς ἀνεκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς.* Et tres illi patres Grego. Nilenus. Nellus, & Maximus, Nempe, inquit, pulchra es mente, & anima, & carne. Et quidem carne, quippe quæ repurgata sis a uitiis, & efficacia omnium perturbationum, & ornata uirtutum moribus; anima uero, ut quæ liberata sis omni concupiscentiæ uitio, & sermonibus, vel rationibus, *λογαῖς*, decorata præceptorum; mente uero, ut quæ uilibus cogitationibus liberata, & splendenti in Spiritu sancto per gratiam deificatione. Ac ob id macula non est in te, quæ propter perfectionem proxima mihi effecta sis. Hi ipsi tres patres in locum illum cap. 6. pulchra es amica mea, suauis & decora ut Ierusalem, sic scriptum reliquerunt. Nimirum pulchra es propinqua mihi secundum diuinæ sapientiæ & bonitatis participationem; quippe quæ uoluntati meæ, per quam ex non ente educta es, nihil prorsus obstitas; sed eam omnino affecteris in conseruando, quod est secundum imaginem, & similitudinem. inde uero pulchra es, ut Ierusalem. Nimirum pulchra, ut quæ in te cernes meum characterem illæsum iuxta habitum ab animi perturbationibus liberrimum, me pacem patris uidens, qui te huic conciliaui: visio enim pacis (ut iam dictum est) Ierusalem interpretatur. Et in hac eadem sententia fuisse Ambrosium, & Origenem in nostro inductorio iam ostendimus. Illud, quoque admonendum lectorem duximus, ut expendat, num hoc loco eadem illa uocatio gentium prædicta sit, quam deinde apertius Isaias designauit in hæc uerba. *Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te: dicam aquiloni, da; & austro, noli prohibere.* Quod si uerum sit, ad presentem certe ecclesie statum hæc erant referenda, quo etiam ueteres retulerunt. Thomas de presenti ecclesia hunc locum interpretatur, uultque ecclesiam totam pulchram dici, quod in omnibus suis partibus omni careat uitio, & macula etiam leuiorum peccatorum: non quod non peccet uenialiter, sed quod siquid eiusmodi labis contrahat, poenitudine statim, & recta fide, sic cœlesti desiderio eluat, atque abstergat. Itaque uidetur ille existimare, maculas illas propterea quod leues sunt, & momentaneæ, pro nihilo haberi; nec habituales tollere pulchritudinē, quo minus a sponso suo ecclesia tota pulchra, & sine macula pronuncietur. Verba doctoris illius hæc sunt. Omni ex parte nullam recipis maculam, aut rugam. Non enim soli doctores, uel perfecti quique pulchri sunt ante oculos Dei, qui summa scientia, & contemplatione præminent: sed etiam simplices & fideles, qui recta fide, & bonis operibus exornantur, pulchri in oculis sponsi habentur. Nam ut psalmista dicit, benedixit omnibus, qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. Ideo dicit, tota pulchra es, non pars tua. Hæc autem ideo dicimus, non quod aliquis in presenti uita si-

ne

ne peccato esse possit, cum scriptum sit, Nemo est sine peccato super terram, ne infans unius diei; sed ideo quia fides perfecta ac cœleste desiderium omnem abstergit maculam peccati leuioris. Non enim de grauioribus nunc ratio est; quæ, qui committunt iam sponsa Christi non sunt, nec ullam habent particulam huius sanctæ pulchritudinis. Hinc est, quod Ioannes, dicit: *qui natus est ex Deo non peccat, s. peccatum ad mortem*: non quod leuibus peccatis quis careat, sine quibus uita ista agi non potest. Tota ergo pulchra ecclesia in quantum se castam & immunem ab omni peccato custodit: quando autem leui peccato fuscatur, cito poenitudine, & recta fide, ac cœlesti desiderio in ea pulchritudo reparatur. Hæc ille. Quæ mea quidem sententia, non satis consentire uidentur cum ijs, quæ certum est Thomam aquinatem in illum locum Pauli ad Ephe. 5. scripsisse, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, Non habentem maculam, aut rugam, aut aliquod huiusmodi. nam cum bonum, cuius idem est sensus, atque huius, Tho. priore loco interpretatur de futuro ecclesie statu, posteriore uero loco de presenti: Hic autem, de presenti simpliciter hunc locum exponit. Item hic per maculas leuiores peccata significari putat, nec grauiorem ullam fieri hoc loco mentionem: Thomas uero in posteriore illius loci interpretatione, non habentem maculam, interpretatur, sine crimine peccati mortalis, nec ullam facit mentionem peccati leuioris. Concludit denique illius loci interpretationem Tho. in hæc uerba, sanctam per intentionem, & immaculatam per omnimodam puritatem. Ille uero non omnimodam puritatem tribuit ecclesie, sed eam dumtaxat pulchritudinem, quæ cito ablutis leuioribus peccatis, recuperetur. Quamobrem puto commentarios in hoc opus, qui nuper Tho. inscripti extiterunt, D. Tho. non esse, sed alterius auctoris pij sane, & docti, cuius dissimilis ualde sit orationis stilus, & longe diuersa interpretandi methodus. Verum enim uero diligentius rem consideranti, ille mihi maxime arripet sensus, quem supetius de uocatione gentium ex Isaiæ oraculo leuiter attigimus. ut (quemadmodum inter prolegomena annotauimus) quæ prophetæ reliqui de nuptijs ecclesie futura prædixerunt, eadem hoc loco Salomon uelut presentia celebret. & quas uocandas gentes c. 43. suæ prophetiæ prædixit Isaias, eas quasi iam uocentur ad Christi nuptias, nempe ad Euangelium, hac cantici sui parte tanto antea cecinerit Salomon. Intelligimus igitur ex citato illius prophetæ loco, sponsum in medijs ecclesie sponsæ suæ laudibus, ad reliquiarum Iacob consolationem, & confirmationem digredi, ut primigeniam illam ecclesiam omni liberet metu. Nec quia uidet libellum remissum esse Synagogæ matri suæ, ac populum Iudaicum pro obtinâtâ eius cæcitate hostibus, diripiendum, vastandumque traditum esse, propterea uereatur, ne & ipsa quoque aliquando repudietur, & hostibus vastanda obijciatur. Primum ergo pollicetur, se quamuis absentem corpore in diem usque resurrectionis uniuersalis, numine tui, & fauore ipsi perpetuo affuturum: eiusque orationes, & sacrificia gratissima habiturum: hoc enim est, donec aspiet dies, & inclinent umbræ: sponsum ire in montem mirrhæ, & collem thuris. Nempe ad illud usque tempus respicere, & gratam hinc mortificationem, & immolationem sui, & gentium, quas prædicando Euangelium Apostoli, & reliqui discipuli Christi ceu sacrorum ministri, rem sacræ faciēdo, unâ secum mortificant, & Spiritus sancti igni succensas pro holocaustis offerunt. Quæ perpetua est mortis Christi meditatio, & indeficientis orationis incensum thymiana, usque ad conspectum Dei ex eminentiori ecclesie loco, ceu ex incenso monte myrriferi, exhalans suauiter. Hoc ipsum est, respicere, & gratas habere

S re

re orationes, & vniuersam sanctorum inferioris ordinis pietatem; ad quam iisdem Apostoli, & reliqui discipuli per Euangelii prædicationem gentes instituunt; & Spiritus Sancti accensas igni ex humiliore ecclesiæ loco, uelut excolle Thuri-fero reliquo monti per fidem coniuncto, pro sacrificio incensi Thymiamatis offerunt Deo. Quoniam & ipsæ gentes recepto Euangelio, se ipsas Deo offerunt. Ad hoc enim spectat Paulus, cum Romanos obsecrat, ut offerant corpora sua hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem, rationabilem cultum suum. Et Petrus gentes ad Christum conuersas appellat Regale sacerdotium, offerentes hostias spirituales, acceptabiles Deo per Iesum Christum. Est enim myrrha in scripturis, mortificationis symbolum; & thus orationis ac pietatis, qua diuinitas colitur. Id uero persuasum esse uult Christus suæ ecclesiæ, quod amari digna sit, tum propter eius absolutam pulchritudinem, & puritatem; tum propter numerosam & regiam, quam ex ea suscepturus sit prolem. Hæ namque primæ & potissimæ partes sunt, propter quas sponsa insolubili amoris nexu sponsum sibi possit deuincire. Commendat igitur primigeniam suam illam Ecclesiam Christus ex reliquis Israelis congregatam ab eximia pulchritudine, & absoluta puritate, cum eam sic alloquitur. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Commendat eandem deinde a numerosa, & præstanti sobole, cum ex quatuor orbis partibus Gentilem ecclesiam sub Israeliticæ matris auspicijs ad regale sacerdotium uocat hisce uerbis.

Veni de libano sponsa mea. Veni de libano, ueni: coronaberis, de capite Amanæ, de uertice sanir & Hermon; de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Quod itaque dicit sponsus hoc loco ad primigeniam ecclesiam Israeliticam. *Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ, uadam ad montem mirræ, & collem thuris; Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te,* deinde ad Gentilem ecclesiam, *ueni de libano &c.* hoc ipsum est, quod sub nomine Iacob, & Israel ipsum eidem dicere testatur: *Isaias c. 43. in hanc sententiam.*

Et nunc hæc dicit dominus creans te Iacob, & formans te Israel; noli timere, quia redemi te, & uocaui te nomine tuo; Meus es tu: ego Dominus Deus tuus Sanctus Israel saluator tuus: dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiæ, & Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus; ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua. Noli timere, quia ego tecum sum, ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te; dicam Aquiloni, da: & Austro, noli prohibere: Affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ; & omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam, creauit eum, formauit eum; & feci eum. Dicitur enim Dominus apud Isaiam auctor generationis, & regenerationis reliquiarum Israel illis uerbis, *creans te Iacob, & formans te Israel.* auctor nimirum illius eximie formæ, & pulchritudinis spiritualis, propter quam honorabilis facta in oculis eius & gloriosa sponso suo fuerit adàmata illa ecclesia, cuius & ipse saluator sit. Quod mysterium apertius expressis Paulus cum de Christo & ecclesia illa loquens ait, *Ipse saluator corporis eius; Christus dilexit ecclesiam & tradidit se ipsum pro ea, ut sanctificaret eam, mundans eam lauacro aquæ in uerbo uitæ; ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi.* propter quod etiam in canticis tota pulchra uocatur. Quam uero opem (ut iam explicauimus hoc loco) pollicetur sponsus illis uerbis, *donec aspiret dies, & inclinentur umbræ uadam, ad montem mirræ & collem thuris,* hæc apud Isaiam significat cum se

se dedisse ait Aegyptum, Aethiopas, & Saba, expiationem pro populo suo, & homines ac populos pro anima eiusdem. Quemadmodum enim olim cum dedit populos Chananæos in potestatem Israelitarum, ut eos interficerent, & uelut hostiam in sui expiationem immolarét (impious enim expiat pro iusto, & pro recto iniquus, Pro. 21.) Sic etiam cum misit Christus Apostolos ad expugnandos, & conuertendos ad fidem Aegyptios, reliquaque omnes gentes, eas uelut tradidit Apostolis interficiendas, & immolandas in sui expiationem; docentes enim eas fidem, & baptizantes, interficiebant prioris uitæ, atque hostias uiuentes, & Deo gratas offerebant. Quamorem Paulus ad Philippenses scribens, id officium suum sacrificium fidei appellat: & ad Ro. *κερωπυγυ. i.* Ministrum rem sacram Christo facientem in gentibus proficetur, Sanctificantem Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta sanctificata in Spiritu Sancto. Cum præterea uocat sponsum gentes de cubilibus leonum, & de montibus pardorum; significat feros gentium mores, uelut leonum, & pardorum, ex quibus transfeerendæ sint & mutandæ in agnos, & oves; Hoc est in mores Christianos, mansuetudinem, & humilitatem cordis ad Christi imitationem. Id uero apud Isaiam futurum prædixit Dominus hisce uerbis. *Glorificabit me bestia agræ, dracones, & struthiones.* Denique quod ad coronam uocantur, hoc ipsum est, quod apud Isaiam dicit Dominus, *Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creauit eum, firmauit eum, & feci eum.* Iam uero si in hunc sensum liceat locum hunc interpretari, ut ad reliquias illas, quæ ex tanta populi Iudaici multitudine sub Christo seruatae sunt, & Apostolis; quæque Spiritum sanctum acceperunt in die Pentecostes, dicta accipiamus uerba illa, *Tota pulchra es amica mea: & macula non est in te,* non ita difficile fuerit, hæc, & quæ Paulus habet ad Ephæsiōs de Ecclesia huius seculi, præsertim de Apostolorum choro, interpretari, quos idem Apostolus dicit primitias spiritus accepisse. Qui enim reliquos omnes iustos in donis Spiritus Sancti antecelluerunt, eosdem quoque consummata iustitia, & puritate antecelluisse, par est. Certe Pelagius Ro. Pō. D. 21. c. Quæ uis hoc Romanæ ecclesiæ tribuit. Est ergo inquit, prima Petri sedes Romana ecclesia, nõ habens maculam, neque rugam, aut aliquid huiusmodi. Id uero cum ex speciali Dei gratia contingere necessum sit confiteri, cum sacri Concilii Tridentini Decretis hanc etiam interpretationem consentire manifestum est; denique utraque interpretatio huic loco sic recte accommodabitur, si uerba hæc ad duo ecclesiæ tempora referamus: Alterum quidem, quum primum uocata fuit ad coronam illam, & oleum lætitiæ (nempe Spiritum Sanctum) ad illud inquam Regnum Dei, quod intra nos esse, quodque lugentibus in Syon, ut daret, se uenisse, Christus ipse ex Isaiæ uaticinio publicè testatus est. Alterum uero, sub finem sæculi, quum electos suos ad possessionem Regni inde usque a constitutione mundi a patre promissi, ex hoc sæculo euocabit. Habemus porro magnos auctores, quos sic interpretando imitamus, Paulum & Matthæum. Hic enim, 3. capite sui Euangelii oraculum illud Osee, *Ex Aegypto uocaui filium meum,* de populo Israelitico æditum, Christo Dei filio unigenito accommodauit; ille uero primo cap Epistolæ ad Hebræos scriptæ uaticinium illud prophetæ Natham de Salomone primo dictum. 2. Regum. 2. ad asserendam Christi diuinitatem usurpauit. Annotat Lyranus pro eo, quod nostra æditio habet, coronaberis, in Hebræo esse, *Aspiciet: quod ipse refert pro sua interpretatione, quam de Synagoga instituit, ad tempus illud, quo Hebræi ex his montibus sub Iosue cœperunt contemplari terram*

Chanaan ipsis promissam. Et ut ipsius interpretatio quamuis refragantibus libris
geographiæ constare possit, fingit idem ultra Iordanem esse montem quendam
cognominem monti Libani. Quali vero maior montis Libani pars sita non sit ul-
tra Iordanem, qui fluuius ad radices eius montis nascens in mare mortuum influit:
& duarum tribuum cum dimidia fortes a reliquarum tribuum fortibus diuidit.
Nec animaduertit, eandem de Sanir & Hermon saltem ex suo commento, existe-
re difficultatem: quem montem ultra Iordanem, perinde atque Libanum ad ter-
ram Israel spectare, in locis Hebraicis docet Hieronymus; sic enim ille scripsit.
Arnon, Terra filiorum Israel trans Iordanem incipiens ad Arnone, usque ad Her-
mon & Libanum extenditur. Hic locus in Hebræo sic habet: *אֶרֶץ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹת כְּנָעַן עַד אֶרֶץ חֵרְמוֹן וְעַד אֶרֶץ לִבְנוֹן* 2
אֶרֶץ חֵרְמוֹן תְּבוּאֵת שׁוֹרֵי בְּרֶאֱשׁ אֲבֵנָה בְּרֶאֱשׁ שֵׁנִיךְ וְהַיְכֹלֹן בְּמַעֲנֹת אֶרְצוֹת בְּהַרְרֵי נְבָרִים Hæc ad uerbū
fere sic vertit Vatablus, mecum a libano sponsa, mecum a Libano uenias. (&)
spectes e uertice Amana, e uertice Sanir, & Hermon, e Iustis Leonum, montibus
pardorum. Quæ certe uerba maiorem amoris vim exprimunt, & indiuiduam uite
societatem, ex repetitione illius dictionis mecum, significant, ad quam sponsam
suam ecclesiam in resurrectione iustorum uocaturus est Christus. Illud uero, spe-
ctes, idem Vatablus in scholiis interpretatur addito pronomine Me. quod etiam
ad sensum, quem nos urgemus, pertinet. Spectare enim Christum in sua beatitu-
dine, nihil aliud est, quam eo frui in uita beata. Verum nostrum interpretem, quū
uertit coronaberis, certum est legisse *תְּשִׁירִי* a pice sinistro lateri elementi *ו* impo-
sito. Quod uerbum sic scriptum Hebræis certum est significare, imperabis, regna-
bis, Princeps eris. Id uero eodem sensu noster interpretes dixit, coronaberis. Post
quod uerbum duo puncta recte collocabuntur, ut ibi plenum sit membrum. De-
inde ex communi superiora repetantur cū sequentibus hoc modo, mecum e uer-
tice Amana sponsa uenias, coronaberis. Est porro Libanus, ut inquit Hieronymus
de locis Hebraicis, mons Phœnicis altissimus. Hunc autem constat ex Cosmo-
graphis ad Septentrionem Palestinæ situm esse: Amana: Glosa ordinaria affir-
mat Amanum esse Ciliciæ montem. Amanus autē pars est montis Tauri, quem
constat ad occidentem Palestinæ spectare. Demiror Hieronymum huius loci in
ter alia loca Hebraica nusquam meminisse: nisi forte ubi nunc legimus Amana,
ille scripsit, Amna; quem locum dicit esse fortis Aser: eam uero certum est ad
occidentem uergere Palestinæ. Hermon inquit ille mons Amorrhæorum, quem
Phœnicis uocant Sanir, & Amorrhæus appellauit Sanir: diciturque esse in uer-
tice eius insignet emplum, quod ab ethnicis cultui habetur, e regione Paneadis
& Libani: Et terra filiorum Israel trans Iordanem ad solis ortum a prærupto
Arnon ad montem Hermon extenditur. Ex quo Hieronymi loco constat, Sanir
montem esse meridiem uersus; quippe qui Libano oppositus sit: Hermon uero or-
tum uersus, ad quem a prærupto Arnon ad solis ortum terra filiorum Israel exten-
dit. Et uerisimile est, eundem montem, qua uicinior est Phœnicibus, & Amorrhæis,
Sanir, & Sanir appellari, & ad Meridiem spectare: Deinde uero flecti ad ortum;
& ea parte Hermon nominari. His itaque montibus hoc loco sic designantur qua-
tuor orbis partes, & quatuor uenti, unde Christus se electos suo congregaturum
prædixit in Euangelio: & Isa. 43. sicut in Psalmis per Aquilonem designatur
Septentrio: per Mare, siue (ut Hieronymus ex Hebræo transtulit) dextrum
Meridies, (uersis enim ad ortum dextra uergit ad Meridiem) per Hermon, or-
tus: per Thabor, occasus: q̄ mons fortassis idem dicitur fuit Amana. Thabor enim

Psalm. 88.

con-

1 coniunctus est forti Aser, ubi Hieronymus ponit Amna. locus in spalmis sic ha-
bet, *Aquilonem, & Mare tu creasti: Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt*. Est
autem obseruatione dignum hoc loco, quanto honorificentius suam ecclesiam
Iesus alloquitur, quantoque maiore cum fiducia eam hortetur, ut in officio, &
fide permaneat, quam Iosue Synagogam. Iesus suam Ecclesiam amicam suam,
sponsam, totam pulchram, & immaculatam uocat; & quoniam uirtus laudata
crescit, eandem sic magnifice commendans, ut in ea puritate permaneat, indies-
que proficiat, hortatur: quam diu inter impios agit, sollicita semper fidem pro-
pagare pugnando cum ipsis, & electos sibi adiungendo. Iosue uero admodum
sollicitus, ne se defuncto, populus a uero Deo, & eius cultu, ad Deos alienos de-
ficiat. *Confortamini*, inquit, *& estote solliciti, ut custodiatis cuncta, quæ scripta sunt in*
uolumine legis Mosi. Et non declinetis ab eis neque ad dexteram, neque ad sinistram,
postquam intraueritis ad gentes, quæ inter uos futuræ sunt: ne iuretis in nomine deorum
earum, & seruiatis eis, & adoretis eos: sed adh. creatis Domino Deo uestro, quod fecistis
usque in diem hanc. Et tunc auferet Dominus Deus in conspectu uestro gentes magnas,
& robustissimas. Ac metuens ille maxime populo a Dijs alienis, addit, Hoc inquit,
tantum diligentissime præcæmete: ut diligat is Dominum Deum uestrum. Quod si secus
fecerint, ut iam illi animus præfagiebat, extrema quæ eos manent mala, tempe-
stiuè prædicit. At Iesus securus fidei ecclesiæ suæ, nec timens, eam uquam
alium Deum adoraturam, nihil cominatur: Sed coronatantum meminit, &
amplisimorum honorum, ad quæ præmia seruata semper fidei, & magnorum
certaminum, eam tandem sit uocaturus, ab iniurijs Tyrannorum, & impiorum
omnium asserendam: Qui instar Leonum, & Pardorum sua hic habuerint Ius-
tra: ut olim immanes illi Reges Og Bafan, Oreb, Zeb, Zebec, & Salmana in ter-
ra filiis Israel promissa: & reliqui omnes, qui (ut in Psalmis legimus) coniurati
dixerunt, *Uenite disperdamus eos de gente: & non memoretur nomen Israel ultra.* Iam
uero per montem Myrrhæ, alluditur ad Montem Moria. In quo templum illud to-
tius orbis miraculum extruxit Salomon. Qui quidem mons iuxta sui nominis
Ethymologiam, Myrrha Domini dictus est: & extructo ibi templo ob fre-
quens thymiana ibidem a doleri solitum, mons Myrrhæ hoc loco uocatur. Al-
luditur etiam per collem thuris ad depressiorem alium montem, ubi antea fuit
vrbs Silo, & ibidem Tabernaculum Domini. Nam Myrrha, & Thure illud
constabat Thimiama. Atque ibi se interim acturum dicit Dominus; indeque
uocaturum ad se populum ex quatuor terræ illius partibus, iuxta legem a Mose
latam Exodi. 20. & Denteronomij. 16. ut ter quotanni mares omnes coram Do-
mino apparerent. Quemadmodum frequentissimi, sub Salomone summa pace &
libertate fruente, illuc conuenerunt. Secundo loco iuxta Allegoriam, quam ab
initio huius interpretationis tenemus perpetuam, Per Montem Myrrhæ, & col-
lem Thuris, orationes sanctorum, & cælum, ut antea etiam exposuimus, signifi-
cari putamus: Vnde uenturus sit Christus & suam ecclesiam euocaturus ad Regnū,
quod ipsi tradiderit Pater: ut olim uocare solitus erat Synagogam e templo tem-
pore Salomonis, cui Pater Dauid omnibus debellatis hostibus, pacatum Regnū
tradidit. Alii referunt totum hunc locum ad uocationem prædestinatorum: 2. Cor. 15.
primū quidem Iudæorum, deinde Gentilium: ad quos omnes uocandos in
primis, ut pii fiant, & instar montis & collis Myrrha & Thus orationum spi-
ranitum: Tum, ut in fide, ac pietate perseuerent, ad finem usque præsentis sæ-

Iosue. 23.

Psalm. 82.

S 3 culi

culi statuerit uentitare. Atq; eundem tantopere delectari illi aiunt non tm̄ puritate, & pulchritudine, quā inculpatā & illibatā in triumphante ecclesia inesse perspicit; sed etiā in ea, quā ornatam in castris huius sæculi militantem animaduertit: ut leuiū peccatorū maculas, quib. potest nō aspergi præfens uita, uelut nequos in formoso corpore dissimulet; atq; adeo grauiā crimina, in quæ clarissimos interdum viros contingit incidere, quos tamen lacrymis, & uirtute sanguinis sui, ut se quam primum expient, & contractas sordes penitus eluant, uidet satagere. Et denique, propterea quòd ex ea dumtaxat puritate, pulchritudineque suam ipse metiatur, & æstimet præsentem ecclesiam, quam ipse quantum in se fuit, contulerit per lauacrum aquæ, & uerbum uitæ, ob idque uel maxime ecclesiam hoc loco totam pulchram & omni macula liberam agnoscat: & apud Paulum gloriosam, nec ullam habentem maculam, aut rugam, aut aliquid uitii. Vocationem autem Iudæorum ad fidem, & spem Regni cælestis, illis uerbis significari uolunt; *veni de libano sponsa, ueni de libano, ueni: coronaberis.* Quorum excellentiam ob patrum merita, & res præclare gestas, altitudo & uertitas Libani montis altissimi, atque uberrimi significet. Gentium uero ignobilitatem, ac feritatem, reliqui montes Libano longe humiliores, in quibus leones, ac pardi sua lustra habeant; Dæmones scilicet superbi, crudelesque ac uersipelles in animis gentium antea degere soliti: & easdem ad omne scelus, & feritatem sollicitare.

Vulnerasti cor meum Soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum: & in uno crine colli tui.

Postquam sponsus in medio Encomij de laudibus sponsæ instituti, consolatoriā inseruit orationem, quæ etiam magnificam earundem laudum amplificationem habet; eodem reuertitur, unde digressa fuerat oratio. Nonnullarum enim partiū, quas hactenus commendauerat, laudes uelut expoliendo, repetit: & nouas alias addit superioribus. Rursum ergo laudat sponsam ab uno præsertim oculo, cuius ipsa pulchritudine, & energia amore suum sic in sponsum eiacula fuerit, ut illius cor ceu sagittis amoris transfixerit, & totum sibi uendicarit. Alludit porro sponsus hoc loco ad illum affectum, & uehementem perturbationem, quam se amantes ex intuitu eorum, quos amant, contraxisse queruntur. Ut ex uulgari, & profano amantium more ad immensū amoris spiritualis cognitionem, quo Christus ipse suam deperit ecclesiam, nos erigat: indeque nobis præcutos addat pietatis, & charitatis suæ stimulos; quibus excitati sic nostros curemus repurgatos, puroque; & efficaces habere oculos, ut etiā ipsius Dei sponsi nostri cor possint transfigere, & sibi uendicare. Qui de amore philosophantur aiunt, perinde atque cor mundi sol suo circuitu lumen, & lumine ceu uehiculo, uirtutes suas in oēs uniuersitatis partes distribuit: sic hominis (qui paruus mundus est) cor uitali suo motu perpetuo, & uelut in orbem recurrente, spirituosum suum sanguinem agitans, cū eodem spiritus uitalis in totum corpus humanum, perque illos uitalis luminis scintillas in membra quidē singula diffundere: in oculos autē maxime, tāquam in supremā diaphanam, & cælestem Microcosmi regionē, quo spiritus & cælestis ignis uigor fertur suapte natura, indeque totum illuminat: ubi etiā uberius emicat, propterea quòd magis cocto in cerebro spiritu & elaborato, color ille natiuus, & lumen.

1 lumen cælitus in cor nostrum delapsum, a feculenta cordis materia repurgatum, unā cum uisero spiritu purius defertur in oculos: & ex globis nitidis, ac perspicuis splendet, atque fulgescit: Unde etiam fit, ut aliquibus in tenebris coruscant oculi, propter purius & copiosius ibi residens lumen.

2 Quemadmodum ferunt Tiberium noctu, & in tenebris uidere solitum: sed ad breue tempus, & quum e primo somno euigilasset, hebescentibus deinde oculis. Nimirum quòd cum prægrandibus esset oculis, spirituum maxima tum copia unā cum lumine circum effusa, circumstantes tenebras subito illuminare potuerit; sed breui tempore, cito exhaustis lucidis illis, qui abundarent, spiritibus. Ferunt etiam, si cuius oculos Augustus defixis intueretur oculis, illum quasi ad solis fulgorem, vultum summittere coactum fuisse. Hos præterea spiritus non tantum ex oculis emitti cum lumine, sed etiam unā cum sanguine, certissimum argumentum præbent oculi a lippis, & ophthalmicis e propinquo inspecti, quos simile statim contrahere uitium, quotidie experimur; exceptis nimirum a rubentibus & inflammatis oculis male effectis, & sanguinolentis radiis. Et quod Aristoteles scribit, mulieres quando sanguis menstruus defluit, intuitu suo speculum sanguineis guttis sæpe fædare, coacto scilicet alioqui tenuissimo, adeoque raro, ut uisum nostrum fugiat, spiritu, a densa, & leui speculi superficie.

3 Sic igitur lucidus puellæ, præsertim quæ grandiusculos & prominentes, ut columbæ, ac glaucos, & lucidos habet oculos, spiritus (qui flos sanguinis elaboratissimus est ac subtilissimus) inspectos amantis adolescentis oculos transuerberat, & a corde coaspicientis puellæ primum prodians per oculorum & arteriarum percursu adolescentis regionem, ceu iaculum in cor tanquam in cognatum originis suæ locum fertur: Ibique infixus hæret: Inque uulnerati cordis corpore hebescit, atque in crassiore concrefcit sanguinem: Et a faucij cordis natura alienus, cum sit extra propria uasa putrescit, putrefactusque, cor in primis, totumque deinde uitalem sanguinem inficit. Serpente uero in reliquum sanguinem, atque uniuersum corpus ueneno, totum amantis corpus ægrotat: sed maxime cor, cui alte infixum perpetuò inhæret telum. Id uero pati a quodam adolescente sibi adamoto, queritur Apuleius. Fons inquit, omnis præsentis huius doctoris tu ipse es. Isti enim tui oculi per meos oculos ad intima delapsi præcordia, acerrimum meis medullis cōmouent incendium.

4 Amatoriam porro hanc contagionem celerrime contrahit adultior a iunior: Propter quòd iunioris sanguis clarior est, subtilior, calidior, ac dulcior.

5 Qua clarior est, minus clarum in senioribus oculis uincit, & uelut absorbet spiritum. Qua subtilior, celerrime penetrat in præcordia, & inde uniuersum peruadit senioris corpus. Qua calidior, uehementius agit, & alienum sanguinem potentius inficit: & instar ueneni præsentissimi in suam uertit naturam. Id quod Lucretius hisce uersibus significauit.

Hinc te primum, Veneris dulcedinis in cor

Stillauit gutta: & successit frigida cura.

6 Qua uero dulcior est, magis fouet senioris viscera, pascit, & oblectat: & ad iunioris appetentiam, unde ipse illapsus est, seniore excitat: Quo ipsius renouatus sanguis, & in iunioris sanguinis naturam uersus, iuniores inhabitare possit uenas; & tanquam in propriis & natiuis uasis melius conseruari. In-

de etiam sit, ut istius amans uoluptate simul & dolore agatur; uoluptate quidem, propter spiritosi illius sanguinis, quem a iuniore hausit, maiorem claritatem & dulcedinem: illa namque illectat, hæc uero oblectat: Dolore uero, propter eiusdem maiorem subtilitatem, & calorem intensiorem. Præ subtilitate enim uiscerum soluit continuitatem: præ caloris copia, vim infert naturæ senioris, dum eam in se uertit, & transfert: Quæ uiolenta metamorphosis seniore quiescere non permittit; sed ad se perpetuò trahit, ac rapit. Hoc uero naturæ mysterium his uersibus celebravit idem Poeta.

Idque petit corpus, mens unde est saucia amore.

Namque omnes plerumque cadunt in vulnus: & illam

Emitat in partem sanguis, unde icimur ictu:

Et si cominus est, hostem ruber occupat humor.

Iuniorem porro esse oportet sponsam in recta ratione initis coniugijs. Huc ergo spectans sponsus, qui (ut inquit Paulus) heri & hodie, & ante secula est, de more amantium quæritur vulnus in corde a sponsa accepisse, unius oculi ictu inflatum; aut (quod in Hebræo significantius dicitur) se a sponsa fuisse cordificatum. hoc enim *אֶבְרַתִּי* ad uerbum significare uidetur, nempe, cordificasti me: ut uelit significare sponsus, se sic ictum amore sponsæ, ut ipsius cor in illius cor mutatum sit, & conuersum; iuxta ea, quæ ex amatoria philosophia superius diximus; ad quæ etiam placita illud quoque spectare putamus, quod ibidem dicitur, & in vno crine colli tui. aut (ut alii ex Hebræo uertunt) & in una torque colli tui. Id est & specie ac uenustate colli tui insigni quodam torque, aut cincinno de capite tuo pendente, ornati.

Nam ex ijs, quæ retro diximus, ostensum nobis est, non tantum per oculos, sed etiam per reliquas corporis partes, amantis oculis expositas, lucidos illos spiritus e corde amati per amantis oculos exceptos, in eius cor penetrare: Idque in primis in amati naturam, deinde etiam totum amantis corpus transmutare, ac sensum conuertere.

Quin & adhuc grauiorem quandam sensum castis etiam sanctorum amoribus exponendis, & amplificandis maxime congruum, sub uerbo illo *אֶבְרַתִּי* latentem prodidisse uidentur septuaginta Interpretes, quum uerterent *ἐναρδίσωσας* *ἡμῶν*. Quod explicationis gratia dicere possis, decordasti nos. Sicut latine dicimus, dementasti nos, hoc est abstulisti cor nostrum. Quemadmodum etiam uulgo amantes præreptum sibi cor a puellis, quas amant, quæri uidemus. quod duo illi poetæ Mantuani significant. Alter hoc uersu.

Vt vidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

Alter hoc disticho,

Ludit amor sensus, oculos perstringit, & aufert

Libertatem animi: & mira nos fascinat arte.

Conspicua enim forma sæpe sic in se uertit inconsiderate spectantis oculos, perque eos in intimam mentem penetrat, eamque obsidet, ac penitus occupat; ut iam nihil aliud cogitare iuuet, aut meditari. Sic (ut poeta canit) hærent in-

fixi

1 fixi in pectore uultus, ut amantis animus omnibus collectis uiribus, eo totus feratur; neglectaque proprii corporis administratione, reliquisque uitæ functionibus, totus sit in alienæ formæ, quæ semel arriserit, contemplatione: nec ullius præterea rei, atque adeo nec sui ipsius sensum percipiat; sed tantum absentem absens auditque, uidetque. Non iam amantis anima tota in corpore suo uersatur: sed meditabunda mentis suæ functiones (cui etiam reliquas suas partes in hoc cogit subseruire) in amatum transfert: cumque ipso arctius, quam cum suo corpore connectitur; acrique meditatione commiscetur, & unitur. Amatum namque dumtaxat, nec quicquam aliud, amantis mens cum cogitet, ipsum fit amatum. Intelligens enim & intellectum (ut docet Aristoteles) unum idemque sunt. Et ut eius interpres Arabs philosophatur, in arctiorem, quam materia & forma, coeunt unitatem.

Quod etiam significare uolens Augustinus, & ante Augustinum Euripides, Amantis animam in amati magis, quam in ipsius amantis corpore dixerunt uiuere. Quin & Christus auari animum ubi thesaurus eius sit, ibidem esse affirmat. Amantis enim anima uitales & naturales tantum, easque remisse, in suo corpore exercet functiones: in alieno uero sua mente concepto corpore rationales & spirituales.

3 Ideoque merito eam quis dixerit sui corporis esse animam, alieni uero spiritum, & intellectum. Anima siquidem (ut docet idem Augustinus) dicitur in quantum est uita corporis, & ad uiuendum, uel ad uiuificandum animat corpus: spiritus autem in quantum est substantia spiritualis. Iam igitur cum mens animæ cor sit, & cordis appellatione sæpe ueniat in sacris literis; qui sic perditæ amant, abreptum sibi fuisse cor, uere queruntur. Idem porro & qui honeste amant patiuntur. Hi enim cum non tam corporis, quam animi pulchritudinem spectent; & quam ex eius pulchritudinis contemplatione uoluptatem capiunt; illius pulchritudinis specie eo magis, quam turpiter amantes, capiuntur, quo maior diuinæ pulchritudinis relucetia, perfectiusque simulachrum (quod conspectum miros sui amores gignit) in amati animo honeste amantibus sese offert, quam in corpore amati inhoneste amantibus: tantoque magis sic amans cum amato unum idemque efficitur, quanto magis animus animum nihil obsistente materia (quæ diuisionis causa est & diuersitatis) quam corpus, peruadere potest corpus, ac penetrare. Iam si reciprocos honeste amantium amor fuerit, tunc demum ea arctissima coalescit amicitia, propter quam amicus, amici dimidium fit; ut etiam Horatius dimidium sui suum uocat Virgilium. Homo namque maxime cum sit animus, atque amicorum unus sit animus, alter alterius dimidium censetur, propterea quod ex duorum animis unus amborum coaluerit animus. Sic etiam *σώματα μετ' ἄλλο. ψυχή δ' ἑμία.* iuxta Græcorum prouerbum ueri amici censentur. Sic denique amicus meus alter ego, & ego alter ille iudicamur. Immo uero cum meus animus in amici mei magis, quam in meo uiuat corpore; amici mei meum magis, quam ipsius corpus dici possit, & meum uicissim corpus, in quo magis amici mei animus uiuit, quam in suo, amici magis, quam meum. Præterea cum amici mei mentem mens mea ceperit, atque in se uerterit, illius mens mea potius, quam amici esse uideatur: ac uicissim cum amici mei mens meam occupauerit, in seque transformauerit, iam tum mens mea amici magis, quam mea reputatur. Unde fieri uidetur, ut totus ego iam non ego, sed amicus meus sim:

& con-

& contra, totus ille, iam non ipse sit, sed ego: & denique ut iam non duo, sed unus dumtaxat homo ambo simus. Quale unionis & unitatis uinculum accessione i diuinæ gratiæ, & charitatis (quæ perfectionis uinculum est, ut ait Paulus, quæque amantes, ut affirmat huius auditor Dionysius, sui iuris esse non finit, sed amatorum esse iubet) in ueris coniugibus arctius longe, quàm in alijs amicis futurum, a Deo iam inde usque a primorum hominum conditione institutum fuisse, Christus nos docet in Euangelio: & hoc ipsum arcanum sacramentum, longe adhuc perfectius, maiorisque amoris uinculo inter Christum & Ecclesiam contractum esse, affirmat Paulus. Nam præter quam quòd, ineffabilis est illa uerbi diuini cum humana natura in unum hominem unitio, propter quam etiam, qui baptizati sumus (ut Paulus testatur) membra sumus corporis Christi, de carne eius, & de ossibus eius; maxime quum sacri corporis, & sanguinis ipsius alimonia per dignum sacro sanctæ Eucharistiæ usum assiduam eidem assimilamur, atque unimur; unum præterea corpus, unusque spiritus cum ipso euadimus, quum uiuæ fidei lumine purificati, & illustrati, eundem, quantum per huius uitæ tenebras fieri potest, acerrima mentis intentione perspicimus; & totis animæ nostræ eò conuersis uiribus, contemulamur. Eximia namque claritate, quæ ut Paulus docet, de reuelata ipsius facie in nostram mentem emicat, perfusi, ineffabilem illam pulchritudinem summa cum admiratione & uoluptate contemulamur: & instar nitidi speculi, quod ipse sua fide sic repurgarit, & perfecit, ut in mente nostra (quæ nostræ animæ oculus est) se ipse intueatur, ipsius faciem excipimus: & ut affirmat Paulus, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu, nempe, Spiritu Sancto, qui in baptismo nobis datur, maiorem in dies fidem nobis irradiante. Iustitia enim Dei in credente reuelatur de cælo ex fide in fidem (ut idem Paulus simili utens Hebraismo affirmat in Epistola ad Rom.) Iam cum cognitionem boni, & pulchri sequatur amor, idem spiritus Christi, per quæ etiam unà cum fide infunditur charitas, continuis diuini amoris huius incrementis nos cumulat: & ad perfectam Christi imaginem quantum per huius uitæ imperfectionem licet, nos prouehit; donec Christo nostro occurramus omnes (ut idem Paulus hortatur) in uirum perfectum, per huiusmodi cognitionem Christo assimilati, & perfecte conformati, unà cum Christo priori uitæ mortui, & nouæ uitæ restituti: nec iam cuius imaginem aliquando gestauimus, uetus Adam sumus; sed cuius vitam uiuimus, & imaginem gestamus, nouus Adam Christus. Quæ beatam Metamorphosim iactabat Paulus, quum hæc diceret. *Christo crucifixus sum cruce, ut Deo uiuam. Vivo iam non ego: uiuit uero in me Christus.* Hanc rursum imaginem, & diuinum opus suum ipse artifex tanta cum uoluptate contemplatur, & diuina arte expressam sui in sponsæ suæ oculo similitudinem tanto amore prosequitur, ut quodam modo extra se raptus, & quantum ad humanam mentem in sponsam transformatus, ipsius personam induat: & modò illius ornamenta, sua iacet ornamenta, modo quas illa patitur iniurias, has se ipse pati queratur. Sic. n. apud Isaiam (ut docet August.) se dicit sponsum, seq; dicit sponsam his uerbis, *Sicut sponso alligauit mihi mitram: & sicut sponsam ornauit me ornamento.* Et in actis de Paulo persequente ecclesiam sic queritur. *Saule, Saule, quare me persequeris?* In illud porro Isaiæ locum sic scribit Aug. in quodam sermone contra Arrianos: eundem dicit Sponsum secundum caput, & sponsam secundum corpus. Duo uidentur, & unus est. & in psalmum tricesimum: unitatem inquit, personæ hmoi mirā, & excellentem

com-

1 commendat Isaias propheta. Nam loquens etiam in eo Christus tanquam in propheta ait, sicut sponso alligauit mihi mitram: & sicut sponsam ornauit me ornamento. se dixit sponsum, se dixit sponsam. Quare se sponsum? Quare se sponsam, nisi quia erunt duo in carne una? Sic fidei, & charitatis uinculis uolentem trahit, & fortiterprehendit sponsa: sic sponsus scienti sibi, & prudenti cor, atque adeo se ipsum sibi eripi gratum, & ratum habet, ut hic illius anima, illa huius corpus fiat: magnumque illud, quod Paulus admiratur unius hominis in Christo & Ecclesia sacramentum, consummetur: seque sic in unum consummatam esse cum sponso, ac per hunc cum patre, & qui amborum nexus est, cum spiritu Sancto, sponsa sibi æternum gaudeat, & gratuletur. Tanta est ad connectendos, commiscendos, & uniuendos amantes charitatis vis, & energia. Est inquit Dionysius hæc ipsa uirtus quædam unifica, & connectens, mirificeque commiscens. In ipso quidem pulchro, bonoque propter pulchrum, bonumque primo consistens, deinde uero ex pulchro, bonoque propter pulchrum, atque bonum foras emicans: ubi sane quæ sunt eiusdem ordinis, alterna continet communiōne: superiora uero ad inferiorum prouidentiam mouet; inferiora denique conuersione quadam superioribus alligat: præterea diuinus amor excessum efficit, dum amantes sui iuris esse non finit; sed amatorum iubet existere. Idque declarant omnia. Nempe 2 superiora inferiorum prouidentia se se dedunt; æqualia uero conuersioni mutua mancipare se solent; inferiora denique diuinæ cuidam ad suprema conuersioni se ipsa deuouent. Qua propter & Paulus ille magnus diuino amore iam occupatus; traductorijsque huius amoris uirtute comprehensus ore diuinitus afflato, proclamat, *Vivo iam non ego: uiuit uero in me Christus:* tanquam uerus amator atque in Deo (ut inquit) extra se positus, uiuensque iam uitam non suam, sed amatoriam, tanquam proorsus amabilem. uide quæ inferius in illum locum scripsimus: *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.*

3 Sic uisum est hunc locum de uniuersæ ecclesiæ mente & intellectu contemplatiuo interpretari. ut alter sit ipsius oculus eiusdem mens & intellectus practicus, & ipse quoque fide illustratus, quo utens Paulus hæc inferiora considerabat; deque his ex Christi sententia recte iudicans, ad proximorum utilitatem uitam se in carne uiuere in fide filij Dei operosam, & fructuosam affirmabat, superiori loco hæc continenter subiungens, *Quod autem uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei:* & ad Philippen ses sic scribens: *Mibi uiuere Christus est, & mori lucrum.* Quod si uiuere in carne, subaudi oporteat, hic mihi fructus est operis, hoc est, hæc mea uita corporalis operosa mihi erit: & ex cuius actionibus magnum fructum capiam.

4 Deinde addit, *Permanere autem in carne, necessarium propter uos.* Atque hic etiam oculus sponsæ magnopere probatur sponso; sed ille tanto magis, quanto nostra contemplatio ad beatorum uitam magis accedit quàm actio. Spectatiua enim christianorum uita in corpore, citra corporis ministerium agitur, in qua mens est ceu principium passiuum; Christus uero principium actiuum, & mouens; ideoque de ea uita loquens Paulus dicebat, *Vivo iam non ego: uiuit uero in me Christus.* Actiua uero ministerio corporis omnino eget, quod ad bona opera fidelis animus ab intenta illa contemplatione reuocatus, tanquam principium intrinsecum cum fide coniunctum, agit. quo etiam spectans Paulus dixit, *Quod autem uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei.* Cum duos sponsæ oculos, inquit Theodoretus, iam laudauerit, quippe quos dixerit columbæ oculos spirituales; nunc alterum

terum tantum laudat, illum mentis oculum, quod diuina, & occulta diuinitatis mysteria contemplatur. cum etiam admiraretur omnia colli sponsæ ornamenta, vnum tamen solum laudat hoc loco. Per collum uirtutem practicam significat ænigmaticòs; quoniam collum ferens, diuinorum præceptorum iugum trahit, & fecat iustitiæ sulcos. Putat idem Theodoretus per hoc ornamentum significari charitatem, tanquam omnium uirtutum præstantissimam. Eusebius, Gemina inquit, cum sit uisoria animæ vis, quarum altera ueritatem uidet, altera uero circa uana, & fluxa errat, quoniam sponsæ purus oculus circa solius boni naturam aperitur, alter uero feriat, & uacat; propterea amici dicunt *ἐκκαρδίας ὀφθαλμὸς*. &c. Quam Eusebij expositionem maxime confirmare possis ex illo Pauli loco, *Non contemplantibus nobis, quæ uidentur, sed quæ non uidentur*. Ex quo etiam loco exponere possis per crinem colli vel *ὀφθαλμὸς* quod *ὀφθαλμὸς* paruum monile idem Eusebius interpretatur designari patientiam, & infractum in tolerandis pro Christo laboribus animum, qui in ferendo Christi iugo nunquam defatigatur: propter quod inquit Paulus, non deficimus; hoc est, non defatigamur, &c. Hæc itaque obedientia, & tolerantia christiani hominis animum suauæ Christi iugum ferentis, atque onus leue, uehementer ornat; efficitque, ut uir fortis animam suam possideat, ut Christus promisit, summumque eiusdem amorem promereatur. Possis etiam per oculum, & crinem, seu torquem colli vnum, intelligere, omnes sponsæ tum animi, tum corporis uires ad intuendum in primis, & contemplandum, deinde ad amandum sponsum in unum collectas, & intentas; iuxta primum illud & maximum legis mandatum, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis*. Quo demum amore Deus ipse maxime capitur; & se hoc loco captum fatetur a prælatis, & Diaconis Ecclesiæ, quos propterea unum oculum, vnumque crinem, aut torquem uocat. Quod si ad particularia descendere libeat, hæc eadem de Ioanne Apostolo, & Stephano diacono ac prothomartyre dicta non inepte interpretari possis. Ille enim multis nominibus sponsæ oculus dici possit, tum quod Apostolus fuerit, & totius Asiæ minoris primus Archiepiscopus; tum quod ita præ ceteris Apostolis acute uiderit, ut post resurrectionem Domini piscantibus ipsis in mari Tiberiadis, apparentem Dominum solus agnouerit. Insuper & quod is solus Aquilinis suis oculis, diuinitatis Christi mysteria, quum adhuc in humanis ageret, penitius potuerit intueri; & hæc eadem toti ecclesiæ scripto Euangelio intuenda exhibere. Hic quoque oculus quàm præ ceteris sponsæ oculis sponsum sibi uendicari, illa certissima sunt argumenta, quod hic solus in sinu sponsi recumbere solitus fuit: ideoque eo summissus, quem Domini sui delicias esse nouerat, Petrus de proditore percontatus fuit. Non tamen ideo Petrus, aut quisquam alius, sed solus ipse, qui summissus fuerat, dignoscere potuit proditorem. Et (quod maximum est eximæ dilectionis signum) huic soli quum in Cruce Christus penderet, matrem suam (qua nihil ille habebat in hac uita charius) commendauit: & ipse matrem, ipsumque matris suæ filium esse uoluit. Quæ omnia summi amoris signa indubitata illud Ioanni tribuerunt, ut citra aliorum discipulorum iniuriam dilecti discipuli nomen suum faceret; seque Iesu tantum non delicias uocitaret. Iam uero sicut per insignem sponsæ oculum Ioannem Apostolum significari potuisse ostendimus: ita & per torquem, aut crinem, Stephanum Diaconum & Prothomartyrem designari, facile fuerit demonstrare. Quemadmodum enim aurea & affabre

Ioan. 21.

- 1 affabre facta torques formosæ puellæ collo adiecta, aut etiam cincinnus aliquis eiusdem collo adiacens, puellam facit uideri formosiorē: Sic etiam Stephanus Spiritu sancto plenus, Sapientia, & prodigijs clarus, fide ac fortitudine, omnique uirtutum genere ornatissimus, tanquam Diaconorum (quos sponsæ collum esse, superius ostendimus) præstantissimus, toti collo plurimum addit gratiæ; maximumque ornamentum cum sit, maximum etiam amoris illectamentum esse potuit, quo sponsa sponsi cor sibi uendicari, & a folio suo surgere compulerit. atque in fortissimo conflictu se illi astantem apertis cælis ostendere. Propius fortassis ad uulgatam æditionem accedat, huius loci interpretatio, si per crinem Mariam Magdalenam significari dicamus. Nam in hanc primum quadrat colli symbolum. Ministruit enim Apostolis. Hæc ipsa deinde, propterea quod capillis suis Christi pedes terit, tale ornamentum sui ordinis fuisse uidetur, quale, antiæ in collo formosæ puellæ adiacentes esse solent. Denique Christo charissimam fuisse, illud est necessarium argumentum. Quod Christum ipsa dilexerit plurimum. Adde, quod Maria, quæ totum mundum suum in usum & gloriam Christi, & ecclesiæ uertit, & ipsa torques ecclesiæ, gratisimum Christo ornamentum merito dici possit. Et quoniam ad singularia descendimus, omnium quæ in mystico Christi corpore sunt, oculorum, simplicissimus atque purissimus fuerit ipsius mater Maria uirgo (quæ ut testatur Hilarius,) Angelos uincit puritate, & omnes sanctos superat pietate. Illa oculus fuerit amoris castissimi radios, uelut sagittas, in cor charissimi filij & sponsi sui omnium potentissime eiuculans; quam charitas ipsa (ut statuit Augustinus) præ cæteris omnibus ab omni labe peccati referuauit, effecitque, ne unquam peccaret, sed ne peccatum quidem posset cogitare. Illa denique fuerit omnibus amoris gratijs micans oculus, quam gratia plenam honoris causa Dei uerbis Gabriel Angelus salutauit: quique Dei filium ipsius gratijs & amore cap-
Luc. 2.
- 2 terpretari potuit. Oculus per quam uiuidus, qui alijs præ timore tenebræ illius noctis confusus & extinctis oculis, solus fidei suæ, & charitatis adeo potenter in Christum uibravit radios, ut proprii ille doloris, quo in Cruce pendens grauissimæ torquebatur, uelut amisso sensu, solo matris dolore afficeretur: cuius animam doloris gladium (ut Simeon futurum prædixerat) sciret pertransisse; pertransisse inquam, non autem confecisse, aut (ut nonnulli existimarunt) ad deliquium compulisse.
Luc. 1.
- 3 Qui dum materno dolori nimium indulgent, non satis mihi uidentur Mariæ constantiam plusquam uirilem, & heroicam fortitudinem expendere.
- 4 Quippe qui longe præter decorum, Egregiam uirginem, & extra reliquarum matrum aleam positam, ceu gregariam mulierem, & unam de cæteris matribus doluisse; & doloris impatientem spasmo correptam in media uia concidisse; ut solent illæ, quæ sine ratione & modo amantes, nec naturæ impetum cohibere ualentes, quum suos natos nihil præsertim commeritos, immo bene de suis ciuibus meritos, ad supplicium trahi uident, multa tum dicunt, tum faciunt præter decorum.
- 5 Quod sane de sapientissima iuxta, ac fortissima uirgine nefas est dicere. Ac ne tale quippiam de Maria matre Domini credamus, illud mihi uidetur non leue argumentum, quod quo tempore Christum crucis dolores grauissimi cruciarent, tamen

10an. 19. tamen ipsa iuxta crucem Iesu forti & infracto animo stetisse memoratur. At ue-
ro tunc certe magis extremis moribundi filij doloribus commotam spasmō cor-
ripi oportuit, & concidere, si concidendum fuit, quā quum per vias Ierofoly-
mitanas eundem ad supplicium duci uideret. Non tamen tunc quidquam indeco-
rum, aut eam dixisse, aut fecisse memorant Euangelistæ; quinimmo summa cum
moderatione animi tacitam filium ad supplicium comitatum fuisse; & sublati,
intenti que in crucifixum oculis, altum doloris sui vulnus fortiter pressisse credi-
mus; quam inter plangentes, & lamentantes mulieres in uia nec planxisse, nec la-
mentatam fuisse, sed iuxta crucem dumtaxat stetisse, nec lamentatam fuisse, sed
10an. 19. iuxta crucem dumtaxat stetisse, legimus. Et quo magis amoris, & doloris sui
ignem corde premeret, eo maiores per uirgineos oculos erumpentes flammæ Ie-
su Christo cor abripuisse, unde uoces illæ ueluti carbones igniti & ingenti cha-
ritatis flamma accensi eruperunt, quum matri diceret; *Mulier, ecce filius tuus,*
& discipulo, *Ecce mater tua.* Tanto igitur commodius in Mariam uirginem hic
locus, & quæcunque in eum de diuino amore diximus quadrabunt, quā in
Paulum, aut Ioannem, aut quemcunque aliorum sanctorum; quanto ob longe
maiores eiusdem puritatem, maior fuerit Mariæ, quā cuiuscunque aliorum
cum perfecto oculo affinitas, & proportio. Nec illud præteribimus, quod glori-
a habet, ob admirandum consensum, qui sit inter ecclesiæ prælatos, quasi omnes
vnus sint oculus; item & qui in populis Christianis, quasi omnes vnus sint spon-
sæ capillus; eos hic dici oculum ecclesiæ, & capillum. Caterum, ut cunque inter-
preteris, maximam semper hic locus habet eximij amoris, quo nos Christus pro-
sequitur, significationem.

Sunt ibidem & illæ propinquitatis honorificæ appellationes eiusdem amoris
certissimi indices, quum soror appellatur, & sponsa: utraque enim appellatio-
ne significatur naturæ diuinæ cum humana vnio ineffabilis, & mutus amor nul-
lo quo finiendus. *Qui enim sanctificat, ut inquit Paulus, & qui sanctificantur, ex vno*
10an. 19. *omnes.* Nempe omnes fratres, vnus Dei patris filij. Is quidem qui sanctificat, sua-
pente natura: nos autem qui per illum sanctificamur, adoptione. Propter quod san-
ctificationis nostri auctor Deus ipse cum sit, & Dei patris naturalis filius, nos
eiusdem patris adoptiuos filios, non confunditur fratres vocare. Et quia pueri
(ut idem Paulus ait) communicarunt carni & sanguini, & ipse communicauit
eisdem. Atque ea ratione membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossi-
bus eius. Ideoque de Christo similiter sumpta ecclesia, ut de Adamo Eua, spon-
sa Christi est, & soror, sicut Adami Eua: sed longe maiore mysterio arctioreque
indiuidualitæ nexu Christo, de cuius spiritu uiuit, coniuncta, quā Adamo,
quæ uiri sui spiritum extinxit, Eua.

*Quam pulchra sunt mammae tuae soror mea sponsa: pulchriora
sunt ubera tua uino, & odor unguentorum tuorum, super om-
nia aromata.*

Hoc habent præcipuum magnorum artificum opera, ut sæpe inspecta sæpius iu-
uet inspicere, & commendare. Id quod egregijs formarum spectatoribus non

raro

1 raro usu venit; ut etiam hoc loco accidit sponso in opere omnium longe ab solu-
tissimo contemplando: qui ut est spectatorum perspicacissimus, ita & sponsum
suam spectando nulla eum capit faties; sed quo magis eam intuetur, eo magis ad-
miratur, & nouum aliquid semper deprehendit, quod ipsum delectet intueri, &
commendare. Quamobrem ut oculos, & collum eius iam semel, & iterum com-
mendauit; sic etiam quæ antea laudauit sponsæ ubera, & labia, nunc rursus cõ-
mendat: ac primum superioribus laudibus addit usum, & uoluptatem maximam,
quam inde capiunt communes amborum filij. Vnde etiam ipsa mirifice delecta-
tur. Estque eadem comparatio, & ab eadem collatione ducta amplificatio, qua sta-
tim initio dramatis in sponsi commendationem usa fuit sponsa. Ac proinde ead-
em est utriusque loci explanatio. Has uero laudes in Diaconos illos, quos à Pau-
lo Gubernationes appellari antea ostendimus, recte quadrare uideas, si quæ illo-
rum esse officia docuimus, conferas cum hoc loco. Sed hic illud diligenter ani-
maduertere operæ precium est, quanta sit Christi in suam ecclesiam dignatio, om-
niumque suorum bonorum, & honorum cum eadem communicatio. Sua namque
ubera ecclesiæ ubera esse uult, & haberi, dum paribus, immo uero ipsidem lau-
dibus, & elogijs ipsam dignatur, quibus ipse antea ab ea fuerit commendatus. Ni-
mirum quia vnum utriusque corpus esse agnoscit, cuius caput ipsum posuerit:
3 pater. Eadem est & in sequentibus laudibus munificentia Christi amplitudo,
quæ inter ipsum, & ecclesiam uetus illud amicorum confirmat græcum prouer-
bium, *τὰ τῶν φίλων πάντα κοινὰ* Hoc est, amicorum omnia communia. Sicut enim
sponsa ab unguentis optimis suum in superioribus laudibus commendauit spon-
sum, sic uicissim sponsus easdem laudes, & maiore cum fœnore in sponsam re-
fert. Quæ illa unguenta sponsi laudat tanquam optima, hic non contentus opti-
ma dicere sponsæ unguenta, omnia aromata testatur uincere. Tantum non affir-
mans sponsæ uirtutes, & famam, suas apud homines uirtutes, & famam superare:
Nempe propter maiora, quæ Apostolos, & qui in ipsum credunt, ædituros fore
4 prædixit miracula. Sun enim unguenta ecclesiæ, gratiæ, & dona Spiritus sancti: &
quæ inde exhalat, suauissime olens fama in uniuersum orbem longe, lateque diffu-
sa. Quæ omnia profusus sui sponsus cum sponsa communicat, & ex se tanquam
ex capite, in uniuersum corpus suum effundit copiosissime: ac ueluti per cana-
les quosdam & conductus eadem charitate impulsus deriuat, qua instigante rur-
sum eandem sororem, & sponsam uocat.

Sic denique omnia sua cum ecclesia Christus habet communia, ut eam uicem
mundi esse affirmet; quod tamen ipsi soli maxime proprium esse videtur. *Ego, in-*
quit ipse, *Lux sum mundi:* & rursus Apostolos alloquens: *Vos inquit, estis lux*
5 *mundi,* ut intelligant huius temporis nouatores: ecclesiam Christum nihil offen-
dere, nihilve eiusdem honori detrahere, & dignitati; quum Apostolos ipsius tan-
quam fundamenta sua, & Apostolorum principem Petrum tanquam caput
suum ueneratur. Theodoretus per Mammæ intelligit fontes, & scaturigines
doctrinarum; per uestimenta uero, omnem illum ornatum, quem describit Iſaias.
capit. 61. ac per eas uestes & aromata, quibus uestes fragrant, uirtutes, & dona
sub nouo testamento collata ecclesiæ, longe præstantiora uirtutibus, & donis
6 olim collatis in Synagoga.

Faint:

Fauus distillans, labia tua sponsa, mel, & lac sub lingua tua, & odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris.

Superiores laudes, quibus os sponsæ antea commendauit, per appositisimam cōparationem nunc expolit sponsus. Confert enim labia ipsius cum fauo non arido, aut parum pleno, sed quod ita exuberet, ut perpetuo distuat, melque distillet. Nam iuxta Hebræum est, Fauum distillant labia tua. Id est, instar faui stillant labia tua; deinde subiungit, mel, & lac sub lingua tua. A rebus nimirum prædulcibus, & suauissimis amplificans, atque exponens ingentem, quam ipse ex gratiosis sponsæ sermonibus, eloquentiaque plane diuina, capit uoluptatem.

Qua etiam orationis figura vsus Homerus suauissimam Nestoris expressit eloquentiam: quum ex illius ore dulciorem melle orationem dixit profluere. Et Ennius Cethegum Suadæ medullam appellauit. Qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Quod idem iudicaturi sunt de ecclesiæ oratione quicumque sponsi palatum habeant. Quale proculdubio habuit Dauid, quum hæc caneret, *iudicia Domini uera, iustificata in semetipsa: desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauum.* Aut iuxta Hebræum super fauum fauorum. Hoc est, præstantissimo melle dulciora. Admiranda uero, & auditu gratissima Dei iudicia loquuntur Apostoli, Euangelistæ, & doctores, os & labia Ecclesiæ; quum remissionem peccatorum nunciant, pacem hominibus cælitus redditam, Deum hominem factum, homines factos Deos, & omnium summam actuosæ, & frugiferæ fidei, decretum Regnum cælorum. Ad quæ incomprehensibilia Dei iudicia exclamat Paulus. Hisce de rebus publice declamatur in ecclesijs, priuatim agit in familiaribus piorum colloquijs: Hæc unusquisque Christianus noctes, diesque secum loquitur. *Omnis, inquit Paulus, sermo malus de ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasfemia tollatur a uobis cum omni malitia. Et rursum. Fornicatio, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in uobis, sicut decet sanctos, aut turpitudinis, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio.* Rursum Loquentes uobismetipsis in Psalmis, Hymnis, & Canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus uestris Domino: gratias agentes pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & patri. Et alibi *Sermo uester semper in gratia sale sit conditus.* Deniq; (ut admonet Petrus) *Quidquid loquitur ecclesia, sermones Dei sunt.* Quos Christus tanquam suos agnoscens superius dulcem sibi illius uocem esse affirmavit: & audiendæ sponsæ suæ miro teneri desiderio, ut agnoscas etiam in hac re suas Christum cum ecclesia laudes habere communes. Eadem namque est hoc loco sermonis ecclesiæ commendatio, quæ sermonis Christi apud Dauidem in hæc uerba, *Diffusa est gratia in labijs tuis.* At uero ne inde sponsam laudare sponsus videatur, unde meretricem reprehendit, & uituperat Salomon in Prouerbijs, cuius etiam labia distillantem comparat fauo, illud præterea additur hoc loco: *Mel, & lac sub lingua tua, quasi dicant: blandi quidē, & suauissimi sunt sermones tui o sponsa, quos proferis exterius: Nec tñ aliud præfert exterior tua oratio, quæ quod in ore tuo celas interius, & animo uersas, ut faciunt meretrices. Quarum blandi quidem sunt exteriores sermones, & ad decipiendum compositi; os tamen unde prodeunt uenenum celat, & virus amarum, haud secus quam absinthium. At uero tu plus adhuc suauitatis, & dulcedinis habes*

Iliad. 7.

Psalm. 18.

Rom. 11.

Ephes. 4.

Ephes. 5.

Ephes. 4.

1. Pet. 4.

Sapient. 2.

Psalm. 44.

Proverb. 5.

bes in recessu oris tui, quàm uerbis quantumcumque suauibus efferre possis. Id uero significat Sponsus, quum mel tantum ex labijs sponsæ stillare, mel uero & lac simul sub eiusdem lingua esse affirmat. Plus enim dulcedinis in melle & lacte, quàm in solo melle inest. Sub lingua uero esse dicitur non solum ea oris Regio, quæ anteriori linguæ subiacet, sed & quæ extremæ eidam coniuncta sunt guttur, & cor: Unde intima prodit una cum uoce cogitatio. Hunc uero germanum esse huius loci sensum, inde conijcimus, quod de impio, & hypocrita in libro Iob legimus. *Quum dulce fuerit inquit, in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua: parcat illi & non derelinquet illud, & celabit in gutture suo, panis eius in utero illius uertetur in fel*

aspidium intrinsecus. Tale uero ingenium doctoris impij, & hypocrite, qui allegoricos in prouerbijs meretricis nomine designatur, detegit Paulus his uerbis Ro. 16. *Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri. Qui per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium.* Quod sane in hereticis nostræ tempestatis obseruare possis. Nihil enim eorum sermone blandius, nihil magis mellitum; fidem maxime laudant, charitatem & beneficentiam inculcant, Christum prædicant, & crucem eius; cuius tamen inimici uel in eo maxime deprehenduntur, quod discordias, & dissidia inter Christianos contra Christi doctrinam & instituta disseminant, sub prætextu libertatis Euangelicæ; ut suo ventri seruiant, bella inter principes fouent; malum tandem, & uenenum aspidium sub lingua sua diu bene dissimulatum & celatum, male euomentes. *Quorum finis inuitus: & gloria in confusione eorum, qui hominibus placent.* Sed de his iam alibi diximus. Transit deinde sponsus ad commendationem sponsæ ab odore, & fragrantia, quam reddunt ipsius uestimenta. Cuius odoris miram suauitatem, & magnitudinem exprimit ex collatione ad odorem, quem thus reddit, quum adoletur. Aut uero ex collatione ad odorem, quem Libanus mons uberribus, omnique generis plantarum, & florum ornatis suum ex se longe, lateque diffundit suauissimum. In Hebræo enim legimus *רוח ליבן* Hoc est ceu odor libani: non autem *רוח תהו* ceu odor Thuris.

Ut eandem hic laudandi formulam agnoscas, qua usus est Isaac quum benedicturus filio Iacob, uestis, quam ille gestabat, fragrantia mirifice delectatus, *ecce inquit odor filij mei sicut odor agri pleni; cui benedixit Dominus.* Quam uero hæc collatio Ecclesiæ cum Libano quadret, ex illo Isaia loco facile est ostendere. *Gloria Libani,* inquit ille de Ecclesia uaticinans, *data est ei, decor carmeli & Saron.* Porro per sponsæ uestimenta, hoc loco idem significare uidetur sponsus, quod per uestem nuptialem in Euangelio. Nouos nimirum mores, ut interpretatur Origenes; quem nouum hominem nos induere sic hortatur Paulus. *Renouamini spiritu mentis uestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate ueritatis.* Et alibi. *Induente inquit, nouum hominem, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum. Induite ergo uos sicut electi Dei sancti, & dilecti uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Super omnia autem charitatem habete, quod est uinculum perfectionis.

Hæc certe sunt uestimenta Ecclesiæ, quæ qui uigilanter custodit, ne nudus ambulet, detestaque pudenda sua cogatur ostendere, beatus in Apocalypsi prædicatur. Hæc eadem uestimenta uirtutes sunt insignes, & uariæ; quas Christus, quem (ut docet Paulus) in Baptismo induimus, nobiscum communicat: utque bonus ipsius odor, & Deo gratissimus efficiamur, præstat. Bene affectis quidem & spirituali olfactu minime uitiat, odor uitæ in ui-

tam

T

am

am

am

am

tam (ut ait Paulus;) At male affectis, & male temperato, aut uitiato olfactu, odor mortis in mortem. Ut uidemus nonnullos rosas, & optimis odoribus grauiter affici. Ut, ut refert Bernardus in Cant. Ser. 6. Aiunt florentibus vineis omne reptile uinearum cadere loco: nec omnino nouorum ferre odorem florum. Iam uero cum huiusmodi uirtutes ex gratia Spiritus sancti in nobis progerminant, & nutriantur; uelut arbores, & plantæ agri, cui Dominus benedixerit, ex benedictione Dei, & agri illius uirtute; Ideo fortassis sponfus paulo superius fragrantiam unguentorum sponsæ omnibus prætulit aromatibus; hic uero uestimentorum fragrantiam Libani fragrantia æquauit. Vnguenta namque Ecclesiæ mera Dei dona sunt: Ad uirtutes uero, quæ ex gratuitis illis donis prædeunt, quippiam tametsi exiguum, de suo affert Ecclesiæ. Nec uulgatæ editionis interpretatio ab hac dissentit. Nam uirtutum, quibus Ecclesiæ indutam esse ex Paulo proxime ostendimus, usus, uera pietas est: qua uelut Thuris suauissimi suffimenti oblatione gratissima se Deum colere publice proficitur Ecclesiæ, tanquam sacerdos in hoc a Christo constituta. Quod abunde satis ostensum nobis est initio huius libri. Theodoretus in hunc locum, significat inquit, hoc loco Doctores Ecclesiæ, qui piam proferunt doctrinam; & guttas mellis de labijs suis, uelut de fauo destillant. Nec tantum Mel, sed etiam lac habent; & accommodum cuique exhibentes alimentum, tam paruulis, & imperfectis, quam adultis, & perfectis. Fauis autem sunt sacræ Scripturæ, apes quæ mel confecerunt, Prophetæ, & Apostoli. Illi enim per prata sancti spiritus uolantes, hanc ad nos utilitatem transmiserunt: Assimilatque ceræ literam, Melli uero quod in ea conditum est, intelligentiam. Huius mellis guttas destillant pia doctorum labia. per sponsæ uestimenta idem Theodoretus significari putat Christum, iuxta illud Pauli testimonium. *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Per thus Christi diuinitatem, diuinitatis enim Symbolum est thus, quod semper Deo offerri solitum sit.

Hortus conclusus, soror mea sponsa, Hortus conclusus, fons signatus.

Hæc tenus laudauit Christus superiores Ecclesiæ partes, & membra illis humani corporis membris similia; quæ honesta per se cum sint, nullius egent operimenti, sed nuda, & conspici honeste, & laudari possunt: Nunc iam accedit ad earum partium & membrorum commendationem, quæ similia sunt membris nutritioni, & generationi a natura destinatis. Quibus, ut ait Paulus, abundantior honorem circumdamus, quæque non sine præfatione honoris nominamus. Sicut ergo ad formosæ sponsæ absolutam commendationem non parum momenti habet fecunditas, præsertim apud piæ sponsum non uoluptatis, sed prolis cupidum; cuius gratia nuptiarum sacramentum nouit a Deo esse institutum; sic etiam hoc loco Christus cum nihil aliud a sponsa sua Ecclesiæ præter numerosam sobolem quærat; cuius solius gratia cælestes cum ea contraxit nuptias; nec falsus sua ipse multam quotidiè, pulcherrimamque ex ea suscipiat sobolem, admirandam ipsius fecunditatem cum summa fide coniunctam, honestissimis, iucundissimisque a re hortensi sumptis comparationibus, exornat, & amplificat. Sancta mater Ecclesiæ (inquit Ambrosius) immaculata coitu, fecunda partu, uirgo est castitate, sed mater est prole. Parturit itaque nos uirgo non uiro plena, sed spiritu; parturit nos inquam.

inquam, uirgo non cum dolore membrorum, sed cum gaudijs Angelorum. Nutrit nos uirgo non corporis lacte, sed Apostoli, quo informem adhuc crescentis populi laetantæ etatem. Quæ igitur nuptia plures habet, quam sancta mater Ecclesiæ, quæ uirgo est sacramento, sed mater est populis? Cuius fecunditatem etiam sacra Scriptura testatur. *Quoniam plures filij deserte, quam eius quæ habet uirum.* Lib. de sancta uirginitate. Confert igitur Christus Ecclesiæ horto concluso, irriguo, omnique plantarum, atque arborum frugiferarum, & odoratarum genere confito. Quæ etiam comparatione in Ecclesiæ utitur Isaias. *Consolabitur, inquit Dominus, Sion, & consolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertam eius quasi paradysum, & solitudinem eius quasi hortum Domini.* Idem præterea hominem piæ his depingit coloribus. *Eris quasi hortus irriguus: & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ: & edificabuntur in te deserta seculorum, fundamenta generationis suscitabis, & uocaberis edificator sepium,* aut (ut in Hebræo esse admonet Hieronymus) uocabitur in te edificator sepium, conuertens semitas in quietem. Commendatur itaque Ecclesiæ primus, quod sit similis horto concluso undique: propterea quod ad eam firmissimo & perenni Angelorum præsidio circumseptam, nulli præterquam Christo ipsius cultori & Domino patet aditus, nunquam ab ipso destituenda, ut unica illa, cuius uicem dolens uates, ut quid, inquit, *destruxisti maceriam eius, & uindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur uiam? Exterminauit eam Aper de Sylua, & singularis ferus depastus est eam:* Et repetitio Epitaphium habet Hebræis familiarem, qua significatur hortus hic firmissime, fortissimeque conclusus. Verum in Hebræo non est repetitio: sed quemadmodum hortus dicitur conclusus, sic & fons, est in Hebræis exemplaribus. *חַדְרֵי מַיִם מְסֻבִּים* Hortus conclusus soror mea sponsa, Fons conclusus, fons signatus. Commendatur enim secundo ab eadem integritate Ecclesiæ, quæ ad fontem conclusum, & ob signatum confertur. Sicut enim quum quis uelit in fonte aliquo puras, limpidasque, & incorruptas sibi feruari aquas, fontem ipsum diligenter occludat, oportet; additoque sigillo, ob signet: denique summa cura custodiat, ne cui liceat aquam ibi contentam turbare, aut ueneno inficere: sic Christus affirmat Ecclesiæ sibi diligenter clausam esse, & ob signatam, custoditamque nequis impostor, aut hereticus sapientiam, & Doctrinam Euangelicam, quam ipsa continet purissimam, suis imposturis turbare possit, aut ullius hæresis ueneno corrumpere. Sed quemadmodum prædixit Isaias puras inde, & salubres aquas, nempe sacramentorum scripturarum, impiis incognitarum, germanas interpretationes læti semper tanquam ex fontibus Saluatoris hauriamus. Ob signata porro est Ecclesiæ ipsomet Christo, quem ab eodem admonita ceu sigillum super cor suum, & brachium posuit. Est & hæc eadem, in Baptismo, uena Christi benedicta, unde ille (quemadmodum hic ipse sapiens castos coniuges hortatur) fontes suos, & aquas, hoc est, sapientes filios suos Apostolos, prælatos, & prædicatores Euangelicos, reliquosque sanctos foras deriuat: & per uniuersi orbis plateas, particulares scilicet Ecclesias diuidit, ac distribuit, præferentes & ipsos signum patris sui Dei uiui in frontibus suis. Quod enim matrix est embrioni, hoc fideli esse aquam Baptismi affirmat Chrysostomus: idem dicit Aug. in tertio capite Ioan. & ideo dicit Baptismum lauacrum regenerationis, ad Tit. 3. & qui genus Christi sunt, in sola Christi cruce cum Paulo gloriantur.

At uero huiusmodi filios cum solo uerbo Euangelico (quod semen Christi est)

fecundata concipiat, & gignat Ecclesia, mater est, & virgo permanet incorrupta; quæ instar fontis se habet perpetuò conclusi, atq; ob signati, puras tamen aquas effundentis. Ecclesia inquit. August. Christi coniunx est, quæ fidei, spei, & charitatis integritate non solum in uirginibus sacris, sed etiam in coniugatis fidelibus, & uidiuis tota virgo est. Vniuersæ quippe Ecclesiæ, cuius omnia illa membra sunt Apostolus dicit, *Despondi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere Christo*. Nouit autem ille uirginem coniugem sine corruptione fatare, quem in ipsa carne potuit mater sine corruptione procreare. 27. quæst. primo. capite. Nuptiarum. Fontem hunc Theodoretus ænigmatice docet paræmia illa, Fons tuus aquæ esto tibi proprius: & nemo alienus tecum sit eius particeps. Quod enim dicitur, signatus, idem valet ac custoditus. Sensus autem loci huius est. Fons, nempe uis animæ intellectualis, omnis generis cogitationes in nobis scaturiens. Sed tunc noster fit intelligentiæ motus, quando ad ea, quæ nobis conducunt, mouetur, omnem comparationem ad possidenda bona nobis exhibens. Quando uero quis conuertit cogitationem actionis ad mali excogitationem: tunc sine custodia ab extraneis consumitur ipsum fluentum, ut nutriat spinosam uitam: arefcatur autem, & marcescat melior plantatio, cū nullus humor bonarum cogitationum radicem nutrit.

Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum cum pomorum fructibus Cypri cum Nardis.

Nardus, & crocus, fistula, & cinnamomum, cum uniuersis lignis Libani, mirrhæ, & aloë, cum omnibus primis unguentis.

Proxime exposuit Christus sponsæ suæ Ecclesiæ integritatem, & puritatem, nunc iam exponit admirandam eiusdem fecunditatem. *Emissiones inquit, tuæ paradisi &c.* id est, tuæ propagines, quas ex te proferis instar horti uberrimi, sunt paradisi malorum puniceorum, cum pomorum fructibus: Cypri cum Nardis &c. Nempe quia referunt speciem quandam horti confiti malis puniceis non infrugiferis, sed quæ onusta sunt suis pomis: confiti præterea Cypri, Nardis, inquam, & croco, fistula, & cinnamomo, & omnis generis arboribus in Libano prouenientibus; Myrrha insuper confiti & Aloë, atque omni genere plantarum aromaticarum. Ob quam uarietatem iucundissimus cum sit, et amenissimus ortus *קנין* Hebræis dicitur: et inde ducto nomine Græcis *παράδεισος*. ac primo quidem loco numerat malos puniceos pomorum feraces. Martyres nimirum multis reb. pro Christo præclare gestis celeberrimos, quales innumeras arbores primis suis temporibus protulit Ecclesia, roseo sanguine rubentibus fructibus plenas: et musto ex fructibus illis expresso manantes, ac rubricatas. Malum punicum puto inquit Theodoretus, tropicos censerit charitatem. Nam sub uno integumento permulta simul composita grana, et inuicem unita non se comprimunt, nec corrumpunt, sed sincera durant: nisi alioqui putredo aliqua in medio oriatur. Præterea, ex interiectis meningibus et aliam possit instituire considerationem. Nam inter eos, qui seruantur, multos uidemus ordines.

Alius

Alius est enim ordo Virginum, alius continentium, alius coniugatorum, alius diuitijs affluentium, alius in paupertate conuiuentium, alius seruorum pietatem colentium, alius iuste dominantium. Habet igitur malum punicum velut quædam interstitia distinguentia grana per quasdam portiones: verum hæc non admodum pertinere videntur ad præsens institutum: nec enim propagines dicuntur fructus, aut ipsa mala punicea; sed arbores ipsæ mali puniceæ cum pomorum fructibus. Accommodari tamen hæc belle possunt primis illis martyribus, qui suo exemplo, & doctrina omnium ordinum homines Christo genuerunt: & sub unius charitatis integumento conclusos, atque consentientes ad martyrium uelut procreauerunt. Secundo uerò loco numerat cyprios, quas arbores aromaticas esse affirmant Hebræi: & melius hoc, quam illo primi capituli loco, *Botrus Cypri dilectus meus mihi*. Nec enim idem est utrobique uocabulum. Hic namque legitur *קנין* illic uero *קנין* cuius plurale *קנינים* Exodi 30. & Leuitici 23. reperitur: & Hebræis expiationes significare retro ostendimus. Verum quod hic legitur *קנין*, a singulari *קנין* esse, constat ex regulis grammatices ab Hebræis de mutatione vocalium traditis, quod arborem aromaticam significare Hebræi affirmant, ut iam diximus: de qua, quia nobis ignota est, nec ab Hebræis satis descripta, non est facile differere: aut eius allegoriam explicare. Nisi forte sit cyprius arbor, quam sic describit Plinius. Cyprus inquit, in Aegypto arbor est Ziziphi folijs, femine coriandri, flore candido, odorato. Coquitur hoc in oleo, premiturque postea, quod cyprius uocatur. Optimum habetur e canopica in ripis Nili nata; secundum, A scalone Iudææ: Tertium in cypri insula odoris suauitate. Vbi nulla fit mentio botri: quem ferre dicunt eam arborem, qui primum huius libri caput enarrant ex Hebræis. Cypri naturam excalfacere, & mollire neruos, ille tradit: & eius folia recenter commanducata ulceribus in capite manantibus, & oris collectionibus mederi: Ambustis & luxatis flores, capitis dolores sedare, nomas sanare, & putrescentia ulcera. Quæ omnia charitati maxime conuenire qui uis animaduertat. Vnde ad eam uirtutem, & eos, qui ea pollent, huius loci allegoriam nullo negotio possit accommodare. Aut fuerit fortasse Cyprius herba, quam gladiolum esse radice bulbosa idem Plinius docet; & quæ laudatissima sit, candore & odore Nardo esse vicinam, cuius uires sint durities corporum discutere. Ac tunc *קנין* fidem nobis designabit, ut Nardus, quamuis non adeo firmam, & actuosam, ut illa. Et quidem certe si congruentiam orationis, & commodam rerum dispositionem spectemus, magis conuenit cyprium intelligere, quod affinis Nardo cum sit herba, cum Nardo conuenientius, quam Cyprus arbor ordinetur, & numeretur. De Nardo alibi abunde differuimus: Crocus aurei coloris est (inquit Glo.) & significat homines sapientia diuina imbutos; Adde, & humilitate præditos, quæ in eiusmodi sapientibus plurima inest. Iuxta illud Paulinum hac de re præceptum. *Qui uult sapiens fieri in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Sumitur autem appositissime hæc allegoria ex iis, quæ de croci natura scribit Plinius. Gaudet inquit calcari, & atteri pede; pereundoque melius prouenit. Ideoque iuxta semitas, & fontes lætissimum. Quid enim magis appositum ad exprimendam profundam Pauli modestiam cum diuina eiusdem sapientia coniunctam afferri potuit, aut excogitari? qui se quum infirmatur, tunc maxime uegetum, & potentem profitetur? quique se sui que ordinis homines omnium peripsa esse cum agnoscat, non diffidimus inquit, sed & si is, qui

Pli. li. 12.
cap. 24.

Pli. li. 23.
cap. 4.

1. Corin. 3.

Pli. lib. 21.
cap. 6.

2. Cor. 13.
2. Cor. 4.

foris est noster homo, corrumpitur: qui autem intus est, renouatur. Croco succedit Fistula. Fistula inquit Lyranus herba est producens cannas, quarum succus per decoctionem fit zuchara. Verum conuenit inter medicos nostræ ætatis doctissimos huiusmodi arundinem, ex qua exprimitur Saccharum, ueteribus fuisse ignotam.

Et quod magis miror, hominem Hebraice doctum non animaduertisse, quod hic dicitur *קנה* Hebræis significare calamum odoratum: ut Exodi tricesimo capite, ubi ad conficiendum sanctum unctionis oleum Moli iubet Dominus fumere *קנה* id est calami odorati siclos ducentos quinquaginta. Et apud Isaiam quum exteriorem ueteris illius populi cultum reprehendit, non emisti mihi inquit *קנה* id est calamum, argento. Rursum apud Hieremiam, ut quid mihi, inquit, thus de faba affertis, & *קנה* id est calamum suauem olentem de terra longinqua? &c. Inde etiam constat non esse (ut Glosa putat) casiam fistulam robusti corticis, & purpurei: hæc enim non *קנה* sed modo *קנה* dicitur; ut loco iam citato exodi tricesimo capite, cuius siclos quinquaginta conficiendo oleo sancto adiungi iubet Dominus: modo *קנה* cuius nominis plurale tamen inuenitur in sacris literis. Ut psalmo quadagesimo quarto. constat igitur calamum odoratum nomine Hebræo *קנה* significari. Ut etiam Græci interpretes *καλαμ* uerterunt. Hunc dicit Plinius suo odore statim e longinquo inuitare: & inesse fistulæ araneum, quem uocant florem. Et Dioscorides, qui optimus est, eum dicit esse geniculatam, plenamque araneorum fistulam. Plinius nigrum esse uult, Dioscorides fuluum, & fistulam albicantem: eumque mederi testatur porum, aquæ super cutem fusæ morbo. Et tandem subiungit, suffitionibus, & malagmatis odoris gratia commisceri. Quæ omnia liberalitati, & beneficentiæ christianæ maxime congruunt. Ea enim in primis presentissimum est contra auaritiam remedium. Quod, animi uitium aquæ subter cutem fusæ eleganter assimilat Ouidius his uersibus.

Creuerunt & opes, & opum furiosa cupido:

Et cum possideant plurima, plura petunt.

Querere ut absument, absumpta requirere certant:

Atque ipsa uitæ sunt alimenta uices.

Sic quibus intumuit suffusa uenter ab unda,

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aqua.

Oportet præterea benignitatem christianam cum charitate, quam fuluus color refert, esse coniunctam; copiosam item, & quantum fieri potest, occultam. Id quod frequentes eius plantæ flores fistula conditi bellissime adumbrant: atque ita demum suffimento orationis Deo offerendæ recte commiscetur. Sequitur deinde cinnamomum. Cinnamomum inquit Lyranus, arbor est aromatica, cuius cortex canelle gallice dicitur. Sed longe melius Glos. Arborem affirmat esse breuem, odoriferam, dulcem, & colore cinereo. Cinnamomi Plinius duo facit genera, nigrum alterum, alterum candicans. Dioscorides quinque.

Primum & præstantissimum nigrum ex uinoso in cinereum uergens, læue, tenuibus ramulis, ac frequentibus nodis cinctum, perquam iucunde olens. Et huius generis meminisse uidetur Glo.

Secundum acre, mordens, & cum calfactione quadam tenus salsum.

Tertium nigrum, quartum fungosum, candicans.

Quin-

1 Quintum odore nares feriens, subrufum. Iam nullum horum cum ea, quam canellam uocitari uidemus, conuenit. Nam postremum quamuis colore illi sit simile, odore tamen dissimillimum est. Vulgaris enim canella suauissime olet, contusa præsertim, tantum abest, ut nares feriat. Multas quidem habet cinamomum uires cum calamo odorato cões: sed illas ei proprias tribuit Dioscorides inter alias, quæ caliginem pupillis oculorum obuersantem discutiat: & contra bestias eiaculantes uenena conueniat, &c. In summa quod magni sit ad omnia usus. Et talis quidem certe est pietas. Ea enim in primis caliginem humanarum rerum, & cupiditatem oculis animi nostri obseruantem maxime discutit: deinde contra Dæmones peccati uires eiaculantes plurimum confert. Breuiter pietas (ut auctor est Paulus) ad omnia utilis est. Omne præterea genus arborum, quas altissimas, & præstantissimas commemoratur Libanus, mons admiranda libertate & amenitate celeberrimus, profert hic hortus. Nempe omnes omnium ordinum uiros clarissimos, & insigni ceteris pietate præcellentes. Quæ solida illa laus est & gloria Libani, Ecclesiæ Euangelicæ a sponso suo tributa. His omnibus postremo annumerantur Myrrha, & Aloe cum omnibus præstantissimis aromatibus, aut ut nostra æditio habet, unguentis. Ut per Metonymiam reliquas omnes plantas aromaticas, ex quibus præstantissima conficiuntur unguenta, in hoc horto prouenire intelligamus; perque has reliqua omnia uirtutum, & bonorum operum genera, & quæ ex his nascitur, optima Christianorum fama. De Myrrha alibi abunde diximus. Aloe similes admodum habet cum Myrrha uires: & utraque cum amara sit, absumentisque superuacaneis humoribus, atque agglutinandis uulneribus maxime accommodata, a putrefactione uendicat, & cicatrices inducit. Unde & condiendis corporibus mortuorum utraque adhibetur. Quemadmodum Iosephum, & Nicodemum condiendo Christi corpori mixturam Myrrhæ & Aloes quasi libras ceterum adhibuisse refert Ioannes. His ergo duabus herbis commode eos significari existimamus, qui amarum Christi passionem assidue meditantes, varijsque & continuis exercitijs malis, complantati primum per baptismum similitudini mortis eius, perpetua deinde poenitentia, tribulationibus, & Christianis exercitijs mortificant (ut Paulus hortatur) membra sua, quæ sunt super terram. Nimirum fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, Auaritiam, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem, mendacium, reliquaque ueteris, & putrescentis hominis membra, eaquæ ratione omnibus præcedentium peccatorum uulneribus inducunt cicatrices: & cum Paulo adimplent ea, quæ defunt passionum Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia. His igitur plantis, & arboribus persimiles fore quum præuideret Salomon, Apostolos, Prophetas, Doctores, Martyres, Virgines, ceterosque Sanctorum noui testameti ordines in Ecclesia, quæ domus Christi est, prouenturos, illorum uirtutes, & præclara facta tam uarijs delineauit ænigmatibus: & eodem, quo filius Spiritu afflatus pater Dauid de his loquens. Plantati inquit, in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri florebut. Adhuc multiplicabuntur; hoc est, fructum ferent in senecta uberi, & bene patientes erunt: hoc est, vegeti, & bene culti ab agricola illo Deo patre. Ut annuntient, quod rectus est Dominus & non est iniquitas in eo. Quæ sane breuis est summa Euangelij, quod inde usque ab ineunte Ecclesiæ ætate miro successu per uniuersum orbem euulgantur sancti, in eo officio ad finem usque sæculi perstituri; quum iam decrepita, & pene confecta senio ecclesia, præter omnium spem in pristinam iuuentutem, & uires ceu aqua

la reuocata efflorescet, & pares prioribus proferet heroas: qui pari spiritu, & uiribus præditi non minore, quam illi fructu, & successu idem ubique prædicent Euangelium; Christo pariter cum ipsis operante, & sermonem ipsidem adhibitis signis, confirmante. Annotant doctores Hebraei hoc loco omnem terram quæ irrigua non sit, Hebraeis dici terram emissionum, & emissiones hoc loco dictas paradysum in magnam commendationem terræ Israel, cuius etiam solum aridum, feracissimum sit, & amenissimum. Sed & in hoc significato recte constabit superior allegorica nostra interpretatio. Nempe, quod Ecclesia omni ex parte sua paradysus sit, non tantum in Iudeis Christum profitentibus, sed etiam in gentibus, quæ instar deserti cum ante aridæ essent, iam nunc in Christum conuersæ, uiuentibus aquis e puteo erumpentibus irrigentur. Atque hoc expedierit Isaias in hac sententiam. *Consolabitur Dominus Sion: & consolabitur omnes ruinas eius, & paret desertum eius quasi paradysum.*

Præterea Theodorus in locum illum, cum omnibus signis Libani. habet enim uirtutem, quæ sub lege Rempubl. administrat, non secundum spiritum; per libanum enim sepe ostendimus significari Ierusalem; habet etiam fontem, & puteum aquæ uiuæ, & fluentis de Libano. Non enim Euangelium tantum habet doctrinam manifeſte fluentem, sed etiam legis puteum, qui quidem est puteus aquæ uiuæ, & habens absconditas scaturigines, fluentes uero, & sonitum ædentes, effusasque de Libano, nempe de Ierusalem. Transit uero hic puteus ad Ecclesiā: & est quidē absconditus: sed qui impetuose fluit, & rigat Ecclesiæ paradysum.

Fons hortorum, puteus aquarum uiuentium, quæ fluunt impetu de Libano.

Ad hortorum ubertatem plurimum confert uitalium aquarum copia. In hortensi igitur parabola persistens sponſus, ab huiusmodi aquarum maxima copia sue sponſæ commendare pergit fecunditatem. Est autem figurata oratio, in qua contentum pro continente positam uidetur: ut propria hæc sit: in te est fons hortorum, hoc est, quo irrigantur multi horti. Nempe multæ particulares Ecclesiæ: Et deinde per appositionem dictum accipiamus; puteus aquarum uiuentium, indeque magna ui erumpentium, atque manantium, instar aquarum, quæ miro impetu fluunt ex monte Libano. Quatuor porro flumina Magoram, Lycum, Adonim, & Eleuterum ex Libano deriuari, perque oram ei monti subiectam fluere, auctor est Plinius. Quæ uero in hoc sermone uidentur inesse improprietates tollas: primum, quod (ut annotauit Augustinus) omnis puteus fons sit, quamuis non contra. Atque ideo apud Ioannem, qui primum fons Iacob dicitur, puteus deinde appellatur. Alteram uero, quæ maxima uidetur, comparationis improprietatem tollit ille apud eundem Euangelistam locus: ubi Christus mulieri Samaritanæ sic respondet. *Qui biberit ex hac aqua* (ostendit autem aquam putei & fontis Iacob) *sitiet iterum: qui autem biberit ex hac aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam.* Item & ille locus, ubi Christus quos ad se uocat, sic alloquitur. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua uiuæ.* Quod ænigma explicaturus

Euan-

- 1 Euangelista subiungit, *hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Per fontem igitur hortorum, & puteum aquarum uiuentium, uentrem, mentem nimirum Ecclesiæ intelligimus: in quam spiritum suum Christus effudit in die Pentecostes copiosissimum: uade ille spiritus instar aquæ uiuæ uelut ex alto puteo ualido in cælum usque erumpit impetu: inque particulares Ecclesiās, & singulorum fidelium animos effusus, cogitationes ibidem, & opera spiritualia: ceu flumina, quæ ex Libano defluunt, profert. Quæ omnia fideles ipsos in cælum, & uitam æternam bene, beateque agendam euehunt. Quod si uera sunt, quæ aliena fide refert Titelmanus in hunc locum, omnis abest improprietas. Is enim a uiris fide dignis, qui terram illam diligenter perlustrarint, se accepisse testatur, ad radices Libani oriri fontem, prima quidem scaturigine non ita magnum, sed qui deinde parum admodum progressus, maximum, rapidumque euomat fluuium: quo omnes ipsi fonti uicini irrigantur horti: & tota quæ inter Libanum & Tripolim interiacet planicies feracissima; quæque propter cæli amœnitatem, & uinearum, olearum, omnisque generis arborum, & plantarum frugiferarum, quibus tota composita est, uarietatem, paradysus quidam deliciarum uideri possit. Esse præterea in eadem ora non longe a castro Laudaleone puteum unum admirabile Alexandri Magni opus, qui quatuor fertur in obsidione Tyri erexisse quadratos puteos: unum quidem altum, latumque quadraginta Cubitos, reliquorum uero singulos vicenorum circiter cubitorum altitudine, & latitudine: atque hos omnes muro uno ad hæc altitudinem extracto conclusisse. Quamobrem unius putei, seu fontis speciem totum opus præbeat: unde plena crepidine magna ubi confertim erumpunt aquæ, quas prægrandes excipiunt aquæductus, & in Tyri deriuantes, effundentesque planiciem, totam eam fecundant regionem, multaque & magna incolis præstant commoda. Id uero opus memorabile Balduinus Christianus Ierolymorum Rex restituisse memoratur.
- 2 Sic. n. intelligimus hoc loco fontem hortorum, quæ in sua Ecclesia esse dicit Christus, conferri cum fonte illo, unde maximum aiunt emitti fluuium; puteum uero aquarum uiuentium cum quater gemino illo puteo, unde dicuntur aquæ de Libano demissæ, magno impetu erumpere. Id quod maxime congruet cum aquis Ecclesiæ, nempe cum spiritu sancto, & eius donis: qui a Christo monte candido tanquam a capite, in suam delapsus Ecclesiam inde erumpat, & exiliat in uitam æternam. Ac ne quis hoc tanquam uanum commentum inde arguat, quod puteus, quem ex Titelmano descripsimus, longe post tempora Salomonis sit constructus: ut fateamur puteum illum sub Salomone non extitisse. Illud tamen quod ad præfens institutum satis est, affirmare nihil prohibet, iam tamen ibi extitisse magnam quandam uoraginem & naturalem puteum, unde magna ui erumpentes aquæ, Alexandri animum ad regium opus magno regionis illius commodo construendum, impulerint.

Surge aquilo, & ueni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.

- 3 Solent qui amant ad res inanimas conuersi alias execrari, ab alijs uero suo amoris auxilium poscere. Ita hoc loco sponſus de more amantium ad Aquilonem & Austrum facta apostrophe, illum procul a suo horto tanquam perniciosum iubet

face-

Mat. 16.

Pli. lib. 5.
cap. 20.

Ioſ. 4.

Ioſ. 7.

facesserè: hunc aduocat, & tanquam proficuum ad persilandos hortos suos inuitat. Vt eo flante arbores aromaticæ hortorum suorum incalescant, & suaue olentia sudent aromata; quorum usu se ipse oblectet. Aquilo nanque cum frigidus sit, & siccus, arbores & plantas aromaticas, ut reliqua omnia, cogit, & adstringit; introque se cedente calore natiuo, crassum, qui in ipsis est, humorem colliquari prohibet, & desfluere. Contra uero Auster cum calidus sit, eandem laxat, & soluit; forasque euocato calore natiuo, colliquatos humores suos cogit effundere. Et Austros quidem tam ardentem flare, ubi prouenit cinnamomum, ut syluas accendant, se legisse apud auctores, refert Plinius. Sic Christus

Plinius lib.
12. cap. 19.

Mat. 20.

in suam Ecclesiam inuecta fide procula suorum cordibus abscedere iussit infidelitatem: quam hyemis nomine, quum uehementes flant aquilones, iam alibi ostendimus significari. Ex fide uero cum prauideret omnes homines, uel maxime domesticos Ecclesiæ suæ capiundos esse inimicos, sic eam præmonuit; *Non ueni inquit, pacem mittere, sed gladium.* Inimicitias ergo, bella, & graues persecutiones (quæ omnia Christus sub gladii typo designauit, seque ut eadem in Ecclesiam immitteret, uenisse testatus est: Nempe offensis ex ipsius fide impijs) hoc etiam loco Austri uentis uentis symbolo indicat: sub eodem tropo ad persilandum, & exercendum suam Ecclesiam inuitat: certo sciens electos suos igni non absumendos, sed instar arborum aromaticarum tribulationum ardentibus Austri foris exercitos, & intimum fidei suæ & charitatis calorem distillatos. Ut admirandæ fortitudinis, & constantiæ frequentia exempla æderent: & omnium uirtutum Christi Deo gratissima darent documenta.

Per austrum igitur uentum urentem graues hic Ecclesiæ persecutiones, & tentationes designari putamus, ut in superioribus per urentem solem, & ardorem meridianos, & sæpe alibi in scripturis per ignem: Ab argentarijs sumpta metaphora; quod quemadmodum artifices illi igni probare soliti sunt uerum ne sit aurum, aut argentum, quod oblatum fuerit, an non: & ea metalla quo sæpius in ignem coniecta fuerint, repurgare, eoque perfectiora reddere; sic etiam Deus

Psal. 25.
Psal. 19.

1. Pet. 1.

suorum fidem solidare sit, alsiduis malis tentare solet, ac eandem perficere. Huc spectans Dauid in maximis positus malis Deum sic orabat, *Proba me Deus, & tenta me: ure uenas meos, & cor meum.* Et alibi, *igne inquit, me examinasti: & non est inuenta in me iniquitas.* Sic & Petrus Apostolus ad fortiter ferendas persecutiones nos hortatur in hanc sententiam. *Modicum nunc inquit, si oportet, afflictus varijs tentationibus: ut probatio fidei uestrae multo preciosior auro, quod per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem, in reuelatione Iesu Christi:*

Iam uero quemadmodum tribulationes, quibus exercentur Christiani, ostendunt qui sana sunt, & firma fide; sic etiam hæ ipsæ manifestos faciunt electos, quum ceu arbores aromaticæ sua ex fide manantia bonorum operum fundunt aromata. Ut casos olim Apostolos fuisse legimus, quum gaudentes e concilio Iudæorum abirent, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati. Sic Stephanus protomartyr odoratissimus calamus esse apparuit, quum se lapidantibus hostibus hæc precaretur. *Domine Iesu, ne statuas illis hoc peccatum.* Sic & Paulus Apostolus suauissimi cinnamomi ingenium præstitit, quum optaret anathema a Christo fieri, modo acerrimos hostes suos Iudæos eidem conciliaret, & adiungeret. Sic Laurentius, innumerique alij martyres urentibus

Acto. 4.

Acto. 7.
Rom. 9.

tor-

tormentorum austris perflati, & succensi, suauissima fidei, & charitatis, admirandaque constantiæ exempla præbuere. Ac rasiū quidem hortorum speciem in hortis suis olim Nero exhibuit: quos scelus ille ad miserandum spectaculum fertur obtulisse: ut ibi Christiani uiri innocentissimi alij ferarum tergoribus confecti, alij crucibus affixi interirent, alij ubi dies defecisset, in usum nocturni luminis urerentur. Ratus scilicet, longe maiore sceleris atrocitate in exemplum proposita, incensæ abs se urbis inuidiam in illos posse reijcere, subornatis, qui homines humanæ salutis studio incensos, nefarij incendij auctores falso criminarentur, reosque peragerent. Glofa. In Aquilone, mundi inquit, aduersa: in Austro, blandimenta intellige. Quia utraque expugnatione probatur Ecclesia. Alij per Aquilonem, persecutiones quidem, quibus impetitur Ecclesia, designari uolunt: sed per Austrum spiritus sancti afflatum. Quo aduersus rigorem, & frigus a persecutione illatum calefescens illa, refecta que, durare possit; & fidem ac charitatem retinendo, bonorum operum inde fluentium aromata sponso suo Christo exhibere.

Verum neutra interpretatio huius loci decorum satis seruare uidetur. Nam nec flante Aquilone fluere possunt aromata ex suis arboribus, ut proxime ostendimus; nec aut mundi, aut spiritus sancti delitiæ cum austro uento supra modum calido & sicco recte conferuntur. Austrum enim naturam cum situ mutare docet Plinius libro primo, cap. 47. & lib. 18. cap. 33. ut qui in Italia humidus sit & calidus, in Africa incendia cum serenitate afferat: & in regione ubi prouenit cinnamomum, syluas aliquando accendat; ut paulo superius ex eodem annotauimus. At uero Austrum calidum, & humidum minus ualere colliquandis, & educendis ex suis plantis aromatibus, illud firmum esse possit argumentum, quod humiditas calorem obtundit, quem siccitas acuit. Ac rem porro calorem esse oportet, & acutum, qui crassos humores soluturus sit, & liquefacturus.

Ueniat dilectus meus in hortum suum: & comedat fructum pomorum suorum.

Sponsa uolens certius adhuc cognoscere se talem haberi, qualem audit a sponso prædicari; comiter, & honorifice ipsum inuitat, ut ex suo horto tantopere commendato suos fructus carpat, & comedat. Eò nimirum spectans, ut quum uiderit fructus horti sibi exculti sponso gratos esse, maximam ipsa inde capiat uoluptatem; & ad similes, ac maiores si oporteat, labores in sponsi gratiam subeundos alacrior; vegetiorque accedat. Ecclesia quoque secretioribus cordis sui auribus audiens, se, suosque filios ceu hortos amantissimos, & plantas selectissimas commendari; quia tamen in maximis hæret malis, nec finem ullum capere, quin in dies uidet recrudescere, atroces, quas a persecutoribus iam diu patitur, iniurias; maxime uero sub Diocletiano, qui decimam post Neronem in Christianos, uelut oues uictime destinatas, exercet persecutionem; iã secundo in hoc dramate Christi sponsi sui & patroni opem implorat; ut que longe impar est tantis ferendis malis, illius suffulta, & confirmata patrociniò uincat, & superet. Sic, n. Paulus quum certiores reddisset Corinth. se in Asia supra modum, & uires eo usque vexatum fuisse, ut de uita desperaret,

1. Cor. 1.

rauct,

raret, & in hoc rā sum mortis accepisse (hoc est morti praximū fuisse) vt sibi prax
 1. Rom. 1. suis diffusus, in illū dūtaxat cōsideret, qui suscitāt mortuos, seq; ea fiducia minime
 falsum, grauisima euasisse pericula: Romanis deinde scribēs ait. *Sicut scriptum est: propter te mortificamur tota die: estimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnib. superamus propter eum, qui dilexit nos.* Promissam igitur in finem vsque mundi opem
 2. Ican 4. Ican 6. reposcens Ecclesia. *veniat inquit, dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum.* Sic enim ille superiore capite spondit, *Donec aspiket dies & inclinentur vmbrae, uadam ad montem Myrrhae, & collem Thuris.* montem itaque Myrrhi ferum, & collem Thuriferum, nimirum hortos suos, nunc quū maxime opus est, vt reuisat sponsus, suosque fructus comedat, sponsa precatur. Fructus autem re-
 3. cte facta sunt, & dicta sanctorum; quæ quum probat Christus, & tanquam ex patris sui sententia facta dictaq; cōmendat, hoc tum mystico cibo perinde atq; suis præclare gestis ac dictis vescitur. *Meus, inquit ipse, cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me: vt perficiam opus eius.* Et rursus. *Operamini inquit, cibum, qui non perit, sed qui permanet in vitam æternam: quem filius hominis dabit vobis.* Hos itaque hortos deuastari, & fructus, quos ipsa foli Christo seruat, iam inde a Nerone vsque ad Diocletianum, & Licinium ab impijs diripi, & absumi, grauitè dolens, & querens Ecclesia, illius præsentiam, & tutelam implorat, pacemque, & quietem malorum precatur; vt pacatis temporibus, ab hostium incurſibus libera, & curis
 4. soluta, veluti in perenni conuiuio, Christi consuetudine frui possit cum omni pietate, & morum honestate: Atque his tanquam necessarijs fauoris, & beneuolentiæ signis se illi maxime probari certo sciat. Quod ipsum psalmo septuagesimo nono sub typo synagogæ febilis. modis apertius, fusiufque queritur ac precatur.
 1. 1. Thim. 2. Verum quia nisi prius pacatis posse intelligit; hanc ipsam pacem ex Pauli instituto precatur omnibus hominibus; sed Regibus in primis, & principibus, omnibusque Magistratibus, ad quorum exemplum vniuersum orbem compositam iri non dubitat. Quibus certe diuturnis, nec villo tempore intermissis precibus non dubium est, quin Constantinum Cæsarem populi christiani delitias a Xpo impetrauerit Ecclesia: qui rem christianam stabiliret, atque auget, illius præsertim afflictis temporibus, quū sub Maximiano, Diocletiano, Maxentio, & Licinio christianorum res toto orbe accisæ ac penitus desperatæ viderentur. Vt ex subita, & insperata rerum mutatione tūc si vnquam antea, deprehendere potuerit illud quam verissime Paulum dixisse. *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra.* Item & illud sapientissime maximoque successu consuluisse, quum Christianos rerum securos esse sic iuberet. *Dominus prope est. Nil soli citi stis: sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestre innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu.* Agnoscit porro Ecclesia Christum huius horti Dominum: nec alienum prædium sibi uendicat, aut ex alieno opere gloriam querit. *Dei enim inquit Paulus, agricultura estis: Dei edificatio estis.* Et quamuis Apostoli, & insignes alij præcones, verbi Dei cooperatores sint, & adiutores Dei; tamen vt idem statuit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus.* Scit præterea sponsa, se nihil habere; quod non a sponso acceperit. Ideo
 1. 1. Cor. 4. que ut totam hortorum, suorum gloriam in dominum referat, *Veniat inquit, dilectus meus in hortum suum.* Et in eadem persistens Iustitia, ac pietate addit, & com-
 dat

1. dat fructum pomorum suorum. Aut iuxta Hebræum, ut nonnulli vertunt, fructum suauitatum suarum. Hoc est, suaves fructus suos. in nostra editione, fructum pomorum suorum, positum uidetur pro fructum, poma sua. Vt sit constructio transitiva. Fructus ergo suos, suaque bona opera, fructus & opera Christi esse, ingenue profitetur Ecclesia. *Non enim sumus, ut testatur Paulus, sufficientes cogitare (ne dum facere) aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est.* Et rursus, *ipse inquit, est qui operatur in nobis velle: & perficere pro bona voluntate.* Et ut ex Ioanne proxime citauimus, hunc cibum filius hominis nobis dare pollicetur. Atque his, & alijs huiusmodi sacra Scriptura locis persuasus Augustinus, de iustorum meritis sic statuit. *Quum coronas inquit, Deus merita tua, nihil coronat nisi dona sua. Quod non ita dictum Augustino existimare debemus, ut multi hoc tempore falso putant, quasi velit ille nos in bonis operibus nostris nihil prorsus habere proprium. Eiusdem enim est illa, quæ omnium consensus meruit, præclara sententia. Qui fecit te sine te, non saluabit te sine te. Concurrat namque oportet uoluntas nostra: qua renitente, aut non consentiente, minime seruare instituit Deus: quæ tamen per se sola non sufficit; quin ad bene agendum omnino inefficax est. Id quod Paulus queritur in hunc modum. Velle adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio.* Sufficientia siquidem nostra (ut idem testatur) ex Deo. Qui operatur in nobis, non quidem uelle irapiteiter, sed bene uelle sufficienter. Nempe ex habitu fidei, & charitatis. Et quia hoc ipsum bene, & sufficienter uelle accidit nostro bene, sed tamē insufficienter, uelle: Ideo Philippenses idē hortatur, ut cū timore & tremore suā salutē se operent admoniti, Deum esse qui in ipsis operetur uelle & perficere pro bona uoluntate. Quod alioqui facturus non sit, si ipsos securos uiderit suæ salutis, & negligentes, qd suum est operari bene uelle, & bene agere quantumuis insufficienter & inefficax. Quare ergo cum timore, & tremore (inquit Augustinus) & non potius cum securitate, si Deus operatur; nisi quia præter uoluntatem nostram, sine qua bene non possumus operari, cito potest surrepere animos humano, ut quod bene operatur, suum tantummodo existimet? &c. Quid igitur agit liberum arbitrium? Si roges, respondet Bernardus, Saluator. *Tolle liberum arbitrium, Non erit quod saluetur. Tolle gratiam, non erit unde saluetur. Opus hoc sine duobus effici non potest; uno, a quo fit; altero, cui fit, uel in quo fit. Deus auctor est salutis; liberum arbitrium, tantum capax. Nec dare illam nisi Deus; nec capere ualet, nisi liberum arbitrium. Quod ergo a solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absque consensu esse nō potest accipientis, quam absque gratia dantis: & ita gratiæ operanti salutem, cooperari dicitur liberum arbitrium dum consentit; hoc est, dum saluatur, consentire enim saluari est. Hæc ille. Primæ itaque, & usque ad postremas omnes nostrorum meritorum partes, Dei sunt tanquam suppremi architecti: postremæ uerò nostræ, tanquam operarum Deo subseruentium, & eiusdem, eoque modo communicatis nobiscum uiribus. Operantium, quomodo nemo alius architectas suas cum suis operis communicare queat. Id uero uolens Petrus Apostolus proprijs, & significantibus uerbis breuiter docere, *vos autem inquit, curam omnem subinfrentes, ministrare in fide uestra uirtutem, in uirtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.*
 Hæc enim si uobiscum adsint, & superent, non uacuos, nec sine fructu constructuent*

tuent in Domini nostri Iesu Christi cognitione. Et hæcenus quidem protracta fuisse uidetur sub Apostolis, & Martyribus prima illa noctis uigilia: qua exacta, se ex nuptijs rediturum ad suos Christus prædixerat: quos interim uigilare iusserat, seque succinctis lumbis atque accensis facibus expectare.

Id quod si facerent, iureiurando interposito promittit, ipsos conuiuio excipere, se præcingere, ac præinctum per singulos transeundo, iisdem ministrare. Exacta porro prima uigilia, absolutus etiam est tertius huius Dramatis actus. Jam ergo ad secundam uigiliam, quam doctores sortiti sunt transeamus.

FINIS LIB. III.

COS-

COSMAE DAMIANI HORTOLANI COMMENTAR.

In Canticum Canticorum Salomonis,

LIBER III. ACTVS III.

Cap. V. *Veni in hortum meum: soror mea, sponsa; Messui Myrrham meam cum aromatibus meis; comedi fauum cum melle meo; Bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, & bibite, & inebriamini: charissimi.*

Sponsus in hortum suum, antequam vocaretur: (tametsi sponsa id minus aduertente) iam venerat: Myrrham; reliquasque plantas aromaticas cum suis aromatibus melluerat; inque fasciculos, & ramusculos, quibus se recrearet, collegerat (per Synecdochen enim a parte totum significat) ibique magna cum voluptate ederat ac biberat. Verùm, ne si illa diutius ignoret, se suosque hortos contemni credat, iam præstitisse quod rogatur, blandissime admonet in hunc modum. *Veni in hortum meum: soror mea, sponsa; Messui Myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo;* aut, ut in Græco esse *ἔφαγον ἄπτον μου*. Comedi panem meum. Quæ sane lectio ad communem hominum usum magis accedit. Nam panem melle illito libenter vescimur: fauum non sine rudio edimus, aut deuoramus. Nisi velis hoc sponso dictum ad exaggerandum mellis excellentiam, & incredibilem, quam ipsi semel degustatum mel sponse attulerit uoluptatem, vsque adeo, ut expectare non potuerit, dum fauo exprimeretur. Porro per panem, & mel, uinum, & lac, optima quæque esculenta, & poculenta intelligimus. Iam uero ut plane intelligat sponsa, quanti sit apud sponsum, sodalibus suis comitatus eodem ille rursus accedit, eamque unam cum illis opipare parata cœna excipit: ac quo singulare amoris sui specimen præbeat, discumbentibus ipse ministrat sedulo. Christus quoque (ut iam ad mysticos sensus transeat interpretatio) eo maxime tempore uersabatur in sua Ecclesia, ibique uelut in amenissimis hortis suis deliciabatur; quum inde haud secus quam a cruenta hominum laniena & horrenda carnificina quam longissime abesse uidebatur. Nempe cum Romani imperatores, reliquique per orbem Principes omnia complerent Christianorum cœde, ad varia, & diaboli arte quæ sita suppliciorum genera rapientes, quicumque Christum

flum profiterentur. Vt primum Neronem fecisse retro memorauimus: & (vt reli quosvsque ad Constantinum omittamus) postremus Licinius tanto in christianos odio arfisse fertur, vt domo, ac militia pulsos, aut relegatione, aut carcere, ad mor tem vsque maceraret, aut leonibus obijceret, aut suspensos velut porcos membra tim dilacerans, dissiparet. Et Christus quidem quum Martyres suos, alios ferro peremptos, alios flammis exustos, alios vectibus perforatos, alios cruci affixos, alios pelago demersos, alios viuos excoriatos, alios linguis, alios oculis priuatos, alios lapidibus obrutos, alios frigore fameque confectos, alios membratim caesos, alios denique alio amaro mortis genere extinctos, vnà cum memorabilibus ipso rum dictis ac factis, secum in caelum colligeret, a laboribus post hac feriaturos, 2

Apoc. 14. *Camodo enim inquit Ioannes iam dicit spiritus, vt requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos* tunc certe Myrrham suam, ceterasque quas supra recensue rat, hortorum suorum plantas aromaticas, vnà cum suis aromatibus, de terra mete bat: & velut in fasciculos, ac ramusculos compositas, in caelestem transferabat apo thecam. Sed ex plantis Myrrhæ dumtaxat meminit hoc loco: quod ea maxime om nium amara cum sit, designandis martyrum passionibus maxime conueniat. Tum etiam edit fauum cum melle suo Christus, quum ex memorato ordine Euangeli stas, & Principibus constanti, fortique animo audiuit perorare; Eorum eloquen tia, velut melle suauissimo mirifice delectatus. De his namq; superius loquens ad 3

1. Cor. 2. *sponsam hoc ipse elogium protulit, fauus distillans labia tua.* Aut vero mellita eo rundem sapientia (qui perfectorum panis est, & solidus cibus) se reficiens, & oble ctans. Quali melle litū panem Christi fuisse Paulū recte dixeris, qui sapientiā inter perfectos loquebatur. Item & Ignatium, qui quum a leonib. discerperetur, hæc de se vt fortissime, ita & desertissime dixisse fertur, Erumentum ego sum Dei. Bestia rum dentibus molor, & subigor, vt panis mundus efficiar Christo. Tunc etiam bibit Christus vinum suum & lac, quum eorum maxime probaret doctrinam, qui perfectos quidem difficilioribus, sed tamen cognitu suauissimis a lebant fidei chri stianæ mysterijs, & velut vino generosissimo, quod non nisi adultis, & robustis conuenit ventriculis; imperfectos vero facilioribus eiusdem fidei rudimentis; 4

Act. 17. quod lac est paruulorum. Sic enim Paulus quum de resurrectione inter Areopa gitas disseruisset, magnum illum Dyonisium apostolicæ sapientiæ suauitate ille ctum, ad se traxit, potentissimeque aluit. Quomodo etiam Lucam medicum clarif simum, & plerisque alios sapientes pertraxisse, & aluisse, par est credere. Iam vero 5

1. Cor. 3. vbi primum venisset ad Corinthios, tanquam paruulis in Christo, non solidum quidem cibum, sed lac illis dedit bibere. Hoc itaque modo panem cum melle, & vinum cum lacte suo, in suis hortis & in corpore suo (quod est Ecclesia) Christum edisse, ac bibisse, nouimus calamitosis illis, & turbulentis temporibus, quum mul ti illum abesse quererentur in hanc sententiam. *Vt quid Domine recessisti longe: de spicis in opportunitatibus, in tribulatione? Domine Deus uirtutum quousque irasce sceris super orationem serui tui? cibabis non pane lacrymarum, & potum dabis nobis in lacrymis in mensura? Veniat dilectus meus in hortum suum, comedat fructum pomorum suorum.* Horum igitur querelas & lacrymas miseratus Iesus Opt. Max. in ecclesie sue solatium doceat, quam uerissime dictum fuisse uati suo Dauidi prope esse Do minum omnibus inuocantibus eum in ueritate, uoluntatem timentium se facere, 6

preces iustorum exaudire, eosdemq; seruare solitum esse: *veni inquit, in hortum meū*

soror

1 *soror mea sponsa: Messui Myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum mel le meo, bibi vinum meum cum lacte meo.* Quomodo etiam strenuo militi suo Antonio post accerrimum conflictum cum Dæmonibus habitum, roganti & querenti; o bone Iesu vbi eras? respondisse fertur, se tanquam agonothetam singulari illi pugna interfuisse, eoque spectaculo mirifice oblectasse. Quin & exacta prima no ctis uigilia, hoc est 300. fere annis, ex quo ipse in celum unà cum triumphante sponsa nuptias ibidem celebraturus ascenderat (quo toto tempore usque ad Con stantinum magnum, domesticos & familiares suos in hoc mundo assiduis præ lijs, & laboribus dum ex nuptiis rediret, exercere decreuerat) quum inde reuer 2

sus eosdem præinctis lumbis, accensisque lucernis, & (quemadmodum iussi fue rant) se expectare inuenit, Datam illis fidem, ut liberaret, Constantinum supe rato Maxentio tyranno immanissimo, & Christianorum persequutore crudelissi mo, totius orbis dominum, suumque ingenuum seruum, suæ ecclesie seruato rem, & christianæ libertatis per uniuersum orbem assertorem fecit potentissi mum, admirando nimirum prodigio, quod rei euentus comprobasset, persuasum. De euentu namque prælij, quod cum Maxentio commissurus erat, sollicito, uisum fuit signum crucis ex lumine factum sereno celo circa meridiem sole declinante, & auditum hoc oraculum *ἐν τούτῳ ἠνέκα* in hoc uince. Huius ergo pij principis 3

opera & uirtute pacatis temporibus, superiorumque malorū metu liberatis Chri stianorum per uniuersum orbem degentium animis, tunc demum Christus ma gnificum illud, & uere regium suæ ecclesie instruxit, & exhibuit conuiuū, quod per Isaiam hoc ædito oraculo multo ante promiserat. *Faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium, conuiuium uindemiæ, conuiuium pin guium medullatorum, uindemiæ defecata: & præcipitabit in monte isto faciem uinculi colligati super omnes populos; & telam, quam orditus est super omnes nationes* (vel 4

vt alij clarius uertunt ex Hebræo) tollet quoque Dominus in monte isto faciem inuolucris, quod inuolucrum est super omnes populos, & operimentum, quod op 5

ansum est omnibus gentibus. *Præcipitabit mortem in sempiternum: & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de uniuersa terra.* Sublatis namque de medio tyrannis, & christianorum persequu toribus profligatis, in sempiternum præcipitari cæpit e monte ecclesie mors, & ab omni facie sublata sunt lacrymæ. Præcipitari inquam cæpit, ad inferos usque deturbanda in generali resurrectione, cum iam electi peccare non poterunt, & mortale hoc induerit immortalitatem. *Tunc enim, (vt Paulus ad hunc locum spe ctans inquit, fiet sermo: qui scriptus est: Absorta est mors in uictoriam,* hoc est ad ui 6

ctoriam usque, & perfecte absorbendo præcipitata est. ea enim est uis uerbi *אָבֹרְתָהּ* & nominis *אָבֹרְתָהּ* quod cum uerbo eo loco coniunctum & assumpto a fronte *אָבֹרְתָהּ* aduerbiafcit in hunc modum *אָבֹרְתָהּ אָבֹרְתָהּ אָבֹרְתָהּ* quod etiam interpretes uertunt, in finem, in perpetuum, in sempiternum.

Spectat etiam hæc loquendi forma ad illud Osæ oraculum de Christo, *o mors, ero mors tua: & morsus tuus o inferne.* Quamobrem vtrumque oraculum coniunxit Paulus. Baptizato præterea Constantino orbis Domino, & ad Constantini exemplum plerisque alijs principibus, procedente tempore, sublatum etiam uide tur fuisse opprobrium populi christiani ex uniuersa terra. Quin, & quum in gra tiam Christi & ecclesie christianæ plerique late tum fuerint leges, passim extru cta, & magnifice ornata ac dotata templa, licuit libere, & absq; metu Euangelium

V per

Exactus na
merus est.
288.

Luc. 12.

Isa. 25.

Isa. 25.

Osæ 13.
1. Cor. 15.

per oēs nationes prædicare, sacro sanctum corpus & sanguinem Christi cum oī-
 bus populis cōicere, quibus ubiq; terrarum persuasus & illectis, tunc certe omnis
 idololatriæ, & ignorantia rerum diuinarum velum, quod longe lateq; oīum ho-
 minum oculis oppansumerat, Dei benignitate sublatum fuit; tunc et expositis
 oī nationi sacrarum literarum, & fidei mysterijs, sacræq; Eucharistiæ apposito ci-
 bo & potu, exhibitum plane fuit eiusmodi conuiuium; quo ita potenter nutriri,
 ac saginari potuerunt oīum populorum animi & inebriari, ut carnibus saginato-
 rum uitulorum, reliquorumque altitium nutriri ac saginari solent corpora, & ge-
 nerosissimo uino inebriari. Sic itaq; pacatis, & compositis rebus omnibus, iussit
 Christus familiares suos insignes uiros totos se studio sapientiæ tradere; & om-
 nem in vniuersum familiam suam quenque pro captu suo, cognoscendis sapien-
 tiæ diuinæ mysterijs incumbere; cælesti Eucharistiæ cibo & potu se reficere, &
 fortium factorum suorum conscientia recreare; atque hisce superioris patientiæ
 suæ suauissimis fructibus summa cum uoluptate frui, quos ipse amicis uocatis ad-
 mensam suam omni epularū spiritualium genere instructā per singulos discurre-
 do præcinctus, & sedulus ministraret: & regnum illud primarijs eius conuiuij vi-
 ris, nempe pastoribus, & doctoribus Apostolicæ fortitudinis, iustitiæque imitato-
 ribus stabiliret, cui regno quā adhuc inter hoīes uerfaretur suos in primis Apo-
 stolos sic inaugurasset, *uos estis, inquit, qui permansistis mecum in tentationibus meis:*
Et ego dispono uobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis, & bibatis super mē
sam meam in regno meo. Iustus homo, inquit Ambrosius in hūc locum, ad imaginem
 Dei est, si pp̄ imitandam diuinæ conuersationis similitudinem mūdum hunc Dei
 cognitione contemnet, uoluptatesq; terrenas uerbi perceptione despiciat, quo
 alimur in uitam. Vnde & corpus Christi edimus, ut uitæ æternæ possimus esse par-
 ticipes. Non enim uictus & potus nobis præmij loco spondentur, & honoris, sed
 cōicatio gratiæ cælestis, & uitæ. Tantam uero Dei philanthropiam, & regiā Chri-
 sti munificentiam admiratus lyricus Regius hæc canebat. *Filij hominum in tegmine*
alarum tuarum sperabunt: inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente noliuptatis
tuae potabis eos. Verbis nimirum abutens, quæ cum alioquī in uitium sonent, sacræ
 tñ literæ ad conuiuij magnificentiam significandam usurpare solent. Ut in conui-
 uio illo magnifice instructo Ioseph & fratres eius comedisse, & inebriatos fuisse
 scripsit Moyses. Atque hoc etiam est, quod sōdales suos hoc loco horratur Chri-
 stus, ut apposito magnifico suo epulo se exhilarēt, & abundè fruantur, quum ait,
comedite amici, & bibite, & inebriamini obarsissimi. Quicumque fratres mei estis ope-
 ribus inquit Psellus in persona sponsi, edite corpus meum, & bibite sanguinem
 meum, atque inebriamini præ ista oblatione, & obliuioni date oēs mundanas cur-
 ras tanquam in extasim rapti ebrietate. Id uero in primis dictum uideri pōt Sylue-
 stro per id tempus Christianorum Pont. Max. cui Christus turbata omnia, & com-
 fusa præter omnium spem, & opinionem sic expeditiuit, & composuit, ut quo ex-
 peditius id faceret, se præcinxisset, & ad cenam dubiam vnā cum familiaribus, &
 domesticis ipsius iussu accumbere, præcinctus ministrasse uideatur. Hunc enim vi-
 rum adeo admirandum, uenerandumque Constantino reddidit, ut is Christianus
 factus, Pontifici, in quo Christi summi Regis personam agnouerat, eiusque suc-
 cessoribus Romanis pontificibus suam suorumque successorum dignitatem sub-
 iecerit, Clerum Romanum senatoria dignitate illustrauerit; multa tum Romæ,
 tum alibi christianis magnifica tēpla extruxerit, eademq; maximis donarijs orna-
 uerit,

Psalm. 35.

Gen. 43.

uerit, ac prædijs, annuisq; prouētibus amplissimis alendō clero, & pauperibus ad-
 dictis, regia munificētia instruxerit. Certum enim uectigal à ciuitatibus pendi so-
 litum, ecclesijs prouincialibus, cleroque distribuit. Romam in super cum reliquis
 Italiæ urbibus, & prouincijs Syluestro, eiusque successoribus donauit. Donatio-
 nem uero ipsam, ut in primo conciliorum tomo legimus, decreti sui auctoritate
 ualidam in perpetuum esse uoluit. Quam licet recentiorum multi calumnientur,
 & quasi ficta sit rideāt; Damasus tñ, qui Syluestri vixit temporibus, cui etiam 36.
 annis post in Pontificatu successit, longè magis, quàm illis credendum est. Is aut
 in actis Syluestri, cuius ut superiorum ab usque B. Petro Pontificum scripsit ui-
 tam, hanc donationem fidei suæ testimonio posteris confirmauit. Id alioqui non
 facturus: quippe qui non ignoraret, multos tum fore superstites, qui ipsum impu-
 dentis mendacij possent arguere. Et Sabellicus nec Laurentio Vallensi, nec ulli re-
 liquorum calumniatorum iudicio inferior, ab eius imperatoris pietate eam dona-
 tionem non putat abhorre, ut certe non abhorret. Immo uero non tñ pijsimi
 Imperatoris munificentia, sed etiam sanctissimi Pontificis modestiæ contra mul-
 torum opinionem conuenit. Horum namque pijs consilij illud Christus egisse vi-
 detur, ut dignitatem, summique Imperii sedem cedente Constantino, eandemq;
 suscipiente Syluestro Christi uicario, tum demum cognoscerent oēs, Christum
 quem Syluester prædicaret, illum ipsum esse, de quo Dauid in Psalmis hæc olim
 ceciniit. *Adorabunt eum omnes Reges terre: omnes gentes seruietes ei.* Nam & pax,
 & rerum omnium copia, quæ calamitosa superiora tempora consequi, hoc conui-
 uio significantur, ad pacatissimum, & opulentissimum Salomonis Imperiū, quod
 æliūtam, & erumnosum Dauidis regnum excepit, spectare uidentur. Item ut om-
 nis ecclesia intelligeret, hoc illud esse tempus, quo Christus Regum ac Reginarū
 gratiam, ac delicias ipsi promississet per Isaiam per hæc uerba. *Ecce leuabo ad gentes*
manum meam, & ad populos exaltabo signum meum: Et afferent filios tuos in uenis, &
filias tuas super humeros portabunt: & erunt Reges nutritii tui, & Regina nutritrix tue.
Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent. Et scies quia
 ego Dominus, super quo non confundentur, qui expectant eum. Quæ oracula si per præ-
 sens institutum liceret hoc loco expendere, facile nobis esset ostendere, ridicu-
 los illos esse, & impios, uanaque ipsorum argumenta, qui quæ in decretis Gratia-
 ni, & iam citato libro de pietate, & munificentia Constantini in Christum, & ip-
 sius uicarium Romanum Pontificem memoriæ prodita sunt, rident, & calumniā-
 tor. Hæc enim, & his similia oracula quamuis ad abditiores sensus trahi possint,
 ut trahuntur a Hieronymo, manifestiorem tamen illam perferre uidentur allego-
 riam, quam nos proxime indicauimus: & idē Hieronymus admittit in illum Isaiæ
 locum, *Et adificabunt filij peregrinorum muros tuos: & Reges eorum ministrabunt tibi.*
 Videmus inquit Hieronymus, Cæsares Romanos Christi iugo colla summittere;
 ædificare ecclesias expensis publicis; & aduersus persecutiones gentium, at-
 que insidias hæreticorum legum scita pendere. Sed quia non est præsentis in situ
 ti horum locorum longiorem persequi in interpretationem, hæc pauca in confirma-
 tionem eorum, quæ a maioribus nostris & dignitate Romani Pont. pie, recteque
 sentientibus, tradita sunt, & præsentis loci elucidationem, quam breuissime di-
 xisse, satis sit. Illud tamen non præteribimus, ut offendiculum, in quod multi im-
 pingunt, pro uirili nostra tollamus. Hoc inquam Isaiæ oraculum ab omni ambi-
 tionis, aut arrogantia crimine uindicare Syluestrum: qui, ut in libro superius ci-
 tato

tato proditum est, permiserit se a Constantino insignibus imperii, quibus ille ute-
batur, uno excepto diademate, ornari: & eodem Imperatorem frenum equi, quo
ipse sublimis vehebatur, in publica pompa summi honoris gratia tenere, ac stratoris
præstare officium. Vindicare etiam Nicolaum eius nominis primum, quem
eodem honore prosequutus est Iodouicus Cæsar Caroli Magni filius: ite & alios
Ponti. quum huiusmodi, & ampliores adhuc honores nõ recusant: Nempe quum
pronos ac uenerabundos Reges, & Imperatores osculari sibi pedes patiuntur:
quod officium Constantino Pont. Max. eius nominis primo primus Iustinianus Cæ-
sar secundus eo nomine, exhibuisse memoratur. Desinant igitur maledicere: &
intelligant ecclesiasticæ dignitatis obtrectatores, hos esse fructus horti sui, quos
amicis suis sponso uescendos offert, primum quidem sub pientissimo Principe
Constantino; qui primus tyrannorum gladios a ceruicibus Christianorum longe
depulit: deinde verò sub reliquis Regibus ac Principibus, quos ipse per uniuersum
orbem sub iugum fidei missos, suo subiecit vicario, eiusque collegis, & clero;
quorum fide, & prudentia, quamdiu ipsi proborum æconomorum, & frugiferorum
functi sunt officio, maxime creuit, suumque statum obtinuit ecclesia; inter quos
insignes fuisse uidentur Syluester, Iulius, Damascus, Leo, Athanasius, Chryso-
stomus, Basilius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Cyrillus, Damascenus, Nazianzenus,
& plerique alij illustres uiri: qui pace & libertate Christianis a Constantino
concessa, summam rerum diuinarum cognitionem, amplissimas, opes reliquaque bona
a patre familias accepta, ea fide & prudentia benefaciendo, beneque docendo
dispensarunt; ut de fragmentis, quæ ipsi in mensa Christi reliquerunt (hoc est,
de ipsorum libris & exemplis) ad hæc usque tempora familia Christi uiscerari-
t; & in finem usque sæculi uiscerabit, uelut adipe, & pinguedine saginanda.
Ut non immerito eos fuisse dicamus Pastores illos, & Doctores, quos Paulus
dixerit à Christo datos in consummationem sanctorum, in opus ministerij;
nempe, in consummationem corporis suis: in cuius ædificationem dati fuissent
Apostoli, & Apostolorum discipuli, alijque permulti, qui ingens hoc opus
magna contentione sub tyrānis & hostibus Christianorum prosequuti fuerant.
Ut olim qui Ierosolymam restituendam susceperunt, altera manu malleum,
altera gladium propter eos tenuisse memorantur, qui crebris incursionibus
urbis restitutionem prohibere conabantur. Verum, quemadmodum de Athletis
scribit Hippocrates, eos quum ad summum bonitatis peruenerint, in periculo
uariari: nimirum, ne in longe diuersam abeant. *καὶ οὕτως*, sic & ecclesia
dum relicto labore, libidinem, & abiecta Christiana meditatione, sectatur
otium, ex optimo illo omnium uirtutum habitu, ac uegeto statu, quem longa
superiorum temporum exercitatione, & assidua cælestium rerum meditatione
sibi comparauerat, in longe diuersum habitum, & senilem ignauiam paulatim
multis suis partibus delapsa, & indies delabi uideri potest. Id quod sequens
locus (nisi mea me fallit coniectura) uidetur indicare.

Quo loco, quia maior rerum ordo nobis nascitur, maiusque mouemus opus,
quàm quod nostris uiribus feliciter inchoare possimus, nedum absoluere, pauca
si per te licet, præfabimur Christe optime maxime: ac (quemadmodum Poetæ
faciunt ubicunque nodus aliquis dignus uindice inciderit) in media diuini
huius poematis interpretatione diuinam opem tuam implorabimus. Is enim
nobis exponendus occurrit locus, in quo ceu nodo quodam artificio horrida

non

1 non Aeneæ cum Furno, sed Satanæ cum tua ecclesia, bella, & bellorum causæ
quam breuissimè adeo inuoluta continentur; ut solus tuus ille spiritus, qui hæc
mytheria sub hisce inuolucris inuoluit, & oculuit, cuique ille reuelarit, euoluere,
& atque inspicere possit, alijsque inspicenda explicare. His accedit ea nostrorū
temporum calamitas, ut singulari alio tuo munere opus sit, quo ueritatem longo
labore, & singulari tuo fauore e medijs tenebris erutam, in publicum proferre
quis possit; & citra piorum ac proborum offensionem euulgare. Tanta est hoc
tempore impiorum petulantia, procacitas, & impietas; ut plerique pij, & docti ta-
cere fatius esse ducant, quàm de lapsa morum disciplina quæri, aut ad ueteris di-
2 sciplinæ restitutionem eos, qui præsumunt quantumuis moderatis, & lugubrib. scri-
ptis admonere, & cohortari. Veriti, ne dum ecclesiæ tuæ morbos, & morborum
causas remediaque pio & candido filiorum animo medendi gratia pertractant,
& scriptis committunt, non mederi, sed impij Chami exemplo matris pudenda re-
uelare uoluisse uideantur; ac meliorem impiorum causam facere, qui filiorum pie-
tate, & ingenio ac hæc dignoscenda acutiores redditi, de more scelestorum Me-
dicorum eadem arte ad eiusdem ecclesiæ noxam, perniciemque abutantur. Ma-
lunt igitur pij illi homines exemplo Dauidis quasi frano os suum cohibentes, tam
de bonis, quam de malis tacere; quum uident, perditos, & petulantes Hæreticos
3 ad ecclesiæ calamitates insultare, maledictisque ac probris acerbissimis eos, qui
præsumunt incessere; & unde ad subleuandum misere laborantem, & afflictam flecti
oportuit, eos inde ad eam opprimendam, obruendamque immaniter irritari. Et malim
ego quoque, cum illis tacere: atque adeo mæstitia doloreque; incensus, dum cogito, mea
mei que; similibus peccata has ecclesiæ tuæ miseras peperisse, optarim (ut uates ille
optabat) mori, ne diutius in hoc procelloso malorum sale miseram matrem meam
mea cæ iactari uiderem. Sed num ideo filij ad mala matris nostræ, Heu nimirum nota,
ac manifesta, obmutescemus: Quia unde nos matri medicinam facere cogitamus,
inde alienigenæ Hæretici eidem nocere meditantur? Num ideo nos desine-
4 mus seniores nostros erratorum suorum supplices admonere, & tanquam patres, ut
pudenda sua tegant pudibundi obsecrare, quia illi impudētissime eos detegunt,
traducunt, & procaciter increpant? Ergo ne tacebimus nos expectantes, dum illis
procaciter exprobrantibus, & insultantibus, sua uitia agnoscat, & corrigat eccle-
sia? Ut maiorē ab hostibus, quam a filijs, mī capiat utilitatem? Quin potius remis-
sas manus, & soluta genua (ut hortatur Paulus) erigimus, & gressus rectos faci-
mus pedibus nr̄is, oēm dantes operam, ne claudicando erremus, sed recte ingre-
diendo sanemur? Quin potius pacem sectantes & sanctimoniam, epos & p̄res no-
stros pedibus eorum prouoluti obsecramus, ut euigilent, & prospiciant, ne quis
5 de tua Ch̄se militia uelut in itinere deficiat; nequa radix amaritudinis succrescēs
profectum plantarum, quas Deus p̄ tuus in ecclesiæ suæ hortis plantauit, impe-
diat, easdemque inquinat ac polluat. Et habemus quidē certe Bernardum, Ioannem
Gersonem, Aluarum Pelagium, & plerosque alios insignes uiros, quorum exemplo
id faciamus: Ac nostris temporibus egregios illos nouem uiros, qui Paulo tertio.
P.M. ita iubente, grauissimos abusus, (hoc est, morbos) quibus iam pridem eccle-
sia laborat, atque eorum cās, & remedia docte, pieque annotarunt; ut ijs ille quam
6 primum mederetur, suppliciter obsecrantes. Extat præterea præclara illa legato-
rum eiusdem Pontificis oratio monitoria initio Concilij oecumenici Tridenti-
ni habita, ex qua hæc pauca descripsimus; Circumscribamus, aiunt, egregij illi

pastores, tantam malorum multitudinem illius limitibus, quibus hoc Concilium, quod capitalibus malis medendis vocatum est, ea circumscripsit: Sunt uero illa tria, quae supra commemorauimus. Hæreses, lapsa morum disciplina, & intestinum, atque externum bellum. Ac quantum ad primum attinet. Cum, aiunt, peruersa de fide sententia tanquam vepres quaedam sint, & spinæ, quæ in agro Domini, qui nobis colendus datus est, ortæ sunt; & si illæ quidem sua sponte (ut solent aliquando uitiosa herbæ) pullularunt; tamen qui non coluit quem debuit agrum, qui & seminauit, qui pullulantes per se non statim curam adhibuit, ut extirparet, non minus quidem principium illis dedisse dicendus est, quam qui ipsa seminauit. Præsertim, cum hæc omnia a negligentia agricolæ ortum ducant, & incrementa habeant. Hic ergo seipso excutiant, qui sunt agricolæ in agro Domini, conscientiam suam interrogent, quomodo in eo colendo, quomodo in seminando se gesserint? Quod qui fecerint, his præsertim temporibus, quibus paucissimi agro Domini colendo incumbunt, non multum credimus, dubitabunt, num ad ipsos pullulantium passim in ecclesia hæresum culpa pertineat. Quantum attinet ad secundum, quod lapsam morum disciplinam, & abusus (ut uocant) complectitur; Hic uero aiunt, nihil attinet diu inuestigare, quinam tantorum malorum auctores fuerint, cum præter nos ipsos ne nominare quidem ullum alium auctorem possimus. Denique, quantum ad tertium, quod impedimenta pacis ecclesiæ continet, hic inquirunt, dicimus, nihil horum esse, quod in libro abusuam pastorum (intelligunt autem, libellum, qui inscribitur concilium delectorum Cardinalium, & aliorum prælatorum, de emendanda ecclesia, ni fallor, annotationes illorum nouem uiro- rum quorum supra meminimus) maxima illorum pars, qui hoc nomen sibi uendicant, per se factum esse, si legere libuerit, non scriptum a patris uerbis inueniatur. Nostram enim ambitionem, nostram auaritiam, nostras cupiditates his omnibus malis populum Dei affecisse, statim inueniet: atque harum ui ab ecclesijs pastores fugari, eosque pabulo uerbi priuari; bona ecclesiarum, quæ sunt bona pauperum, ab illis tolli, indignis sacerdotibus conferri, & ijs qui nihil a laicis præterquam in uestis genere, ac ne in hoc quidem, differunt, dari. Quid enim horum est, quod negare possimus per hos annos a nobis factum esse? Quare si Turca, si Hæretici, hoc idem aduersus nos faciunt, quid hic aliud, quam Dei iudicium uideamus? Hæc illi, & huiusmodi pleraque alia in sancto patrum confesso se commemorare testati sunt, non ut patres pudescerent, qui tamen aderant; sed magis ut oēs, & se ipsos in primis admonerent, quo pacto mala, quæ iam tum impendere uidebant, nisi respiscerent, vitare possent. Ut effugerent tremendum illud tuum iudicium, oibus quidem non respiscerentibus tremendum, maxime uero illis, qui præsent. Quid? nonne tua ipsamet Iesu Christe ecclesia, hostes suos agnouit, & publice confessæ est morbos in eodem sacro Concilio, ubi tam multa de tollendis abusibus, reformandis moribus, deque restituenda ueteri disciplina sancte pieque sanciuit? Nonne quot hisce de rebus decreta constituit, tot suis morbis curandis medicamenta præscripsit? ut iam neminem nostris scriptis offensum iri timendum sit, quibus non alia taxamus, quæ quæ ipsa in publico orbis theatro in se taxauit ecclesia, nec alio auctore, sed hoc dumtaxat, ut quibus id negotij ipsa dedit, nos obsecremus, ut quæ in sacra illa Tridentina officina confecta sunt medicamina, affectis corporis tui Christe locis fideliter & diligenter adhibeant. Te uero non cardiagnosta Iesu, cui ut reliquorum osium, ita & nostrum pater cor, cuius oculis oia nuda & aperta sunt,

1 sunt, testor, me quum hæc eadem refero, & quæ ad huius loci interpretationem in mentem ueniunt scribo, non aliud spectare, quæ ut me primū, cui locus aliquis quauis infimus, obigerit inter pastores gregis tui, admoneam: deinde ut summos pastores ab illis tunc admonitos supplex orem (ut iam eos tanquam abiectus opilio per te pastorum principem oro) expendant mecum, num quæ illi uniuersa audiente ecclesia, commemorant mala, hæc eadem sint, quæ tu ad fores sponsæ tuæ illis uerbis iam diu quereris te pati incommoda, *caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium*. Num per illos sedis apostolicæ oratores, tanquam per legatos tuos omni sublato ænigmatum integumento, ingentium quæ in te admissimus, & quotidie admittimus, peccatorum apertis uerbis admoneas; & ut olim per Apostolos, sic nunc per Apostolicos legatos tanquam te exhortante, & obsecrante, nos ut tibi reconciliemur, exhorteris & obsecres. Expendant unā mecum obsecro, quam uetus sit hæc tua Christe querimonia; ut quam de proximo nobis immineat grauis tua manūs, & diuina ultio, nisi quam primum obsecranti sponso aperiatur, possimus animaduertere. In quo periculo iam inde usque a Carolo Magno uersatur ecclesia, quod etiam (nisi ego fallor) reuelatum fuit seruo tuo Ioanni, quum resignatum illi ostensum est sigillum quintum, & quintæ tubæ clangor auditus, atque in sedem bestię quinta phiala effundi uisa est. Hæc inquam, & id genus multa alia, quæ ipsi qui acutius cernunt, obseruare possunt mala, obtestor per nomen tuum Dñe Iesu Christe, per aduentum & regnum tuum, ut obseruent, & expendant, qui præsent. Audiant Bernardum, Ioannem Gersonem, Aluarum Pelagium auctores libri abusuam, & reliquos insignes doctrina, & pietate uiros, quorum alij Lateranensi, alij Constantiensi, alij nuper Tridentino Concilio interfuerunt. Hi namque in Ioannis Apocalypsi designari uidentur Angeli, qui suas phialas, nimirum suas sanas doctrinas & monita in tenebrosam bestię regnū effuderunt: quū insatiabilem cleri auaritiam, prodigiosum luxum, & supinam atque affectatā ignorantiam infectati sunt, & deplorarunt. Ut illis audiendis eadem & ipsi mala infectentur, & quoad ipsorum fieri possit, procul pellant ab ecclesia tua. Ad extremū & me, obsecro, audiant (Nam quandoque est olitor opportuna loquutus) & quæ bono, ac candido animo admonemus supplices, & oramus, boni æquique consulant. Tu uero summe pater, demitte oro, sapientiam e sanctis cælis tuis, & a solio maiestatis tuæ, ut præsens hos labores meos iuuat: & quæ omnia nouit & intelligit, quæ sensum tuum tenet, immo quæ sensus tuus est, & summa sapientiæ, germanum huius scripturæ tuæ sensum inspiret, sua me maiestate custodiat, stilum nostrum moderetur, meaque hæc scripta pijs lectoribus uilia faciat, & gratiosa. Iam igitur quod tam diu parturimus tuis Iesu Christe, tuique patris & utriusque spiritus auspicijs enitamur.

Ego dormio; & cor meum uigilat. Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium. Expoliari me tunica mea, quomodo induar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Peracto conuiuio, reque domestica rite composita, sponsus peregre profecturus

2. Cor. 5.

Apoc. 6. e
9. a 16. b
2. Tim. 4.

Sap. 9.

Tomas Mo-
nacus Cister-
ciensis hunc
locum de ec-
clesia inter-
pretatur: &
de aliquibus
Cardinalibus
de Virgine
Maria.

iubet sponsam uigilare: seque dum redit sollicitam expectare: ut quum ueniret, nulla pulsanti fiat mora; sed confestim aperiatur. At illa defessa expectando, simul ac defatigata uigilando, accumbit, probeque cenata it lotum. Vbi lauit, seque perunxit, soluta curis it cubitum. Sed ecce, intempesta nocte rigente celo, redit sponsus hybernæ noctis frigore confectus, nocturno gelu & glacie opleta caesariæ ostium pulsant, admitti orat; & ab inclementis celi iniurijs liberari cupiens, sponsæ blanditur in hunc modum, *aperi mihi sponsa mea &c.* Nec tamen sponsa uino, crapulaque grauata strepitum ostij, aut clamores sponsi exaudit; sed tantum per insomnia sibi videtur audire: atque eiusmodi in somnijs saepe territa soporosa uigilat. Quia uero interdum cessat sponsus obstrepere, & uociferari; quamuis illa uigilans intenta obseruet, an quæ audire sibi uisa est, omnino possit exaudire, quum nihil audiat, ceu vigili oppressa comate, falli se putat per insomnia & uisa nocturna: & de more earum quæ absentibus uiris suis intemperanter delitiantur, hæc secum loquitur. *Ego dormio, & cor meum uigilat.* Ac si dicat, quemadmodum Regina apud poetam. Quæ me suspensam insomnia terrent? Audire uero mihi uisa sum uocem dilecti mei pulsantis ad ostium, ac dicentis, *aperi mihi soror mea &c.*

Cui ego uicissim responderim in hunc modum. Expoliaui me tunica mea &c. Hæc quantum ad Grammaticum sensum. Quantum autem ad mysticum attingit, alludit Spiritus Sanctus hoc loco ad illas parabolas Euangelicas. *Luc. 12. Sint lumbi uestri præcincti: & lucerna ardentes in manibus uestris, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur a nuptijs, ut quum uenerit & pulsauerit confestim aperiatur ei. Beati serui illi, quos quum uenerit dominus, inuenerit uigilantes. Amen dico uobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere: & transiens ministrabit illis.*

Et si uenerit in secunda uigilia, & si in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit, beati sint serui illi. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur ueniret, uigilaret utique, & non sneret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ait autem ei Petrus. Domine ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes? Dixit autem Dominus. Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem quum uenerit Dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico uobis, quoniam saper omnia, quæ possidet, constituit illum. Quod si dixerit seruus ille: Moram facit Dominus meus venire, & ceperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari, ueniet Dominus serui illius in die, qua non sperat, & hora, qua nescit: & diuidet eum, partemque eius ponet cum infidelibus. Et Mar. 13. Sicut homo, qui peregre profectus, reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem, cuiusque operis: & ianitori præcepit, ut uigilet &c.

Sequitur deinde apud Lucam, *Ille autem seruus, qui cognouit uoluntatem Domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum uoluntatem eius, uapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum queretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem ueni mittere in terram: & quid uolo, nisi ut accendatur? Totus itaque hic locus ad eos, qui Ecclesiæ præfunt spectare uidetur; non ad illos quidem, quos Paulus affirmat uigilare tanquam eos, qui de animabus suæ curæ commif-*

fis

1. *sis rationem reddere cogitant, ut uigilat noster Pius. V. Pont. Maximus, & præcinctus lucernam ardentem manu tenens expectat dum dñs a nuptijs reuertatur: sed ad illos dumtaxat qui diuitijs, & imperijs impliciti, misericordiam, humilitatem, benignitatem, patientiam, & charitatem (quæ Paulo sanctorum tunica est) exuerunt; temperantiæ & sobrietatis instituta, Euangelistarum calceos, excusserunt: & abiecta functione Apostolica, uoluptate, luxu ac cupiditate grauati in soporem deferuntur: nec spiritualiter uigilantium possunt obire munia, cū tñ uigilent: propterea quod eos propriæ se cordiæ urget cōsciētia, (piger enim ut ait Gregorius recte sentiendo quasi uigilat: quamuis nihil operando torpescit) & Christus ipse, qui eos uigilare iussit, seque expectare, sui admonens officij varijs cogitationib. ipforum mentes excitat, nec sinit conuiescere. Si enim (ut inquit Ioānes) cor nostrum reprehendit nos, maior est Deus corde nostro: & nouit omnia. Ut admirandum hoc loco cernere possis exemplū mysticū soporis uigilis, quæ ex Hippocrate exponit Galenus in libello de comate: ubi postquā docuit, apud Hippocratē coma, siue soporē, esse delationē in somnū, duas eius generis distinguit species, alterā soporosam, alteram uigilem: quibus comune sit, nō posse attollere oculos, sed statim grauari & dormire uelle: propriū uero, quod alteri quidē mox profunde ac diu dormiunt: alteri uero uigiles se versant, alia post aliā imaginationē accedente, mentēque mouēte, & somnū intercipientē. Vñ semp quidē uigilant, uerū exurgere nō possunt, neque uigilantiū munia obire. Defectuosius itaque se habent, quā uigiles: grauantur enim ac deferuntur in somnū, & eatenus dormire uñr. Qualiter et effeci uidemus quosdā ægros in morborū initijs, quorū caput crudorū humorū multitudo occupauit, quod ipsum saepe et in ebrijs contingit uidere, ipso capite ebrietate pleno. Soporosi enim sunt & capite grauantur, & neque si cogatur, palpebras diducere possunt: nec tñ ob hanc ipsam grauitatē dormire possunt, anxii, & seipsos versantes. Sic et plerique eorū, qui præfunt, uoluptate, luxu, ac cupiditate grauati, in soporem deferuntur, attollere non possunt interioris & carnalis hominis oculos, nec spiritualiter uigilantium munia obire: sed tñ uigilant mente, & functionum suarū quāuis grauati, incuntes rationem, animaduertunt, se luxu, ac uoluptate torpere; & varijs distractos cupiditatib. ab officio discessisse; Rē Christi mala fide gerere, & quā ipsi familiam in suā fidem receperunt, profus negligere suo demenso suos conseruos fraudare, fame ac siti non tñr panis & uini (quæ & ipsa non leuis noxa est) conficere: sed (quod longe magis animaduertendum facinus est) subtracto Euangelicæ prædicationis alimento, enecare; Conuictijs, carcerib. multis pecuniarijs, nonnunquā etiā flagris iniuste opprimere. Tūc uero solliciti vruntur, tunc suā dānat ignauitā, ac tū maxime sui ipsos punitet, quū uenit in mentem amplissimorū honorū, & ingentiū, quæ a Christo acceperunt, beneficiorū. Quæ oīa illū cōmemorantē sibi uñr audire sub hac prosopopœia, *aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium.* Hæc nāque blādæ honorificæque appellationes, ac per hypotyposim propositus grauitate laborantis, atque indigna ferentis amantis habitus, uehementes habet amoris ad commiserationē motus, & ingentiū beneficiorum cōmemorationē: qualis illa est in Psalmis Dei impios iudices collatæ dignitatis admonitio. *Ego dixi, Dij estis: & filij excelsi oēs.* Hæc uero cōmemoratio immemoris beneficiorum exprobratio est potius, quā sponsæ commendatio. Quod si commendatio sit, nō suo ignauos illos prælatos, ad quos hæc spectat oratio, sed piorum ac frugi-*

cen-

Lucæ 12.

Math. 13.

Hebr. 13.

Colos. 3.

Greg. in
Psal. lib.
3. cap. 6.
Luc. 12.
Marc. 13.
1. Jo. 3.

Psal. 81.

conseruorum nomine, quib. per fidē quāuis ignauam illi coniuncti sunt, & in vnū
 cohærent corpus Christi mysticū, dixeris commendari. Quomodo ēt in Psalmis
 qui Christo in vnū cohærent corpus, rerum summæ præesse dñr, propterea quòd
 Christo eius corporis capiti oīa sint subiecta. Aut uero id dictum sponso sic su-
 mendū est, ut saepe solemus ēt citra palpū & adulationē, aut crimen falsi, reges ac
 principes, & amicos interdū, laudari minime dignos, laudare. Illud. s. obliq; agen-
 tes, ut sic pudefactos, dū se illi præter meritum viderint commendari, & quod nō
 sunt, sed esse deberent, appellari, cogamus despiscere: & quales haberi uolunt, ta-
 les ut sint, anniti. Quo nimirum tropo Christus quum Iudam capitalē hostē suum
 exciperet, amice, inquit, ad quid uenisti? in tm̄ inquit Aug. prædicatores ecclesie,
 nō ex voluntate, sed ex necessitate, peccatores nō arguunt; ut interdum per spi-
 rituale medicamētū, & charitatis artificium superbos quosq; ēt indignis laudib. p-
 sequantur: ut dū erubescūt falsa esse, quæ de eis dñr, ad emendationē uitæ & bona
 opera prouocentur. Secundū illud, quod scriptū est: qm̄ laudatur peccator in de-
 siderijs aīæ suę, & qui iniqua gerit, benedicitur. Et quia uera est illa sapientis uiri
 sn̄a, sicut laus uera ornat, ita falsa castigat. Non est tm̄ impossibile apud Deū, ut ēt
 illi qui ab humanis laudib. inuitati bona opera exercere cæperunt, Deus illis hoc
 in amorē & cōsuetudinē uertat: s̄m̄ illud quod de sapientib. quidā dixit: bene cō-
 fueuisse pudebit dissuadere. Et iterū, bona loquamur, transibit sermo in effectū.
 To. x. ser. 36. ne quis statim p̄pterea q̄ uidet hosce honorificos titulos in carna-
 les & voluptuarios hoīes nō cōpetere, nostram ideo dānet interpretationē. Por-
 ro sororē in primis appellat, quā suę uaturę consortē ac deā fecerit: cuiusq; natu-
 ræ, & ipse particeps fieri nō sit dedignatus. Tū amicā, q̄ se pro ea precium dederit,
 ac piaculū, quo ipsam, q̄ antea p̄ sua scelera s̄uo hosti addicta fuisset, patriq; in-
 uisa, assereret, ac reconciliaret. Deinde columbā, q̄ eā uarijs spiritus sancti do-
 nis, summaq; puritate, ac simplicitate exornarit. Immaculatā deniq; vocat, immēsi
 eam amoris admonens, quo ipse in crucē adactus, sanguinē ac uitam fundere non
 detrectarit, ut purissimo suo sanguine lotam (quemadmodum Paulus prodidit)
 gloriosam sibi redderet ecclesiam nullam habentem maculam, aut rugam, aut ali-
 quid uerustatis, quod cuiusquam, & præsertim Dei Patris oculos posset offende-
 re. Quin & p̄nomina illa, Mihi, & mea, suis elogijs addita, magnā hñt emphasim;
 Ac si dicat Christus: Aperimihio mea Ecclesia; non extraneo, sed fratri; non mæ-
 cho, sed legitimo sponso tuo: quiq; totius nobilitatis, pulchritudinis, & puritatis
 tibi auctor fuerim, & profusus elargitor. Addit postremo fortissimū argumētū,
 quib. uelut stimulis & amoris facib. comimota sponsa, e cubili suarum deliciarum
 subito sit exilitura; atq; ad ipsum sponsum (nisi impia, & oīum ingratisima habe-
 ri uelit) aduolatura. Quia inquit, caput meum plenum est rore; & cincinni mei gut-
 tis noctium. Per caput, Cæsariem intellige, quo ēt tropo Isaias vtiē capite septi-
 mo. Porro, per Cæsariem sponsi innumera populorum de Christo ueluti de capi-
 te pendens multitudo designatur; iuxta allegoriam, quam in expositione illius lo-
 ci retro indicauimus, capilli tui sicut grex caprarū, &c. Capilli enim sponsæ spōsi
 capilli sunt. Cincinni, Reges sunt Principes & optimates, in populo Christiano
 conspicui, sicut cincinni in sponsæ coma. Noctes, diurnam legis diuinæ & sa-
 crarum literarum ignorantiam significant, aeris & solis obscuracionem inducen-
 tem, quam Ioanni olim præuisam paulo superius admonuimus; vñ subtracta Chri-
 sti luce & calore, multa in populo Christiano cōcreuit iniquitas, & impietas, qui-
 bus

bus quasi gelu & glacie, obruta rigeſcunt hominum corda; & extinguita fide ac cha-
 ritate congelascunt, tenebrosūq; bestię regnum propagatur. Exponit itaque
 Christus cum ecclesia, extinctā esse suorum fidem, ignorātia & impietate obrutā,
 & tā Regum ac Principum, quam priuatorum charitatem perfrixisse intestinis
 & inueteratis christianorum odijs congelatam. Idq; incuria & ignauia facendo-
 rum, qui uoluptatibus & curis huius seculi confociti, sacrarum literarum appeti-
 tatis studia, per quæ & sibi, & alijs possint, & debeant præuicere, sic abhincunt:
 ut uel ipsi qui sol iustitiæ est, & lucis æternæ splendor lucidissimus, in domo
 suam aditum negent: nec suos alumnos ac filios siquore coniectos fouere cōtēt,
 aut per obscuram noctem foris errantes colligere. Hoc ergo queritur, hōm̄det
 Christus; & tantis suorum malis subuenire cupiens, sponsum ut se admittat, seq;
 foueat, precatur. Ut ex sponsi amplexibus fidei iucem, & charitatis reuoluntatem
 calorem sponsa recuperet; quem ipsa uicissim in sponsi comam refundit,
 omnem quæ ibi concreuit, resoluat iniquitatem & impietatem, ac prolixę igno-
 rantię noctes aliquando discutiat. Hoc autem quod Christus apertius dixit
 in parabola superius citata ex Lucæ Euangelio. *Ignem ueni mittere in terram: ut
 quid aliud uolo, nisi ut accendatur?* interim tamen: obiter admonere leſorem
 uisum est, quanta hic appareat humanitas saluatoris nostri, & benignitas; quā
 Dei nostri dignatio, & humano arbitrio concessa potestas. Christus. n. quauis
 grauius offensus, & laceſſitus, prius tm̄ blādis uerbis, & precibus, quā uocis &
 dignis supplicijs oīa agit & experitur cum ecclesia. At uero animalis & crassa spō-
 sa, propria abutens libertate & sponsi benignitate, quia non statim pro meritis p̄e-
 titur, quasi per insomnia illius monita & preces audiat, *Spoliaui inquit, me tunica
 mea, quō induar illam? Laui pedes meos: quō inquinabo illos?* tantum abest, ut euigil-
 let, & relictis omnibus, ad eum aduolet. Etenim (ut inquit, hic ipse Salomon) quia
 non profertur cito contra malos sententia, absque timore vllō filij hominū per-
 petrant mala. Sic & animales & crassi sacerdotes, quia meritas suæ ignauitæ non
 statim dant penam, nullis suorum calamitatibus & malis (quæ Christus propria
 reputat) mouentur, in maximis delitijs, & summo honorum culmine positi, uisce-
 ra miserationum erga pauperes, humilitatem, benignitatem, modestiam, toleran-
 tiam malorum, & charitatem, candidam sanctorum tunicam, quam semel exue-
 runt, rursum induere grauantur, & reformidant. Temperantiæ, & sobrietatis in-
 ſtituta (quibus ueluti calceis eorum affectus) contra mundi offendicula munitos
 esse oportet) si repetant, & functionem Euangelicam, sacramentorum ad ministrā-
 tionem, reliquaq; pietatis officia aggrediantur, inde ueluti sordib. inquinatum iri-
 pertimescunt; suæ interim ignauitæ, & ambitioni eam, s. honesti causam prætexen-
 tes, non imia familiaritate pontificia uileſcat auctoritas. Quasi uero indefessum
 concionandi studium, & pauperum consuetudo Leonem, Gregoriū, Ambrosiū,
 & plerosq; alios præclaros Pontifices contemptibiles fecerit, & non longe clario-
 res, ac longe magis venerandos. Quasi non iisdem artib. quib. parta sunt, conser-
 uanda sint imperia. Certe pauperum cura Gregorij maiestatem adeo nō minuit,
 ut inde Pontifex ter maximus Christi suffragio ca die declaratus fuisse uideatur,
 quum ipse Christus sub specie pauperis se illi lauadum exhibuit inter pauperes,
 quos pius Pontifex singulis dieb. duodenos conuiuio excipere, iisdemq; ad Do-
 minus sui exēplum pedes prius lauare solitus fuisse memoratur. Sed nec ipse Chri-
 stus Deo patri æqualis cum esset, de illa æqualitate, & maiestate sibi quidquam
 raptum

raptum iri timuit, si ut patri in redimendo homine obediret, diuinitatem suam feruuli humanitatis sumpto habitu, ad tempus dissimularet, ad crucem usque & abiectissimum mortis genus sese demittendo. Immo uerò, quo magis se abiecit, eo diuinitatis eius gloria per uniuersum orbem auctore Deo patre, magis inclaruit. Quanto igitur melius sibi, suarq; dignitati consulerent nostri Episcopi, si (ut eos hortatur Paulus) non aliter de se sentirent, quam de Christo sentiunt. Sed qui carnales sunt & ambitiosi, malunt in suo luxu & ociosa uitæ splendore persistere; Nec quidquam pensi habent, quod Christus ad ipsorum ostia perstrepat: & sub Dioperno stans frigore contabescat. Ut mutato nomine illos maxime taxare videatur Propheta in hunc modum: *Ve inquit uobis qui opulenti estis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel, qui separati estis in diem malum, qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris. Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad uocem psalterij. Sicut David uidentur sibi instrumenta musica comparare, bibentes uinum in phialis, & optimo unguento delibuti, nec illis dolet, quod Ioseph atteritur.* Simili porro schemate inducitur Christus in apocalypsi hæc Laodicensi Episcopo dicere. *Ecce ego ad ostium sto, & pulso. Siquis audierit uocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum.* Quo loco idem agitur drama sub persona insolescentis Episcopi, quod hic agitur sub persona delicias sponse & luxuriantis. Nisi quod ibi pro persona iudicis, quæ Christus ibidem sustinet, acris est reprehensio: hic uero pro sponsi decore, blandior est exostulatio. Quantum autem ad reliqua attinet, eadem utrobique; agitur tragedia. Quæ enim Laodicensi Episcopo obijciuntur crimina; nempe, quod ob diuitias insolescens tepidus sit, & contra quam ipse extimet, miser ac miserabilis, pauperq; ac cæcus, & nudus; hæc eadem, quamuis tectius, obijciuntur sponsæ quum dormire inducitur, & cunctabunda; quæ modò commota sponsi incommodis, surgere cogitet; modò uicta delitijs, tunicam grauetur resumere, & semel lotos pedes si surgat, inquinare. Sic enim ipsa suum accusat luxum, diuitiarum insolentiam, suam cæcitatem, nuditatem, & (quæ extrema miseria est) extinctam charitatem. Quum præterea admittit orat sponsum ac foueri, idem cum sponsa facit officium, quod cum Laodicensi Episcopo, quum illi suadet abs se emere aurum ignitum, ac probatum, quo locuples fiat, & vestimentis albis induatur. Quod etiã suadet illi collyrio inungere oculos, hoc est sponsam e sopore excitare. Est autem hoc loco egregium exemplum illius pugnae, quam inter carnem & spiritum geri admonet Paulus quum ait, *Caro concupiscit aduersus spiritum; & spiritus aduersus carnem, ut non quaecumque uultis, ea faciatis.* Et alibi personam hominis lapsi agens, ego, inquit, *carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod uolo bonum, hoc ago: sed quod odi malum illud facio.* Et paucis interiectis; *Condelector, inquit, legi Dei secundum interiorem hominem, uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis.* Et hoc locum concludens. *Igitur ego mente seruius legi Dei: carne autem legi peccati.* Ita etiam & carnalium prælatorum ecclesia nec nuditatis suæ turpitudinem, nec quam in Christum admittit impietatem satis intelligit; contenebrata nimirum, perturbationibus & voluptatibus ratione. Vigilat autem utcumque inter has tenebras cor sponsæ, ipsa ratio: & malum quod facit, odit. Condelectatur legi Dei, & pulsanti sponso cogitat aperire: lege tamen concupiscentiæ uicta & irretita surgere pigritatur: & iustitiæ tunicam calceosque Euangelicos recusat induere. Tã

ta

ta est ambitionis & uoluptatis ad emolliendum, & eneruandum Christianum robur vis, tanta est fallacia diuitiarum. Scilicet, hoc fuit uenenum, quod qua die ingentes diuitias in ordinem Ecclesiasticum inuexit Constantinus, in ecclesia Dei seminatū fuisse Deus oraculo cælitus ædito astantem populum fertur admonuisse. Aiunt enim Romæ ea die hanc uocem de cælo fuisse æditam, *Hodie seminatū est uenenum in ecclesia Dei.* Non quod munificentiam Constantini Deus damnare uoluerit, quasi ille uenenum malum ecclesiæ propinasset: sed nos tempestiue præmonere, fore olim, qui ad diuitias magis, quam ad pietatem animum adicerent. Atque ijs opes, quibus ceu alexiterijs pleriq; alij pij bene usuri essent, uenenatas & lætales futuras: quod utrumq; accidisse, in annalibus Ecclesiasticis expositum est uideri. Iã uero quis nescit Syluestro, Leoni, Gregorio, & plerisq; aliis prælatis uiris ad functionem Euangelicam amplissimas opes nihil obfuisse? Quin dum Apolos imitati per incorruptos, & economos eas administrarent, ad augendum Dei cultum, & subleuandos pauperes perquam utilia fuisse instrumenta? Et nunc quoq; ijs esse, qui procerum illorum sectantur uestigia? Verum enim uero, quoniam qui illis successuri essent, per multos alios dum non animaduertent, assidue prædicando uerbo Dei, & nusquam intermittendis pietatis officiis, conseruandas esse ecclesiæ opes, & Imperia, quæ hisce militaribus Christi artibus essent comparata, Christus suam ecclesiam multo ante monitam uoluit, ignauos olim sacerdotes, qui se ocio dederent, & bonis pauperum ad sua commoda, luxumque abuterentur, quæ bonis alexiteria & uenena bona sint, ipsos sibi eadem noxia, & uenena mala facturos; sed propter ignauorum & luxuriantium sacerdotum abusus, quæ nam ecclesiæ parata mala sint, quæ nam ira Dei & ultio nostris ceruicibus iam immineat (ut illi nouem uiri præfagierunt) uideamus.

Dilectus meus misit manum suam per foramen: & uenter meus intremuit ad tactū eius. Surrexi, ut aperirem dilecto meo; manus mea stillauerunt Myrrhã, & digiti mei pleni sunt Myrrha probatissima: pessulum ostij mei aperui dilecto meo: at ille declinauerat, atque transierat: anima mea liquefacta est, ut dilectus loquutus est. Quæsiui, & nõ inueni illum: uocaui, & non respondit mihi. Inuenerunt me custodes, qui circuierunt ciuitatem; percusserunt me, & uulnerauerunt me, tulerunt palliū meū custodes murorū. Adiuro uos filiæ Ierusalē, si inueneritis dilectū meum, ut renunciatis illi, quia amore langueo.

Indigne ferens sponsum tñ sponsæ soporem, & perditam lasciuiam, ac detestandã ignauiam, illius perfodit domū: iniecta; per foramen manu incautã ferit grauiter: atq; ictã ac metu consternatam, quam tumuis uictam & perduto luxu solutã, aliquã tandẽ cõpellit surgere, atq; aperire: Nec tñ dũ illa aperit, expectat: quin execradã pertæsus socordiã, luxuriantis domū præterit. Illa uero ubi surrexit, & ostiū aperuit, nec sponsum inuenit, hæret atterita: ac tum nocturnos illius labores & sermones meros amoris spirantes, memoria repetens, se ipsam impietatis damnat: & usque ad animi deliquium angitur, atque amoris aculeis & conscientiæ fugę flagris agitata, sub obscura & inclementi nocte absentem (cuius incredibili tenetur deli-

deppax
In alio
uerit Theo
dion ut se
statur Theo
dorus.

Amo. 6.

Apo. 3.

Galat. 5.

Rom. 7.

ribus, Proh dolor, quam ex omni parte rem ipsam uideamus respondere: Adeo uisum iam existit schisma, perque patentissimum hoc foramen irrumpunt Turce, grauisima proculdubio dilecti manus, in perniciem Romani Imperii nata: cui antea montib. Caspijs conclusa uulpes illa, nempe uaser, & dolis confusus Mahometes meatum fecerit, legem scilicet, per quam uelut meatum effusa Romanum Imperium inundaret. Et mysterium quidem iniquitatis, quod iam suis temporibus operari cepisse admonuit Paulus, tanta vi, celeritate, ac successu nunc operatur, in proximo ut esse uideatur, ut qui hactenus tenuit Romanum Imperium de medio fiat, & prorsus tollatur. Præsertim cum uideamus nostris temporibus Christianissimos Francorum Reges cum immanissimis illis Christi hostib. isto salis federe, Turcicam classem uelut manum domini, in Italiam & Hispaniam conuentibus Italiæ Principibus, in quorum maxime exitium manus hæc extendi uidetur, introduxisse. Nec dum tamen quantumuis cæsa, quantumuis a Christo, & a prophetis monita, ad extremum, quod sibi parari uidet, excidium surgit spõsa, quin extrema omnia comminantem hostem expectare uidetur attonita. Vt legimus olim Regem Sedeciam, & Principes, ac Ciues Ierosolymitanos phanaticis, & lymphaticis similes Chaldæorum Regem expectasse. Heulæuam sponsæ mentem? Faciem cœli iudicare nouimus, tempora nostra iudicare non nouimus. Et mihi quidem quantum ex his signis, & præsentis rerum statulicet coniectare, illa instare uidentur tempora, quorum Christus nos admonuit in hunc modum, *Videte*, inquit, *ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, ego sum Christus: & multos seducent. Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum. Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum statim finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentie, & fames, & terremotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.* Vel ut Hieronymus interpretatur, parturitionum. Vt quasi conceptus quidam aduentus Antichristi intelligatur.

Cum quo oraculo maxime conuenire uidentur prædictiones quædam Vincentij Dominicani, Brigidæ, Cyrilli Heremitæ, & quorundam aliorum sanctorum hominum, quæ pro oraculis a multis recipiunt.

Hic enim omnes magno conseruatu, & tanquam eodem Dei spiritu afflati, prædixerunt, ob luxum, & delicias, grauisimaque ecclesiæ, & maxime Romanæ, scelera, permissurum Deum, ut eodem tempore quatuor simul existant summi Pontifices, qui sollicitantes Reges, ac Principes, eos in suas quisque partes conentur trahere. Quorum tres, qui iniquis artibus contra ius, & equum Pontificiam dignitatem inuaserint, grauisimus prælijs inter se, & cum legitimo Pontifice, de principatu certabunt: & qui peissimus fuerit, fauore & potentia impijssimi Imperatoris tum rerum domini fretus, reliquos debellaturus sit, & superaturus, grauisimasque calamitates, inter quas catholicus peribit Pontifex Romanæ Ecclesiæ, totique ordini Ecclesiastico illaturus.

Quippe qui arctissimo inito federe cum tyranno immanissimo, atque impuriissimo, communi consilio, & armis cum eodem omnia gerens, Christianum orbem; & in primis ordinem Ecclesiasticum cædibus sit completurus, & bona omnia Ecclesiæ direpturus, vrbe Roma ab ipso prorsus diruta, & solo æquata. Ecce ingens schisma, ingens foramen.

Ecce hostes nocentissimi, & grauisima Christi manus, qua per foramen immissa, suam ipse percutiet, & excitabit ecclesiam. Id uero schisma-graphice

graphice describi uidetur decimo sexto capite Apocalypsis a Ioanne: Vbi suppresso legitimo, & uero Pontifice, tres ille uidet Ranas, tres nimirum pseudopontifices tãti schismatis futuros auctores; homines luto uoluptatis instar ranarum, immerfos garrula sua eloquẽtia uniuersum orbẽ perturbantes, inimicos crucis Christi (ut Paulus ait) quorum finis interitus, quorum Deus uenter erit, & gloria in confusione. Et sextus inquit Angelus effudit phialam suam in flumen magnum Euphratem, & siccauit aquam eius; ut pararetur uia regibus ab ortu solis. Et uidi de ore draconis, & de ore bestie, & de ore pseudoprophete exire spiritus tres inmundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus Dæmoniorum facientes signa, & prodigia, ad Reges totius terre, congregare illos in prælium, ad diem magnum omnipotentis Dei. Subitarius item schismatis huius, & persequutionis aduentus proxime subiungitur. Ecce uenio inquit, sicut fur, qui incautum deprehendens patrem familias, in eius irrumpit domum. Ita & hoc loco de nocte dormiente sponsa, inducitur sponsus domum ipsius perfodiens, & per foramen immissa manu incautam, in inimeque ut iussa est, uigilantẽ, feriens. Vt admirandum plane inter multa alia hoc sit argumentum, eodem spiritu sancto inspiratos, ut Petrus ait, loquutos fuisse sanctos Dei homines. Adeo sibi consentiunt quæ tanto ante scripsit Salomon, cum parabolis Euangelicis, & Ioannis enig-
 3 matis. Eo uero loco illud uidetur maxime obseruandum, exiccandum fore Euphratem, ut paretur uia Regibus ab ortu solis uenturis, qui Ecclesiæ bellum inferant: Ex Caspijs namque montibus ultra Euphratem sitis, exiisse Turcas, superius annotauimus ex beato Methodio; quos iam uideamus tanto nauium & triremium numero, omnique bellico apparatu nos superare, & ex nostris, quas quoridie nobis eripiunt nauibus & triremibus, ut superioribus annis bonam nostræ classis partem ad Syrtes ceperunt, suam augere classem; ut meritò timendum sit, post captam Rhodum interiacentes in insulas & portus, ac castra maritima in præsentis uersari periculo; atque his captis, & omnibus demum sublatis impedimentis, breui illos per Mare nostrum totam fere continens Italiam, ut Euphrates Chaldæam, in-
 4 gentes in eam Regionem copias, & maximos exercitus quali per continentem, sicco pede; per inde ac si Mare exiccauerint, ut Cyrus olim Euphratem exiccasse factur, fore traiecturos: Et quemadmodum ille magno exiccato flumine, Babylonem, totamque Chaldæam, ut ante prædixerat Ieremias, cepit; sic Turcarum Imperatorem Roma totaque Italia tandem potiturum. Romani enim Babylonis nomine in sacris literis designari, grauisissimi inter alios auctores sunt, Hieronymus & Tertulianus. Quod autem de exiccando Euphrate prædixit Ioannes, sic intelligendum uidetur, ut illud quod Isaias prædixit, Dominum desolaturum linguam maris Aegypti, & leuaturum manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percussurum in septem Riuis, ut transeant cum calciati. Nempe, quod siccaturus esset mare rubrum oblongum instar linguæ, atque Euphratem, hoc enim flumen designari putat Chaldæus Paraphrastes, Hoc est, expediturus iter populo suo, qui tempore Apostolorum relictus fuisset dispersus per uarias orbis partes, & sublaturus omnia impedimenta, ut iam facile per mare rubrum & per Euphratem transire possent in Ierusalem ad audiendum legem, & uerbum do-
 6 mini, Euangelium. s. q. inde exisset, perinde ac si siccata essent: ut olim semel & iterum in eam regionem iter expediuit siccato primum mari Rubro, deinde uero Euphrate. Ac mihi quidem uidentur Galli iunctis cum classe Turfica suis nauibus

libus copijs, Euphratem nostris temporibus siccare cepisse: & viam Regibus ab ortu solis venturis preparare, quum Turcas huius nauigationis insolentes & ignaros, contra nos conduxerunt; multisque æditis in Hispania, & in Italia cladibus, ingentium, quæ Ecclesiæ catholicæ imminet, malorum specimen præbuisse, & Babylonis calicem pragustandum propinasse: Sed heu me, quam misere, & ipsa nunc quoque Gallia de calice illo a suis ipsis filijs bibere cogitur, & inebriari? Nec dum tamen animaduertit, quòd iam a quarta generatione irritat Dominum. Ad huc enim impio præbet auxilium: & his, qui oderunt Dominum amicitia iungitur. Nec in tantis malis Turcas Christianorum spolijs onustos, atque adeo Christianos ipsos captiuos, hospitio excipere, & in magnum Christiani nominis dedecus, & detrimentum Domini nostri Iesu Christi hostes armis, omnique commeatu pudet iuuare. Nec audit Pontificis anathemata. Non Paulum clamantem, *Nolo vos socios fieri Demoniorum, nolo vos iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? An emulamur Dominum?* Quin nec audit Dominum de cælo intonantem; *Ego Deus fortis & Zelotes, reddens iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem earum, qui oderunt me.* Nam si bene memoret Gallia, hanc iam inueniet a Francisco vsque quartam esse sub Carolo generationem, ex quo in impia illa coitione, & nefario fœdere cum dei hostibus isto perseuerat. Sed hæc hæc tunc. Quantum uero turbarum tunc erit in Ecclesia, quam misere ubique trepidabitur, quanta futura sit piorum persecutio, quam crebra, & paucenda insignium virorum ab Ecclesia defectio, ille eiusdem prophetæ locufatis indicat: *Et vidi inquit, quum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræ motus magnus factus est, & sol factus est niger tanquam saccharum silicium; & luna tota facta est sicut sanguis, & stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, quum a vento magno mouetur, & cælum recessit sicut liber imbutus, & omnis mons & insula de locis suis mota sunt: & Reges terræ & Principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus: Cadite super nos, & abscondite nos a facie sedentis super thronum, & ab ira agni, quia uenit dies magnus ira ipsarum. Et quis poterit stare?*

Quum ergo nemo erit, qui possit sustinere persecutionem, & rerum omnium perturbationem, tunc demum ex alto sopore excitabuntur carnales Prælati, & Clerici omnes delicati. Tunc qui eo vsque diuitias bonitatis, & patientiæ & longanimitatis Christi non omnino contempserint, singulari eiusdem benignitate agnoscent, tam longam Dei patientiam se ad pœnitentiam perducere voluisse: atque ita discussis superioribus ignorantie tenebris, ea mala, quibus tunc opprimuntur, magno fortique animo pro singulari Christi beneficio excipient: & nihil iam cunctandum rati, relictis subito omnibus delitijs, & abiecto prodigioso luxu, quem per figuram, intelligentiam Rhetorib. dictam, querimonia illa significat, *Manus meæ stillauerunt Myrrham: digiti mei pleni sunt Myrrha probatissima.* ad aperendum animi sui ostium Christo (hoc est ad exhibendum Christo promptam & paratam uoluntatem suam) properabunt: & sublato prius pessulo (Nempe sublata carnis cura, & amore sui) omnino aperient. Aut uero per manus, & digitos intellige opera, per myrrham probatissimam, mortificationem. Itaque tunc veram & nullo modo fictam aggredientur pœnitentiam, & ueræ pœnitentiæ operibus mortificabunt (ut Paulus hortatur) membra sua, quæ sunt super terram. Belle por-

ro hic describitur impij hominis iustificatio, atque extrema pugna, & conflictus carnis cum spiritu, qui committitur in homine, quum Deus sua gratia decreuerit ipsum in meliorem mentem reuocare, ac iustificare. Primum generali gratia, qua omnes peccatores præuenire solet Deus, admonetur sponsa peccati sui, & extremi periculi, in quo lasciuens, & delitijs dedita, uersatur; uicta tamen delicatioris uitæ illecebra, rationi per gratiam recte monenti, nondum parat; nec omnino repellit monitorem; quod qui faciunt, in reprobum sensum ipsi quoque à Deo per rationem nos uocare solito, repelluntur. Id uero significat sponsa cum ait. *Ego dormio, & cor meum uigilat.* Familiarius deinde admonita, agnoscit se reuo cantis sponsi sana consilia, ac blandientis preces, uariaque, & ad persuadendum appositissima argumenta. Quæ omnia iam ad specialem Dei gratiam pertinent, cuius sunt quædam primordia. Tum sponsa magis hæret; & dubia modò huc, modò illuc distrahitur. Visa enim sibi audire uocem sponsi; & eiusdem sua argumētis in ipsius inclinat partes: & (ut ait Paulus) *condelectatur legi Dei secundum interiorum hominem.* Inescata deinde & illecebra uoluptatis illecebra, carni & exteriori homini dar manus; atque legibus carnis obtemperans rapitur ad peccatum. Hic autem conflictus his uerbis exprimitur. *Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Non enim omnino repellit sponsum aut recusat aperire; sed triuolas suæ inertie prætextit causas. Interim subindicans, se uelle quidem surgere, & pulsanti sponso aperire. Tum sponsus, qui (modò absit obstinatus in peccando animus) ad ueniam facilis est, & nostræ salutis supra modum sollicitus, miseratus sponsæ casum, & infirmitatem, copiosiore adhuc ipsam gratia præuenire instituit, & validiore iuuare auxilio, simul uigendo flagellis & persecutionibus; Quæ manus sponsi est, per foramen immissa. Eam uero manum agnoscens illa contremiscit; maioremque iram sponsi in se uerita prouocare, uale dicens uoluptatibus, omnesque fortiter abijciens delicias, adiuta tamen & in nixa speciali Dei gratia, & auxilio, surgit, atque omnino aperire sponso statuit. Ac perstans in ea sententia manum pessulo admouet; eoque sublato, ostium tandem sponso aperit. Superatis namque singulari Dei gratia superioris uitæ illecebris & delitijs, pessulum tollit, nempe curam carnis; & amorem sui abijcit, & omnia impedimenta, quæ quominus Christus ingrederetur, in causa erant. Atque ita demum Christo sponso suo aperit ostium, nempe uoluntatem, quæ animæ uelut ostium est, per quod iam patens ille sit ingressurus. Nullum namque alioqui est tam fortiter oppeffulatum, & clausum ostium; nulla adeo ferreis, & fortibus repagulis obfirmata, & obserata domus; quam humanus animus, qui rebus humanis implicatus curam carnis agit; & ea dumtaxat, quæ ad præsentis uitæ institutum spectant, satagit. Illuc sane nullus Christo patet, immo uerò nec patere potest aditus. Sapientia enim carnis, hoc est affectus, & cura carnis, & rerum fluxarum (ut inquit Paulus) inimica est Deo. legi enim Dei non est subiecta. Nec enim potest. Et qui in carne sunt Christo placere non possunt. Hunc uero progressum uerba illa significant. *Surrexi ut aperirem dilecto meo, manus meæ stillauerunt Myrrham, & digiti mei pleni sunt Myrrha probatissima. Pessulum ostij meæ aperui dilecto meo.* Illud uerò hoc loco diligentissime obseruandum uidetur, non posse sponsam animi sui ostium aperire, aut e peccati somno surgere, aut euigilare, antequam familiaribus & blandissimis admonitionibus internis, & omnipotentis sponsi tangatur manu.

Hoc est, antequam spirituali Dei gratia nullis suis meritis praeueniatur, & potentissime adiuuetur. Nec item sponsum cum per se possit aperire, & aditum sibi ad animum sponsae facere, id per se velle agere: sed voluntatem, & consensum illius expectare; quo accedente, communi vtriusque opera totum hoc opus absoluat.

Et quod magis miremur, cum in hoc negotio exiguae admodum, & postremae partes sponsae sint; illae scilicet, vltro & nullo suo merito oblatam sponsi operam, & gratiam non repellere, sed liberaliter admittere, porrectasque illius adiutrices manus prensare ac duces sequi: Sponsus tamen a deo benignus est in sponsam, & munificus; vt quod suo iure sibi vendicare posset, opus sponsae tamen esse agnoscat, & illius quoque opus dici concedat. Quem sponsi sui sensum cum illa probe teneat, non veretur, ne illum offendant, si dixerit: *surrexi, vt aperirem dilecto meo, & Pessulum ostij mei aperui dilecto meo*. Vt iam aliquod agnoscant seipsum, & profusam in se Dei benignitatem male feriat nostri temporis homines illi deprehendant, qui suo errori diuini honoris studium falso praetextentes, post lapsum primi parentis, omnibus hominibus liberum arbitrium omnino ereptum volunt, nihilque inter hominem, & iumentum interesse: Sed perinde agna Deo hominem tam ad malum, quam ad bonum, vt iumentum a fessore suo. Nec minus proditionem Iudae, quam vocationem Pauli proprium esse Dei opus: quod erratum suum Dauidis testimonio, & auctoritate nituntur confirmare: qui se velut iumentum apud Deum factum esse fateatur. Atque quum haec magno supercilio docent, solivolum videri pij legis Doctores, & diuini honoris studiosi: non intelligentes (vt ipsi Paulus exprobrat) quae loquuntur, nec de quibus affirmant. Vt plane non intelligebat Monachus ille Augustinianus, magni nominis apud Bononienses concionator; quem nos Bononiae in quadam publica disputatione coram cardinali Contarenio legato Pont. habita, hoc tamen oraculo male intellecto nitentem ante annos vigintifex grauius errare in via fidei & morum, Dei gratia conuicimus. Si enim sensum legis tenerent, eo loco in contrarium sensum non tam saepe errore abuterentur.

Nam quum tam grauem esse quaestionem, quae ipsum vexabat, propheta significare voluerit; vt quo magis cum ipse secum versaret, suisque viribus, & ingenio tantum fretus, diluere, expedireque niteretur, eo mirus proficeret, longiusque a scopo aberraret, & in horas hebesceret, atque instar iumentum burdus & stupidus, nulliusque ingenij in penetrandis arcanis Dei sensibus, a Deo conuinceretur: *Non est inquit Ecclesiastes inuenire magnalia Dei: cum consummauerit homo, tunc incipiet, & cum quieuerit, tunc operabitur*. Eccles. 8. cum inquam, ita de se Propheta pronunciet; illi contra hoc ipsum Dauidis de se testimonium in hoc trahunt; vt inde nobis persuadeant, quum Dei gratia nitentes Dei mentem assequi conamur, mulumque & equum exuere; tum nos maxime in irrationalia iumenta degenerare, atque tam in bene, quam in male agendo deteriore quam illa agere conditione.

Nec animaduertunt quum maxime uideri uolunt diuini honoris assertores & uindices, tum ipsos maximam Deo irrogare iniuriam, quod dicant hominem in bene agendo, in quo imaginem & similitudinem Dei retinet, & Deum exprimit, in eo maxime imaginem & similitudinem iumentum exhibere. Quanto rectius Dionysius, *Non inquit, coacta uita habemus: Neque liberi arbitrij gratia diuinitus indulta mortalibus. prouidentia*

Psal. 72.

1. Tim. 1.

1 uidentiae diuinae luce, & splendore obtunditur. Ceterum dissimilitudo spiritualium laminum facit, vt affluentissima paternae benignitatis lux aut omnino capi, participarique non possit (quippe quae ipsos obtutus intimos suo fulgore penetrat) Aut certe ipsa lucis participatio pro sulcipientium meritis varia sit, parua scilicet vel magna, obscura vel lucida: cum tamen radius ille diuinus vnus ac simplex sit, eodemque modo se habeat per omnia semper explicitus. Coel. Hie. cap. 9. Nec dicere quispiam poterit (inquit Cyrillus) nisi magna uecordia teneatur, ideo in sensatum se Psalmistam appellasse, quia Deo inhaesit. Magna enim hinc impietas oritur.

2 Nam si qui prudenti homini adhaerit, sapientior fit; quomodo amentem & insensatum Deo inhaerentem appellabimus? Quid igitur est quod Idicit? Si humana sapientia diuinae sapientiae conferatur, nihil mentis habere videbitur. Nihil enim oio creatura esse videbitur, si creatori conferatur: libro nono in Ioannem capite viceesimo primo. sed his praetermissis ad sponsam redeamus. At ille inquit, *declinauerat atque transferat. Anima mea liquefacta est, vt dilectus loquutus est. Quasi, & non inueni illum. Vocauit, & non respondit mihi*. Ecce poena, quam sub metaphora nauseabundi ventriculi iudex apud Ioannem Episcopo Laodicensi comminatur. *Quia inquit tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Apoc. 3.

3 quod enim illic est, episcopum illum instar aquae tepidae nauseam excitantis euomere, hoc ipsum est hoc loco cunctantem sponsam praeterire. quae dum necit moras, & tempus trahit, sponso suo stomachum mouet. Id vero tum demum illa agnoscit, quum sponso aperuerit; quod antea quum in delitijs ageret, & diuitijs abuteretur, non cognoscebat. se inquam (vt saepe memorato Episcopo obijcitur) tum maxime miseram fuisse, miserabilem, & pauperem, caecam & nudam, quum sibi videbatur diues, locupletata, & nullius indigere; is enim erit respicientis Ecclesiae progressus, qui hoc loco miro ordine, & significantissimis parabolis nobis ostenditur, & velut in tabella obseruandus proponitur. Vt seipsa primum suae ignauiae, & luxu sit reprehensura; tum a sponso familiariter & blande admodum admonenda; adhibitis deinde persequutionibus excitanda, & ad penitentiam prouocanda. Quam Dei manum agnoscens tandem surrectura sit e cubili deliciarum, & molliori uitae luxu; curam carnis, & amorem sui abiectura, & eo sublato pessulo, ostium animi sui sponso patefactura; atque ita demum diuinae gratiae lumine recuperato, & apertis cordis sui ocalis immisso, quantam antea iacturam fecerit intelliget, & grauius dolebit, imemor praesertim illius benignitatis, & patientiae, qua erga ipsam sponsus usus fuerit, quasi dicat. Me miseram, nunc certe deprehendo, meam molliem, meas delicias & impias moras meus dilectus quam grauius tulerit.

Nunc demum intelligo, mea ingratitude, & impietate quam ille offensus fuerit; quippe qui domum meam praeterierit, meque relicta, aliud diuertit. Nam ego quidem iam surrexi; nec me unguenta, quibus delibuta molliiter cubabam, diutius in cubili detinere potuerunt. Ab ostio domus meae iam sustuli pessulum, omniaque repagula iam ipsius recipiendi cupida aperui ostium. At ipse nullamquam est: quoniam iam dudum se subduxisse iratum, atque abiisse, certum est. *ma mea liquefacta est, vt dilectus meus loquutus est*. aut in Hebraeo *אני נשתי ונשתי* ad uerbum est, anima mea egressa est in loqui ipsum, hoc est, discutiit, & linquo animo, quum recolo acriusque mecum reputo quam blande, quam hu-

maniter me, quum molliter cubarem, ille foris tremens præ frigore geluque, & no-
cturna obrutus glacie, amicam suam, columbam suam, & immaculatam suam ap-
pellaret; quam miserabiliter sibi grauer afflicto, ut aperirem, obsecraret. Huius
certe orationis sponsi mei me in felicem discrutiat & exanimat recordatio: no-
ctes diesq; torquet & exedit neglecte occasionis cogitatio: ut præteritum pro præ-
senti positum sit hoc loco: quod non raro fit in sacris biblijs. Quin & si ad dictio-
nis schema aduertamus; nempe sponsam apud scemiuas Ierosolymitanas queren-
tem, que præterita iam sunt, recensere, nihil opus erit præteritum pro præsentem po-
situm esse dicere. Atque hæc est prima utilitas, quam ex recuperata Dei gratia, &
viuifica fidei lumine tum capiet sponsa. Nam tametsi primus ad pœnitentiam gra-
dus sit, secum reputare, quam graue accepit peccator incommodum, quod mente
adeo auersa immensum & incomparabile bonum exiguo admodum, & in speciem
dumtaxat bono commutat; quia tamē ad ueritatis splendorem noster caligat ocu-
lus, antequam eiusdem fulgore fuerit illustratus, & roboratus; nec tam exacte amif-
si tanti boni præstantiam potest assequi; nec etiam propter illius iacturam, quā non
tam exacte potest æstimare, tantopere potest peccatoris animus dolere. At uero
ubi confirmatam Dei gratia mentis aciem in ipsum, qui confirmari, desigere quis
potuerit, tum superioris & male actæ uitæ perfecta subit pœnitentia. Tunc in pri-
stinam cum Christo redire gratiam gliscit animus: & quasi quibusdam charitatis
facibus agitur, illum foris quærendo, quem iam intus habet, & inuocando uelut
debaechatur: non enim sic ageretur, nisi ignem cuius ardore agitur, iam concepif-
set. Qui mente integra Deum desiderat (inquit Gregorius) profecto iam habet,
quem amat. Nec enim quisquam posset Deum diligere; si eum, quem diligit, non
haberet. Nec diu quærendo, & in clamando quamuis non inueniat, aut responsum
villum ferat, defatigatur. Verbera potius, & uulnera perpeti, iacturam bonorum
facere, & capitis periculum adire, quàm ab incepto desistere, certum est. Sic & olim
ordo Hierarchicus se acriter castigans, ac suam damnans segnitiam, & impietatem,
Christum quem abs se alienasse uehementer dolebit, ieiunijs, vigilijs, & omnibus
pietatis officijs ubique terrarum pertinaciter inquireret; orationibus, & lachrymis,
planctu, & gemitu inuocabit; intermissam longo tempore Euangelicam functio-
nem audacter repetet, & constanter obibit; in hæreses & perditos hominum mo-
res præsertim sacerdotum, & Principum acriter inuehetur; a quibus misere vapu-
labit, cædetur, & proscibetur. Nec tamen ideo cohiberi poterit, quin omni offi-
cio, ac pietate Christo suo contendat satisfacere, & se ei, quem hæcenus offende-
rit, probare. Quin nec ideo illum quærere, aut inuocare cessabit, quod diu quæsi-
tum non possit inuenire; aut ab eo, quem multo tempore in tantis malis inuocau-
erit, responsum, id est, fauorem ullum, aut opem obtinere. Talem nimirum in se ob-
similia in ipsum commissa flagitia experiens Christum, qualem se fore in Synago-
gam per prophetas suos ipse prædixit Deus. *Nunquid non vestrum est, inquit apud
Michæam Dominus, scire iudicium, qui odio habetis bonum & diligitis malum? Qui
violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum? Qui com-
muderunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper expoliauerunt: ossa eorum confrege-
runt, & conciderunt sicut in lebetis, & quasi carnem in medio ollæ. Tunc clamabunt ad Do-
minum, & non exaudiet eos, & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo. Item apud
Zachariam sicut inquit, non audierunt; sic clamabunt, & non exaudiam eos. Et hæc ip-
sa Dei sapientia apud Salomonem, quia vocati inquit, & renuistiis, extendi manum
meam,*

Mich. 3.

Zach. 7.

1 meam, & non fuit qui aspiceret, & despexistis omnes consilium meum, & increpationes
meas neglexistis; ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, quum vobis id quod
timebatis, aduenit. Quum irruerit repentina calamitas; & interitus quasi tempestas in-
gracrit. Quando venerit super vos tribulatio & angustia: tunc inuocabunt me, & non exau-
diam: mane consurgent, & non inuement me: eo quod exosam habuerint disciplinam, & ti-
morem Domini non susceperint, nec acquieuerint consilio meo, & detraxerint vniuersæ
correctioni meæ. Comedent igitur fructus vigiliæ, suisque consilijs saturabuntur. Auer-
sio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos. Nam & hæc Ec-
clesiæ deuastatio, in deuastatione Regnorum Israel, & Iuda, olim adumbrata
2 fuit: & malorum omnium tam Ecclesiæ, quam Synagoge illa sunt summa capita, &
primariæ scaturigines. Auerisio inquam, paruulorum, & prosperitas stultorum.
Sed obijciat aliquis; ipse sponsus dum ostium pulsaret, dixit Episcopo Laodicen-
si, & in eius persona toti Ecclesiæ. *Si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ia-
nuam, intrabo ad illum & cenabo cum illo, & ille mecum:* hic verò quum audita uoce
sponsi, surrexit sponsa, & ostium illi aperuit, nusquam inuenit sponsum, nec ue-
hementer in clamans exauditur. Tantum abest, ut ad eam ille ingrediatur; aut cum
ipsa cenare dignetur; quin promissi sui negligens fidem soluere, & sponsam sua
spe uidetur frustrare. Secundum hominem loquor cum Paulo: & eum eodem,
3 abijt, respondeo. Sit Deus uerax, omnis autem homo mendax. Spes enim nemi-
nem pudentem, quia charitas Dei diffusa est in corda nostra per spiritum sanctum,
qui datus est nobis: ut plane datus est sponsæ statim, atque aperuit ostium sponso:
Immo uero antequam aperiret. Nec enim, ut abunde retro ostendimus, aut per
se aperire illa potuit, aut surgere, aut e peccati somno euigilare; quin speciali Chri-
sti gratia, & spiritu opus habuit. Quod si spiritus Christi iam tum in sponsam se
infudit, Christum quoque, cuius ille spiritus est, ad ipsam iam tum introisse con-
secrarium est, & necessarium. Verum enim uero ita exigentibus superioribus, spon-
sa meritis, non statim se ipsi, ut antequam turpissime luxuriaretur, & se excluso
4 riuales, mundum scilicet, Dæmonem & carnem admitteret, tam familiarem præ-
bere instituit, nec tam arcta ipsam consuetudine honestare. Sic enim solet Deus
eos, qui se grauissime offenderint ulcisci; ut quamuis quidem remiserit præteri-
ta admittit, aliquamdiu tamen pœnas peccatis debitas cogat luere. Ut sic pudefa-
cti si perfliterint, & flagellum a patre admotum fortiter ferant, in pristinum hono-
ris gradum reuocentur, & parem dignitatem: cuius rei manifestum extat in nume-
ris exemplum. Quum enim Maria grauer obmurmurasset in fratrem suum Mo-
sen, diuinoque honori plurimum detraxisset, sic cum fratre suo Aaron, qui & ip-
se sorori suæ assenserat, a Deo reprehensa est, quare inquit, non timuisti detrabere
5 seruo meo Moyse? & in ultionem tanti sceleris iratus contra eos Dominus (ut in-
quit scriptura) abijt. Nubes quoque recessit, quæ erat super tabernaculum. Et
hac pœna ultus fuit Dominus Aaronem: Mariam autem auctorem peccati acrius
longe multauit. Ecce inquit scriptura, *Maria apparuit candens lepra quasi nix: cum-
que respexisset eam Aaron, & uidisset perfusam lepra, ait ad Moysen. Obsecro Domine mi,
ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commissimus; ne fiat hæc quasi mortua, & ut
abortiuum, quod proijcitur de vulua matris suæ. Ecce iam medium carnis eius deuo-
6 ratum est a lepra: clamauitque Moyses ad Dominum dicens. Deus obsecro sana eam: cui
respondit Dominus. Si pater eius spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem se-
ptem diebus rubore suffundi?*

Pro. 1.

Obiectio.
Apoc. 3.Rom. 3.
Rom. 5.

N. 12.

Separetur septem diebus extra castra: & postea reuocabitur: Exclusa est igitur Maria septem diebus, & populus non est motus de loco illo, donec reuocata est Maria. Sic & hoc loco tametsi sponsa aperuerit sponso, & cum eo in gratiam redierit, non statim in pristinum recipitur familiaritatem, & honorem, ac spiritus delicias; sed suo honore, & dignitate carere cogitur; & septem diebus (hoc est) donec satis pœnarum pro admisis dederit, priuatim agere compellitur; & grauissimis persecutionibus, multisque calamitatibus uelut igni, a lepra, lepræque reliquijs repurgari, ac renouari; & sic tandem digna amplexibus sponsi reddita, in tabernaculum suum, & pristinum statum reuocari; quæ illa demum laus, & gloria, atque honos, quæ fidei nostræ probationem spectare dixit Petrus Apostolus. *Exultabit*, inquit ille, *in tempore nouissimo: modicum*, (hoc est ad breue tempus) *Nunc si oportet contristari in tentationibus varijs: ut probatio fidei uestra multo preciosior auro, quod per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem, in reuelatione Iesu Christi.* Atque hæc sane & similia exempla, & quod in his Dei consilium intelligendum nobis scriptura proponit, si diligenter animaduertent nostri temporis hæretici, ignauum sane, & ociosum genus hominum, quod ex Germania se effudit in Galliam, & in ulteriorem nuper appulit Hispaniam, pœnas quas de se ipsi sumunt, qui peccauerint, quibusque pro suis admisis Deo satisfacere omni operantur, non ita temere damnarent: nec solis pœnis, quas pro expiandis hominum peccatis pependit Christus, contentos nos esse iuberent. Depræhendimus & alia huius diuini consilij in affligendis, qui resipuerint, rationem. Illam nimirum: Ut quum se uere castigati fuerint, grauissime suorum scelerum pœnas dederint electi; inde impiorum hominum, qui finem nullum peccandi faciunt, nec ullam diuinæ legis habent rationem, pœnas & supplicia melius possint estimare: suosque ipsorum periculo cautiore facti, legem diuinam post hæc diligentius obseruare meminerint, & ad Dei beneficia percipienda magis reddantur idonei. Id quod liber sapientiæ diserte nos docet. Illud præterea obiter annotandum uidetur, sui errati manifeste conuinci hoc loco quosdam nostræ tempestatis male persuasos homines, qui cõtendunt, eum quisquis Deo reconciliatus sit, ipsius gratiam & fauorem in se posse manifeste deprehendere. Ut enim locum illum Ecclesiastæ, quo catholici persuasi sunt, neminem id certo scire posse, nisi ex speciali quadam reuelatione, quæ paucis admodum contingit, frigida quadam interpretatione eludant; hic tamen tenetur, nec ulla ratione inficiari possunt; quin sponsa quum in gratiam redierit sponsi, queratur, se quæfisse sponsum, nec tamen inuenisse; uocasse, nec tamen responsum ullum uulisse. Quod nihil aliud omnino esse uidetur, quàm quum peccare destiterit, se tamen an ueniam peccatorum suorum obtinuerit, & an in gratiam cum sponso redierit, addubitare, idque ingenue profiteri. Nec rarò contingit, ut maiora in nobis præsentia, & familiaritatis diuinæ sentiamus signa, quàm Deus ipse nos ad se uocat, & cordis nostri pulsat ostia, mentemque ad se excitat; quæ quum omnino excitata, & ad eum conuersa mente, cordis nostri illi patent fores. Illud tum maxime ageat sponso nostro Christo, ut primum exhibitò aliquo sui sensu, nos semel inecatòs ad se alliciat; quos deinde ijs de causis, quas superius retulimus, sit ut æquum fuerit, castigaturus. Quamobrem sapiens ille Iesus filius Syrach sic nos admonet. *Fili accedens ad seruitutem Dei, stam in iustitia, & in timore Dei, & præpara animam tuam ad tentationem. Deprime cor tuum, & sustine: et inclina aurem tuam, & suscipe uerba intellectus: & ne festines in tempore obductionis: aut iuxta græcum, ne*

quid

1 quid impetus tempore trepidet. *Sustine sustentationes Dei, coniungere Deo, & sustineat, ut crescat in nouissimo uita tua. Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe.* Aut iuxta græcum, quid quid inuaserit te libens excipe & in dolore sustine & in humilitate. *Quoniam in igne probatur aurum & argentum: homines uero acceptabiles in cam i no humiliationis.* Et idem de sapientia, & eo qui sapientiam assequutus sit, sic loquitur. *In tentatione inquit ambulat cum eo, & in primis eligit eum.* *Timorem, & metum, & probationem inducet super illum in tribulatione doctrine sue, donec tentet eum in cogitationibus suis, & credat anima illius.* Et quæ sequuntur. In quem sane finem a deo misere affligendam tum fore Ecclesiam, Malachiæ oraculum illud aperte testatur. *Ipsè, inquit de Messia loquens, quasi ignis constans, & quasi herba sillonum. Et sedebit constans, & emundabit argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum. Et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia. Et placebit Domino sacrificium Iuda, & Ierusalem sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui.* Quemadmodum enim primo suo aduentu id fecisse uidemus Christum, suam uarijs & grauissimis persecutionibus repurgando Ecclesiam: Et quemadmodum inquit Petrus incipendum fore iudicium a domo Dei, ita. scilicet quod honoris gloriæ, & uirtutis Dei, & qui est eius spiritus, super eos qui tum sic affligebantur, requiescente. Sic & sub secundum eiusdem aduentum, ceptum iam olim iudicium perficiendum est: ut gloria, honor, & uirtus Dei, & spiritus eius in Ecclesia sic probata, & repurgata requiescant. *Alioqui (ut testatur sapiens) facile uidetur sapientia ab ijs, qui diligunt eam: & inuenitur ab ijs, qui querunt illam: præoccupat, qui se concupiscunt, ut illis se ostendat. Qui de luce uigilat ad illam, non laborabit: assidentem illam foribus suis inueniet: Designantur porro in hac sponsæ querimonia infelicia illa tempora, quorum Christus discipulos suos apud Lucam admonuit in hunc modum. Venient dies quando desideretis uidere unum diem filij hominis, & non uidebitis: qui autem perseverauerit usque in finem, (ut idem apud Matthæum prædixit) hic saluus erit.* Huius ergo oraculi memor sponsa, nulla temporum iniquitate, aut sponsi difficultate fracta, in tantis malis obstinato animo, dum illum inueniat, perdurabit. Quæ admiranda piorum constantia, & heroica fortitudo hisce uerbis nobis adumbratur. *Inueniunt me custodes, qui circumierunt ciuitatem: percusserunt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum custodes murorum.*

Hoc igitur loco Ecclesia sub sponsæ persona grauissima recenset incommoda, quæ sponsum perquirendo, & inuocando est acceptura. Infantum sane fœtum, quem ipsi nasciturum post parturitionem illam, & initia dolorum, Christus prædixit in hunc modum. *Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi: & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudoprophetae surgent, & seducent multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit.*

Nam per custodes, qui circumierunt, aut iuxta Hebræum *בְּרֵשֶׁת הַמִּצְרֵי* qui circumeunt ciuitatem, aut pro ratione stili exægetici, qui circumibant euitatem. Item per custodes murorum, pseudoprophetas significat, quos Christus præmonstrauit: & præsertim summum illum pseudo pontificem & Antichristum mysticum, cum primarijs suæ factionis hominibus pseudoprophetis, qui totius Ecclesiæ administrationem uendicantes, omnes dignitates, & munera Ecclesiastica inuadent: ac pro custodibus, & excubijs ciuitatis

Dei

Apo. 5.

Dei se gerent tamen: quam euertere & delere omni ope annitentur. Hi multos fi
dei de terrores, pollicitationibus seductos ac muneribus, minisque, & persecutio
nibus in suas partes trahent: atque ut characterem bestiae in manibus, aut in fronti-
bus recipiant, eamque ut adorent, efficiant. Hoc est ut ferinos mores, & dogmata
immanis illius bestiae Antichristi, quibus ipsum expriment, factis saltem, aut etiam
uerbis publice profiteantur, & eundem pro Deo colant, ac uenerentur. At uerò
quorū nomina scripta fuerint in libro uitae agni, hi nullis signis, nullisue munerib.
aut persecutionibus a fide Christi abstrahi poterunt, aut abduci. Ibiq; patientia
sanctorum, & fortitudo se ostendet. Tunc ab impijs illis custodibus percutietur,
tunc uulnera multa accipiet, & multis caedibus tēdabitur Ecclesia. Ac tunc

Isai. 3.

quidem praelati, qui doctiores cum fuerint, dormientes tamen deprehenduntur,
grauius caedentur, grauioremque patientur persecutionem. Hoc enim Christus
praedixit in parabola illa, in qua iam diximus exposita esse apertius, quae hoc loco
obscurius sunt adumbrata: praedixit autem in hunc modum. *Ille autem seruus, qui
non uoluit uoluntatem domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum uoluntatem eius,
uapulabit multis.* Tunc omni ornatu, & pompa spoliabitur sponsa ⁷⁷⁷ enim the-
ristrum significat, molle quoddam & delicatum uestimenti genus, ad mundum mu-
liebrem spectans, latini peplum uocant. Et omnes interpretes tertio Isaiae capite

Mat. 24.

⁷⁷⁷ Theristra uertunt, quae Propheta ille a filiabus Ierusalem, unā cum omni
mundo muliebri, in excidio urbis auferenda fore, uerbis Domini comminatur. Et
Salomon hoc loco Ecclesiam in extrema illa deuastatione unius dumtaxat The-
ristri facta mentione, omni ornatu, & bonis temporalibus priuandam fore praedi-
xit. Quod oraculum alio citato ex Daniele oraculo, Christus in hunc modum con-
firmavit. *Quem uideritis inquit, abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele Pro-
pheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. &c.* Et tandem subiungit. *Tunc erit
tribulatio, qualis non fuit ab initio mundi usque modo: neque fiet.* Haec enim postrema
uerba faciunt, ut tertiam interpretationem ex ijs, quas in hunc locum adducit Hie-
ronymus, maxime probem: & ut oraculum, hoc de extremis Ecclesiae temporibus
intelligendum putem, & de Antichristi persecutionibus, quibus ille Eccle-

2. Thes. 2.

siam desolaturus est: & se ibi ostentaturus, ita (ut quemadmodum praedixit Paulus)
in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam, uel quod, sit Deus. Haec ergo
extrema mala magna sua culpa tunc sibi euenisse, in hanc sententiam queretur Ec-

Snp. cap. 1.

clesia. *Inuenerunt me custodes, qui circumierunt Ciuitatem,* & quae sequuntur. At-
que haec pericula, iam ab initio coniunctionis suae, & nuptiarum cum Christo ini-
tarum, praesagiens, & timens sponsa, initio huius dramatis haec sponso dicebat.
*Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie: ne vagari incipiam
post greges sodalium tuorum.* Sodales namque Christi eo loco dicuntur pseudo-
christi, & pseudoprophetae, qui dum prophetas Christi, & Christum simulant Ec-
clesiae sponsum, sponsi sodales uideri uolunt; cum nihil minus sint, immo uerò ho-
stes acerrimi. Ut etiam hoc loco custodes ciuitatis Dei, & murorum custo-
des dicuntur illi ipsi, qui etiam custodes simulant, & excubias eius ciuitatis,
cuius hostes sunt, & subuersores. In hos itaque hostes suos noctu incidisse
queritur Ecclesia, tempore nimirum grauissimae persecutionis, dum pertur-
batis rebus omnibus, atque confusis, impos ipsa consilij, & omni ope, ut sibi uide-
tur destituta, sponsum queritat. Quae infelicia tempora propter grauissimas
calamitates, quibus tunc oppressa aestuabit, & consilij inops haerebit, modo meri-

dies,

1 dies, modò nox, hoc dramate appellantur: maxime uero propter altissimas igno-
rantiae tenebras, quas regnum illud Bestiae tenebrosum offundet hominibus, &
animi anxietatem: Ita ut in errorem mittantur (quemadmodum Christus admo-
nuit) etiam si fieri posset, electi. Quippe qui uidebunt pseudo prophetas, & pseu-
do Christos sua dogmata, & praedicationem magnis adendis lignis, & prodigijs
admirandis confirmare, ut olim Apostoli suae praedicationi fidem maxime conci-
liarunt, Domino cooperante, & sermonem confirmante (ut inquit Marcus) se-

Mat. 24.

quentibus signis. Quae res persecutionem illam omnium, quae antea unquam
fuerint, reddet longe grauissimam. Superioris quidem temporis Martyres mani-
festus idololatrarum error, aut etiā deprehensa Hareticorum fraus, & hypocri-
sis, praeter specialem Dei gratiam, in medijs supplicijs maxime confirmabat: adeo
ut nullis tormentis, nullis pollicitationibus, aut uolubilis eloquentiae lanocinijs,
& torrente impulsis, de fidei suae gradu mouerentur. At uero extremis illis tem-
poribus ab utraque parte, Messiae agitabitur nomen & causa; Ac propterea pij
Dei cultores sua ueritate & constantia nixi, in uinculis & tormentis coram acerri-
mis hostibus suis causam dicere cogentur. Qui ad omnia suppliciorum genera
in super addent miracula, iisque uelut ferratis arietibus, piorum animos fortissi-
me quatiant, & euertere annitentur. Pensemus inquit Gregorius, quae erit hu-

Mar. 16.

2 manae mentis illa tentatio, quando & pius martyr corpus tormentis subijcit, & ta-
men ante oculos eius miracula tortor facit: cuius tum uirtus non ab ipso cogi-
tationum fundo quatitur, quando is, qui flagris cruciat, signis corruscat? Ac ne
quisquam, quae hic Gregorius miracula uocat, praestigia fore putet, aut phantaf-
mata, propterea quod ea Paulus signa, & prodigia mendacij dicat, facit eius loci
interpretatio, quam Augustinus refert; Ideo dicta Paulo ea signa mendacij, quod
ad mendacium pertrahent credituros; quae tamen admiranda Satanæ uirtute per-
ficienda fore idem contra eos, qui putant non posse nisi diuinitus fieri, sic ostendit.
Virtutem inquit, Diaboli nescientes, maxime quando tantam, quantam nun-

Greg. 32.

Mor. 2.

3 quam antea habuit, accipiet potestatem. Non enim quando de caelo ignis cecidit,
& tantam familiam cum tantis gregibus pecorum sancti Iob uno impetu absum-
psit, & turbo irruens, & domum deiiciens, filios eius occidit, phantasmata fuerunt;
quae tamen fuerunt opera Satanæ, cui Deus dederat hanc potestatem. His nihilo-
minus falsis ciuitatis custodibus & murorum, quia parere renuet sponsa Christi
Ecclesia, & ipsis dicentibus, Ecce hic est Christus, credere, aut falsam doctrinam
admirando, se illis prostituere, multa ab ipsis feret uerba, multa accipiet uulne-
ra: Et ad haec omnia, quia suas adhuc retinens diuitias, his ornata inter procos
suum quæret sponsum, uelut palliolata meretricula, quod antea timebat, post gre-
ges sodalium sponsi sui, moechos uidebitur expetere: nec tamen ulla ratione in-
duci poterit, ut eos admittat: sed caesa potius ad necem, suum amittet pallium, &
uniuersum mundum. Atque hoc uidetur fore iudicium, quod a domo sua, hoc
est, ab ordine Clericorum & ministrorum suorum, apud Ezechielem decernit Iu-
dex: & cuius tempus appetere admonet Petrus Apostolus. Illud inquam iu-
diciū, cuius causam & breuem summam de Christiano clero tropologicos in-
terprete Hiero. pronunciat Malachias propheta in hanc sententiam. *Labia sacer-*

2. Thes. 2.

Aug. ciuit.

li. 20.

4 *dotis custodiunt scientiam: & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum
est. Vos autem recessistis de uia: & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pa-
ctum Leui, dicit Dominus exercituum. Propter quod & ego dedi uos contemptibiles, & hu-
miles*

Ezech. 9.

Pet. 4.

Malach. 2.

Apoc. 1. miles omnibus populis: sicut non seruasisti vias meas, & accepisti faciem in lege. Hoc ipsum etiam adumbrare videtur in Apocalypsi Angelus illi, qui iubet Ioanni foras eicere atrium, quod est intra templum, idque metiri uetat, propterea quod, datum sit gentibus conculcandum; cum enim in prius Tabernaculum, quod imago fuit eius Atrij, quod intra templum esse dicitur in Apocalypsi, solis sacerdotibus olim intrare liceret, ut docet Paulus in Epistola ad Hebræos scripta, hoc ipsum Atrium sacerdotalem ordinem, & clerum significare videtur. Actunc quidem, ut olim tradita Niniue Babylonis, & direpta, apparuit eius urbis nuditas: sic extremis illis temporibus, quum permittet Dominus vastari Ecclesiam suam ab illis pseudochristis, & eius bona omnia diripi: prælati, qui antea holoseris, auro & gemmis ornati incedebant, nudi sibi, & spectatoribus præ inopia rerum omnium uidebuntur: quum sublato cultu Regio, & splendore aulico, rudibus pannis, & uili habitu uti cogentur, quemadmodum etiam eodem Apocalypsis loco Elias, & Enoch duo illi testes, qui in ea reuelatione prædicatorum illius temporis personam gerunt, amicti saccis diebus mille ducentis sexaginta prophetatur hoc est prædicaturi, prædicuntur. aut etiam eo inopiæ, & contemptus tum rediguntur, quo prorsus redigendos fore hic locus satis indicat, ut suis uestibus non satis operiri possint: eoque sint statu, quo tum olim fuerunt res Ecclesiæ, quum Paulus de se, suisque sodalibus hæc diceret. *Vsque in hanc horam, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cadimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Tanquam purgamenta mundi facti sumus omnium peripsa usque adhuc.* Hoc tantum dissimili statu, quod primi illi Apostoli nullo suo merito, postremi uero magna sua culpa in tantas inciderint calamitates. Quæ causa tam pudendæ nuditatis, quia neminem latebit, eosdem uelut mulierem nudam detestis pudendis, coram omnibus maiori ludibrio haberi faciet, quali etiã contumelia se affecturum fore Niniuem, per Prophetam suum Nahum sic comminatur Deus, *Ecce, ego ad te, dicit dominus exercituum, reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & ignominiam tuam.* O terque quaterque beatos illos Episcopos & sacerdotes, quos tunc, quum uenerit Dominus sicut fur in nocte, quemadmodum se uenturum fore, hoc loco & in Apocalypsi admonet, uigilantes, & sua diligenter seruantes uestimenta, ac indutos inueniet. Nempe, sobrios, sacræ lectioni intentos, sui gregis seriam curam agentes, & Christo, ac ueste candida, quam in Baptismo acceperint coopertos, et ornatos. *Ecce uenio, inquit, sicut fur, beatus qui uigilat, & custodit uestimenta sua, ne nudus ambulet: & uideant turpitudinem eius.* Et Paulus inquit. *Dies Domini sicut fur in nocte, ita ueniet.*

1. Thef. 5. Et quidem certe nostra tempora futuris illis temporibus, iã præcludere, illa non leuis mihi uidetur esse coniectura, quod uideam nostræ tempestatis hæreticos auaritia, luxu, et ignorantia cleri offensos, in possessiones, et iura ecclesiæ magno studio inuadere, et sacerdotes habere ludibrio. Quæ capitalia crimina quia nos purgare, aut excusare non posse uidetur, quum hæc faciunt, gratissimum se Deo obsequium et cultum exhibere arbitrantur. Atque utinam intra hos limites impii homines se continerent, et non uelut immanes feræ effractis caueis, in sacramenta ecclesiæ, et cærimonias, ac uniuersum Dei cultum nobis ab Apostolis, et patri-

tan-

1 tanta impietatem suam multis tum plebeis, tum etiam Principibus, & primariis uiris (quas stellas draconis cauda de caelo in terram deturbandas præuidit Ioannes) falsa obiecta pietatis imagine delusis maxime probent, & persuadeant: quid aliud ex his præludiis, quam lugubria omnia, & infœlicia expectemus? Quid aliud, quam ingēs illud schisma, uerbera, uulnera, cades piorum, & pallij (hoc est) bonorum omnium amissionem? Rideant me sane, & exhibeant tanquam temerarium coniectorem, quicumque hæc legunt, nisi iam hoc tempore Luteranorum declamatores, qui soli eius ordinis custodes murorum haberi uolunt, quales suæ Ecclesiæ per Isaiam Dominus pollicetur, Episcopos & uniuersum ordinem Ecclesiasticum apud Reges, & Principes, & omnem populum in inuidiam uocant: & multa habita ratione consilij, & pietatis superiorum Regum, & piorum principum, sacerdotum dumtaxat auaritiam, ignorantiam, & insolentiam, ac diuitiarum abusum in publicis concionibus, & in priuatis congressibus, æditis etiã multis hac de re libris, traducentes, Reges, primarios uiros, & omnē pop. in ord. Eccl. concitare nituntur, ut opes, quas olim pii Principes in usus pauperum, & diuini cultus splendorem sacerdotibus administrandas commiserunt, per vim, & summum nefas ipsi auferant, & diuini cultus ministros in summam inopiam redigant.

Quãobrem ausim affirmare de horum declamatorū sodalitia fore custodes illorū murorum ecclesiæ, qui extremis tpebus, ubi impij reges, ac principes in ecclesiam irruerint, & per eam grassabuntur, eos contra episcopos, & maxime insignes ecclesiæ uiros, qui tum præerunt, impiorum gladios fugientes, sua canina eloquentia, & Stentoreis clamoribus concitabunt. Id quod maxime dolens sponsa, extrema illa uerba, *custodes murorum*, iuxta distinctionem Hebraicam a superiore oratione distincta, magno cum animi dolore pronuntiat. Fuerunt memoria patrū nostrorum Arriani, Photiniani, Eunomiani, Manichæi, Pelagiani, & pleriq; alij heretici, a quibus ecclesia uehementer agitata fuit, & mirandum in modum oppressa. Verum enim uero, quia nullis unquam antea ordo Ecclesiasticus iustam mater dedit sui calumniandi causam, nullis tam amplam præbuit in se inuehendi materiam, nec quod illi suę impietati prætexere possent, tam probabile tuendę pietatis susceptum patrocinij, illi cōs cū suis impiis placitis iam olim explosi sūt.

At qui nuper extiterunt Antichristi præambulones, usque ad extremam ecclesiæ repurgationem, & inuouationem duraturos meus præfagit animus, dum sublatis a clero deprauatis moribus (quos nunc isti male feriati declamatores magno populi plausu acerrime insectantur) & restituta pristina patrum disciplina, omnis eiusmodi Sycophantis sublata fuerit calumniandi causa, omnisque, quam suę impietati prætexunt, imago pietatis. Quam diu enim primaria morbi causa manet, tandiu morbum manere necessum est. Illud uero toto hoc progressu obseruandum est, quam sancte, sapienterque in suis persecutionibus illud sponsi sui consilium tenebit, & sequetur ecclesia, *Si te ignoras, o pleberrima inter mulieres, abi post uestigia illius gregis &c.* Denique tristis etiam illa, quæ huius cladis ecclesiæ in Sinagoga præcessit imago, diligenter nobis inspicienda est, ut alienis periculis admoniti, tempestiue sapiamus, ac resipiscamus. Ea uero fuit, Excidium Ierosolymitanū, et totius Iudææ, ac Templi direptio, & populi Iudæici captiuitas sub Nabuchodonosor Chaldæorum rege, quæ omnia fufissime narratur quarto libro Regum, & apud Ieremiam, Isaiam, Ezechielem, & Iosephum: eius autem historię summa capita hoc loco attingere, quantum attinet ad præsens institutum

fatis

Colof. 3. fati fuerit: Ac primum quidem utriusque cladis eadem uidentur esse causa, una dempta Idololatria, quæ nunquam in Ecclesia inuenietur. Tametsi Auaritia, quæ illi affinis est, & (vt Paulus ait) idolorum seruitus, nimis iam in ea inualuerit, ut olim in Synagoga. Quantum autem ad reliqua attinet, prodigiosum luxum, pietatis, & sacerdotalis functionis contemptum, & sacrarum literarum ignorantiam (quæ omnia mala ordinem Ecclesiasticum iam pridem occupare, superius ostendimus) Ierosolymitanæ illius cladis causas fore prædixit Isaias in hunc modum.

Isa. 5. *Ve qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum usque ad uesperam, ut uino estuatis: Cithara, & Lyra, & Tympanum, & Tibia, & uinum in conuiuuis uestris: & opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit.* Isaiæ succinit Amos, & alii prophetæ. Dicitur etiam ab Isaiâ Synagoga sua ignorantia uitii ad dormire. *Miscuit, inquit Isaias, uobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos uestros, prophetas, & Principes uestros, qui uident uisiones, operiet.* Habuit insuper illa principes omnino impios, & deploratos, qui dicerent (ut refert Isaias) *Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur.* Erunt etiam omnino impii illi principes, qui bene monentem Ieremiam in lacum ubi periret, nec amplius a populo audiretur, coniecerunt. Sed uigilabat Sedeciæ Regis male sibi conscii cor, quum sæpe consuleret Ieremiam, & consilium Dei ab eo sciscitaretur. Vigilabant etiam bellatorum corda, quos uaticinium Ieremiæ territabat & nihilominus omnes illi dormiebant: nec Deo per prophetam suum admonenti, & roganti, ut resipiscerent, parebant. At uerò quam blandè, quam instantè Deus Synagogam rogauerit, ut Christus Ecclesiam rogat hoc loco, Ieremias testis est locuples, in hæc uerba. *Vulgo dicitur: si dimiserit uir uxorem suam, & recedens ab eo duxerit uirum alterum, nunquid reuertetur ad eam ultra? Nunquid non polluta erit, & contaminata mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me dicit Dominus.* Et paulo post. *Ergo, inquit, saltem amodo uoca me, pater mi, dux uirginitatis meæ tu es.* Et rursum. *Reuertere, inquit, ad me auersatrix Israel, & non auertam faciem meam a uobis, quia sanctus sum.* Et alibi, *Conuertimini, inquit, filii auertentes, quia ego uir uester.*

Et quia omnino recusat Synagoga reuerti ad Deū uirum suum, & illi aperire, quemadmodum hoc loco sponso suo Christo aperire pigritatur ecclesia: tunc audit adultera illa: *Tu reliquisti me, retrorsum abiisti, extendam manum meam super te, interficiam te. Laboraui rogans.* Fessus itaque rogando Deus undecimo anno Sedeciæ Regis per effossum murum immisit manum suam, exercitum Chaldæorum in Ierusalem, & percussit Synagogam. Tunc consternatus surrexit Sedecias cum suis principibus, & familiaribus, vt uerisimile est, uolens domino aperire, & eius opem nequicquam implorans. Vt enim narrat Ieremias, Quum uidissent Rex, & omnes uiri bellatores Chaldæos urbe potiri, & eorum Principes in porta media federe iam factos urbis dominos, & murorum custodes: egressi sunt de nocte urbem per portam, quæ erat inter duos muros; qui cum non potuerint latere Chaldæos murorum custodes; ab hostibus capti sunt in campo solitudinis Ierichuntinæ, & iubente Nabuchodonosor interfecti, Sedecia exoculato, & in triumphum seruato cum aliis, quos ille abduxit captiuos in Babylonem unâ cum uasis templi, quæ remanserant ex superiore præda, quam iam ante abstulerat ille de templo, quum Regem Ioachinum captiuum ab-

duxisset, in eius locum sussepto Sedecia. Actunc custodes, qui (ut in Hebræo est) circuibant in ciuitate, nempe, qui in urbe grassabantur de more uictorū, Synagogam in urbe percusserunt, vulnerauerunt, & pallium diuinam opem imploranti abstulerunt, compilato, & diruto templo. Idem Sedeciam, & Principes extra urbem caperunt ad monentibus socijs, qui muros noctu conscenderant, ibique excubabant. Propter quam insignem cladem, proidentibus custodibus Regem cum socijs, acceptam, nonnulli uerba illa iuxta distinctionem Hebraicam, ceu per exclamationem a Synagoga dicta, interpretantur, *custodes murorum.* Ac si dicat, heu nimium uigiles, & crudeles custodes murorum, qui Regem meum, & Regiam progeniem cum tota nobilitate prodiderunt. Sic enim distingunt Hebræi hæc duo uerba interposito accentu Zaqueph caton. Et totum locum sic legunt. Inuenerunt me, tulerunt me custodes circumeuntes in ciuitate, percusserunt me, uulnerauerunt me, tulerunt pallium meum desuper me, Custodes murorum. Theodoretus hoc refert ad prima Ecclesiæ tempora. Inquit enim, custodes murorum a sponsa uocari puto custodes ciuitatum, concionatores, Principes, & tyrannos, qui olim sponsam Dei oppugnabant; & martyres insignes uictores cædebant & uulnerabant; corpusque eorum ab animabus uelut theristrorum auferebant. Alludunt itaque mala Ecclesiæ malis Synagogæ. Sed hoc mitius agendum fore cum Ecclesia, prædicere uidetur Angelus in Apocalypsi, quod non totum templum, ut uetus illud, sed prius tantum tabernaculum, nimirum atrium interius, gentibus (hoc est impijs de more impiarum gentium uiuentibus) dandum fore dicitur. Posterius itaque tabernaculum, quod sanctum sanctorum dicebatur (hoc est selectissimi quique sacerdotes; & sanctissima illa Ecclesiæ pars, cuius imaginem ea pars templi gerit, quæque in Apocalypsi sub imagine admirandæ illius mulieris, quæ Ioanni in desertum rapi uir, a draconis iniuria liberanda) impiorum libidini non permittetur.

4 *Adiuero uos filia Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut renuntietis ei, quia amore langueo.*

Tota superior Perioche stylo exegetico conscripta est; introducta enim fuit sponsa coram feminis Ierosolymitanis exponens, ut icta a sponso per muri hiatus, territa & perturbata e cubili, quamuis delibuta unguentis & perfusa, surrexit; & sublato pessulo ostium aperuerit, illum ad se admittere sperans, & uehementer desiderans: sua tamen falsa spe, ubi deprehendit sponsum abiisse, recordatio blandiloquentiæ illius, ut eam affligerit, ac discutiauerit, utque inde ingenti dilecti sui inueniendi desiderio & amore correpta, & uelut amoris facibus agitata, in tempesta nocte per urbem illum quæserit, & uocauerit, nec tamē inuenerit, aut responsum ab eo tulerit: quin a custodibus urbis grauerit cæsa sit, & expoliata. Iam ergo totam narrationem hac amatoria concludit adiuuratione. *Adiuero uos filia Ierusalem etc.* Aut (quod ex Schemate interrogationis, & subiectionis patheticum magis est, iuxta Hebræum) *Adiuero uos filia Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, quid renuntiabitis illi? Quod infirma amore ego.* Quæ figura dictionis ad attentionem & commiserationem audientium excitandam ualet plurimum. quasi dicat: o femina Ierosolymitanæ, audistis hæcenus, & ipsæ quæ me contemplantini, uidetis grauisissima, in quæ dilectum meum perquirendo, inciderim pericula; & in quantis ma-

lis verfer misera. Homines estis, nihil humani a vobis alienum puto. Si qua igitur
 mei impotenter amanti vos tangit commiseratio, per ego vestram fidem vos obre-
 stor, si forte fortuna contigerit vos dilectum meum inuenire, poteritis ne vos con-
 tinere, quin ipsi bona fide renuntietis, quod in me manifeste nunc deprehenditis:
 nimirum, me impotenter amare, meque eius amore perire; vt co nuntio accepto meã il-
 leuicem miseratus, statim ad me properet; meque ipse qui solus potest, seruet? Sub
 hoc igitur, schemate allegoricòs describitur Ecclesia, suam apud Iudeos extre-
 mis temporibus (vt olim Ieremias synagogæ) deplorans cladem: & vbi a perfe-
 quitione Antichristi mystici respirauerit, Euangelium per vniuersum orbem præ-
 dicans, vt Ezechiel prædicauit Iudæis post excidium Ierosolymitanum quiet è agè
 tibus: quod ipsum Christus futurum prædixit hoc oraculo: & prædicabitur in-
 quit, Euangelium Regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus, &
 tunc veniet cõsummatio. Item & ille Angelus in Apocalipsi, qui post quam sextus
 Angelus tuba insonuisset (qui est sextus Ecclesiæ status, quo præcurfor ille Anti-
 christi in Ecclesiam furens debacchabitur) inducitur iure iurando affirmans post
 quam septimus Angelus tuba perfonuerit, non amplius fore tempus: sed illis die-
 bus consummandum fore Dei mysterium: & hoc ipsum confirmare videtur,
 quod eodem libro postquam sæuitum esset in sanctos a bestia, testatur Ioannes se
 vidisse Angelum volantem per medium cælum, habentem Euangelium ater-
 num, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tur-
 bam, & linguam, & populum, dicentem magna voce, *Time Domini, & date illi hono-
 rem, quia venit hora iudicij eius: & adorare eum, qui fecit cælum & terram, mare & fon-
 tes aquarum.* Et idem Ioannes deinde subiungit ea quæ de duobus Angelis audiuit:
 vt per quatuor Angelos significare videatur, absoluentem tunc fore Euangelij
 prædicationem per vniuersum orbem. Quibus locis conformari etiam videntur præ-
 dictiones recentium prophetarum, quos supra memorauimus. Hi enim omnes
 magno consensu prædixerunt post deletam Romam, & grauissime afflictum cle-
 rum a Pseudopontifice Antichristi præcurfore, eo defuncto, & cum tota sua
 factione deleta, reddendam fore pacem Ecclesiæ, ac tunc demum creandum san-
 ctissimum quendam pontificem, qui propter admirandam morum, & vitæ integri-
 tatem ac puritatem Angelicus dicendus sit. Atque hunc reuocaturum fore Ec-
 clesiasticam disciplinam, & vniuersam viuendi rationem ab Apostolis olim & viris
 apostolicis institutam: nec quicquam clericis præter alimenta, & quibus tegantur
 permitturum: atque omni cura & administratione rerum temporalium clero in-
 terdicturum, Euangelium Christi per orbem Ierosolymam vsque peragrandò san-
 ctæ, & sine sordibus vllis prædicaturum in hoc ipsum delectis duodecim socijs,
 quorum opera longe lateque disseminando verbum Dei vniuersum orbem Christo
 subijcere aggredientur: cui tres continenter alius post alium succedentes Pon-
 tifices pari sanctitate & integritate, pari etiam felicitate Apostolico munere de-
 fungentes, præclara eiusdem incepta antequam Antechristus adueniat, perficient.
 Horum porro prædicatio erit, qualis fuit Pauli prædicatio in hæc sententiam. *Ho-
 die si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, sicut in exacerbatione, secundum
 diem tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt & uiderunt opera
 mea. Quadraginta annis, & quæ sequuntur eo Epistolæ ad Hebræos scripta loco.*
 Quibus omnibus addituri sunt iusiurandum; quo interposito affirmantes instare
 finem illius diei, cuius in psalmis meminit Dauid, propensiores reddant auditores
 ad

Mat. 24.

Apo. 10.

Heb. 3.

ad fidem Christi, & requiem capeffendam. Id uero mysterium prodidisse videtur
 Ioannes eo oraculo, & Angelus, inquit, quem vidistis supra mare, & super ter-
 ram (nempe Angelicus ille ordo prædicatorum, qui tum per insulas & continen-
 tem Euangelium prædicabant) *leuauit manum suam ad cælum: & iurauit per viuente-
 tem in secula seculorum, qui creauit cælum, & quæ in eo sunt, & terram, & quæ in ea sunt,
 & mare & quæ in eo sunt; quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi An-
 geli consummabitur mysterium Dei, sicut Euangelizauit seruis suis prophetis.* Adde in
 super ingentium malorum, quæ ipsi in gratiam Christi proxime passi fuerint, hi-
 storiam, exemplis sane ad idem pesuadendum conuenientissimis plenum. Quod
 idem Petrus & Paulus apostolorum Principes olim factitarunt: cuius prædicatio-
 nis summa hæc esse videtur. Adiuuro vos filiæ Ierusalem, si inueneritis dilectum
 meum, quid renuntiabitis illi? quod amore infirma ego. Ad iurare namque audi-
 tores, ut si Christum inueniant, charitatem ipsi renuntient, qua ab ecclesia impo-
 tenter diligitur; nihil aliud esse uidetur, quam eosdem obtestari, ut si interim dū
 viuunt, Christum obuium habeant, & ab eodem vocentur, ne ipsum prætereant,
 neue obstinato animo vocantem audire contempnant: quin ut ad se venientem
 libenter audiant. Atque apud illum de eximia ecclesiæ charitate cogitando, ipsi
 quoque eiusdem ecclesiæ exemplo in Christum similiter afficiantur. *τὸ πρῶτον*
ἀγῶν ἵνα legunt Græci. Vulnerata amore ego. In quem locum Pfellus, per chari-
 tatem inquit, patrem intelligit principio carentem; per iaculum, uere electum ser-
 monem & sponsum: hunc enim ille mittere consuevit ad eos, qui seruantur. De-
 niq; adiurantur hoc loco filiæ Hierusalem dumtaxat, & sub earum appellatione
 Iudæi, tū propter dramatis decorum, quod Hierosolymis agi fingitur, tum quod
 cum non omnes gentes, quibus tunc prædicabitur Euangelium, breuiter comme-
 morari possint, sub Iudææ gentis appellatione, in cuius gratiam maxime hoc ne-
 gotium suscipietur, synecdochicos cæteræ nationes conuenientissime significen-
 tur. Aut etiam fortassis propterea quod, tanta rerum mutatione commotos Iu-
 dæos, & ad prædicationem Euangelij attentos, quam tum videbit ecclesia, obla-
 tam occasi nem cupide accipiens, eius gentis conuersionem maxime vrgebit, &
 Iudæarum rerum maxime fataget, memor illius oraculi olim per Oseam in Syna-
 gogam æditi: *Dies multos expectabis me. Non eris viro, neque fornicaberis: sed ego ex-
 pectabo te. Quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, & sine Principe, & sine sacri-
 ficio, & sine altari, & sine Ephod, & sine templo: Et post hæc reuertentur filij Israel, &
 querent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad
 bonum eius in nouissimo dierum.* Memor etiam oraculi, quo Christus prædixit post
 prædicatum per uniuersum orbem Euangelium, breui futuram omnium consum-
 mationem; qua instante, nempe in nouissimo dierum, conuertendos fore Iudæos:
 & Dauid Regem suum, nempe Christum, genus a Dauide rege Iudæorum ducen-
 tem, quæsituros prædixit Oseas. Hanc coniecturam, ea quæ proxime sequuntur,
 omnino uidentur confirmare.

*Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qua-
 lis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?*

Adiuratæ, & tactæ religione forminx Ierosolymitanæ, ob idque vehementer
 admirantes, tantam formosissimæ puellæ in perquirendo dilecto suo constan-
 tiam,

clesia Christus: quippe qui propterea in tenebris, hoc est inter reliquos homines (cum omnes ex se tenebrofi sint) instar solis lucet; omnemque ab eorum tenebrosis mentibus fugat ignorantiam, atque omne peccatum. Candidus etiam est, & purus; quippe qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Reliqui namque omnes peccauerunt (ut testatur Paulus) & egent gloria Dei: iustificati gratis, per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium in sanguine suo, unde etiam rubicundus est. Totus scilicet nostri amore ardés, susceptis in se peccatis nostris Decebat enim eum inquit Theodoretus, qui peccata nostra suscepisset; quæ quidê rubra erant sicut purpura & coccum; rubrum & fieri, & dici: Totus insuper in gratiam nostram sanguine suo copiosissime fuso, cruentatus in cruce, quam etiam eodem sanguine perfusam pro vexillo ipse sublatam in medio innumerabilium militum suorum uexillanus tenet, & in hoc ostendit, ut eius milites deposito omni peccatorum pondere (ut hor tatur Paulus) *Per patientiam currant ad certamen ipsis propositum, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta: atque in dextera sedis Dei sedet, optimi nimirum vexillarij defunctus officio; cuius partes sunt, nullis territur tormentis bellicis, aut in se vnum directis iaculis, semel erectum signum, & in sublime tensum fortiter retinendo, suis salutem, aduersarijs uero extremum exitium comparare. Id quod Euangelicus ille senex nostro Salomoni succinens, Mariæ ipsius Matriheroidum fortissimæ de nostro vexillario & duce adhuc puello, in hæc verba prænucliauit.*

Ecce postus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel; & in signum, cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Vbi manifestam agnoscimus metonymiam signi pro signifero & vexillario. Quasi dicat. Hic causa erit, ut multi de populo Iruclitico cadât, ac multi pereant: multi item ut surgant, & seruentur. Breuiter vexillarius erit, & dux, cui multi aduersabuntur. Quin & ad te o sceminarum fortissima, iustus dolor peruenturus est ex ea re, & instar gladij tuum animum transfixurus. Atque ita fiet, ut multorum diuersa studia, & quæ in cordibus suis de ipso uersauerint, manifesta fiant consilia: dum alij fidem ei habebunt, alij eundem oppugnabunt, Quod mysterium perpetuo meditandum nobis & reputandum proponens Paulus. Recogitate, inquit, eum qui talem a peccatoribus aduersus semetipsum sustinuit contradictionem: ut non de fatigemini, animis uestris deficientibus. Rubicundus præterea est noster Dux & vexillanus propter ingentem stragem, quam in die passionis suæ addidit de Dæmone, mundo, carne, & morte, potentissimis hostibus; & propter eam item, quam in Iudicij, & extremæ ultionis die, de reliquis hostibus suis est editurus, spectantibus Angelis, a quibus victor rediens in hunc modum excipitur.

Quis est iste qui ascendit de Edom, tintis vestibus de Bosra? Iste formosus est in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. Quare ergo rubrum est indumentum tuum? & vestimentatua sicut calcantium intorculari? Quibus ipse hæc respondit. Torcular calcavi solas; & de gentibus non est vir mecum. Calcavi eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea: & omnia indumenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo, & annus retributionis meæ venit. Et eundem sic cruentatum se vidisse testatur Ioannes. Et vidi, inquit, celum apertum. Et ecce equus albus, & qui sedebat supra eum vocabatur fidelis, & verax. Et cum i-

stitia

stitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis: & in capite eius diadema multa. Habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocabatur nomen eius, verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in celo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo & mundo: Et de ore eius procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes. Et ipse reget eas in virga ferrea: Et ipse calcet torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis, & habet in vestimento, & in scemore suo scriptum, Rex Regum: & Dominus Dominantium. Merito igitur electus ex millibus; quippe qui omnium hominum sit longe perfectissimus: quique ideo solus dignus inuentus sit, qui aperiat librum arcanorum diuinorum, & septem signacula eius. Dicitur (inquit Thomas monachus cisterciensis, in hunc locum) dilectus electus ex millibus, sed electus etiam ex denarijs & centenarijs. Ex millibus, id est ex omnibus perfectis. Isti enim tres numeri triplicem designât in ecclesia perfectionem. In denario perfectio virtutis, in centenario uirginitatis, in Millenario intelligentiæ ueritatis. In denario est perfectio virtutis: Quia ex binario & quinario multiplicatur; quæ sunt septem virtutes. Hęc est prima perfectio. Quia denarius primus limes est in numeris. In centenario est perfectio uirginitatis: Quia transit a laua in dexteram numerando omnes iuncturas & summitates in superficie sinistra manus per quinaros, & sic ultimus quinarus computabitur in dextera. Hic enim uirginitas lauam, id est, mundi solitudinem fugiens, dextram, id est, Angelorum uitam appetit. Hic enim numerus multiplicatur ex denario, quia inanis est uirginitas si non sit fundata uirtutibus. In millenario est perfectio intelligentiæ ueritatis. Hic multiplicatur ex denario & centenario, quia uirtutum fortitudo & mûditia castitatis ad intelligendam ueritatem supernorum necessaria est. Et eodem loco post multa, sigilla inquit, in Apocalypsi septenario numero cõtinentur, qui est uirgo numerus, quia intra primum litem solus est, qui nec gignit, nec gignitur, Nec alium multiplicat, nec ab alio multiplicatur: designans quod solus Christus uirgo, & de uirgine natus dignus fuit ea aperire. Item senarium qui primus est perfectus, unitate superat, & ideo electus fuit ex omnibus illis millibus signatis qui in Apocalypsi numerantur, ut dignus esset aperire signacula &c.

Caput eius aurum optimum: Omnia eius sicut elata palmarum, nigra quasi coruus.

Iam nunc descendit sponsa ad speciales sponsi laudes. Ac primum laudat ipsam a capitis pulchritudine, quod caput eius sit aurum optimum, hoc est diuinum atque pulcherrimum. Veteres enim quæ pulcherrima dicere uolebant, aurea appellabant; quo etiam tropo Gregorius illud quod paulo inferius subiungitur, Manus illius aurea, dictum esse interpretatur, Aurea inquit, manus esse dicuntur, quia quicquid exterius inter homines Christus operabatur, interius diuinitatis pulchritudine disponebatur. Eodem etiam tropo ethnicis Venus aurea dicta est. Et Cicero Augustum, partum aureum appellauit. Ecclesia quoque caput Christi aurum optimum vocat, innuere uolens ipsius immensam pulchritudinem & diuinitatem, quæ in scripturis per aurum symbolice significat: caput enim Christi (ut ait Paulus) Deus est. Possis etiam ex Hebrao uertere, caput eius

Y 3 Diadema

ti, duplex hic esse uidetur comparatio, iuxta duas partes, quas gena continet; nempe superiorem, quæ ab oculorum cilijs vsque ad mandibulas descendit, ubi crescunt pili in uiris; & ipsas mandibulas: Et in priore quidem comparatione genas sponsi conferri cum areola aromaticis herbis consita, in posteriore uero, cum pyxidibus officinæ ceplariarum. In Hebr. n. sic legimus *לְחִין בְּקַרְוֹת הַשֵּׁם נִקְרָאִים*

Hoc est Genæ eius areola aromatis, turres unguentariorum: cum enim non areolas, sed areolam dicat in singulari, inuere uidetur, ambas genas unius areolæ, herba aliqua, consistat, similitudinem & speciem referre. Hac autem similitudo belle congruere uidetur cum utraque mandibula iuuenis pulchre barbati. Nam cum prima lanugo in adolescente sic uestiat, & continenti ordine contegat utramque mandibulam, sicut recens nata germina insignis alicuius herbarum aromaticarum, ut puta Nardi (Nam & hoc in nota adiecta significat) areolam unam, appositissima comparatione significat sponsa, sponsum barbam gestare pulcherrimam, & suauissime olentem.

Nec minus accommodata comparatione significat, superiores genarum eiusdem partes, quæ latinis malæ dicuntur, quod malis similes sint, & in specie malorum promineant in facie; eas inquam, partes similes esse turribus, hoc est duabus pyxidibus unguentariorum, quæ preciosa intra se continet unguenta, exterius uero minio purpurissoue pictæ pulchre rubent. Prophetæ nimirum, in quibus ueluti in facie sua Christus futura ostendere anteuertit. Intus quidem sancti Spiritus donis ceu pyxides unguentariorum optimis unguentis plenti, optimeque olentes: foris uero pudibundi cum sint, cum ingenuo pudore suffusi quasi pyxides minio, aut purpurisso pictæ rubent.

Et in eiusdem generis comparatione persistens confert deinde sponsa sponsi labia lilijs aut Rosis potius (nam & Rosas *רושאים* Significare aiunt) ex quibus Myrrha prima destillet. Hoc est unguentum preciosissimum. Optime enim congruit comparatio labiorum cum Rosis suaue rubentibus in medio areolæ aromaticæ. Ut uideantur labia sponsi rubentia in medio barba uelut Rosæ geminæ in medio virentis areolæ molliter eminere, & circumstantem areolam pulchre distinguere, suauissimoque unguento ex se disfluente perfundere, ac uelut irrigare, & pinguiorem cognato humore reddere, quo imbutæ plantæ aromaticæ feliciter proueniant. Quorum omnium ille uidetur sensus mysticus.

Ut per superiores genas partes sponsi, quemadmodum in facie sponsæ docuimus, prophetas intelligamus; per barbam uero multitudinem auditorum ex ore prædicantium Euangelistarum, & doctorum, qui Christi mandibulæ sunt, ut commansum cibum sacræ Scripturæ in uentriculum, nempe in mentem ecclesiæ inijciant, pendentium, & mira concordia & equabilitate dispositorum, instar herbarum aromaticarum ordine consistarum, & in areolam dispositarum: qui etiam ab Euangelij præconibus rosæ & charitate rubente Christi ore, disfluente doctrina Euangelica odoratissime instar unguenti ex Myrrha prima, aliisque preciosis aromatibus confecti, perfunduntur, & feliciter proueniunt, eaque doctrina imbuti sic crescunt, ut procedente tempore, & ipsi similia sudent unguenta, & odoratissima Christianæ doctrinæ, & uitæ dogmata, atque exempla.

Pal. 44.

Quæ gratia est, & suauitas illius eloquætiæ, quæ Dauid labij huius sponsi diffusam esse canebat in hunc modum, *Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit*

20

1 *Deus in æternum.* Et unguentum illud, quod ex capite Aaron, nempe Christo, in eiusdem barbam descendisse; & in hoc defluere idem propheta canebat; ut consensum & concordiam fratrum unà habitantium uniuerso orbi optime olere faciat; absumpto nimirum, a conuenientibus & contubernalibus sanctis omni su peruacaneo, & putredini obnoxio carnalis uitæ humore, & omni carnalis uitæ sensu in ipsis mortificato. Ut iam post hac quæcumque uera sunt, quæcumque pudica, sancta, iusta, amari digna, & ad bonam famam ac uirtutes & disciplinam laudem pertinentia, ea dum taxat cogitent. Quæ omnia audiunt, & discunt à roseo illo, & miram charitatem spirante Christi ore, Paulo Apostolo, reliquisque illius studiosis doctoribus, & prædicatoribus. Nec quæquam mouere debet, quod cum idem sit sponsi & sponsæ os, ex ore sponsæ dicta sint prodire uerba instar mellis & lactis suauissima; & ex ore sponsi dicantur hoc loco prodire uerba amara Myrrhæ, quæ ualde amara est: ut uideatur ex eodem fonte manare dulcis aqua & amara, contra naturæ bene institutæ rationem; unde sumpto argumento Iacobus acriter reprehendit eos, qui eodem ore Deum benedicunt, & hominibus qui ad imaginem & similitudinem Dei facti sunt, male precantur. Nam doctrinam Euangelicam, quæ ex uno Christi & ecclesiæ ore procedit, alijs quidem dulcem instar mellis, alijs amarum instar Myrrhæ uideri, nihil uetat. Non quod in ea insint contraria, qualia in sermone improborum inesse damnat Iacobus: sed in ipsis auditoribus contrario modo affectis. Qui enim repurgato, & sano, ac Dei gratia ad Spiritus sancti temperamentum redacto sunt gustatu, his mel merum, & lac sapit ipsum Euangelium. Qui autem ægri sunt, & uelut fuliginoso recremento ex corde febre & igni concupiscentiæ accenso ascendente animæ suæ palatum obsessum habent, idem ipsum Euangelium amarum ceu Myrrham, iudicant: quibus scilicet Deus huius seculi palatum perdidit: & (quemadmodum Paulus inquit,) mentes excæcauit, ut non effulgeat eis Euangelium gloriæ Christi.

2 Quam etiam diuersitatem uidemus in bene habentibus, & febricitantibus. Nam quod illis bene sapit uinum, his uidetur amarum. Et quemadmodum eadem rosa alijs bene olet, alijs male; sic etiam inquit Paulus, *alijs sumus odor uitæ in uitam; alijs odor mortis in mortem.*

3 Atque etiam inde factum est, ut quem sermonem uelut durum, Iudæi male fani in suam perniciem respiciunt, Petrus bene sanus uerba uitæ æternæ esse iudicaret. Recte uero seruato personarum decore, sponsæ tributa est sermonis dulcedo, sponso amaritudo.

4 Possis denique per labia sponsi myrrham stillantia, doctrinam Euangelicam interpretari suauissime olentem, ceu unguentum preciosissimum, quod signum est oris & uiscerum incorruptorum. Seruat etiam sermo Christi auditorum animos a corruptione. Ut myrrha optima humana corpora a putrefactione. Veritas denique ut plurimum amara est auditoribus.

5 Porro quæ hæc ænus de hoc loco diximus nihil cum uulgata æditione, quam semper intemeratam seruari uolumus, pugnant. Nam barba sponsi, quæ alioqui una & continens areola uideri potest, duarum speciem referat, si in medio eius sita labia consideres instar duorum liliorum eandem in duas determinantia areolas diuersis herbis aromaticis arte pigmentorum consitas.

6 Ut in Hebræo per Synecdochem areolam pro areolas, & aromatis, pro aromatum, ut accepit noster interpret, dictum esse accipiamus. Lilijs autem distil-

Colos. 4.

Psal. 132.

Iacob. 3.

2. Cor. 4.

2. Cor. 2.

Ioan. 6.

distillantibus Myrrham primam intelligimus assimilari labia, ut significetur Episcoporum, Evangelistarum, & doctorum, & varijs languis loquentium sermo purus nihil aliud quam Crucem & mortem Christi olens; quo etiam in superioribus labia sponsæ, quæ eadem sunt sponsi labia, assimilata sunt uittæ coccineæ.

Manus illius tornatiles aureæ, plena hyacinthis; venter eius eburneus, distinctus saphiris.

Per manus sponsi tornatiles, & aureas, communis sententia est perfecta & absolutissima Christi opera significari, quæ ille ex uirtute diuinitatis gessit, & quibus ad cælum capessendum nos prouocauit. Id quod frequentia hyacinthorum lapillorum coloris cerulei (ut multi putant, aut ærei) etiam uolunt designari. Porro hic locus in Hebræo sic habet *וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה אֶת הַמַּנְשֵׁי הָאֵלֶּיךָ* quod ad uerbū sonat, Manus eius orbes auri impleti hyacintho. Ut per orbes auri intelligamus annulos impletos hyacinthis, quos in suis palis inclusos habent, posito singulari, pro plurali. Quod est frequentissimum in sacra Scriptura. Quale est illud, uenit musca, pro uenerunt muscæ. Videntur itaque hoc loco Manus sponsi orbes aurei dici hyacinthis pleni propter frequentiam & multitudinem annulorum aureorum & brachialium, quibus sunt contactæ & ornata, crebrius etiam insertis hyacinthis ipsis annulis, & brachialibus. Ut per manum totum brachium, & extremam manum accipiamus: dicuntur autem in nostra ædificatione manus tornatiles eodem sensu, quo in Hebræo orbes; propterea quod propter eiusmodi orbium, quibus contactæ sunt copiam, torno affabrefactæ uideri possunt, ut orbes ipsi. Mistice uero manus sponsi illa uidentur Christi membra, quæ sexto loco in eius corpore Paulus numerat, & opitulationes uocat, siue ut in Græco est *ἀντιλήψεις*. Subsidia non nulli uertunt, quippe qui hospitalitatem sectantes suscipiunt agrotantes, & amplectuntur, ac necessitatem patientibus subueniunt, & subsidio sunt; præsertim sanctis prædicatoribus, & charitatis Euangelicæ doctoribus: & instar hyacinthorum charitate rubentibus, quos quæ illi sic suscipiunt, & simplici ac sincero, perfectoque animo suis fouent operibus, uelut orbes quidam aurei hyacinthos complecti, & intra se uidentur concludere; taliumque lapillorum fulgenti charitate ornari; atque hunc ornatum suum facere. De horum numero fuisse recte dixeris Caium illum, ad quem tertiam Epistolam scripsit Ioannes Apostolus: & quæ ideo commendat magnifice, quod prædicatores Euangelij eodem instituto, quo Paulus, gratis Euangelium enunciantes (ne quod offendiculum darent Euangelio) suscipere solitus esset, & suis opibus fouere. Hunc sic commendat Apostolus, *Charissime fideliter facies, quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, quos benefacis deducens digne Deo. Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes a gentibus.* Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritatis. Qui enim (ut inquit Christus) receperit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui receperit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Conuenientissime uero simplex, sincerus, & omnibus ad benefaciendum expositus talium animus orbiculari

ri figura significatur, quæ omnium simplicissima est, perfectissima, & maxime capax. proprie etiam *ἀντιλήψεις* apud Paulum, manus sponsi hoc loco esse uidentur. Est enim *ἀντιλήψεις βραχίων* conantem porrecta manu adiutare, quod eorum, qui manus officium in corpore Christi habent, maxime proprium est, & familiare. Sed interim quod ad personæ decorum attinet, aduertendum est, in orientalibus regionibus uiros etiam annulis & brachialibus ornari solitos, quali ornatu Iudam ad Thamar nurum accessisse, arrabo, quem illa a focero petijt, testatur, nempe annulus, armilla, & baculus, quem Iudas manu tenebat. Commendatur deinde uenter sponsi, quod eburneus fit, & saphiris distinctus, aut (ut est in Hebræo) *וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה אֶת הַמַּנְשֵׁי הָאֵלֶּיךָ* hoc est, tectus saphiris. Nempe candidus uelut ebur, & frequentibus saphiris ornatus, ac proinde pulcherrimus. Hanc uero similitudinem sic exprimit Græci interpretes *κοικιὰ αὐτοῦ πυξίδιον ἐλεφάντινον ἐπιλίθουσ σασίρου*. Hoc est, uenter eius pyxidula eburnea in lapide saphiro. Id est, similis pyxidulæ eburneæ saphiris contactæ. Lyranus non animaduertens, hæc per comparationem & similitudinem dicta esse, & offensus (ut puto) loquutionis improprietate, sic ait; distinctus saphiris, id est, ornatus lapidibus preciosis, non immediate super carnem, sed super uestem, quæ operit uentrem. Sicut enim in uestibus circa collum, & manus ad ornatum nobilium nunc ponuntur lapides preciosi: ita etiam tunc temporis circa partes uersus uentrem descendentes. Hæc ille ueluti diuinans ornatum, quem nostro tempore nobilibus, & potentibus sceminis familiarem uidemus, olim uiris etiam in usu fuisse. Sed debuit, & aliquem alium similem ornatum eburneum comminisci, ut omnino se expediret his salebris. Verum his omisissis, quantum attinet ad mysticos sensus, uenter inquit Glo. fragilitatis humanitatis eburneus, pro decore castitatis: quia ab omni peccato immunis, distinctus scilicet non totus eburneus, nec totus saphirinus, Saphirus sublimitatem celestium significat. Distinctus ergo, quia partim humana fragilitas esurie, tentatione, fætigatione, morte; partim diuina celsitudo, miraculis, resurrectione, Ascensione intelligitur. Sunt qui cor Christi significantur purissimum, & eiusdem affectus celestes, ac diuina sapientia uelut punctis aureis collucentes. Saphiri enim (ut docet Plinius) cerulei sunt, & aureis punctis collucentes. Verum quia nuptijs cum honorabiles esse debeant (ut uult Paulus) & thorax immaculatus, locus aliquis in Christi corpore tribuendus uideretur; non inepte fortassis, per uentrem sponsi eburneum, & saphiris contactum, eos intelligamus, qui sancto & puro animo in ecclesia Christi dant operam liberis: & sanctos ac uirgines ceu saphiros, quibus ipsi deinde conteguntur, & ornantur, Christo gignunt liberos; quos sic educant, & cælesti doctrina, ac moribus instituendos curant, ut saphirorum instar stellati cæli speciem præbeant. *Saluabitur enim, inquit Paulus de muliere loquens, per filiorum generationem, si manserint in fide, & dilectione, & sanctitate.* Qui conjugatis hunc locum in ecclesia concedere nolit, libentius fortassis, ipsum Paulo tribuat, & Pauli similibus patribus Euangelicis, qui cum Paulo possunt dicere. *In Christo: Iesu per: Euangelium: ego: uos: genui.*

Crura illius; columnæ marmoreæ, quæ fundatae sunt super bases aureas: species eius ut libani, electus ut cedri.

Per sponsi crura. **Glo.** Intelligit incarnationem, passionem, reliquaque rectissima, & fortissima Christi facta, Dei prædestinatione ante tempora definita; per bases autem, prophetas. Quia talis inquit, apparuit, qualis ab illis prædictus fuit in diuina dispositione legentibus uel ipsam diuinam dispositionem. Nos uero hæc omnia ad membra Christi mystica spectare putantes, singularem Christi, qui lapis fundamentalis Sion est, nempe ecclesiæ puritatem & innocentiam, heroicam fortitudinem, & inuictam malorum tolerantiam in martyribus significari credimus. Quos ideo Christus suas columnas fecerit marmoreas, candidissimas scilicet & firmissimas ad fulciendum templum Dei, quod est ecclesia, & corpus Christi. *Qui uicerit*, inquit ipse, *faciam eum columnam in templo Dei mei.* Quo etiam spectans Paulus firmissimos, & constantissimos christianæ uirtutis professores tanquam præcipuam ecclesiæ partem, ecclesiam & columnam, ac firmamentum ueritatis uocat: Et eosdem hortatur tãquam firmiora corporis Christi membra, infirma sustinere instar columnarum, quæ conignationes, & camere amplissimæ domus fulcire debent, & sustentare. Bases uero aureæ, quibus hæc columnæ impositæ sunt, gemina charitas est, Dei scilicet & proximi. In charitate namque ut radicati sint christiani, & fundati, orat Paulus. Hanc uero columnarum infractum robur esse spiritum sanctum, idem Apostolus docet eodem loco, ut spiritus sancti opera omnia sufferre possit charitas, & omnia sustinere. Subiungit deinde sponsa *Species eius ut Libanus.* Quasi dicat. Quemadmodum Libanus omnium montium iucundissimus est, & aspectu gratissimus, propter innumeras omnis generis herbas, & arbores, quas ex se profert nobilissimas; sic sponsus meus omnium hominum formosissimus est, & aspectu gratissimus, propter sanctorum turbam innumerabilem, qui ex ipso naui, & in eodem radicati ipsum uehementer exornant: & quemadmodum ex Libano copiosæ & saluberrimæ decurrunt aquæ, quæ omnem subiectam planitiem irrigantes, illam reddunt fertillissimam; sic ex teo Christo copiosissimæ & saluberrimæ spiritus sancti gratiæ in omnem dimanantes ecclesiam, ipsam uberrimam, & ueluti paradysum reddunt amenissimum. Est insuper statura sublimis, & qui omnes homines longe antecellit, Christus sponsus meus; perinde atque cedrus reliquas arbores longe longe superminet. Huc enim illud Dauidicum maxime conuenit, *Iustus sicut cedrus, quæ in Libano est, multiplicabitur.* hoc est, in altu succrescet. Solus enim ipse citra mensuram accepit à Deo spiritum: & de plenitudine ipsius inquit Ioannes, nos omnes accepimus. Quin & perinde atque cedrus nulli putredini, aut corruptioni obnoxia est; sic Deus pater Christum sanctum suum non permisit uidere corruptionem, ulla uentari putredine. Eusebius adiectiuum electus, coniungit cum substantiuo, Libanus, in hunc modum: species eius ut Libanus electus, ut cedri: cum enim inquit, ad sensum conspicuus sit mons Libanus, undique frequens & densus excellis cedris, propterea licet uidere in prophetis iuxta differentiam eorum, quæ significantur, & laudari, & uituperari. Vniuersi igitur sponsi pulchritudinem electum Libanum appellauit, ad distinctionem reiiciendi Libani. Corpus enim Christi secundum unumquodque membrum impletur: & multa membra unum corpus sunt, ut ait Paulus.

Guttur ipsius suauissimum, & totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filie Ierusalem.

Iam

Iam instituerat sponsa perorationem huius encomij, quum diceret, species eius ut libani, electus ut cedri: quasi diceret: Quid per singula sponsum meum laudare nitor, qui labor est infiniti operis? Breuiter, & ut semel dicam, formosissimus est, & iucundissimus instar Libani, & statura sublimis instar cedri. Nunc uero commendans eundem a gutture suauissimo, rursum ad particulares laudes redire uidetur. Sed hoc ipsa facit de more impotenter amantium; qui cum modum laudibus eorum, quos amant, ponere instituerunt, finem tamen laudandi facere nesciunt; sed superioribus laudibus semper addunt aliquid. Addit ergo sponsa superiori encomio, Guttur sponsi dulcedines esse: hoc est, suauissimum. Hanc summam dulcedinem & suauitatem expertus Petrus dicebat. *Domine, quo ibimus? Verba uitæ æternæ habes.* Hanc experti lictores Iudeorum dicebant. Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Io. 7. g. Hæc est illa gratia quam in labijs Christi effundendam fore prædixit Dauid psal. 44. Hæc sunt uerba illa gratiosa, quæ ut Lucas ait, mirabatur omnis Synagoga Nazaræorum, omnes, inquit, Lucas cap. 4. *mirabantur in uerbis gratiæ, quæ prodibant de ore ipsius.* Guttur enim, siue palatum, hoc uerbo significat metonymicos, & iuxta mysticos sensus, doctores & prædicatores Euangelicos; quorum prædicationem & doctrinam mel & lac sub lingua sponsæ, hic ipse sponsus (cui cum illa commune guttur est & palatum) iam antea esse dixit. Et extremam tandem addens perorationem, & superiorum laudum epilogum; & totus inquit, desiderabilis; aut iuxta Hebræum, & totus quantus quantus est, desideria: ac si dicat, & (ut semel dicam) adeo formosus est sponsus & gratiosus, ut nihil in eo deprehendere possis, quod non ad sui amorem pelliciat, & rapiat. Et eandem superiorum memoriam renouans. Talis est inquit, o sceminæ Ierosolymitanæ, dilectus meus, talis certe est amicus meus. Quod flebiliter pronuncians uidetur, cum magna doloris significatione. Ac si illa dicat: me miseram o sceminæ Ierosolymitanæ talis plane est, & qualem uobis hæcenus exposui, omnibus numeris absolutus, dilectus meus, talis sane, qualem alium uos nec unquam uidistis, nec audistis. Hunc ego amoris impatiens & exanimata quærito; quo minus iam miremini, quam obrem ipsum omnibus hominibus, qui amari digni uidentur, præferam, & propter quem uos omnes sic adiurem. Ex his omnibus facile conijcimus, quam sancte & religiose illius temporis prædicatores Euangelici Christum Iudæis sint prædicaturi; eosque fidei, ac charitatis exemplo ad Christianam fidem & charitatem excitaturi.

Quò abiit Dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? Quò abiit Dilectus tuus, & quæremus eum tecum?

Sceminæ Ierosolymitanæ audiendo eximiam sponsi pulchritudinem, & insignes uirtutes, iam mirari desinunt, quam obrem sponsa tanto ipsum quærat studio: Quoniam & ipsæ eiusdem amore captæ, negant quidem se illum inuenisse, rogant tamen, num suspicari ipsa possit, quò ille abierit; quò uel declinauerit; ut locum indicet. Nam se ei adiungent socias, & in perquirendo ipsius dilecto omnem ei dabunt operam. Gregorius auctor est hunc locum

alle-

allegoricòs de Synagoga intelligi posse, quæ aliquando conuersa, ecclesiã rogabit. Et nos, sanctissimi iuxta ac doctissimi uiri sectantes uestigia, existimamus, Synagogam ad prædicationem Euangelij, & magnificas, quas ab ecclesia de Christo laudes olim audiet, in super charitate, ac puritate prædicatorum excitatam, inueniendique illius desiderio captam, tametsi nondum plene persuasam (ut est illius gentis ingenium) sæpe tamen Apostolicos illos, & uere Euangelicos prædicatores, ut apud se de Christo differant, rogaturam, & illud maxime, ubi nam Messias inueniri possit. Hoc est, certa signa, quibus aduentus Christi in mundum, & locus deprehendi possit. Nam (ut inquit Paulus) Iudæi signa petunt. & Christus interrogatus a Phariseis: Quando ueniet Regnum Dei? respondit: non ueniet Regnum Dei cum obseruatione; neque dicent; ecce hic; aut, ecce illic. Ecce enim Regnum Dei intra uos est. Cuius responsi & apophthegmatis, tum memor ecclesia, Synagogæ eadem quæ olim roganti responsura est in hunc modum.

1. Cor. 1.
1. Cor. 17.

Caput VI.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolas aromatum; ut ibi pascatur in hortis: & lilia colligat.

SPONSA rogata, & admonita a sceminis Ierosolymitanis, num suspicari possit, quonam abierit sponsus, aut quò declinauerit; hæc secum reputans recordatur, sponsum iam aliàs quum abesset, nec inueniri posset, in hortos suos animi gratia diuertisse, ubi inuentus suis sodalibus laudissimum exhibuit conuiuium.

Quamobrem nunc statuit, in hortos illos descendere, ubi certa sit spes ipsum inueniendi, ipsiusque benignitate, & consuetudine fruendi, ut antea. Perinde sceminas Ierosolymitanas hortatur, si stare uelint promissis, & illū conuenire, ut se sequantur. Nam sibi illuc ire, ibique eum quærere certum est. Bene interim habita ratione urbis in monte Sion sitæ, ubi hæc agi finguntur, in hortum suum tanquam imum & irriguum, sponsus descendisse dicitur; qui etiã olim relicta urbe illa, ad gentes descenderit. Sic etiam extremis illis temporibus prædicatores Euangelici memores, ut olim ecclesia tempore Apostolorum, & Martyrum, magnis oppressa malis, Christum quæserit, & inuocauerit; nec tam præsentem ab eo opem, aut fauorem, ut a tantis malis eriperetur, assequi potuerit: & quem ob id abesse putaret, ipsum tamen, tum maxime inter sanctos uersari solitum, tandem deprehendisse, & ad extremum reddita pace, magnificum toti ecclesiæ exhibuisse conuiuium; quod nos initio quinti capituli abunde explicauimus, quum sponsus hæc diceret, *Veni in hortum meum; soror mea sponsa, &c.* Illius inquam exempli, & sacræ historiæ memores illi, quibus iam initio totius dramatis iniunctum fuit, ut in quærendo Christo maiorum suorum uestigia tererent; cunctantibus tunc Iudæis, & post sæpe auditum Euangelium, ac Christi laudes, rogantibus signum aliquod aut locum ubi Messias inueniri possit, ut ibi latitantem, tanquam Regem salutent, sperantes, se unã cum illo uniuersali orbis imperiũ (ut semper crassi homines somniant) obtinere posse; in hanc fere sententiã oēs respon-

respondebunt, *dilectus meus descendit in hortum suum, &c.* Diligentius etiam prophetarum oracula, & sua tempora considerantes uiri illi apostolici, quos superius ex recentioribus prophetis nostris memorauimus, Euangelium sanctissime prædicando, Ierosolymam usque peruenturos; quum uiderint restitutam esse Ierusalem, & reliquas regni Israelitici vrbes, & oppida (nec enim hoc improbat Hieronymus) ibique non paucos esse pios homines, qui Christum summa animi puritate & pietate colant (ut olim permulti fuerunt Romæ sub Syluestro) tunc Iudæos quibus Euangelium prædicabunt, ex uniuersali orbis partibus eo uocabunt; & ex varijs prophetarum oraculis Ierosolyma, & totum Regnum Israeliticum spiritualiter restitutum, quod instar hortorum Domini sit, ut inuisant delitijs spiritualibus fruituri tanta cum charitate hortabuntur, ut quasi uinis eos complecti, ac sic complexos, atque humeris impositos, ad hortos illos perferre parati esse, atque adeo multos perferre, uideri possint; iuxta illud Isaia oraculum. *Ecce leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum, & afferent filios tuos in uinis, & filias tuas super humeros portabunt.* Ac si dicat tota ecclesia, rogas o Synagoga, locum quò abiisse, quò ue diuertisse meum Christum putem, falso persuasa, & frustra sperans certa a me accipere signa Messia; quem tu diu multumque expectas regio apparatu, summaque cum gloria ingentibus peditum atque equitũ copijs instructum, & mundo formidabilem regnum Israeliticum initurum: immo quem iam uenisse tibi persuades, sed alicubi interim, dum se ad hæc comparat, delitescere. Ego uero te porro moneo, Dilectum meum Messiam illum a prophetis promissum iam uenisse; nec me hætenus in tantis malis corpoream illius præsentiam quæsisse, quem certo scio se iam ante multa secula in cœlum, unde descenderat, subduxisse, ac dextrum patri suo ahsidere. Vnde etiam omnino persuasum mihi est, ipsum multis Angelorum & sanctorum myriadibus stipatum, summa cum gloria ad nos rediturum uniuersali orbis iudicem, & Imperatorẽ eximium. Cæterum tam magnifici & insignis aduentus signa nulla, ex quibus præsentiri possit, præcessura fore, ex eiusdem oraculis te certiore reddo: quin omnes illius temporis homines impremeditatos, & nihil tale cogitantes in speratum casu subito inuasurum. Tale namque maioribus uestris hac eadem de re sciscitantibus ille responsum dedit, *Non ueniet, inquit, Regnum Dei cum obseruatione: neque dicent, ecce hic; aut, ecce illic. Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea, quæ sub cælo sunt, fulget, ita erit filius hominis in die sua. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit in diebus filij hominis. Edelant, & bibebant, uxores ducebant, & dabant ad nuptias usque in diem, qua intravit Noe in arcam, & uenit diluuium & perdidit omnes.* Item & illud, *Regnum Dei intra uos est.* Atque hoc est Regnum, cuius ego Regem Christum sponsum meum perquiro, & an apud uos sit, rogo. At uerò quantum ex uobis intelligo, apud uos nusquam est. Adhuc enim crassi, & carnales estis. Quamobrem cogitanti mihi, & memoria uetera repetenti, apud nos illum quærere certum est. Nam quia in mentem uenit illius promissi, *Ego uobiscum sum usque ad consummationem seculi;* Item & illius, *Ubiunque fuerint duo uel tres congregati in nomine meo, in medio eorum ego sum.* ipsum alicubi apud nos, quò in nomine eius ubique terrarum conuenitur, diuersari non dubito. Dum etiam maiorum nostrorum res gestas ex nostris annalibus in animum reuoco, & uetera cum nuperis confero, in sanctorum nostrorum cætus & contubernia ipsum se recepisse, ibiq; familiariter & iucunde agere, nempe in amantissimis hortis suis, inter areolas aromatum se oblectare, ibiq; ut

Isa. 49.

Luc. 17.

Math. 28.
& 29.

vt olim, lilia colligere, bona fide ausim affirmare. Id quod olim fecisse, experientia mihi compertum est. Nam Apostolorum & Martyrum temporibus diu quaesitum, & uocatum illum ibi tandem inueni. Qui etiam nunc rursus (vt credo nec ana fides) eò uocat; & hæc eadem mihi videtur dicere. *Veni in hortum meum soror mea, sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum melle meo, & bibi uinum cum lacte meo. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.* Et quoniam adeo instanter rogatis locum, quo suspicari possim Messiam meum abijisse, hunc ipsum locum ex prophetis iam indico. Certum est Hierusalem urbem illam olim populosissimam, reliquaque Iudææ vrbes & oppida iam esse restituta: & totam terram Israel, quæ propter accolarum eius impietatem multo tempore mansit sterilis, iam nunc haud secus, quam patrum uestrorum temporibus, lacte & melle manare. Sed (quod magis miremini, quodque longe magis expectandum vobis sit uidere) multi ibi sunt fidè, & Israelitica pietate insignes viri, ex quibus ueluti ex selectissimis lapidibus, cælestis illa Hierosolyma extracta sit, qualem iam olim extractam per spiritum noster Ioannes uidit, & extruendam fore a dño multo ante illum Isaias hisce domini uerbis prædixit, *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphyris, & ponam Iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: uniuersos filios tuos doctos a Domino, & multitudinem pacis filijs tuis, & in iustitia fundaberis.* Scio ibi multas esse Ecclesias tanta gratiarum spiritualium copia abundantes, tot diuinæ sapientiæ aquis irriguas, tam multis bonorum operum fructibus vberes, tantaque sanctitatis opinione & fama fragrantés, ut iam illud eiusdem prophetæ oraculū expletum esse non dubitem, *Consolabitur dominus Sion, consolabitur ruinas eius: & ponet desertum eius, quasi delicias, & solitudinem eius, quasi hortum Domini.* Ecce mater mea, Synagoga, ecce hortus, in quem descendisse dico dilectum meum, Messiam nostrum; Ecce horti, in quibus ipsum summa cum uoluptate pasci, & suauitate aromatum oblectari, ac lilia colligere, non dubito. Quod etiam ex aliorum prophetarum responsis confirmare possim. Verum quoniam ingeniosi estis, & scripturarum peritissimi, ex vno & altero, quæ iam citauimus, reliqua uobis relinquo expendenda. Huc ergo adeste o Iudæi, & si inueniendi dilecti mei, & uestri, quem quaeritis, Messia tenemini desiderio, huc frequentes properate, gustate, & uide- te, quam suauis sit Dominus & Messias noster. *Vos enim estis, (ut noster Petrus olim dicebat) filij prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham, in semine tuo benedicentur oēs familie terræ. Vobis primum Deus suscitans filium suū, misit eum benedicentem uobis, ut conuertat se unusquisque a nequitia sua.* In hæc certe sniam indicant hæc uerba. *Dilectus meus descendit in hortum suū. &c.* Ecclesiam extremis temporibus fidem Chrii Synagogæ suæ suram fore exēplo Apostolorum, Martyrum, & scōrum omnium, qui pp assiduos labores, & acerbā uitam, quā in grām Christi fortiter trāsugunt, mortificata sua gerētes mēbra in hoc sæculo, areolis similes sunt oī genere plantarum aromaticarum confitis, condien- dis mortuorū corporibus accommodatarum; sed maxime exemplo virginū. Qui sta- tus quā floridus est, & purissimus, ob idq; Chriō longe gratissimus, lilijs designat. Quorum colligendorū gratia in suos hortos ipse descenderit. Tunc. n. quum pa- ribus exercebitur ecclesia persequutionibus, paremque præstabit fidē, spē, charita- tē, fortitudinē, uirginitatē, reliquaque; virtutes, pari et fruatur sponsi sui cōsuetu- dine, & familiaritate. Et perinde atque tūc, ille uocanti se in hortum sponsæ lubēs annuit;

annuit; & eo accedens, cōes suas cum ipsa fecit delicias & spirituales uoluptates; sic etiam tunc, ubi abacto Aquilone infidelitatis & acediæ, ut olim, in hortos suos Austrum persequutionum immiserit, suaque aromata ex suis plantis fecerit stillare, diu multumque uocatus in hortos suos descendisse deprehendetur ab Ecclesia; quam rursus Hierosolymis recreabit in hanc sententiam. *Veni in hortum meum soror mea sponsa &c.* Sub pio, qui tum rerū potietur, Imperatore, & sub Angelico Pontifice summo; ut olim Romæ sub Constantino, & Syluestro ipsum fecisse retro ostendimus; quæ sane uidentur fore nuptiæ illæ agni, ad quas preparatā, & byssimo splendenti ac cādido ornatam accessisse uxorem agni, refert Ioannes. Byssinum autem (ut idem exponit) iustificationes sanctorum sunt. In his igitur hortis sponsum suum (hoc est Christum in sua Ecclesia) querere, tunc hortabun- tur Iudæos, doctores illi & prædicatores Euangelici: Sanctorum cētus & contu- bernia adire rogabunt. Qui mortificauerint membra sua (ut Paulus consulit) & carnem suam crucifixerint cum uitijs & concupiscentijs suis, Montem Syon subi- re urgebunt, ubi statim inuenturi sint agnum centum quadraginta quatuor milli- bus signatorum (hoc est innumeris uirginibus) stipatum: qui propterea quòd, nul- la mulierum consuetudine, nullo mendacio, nullo denique uitio inquinati sint, soli ipsi ad Christum proxime accedunt, & ipsum quocunque ierit, comitantur. Hic enim locus apud Ioannem aperte testatur, extremis temporibus ingentem fo- re multitudinem eorum, qui ex uniuersis orbis nationibus uniuersis uirginitatem summa cum integritate uitæ coniunctam seruabunt: ob idq; Christo erunt quam gratissimi. Quod etiam hic locus obiter indicat, ubi dicit, sponsum in hortum suum descendisse, ut lilia colligat; ut etiam primis Ecclesiæ temporibus permulti uirgines fuisse feruntur Christo charissimi. Propter quod quarto capite huius Dramatis dictus fuit sponsus allegorice pasci inter lilia. Et (quod propius ac- cedere uidetur ad hanc loquendi rationem eandemque sententiam) sic ut ipse quinto cap. dixit, messuisse Myrrham suam cum aromatibus; sic & hoc loco di- citur, in hortum suum descendisse colligendorum liliorum gratia. Quod autem prius dicit sponsa, dilectum suum descendisse in hortum suum singulariter, de- inde uero pluraliter, ut pascat in hortis, nullum ego ibi aliud mysterium subef- se crediderim, quam, quod priore loco Ecclesia Catholica, posteriore uero quæ illius partes sunt, particulares Ecclesiæ designentur. Ibi igitur (ut olim) tunc Christus inuenietur, ibique Ecclesiæ suæ delicias faciet, quibus illa fruens pariter dictura est ut olim.

Ego dilecto meo. Et dilectus meus mihi, qui pascebat inter lilia.

Postquam in sponsi hortos sceminis Hierosolymitanis comitata sponsa descen- dit, humanissimeque ab illo accepta fuit, ob plane redintegratum inter ipsos amo- rem sibi gaudens, iam in fide coniugali post hac cum unico sponso suo perpetuò durare statuit; pariterque de illius erga se amore persuasa, parem ab eo fidem sibi pollicetur. Illius quoque; temporis Ecclesiæ ubi Euangelium per uniuersum orbem prædicando, oēs gentes Christo subegerint, Iudæis et fidē Christi persua- debunt. Vt. n. inquit Paulus. *Vbi pleritudo gentiū intrauerit, omnis Israel saluus fiet.* Ac tū illis hæc ad reliquos sanctos referentibus, & oib. unā de gentiū ac Iudæorū cōuer- sione Deo gratias agentibus. uidebit ecclesia uelut in hortos Xpi descendere, & ibi de sponsa humanissime excipi. Tunc et ut olim sublati uulpeculis pacē habuit

vt olim, lilia colligere, bona fide ausim affirmare. Id quod olim fecisse, experientia mihi compertum est. Nam Apostolorum & Martyrum temporibus diu quaesitum, & uocatum illum ibi tandem inueni. Qui etiam nunc rursus (vt credo nec ana fides) eò uocat; & hæc eadem mihi videtur dicere. *Veni in hortum meum soror mea, sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauam cum melle meo, & bibi uinum cum lacte meo. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.* Et quoniam adeo instantè rogatis locum, quo suspicari possim Messiam meum abisse, hunc ipsum locum ex prophetis iam indico. Certum est Hierusalem urbem illam olim populosissimam, reliquasque Iudææ vrbes & oppida iam esse restituta: & totam terram Israel, quæ propter accolarum eius impietatem multo tempore mansit sterilis, iam nunc haud secus, quàm patrum uestrorum temporibus, lacte & melle manare. Sed (quod magis miremini, quodque longe magis expetendum uobis sit uidere) multi ibi sunt fidè, & Israelitica pietate insignes uiri, ex quibus ueluti ex selectissimis lapidibus, cælestis illa Hierosolyma extructa sit, qualem iam olim extructam per spiritum noster Ioannes uidit, & extruendam fore a dño multo ante illum Isaías hincce domini uerbis prædixit, *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphyris, & ponam in aspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: uniuersos filios tuos doctos a Domino, & multitudinem pacis filijs tuis, & in iustitia fundaberis.* Scio ibi multas esse Ecclesias tanta gratiarum spiritualium copia abundantes, tot diuinæ sapientiæ aquis irriguas, tam multis bonorum operum fructibus uberes, tantaque sanctitatis opinione & fama fragrantés, ut iam illud eiusdem prophætæ oraculū expletum esse non dubitem, *Consolabitur dominus Sion, consolabitur ruinas eius: & paret desertum eius, quasi delicias, & solitudinem eius, quasi hortum Domini.* Ecce mater mea, Synagoga, ecce hortus, in quem descendisse dico dilectum meum, Messiam nostrum; Ecce horti, in quibus ipsum summa cum uoluptate pasci, & suauitate aromatum oblectari, ac lilia colligere, non dubito. Quod etiam ex aliorum prophetarum responsis confirmare possim. Verùm quoniam ingeniosi estis, & scripturarum peritissimi, ex vno & altero, quæ iam citauimus, reliqua uobis relinquo expendenda. Huc ergo adeste o Iudæi, & si inueniendi dilecti mei, & uestri, quem queritis, Messiam tenemini desiderio, huc frequentes properate, gustate, & uide- te, quam suauis sit Dominus & Messias noster. *Vos enim estis,* (ut noster Petrus olim dicebat) *filij prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham, in semine tuo benedicentur oēs familie terre. Vobis primum Deus suscitans filium suū, misit eum benedicentem uobis, ut conuertat se unusquisque a nequitia sua.* In hæc certe sniam indicant hæc uerba. *Dilectus meus descendit in hortum suū. &c.* Ecclesiam extremis temporibus fidem Chrii Synagogæ suaturam fore exēplo Apostolorum, Martyrum, & scōrum omnium, qui pp assiduos labores, & acerbā uitam, quā in grām Christi fortiter trāsfigunt, mortificata sua gerētes mēbra in hoc sæculo, areolis similes sunt oī genere plantarum aromaticarum confitis, condien- dis mortuorū corporibus accōmodatarum; sed maxime exemplo uirginū. Qui sta- tus quā floridus est, & purissimus, ob idq; Chriō longe gratissimus, lilijs designat. Quorum colligendorū gratia in suos hortos ipse descenderit. Tunc. n. quum pa- ribus exercebitur ecclesia persequutionibus, paremque præstabit fidē, spē, charita- tē, fortitudinē, uirginitatē, reliqua sq; virtutes, pari et fruetur sponsi sui cōsuetu- dine, & familiaritate. Et perinde atq; tūc, ille uocanti se in hortum sponsæ lubēs annuit;

annuit; & eo accedens, cōes suas cum ipsa fecit delicias & spirituales uoluptates; sic etiam tunc, ubi abacto Aquilone infidelitatis & acediæ, ut olim, in hortos suos Austrum persequutionum immiserit, suaque aromata ex suis plantis fecerit frillare, diu multumq; uocatus in hortos suos descendisse deprehendetur ab Ecclesia; quam rursus Hierosolymis recreabit in hanc sententiam. *Veni in hortum meum soror mea sponsa &c.* Sub pio, qui tum rerū potietur, Imperatore, & sub Angelico Pontifice summo; ut olim Romæ sub Constantino, & Syluestro ipsum fecisse retro ostendimus: quæ sane uidentur fore nuptiæ illæ agni, ad quas preparatā, & byssimo splendenti ac cādido ornatam accessisse uxorem agni, refert Ioannes. 2. Byssinum autem (ut idem exponit) iustificationes sanctorum sunt. In his igitur hortis sponsum suum (hoc est Christum in sua Ecclesia) querere, tunc hortabun- tur Iudæos, doctores illi & prædicatores Euangelici: Sanctorum cētus & contu- bernia adire rogabunt. Qui mortificauerint membra sua (ut Paulus consulit) & carnem suam crucifixerint cum uitijs & concupiscentijs suis, Montem Syon subi- re urgebunt, ubi statim inuenturi sint agnum centum quadraginta quatuor milli- bus signatorum (hoc est innumeris uirginibus) stipatum: qui propterea quòd, nul- la mulierum consuetudine, nullo mendacio, nullo denique uitio inquinati sint, soli ipsi ad Christum proxime accedunt, & ipsum quocumque ierit, comitantur. 3. Hic enim locus apud Ioannem aperte testatur, extremis temporibus ingentem fo- re multitudinem eorum, qui ex uniuersi orbis nationibus uniuersis uirginitatem summa cum integritate uitæ coniunctam seruabunt: ob idq; Christo erunt quam gratissimi. Quod etiam hic locus obiter indicat, ubi dicit, sponsum in hortum suum descendisse, ut lilia colligat; ut etiam primis Ecclesiæ temporibus permulti uirgines fuisse feruntur Christo charissimi. Propter quod quarto capite huius Dramatis dictus fuit sponsus allegorice pasci inter lilia. Et (quod propius ac- cedere uidetur ad hanc loquendi rationem eandemque sententiam) sic ut ipse quinto cap. dixit, messuisse Myrrham suam cum aromatibus; sic & hoc loco di- citur, in hortum suum descendisse colligendorum liliorum gratia. Quod autem prius dicit sponsa, dilectum suum descendisse in hortum suum singulariter, de- inde uero pluraliter, ut pascat in hortis, nullum ego ibi aliud mysterium subes- se crediderim, quam, quod priore loco Ecclesia Catholica, posteriore uero quæ illius partes sunt, particulares Ecclesiæ designentur. Ibi igitur (ut olim) tunc Christus inuenietur, ibique Ecclesiæ suæ delicias faciet, quibus illa fruens pariter dictura est ut olim.

Ego dilecto meo. Et dilectus meus mihi, qui paschitur inter lilia.

Postquam in sponsi hortos scēminis Hierosolymitanis comitata sponsa descen- dit, humanissimeque ab illo accepta fuit, ob plane redintegratum inter ipsos amo- rem sibi gaudens, iam in fide coniugali post hac cum unico sponso suo perpe- tuò durare statuit; pariterque de illius erga se amore persuasa, parem ab eo fidem sibi pollicetur. Illius quoq; temporis Ecclesiastæ ubi Euangelium per uniuersum orbem prædicando, oēs gentes Christo subegerint, Iudæis et fidē Christi persua- debunt. Vt. n. inquit Paulus. *Vbi pleitudo gentiū intrauerit, omnis Israel saluus fiet.* Ac tū illis hæc ad reliquos sanctos referentib. & oib. unā de gentiū ac Iudæorū cōuer- sione Deo gratias agentib. uidebit ecclesia uelut in hortos Xpi descendere, & ibi de a sponso humanissime excipi. Tunc et ut olim sublatis uulpeculis pacē habuit

Ecclesia p uniuersam Iudæā, Galilæā, & Samariā; & cōstabilita in timore Dñi ambulauit, ac spiritus sancti cōsolatione plena fuit; haud secus extremis t'pib. sublato Antichristo mystico reliquisq; vaf'ris persecutorib. singulari Christo dono Ecclesia per uniuersum orbem pace fuetur, constabiletur, Dominum timebit, ac reueretur, & cōsolatione spiritus sancti replebitur. Sed maxime Hierosolymis & per uniuersam Iudææ regionem, vbi (quemadmodum proxime ostendemus) sequenti uersu significari videbitur Hierusalem, & totum Regnum Israeliticum spiritualiter restitutum, speciem quam dam referre hortorum Domini; vt est in illo Isaiæ oraculo, *Consolabitur Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinē eius quasi hortum Domini Gaudium & letitia inuenietur in ea: gratiarum actio, & uox laudis.* Erit igitur tunc ecclesia hortus ille, de quo Iudæis dicitur. *Dilectus meus descendit in hortum suum, vt ibi pascatur in hortis, & lilia colligat.* Ac tunc pro tantis beneficijs in se collatis has sponso suo gratias aget sponsa, has illi laudes decantabit. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Tunc insignes viri sic de sua charitate pronuntiabunt, vt de se deque sui similibus pronuntiare solebat Paulus, quum hæc diceret. *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque alitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Quorum verborum eadem plane vis est atque horum, *ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Iam verò quod hoc loco eadem repetuntur uerba iam semel dicta sponsæ initio tertij capit'is in uerso ordine, huius mutationis gratiosus ille gratiæ assertor Bernardus hanc reddit causam sermone. 67. in cantica canti. Pulchrè sponsa (ni fallor) hæc eadem uerba non eodem ponit ordine loquens hoc modo, *ego dilecto meo, & dilectus meus mihi.* Quare ita? nempe, vt nunc magis se gratia plenam probet, quum totum gratiæ dederit, & primas. s. illi partes ascribens, & vltimas. Alioqui quomodo gratia plena, siquid habuerit, quod non sit ex gratia? Non est quod gratia intret, vbi meritū occupauit. Et post multa; quæ uere inquit, sponsa est, agnoscit ista: & vtramque gratiam confitetur: primo quidem, eam quæ prima est, qua etiam prauenta est, postea verò & subsequenter. Ait itaque nunc, *dilectus meus mihi, & ego illi, principium dilecto tribuens: in consequentibus, ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, consumationem illi æque concedens.* Hæc Bernardus. Reliqua quæ ad huius loci interpretationem facere uidentur, iam nobis dicta sunt in tertij capit'is interpretatione. Quibus hoc unum adijcimus hoc loco: Ecclesiam gentium extrema mundi ætate sic se conferre hoc loco cum se ipsa, quæ superioribus temporibus fuerit, quemadmodum superiore illo loco se contulit cum Synagoga: & ut eo tempore sibi persuasit fore, ut nunquam datam fidem sponso frangeret, neque idola ulla, Deum ve alium præter Christum sponsum suum, coleret; vt sæpe fecit Synagoga, quæ etiam ipsum interfecit; sic tunc sibi persuasuram, & de se certo vaticinaturam, se non tatum alium Deum pro sponso præter Christum, non recepturam, sed ne insigni quidem aliquo crimine illum offensuram: ut eo usque sæpe fecerit. Atque ob tantam sui in Christum fiduciam crediderim, sponsam priorem illam formulam in hanc mutasse, quæ consummatam (vt Bernardus docet) significat gratiam. Quantum ad reliqua attinet, illuc telector rejicimus, ne in perissologiæ, aut tautologiæ vitium incurramus, eadem rursus interpretando uerba, quæ citra vitium vilius a sponsa eo tempore repetuntur; quum ipsa, ut

Isai. 58.

Rom. 8.

1 se pristinæ puritati, & amicitie restitutam uniuerso orbi significet, eandem ipsdem uerbis coram omnibus lætabunda profitetur recuperasse dignitatem. Quæ eadem ratio est, quare superuacanea nemini uideri debeat repetita sponso ex superioribus paucis additis sequens sponsæ commendatio.

Pulchra es amica mea: suavis & decora: sicut Hierusalem, terribilis, ut castrorum acies ordinata.

Auerte oculos tuos a me, quia ipse me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de monte Galaad.

Dentes tui sicut grex ouium, quæ ascenderunt de lauacro omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.

Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis.

Has laudes repetit sponso ex capite quarto. Ec cum in sacris literis nihil sit superuacaneum, hinc intelligimus, per grauissimam illam persecutionem mystici Antichristi renouandam fore Christi Ecclesiam; pristinæque puritati & integritati, quam habuit sub Apostolis, & Martyribus, restituendam: Ac tunc a sponso suo ipsdem laudibus exornandam. Huius igitur loci explanatio ex superioribus petenda est. Nos hic ea dumtaxat exponemus, quæ sunt addita superioribus. Sed illud in primis annotabimus. Quod vbi in nostra æditione legimus: *pulchra es amica mea, suavis: iuxta Hebræum est, pulchra es amica mea ut Thirsa.* Confert enim hoc loco sponso sponsam insigni illi vrbi in edito monte sitæ, qua ante conditam Samariam pro Regia vsi sunt Reges Israel vsque ad Zambri. Is enim (vt sacra refert historia) emit montem Samariæ a Somer duobus talentis argenti: ibiq; edificauit ciuitatem, quam de nomine Somer eius montis Domini, Somer appellauit. Ea porro urbis Tirsa siue Thersa, quod suauem significat, dicta uidetur, propter magnifica edificia, quæ habuit optimum situm, Regium splendorem, Principum, reliquorumque ciuium diuitias, & insignem cultum ac populi frequentiam. Quæ omnia, & quæcunque ad pulchritudinem eius urbis facere potuerunt, facile est ad Ecclesiam mystice transferre: sicut etiam quæcunque de pulchritudine Hierusalem, cum qua etiam hoc loco, & plerisque alijs scripturæ locis confertur, dici possint; cuius iucunditatem, & amplitudinem non solum sacri, sed etiam profani scriptores celebrant. Ea uero omnia admiranda breuiter complexus Ieremias propheta amplissimæ urbis ruinam sic deplorat, *Hæcine est inquit, urbs perfecti decoris, gaudium uniuersæ terræ?* Est itaque magnifica admodum, & splendida amplificatio magnificentie, & amplitudinis uniuersæ Ecclesie per cōparationem ipsius cum duabus illis urbibus pulcherrimis & potentissimis. Neque hic mea sententia sistit amplificatio; sed usque ad Hierusalem cælestem assurgit comparatio, quam eloquentissime prosequitur, & explicat Paulus in hunc modum. *Accessistis inquit ille Hebræis, huius ciuitatis conscriptis ciuibus, ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis, Hierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersio-*

3. Reg. 16.

Ierem. 2.

Heb. 12.

Z a illis

illis accedam, qui putant, quæ Ioannes in Apocalypsi sibi visa refert de Hierusalem ciuitate sancta & noua de cælo descendente instar sponsæ ornata viro suo, non tantum ad triumphantem, & sponso suo plene fruente in cælo pertinere; sed etiam magna ex parte ad illius temporis Ecclesiam, omni heroicarum uirtutum genere, maximaque heroum frequentia illustrandam; qui quoniam non mortaliu hominum, sed immortalium potius, & Diuorum uitam in terris ad uiuum expriment, ciuitas Hierusalem cælestis dici merebuntur. Qua primum appellatione digni apud Deum habiti sunt iam olim Apostoli, & reliqui illi sancti, quorum omnium fuit cor unum, & anima vna. Quales etiam extremis temporibus futuri sunt sancti quamplurimi. Quippe qui (ut Paulus de se, & reliquis sanctis tunc dicebat) in carne ambulantes, non secundum carnem sint militaturi; & dum adhuc in terris agent, in cælis conuersaturi, arctissimam cum Angelis habentes consuetudinem, & Christi fruente fauore beneuolo, qui iam tunc, (quemadmodum ille de alio nescio quo falso canebat) Diuis uidebit permixtos Heroas, & ipse uidebitur illis. Quod enim poeta nescio unde suffuratus, aut quo spiritu afflatus, tanquam futurum subolfaciens præcinebat, hoc ipsum iam suis temporibus gerit ostendit Paulus Apostolus, & plenius adhuc gerendum fore extremis temporibus Ioannes uaticinatur; qui inter alia, quæ de hac urbe recenset miracula, omnes ciues eius Reges, & sacerdotas iam suis temporibus creatos esse prædixit. Ut tanto magis urbis Hierosolymæ amplitudinem mirari æquum sit, quam illius antiquæ Romæ) de qua ferunt Cyneam legatum regi suo Pirrho dixisse, Regum, non priuatorum hominum conuentum, Romam sibi uisam esse) quanto nobiliter dominandi genus est, sibi ipsi, quam alijs imperare. Accedit præterea ad amplificationis cumulum, & illa insignis ex re militari sumpta comparatio, *Terribilis, ut castrorum acies ordinata*. Aut iuxta Hebræum, ut acies instructæ. *Id est, uelut acies militares, quæ per sua uexilla sunt ex præscripto militaris disciplinæ distributæ: & per suos ordines collocatæ, atque instructæ*. Egregia uero, & illustris comparatio, quæ Ecclesiasticam Hierarchiam & inuictam Ecclesiæ Christianæ militiam Draconibus, & Angelis eius declarat formidabilem. Cuius etiam singularem pugnam & uictoriam celeberrimam describit Ioannes in hunc modum. *Factum est, inquit, prælium magnum in cælo. Michael & Angeli eius præliabantur cum Dracone: Et Draco pugnat, & Angeli eius, & non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cælo. Et proiectus est Draco ille magnus serpens antiquus, qui uocatur Diabolus, & Satanas, qui seducit uniuersum orbem. Et proiectus est in terram: & Angeli eius cum illo missi sunt. Et audiui uocem magnam in cælo dicentem, Nunc facta est salus & uirtus & Regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte: Et ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter uerbum testimonii sui: & non dilexerunt animas suas usque ad mortem. Propterea latamini cæli, & qui habitatis in eis. Quæ locū gl. aperte interpretat de prælio in Eccl. gesto inter platos, & Demones, quale acerrimū fore extremis t'pib. uisū certe est in spiritu ipsi Ioā. & Sal. quū hæc scriberet. Distributa nāq; est eccl. Christi in suas acies, nimirū particulares Eccl. hēt suos duces Apst. & horū successorū Epōs, Trib. inferiores prælatos & doct. Manipularios, Centuriones, et uexillarios, prædicatores, Curiones, & Sacerd. Michaelis reliquorūq; Angel. munitos p'sidio. Nēpe Sexaginta illos fortiss. Heroas gladijs accintos, & rei milit. peritiss. oēs sub uno Duce Ro. Pont. in eccl. Christi Imp. summi uicario, militat, in cuius femore scriptū legit Io. Rex Regū & Dñs Do-*

Dominantium. Habet & Satanas suas Acies in Ecclesia malignantium impia conciliabula Hereticorum, & aliorum impiorum hominum cætus: Duces, Tribunos, Centuriones, & uexillarios. Hæresiarchas, Schismaticos Reges & Principes impios, inferiores Hereticos, insignesque impietate plerosque alios ministros, Satanæ & aliorum Dæmonum nitentes patrocinio; quibus omnibus ipse præest Draco, & quibus cum assidua nobis pugna est. *Non enim inquit Paulus, est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus Principes & Potestates, & aduersus Mundi rectores harum tenebrarum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus*. At horum omnium Princeps Satanas ausus aliquando singulari certamine cum Imperatore nostro Christo configere, nihil ipsum ledere cum potuerit, grauissime ab illo confossus, amissa præda, suo regno pulsus est, & uinctus cum omnibus suis Ducibus, spiritualibus nequitijis tractus in triumpho. *Venit inquit Christus, Princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*. Et rursum. *Nunc inquit, Iohannes, dicitur mundi: & Princeps mundi huius eijcietur foras*. Et Paulus de Christoloquens. *Expolians inquit, Principes, & potestates, traduxit eos confidenter, palam triumphans illos in semetipso*. Qua insigni parta uictoria, sic suo exemplo & fauore fidentes confirmatos Duces suos, bono semper iubet esse animo; iubet arma quæ ipse ministrat, induere; & in acie fortiter stare. Stant ergo Christi milites in acie succinctis lumbis in ueritate, induunt lorica iustitiæ, calciant pedibus in præparationem Euangelij pacis, tecti scuto fidei, quo tela nequissimi hostis ignita excipiunt & extinguunt, galea salutis, spe scilicet munito capite, & stricto gladio spiritus, quod est uerbum Dei. Sic instructas suas acies Imperator noster hostibus adeo reddit formidabiles, adeo terribiles, ut quum paratas ad fortiter resistendum uiderint, statim terga illi uertere, & turpiter fugere necesse habeant. Tantum abest postquam semel ab imperatore nostro deuicti sunt, ut christianarum acierum impetura possint sustinere. *Resistite diabolo inquit ille christianarum copiarum ductor egregius, Iacobus: & fugiet a uobis: Legimus Antonium tanto terrori Dæmonibus fuisse, dum uiueret saepe a se deuictis, ut multi per Aegyptum ab illis agitati, nomine Antonij super ipsos inuocato, liberarentur. Quid? mortuos Christi milites ferre non possunt, quanto minus uiuos? Legimus in Ecclesiastica historia lib. 10. cap. 15. quum Daphiris quidam insuburbano Antiochiæ litaret Apollini, & nulla ex ijs quæ quærebat, responsa acciperet, causasque silentij percontaretur, a sacerdotibus Dæmonum responsum esse, Babylæ martyris sepulchrum prope esse: & ideo responsa non reddi. Nec tantum acies ipsas Christianas, sed acierum uexillum (cruce dico dominicam) uidere non sustinent: sed inde coguntur fugere, ubi uexillum Christi erectum uiderint. Nam in eadem historia memoriæ proditum est, Julianum Cæsarem perfidum illum apostatam, quū Demones consulere, illis solenniter apparentibus, conterritum, signo crucis frontem munire coactum fuisse. Tunc uero Dæmones trophæi dominici figuram agnoscentes, & se per eam deuictos recordantes, repente disparuisse. Quod aliàs sepe contigisse, & nostris t'porib. contingere, ubi fides non desit, certū est: dū magno successu conceptis illis uerbis utentes contra Dæmonū incursum frontē cruce signantes dicimus, Ecce signū crucis, fugite partes aduersæ. Et hoc ipsum certe sepius experiremur, si par nobis, atq; maioribus nostris, fides adesset: & quia par aduersis fortibus illis heroibus, & strenuis Christi militibus, insignem quā superius ex Ioanne memorauimus, de dracone, deque Angelis eius uictoriam referent. Hæ igitur causæ sunt, quæ*

obrem Christus hoc loco suam Ecclesiam terribilem ceu castrorum acies instruat, commendat insigniter. Hæc præterea Ecclesiæ cum Hierosolyma & Samaria collatio & assimilatio, atque eiusdem re militari commendatio facit, ut credam hoc loco designari, post prædicatum in uniuerso orbe Euangelium per insignes illos euangelistas apostolicos, quum Hierosolymam usque prædicando ventum fuerit, ut superius ex recentioribus nostris prophetis ostendimus, innumeram spiritualium & inter hos etiam natiuorum Israelitarum multitudinem ex uniuerso orbe illuc conuenturam: ibique ut olim Romæ sub Constantino & Syluestro, Christum suæ Ecclesiæ tunc fauorabilem se præstaturum: eamque omnium spiritualium bonorum delitijs oblectaturum: ac pacatis omnibus omnique sublato hostium metu, conuiuium illud ab Isaia prædictum, & (ut iam nobis retro annotatum est) sub Siluestro captum exhiberi, tunc plenissime in monte Sion, & uniuersa Iudæa, uelut in hortis suis, & prospera cuncta, quæ propheta ille, & reliqui Dei nomine, filijs Israel ex quatuor mundi plagis eo reductis, polliciti sunt, exhibiturum: atque ænigmaticos nobis toto hoc loco significatur inde ab illis uerbis sponsæ: *dilectus meus descendit in hortum suum. &c.* Usque ad illa, *descendi in hortum meum. &c.* Sed hisce argumentis quid ita persuadeam, ne hoc quidem tacebo. Quum enim sponsus eandem suam sponsam Ecclesiam illis uerbis, quæ olim de Imperio diu contenderunt, assimilat; ad illam uidetur alludere duodecim tribuum conciliationem, & admirandam Ecclesiæ uniuersæ concordiam, quam olim sub Christo futuram prædixerunt Ezechiel & Isaia in hanc sententiam. Non

*Ezech. 18. Isai. 1. 21. nocebunt, & non occident in uniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini sicut aqua maris operientes. In die illa radix Iesse, quæ stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulcrum eius gloriosum: & iuxta Hebræum, erit requies ipsius gloria. Id est tranquillum Regnum ipsius erit gloriosum. Et erit in die illa, adijciet Dominus secundò manum suam ad possidendam residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, & ab Aegypto & a phetros, & ab Aethiopia, & ab Aelam, & a Sennaar, & ab Aemath, & ab insulis maris. Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget a quatuor plagis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, & hostes Iuda peribunt. Ephraim non emulabitur Iudam: & Iudas non pugnat contra Ephraim. Et uolabunt in humeros Philistin per mare, simul prædabunt filijs orientis. Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti, & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet illud in septem riuus ita, ut transeant per eum calciati: & erit residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyrijs, sicut fuit Israeli in die illa, qua ascendit de terra Aegypti: atque hæc posterior oraculi huius pars de victoria uerbi Dei edita, illis significatur, quibus sponsa terribilis à sponso dicitur instar acierum militarium instructarum: significatur etiam iisdem uerbis summa illa securitas, & animus ab hostium metu liber, quem in Ecclesia tum fore idem Isaia prædixit capite uicesimo quinto. Adde quod per figuram quæ Rhetoribus latinis intelligentia dicitur, ex illis duabus primarijs totius Iudææ uerbis, reliquarum etiam uerbium & locorum eiusdem prouinciæ designatur instauratio, & totius Regni Israelitici restituti restitutio; qualem Dominus per eundem prophetam pollicitus fuit in hæc uerba, *Consolabitur Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius: & ponet desertum eius quasi hortum Domini. Gaudium & lætitia inuenietur in ea, gratiarum actio, & uox laudis.* In quam etiam sententiã multa alia tum apud eundem Isaiam,*

tum etiã apud alios prophetas extant uaticinia. Iam uero, quod deinde subiungit sponsus, *auerte oculos tuos a me: quia ipsi me auolare fecerunt*, in Hebræo sic habet *וְיָבֹנֵן הַיְבֹנֵן וְיִבְנֵן הַיְבֹנֵן*. Quod ad uerbum sonat, *auerte oculos tuos de contra me*, quia ipsi me excedere fecerunt: latine sic ueritas apertius. Deflecte oculos tuos, ne me directè contueantur: ipsi namque me extra me rapiunt. Quo tropo eandem amoris vim se pati ex sponsæ suæ contuitu hoc loco significat sponsus, atque superiore illo loco, *vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uro oculorum tuorum &c.* Sicut enim illis uerbis de more amantium significauit, se contuitu oculorum sponsæ propter admirandam illorum pulchritudinem & enigmiam, ceu sagittis & amoris iaculis confixum, deficere præ illius amore; sic & hoc loco ingentem amorem suum, quem ex contuitu oculorum ipsius concipit, dissimulare non potest; sed haud secus, quàm antea fateri cogitur. De more igitur amantium (qui se ne labascant, ne ue animi deliquium præ amoris impetu ex amicarum oculis concepto incidant, eas orant, ut a se deflectant oculos, nec se directè intueantur) indicitur hoc loco sponsus hæc sponsæ dicens. *Auerte oculos tuos a me &c.* Mystice autem significant hæc uerba quam præstantes, & Christo charos tunc etiam sit habitura Ecclesia Episcopos, & prælatos. Reliqua pro simili futuro Ecclesiæ statu similiter interpretanda sunt, ut iam de primigenia Ecclesia similia uerba retro nobis exposita sunt.

Nam multorum membrorum Ecclesiæ illius, laudes repetuntur in his encomijs, quibus tum sponsus, tum etiam filia Ierusalem Ecclesiæ futurum extremis temporibus statum celebrant. Quamobrem Ecclesiam non imparia tum habitura fore membra, ijs quæ primis temporibus habuerit, auctor Glo. ord. hoc ipso capite annotauit in locum illum, *quam pulchri sunt gressus tui. &c.* Cui in reliquis facile subscripserim, præterquam in Apostolis: atque ideo crediderim, oculos, a quibus primum commendata fuit Ecclesia nõ commendari rursum a similitudine ad oculos columbinos. Ut inde facile possimus conijcere, consilium spiritus sancti, cuius familiare symbolum est columba, fuisse, significare nobis in nullum unquam Ecclesiæ ordinem se tam copiose effundere decreuisse, quàm in ordinem Apostolicum. Soli enim Apostoli (ut inquit Paulus) primitias spiritus, id est, præstantissima spiritus sancti dona, & charitatem præsertim præ cæteris acceperunt: perinde atque fruges, quæ in agris primum proueniunt, optimæ sunt, & ex præstantissima terræ substantia procreata. Ideoque Deus primitias fructuum sibi tanquam terræ Domino directio & primario, uoluit consecrari. Et quamuis quædam plerique martyres grauiora tulerint in gratiam Christi (ut etiam extremis temporibus permultos passuros credimus) quia tamen quæcunque Apostoli fecerunt, quæque passit sunt, ad ea omnia maiore charitatis impetu agebantur, ad grauisima quæque quum opus esset, comparati, ideo amplissimos honores, & maxima præmia meruerunt.

Ex charitate namque æstimat Deus meritum nostrum, cui essentielle redditurus sit præmium. Nimirum, sui manifestationem. *Siquis diligit me, inquit Christus, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.*

Nec charitas humanis uiribus comparatur. Sed (ut Paulus docet) secundum mensuram donationis Christi distribuitur; nequis speret, se quantumque magna conetur, ad Apostolorum gratiam & charitatem perueniturum. Mensura autem donationis gratiæ in sanctis sic respicit utilitatem Ecclesiæ, perinde

3. Cor. 12.

Apo. 21.
Eph. 4.Mat. 19.
Luc. 22.

Isa. 16.

atque spiritus manifestatio. Porro spiritus manifestatio (ut affirmat Paulus) vni-
cuique datur ad Ecclesie utilitatem. Cum igitur ad supremam Ecclesie utilita-
tem, & functionem electi fuerint Apostoli, nempe ut essent prima & maxima ip-
sius fundamenta, eos quoque maiore mensura præ cæteris sanctis gratiam & chari-
tatem accepisse certum est. Et refert Ioannes, ciuitatis nouæ Hierusalem murum
duodecim habere fundamenta, quibus duodecim Apostolorum nomina sint inscri-
pta. Qua propter etiam Paulus ad Corinthios scribens dicit, Deum quosdam in
Ecclesia primum dedisse Apostolos. Quos etiam ad Ephesios scribens primo lo-
co numerat inter sanctorum ordines, in edificationem corporis sui mystici a Chri-
sto datos. Et hos ipsos Christus eo honorario præ cæteris ornare uoluit, ut olim
duodecim thronis insidentes tanquam assessores duodecim tribus Israeliticis spe-
ctante uniuerso orbe, unâ secum iudicent. Sed & in oculis primigeniæ Ecclesie
præstantia quædam mihi subindicari videtur. In illa enim sponsus unius præci-
pue oculi ingentem amoris uim commendat: & maiore uerborum pondere exag-
gerat, quum ait. *Vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum &c.* In hac uero ci-
tra præfationem nullo facto inter oculos discrimine, nullaque eorundem verbo-
rum facta repetitione. *Auerte inquit, oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt.*
Adeo sponsi mater Maria uirgo Apostolos oēs & Apostolicos uiros charitate, om-
niq; uirtutū genere excellit: & longissime superat. Nulla præterea singularis in cri-
nibus, aut torquibus, huius Ecclesie uis amoris commendatur, ut in illa. Ideo for-
tasse, ut subindicetur, nullum eorum, qui extremis temporibus resipiscunt, eo cha-
ritatis prouehendum fore, quo prouecta tum fuit Maria Magdalena. Quantum
ad cætera attinet, repetita eorundem membrorum sponsæ laus sententiam gloriæ
confirmat: ut enim Dominus apud Isaiam minatur, & prædicit, se perditurum fo-
re auaros & impios iudices de Synagoga; atque ita repurgatæ per uarias tribula-
tiones ut aurum & argentum, scoria, & stanno igni repurgari solent, restitutum
eidem iudices, & consiliarios iustos, & incorruptos: quales olim habuerat Mosen,
Aaronem, & Iosue; id quod sub Christo præstitit & Apostolis. sic etiam hoc li-
bro isdem repetitis laudibus, post interpositam Ecclesie persequutionem signi-
ficat Spiritus Sanctus restituendos ipsi fore Apostolicos uiros, Episcopos & sa-
cerdotes, reliquosque ordines scientia & moribus pares prioribus illis, quos pri-
mis suis initijs habuerit.

*Sexaginta sunt Regina, octoginta concubina, & adolescentularum
non est numerus.*

*Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matri suæ, electa geni-
trici suæ. Viderunt eam filie, & beatissimam predicauerunt, Re-
gine & concubina & laudauerunt eam.*

Hæc est summa harum laudum, auc. sis, & amplificatio, qua encomium sponsæ
perducit sponsus per contentionem ad sexaginta suas primarias uxores, regum fi-
lias, & octoginta alias secundarias, & quæ ipsi seruantur aliquando nuptura, puel-
las

1 las innumeras; inter quas omnes ipsa & sponsi & matris suæ iudicio, omnibus nu-
meris absoluta longe antecellat: atque hanc prærogatiuam citra inuidiam proban-
tes Regina omnes, concubina, & puellæ, beatam illam prædicent, & summis lau-
dibus euehant. Existimabit fortassis aliquis Salomonem hoc loco alludentem
ad magnum uxorū suarum numerum, & puellarum turbam innumeram, quæ ip-
si olim seruantur in Gynecio, aliquando nuptura, significare allegoricos infini-
tum animarum numerum, quarum alias Christus loco primariorum uxorū, alias
secundariorum loco habeat, alias uero quibus nondum utatur pro uxoribus, sed
in Gynecium tantum cum alijs admiserit; cæterum harum omnium unam esse pre-
stantissimam Ecclesiam, quæ summo precio & honore habeatur instar filia Pha-
raonis, quam cæteris omnibus Salomon anteposuit. Verum enim uero quæ
quæ de uxoribus Salomonis sacra refert historia, legerit, longe aliter sentiet. Sic
enim hac de re in libris Regum legimus. *Rex Salomon adamasit mulieres alienige-
nas multas, filiam quoque Pharaonis, & Moabitidas, & Ammonitidas, Idumæas, Si-
donias, & Cetheas, de gentibus, super quibus dixit Dominus filiis Israel: Non ingre-
diemini ad eas, neque de illis ingredientur ad uestras; certissime enim euerunt corda ue-
stra, ut sequamini Deos earum.* His itaque copulatus est Salomon ardentissimo amore,
fueruntque ei uxores Regina septingente, & concubinae trecentæ, & auerterunt cor eius.
2 Ibi certe nulla fit adolescentularum mentio, quæ tamen hoc loco innumeræ esse
dicuntur. Item, & ibi dupla sesquitercia proportione maior est Reginarum,
quàm concubinarum numerus: hæc uero sub sesquitercia proportione minor; quæ
certe numerorum dissimilitudo, & inter ordines diuersa proportio, mystice nos
admonent, maioris sapientiæ, & melioris æconomia, quam noster Salomon in ad-
ministratione domus suæ seruat, quam ille Hebræorum Rex, cuius tamen sapien-
tiam, & æconomiam regina Saba ad extasim usque admirata fuisse memoratur. No-
ster ergo Salomon eadem sapientia, ordine, pondere, & mensura usus in compo-
nenda, & administranda sua Ecclesia, atque in uniuersitatis conditione, constru-
ctione, ac distributione, pauciores animas eo dignatur honore, ut in regiarum uxo-
rum ordinem, & dignitatem admittantur: quemadmodum & in natura precio sa-
quæque rara sunt: eius porro ordinis perfectio & summa dignitas sexagenario nu-
mero, qui perfectissimus est, designatur: quippe qui ex duobus perfectis numeris,
senario, scilicet & denario altero in alterum ducto, consurgit. Quæ uero admo-
dum imperfectæ sunt, hæc cum nihil adhuc insigne habeant, numerus tantum sunt;
nec certo aliquo numero definiuntur. Ideoque infimum ordinem, & locum tenent
in Ecclesia. Sunt præterea, quæ in pietate & sapientia Christiana, quæ sola &
vera nobilitas est, plus his profecerunt; nec tamen ad summum nobilitatis & splen-
doris Christiani apicem peruenērūt; sed de ignobilitate multitudinis & plebeio-
rum non nihil adhuc retinent; quas etiam suo cubili dignatur Christus, ut pro uxo-
ribus habeat, sed tamen secundarijs, quæ ueteribus concubina dicebantur: Anti-
qui enim patres, quibus plures habere licebat uxores, alias adhibitis ceremonijs le-
gitimis, & instrumentis nuptialibus, ducebant, & has uxores appellabant, atque ha-
rum filios hæredes suos instituebant: alias uero absque scripto, & subarratione,
& legitimis ceremonijs ducebant; & hæc illis erant uxores secundariæ, quas concu-
binas uocabant; minoreque in honore, quàm primas habebant; nec harum filij
patri succedebant in hæreditatem; sed eam dumtaxat partem, quam pater testa-
mento legasset, aut dum uiueret donodisset, sortiebantur. Quemadmodum
legi-

legimus Abraham primariam vxorem habuisse Saram: & heredem sibi instituisse Isaac, quem ex ea filium susceperat: filijs autem concubinarum dona dedisse, eosque ab Isaac filio suo separasse, dum adhuc viueret, ad plagam orientalem. Ideoque (vt annotauit frater Ioannes Annius in Breuiarium Philonis) in generatione Dauidica soli filij legitimi & naturales, quos Dauid ex vxoribus genuerat, nominatim numerantur, concubinarum verò filij suppresso nomine; quia soli illi paternæ hæreditati, & regiæ dignitati iure gentium, & Hebræorum succedere poterant. Sunt ergo concubinæ sponsi medio ordine, & quæ cum vtrunque participant extremum ordinem, octoginta numerantur, numero sane ordini medio inter perfectos & imperfectos sito, conuenienti. Nempe, qui ex denario perfecto numero, & octonario imperfecto alterius in alterum ductu, constituitur. At que hi videntur esse ordines, in quos totam multitudinē fidelium, qui per fidem & gratiam ad Christi familiam pertinet, distribui hoc loco nonnulli existimant; sic tamen, ut numeros certos pro incertis, & longe maioribus positos, intelligamus; quemadmodum retro capite tertio dicuntur sexaginta heroes fortissimissimi Salomonis ambire. Cumque in hanc multiplicatam distributa sit omnis fidelium multitudo, vnum tamen corpus Ecclesiæ quod tam multis partibus per fidem, & charitatem inter se mutuo, & cum vno capite Christo perfectissime coherentibus confurgit absolutissimum & formosissimum, eam esse sponsam putant, quam his amplissimis laudibus sponsus commendat, & omnibus suis partibus in hunc modum præfert, *vna est columba mea, perfecta mea, &c.* Quo etiam loco sponsæ genitricem alij gratiam, alij Spiritum Sanctum, alij prædicationem Euangelicam, alij Hierusalem, quæ (vt Paulus affirmat) sursum est mater nostra, significari putant. Filias autem, quas ante appellauit adolescentulas, Reginas, & concubinas. Theodoretus quatuor ordines fidelium hoc loco designari putat. Vt perfectissimorum ordo sit earum animarum, quæ in omni philosophia, & uirtute absolutæ sunt; quæque ob solam charitatem, qua sponsum prosequuntur labores uirtutis sustinent, atque omnia facere, & pati eligunt. Qualis fuerit. B. Paulus dicere solitus, *Certus sum, quod neq; uirtutes, neq; instantia, neque futura, neq; fortitudo, neque altitudo, neq; profundū, neq; creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Hic uero ordo est una illa colūba, quæ hic omnib. antefertur, & tãtopere a sponso commendatur: signat. n. Paulus illis suis uerbis, q̄ non ob regnū cælorum Christum desideret: imo uerò q̄ uelit Regno cælorum excidere, & in gehennam incidere, cum hoc tamen, p̄ Christum diligit, magis quàm regnare, illa charitate priuatus. Secundus est eorum, qui uelut mercenarij, spe & desiderio Regni cælorū obtinendi, labores pro uirtute sustinent, & hi uocantur Reginæ. Sunt & alij seruili ingenio, qui ob metum tantum Gehennæ diuinas leges seruant, & hi uocantur hoc loco concubinæ. Nam & his coniungitur sponsus omnib. omnia factus. Sunt & alij negligenter admodū cōnientes, neq; amore sponsi correpti, neque desiderio Regni cælestis tracti, neque timore Gehennæ perculsi, fidem tm̄ inconcussam seruantes, omnemq; Hæreticam atq; alienam doctrinā deuittantes; modo quidem sui curam agentes, rursus uerò in socordiam effusi; & interim peccantes, interim uero penitentes & lacrimantes. Hic postremus est adolescentularū ordo, quarum dicitur non esse numerus, tum q̄ permultæ sunt, tum q̄ indignæ sunt numerari. Sed & his aliquando coniungitur sponsus, abstrahens & reuocans eas a socordia sua, & ad perfectionem ducens, hisque salutem præstans. Psellus quoque

que & ipse tres ordines facit non ab similes tribus posterioribus a Theodoro positus; summum tamen locum Beatæ Mariæ uirgini Deiparæ super omnes ordines tribuit, quam vnam hoc hymno prophetico spiritu celebratam esse docet, Salomoni poetæ Regio ipse quoque elegantissime accinens in hunc modum,

Ταύτας τὰς τάξεις καλιδῶν ὁ σολωμὼν ἐκείνος,
 Ἐροκαλιδῶν δὲ μάλιστα τῷ πνεύματι ἀγνῷ
 Καὶ τὴν τοῦ λόγου σάρκασιν τὴν καθάρου νομοῖον
 Καὶ τὴν γενίσασαν αὐτὸν ἀσπόρως θεότοκον
 Τὴν ὄντως παναμώμητον τὴν καθάρην μαρίαν,
 Ἠλίνα μακαρίζουσι θωναῖς ἀκαταπαύτοις
 Αἱ γενέαι τῶν γενεῶν ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων,
 Οἱ σωτήρα τελοκε τῆς ὅλης δικουμένης,
 Τὰν τὴν ἐξέειπε, τὴν ἀδὴν προσάπα τοῦ νύμφου.

Et rursus aliter expositis iisdem illis tribus ordinibus hæc subiungit,

Τῶν σεσωσμένων ὄν ψυχῶν τοσούτων περικύτων
 Ἀπάντων ὑπερέχουσα τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων
 ὅς ἐκλέκη περισερὰ τυγχάνει μία μόνη,
 Ἠτὸν χρίσον γενίσασα παρθενομήτηρ κόρη
 Ἠχερουβὶμ ἢ σεραφὶμ ὄντως καθαροτέρα.

Quod ad uerbum sonat. Hos ordines considerans Salomon ille, præuidens autē maxime per spiritum Sanctum uerbi quoque incarnationem puri sponsi, & quæ ipsum genuit sine femine, Deiparam illam omnino inculpatam puram Mariam, quam beatam prædicant perpetuis uocib. generationes generationum omnium hominum, quoniam seruatorem peperit totius continentis. Hunc edixit cantum in persona sponsi. Harum igitur, quæ seruantur animarum dictarum, omnes excellentes oīum hoīum, qui sunt super terram, tanquam electa colūba est una sola, quæ Christum genuit Virgo mater, puella illa Cherubinīs, & Seraphinis uere purior. hos uersus tum propter eorum summam elegantiam, tum uel maxime, propter locupletissimum, quod habent testimonium antiquæ pietatis in uirginem nunquam satis laudatam, huc uisum est ascribere, in hoc, ut qui pietatem in Dei genitricem a patribus nobis traditam religiose tenemus, & conseruamus, hanc ipsam maiore semper studio ueterum exemplo colamus: & miseri illi, qui præstigijs & furijs nouorum dæmoniorum dementat Virginem Deiparam recusant colere, respiciant, corda patrum recipiant, & ad prudentiam Iustorum conuertantur. Et quidem certe si hoc drama de particulari anima interpretandum sit, ut exponi posse docent Origenes & plerique alij interpretes grauissimi, in nullam potest uerius quadrare hic locus, quam in Virginem Mariam, cui etiam, ut doctissime, ita & religiosissime Psellus ille accommodauit. At uero nos perpetuum interpretationis nostræ filum tenentes, quod Deum nobis semel in hoc aliqui inextricabili labyrintho dedisse credimus; Ecclesiam quidem catholicam ut illi, quorum superius primo loco mentionem fecimus, sed quæ sub nouo testamento primis suis initijs unica Petri sedes fuit, procedente uero tempore innumeras Christo genuit diuersorum meritorum animas, & sibi cum illa in unum corpus coherentes particulares Eccl. tanto copiosius, quam unquam antea, tantoque maiorib. orationis ornamentis, & sententiarū pondere a sponso suo Christo hæc ueluti summa corona nide superiorib. laudib. ipsa, ornari existimamus, q̄to ipsa sub si. seculi vij. suo sta

tu maiores habebit in pietate progressus, maioraque in omni virtute & sapientia fecerit incrementa, Et (quod ipsi precatur Paulus) in omnem profecerit Dei plenitudinem. In Sexaginta igitur Regina, & octoginta concubinis adumbratos intelligo non solum duos ordines perfectorum, qui tunc erunt in Ecclesia Christi, sed duos insigniorum Ecclesiarum ordines ab Ecclesia Petri, quæ primum Hierosolymis, & in uniuersa Iudæa extitit uniuersalis Ecclesia, exortos; atque in uniuersum orbem propagatos. De adolescentulis eadem est nostra & illorum sententia. Quam uero unam esse columbam, & perfectam suam affirmat sponsus, horum omnium matrem agnosco Ecclesiam ex Iudæis in Iudæa primum constitutam, ac Petro Apostolorum principi commissam; quæ tunc fuit uniuersalis Ecclesia, quæque una semper manens, Antiochiam primum, deinde Romam usque progressa, extremis temporibus ad suam recurrens originem, Hierosolymis rursum, & in tota florebit Iudæa: quemadmodum tam ueterum, quam recentiorum prophetarum oracula uidentur prædicere: cuius & totius uniuersalis Ecclesiæ mater sit (ut Paulus affirmat) celestis Hierusalem. Hæc ipsa columba illa est, quam ad prædicationem Euangelij primo huius libri capite sponsus excitauit in hunc modum, *Surge, propera amica mea, sponsa mea, & ueni, Columba mea, in foraminibus petrae, in cauerna maceris, ostend e mihi faciem tuam: sonct uox tua in auribus meis: uox enim tua dulcis, & facies tua decora.* Ad hanc eandem spectant, quæ de sponsa dicuntur hoc Dramate usque ad locum illum, *Quæ est ista quæ ascendit per desertum, &c.* In quem locum nos ostendimus, post reginam illam, cuius meminit Dauid psal. 44. tunc adduci ad regem uirgines proximas, nempe gentilem ecclesiam, fide & integritate morum Iudaicæ Ecclesiæ quam simillimam, ut idē propheta futurum prædixerat, & quam hoc loco filius ipsius Salomon eodem spiritu afflatus distribuit in reginas, concubinas, & adolescentulas. Quin & ipse Dauid in suo illo Epithalamio, quum unam ante omnes commendat reginam, Salomoni dextram assidentem, filias item regum iuxta ueritatem Hebraicam inter regis honoratas numerat: ubi enim uulgata æditio habet, in honore tuo, in Hebræo est, inter honoratas tuas; & tandem quum filias Tyri & diuites plebis oblati muneribus, reginæ uultum suppliciter ueneraturos fore prædicat, eosdem plane ordines in ecclesia Christi constituere uidetur; quibus tamen omnibus unam præfert Ecclesiam, in qua etiam uelut in ciuitate una Sion, omnes illos exorituros idem uates canit psalmo 86. ubi iuxta Hebræum Deus inducitur loquens, ac pollicens, ut qui se nouerit, nempe Apostoli cæterique discipuli ad prædicandum euangelium missi, meminerint Raab, hoc est, Aegypti, quam propter ipsius superbiam appellare solet sacra scriptura, et Babylonis: suaque prædicatione efficiant, ut Palestina, Tirus, et populus Aethiopum in ea nascatur. Hoc est, ut omnes nationes suscepta uera fide et religione, ecclesiæ Christi Hierosolymis constitutæ se adiungant, et apud eam renascantur: ut quæ de Sion, uel Sioni dicatur, uir et uir natus est in ea, et ipse fundauit eam altissimus. Hoc est, multos præclaros ciues tulit ciuitas Sion, ecclesia inquam Hierosolymis et in monte Sion, i. in Christo, qui lapis excisus sine manibus creuit in montem magnum, constituta; et quod omnem humanam uincit fidem, ipse, qui eius ciuitatis conditor est Deus Opt. Max. Iesus Christus, in hac ipsa natus est eiusdem ciuis, et ciuium suorum omnium caput atque principium. et apertius adhuc quum hæc iuxta Hebræum canit eodem psalmo, Dominus narrabit scribendo populos, hic natus est ibi, et

pria-

principes tãquam laudantes, omnes scaturigenes meæ in te, aut iuxta uulgatam æditionem, Dominus narrabit in scripturis populorum & Principum horum, qui fuerunt in ea, sicut letantium omnium nostrum habitatio est in te, cum inquam hæc canit, totam fidelium multitudinem eodem modo distribuit. Nam sponsus, qui sexaginta Reginas suas, & octoginta concubinas agnoscit hoc loco, & innumerabiles sibi comparatas adolescentulas, ipse est urbis Sionis Dñs. a quo ipsi urbi dicendum fore canit Dauid eo Psalmo, *uir & uir natus est in ea*, quique numeraturus sit scribendo de more Imperatoris suos conscribentis milites populos & Principes, & de singulis singulatim dicturus. Hic natus est in ea, & de omnibus in uniuersum, omnes quicumque ex me geniti sunt, in tenati sunt. Et quam columbam & perfectam suam omnibus in amore præfert sponsus Regina & concubinis, & puellis, hæc ipsa est ciuitas Sion, quam Regius ille uates canit Domino dilectam præ cæteris Iacob tabernaculis. Primigenia scilicet Ecclesia ex Iudæis congregata, præ cæteris Ecclesijs gentium ibi ipsa exortis, Christo sponso suo adamata; quam etiam laudent omnes, qui in ea orti conscripti sunt ciues; quemadmodum hoc loco sponsus ipse testatur, filias quum eam uidissent, beatissimam prædicasse. Regina, quoque & concubinas eandem commendasse. His accedit & illud Isaie oraculum, quo Dominus diserte affirmat, primigeniam illam Ecclesiam omnibus Ecclesijs gentium sibi fore chariorem. *In die illa erit Israel tertius Aegiptio & Assyrio, benedictio in medio terra, cui benedixit Dominus exercituum dicens; Benedictus populus meus Aegipti, & opus manuum mearum Assyrius, hereditas autem mea Israel.* Ac si dicat, quo tempore Dominus conciliauerit Aegyptijs Assyrios per fidem Christi, quam uterq; populus receperit ad prædicationem Apostolorum, Ecclesia ex Israele congregata erit media benedictio (tertiū enim pro, modo, seu mediatore eo loco positū est) inter Ecclesias Aegypti, & Ecclesias Assyriæ; per quam nimirum unum fient cum ea, & unam se cum ipsi. Ut pote per quam benedictionem & salutem illę consequentur. *Silus enim* (ut inquit Christus) *ex Iudæis est:* & de Aegyptijs dicit Dominus. Ego ab infidelitate liberaui Aegyptios; & fide, permulti que alijs donis meis auxi: Item & Assyrios, quos tanquam opus meum & filios diligo (amant enim, inquit ille, poetæ opera sua ut parentes filios) cæterum de suis Apostolis & tota Ecclesia illa Israelitica dicet, Hereditas mea Israel. Hoc est, Israelitica Ecclesię præ cæteris benedixi, in eamque omnem diuitiarum mearum thesauros effudi. Quamobrem illam pro charissima hereditate mea habeo, reliquas uero pro hereditate huius meæ appendicibus, & accessionibus. Et est aduertendum, quod Israel non dixerit benedictum, sed benedictionem, ut sit insignis per abstractionem in uerbo uno amplificatio, qua cæteris in benedictione & amore præferri significetur. Porro nomine Aegyptiorū & Assyriorū oīum gentium uocationē & conuersionem designari nemini dubium est. Nisi ergo mea me fallit opinio, primatum deferunt hi omnes prophetae Ecclesiæ Israeliticae, illis nimirum reliquijs, quas ne (ut inquit Isaia) similes Sodomæ & Gomorræ essemus, miro suo consilio & misericordia Dominus exercituum reliquas nobis fecit, & in ipsis catholicā suam ab initio orbis conditā seruaret Ecclesiā, & in paucis illis electis tunc contractā, in uniuersas deinde gentes propagaret: unāq; in finē usq; seculi perdurantē, cōseruaret. Hanc ob profundā ipsius humilitatē, māfuetudinē, tolerantia, & alias, quas alibi annotauimus uirtutes; columbā suā sponsus uocat, & immaculatā, eandēq; propter multiplicia unitatis mysteria, q̄ a Paulo numerata ille in sua uniuersali Ecclesia,

fia, maxime probat, & grata habet. Nempe, quòd unum sit corpus, unum habeat
 spiritum, unam uocationis suæ spem, unum dominum, unam fidem, unum baptis-
 ma, unum Deum & patrem omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in om-
 nibus ipsius partibus; unum caput Christum, ex quo totum corpus coaptatum &
 connexum per omnem commissuram summistrationis iuxta uniuscuiusq; mem-
 bri a mensuratum actum, incrementum corporis facit in ædificationem sui ipsius
 in charitate. Ingens denique studium conseruandæ huius unitatis, pacis ac chari-
 tatis beneficio, quod est uinculum perfectionis; propter quam etiam perfectionē
 unam hanc columbam perfectam suam ipse uocat, & Paulus uirum perfectum se-
 cundum mensuram plenæ adultæ ætatis Christi. Hoc est, (ut exponit Chryso-
 stomus) secundum perfectam Christi cognitionem & Ambrosius, per hoc dictum
 inquit, perfectos nos uult fieri plenitudine intellectus diuinitatis filij Dei. Perue-
 nit porro & plenius ad hanc perfectionem quotidie accedit quam diu (ut locum
 illum interpretans inquit Ambrosius) cuncti destinati ad uitam unius sint fidei in
 cognitionem Christi. Sic uero perfecta ad finem sæculi maxime apparebit, & a
 Christo commendabitur Ecclesia, ut apparuit iam, & commēdata fuit primis suis
 initijs Euangelicis, in illis, quorum fuit cor unum, & anima una, caput unum Chri-
 stus a Deo patre datum, & unus uice Christus Petrus, ab ipso Christo nouæ Hie-
 rosolymæ a primis suis initijs constitutus, admirandæ unitatis moderator, & con-
 seruator tenacissimus. Hunc enim esse uoluit Christus inter fratres suos præci-
 puum, qui sæpe in communi causa unus pro omnibus responderet; pro hoc uno
 ex æquo, atque pro se, tanquam pro altero domus suæ capite, indiuisum censum,
 nempe staterem duorum didrachmorum pondus pendere; ut eo symbolo, quam
 sibi esset cum Petro communis, & indiuisa Ecclesiæ suæ cura, atque administra-
 tio, subindicaret. Sola namque familiarum capita tunc didrachmo censebantur.
 Hunc ipsum suæ Ecclesiæ fundamentum coram omnibus declarauit, cum hæc ip-
 si diceret. *Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo Ecclesiam meam: & portæ
 inferi non præualebunt aduersus eam.* Hoc nimirum dicto idem, quod superiore
 facto representans, huic in super confirmandorum in fide fratrum suorum curam
 commisit, *Ego inquit, pro te rogauit Petre, ut non deficiat fides tua, & tu aliquando con-
 uersus confirma fratres tuos.* Hunc denique cum resurrexisset Christus, ad patrem
 reuersurus, uniuerso ouili suo pascendo & regēdo præfecit dicens ei. *Pasce agnos
 meos, pasce oues meas.* Ac ne quis hæc uerba alij, quam Petro in personam uniuersæ
 Ecclesiæ dicta, interpretari posset, insigni charitatis nota, qua ipse præstaret cæ-
 teros, ideoque omnium dignissimus agnosceretur, qui cum summa potestate sum-
 mo pastorum principi sufficeretur, ante omnia sic ab omnibus ipsum coram cæte-
 ris tertio rogans secreuit. *Simon Ioannis, diligis me plus his?* Atque ei de se mode-
 ste in hunc modum respondenti, *Domine, tu scis quia amo te,* uniuersam gregis
 sui contulit potestatem. Qua ille paulo post ascensum domini in cælum usus est,
 quum satagens uniuersi muneris Apostolici, Mathiam in ordinem Apostolicum
 pro Iuda proditore cooptandum curauit. Quum etiam in publica concione ad
 aduentum spiritus sancti uniuersæ Ecclesiæ suscepto patrocinio, obiectum
 omnibus ebrietatis crimen solus diluit, & eos, qui conscientia sceleris com-
 moti, totum illud sanctorum collegium, quid sibi facto opus esset, rogarent, unus
 uice omnium ad penitentiam, & baptismum adhortatus est. Quum etiam reliquis
 tacentibus, ipse fraudem Ananiæ & Sapphiræ coniugum presenti mortis supplicio
 ultus

ultus est, totique Ecclesiæ magnum iniecit timorem. Quum Simonem Magum di-
 ris deuouit. Quum cælitus per uisum admonitus sepem legis veteris, tanquam ui-
 carius illius, qui medium parietem maceriæ, & immicitias duorum populorum fu-
 stulisset, prætergredi ausus est, & cæteros baptizato Cornelio cum tota illius fami-
 lia, prætergredi docuit. Quum denique in concilio Hiero solymis habito primus
 de causa Antiochenæ Ecclesiæ suam dixit sententiam, quæ progressu temporis
 appendice a Iacobo, tunc abiecta, sola per uniuersum orbem ad hæc usque tempo-
 ra rotius Ecclesiæ usu est confirmata. At uero cum primigeniæ Ecclesiæ unitas
 longe lateque in uniuersum orbem ab hoc capite continenter ducenda esset, Pe-
 trus tractu temporis Iudæam egressus, Antiochiam primum suam sedem transtu-
 lit, & in ea urbe (ut auctor est Aegseppus) septem annos tenuit: quibus transactis,
 Dei iussu deinde Romam profectus Simonem Magum ibi expugnaturus, in ea ur-
 be confedit. Vbi ad nostra usque tempora una eademq; primaria, & princeps Ec-
 clesia in principe orbis urbe fixa Petri sedes sub legitimis successoribus pro sin-
 gulari Christi prouidentia, & tutela, perseverat: suumque perpetuò propagante
 pro ipsa sponso suo summum honorem retinet & principatum, prima semper se-
 des habita, & cunctarum mater Ecclesiarum; propterea quod ad eam, ex qua cæteræ
 ortæ sunt, tanquam ad matrem ex Christi & Apostolorum instituto per Apolto-
 licos patres nostros in celeberrima illa Nicena Synodo promulgato, omnium Ec-
 clesiarum cura pertineat. Cuius canonis memoriam refricat Iulius Rom. Pont.
 illis nonaginta Episcopis Arrianis Antiochiæ congregatis missa ad eos Epistola;
 in qua hæc ille refert inter alia, ipsi primæ sedis Ecclesiæ conuocandorum genera-
 lium Synodorum iura, & iudicia Episcoporum singulari priuilegio Euangelicis
 & Apostolicis atque canonicis concessa sunt institutis; quia semper maiores cau-
 sæ ad Apostolicam sedem multis auctoritatibus referri præceptæ sunt. Et rursus,
 dudum inquit, a sanctis Apostolis, eorumque successoribus, in antiquis decretis
 statutum fuerat, quæ hæc tenet sancta & uniuersalis tenuit, & tenet Ecclesia, non
 oportere præter sententiam Rom. Pontif. concilia celebrari, nec Episcopos con-
 demnari. Quoniam sanctam Rom. Ecclesiam primatem omnium Ecclesiarum
 esse uoluerunt: & sicut beatus Petrus Apostolus primus fuit Apostolorum om-
 nium; ita & hæc Ecclesia suo nomine consecrata domino institente, prima & ca-
 put sit cæterarum; ut ad eam quasi ad matrem & apicem omnium, maiores Eccle-
 siæ causæ & iudicia episcoporum referrentur, & iuxta eius sententiam sumant ter-
 minum. Hæc ille non audita, sed uisa refert. Quippe qui illi Synodo interfuit, ut
 ipse initio eius Epistolæ testatur. Et ante Iulium Anacletus, & ipse Rom. Pont.
 a beato Petro presbyter ordinatus, in quadam Epistola ad omnes Episcopos, &
 Christi fideles scripta, hæc inquit, Sancta Romana & Apostolica Ecclesia nõ ab
 ipsis Apostolis, sed ab ipso domino saluatore nostro primatū obtinuit, & eminen-
 tiam potestatis super omnes Ecclesias, & totū populū Christiani gregem assequu-
 ta est. Sicut ipse dixit. *Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo Ecclesiam meam:
 & portæ inferi non præualebunt aduersus eam: Et tibi dabo clauis Regni cælorum, &c.*
 Anacleto & Iulio astipulantur Magnus ille Athanasius, & uniuersi Aegyptiorum,
 Thebaidorum Episcopi in sancta Alexandrina Synodo cōgregati, ad Felicem Ro-
 manum Episcopum scribentes, & contestantes, se ad Romanam sedem tanquam
 ad matrem auxilij gratia contra Arrianorū uim, & impietatē confugere, Scimus in-
 quiunt, in Nicena Synodo trecentorum & decem & octo episcoporum, ab omni-
 bus

bus concorditer esse roboratum, non debere absq; Romani Pont. sententia concilia celebrari, nec episcopos damnari. Similiter autem & a supradictis patrib. est definitum consonanter, ut si quisquam episcopum, aut Metropolitanū, aut comprovinciales iudices suspectos habuerit, uestram sanctam Rom. interpellet sedē; cui ab ipso domino potestas ligandi, & soluēdi peculiari est priuilegio super alios concessa; ipsa enim firmamentum a Deo fixum & immobile percepit. Quoniam ipsam formam uniuersorum titulorum lucidissimam dominus Iesus Christus uestram apostolicam constituit sedem, ipsa enim est sacer uertex, & cardo, in quo omnes uersantur, sustentantur, & releuantur. Hanc eandem apostolicæ sedis dignitatem agnouerunt, & scripto professi sunt orientales; quibus Acatius Episcopus Constantinopolitanus, ut a sede Romana deficerent auctor fuerat: & Africanus quos etiam Aurelius carthagenensis Episcopus ab eadem absciderat, quum matri reconciliati sunt, illi sub Hormisdæ, Rom. Pont. Hi uerò sub Bonifacio secundo. Augustinus quoq; Romanæ Ecclesiæ plusquam cæteris deseruit Ecclesijs, propter catholicæ nomen, quod ipsam inter tam multas hæreses merito obtinuisse testatur, in Epistola ad Manichæum de ipsa in hunc modum scribens. In catholica Ecclesia inquit, atq; eius gremio me iustissime tenet ab ipsa sede beati Petri apostoli, cui pascendas oues suas Dominus commendauit, usq; ad præsentem episcopatum, successio sacerdotum: tenet & ipsum catholicæ nomen, quod nõ sine causa inter tam multas hæreses illa obtinuit. Augustino attestantur plerique Romani pontifices: Felix enim ad Acatium Episcopum Constantinopolitanum sic scribit. Felix Episcopus sanctæ ecclesiæ catholice urbis Romæ. Acatio &c. Et multo ante hunc Hadriano Cæsare Sixtus ad totius orbis Episcopos in hunc modum, Sixtus uniuersalis apostolicæ ecclesiæ Episcopus, omnib. Episcopis in Domino S. & post hunc Victor ad Theophilum Alexandrinum. Victor Romanæ, & uniuersalis ecclesiæ Archiepiscopus. Hunc sequutus Pontianus ad omnes Christi fideles suam sic inscribit Epistolam, Pontianus sanctæ & uniuersalis ecclesiæ Episcopus. &c. Eodem etiam modo scribit Stephanus Cypriano contemporaneus omnibus per diuersas orbis partes Christi fidelibus, item & plerique alij Romani pontifices. Est igitur Petri sedes Ecclesia illa catholica, quæ (ut ait Anacletus) uniuersum populi Christiani gregem sit assequuta: est & ipsa una illa sponsa sui columba, quæ ab ipso per Petrum suam capit, & in Reginas omnes, concubinas, & adolescentulas innumeras transmittit unitatem. Tertia nimirum Aegypto & Assyrio benedictio, ut ex Isaiâ superius exposuimus, non habens maculam neque rugam, aut aliquid eiusmodi, ut testatur Pelagius D. 21. ca. Quamuis. Quod mysterium fidelis ille mysterium Dei dispensator Cyprianus in hunc modum nobis dispensauit in libro de simplicitate prelatorum, aut ut in antiquis exemplaribus inscribitur, De unitate Ecclesiæ; loquitur inquit, Dominus ad Petrum, ego dico tibi, tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferorum non uincunt eam. Tibi dabo clauas Regni calorum: & quæ ligaueris super terram, erunt ligata & in celis: & quæcunque solueris super terram, erunt soluta & in celis. & eisdem post resurrectionem suam dicit, pascite oues meas, Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, sicut misit me pater, & ego mitto uos. Accipite spiritum sanctum; si cuius remiseritis peccata, remittentur illi: si cuius retinueritis, tenebuntur: tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem, sua auctoritate disposuit. Hoc erat uti-

IOAN. 21.
IOAN. 20.

que cæteri Apostoli, quod Petrus fuit, pari consortio præditi honoris & potestatis: sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia una esse monstraretur. Quam unam ecclesiam etiam in Cantico Canticorum spiritus sanctus ex persona Domini designat: & dicit, una est columba, perfecta mea, una est matri suæ, electa genitrici suæ. Et beatus Paulus hoc docet, & sacramentum unitatis ostendit dicens, unum corpus, & unus spiritus, una spes uocationis uestræ, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus. Quam unitatem firmiter tenere, & prædicare debemus, maxime Episcopi, qui in ecclesia præsidemus. Ut Episcopatum quoque ipsum unum atq; indiuisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat, nemo fidei unitatem perfida præuaricatione corrumpat. Episcopus vnus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur. Quomodo solis multi radij, sed lumen unum: & rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatam. Et quum de fonte uno riuui plurimi difluunt, numerositas licet diffusa uideatur exundantis copiarum largitate, unitas tamē seruetur in origine. Auelle radium solis a corpore, diuisionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præscide riuum, præcisus arefcit. Sic & Ecclesia, Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in uniuersam terram copia uberatis extendit: profertentes largiter riuos latius expandit, unum tamen caput est, & origo una, & una mater fecunditatis successibus copiosa. Habere iam non potest Deum patrem, qui ecclesiam non habet matrem. Hæc Cyprianus pie, docte, diserteq; pro summa sua christiana eloquentia de columbæ Christi unitate nos docuit, quæ utinam, positis odijs in Petri sedem conceptis, eius desertores & oppugnatores attentius lægerent; & cordis sui aures spiritui, qui in Cypriano ipsius hæc loquitur, adhiberent. Audirent proculdubio pacem, & unitatem in se pariter, atque in Dauide, & Cypriano loquentē: & ad obediendū piæ matri suæ Romanæ ecclesiæ, quæ atrocibus maledictis proscindunt, & implacabilibus odijs prosequunt, adhortantē. Is ille spūs illorum oculos, præ malitia excæcatos aperiret, ut uiderent, hæc esse Hierosolymā, ad quā primū lumen de cælis uenerit, in qua primū gloria Dñi orta sit, ad cuius lucē & ortū splendidum (quemadmodū Isaias prædixerat) gētes primū & Reges ambulauerint; ita ut instar solis (quemadmodū inquit Cyprianus) habeat, quæ Dñi luce perfusa per totū orbem innumeris porrectis radijs, unū atque indiuisum vndequaq; diffundit lumen. Hanc esse Sionem agnoscerent, de qua primū exierit lex; & Hierusalem illā, quæ uerbo Dei grauida uniuersas gentiū nationes Chrii sponso suo genuerit, oēs sponsum sui scaturigines in se habens, & instar fontis unius ex se emittens, origo una & una matri fecunditatis successibus copiosa, quæ qui matrem non habeat, nec Deum patrem habere queat. Sed ne quis lectorē scrupulus in hoc Cypriani loco male habeat, is nobis admonendus est, ut quū legit Dñm post resurrectionē suā, parē tribuisse Apostolis potestatem, intelligat, nõ equalē, sed simile, aut cōem: ut cæteros Apostolos hoc fuisse, quod Petrus fuit, nepe apostolos, & operis Chrii uicarios, pari (hoc est) simili, aut cōi honoris consortio præditos, & potestatis: par. n. simile interdum significare latinis constat, ut apud Ciceronē de natura Deorū: Vbi ille beatā hoim uitā parem & similem Deorū esse dixit, p. parem, non æqualem (non enim id esse potest) sed similem significare uolens, exegeticos addens, similem: interdum etiam significat cōem. Ut idem pro Planco,

A 2 hono-

honorum gradus inquit, summis hominibus & infimis sunt pares, gloriæ dispa-
res: affirmans nimirum, honores quidem cōes esse summis & infimis; inter ciues
tñ gloriæ discrimen esse, q̄ alij alijs sint nobiliores, ideoque ex isdem honoribus
minus inuidiæ contrahant. Nostram interpretationem confirmat Leo Pont. Max.
qui hanc eādem Cypriani sn̄iam sic expressit in Epistola ad Anastasium suum in
oriente vicarium. Hæc inquit, connexio totius quidem corporis vnanimitatem
requirit; sed præcipue exigit concordiam sacerdotum: quibus cum dignitas sit
communis, non est tamen auctoritas æqualis: qm̄ & inter beatissimos Apostolos
in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis: & cum omnium par es-
set electio, vni tamen datum est, vt cæteris præmineret. Ecce Leo inter Apo-
stolos, quos Cyprianus dicit pari consortio præditos honoris & potestatis, similitu-
dinem honoris asserit cum quadam discretione potestatis: & cum omnium par
fuerit electio, vni tamen (Petro nimirum) datum esse, vt cæteris præmineret: &
quem etiam cæteris præfert Cyprianus; quum ipsum totius ecclesiæ caput, & vni-
tatis originem a Domino affirmat fuisse constitutum; in quo vno plenitudo vni-
tatis, ac proinde potestatis feruetur tanquam in origine; perinde atq; in humano
capite omnis sensoria & motoria tota plenaq; uiget vis, quæ inde per uniuersum
corpus diffunditur: & perinde atq; totius scaturiginis plenitudo in uno fonte ser-
uatur, unde multi dimanant riuuli. Hanc uero homonymiam qui animaduertit,
& verum sensum huius loci tenebit, & eos patres cum Clemēte & Anacleto, quin
& cum ipsa catholica ueritate consentire cognoscet; quorum ille par pro æquali
sumens ait, ne inter quidem ipsos beatos Apostolos parem fuisse institutionē, sed
vnum omnibus præfuisse: hic uero, inter beatos Apostolos, inquit, quædam fuit
discretio potestatis. Et licet omnes essent Apostoli, Petro tamen a Domino con-
cessum est: & id ipsum ipsi inter se voluerunt, vt reliquis omnibus præfesset Apo-
stolis. Quam utramque sn̄iam in sua collectanea retulit Gratianus, priorem qui-
dem in. D. 80. cap. In illis, posteriorem uero in. D. 22. c. sacro sancta. Quod præ-
terea Cyprianus ait, Episcopatum unum esse, cuius a singulis in solidum pars te-
netur, nō ita sumat lector, vt sumpsisse uideatur Bernardus glosator Gratiani, nem-
pe singulos Episcopos eundem Episcopatum in solidum tenere, & proprium, ac
specialiter separatum: Sic enim ille ait in hunc locum 24. Q. 1. cap. loquitur Do-
minus. Nota inquit, quod singula iura a quolibet in solidum tenentur. Vt ff. de uer-
bor. obl. lib. 2. & ff. de ser. L. uia. unde idem ius residet apud quemlibet: tamen re-
uera quilibet habet separatim speciale ius. Vt ff. Quemadmodum ser. amit. Itaq;
existimare uideatur Bernardus, sic unumquemq; Episcopum totum Episcopatus
ius habere, sicut totum ius aquæductus dicitur esse penes quemlibet eorum, qui
in eundem aquæductum ius habent. Quia (ut testatur Pomponius iam citata lege
via) uia, itineris, actus, aquæductus pars in obligationem deduci non pōt; quia
usus eorum indiuisus est. Item habere unumquemq; Episcopum separatim spe-
ciale ius in totum Episcopatum, sicut proculus in lege aquā, superius est citata statuit,
Propriū ius fuisse unicuiq; eorum, qui aquā, quæ oriebat in fundo uicini, per eun-
dem riuum ducere soliti erant, ut suo quisq; die a capite ducere, primo per eundē
riuum, eumq; cōem: deinde ut quisq; inferior erat, suo quisque die proprio riuo.
Ideoq; existimat, eū qui statuto tpe, quo seruitus amittitur, aquā non duxisset, ius
ducendæ aquæ amisisse; non tñ per cæteros, qui duxerunt, ius usurpatū fuisse. Pro-
prium. n. inquit, cuiq; eorum ius fuit: neq; per alium usurpari potuit: non inquit,
ita

ita sumat lector. Hoc .n. esset oēs Ep̄os æquales facere, non tñ p̄tate ordinis, sed
et iurisdictionis. Sic enim tolleretur vnus vnus catholicæ ecclesiæ uniuersalis
Ep̄us, fierentq; oēs particulares Ep̄i, & suæ quisq; particularis ecclesiæ cum ple-
naria potestate perfectus. Quod utrumq; falsum est: & contra sn̄iam Cypriani, vt
proxime ostendimus. Nec euadit hæc incommoda Bernardus, quamuis hæc om-
nia dicta uelit Cypriano de potestate ordinis dumtaxat: & Episcopatum interpre-
tetur, ordinem Ep̄alem. Nam quum ait Cyprianus, Christum parem tribuere po-
testatem omnibus Apostolis post resurrectionem suam, quum ait illis. *Sicut misit
me pater, & ego mitto uos*, satis constat rem diligentius expendenti, illum signifi-
care, se omnes eos mittere cum ea potestate cum qua ipse a patre suo missus
fuit. Ipse autem cum potestate apostolica & Pontificio ordine & iurisdictione
prædicta, missus est; ut constat ex Paulo in Epistola ad Hebræos. Quin & ex 61.
cap. Isaia ad quos Christus alludit Lucæ 4. & Ioannis 20. manifestum sit, Christū
quum dixit Apostolis, *sicut misit me pater, & ego mitto uos. Accipite Spiritum sanctū,
Quorum remisistis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt*, eandē
seruasse rōnem in mittendis Apostolis, quam seruauit pater in se mittendo. Sicut
enim ut ipse apud Prophetam Isaiam, & Lucam Euangelistam, de se testatur, qđ
missus sit a patre unctus a Spiritu sancto: sic et ipse quum mittit Apostolos ait *Ac-
cipite Spiritum sanctum*. Et sicut dicit se missum ad euangelizandum pauperibus,
ad sanandum contritos corde, ad prædicandum captiuis remissionem, ad prædicā-
dum annum Dñi acceptum, & diem retributionis, nempe diem iudicij, quo ple-
tendi sint impij, & qui Euangelio nō crediderint, quas clauas mortis & Inferni se
habere ipse affirmat in Apocalypsi, potestatem nimirum eruendi a morte pecca-
ti, & a carcere satanæ eos, qui Euangelium receperint, & eosdem in Regnum cœ-
lorum admittendi: contra uerō æternis inferni carceribus adiudicandi, qui illud
repulerint: sic et quum dicit Apostolis, *sicut me misit pater &c.* Significat, se illos
mittere ad idem opus, & cum eadē potestate, quam certe nemo dixerit ordinis tñ
potestatem esse, nō et iurisdictionis. Nequē uero id tollit Petri primatum, cui po-
testatem illam cum ea prærogatiua tributam esse affirmamus, ut eam in fratribus
suis ipse moderaretur: neque ea aliter illi uerentur, quam Petri sederet arbitrio.
Vt patrum & catholicorum omnium communis est sententia, quam etiam ex pro-
gressu historiæ Euangelicæ possumus confirmare. Primū narrat Ioannes cap.
20. ut Christus apparuerit discipulis congregatis, & se domi continentibus pro-
pter metum Iudæorum; utq; insufflauerit in eos Spiritum sanctum, & unā cum
spiritu suam potestatem omnibus pariter dederit. Porro quæ eo loco narratur,
vndecim tantū Apostolis dicta esse, constat in Euangelio Marci cap. vlt. De in-
de uero cap. 21. idem Ioannes narrat quo modo Christus dixerit Petro, *pasce agnos
meos, pasce oues meas*. quibus plane uerbis expositum est intelligere, primam præro-
gatiuam, & primam clauium Regni cœlorum administrationem in solum Petrum
a Christo tunc fuisse collatam: & omnem alijs ante datam potestatem ad unum il-
lud caput fuisse reductam, ad quod omnes spectarent, & cuius arbitrio quàm a
Christo accepissent in partem suam, ut dicitur Isa. 61. hoc est, in suam regionem,
& quem fortiti fuissent Episcopatum, exercerent potestatem. Vt tam oues, nem-
pe Apostolos, quibus iam olim dictum fuerat, ego mitto uos sicut oues in medio
luporum, quam agnos (hoc est) septuaginta duos discipulos, quos idem Domi-
nus mittere se dixerat sicut agnos inter lupos, ipse Petrus tanquam alterum Prin-

ceps & Pastor regeret ac pasceret: & solus in omnes alios tum Apostolos, & qui illis succederent Episcopos, tum septuaginta duos discipulos, & horum successores simplices sacerdotes & diaconos, & denique uniuersum populum Christianum, omnem haberet iurisdictionem; & plenam potestatem. Iam uero quum inquit Cyprianus, de unitate ecclesie loquens, quam unitatem firmiter tenere, & vindicare debemus, maxime Episcopi, qui in ecclesia presidemus, ut Episcopatum quoque ipsum unum atque indiuisum esse probemus, non potestatem presidendi in ecclesia, cum ipsa ecclesia confert, & studium illud in Episcopis maxime esse debere affirmat, ut probent, sic esse unam & indiuisam presidendi in ecclesia potestatem, sicut una est ipsa, in qua presidetur, ecclesia. Mihi uero ita uidetur. **2** At uero potestas presidendi non tantum in ordine, sed etiam in iurisdictione potissimum consistit: & utraque instructum esse oportet Episcopum, qui Christi gregem recte legitimeque sit curaturus. Vt ergo aliquando concludamus, insolidum, sumat lector pro, indiuisum. Vt idem Cyprianus superius eodem loco ait. Quam unitatem firmiter tenere & uindicare debemus, maxime Episcopi, qui in ecclesia presidemus. Vt Episcopatum quoque ipsum unum atque indiuisum probemus. Et idem eodem libello circa finem; unus Deus inquit est, & Christus unus, ecclesia eius una, fides una, & plebs in solidam corporis unitatem concordie glutino copulata. Vt hinc illud, insolidam teneri partem, interpretemur, in solidam corporis unitatem. Quomodo etiam loquitur Leo in citata superius Epistola ad Anastasium. Neque enim inquit, poterit unitatis nostrae firma esse compago, nisi nos ad inseparabilem soliditatem uinculum charitatis astrinxerit. Sic itaque expositus Cyprianus sibi omnino consentiet; alioqui secum hoc loco pugnaturus: qui inferiora corporis eius membra illi equet membro, quod a Christo & corpori datum esse caput ipse affirmat: & qui ad Cornelium PP. scribens, unum uniuersae ecclesiae praesse oportere censet Episcopum, a deo, ut non aliunde obortas esse haereses putet, & schismata, quam quod sacerdoti Dei non obtemperetur, nec unus in ecclesia ad tempus sacerdos, & ad **4** tempus Iudex uice Christi cogitetur. Item & qui a quibusdam schismaticis, qui se ab eodem Cornelio separauerant, antequam eos in communionem admiserit, hanc publicam exegerit confessionem. Nos inquit, scimus Cornelium Episcopum sanctissimae catholice ecclesiae erectum a Deo omnipotente, & a Christo Domino nostro: nec ignoramus, unum Deum esse, & unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, unum Episcopum in catholica ecclesia esse debere. Quae confessio quam ex communi ecclesiae sententia facta tunc fuerit, ex illo Constantini edicto sub synodum Nicenam edito facile colligas. Vbi Syluester modo oecumenicus appellatur, modo summus Episcopus, & tota synodus Calcedonensis (ut testatur Greg. in Epist. 36. ad Eulogium Alexandrinum & ad Anastasium Antiochenum: Episcopos) id etiam honoris Leonis tribuit. Phocas quoque Imperator, qui Mauritio successit, ut Ioannis Episcopi Constantinopolitani insolentiam castigaret, qui oecumenici titulum, fauente, aut saltem conuiuente Mauritio, sibi arrogauerat, cauuit ut solus Ro. Pont. oecumenicus vocaretur; tametsi negat Greg. quemquam praedecessorum suorum eo titulo uti consueuisse, ne Episcopus honore reliquis Episcopis auferre uideret, qui sibi sumeret uniuersum. Caterum, aut oecumenicum uoces, ut uocauit antiquitas; aut seruum seruatorum Dei, ut modestissimus Pont. Greg. uocari maluit, unum agnoscamus oportet.

ret in catholica & uniuersali ecclesia summum Episcopum, ut ex praecedentibus ostendimus, & ipsa uniuersitatis administratio persuadet. Ad cuius exemplum etiam inter philosophos, qui melius statuerunt, in optime constituta Repub. unum Principem esse uoluerunt. An uero unus erit apibus Rex, Dux unus in. & caetera. rector unus uniuersitatis moderator Deus unus: Et in ecclesia Dei, in qua horat Paulus ut omnia honeste & secundum ordinem fiant, multitudo, & aequalitas erit Principum, quam Reipub. perniciosam, & omnia confundere natam esse, certum est? Minime uero. Sed uniuersae Christi ecclesiae uicarium caput Petrus, primum ipse Christus, & caput Christi Deus, & (ut recte statuit Bonifacius) **2** unius unice ecclesiae unum est corpus, unum caput Christus, & Christi Vicarius Petrus, Petrique successor. Vna enim est omnium functio, & Pontificia potestas summa. Nec tamen propterea quod Christus suae ecclesiae caput est, & perpetuus summus Pontifex, secundum ordinem Melchisedech a Deo patre constitutus, ideo non indiget uniuersalis ecclesia sublato in caelum eo Pont. summo & primario capite alio in terris uices illius gerente Pont. & summo capite, ad quod omnia coram referat, & per quem de grauisimis quibusque rebus fidei & morum Pontificem professionis suae Iesum corpore absentem consulat. Non minus sane, quam olim Synagoga Mosae, quem tanquam fidelem famulum & testem eorum quae dicenda essent, suae domui praefecit Deus, per quem suis domesticis sua mandata coram exponeret. Quomodo etiam nobis qui ipsius filij domus sumus, ipse filius praefecit Petrum fidelem seruum & prudentem, ut det nobis in tempore tritici mensuram. Et quem admodum olim quamuis Deus se pro Rege populi Israelitici gereret, nihilominus Duces, & Iudices cum regia potestate eidem populo praefecit a Mose usque ad Samuelem. cum quo de populo suo quaestus est, postquam illi Regem petissent, quod se, non Samuelem, ne in ipsis regnaret, repulissent. Sic Christus cum sempiternum habeat Sacerdotium, & saluare in perpetuum possit accedentes per ipsum ad Deum, semper uiuens ad interpellandum pro nobis; **4** Petrum nihilominus, & Petri successores Romanos Pontifices cum summa sua potestate summos suffecit Pontifices, qui pastorum principis uice ipsius agnos, & oues omnes doctrina pascant, potestate regant, & pro omnibus agnum immaculatum indefinenter offerentes Deo, perpetuae oratione intercedentes, seruent; ac perfectam, immaculatamque columbam, qualem suae fidei commissam acceperint, sponso reddant. Hanc ille post commendatas particulares ecclesias, alias tanquam Reginas & primarias uxores, alias tanquam concubinas, & uxores secundinas, & imperfectiores, denique particulares animas ob fidei tanquam integritatem tanquam uirgines incorruptas, unam tamen catholicam ecclesiam, cuius praecipua pars sit Petri sedes; longe ante oes, puritate, iustitia, sapientia, omniq; uirtutum genere, ac dignitate conspicuam atq; praecellentem, omnium magnificentissime commendat: & maxime sub finem seculi hoc exornet encomio, *Vna est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, genitrici suae electa. Viderunt eam filiae, & beatissimam praedicauerunt, Regina, & concubinae, & laudauerunt eam.* Magnificarum porro laudum, quibus tunc catholicam ecclesiam, & eius in primis caput Romanam filiae, Reginae, & concubinae celebrant, extremis praesertim temporibus, breuis summa haec est.

6 *Qua est ista quae progreditur, quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?*

1. Cor. 14.

Extr. aug.

8. una Jan.

Etiam.

Psalm. 23.

Heb. 5.

Heb. 8.

Luc. 12.

1. Reg. 8.

Heb. 7.

Hoc loco illud primum annotandum est obiter, pro eo quod noster interpres uertit, progreditur consurgens, in Hebræo unam esse dictionem פָּרָאֵה Hanni-
 scapha. Hoc est, quæ prospicit, vel quæ prospectat: quomodo etiam uerbum
 Psal. 84. פָּרָאֵה Sacaph, cuius illud est participium, idem in psalmis uertit, prospexit, *In iustitia*
de celo prospexit. Ut hoc loco etiam dictum intelligamus, ecclesiam exerto & incli-
 nato capite de cælo prospicere, de more eorum, qui e fenestra magno uidendi stu-
 dio procul spectant: quemadmodum poetico tropo dicta est Dauidi iustitia de
 Apoc. 2. 1. cælo prospicere. Quo alluisse uidetur Ioannes quum dixit, se uidisse ciuitatem
 sanctam Hierusalem descendentem de cælo, Græci interpretes ad vim Hebraicæ
 dictionis propius accedentes uerterunt τὴν πόλιν ἐκ τῶν οὐρανῶν. 1. Quæ est ista
 inclinans? Et inducuntur quidem hoc loco per anticipationem tum imperfectio-
 res, tum perfectiores electi; tum insigniores, tum obscuriores particulares eccle-
 siæ admirantes tantam uniuersalis ecclesiæ gloriam, quam ipsa subito & præter
 omnium opinionem obtinuerit post nubilia & tenebrosa Antichristi tempora.
 Eam uero sponsæ Christi gloriam & splendorem eximium omnes eius sodales
 hoc encomio pariter celebrabunt, quæ est ista quæ prospectat? &c. Quod etiam
 miraculum, præpotentem Dei manum non tantum sodales, sed etiam hostes stu-
 pentes in eandem sententiam prædicabunt. Quemadmodum olim iuxta Dauidis
 vaticinium Synagogam hostes eius admirabantur, quod eam ex squalore & pedo-
 re seruitutis Babylonicæ auro & argento nitentem, perque suas acies instructam,
 & hostibus formidolosam, præter omnem spem in suam patriam redire uiderent.
 Quas illi res magnas Deum suo populo præstitisse agnoscebant, ingenuè que pro-
 fitebantur. Fuit enim illa Synagogæ liberatio huius ecclesiæ liberationis figura
 & imago. Eleganter uero, magnificeque nobis describitur hoc loco progressus
 & profectus ecclesiæ in fide, & diuinitatis cognitione, sed maxime sub finem sa-
 culi, collatione ipsius ad Auroram, Lunam & Solem. Sicut enim aurora succedit
 nocti, diurnæque lucis ortus est ad meridiana usque incrementa proficientis; sic
 etiam ecclesia Euangelica sub Zacharia & ipsius coniuge Elizabetha, Simeone,
 Anna Phanuelis filia, & Ioanne Baptista (de quo ceu lucifero solis præmissio, di-
 ctum est. *Tu puer propheta altissimi uocaberis: præibis ante faciem Domini parare*
uias eius, nocti ignorantiae & infidelitatis, quæ Mundum obruerat, succedens, ac
 tunc primum exortens, lucemque fidei & Euangelicorum mysteriorum mundo
 proferens, per sua incrementa Christo in primis prædicante, ac doctrinæ poten-
 tiæque suæ diuinitatis radios paulatim diffundente, profecit: sed longe magis
 quum Apostoli post acceptum spiritum sanctum per Iudæam, & uniuersum or-
 bem Euangelij lucem longe lateque protulerunt. Quando iam ad magna, nondum
 tamen ad maxima crementa uideri potuerit peruicisse. Ac tum etiam pulchra ut
 Psal. 125. luna, magna que cum gloria conspicua; electa etiam instar Solis, quo tunc amicta
 apparuit, censerit. Iustorum semita, inquit Salomon, quali lux splendens proce-
 dit: & crescit usque ad perfectam diem: Gregorius quoque, uergente inquit, mi-
 di sine, suprema sapientia proficit, & largius cum tempore excrescit. Hinc Io-
 anni priori parte reuelationis Angelus dicit, *Signa quæ loquuta sunt septem toni-*
trua: cui tamen in eiusdem reuelationis termino præcipit dicens, *ne signaueris uer-*
ba prophetiæ huius. Pars quippe reuelationis anterior signati præcipitur, terminus
 prohibetur. Quia quicquid in sanctæ ecclesiæ initiis latuit, finis quotidie osten-
 dit. Hæc ille lib. 2. Mor. cap. 9. Verum quia (ut experientia compertum nostris
 tem-

1 temporibus) orbis Christofori Columbi Itali, atque nostrorum hominum pertinaci
 nauigatione nuper inuentus. Euangelij lucem usque ad hæc nostra tempora non-
 dum acceperat; & lucis, quam olim accepit ecclesia, magna a suis primordiis
 apud nos fecit, & nunc in nouo orbe facit incrementa, totus hic locus cum extre-
 mo ipsius statu magis uideatur conuenire, & ad extrema tempora pertinere. Tunc
 enim apparet Ioanni signum illud magnum in cælo, mulier amicta sole, sub cuius
 pedibus uisitur luna, & super caput corona duodecim stellis insignis. Quæ fere
 eadem est illo, & hoc loco hypotyposis. Conuenit enim inter omnes utrobique
 designari ecclesiam. Et Daniel consummatam illorum temporum scientiam per
 eandem similitudines nobis exponens, *Qui docti fuerint,* inquit, *fulgebunt sicut*
splendor firmamenti: nempe, instar solis & lunæ, quæ duo luminaria magna in cæ-
 lo posita sunt (ut scripsit Moses) alterum ut prælit diei, alterum nocti, & qui ad
 iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et post pauca eandem
 rem simplicibus, & propriis uerbis enuntians, *multiplex erit,* inquit, *scientia.* Hoc
 est, sub finem mundi abundabit in hominibus scientia Dei & cognitio. (Et quem-
 admodum inquit Isaias) *Replebitur terra scientia Domini, sicut aqua maris operientis.*
 sub omnia. Zacharias etiam initia ecclesiæ Euangelicæ, progressum, finem hoc
 adumbravit oraculo. *In die illa,* Nempe, quo tempore Christus ueniet, *non erit lux,*
 sed *frigus & gelu.* Et erit dies una, quæ nota est Domino. Medium scilicet tempus inter
 initia & finem temporis gratiæ, *non dies neque nox.* Hoc est, dies non omnino fere-
 na & clara, sed uelut ex nocte & die temperata: *Et in tempore uesperis.* Nempe extre-
 mo tempore gratiæ, *erit lux.* Hoc est, maxima Christi per claram Euangelij lucem
 cognitio. Porro ut hoc loco sub typo prospectantis de cælo mulieris, & illo per
 caput mulieris stellis ornatum & micans duodecim, ecclesiæ initia duodecim
 Apostolis primis temporibus mundo micantia ostenduntur; ita etiam extremis
 temporibus eiusdem ecclesiæ renouata exordia duodecim Apostolicis uiris, ceu
 alijs duodecim Apostolis & luciferis illustranda designantur. Ut etiam hoc loco
 pulchra instar lunæ ipsa uideatur, sic in Apocalypsi lunam sub pedibus habens Io-
 anni apparet. Vnde intelligimus finem præsentis ecclesiæ assimilari lunæ, quæ
 quantum in hoc mundo fieri potest, plene a Christo sole iustitiæ illuminata, tunc
 maxime pulchra in medijs noctis tenebris mundo apparet. Ut nostris sane tempo-
 ribus status ille, qui sub Apostolis caput, & progressu temporis suum, quem olim
 habuit meridiem, prætergressus, ad noctem ignorantiae in ualescentibus uitijs, &
 hæresibus, deuolutus est, ad huc fortassis pulchram uidet ecclesiam in tantis tene-
 bris, uelut lunam pleno orbe fidei & sanctorum morum radios diffundentem. Ta-
 met si quum nostrorum temporum calamitates, & quintæ tubæ clangorem, quem
 iam ante aliquot annorum centurias æditum fuisse multi putant, mecum reputo,
 & cum moribus nostris confero, uehementer hæreo, vereorque ne iam sit sol a
 multo tempore obscuratus a fumo de puteo abyssi exhalante; atque eo sic ob-
 scurato, ne & ipsa luna atrata sit, instante iam sexti sigilli reseratione misere cadē-
 da, & cruentanda. A deo hoc tempore ubique studetur Auaritiæ: & ad acerbissi-
 mam illam uniuersæ ecclesiæ cladem longe lateque præluditur; præsertim in Gal-
 lia, ubi impios illos & portentoso suo nomine male omnia portēdentes Vgor aos
 rerum Dominos, audimus sacra templa cæsis ibi sacerdotibus profanare, altaria
 suffodere, sanctorum reliquias & imagines alias incendere, alias in flumina proj-
 cere, sacerdotes & Monachos, passim trucidare ferro & igni, monasteria unā cū

virginibus Deo consecratis, & religiosissimis quibusque hominibus absumētes. **1**
 Sed huius rei iudicium doctioribus, & plenioribus spiritus numine afflatis relin-
 quamus. Hoc unum tamen Ioannis auctoritate nitens fore non dubito, ecclesiam
 inquam, suam maxima ex parte pulchritudinem amissuram: & præterquam in pau-
 cis, fidem & integritatem vix seruaturam: quod plane futurum, quum apertum
 fuerit sextum sigillum, hoc est, sexto suo statu, testatur Ioannes; nempe, quum
 suam exercebit tyrannidem Antichristus; quo tempore multos seducendos fo-
 re, prædixit Christus, vel ipsos si fieri posset, electos: in quorum gratiam perditus
 ille ueterator non diu sæuire permittetur. Ingentem autem hanc Lunæ Eclyp-
 psim prædixisse uidetur Christus, in hunc modum. *Quum venerit filius hominis, pu-
 tas inueniet fidem in terra?* Aut igitur nostris temporibus pulchra est adhuc ipsa
 ecclesia, sicut Luna plena: Aut (quod certum est) ante nostra tempora sic pul-
 chra apparuit, & septimo suo statu apparitura significatur. Habebunt enim ex-
 trema tempora quantumcunque lucida, suam quandam ignorantia noctem, & ui-
 tiorum in ijs, qui post sublatum Antichristum negligent resipiscere, & agere pœ-
 nitentiam suorum scelerum. Hi enim omnium securi, genio, & huic sæculo in-
 dulgebunt. Atque illis sua prædicatione lucem mittere, ceu Luna plena non cessa-
 bit ecclesia. Tametsi ipsi ad eam lucem ambulare recusabunt. His (ut Paulus ait)
 repentinus superueniet interitus: Et filius hominis tertio & postremo suo adue-
 tu repente sicut fur, de nocte ueniet. Nam tres Christi aduentus in mundum in
 scripturis deprehendimus: & deprehendere operæ precium est ei, qui uelit in
 prophetis uersari feliciter. Primum in carne, admiranda cum humilitate: Secun-
 dum primo longe dissimilem sub Antichristo, summa cum maiestate & gloria:
 quem, ut inquit Paulus, *Domini Iesus interficiet spiritu oris sui: & destruet illustra-
 tione aduentus sui*. De quo etiam legimus apud Ezechielem, sub nomine Gog &
 Magog. *Ezech. 39. Super faciem agri cades, quia ego loquutus sum*. Et paucis interie-
 ctis, subiungit propheta. *Eccc ueniet, & factū est*. Et ad hūc aduentū illud, qđ mox
 citauimus, pertinere, ut credamus, vel eo maxime Danielis testimonio persuasi su-
 mus, quo beatus dicitur quisquis ad dies mille trecētos triginta quinque peruene-
 rit. Quæ enim alioqui quæso esset beatitudo, ad ea tempora peruenisse, quibus
 Christus quum uenerit, fidem non sit inuenturus in terris? Tertium, quum uene-
 rit uniuersum orbem cum potestate magna iudicaturus. Quum uisuri sunt homi-
 nes signum filij hominis in cælo: & reliqua quæ de hoc postremo aduentu pro-
 pheta, & Euangelistæ conscripserunt. Apparebit ergo extremis temporibus eccle-
 sia pulchra ut luna, intellige plena, qua etiam comparatione admirandam Symeo-
 nis illius summi sacerdotis sapientiam, & rarum inculpatæ uitæ exemplū sapiens
 Iesus Sirachi filius commendat, quum ipsum sicut Lunam plenam suis temporib.
 fulsisse prædicat. Tunc nanque maxime miramur lunam, & tanquam pulcherri-
 mum naturæ opus iucunde, & cum admiratione contemplantur, quum pleno or-
 be illuminata a sole, se nobis ostendit conspicuam. Quomodo etiam conspi-
 qua apparebit ecclesia, & tota lucida præ fidei & diuinæ cognitionis lumine (quo-
 tum redundabit) micans. Nimirum a Christo sole iustitiæ copiosorem longe
 excipiens lucem, quam unquam accipiat mundana Luna a Sole. Eam enim sol
 nunquam plus dimidiato orbe illumiat: At sol iustitiæ Christus totam tunc
 amicit, & conuestiet ecclesiam. *Tunc enim*, (ut Paulus futurum prædi-
 xit) *occurrerunt omnes Christo in unitatem fidei, & cognitionis filij Dei, in virum perfe-*
ctum,

1 *Etum, secundum mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Erit itaque luna sub pedibus
 ecclesiæ. Hoc est, extremis temporibus (quæ pedum symbolo adumbrantur) a
 Christo tota irradiabitur ecclesia: Suo nimirum amicta sole. Ideoque etiam electa
 ut sol, quippe quæ cum Christo per fidem, eximiamque ipsius cognitionem
 induerit; perque fidei unitatem omnibus suis partibus absolutis unum cum ipso
 corpus, & vnus spiritus facta sit, Christum mundo referet oratio. Sed uide inter-
 rim appositam & valde propriam distributionem. Prospectat de cælo, & vulgata
 æditio habet, progreditur æcclesia instar auroræ, quæ ad iusta lucis incrementa
 vsque ad finem sæculi proficit. Pulchra est ceu Luna plena, plene nimirum a sole
 iustitiæ irradiata; electa ut sol, propterea quod Christo sole iustitiæ conuestita **2**
 hunc ipsum, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum repræ-
 sentat: & omnium, quæ in uniuersa mundi machina sunt, apparet præstantissima.
 Sol enim quemadmodum scribit Plinius, planetarum medius fertur amplissima
 magnitudine ac potestate; nec temporum modò terrarumque, sed syderum etiam
 ipsorum, cæliq; rector. Hic lucem rebus ministrat, aufertq; tenebras; hic reliqua
 sydera occultat; hic uices temporum, annumque semper renascentem ex usu na-
 turæ tēperat; hic cæli tristitiam discutit, atq; et nubila humani animi ferenat; hic
 suum lumen, cæteris quoq; syderibus fænerat præclarus & eximius. Quæ omnia
 ecclesiæ accommodare, nõ fuerit difficile, Terribilis denique est, ceu castrorum
 acies ordinata. Nempe dæmonibus, hæreticis, omnibusq; suis hostib. (ut in supe-
 riorib. ostendimus) formidolosa. Vide præterea easdē notas in sponsa, quas in ad-
 miranda illa muliere vidit Ioannes. Sponsa prospectat de cælo, & initium ac cap-
 ut suum profert in modum auroræ: Et mulier illa in cælo apparet capite duode-
 cim stellis, ceu duodecim luciferis coronato; sponsa pulchra, ut luna: mulier illa
 lunam habet sub pedib. sponsa electa ut sol: mulier ille sole amicta magnum spe-
 ctantibus se præbet signum, sponsa terribilis, ut castrorum acies ordinatę, mulier
 illa commisso prælio Duce copiarum Michaelē, & sponso summo imperatore, de
 Dracone, & Draconis copijs gloria triumphat. Deniq; (ut imago per omnia re-
 spondeat rei) cuius imaginem retro esse diximus, & figuram; quemadmodū olim
 restituta Synagoga a captiuitate Babylonica maior promittitur gloria, Deiq; fa-
 uor, quam prius habuerit; sic etiam prædicitur ecclesia, ubi euaserit Antichristi,
 & totius illius impię factionis uim, & iniurias, extremo suo statu copiosorem in
 terris habitura iustitiā, & Dei cognitionē, q̄ vnquā ante habuerit. Quā spōse, aut
 potius illorū temporum prerogatiuā, Ioannes Apostolus extremis duob. capitib.
 suę Apocalypseos tã copiose, grauiterq; describit; ut quamuis a multis tã sacris,
 quã profanis scriptorib. celebrata sint antea sæcula in terris degenda; nusquam tñ
 alibi felicius descripta legi possint, & exposita. Primum ille ostendit, editum mū-
 do uere aureū partū, Christū diuinū uasculum, & diuinis virtutib. præditū, Prin-
 cipē autocratorā; quæ uirga ferrea, hoc est, perpetua, & inflexibili iustitia uniuersas
 nationes sit moderaturus. Deinde horrida bella, cōcurrentes Christi & Satanae
 acies, cruenta certamina, deuictos, & triumphatos omnes Christi hostes, expugnata
 & funditus deleta Babylonē, hoc est, impios oēs, mūdi Principē in uincula ferrea
 coniectū, Exactam toto orbe iniustitiā, deniq; quē leonem ferocissimū hostes ex-
 perti sint, hunc mitissimum uelut agnum, & suorum sponsum amantissimum Ie-
 sum Christum, qui suprema sua potentia iustitiam mundo infert sempiternam,
 & per eam nouam uniuersitati inducit faciem. Ac tunc demum Ioannes nõ-
 uum

uum cælum uidet, & terram nouam (hoc est) genus hominum vtraque sui parte
tam inferiore, quam superiore renouatum. Nec mare vsquam est, quia omnis tur-
bulentia & fluctuatio de ecclesia tunc erit sublata. Videt ciuitatem sanctam. Hie-
rusalem nouam, descendente de cælo, a Deo paratam, & sanctorum congrega-
tionem in communem & maxime concordem vitæ societatem, atque vnum cor-
pus admirando artificio per fidem & charitatem a Deo compositam: omnique,
quod amplissimam deceat ciuitatem amplissimum ac potentissimum Regem
Deum optimum. Max. excepturam, apparatu instructam, de more sponsa Regiæ,
quæ gemmis, & auro, omnique cultu Regio ornata ac comparata Regem spon-
sum suum sit exceptura. Huius porro admirandæ ciuitatis ornamenta sunt, lu-
minare in primis sole lucidius septuplo, diaphanum instar crysalli, purpureum,
ut iaspis electissimus, diuinæ lucis longe lateque diffundens radios, vrbs ipsa in
omnem dimensionis differentiam quadrata, longa, lata & alta duodecim mille
stadia, muri ex iaspidibus constructi, duodecim lapides preciosos pro funda-
mentis subiectos habent ternos per quaterna murorum latera, perque quaternas
mundi plagas distributos, & Apostolorum nominibus inscriptos, portæ totidem,
quot fundamenta, & eodem ordine dispositæ ex singulis constantes ingentibus
margaritis, singulis Principum populi Israelitici insculptæ nominibus. Nempe
Episcoporum & doctorum, quorum doctrina & exemplo, omnes Iudæi, qui tum
residui fuerint, in hanc ciuitatem sunt inducendi. Pro singulis portarum propu-
gnaculis, singuli stant Angeli. Urbis platea aurum purum est instar vitri pelluci-
dum. Mediam plateam præterfluit fluuius aquæ vitæ, clarissimus velut crys-
tallus, e throno Dei & agni ducens originem, vitalibus arboribus vtraque ripa confi-
tus. Quæ quidem arbores singulis anni mensibus novos fructus proferunt; vnde
ciuis eius uiscitent, & quarum foliis vtantur pro amuletis. Templum, ut reliqua
huius urbis omnia longe superant insignem illam Hierosolymorum urbem, toto
orbe celebratissimam; sic & illius templi olim totius orbis miraculū, citra vllē
comparationem longè superat. Quippe quod sit ipse Deus & agnus, Christus
Deus & homo: purissimus enim cum sit splendor gloriæ & emanatio quædam
claritatis omnipotentis Dei, sincera & denique vera lux, quæ illuminat omnem
hominem uenientem in hunc mundum, eiusdem est luminare, cuius ingenti luce
perfusa ciuitas nec Sole indiget nec Luna, nec ulla iam ibi uidetur nox. Ad inge-
ntem urbis huius lucem gentes omnes, ac Reges properabant, & nusquam offen-
dentes confertim ingredientur, omnes opes suas ac thesauros per eius portas, quæ
perpetuò patebunt, ex omnibus orbis partibus inferentes. Viri omnes probi, &
inculpatæ uitæ. Nec enim in hanc urbem, ubi pax summa erit, & arctissima inter
ciues & Deum necessitudo, peccatores pacis ofores, & Deo inuisi admittendi
sunt. *Ecce, inquit, vox de throno, tabernaculum Dei cum hominibus: & habitabit cum
eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus erit eorum Deus, & absterget Deus omnem lac-
rymam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor,
quæ prima abierunt.* Ac talis quidem est species, & admiranda ciuitatis Christianæ,
quæ Ioanni per Spiritum sanctum ostensa est, magnificentia. Talis sub finem
temporum, quæ sexto sigillo, & magna parte septimi reuelantur, nobis a Ioanne
depingitur futurus ecclesiæ status. Talem sponsæ suæ pulchritudinem, & auream
ætatem commendare, omnibusq; superioribus sponsæ ætatibus hoc loco præfer-
re uidetur sponfus. Quæ omnia quia omnem ipem, & humanam fidem superare
uidit

Heb. 10.

Sapient. 7.
Ioan. 1.

Apo. 21.

1 uidit spiritus sanctus, nec facile posse quemquam persuaderi, talem unquam in
terris constare posse Rei pub. statum; semel, & iterum, ac tertio adieci, *hæc ver-
ba fidelissima sunt, & vera.* Alioqui (ut puto) non adiecturus, nisi ipse, quæ in terris
aliquando gerenda essent, mysteria proderet. Nam hæc eadem in cælo copiossi-
me præstanda esse christianis omnibus persuasissimum est. Nos igitur hac ratio-
ne, & plerisque alijs persuasi talem aliquando in terris constituendam, & a Chri-
sto constabiliendam fore in uniuerso orbe ecclesiam, existimamus. Sed quia ui-
deo communem esse sententiam, quæ magnos habet auctores, hæc omnia ad bea-
tam uitam in cælis degendam, & ecclesiam, quam triumphalem appellamus, esse
2 referenda; ne a grauisimorum hominum sententia in eorum opinionem, qui
quamuis non contemnendi uideantur, longe tamen minoris sunt nominis & au-
toritatis, uidear temere defecisse; præter eam, quam proxime exposui, non nullas
alias in medium proferam rationes, quæ me, ut manibus pedibusque in illorum
transirem sententiam, impulere. Ac prima quidem ratio sit, quod hic ipse Rei.
pub. christianæ status, aut saltem maximum ipsius specimen, & initium Hiero-
soiymis iam olim extiterit. Et primum quidem, tunc apparuisse uidetur cælum
nouum, & terra noua, quum igni spiritus sancti repurgati Apostoli instar cælo-
rum, enarrarunt gloriam Dei: & cætera plebs, quæ uelut terra noua copiosissi-
3 mos iustitiæ fructus proferabant, quum suo emisso spiritu Christus faciem terræ
illius renouasset psal. 103. Possumus & hoc dicere inquit Hierony. in 65. c. Isaia, *Psal. 4.*
quod conuersi ab idololatria, & pristino errore deserto, novos cælos & nouam
terram uideant nequaquam arbitrantur elementa Deos, & quæ nascuntur ex ter-
ra. Tunc sublatum uisum fuit mare, quum quietis & pacatis animis in cælestium
meditatione illi omnes conquiescerent. Quin & Paulus huc alludens clamat,
4 *siqua ergo in Christo noua creata, uetera transferunt, ecce facta sunt omnia noua.* Quid
quæro aliud quum hæc diceret doctor ille gentium, & ueritatis prædicator dice-
re uoluit, quàm Ioannes quum hæc diceret, *vidi cælum nouum, & terram nouam, pri-
mum enim cælum & prima terra abiit, & mare iam non est?* Præterea quum hæc scribit
Lucas. *Multitudini credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam eorum, quæ
possidebat, aliq. id suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et uirtute magna red-
debant. Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi, & gratia magna erat in omnibus
illis, neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum erant,
aut domorum, uendentes afferebant precia eorum, quæ uendebant, & proponebant ante pe-
des Apostolorum. Dividebatur autem singulis pro ut cuique opus erat. & Paulus quum
diuitias simplicitatis Macedonum laudat, & Corinthios ex simplicitate commu-
5 nicationis bonorum suorum cum omnibus sanctis commendat, quum inquam
hæc illi scribens, quid aliud, quàm auream, & instar vitri pellucidam, ciuitatis no-
uæ Ierusalem describunt plateam? Nempe eius urbis populum ob ueræ aut ear.
& simplicem, ac puram, nullaque ex parte fictam charitatem, omnia bona sua in
communem usum habentem exposita, ceu parentem & peruiam uerbis plateam,
quæ merum aurum sit instar vitri lucidum. qualem futurum populum christianū
per uniuersum orbem prædicere uidetur Ioannes. Neque uero mihi quisquam
6 obijciat, eam rerum communionem in uniuerso orbe, aut esse non posse, aut diu
non posse consistere. Ego enim contra obijciam, *scribe, quod hæc uerba fidelissima
sunt, & vera. Item, quæ impossibilia sunt apud homines, apud Deum non sunt impossibilia.*
Neque uero, aut non potest Deus dare, aut humanus animus in hac uita tantum
cha-*

Acto. 2.
Psal. 118.

Psal. 4.

1. Cor. 5.

Apo. 21.
Acto. 4.

2. Cor. 8.

Apo. 23.
Luc. 18.

tur hos fortassis æquiores & faciliores habituri sumus, si vni alicui ex grauissimis, & primarijs sacrarum litterarum interpretibus nostram sententiam non improbari, doceamus: & qui cum ea pugnare videntur, scripturæ locos nihil pugnare ostendamus: audiant igitur Hieronymum grauissimum, & pene solum prophetarum interpretem, in sexagesimum Isaïæ caput; vbi eadem fere propheta ille, quæ Ioannes de extremo ecclesiæ statu vaticinatur. Sunt, inquit Hieronymus, qui hæc omnia, quæ nos post primum saluatoris aduentum vsq; ad consumationem mundi, & ex parte completa, & penitus explenda memoramus, futuro tempore præstolentur, quando subintrante plenitudine gentium, saluandus sit omnis Israel. Quorum nequaquam sententia reprobanda est, dummodo spiritualiter complenda, & non carnaliter nouerimus. Præterea idem Hieronymus locum illum Isaïæ sexagesimo capite, in quo ille eadem magnificentia & splendore, quo Ioannes, Ecclesiæ maiestatem describit verbis domini. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphiris &c.* Sic enarrat. Adhuc inquit loquitur ad ecclesiā humilem prius, atque pauperulam; quæ non habet legem, nec prophetas, nec sermonem Dei; & tempestate conuulsam siue instabilem, quæ multos seculi turbines sustinuerit, & inter varios idolorum fluctuat errores; quæ nullum habuit consolatorem, & frustra omnem substantiam suam in medicos perdidit, quod ipse ueniat, ipse descendat, & ædificet in terris cælestem Ierusalem, quæ in Apocalypsi Ioannis vocatur sponsa & vxor agni, habens lumen simile lapidis preciosi: & reliqua in hac sententiam, quæ legere possit lector, & ibidem mysticas lapillorum interpretationes cognoscere. Bernardus etiam sermone 27. In cantica, hunc ipsum locum Ioannis de anima, quæ in hoc corpore corruptioni obnoxio cælestem uitam agit; & in vniuersum de ecclesia, quæ in terris more cælestium uiuit, diserte interpretatur. Nostra igitur sententia, qui hæc non carnaliter, sed spiritualiter futura contendimus, iudicibus Hieronymo & Bernardo, reprobanda non est; qui cum eadem fere atq; illi sentiamus, iā ab illis, aut alijs doctis, & æquis iudicibus cum Iudeis, hebionitis, & cherintianis, quorum Deus venter est, quiq; ideo regnum carnale sub Messia expectant, impietatis damnari non timemus, aut leuitatis cum Papia, Hireno, Apollinario, Tertulliano, Victorino, reliquisq; chiliastis christianis Iudaizantibus, qui sanctos postquam resurrexerint, cum Christo mille annis in terra putant regnatos: affluente scilicet vndiq; rerum copia incredibili, aureoque seculo feliciore, quàm a poetis, aut alijs scriptoribus celebratum sit. Ecce videt Ioannes cælum nouum, & terram nouam, & Paulus, *siqua inquit, in Christo, noua creatura: vetera transferunt, facta sunt omnia noua.* Videt Ioannes Ierusalem nouam descendentem de cælo, & Paulus, *nostra, inquit, conuersatio in cælis est.* Et accessit inquit Hebræis, ad Ierusalem cælestem, ecclesiam primitiuorum in cælis conscriptorum, & animas iustorum perfectorum. Videt Ioannes tabernaculum ubi Deus habitat unā cum hominibus, ex lapidibus preciosis constructum, & duodecim lapidibus preciosis nominibus duodecim Apostolorum inscriptis fundatū, & Zacharias lapides viuos eleuandos prædicit super terram. Et Petrus christianos, ad quos scribit, super Christum lapidem viuum a Deo electum, uelut lapides viuos superædificari, & ex ipsis spiritualement domum construi docet. & Paulus Ephesios scribit super fundamentum Apostolorum, & prophetarum coedificari, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in templum Dei, & habitaculum spiritus sancti. Ioannes audit voces magnas in cælo dicentes, *factum est Regnum huius mundi*

Hier. 60.
cap. 1. aic.

Apoc. 21.

2. Cor. 5.

Apoc. 21.

Philip. 3.

Heb. 12.

Apoc. 21.

Zach. 9.

1. Pet. 2.

Eph. 2.

Apoc. 11.

mundi Domini nostri Iesu Christi, & Regnabit in secula seculo. & cum eo & ciues nouæ urbis Ierusalem regnatos in secula seculorum. Quin & viginti quatuor seniores audit affirmantes, se super terram regnatos, quos agnus Regnum, & sacerdotes Deo fecerit; & Petrus. Vos, inquit, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut uirtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. Et Paulus inquit Hebræis, *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam per quam seruiamus placentes Deo cum metu, & reuerentia.* Iam ergo cum tam belle per omnia conueniat Ioanni cum Zacharia, Petro, & Paulo, quos citra controuersiam de ecclesia in castris adhuc huius mundi militante loqui certum est; neminem iam (ut puto) hæc nostra offendet sententia. Nempe quæ Ioannes de noua urbe Ierusalem sibi uisa narrat, de eadem quoque ecclesia esse accipienda. Sed dicat aliquis, si uis offendi neminem, tollendi prius sunt tibi, qui restant scrupuli. Et quidem certe diuino fretus fauore eos me sublaturū spero qui insigniores uidentur, & plus negotij exhibere lectori: quibus sublatis, reliquos, si qui supersint, qui uis facile diluat. Ac primum quidem, quod Ioannes audiat vocem de thono dicentem, mortem ultra non fore, neque luctum, neq; clamorē, neq; dolorem. Deinde quæ affirmet ciuitatem illam non indigere sole neq; luna. Præterea nullam ibi fore noctem, neque ullum tempus; item quæ non intrabit in eam quicquam coinquinatum aut abominationem faciens, & mēdacium. Insuper ciues eius urbis regnatos fore in secula seculorum; cum tū idem dicat aperto septimo sigillo, sub quo admirandum hunc ecclesiæ statum nos cōstituumus, silentium factum esse quasi mediæ horæ; quibus uerbis breuissimo tempore duratura pax & tranquillitas promittitur, ut omnes interpretantur. Postremo quod proprie ad præsens pertinet institutum, parum deferre uidemur in primis sancto sanctorum Christo, deinde eiusdem matri Mariæ uirgini, quæ prima gratiam apud Deum inuenit, Tum Apostolis, qui primitias (hoc est, optima Spiritus Sancti dona) habuerunt, quum perfectiorem aliquem ecclesiæ statum constituimus, quæ sub illis habuerit. Primum ergo scrupulum sic diluendum putamus, ut eadem figura hoc dictum sit Ioanni, qua Augustinus duodecimo libro de ciuitate Dei capite septimo eidem dictum putat uicesimo capite Apocalypsis, Alligatum fuisse Satanam, ut non seducat amplius gentes. Nimirum, quemadmodum ante Christi mortem, per quam deletum fuit peccatum, & inducta fuit iustitia sempiterna, seducere ille solebat. Quæ eadem est illius loci in eodem libro capite duodecimo interpretatio: Neq; locus inuentus est eorum, s. draconis, & Angelorum eius, in cælo, id est in ecclesia. Quomodo etiam Hieronymus illud Ezechielis dictum interpretatur de Tyro, *Nec ædificaberis ultra,* nempe, quod non sit ultra futura Regina populorum, nec proprium habitura Imperiū, ut habuit sub Hyrā, & cæteris Regibus, antequam a Nabuchodonosor euerteretur. Nam alioqui, testatur Hieronymus urbē illam Phænicis fuisse nobilissimā & pulcherrimam. Sic ergo & nos hoc loco accipere possumus dictū hoc, ut post interfectum Antichristum, & cōfirmatam in uniuerso orbe per prædicationē Euangelij pacem, & ciuitatē Christianā, nō amplius futura sit Mors, neque luctus, neque clamor, aut dolor. Hoc est, non amplius fore tales persequutiones, & cædes, reliquaque incommoda, qualia fuerint superioribus temporibus; sed tantam fore rerum humanarum tranquillitatem, quantam huius uitæ conditio ferre potest. ut iam hic uiscenda sit quædam species, quamuis imperfecta, futuri status beatorum in cælo. Quibus hæc omnia perfectis

Apoc. 5.
1. Pet. 2.

Heb. 12.

Apoc. 21.

1

2

3.

4.

5.

Apoc. 8.

6.

Rom. 8.

Aug. cini.
lib. eo. c.

7.

Apoc. 7.

Hier. in
Ezechie.

cap. 26.

sime, plenissimeque præstanda sunt. Sic enim quæcumque admiranda legimus de ciuitate hæc celesti Ierusalem, accipienda sunt, ut quæ significant ipsius felicitatem, sic superiorum temporum conditionem superare; ut ingens argumentum esse possint, & ut velut tabella quædam miro artificio depicta, quæ nobis supernæ illius beatitudinem ad viuum exprimant. Immo verò in qua haud secus, quam in filia nondum plane adulta, mores & ingenium generosæ Matris possimus contem-
plari; ita tamen, ut multum adhuc, & multa in filia quantumuis formosa, & libera liter educata, desiderentur, quæ tamen in Matre omni ex parte beata in-
sint plenissime.

Hunc vero esse morem scripturæ sanctæ annotauit Hieronymus in Daniele, ut futurorum veritatem præmittat in typis; iuxta illud quod de Domino saluatore in septuagesimo Psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis: & tamen omnia, quæ de eo dicuntur Salomoni non valent conuenire. Neque enim permansit cum sole, & ante lunam generationis generationum; Neque dominatus est a Mari vsque ad Mare, & a flumine vsque ad terminos orbis terrarum: nec omnes gentes seruiert ei; Neque ante solem permansit nomen eius, nec benedictæ sunt in eo omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificauerunt eum. Ex parte autem, & quasi in umbra, & imagine veritatis, in Salomone præmissa sunt, ut in Domino Saluatore perfectius implerentur. Hæc Hieronymus; Quibus consentit August. de Ciui. in lib. 17. cap. 8. 9. 12. 13. 16. Quorum nos sententiam exemplis ex ipsa re quam præmanibus habemus, natis, possumus confirmare. Quod Psalmus quadragésimus quartus canticum amatorum conscriptum sit Dauidi ad celebrandas nuptias & amores filij sui Salomonis, & filia Pharaonis; qui tamen soli Christo, & eius ecclesiæ, quorum illi typum gesserint, omni ex parte possit conuenire. Nec enim Salomon Deus fuit, aut ut illi Dei appellatio tanquam iudici, de more scripturæ, quæ iudices Deos appellat, conuenire possit. At uero sedem eius, aut regnum in sæculum sæculi mansuram fore, quod breuissimum fuisse constat, nemo dixerit. Nec filij filia Pharaonis Principes constituti fuerunt super omnem terram, quæ tamen futura canit ille vates. Quin & hoc ipsum canticum, in quo uersamur, communis est sententia eodem spectare, quo prædictum Psalmus; quod tamen multa habet, quæ nulla ratione illis sponis, sed soli Christo & ecclesiæ possint conuenire. Cum ergo hunc morem Ioanni in præclara illa descriptione Ierusalem obseruatum fuisse uideamus, nemo a nobis exigat, ut omnia quæ illic dicuntur ecclesiæ quantumcunque præcellenti, quam diu in hoc sæculo futura sit, omni ex parte accomodemus. Sed eo nostro contentus esse debet officio, si velut typo, & figuræ cuidam, futuræ olim in cælo beatissimæ ciuitatis statum, quantum figuræ fert natura, ecclesiæ extremis temporibus futuræ congruere posse ostendamus: Quomodo quæ primo loco velut incredibilia, & ab omni huius uitæ statu aliena obiecta sunt, congruere proxime ostendimus. Et denique sic intelligimus dictum Ioanni, in Ierusalem illa noua non amplius fore mortem neque luctum, neque clamorem, sicut uaticinatus fuit Isaias. cap. 11. & 65. Fore, ut in monte sancto Dei, & in Ierusalem nemo occidat, aut noceat: nec in Ierusalem exaudiatur uox fletus, aut uox clamoris; quæ etiam de prima resurrectione interpretari a fide ecclesiæ nõ abhorre auctor est Hieron. in eũ locũ. cap. 63. Et non audietur in ea ultra uox fletus &c. Qua et ratione quæ secundo loco obiectum fuit, dilui potest. Nempe, tantam fore olim in uniuersa ecclesia Dei, &

om-

omnium quæ de Deo scire homines necessum erit, cognitionem: ut quantum ad ea attinet, nemo doctoris operam sit desideraturus; sed solo vnctionis copiosissimæ beneficio, quemadmodum iam olim contigisse, ex Ioanne retro ostendimus; per se omnia omnes sint assequuturi, & si longe aberit a cognitione beatorum, quantum maxime referet. Sic etiam & quæ tertio loco difficultatem facere uidebantur, explanari possunt. Noctem ibi nullam fore, nempe ignorantia; & omnium hæresum atque errorum tenebras, & quæ antea homines uexauerint, ad præsentiam tantæ lucis Christi, & cognitionis eius, quam ipse copiosissimam tunc est in suam Ecclesiam diffusurus, fore discussas. Quod Isaias dixit operendam fore terram scientia domini, uelut aquis maris: Nec tamen ideo credimus nullum tum fore Christianis doctorum usum, non minus quam, quum illud Ioannes scriberet. Erit præterea tanta ueritatis & spiritus in uniuersam illam ciuitatem effusa copia, ut adeo perfecte in spiritu, & ueritate ciues illi Deum adoraturi sint; ut quemadmodum fore Christus prædixit, nec montem Samarie, nec templum Ierosolymitanum adorandi gratia adire opus habeant; sed adeo familiarem, & ubique præsentem Deum sint deprehensuri, ut ubique ipsum summa religione colere possint, & uenerari; ut olim sub apostolis fecisse christianos testatur Paulus quum Corinthios salutaret in hunc modum. *Paulus uocatus apostolus Iesus Christi per uoluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ dei, quæ est Corinthi, Sanctificatis in Christo Iesu, uocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum & nostro.* Quod tamen non tollit, quin tum futura sint templa, ut temporibus Apostolorum, quum hæc Paulus scriberet, fuisse loca orationi dicata Ecclesiastici testantur annales. Atque ita quartus scrupulus sublatus uideri potest. Quomodo etiam & quintus tolli possit: Vbi enim tanta erit eius urbis ciuibus cum Deo familiaritas, aut nullus patebit ad eos aditus abominandis, grauique aliquo scelere, perniciosæ uel mendacio contaminatis hominibus: aut non erit tanta eorum frequentia, quanta antea fuerit. Et qui deprehensi fuerint, statim tollendi sint: ut olim ab illo sancto sodalities, & iam tunc inchoata hac sancta ciuitate sublatis fuisse Ananiam & Saphiram in actis legimus. Nam aliquas semper fore pristinarum sordium reliquias post sublatum Antichristum, & eius sceleratam factionem, & in repurgando orbe perpetuo occupandos fore sanctos, illud Ezechielis oraculum indicat. *Et erit in die illa, Dabo Gog locum nominatum sepulchrum in Israel, uallem uiatorum ad orientem maris, quæ obstudescere faciet prætereuntes. Et sepeliet ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & uocabitur uallis multitudinis Gog. Et sepeliet eos domus Israel, ut mudent terram mensibus septem. Sepeliet autem eos omnis populus terræ. Et erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus. Et uiros iugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant, & requirant eos qui remanserint super faciem terræ, ut emudent eam. Post menses autem septem querere incipient. Et circumibunt purgantes terram. In hoc enim tota tunc occupabitur domus Israel, Hoc est, tota illa sanctorum multitudo, tam eorum qui per carnalem propagationem ex Israel genus ducent, & eius fidem ac mores imitabuntur, quam qui fide tantum & moribus Israelem referent, ut homines illos, qui de factione Antichristi post illius interitum superfuerint, puritate uitæ, suæ, & doctrinæ ab erroribus, & uitijs quæ ab Antichristo contraxerint, ad fidem Christi, & Baptismi puritatem perducant: Atque ita cum Christo eos sepeliant, & terram mudent. Qui uero relapsi non uolent sed scelerum impunitate sibi pollicentes, & uideant, post interemptum Antichristum se pace frui altissima,*

Bb sanctis

sanctis bene monentibus parere contemnent, & eorum neglectis consilijs, genio tantum indulgebunt; hi demum erunt, de quibus Paulus hæc prædixit, *quum dicent homines pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in utero habentis*. Et Christus apud Lucam, *sicut inquit factum est in diebus Noe, ita erit in diebus filij hominis. Edebant, & bibebant, uxores ducebant, & dabant ad nuptias usque in diem, qua intrauit Noe in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes. Similiter, sicut factum est in diebus Lot, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & edificabant; qua die autem exiit Lot a Sodomis pluit ignem & sulphur de celo, & omnes perdidit: secundum hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur*.

Iam qui penultimo loco in speciem pugnantem loci propositi sunt, ut conciliari possint, paulo altius repetenda nobis est hæc de re disputatio. Ac primum quidem illud nobis probandum est, ante turbulenta, & infelicia Antichristi tempora sedatum fore orbem, & pacatis rebus omnibus, Ecclesiam a grauissima persecutione, quam a mystico Antichristo passa fuerit, feriatem, in summa pace quieturam, conuersa iam tum ad fidem magna Iudæorum multitudine, quod prælium septimi status Ecclesiæ futurum putamus. Id uero ex illo Ezechielis loco manifestum uidetur, ubi inducitur dominus Antichristum sub nomine Gog alloquens in hæc uerba. *In nouissimis annorum uenies ad terram, quæ reuersa est a gladio, & congregata est de populis multis ad montem Israel, qui fuerunt deserti ingiter: Hæc de populis educta est, & habitabunt confidenter uniuersi. Ascendes autem quasi tempestas, uenies quasi nubes, ut operias terram tuam, & omnia agmina tua, & populi multi tecum. Hæc dicit dominus Deus, in die illa ascendent sermones super cor tuum, & cogitabis cogitationem pessimam dicens, Ascendam ad terram sine muro, ueniam ad quiescentes habitantesque secure: omnes habitant sine muro, uerbes, & portæ non sunt in eis. Et quæ sequuntur. Ioannes etiam in eandem sententiam inquit. Et quum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanæ de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ Gog & Magog, & congregabit eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris, & ascendent super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam &c.*

Persecutionem autem, quæ hanc pacem præcedet, prædicare uidetur Christus apud Matthæum, quum inquit. *Consurgent gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt pestilentie, & fames & terremotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Quæ postrema uerba significant, maiora multo in uniuersum orbem uentura fore mala. Nulla autem maiora, quam quæ sub Antichristo accident, creduntur futura. Pax autem hanc tribulationem sequutura, significari uidetur ibidem, his uerbis. Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe. Ideo enim post expositam persecutionem subiungit Christus futuram per uniuersum orbem Euangelij prædicationem. Tam generalis namque prædicatio pacata requirit tempora: quod etiam indicat locus ille Apocalypsis capite septimo. Et quum loquuta fuissent septem tonitrua uoces suas, Ego scripturus eram, inquit Ioannes, & audiui uocem de celo dicentem mihi: signa, quæ loquuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere.*

Hæc enim uerba significant, prædicatores, qui futuri sunt tempore illius persecutionis, Deo inspirante, & interius admonente, intellecturos, non esse late spargendum uerbum Dei durante ea persecutione, & hominum improbitate, Sed parcius esse prædicandum, habito delectu locorum, & personarum. Ea uero transacta,

facta, iubetur Ioannes deuorare librum; & in persona eius dicitur prædicatoribus qui tunc sunt futuri, *Oportet te iterum prophetare, hoc est, prædicare Euangelium gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis. Atque hoc est quod Christus ait. Et prædicabitur Euangelium Regni in uniuerso orbe.* Per eam uero prædicationem feriant iam mundo a bellis ante aduentum Antichristi, conuerti incipiet ad Christum uniuersus orbis. Iam uero, quamuis contenti esse potuimus communi doctorum suffragio, qui tam apud Ezechielem, quam apud Ioannem appellatione Gog uenire Antichristum aiunt; ut tamen illorum quoque tollatur scrupulus, qui inde persuasi contendunt, aliam sub Gog & Magog extremam inferendam esse Ecclesiæ tribulationem, propterea quod in loco a nobis superius citato ex Ezechiele, populo Israelitico bellum & maximam cladem illaturus prædicatur; cum tamen Antichristo adhæsurus fore Iudæos, ex illis uerbis Christi ab omnibus catholicis creditum sit. *Ego ueni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius uenerit in nomine suo, illum accipietis.* Sic illis satisfaciendum putamus. Conuertendos quidem ante aduentum Antichristi multos Iudæos: & contra hos, & eos qui ad spiritualem Israel pertinet, gentiles tum factos Christianos, & contra montem Israel, hoc est contra Ecclesiam uniuersam, pugnaturum Antichristum: Multo plures uero in sua impietate usque ad impurissimi illius Tyranni tempora permanuros, illumque pro Messia suo & Rege expectatissimo recepturos: quorum ille, & multarum nationum opera ciuitatem sanctam sit oppressurus, & miserime afflicturus. Quin & fortassis multi ex ijs, qui paulo ante aduentum Antichristi Christum receperint, ad illum sunt defecturi. Quod illa uerba apud Daniele signficare uidentur. *Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur, ut impleant uisionem, & corrumpant.* Adde, quod nullum post Antichristum contra Ecclesiam surrecturum esse Regem, probat ille locus apud Daniele apertissime, ubi postquam ostensum est, sublatum fuisse Regnum Antichristi, hæc subiungit Angelus. *Et iudicium sedebit, sed auferatur potentia, & conteratur, & dispercat usque in finem. Regnum autem, potestas, & magnitudo Regni, quæ est subter omne caelum, detur populo sanctorum altissimi: cuius Regnum, Regnum sempiternum est: & omnes Reges seruient ei & obedient.*

Iam & illud probare aggredimur, post casum Antichristi, & Meretricis magnæ Babylonis, omnium scilicet Impiorum, pacata rursus fore omnia, & pacem reddendam esse uniuerso orbi, omnesque Iudæos ad Christum conuertendos. Id uero ex testimonio proxime adducto manifestum est: Et ex illo Ezechielis oraculo, *Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum ad quas abierunt, & congregabo eos in dique, & adducam eos ad humum suam: & faciam eos gentem unam in terra in montibus Israel, & Rex unus erit omnibus imperans. Et non erunt ultra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo Regna: neque polluentur ultra in idolis suis, & saluos eos faciam de uniuersis sedibus suis, in quibus peccauerunt; & mundabo eos, & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus. Et seruus meus Dauid Rex super eos: Et pastor uerus erit omnium eorum. In iudicijs meis ambulabunt, & mandata mea custodient, & facient ea. Et habitabunt super terram, quam dedi seruo meo Iacob, in qua habitauerunt patres uestri: & habitabunt super terram ipsi, & filij eorum usque in sempiternum, & Dauid seruus meus Princeps eorum in perpetuum. Et percussam cum illis feceris pacem, pactum sempiternum erit eis. Et fundabo eos, & dabo sanctificationem meam in medio eorum in sempiternum. Et tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus.*

Hoc autem est quod Christus dixit, *erit vnus pastor, & unum ouile*. Et quod in Apocalypsi Ioanni ostenditur, *Tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus: & absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum; & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra*. Huius porro pacis meminit Christus apud Lucam in hunc modum. *Sicut factum est inquit, in diebus Noe, Ita erit in diebus filij hominis. Edebant, & bibebant, uxores ducebant, & dabant ad nuptias vsque in diem qua introiuit Noe in arcam: & venit diluuium, & perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus Lot, Edebant, & bibebant, & vendebant, plantabant, & edificabant: qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem & sulphur de celo, & omnes perdidit: secundum hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur*. Et Paulus ad Theffalonicenses, *Dies inquit Domini sicut fur in nocte veniet. Quum enim dixerint homines, Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus*. Non ergo illico post casum Antichristi nullo dato orbi respirandi spatio, ad iudicandum, ut multi putant, uenturus est Christus. Tempus porro, quo duratura sit pax illa, Iudæi & Christiani Iudaizantes, quos retro Chiliaftas appellauimus, Mille annorum fore putauerunt; unde spirituales qui rectius sentiunt, *χίλιετας* Græca uoce, quæ Latinis Millenarios sonat, eos appellarunt. Recentiores quidam in eundem Apocalypsis locum, ut illi, impingentes, non quidem mille annos, sed tamen longo tempore, quamuis ipsis incognito, quod millenario numero designatum uolunt, duraturam fore contendunt: Sed horum coniecturam, & opinionem omnino infirmat illud Christi oraculum apud Matthæum. *Statim autem post tribulationem dierum illorum, (tribulationem uero quæ sub Antichristo fuerit significari certum est) Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de celo, & virtutes caelorum commouebuntur: Et tunc uidebunt signum filij hominis in celo. Et tunc plangent omnes tribus terræ: Et uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli cum uirtute multa, & Maiestate*.

Sunt qui existimant, quadraginta quinque dies dumtaxat intercessuros inter mortem Antichristi, & secundum aduentum Christi, quum ueniet iudicaturus orbem. In qua sententia uidetur fuisse Hieronymus: qui interpretans illum Danielis locum, *Beatus qui expectat, & peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque*. Beatus inquit, qui interfecto Antichristo, dies supra numerum præfinitum, quadraginta quinque præstolatur: quibus est dominus atque saluator in Maiestate uenturus. Per præfinitum uero numerum, dies mille ducentos nonaginta ille intelligit. Nempe tres annos cum dimidiato. Quo toto tempore dicitur Antichristus sublaturus de Ecclesia iuge sacrificium. Quibus absolutis ille male peribit. Ex quo numero supersunt quadraginta quinque dies. Quare autem post interfectionem Antichristi Quadraginta quinque dierum silentium sit, diuinae scientiæ est. Nisi forte dicamus, Dilatio Regni, sanctorum patientiæ comprobatio est. Nonnulli coniectant, hos dies concedendos esse mundo uelut inducias, & respiscendi spatium ijs, qui partes Antichristi sequuti fuerint: Ego uero propter admirandam dierum illorum felicitatem, quæ infelicitatem præcedentium temporum sequutura est, Beatos illos a Daniele prædicari existimauerim, quibus dies illos uidere contigerit. Verum non proprie sumendum esse hunc numerum dierum, uerba illa Ezechielis subindicant, quibus prædicat Dominus, terram post casum

casum Gog, & eius exercitum septem annis, & septem mensibus fore a cadaueribus, & ossibus mortuorum repurgandam. Quod tempus quadraginta quinque dierum spatium longe excedit. Quamobrem alij diem pro anno positum existimant; ut intelligamus totum illud spatium quadraginta quinque annorum fore tempus, quo pax illa durabit. Quod spatium satis conuenire uidetur cum spatio illo, quo silentium aperto septimo sigillo extitisse affirmat Ioannes, quasi mediæ horæ. Nam satis conueniens uidebitur proportio temporis quasi dimidiatæ horæ, & quadraginta quinque annorum cum mille annis, si aduerterimus, mille annos pro una tantum die æstimari apud Deum. *Vnus dies apud Dominum* inquit Petrus, *sunt Mille anni, & Mille anni sicut dies vnus*. Tum uero ea proportio maxime quadrabit, si quasi dimidiatam horam diei, quæ pro mille annis æstimatur, sumamus, ut dies nocti opponitur eidemque æqualis est. Cuiusmodi sunt omnes dies in situ spheræ recto sub æquinoctiali. Si enim mille annos in duodecim partes æquales, uelut diem in duodecim partiaris horas, singulis partibus octaginta quatuor annos & duos dies naturales cum tredecim horis, inuenies respondere pro hora una: & quadraginta duos annos, cum die una naturali & sex horis cum dimidiata, pro dimidiata hora; qui annorum numerus ad numerum dierum apud Danielelem ferre accedit. Ut intelligere possimus, silentium apud Ioannem, quasi mediæ horæ, hoc est, paulo admodum maius media hora fuisse. Nempe quod dimidiatam horam una decima quarta ipsius parte non plene excesserit. Quod si rem ad calculum adeo religiose non exigamus, ut non esse exigendam in scripturis uel ex eo constat, quod sæpe inuenias scriptores sacrarum literarum certum tempus non definire, quemadmodum Ioannem eo loco, & alibi sæpe fecisse uidemus; eo calculi redio liberati quadraginta quinque annos per totidem dies apud Danielelem designatos cum spatio illo dimidiatæ horæ congrue admodum poterimus accommodare. Ut ergo ad propositam quæstionem iam accedamus, dicimus, sanctos illius ciuitatis ciues quadraginta quinque annis regnatos cum Christo in terris: & quia inuitam cum illo societatem & regnum continuaturi sunt, ac perfectius sine fine regnaturi, quum rapti fuerint in nubibus obuiam Christo in aera, ad iudicandum uenienti, sic semper (ut Paulus inquit) cum Domino erunt: & in secula seculorum (quemadmodum, Ioannes scriptum reliquit) regnabunt. Denique ut postrema quæstioni, quæ ad nostrum proprie pertinet institutum, aliquod respondeamus: primum agnoscimus Christum sanctum sanctorum, Deum & hominem, regem regum, & Dominum dominantium, caput uniuersæ Ecclesiæ, fundamentum primarium, & lapidem angularem, in quo omnis edificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in habitaculum Dei, in spiritu sancto: & ipsum denique tanquam Ecclesiæ, & rerum omnium auctorem, & instauratorem colimus ac ueneramus: & proxime post Christum loco eiusdem matrem Mariam virginem illam omnibus numeris absolutam, totius uniuersitatis Reginam augustissimam: Agnoscimus etiam Apostolos primarios duces, & summos secundum Christum & Mariam constitutos fuisse Principes super omnem terram: nimirum, Ecclesiæ uniuersum orbem comprehensuræ rectores, omnibus prælatos & præfectos; atque eisdem primitias spiritus datas fatemur. Nempe, excellentissimorum quorūcumque; mysteriorū fidei cognitionē, adeoque eximia charismatū omniū spiritualiū ornāmēta, ut cū alijs eius generis ornāmētis, quæ reliqui accepturi essent, collata, uelut primitiæ frugū agri feracissimi cū reliquis eiusdem agri frugibus collate, sint estiman-

stimanda, & illis tanquam præstantiora præferenda: ut primitiæ reliquas eiusdem
 agri fruges præstare solent. Quin & eosdem ciuitatis illius nouæ Ierusalem fun-
 damenta esse, quibus tanquam maximis, omniumque firmissimis ædificij partibus
 altissimi illi longissimique nituntur muri. Item & luminaria mundi clarissima,
 Eph. 3. quorum unum illud de se sic loquitur. *Mihi inquit, omnium sanctorum minimo, data
 est gratia hæc in gentibus, Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi: & illuminare om-
 nes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creauit, ut inno-
 scat principibus, & potestatibus in caelestibus, per ecclesiam multiformis sapientiæ Dei.*
 Ex quib. uerbis intelligimus, Apostolos non solum reliquis hominibus, sed etiam
 Angelis præluxisse; & per eos, quemadmodum interpretantur Chrysostomus &
 Hieronymus, illos fuisse edoctos: quamuis hoc Thomæ aquinatis & plerisque alijs
 non probetur. Nos uero grauissimorum uirorum nixi auctoritate, eodem ordi-
 ne, quo illi habuerunt, Apostolos habemus, semperque habituri sumus; tantum
 abest, ut illis parum deferamus. At uero quod septimum, & extremum Ecclesiæ
 in terris futurum statum omnibus alijs, atque adeo illi, in quo Christus ipse inter
 homines uersatus est, præferamus, non statim Christo, aut eius matri Apostolis ue-
 parum deferre cuique uideri debemus. Nec enim quenquam sanctorum septimi
 status, aut septimum statum cum illis, sed hunc ipsum statum cum reliquis præce-
 dentibus, conferimus. Nec omni ex parte a septimo sex priores superari asserimus:
 qui nimo ipsum a cæteris quadam tenus superari. Primum enim præsentia Chri-
 sti, prædicatio & uictoria, quam ille de mundo, peccato, & Dæmone reportauit, &
 per Apostolos prosequutus est, omnium maxime nobilitauit. Id quod resignato
 primo sigillo uidit Ioannes, quum ait. *Vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super
 illum, habebat arcum, & data est ei corona: & exiit uincens ut uinceret.* Secundus cre-
 bris martyrum uictorijs sub Etnicis insignis fuit. Fuit enim seculum illud maxi-
 me sanguinarium & cruetum, quod aperto secundo sigillo Ioanni ostenditur sub
 ænigmate equi rufi, & fessoris eius, cui magnus datus sit gladius. Tertius maximo
 doctorum sacrorum prouentu insigniter floruit, quibus perpetua cum hereticis,
 & cum Arrianis præsertim, pugna fuit; Ceu cum equo nigro & pernicioso erroribus
 tenebricoso, cui insidere diabolus uidetur Ioanni, resignato tertio sigillo. Ne-
 que hoc sæculum uictorijs martyrum caruit: nimirum, hæreticis in catholicos se-
 uientibus. Habuit quartus Monachos & Anachoritas permultos, qui sua integri-
 tate, & puritate simulatam, & tetricam hypocritarum conuicerunt sanctimoniam:
 & maxime Sergij impijssimi illius Monachi, cuius opera & consilio usus impurif-
 simus Mahometes, impiam legem condidit, & maximas clades, ingentiaque Ecce-
 siæ intulit mala. Quod mysterium reuelatur Ioanni aperto quarto sigillo. *Ecce
 inquit equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi mors, & infernus sequebatur
 eum. Et data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & mor-
 te & bestijs terræ.* Nam pestis illa in uniuersum orbem longe lateque grassata est, &
 grassatur perpetuo. Quintus, sanctis cænobitarum institutis inclaruit, & insignes
 sanctitate, & prædicatione uiros permultos tulit: qui ingenti zelo, & nemesi con-
 citati, hominum uitia acerrime carperent: quique indigne ferentes perditis homi-
 nū moribus, & quotidie crescente humana impietate, assiduas Deo inferri iniu-
 rias, in stare ultorem iudicem a tergo Deum admonendo, cui peccatores grauissi-
 mas pro admisis daturi essent pœnas, ad meliorem mentem quam plurimos reuo-
 carint. Inter quos longe antecelluerunt clarissima illa duo mundi lumina Franci-
 scus

1 scus & Dominicus, uiri inculpatæ uitæ; & quemadmodum de Philippensibus scri-
 bit Paulus, simplices filij Dei, uerbum uitæ continentes in medio nationis prauæ
 atque peruersæ: sicut luminaria in mundo nobis præluxere. Et qui inducias, ac re-
 sipiscendi spatium mundo impetrare potuerunt a Christo, quem aliquando uide-
 runt pertæsum hominum impietatem, & impudentiam, se ad iudicium de omnib.
 hominib. constituendum, comparare: ut omnino agnoscas, hoc esse sæculum, quo
 resignato quinto sigillo, uisæ sunt animæ interfectorum propter uerbum Dei sub-
 tus altare uoce magna clamare. *Vsquequo Domine sanctus & uerus, non iudicās,
 & non uindicas sanguinem nostrum de ijs, qui habitant in terra?* Habet etiam hoc
 2 seculum suos martyres, & sub finem suum permultos habiturus est, ut iam antea
 ostendimus, sub Antichristi anteambulonibus. Sextus quoque status sub Anti-
 christo innumeros habebit martyres, ut ex reuelatione sexti sigilli præmonstratur.
 Et in maximis illis persecutionibus, (ut nobis iam ostensum est) uelut aurum in
 fornace repurganda & renouanda est Ecclesia: unde seculum illud maxime illustra-
 bitur. Omnia igitur superiora sæcula martyrum uictorijs decorantur. Et primum
 quidem Christi, & Apostolorum præsentia, prædicatione, & uictoria reliqua ante-
 cellit; secundum ingenti martyrum numero præ cæteris in signe fuit; tertium do-
 3 ctorum multitudine præstat: quartum quamplurimos integritate, & puritate ui-
 tæ insignes Monachos, & anachoritas tulit: quintum multorum prædicatorum
 Nemelis nobilitauit: sextum Ecclesiæ renouatio, & restitutio maxime illustrabit.
 Verum enim uero his omnibus septimum multis nominibus in uniuersum præfe-
 rimus. Primum quod tunc maxime deletum erit peccatum, & inducta per uniuersum
 orbem iustitia sempiterna: Quorsum uenturum fore Christum Danieli An-
 gelus olim prænucciavit. Ille namque erit populus, de quo apud Isaiam Dominus
 Ierusalem alloquens inquit, *populus tuus omnes iusti.* Tunc omnes ciues Ierusalem
 veræ pietati sic operam dabunt, ut ex bonis eorum operibus, qui uis cognoscere pos-
 sit, eas esse arbores, quas dominus suis plantarit & rigarit manibus: unde etiam om-
 nis ad illum redeat gloria. Illos enim apud eundem prophetam eodem loco sic ap-
 4 pellant Dominus, *germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.* Tunc
 Dei cognitione, & familiaritate maxima omnes illi fruuntur ciues; quippe qui il-
 lum habebunt doctorem. *Ponam inquit Dominus uniuersos filios tuos doctos a Do-*
mino. Tunc omnes Reges Christo parebunt, & ex eius præscripto & legibus om-
 nia gerent. Vbi pax erit altissima. Omnis bellorum, & persecutionis sublatus
 metus. Tunc in Christum meritò illud cani poterit, *Te duce si qua manent sce-*
leris uestigia nostri, irrita perpetua soluent formidine terras. Siquidem ut inquit
 Ioannes, Reges terræ afferent gloriam, & honorem gentium in Ierusalem illam ce-
 5 lestem. Nec erit luctus, neque dolor, neque clamor, neque mors erit ultra. Subla-
 to namque Antichristo, eiusque deleto regno, sublatum quoque fuerit omne im-
 piorum regnum, omnis tyrannis, atque omnis potestas. Solum manebit Christi re-
 gnum. Uniuersi orbis imperium solus habebit Christus: quemadmodum Danieli
 ab Angelo prænucciatum fuit in hanc sententiam. *In diebus inquit, Regnorum illo-*
rum, suscitabit Deus cæli Regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alte-
ri populo non tradetur. Comminuet autem et consumet omnia regna hæc, et ipsum stab. t. in pter-
num: secundum quod uidi, quod de monte excisus est lapis sine manib. & cōminuit testam-
& ferrū, & æs, & argentum, et aurum. Admirandū deniq; hoc erit specimen in terris
 exhibitum absolutissimæ illius in cælo constituendæ Monarchiæ: In qua quemad-

1. Cor. 15. modum inquit Paulus, erit Deus omnia in omnibus. Ut ergo iustitia præstat fortitudinem, quod illa omni tempore sit hominibus necessaria; huius vero sublata iustitia nullus sit usus, nec tamen inde fit, ut oēs iusti præstent fortes; sic & extremus Ecclesiæ status, in quo non erit opus fortitudine contra persequutores, superiores facile uincet, nec tamen inde fit, ut qui hoc superioribus præferat, eius sæculi homines Christo, aut Mariæ virgini Apostolis ue aut martyribus anteponat. Et perinde atque melior est sanitas medicina: sic illud quoque sæculum, quo nec ita redarguendi erunt hæretici; a doctoribus, ut superioribus sæculis, nec hypocrite ab anachoritis; nec renouatione indigebit Ecclesia, superioribus sæculis longe melius erit. Non tamen qui ita sentiat, ideo dici debet omnes eius temporis homines superiorum temporum hominibus meliores iudicare: non magis quam, qui bene ualent ipsis medicis præstare. Aliæ sunt singularium hominum conditiones, aliæ temporum. Longius fortassis auecti sumus, dum eximiam sponse pulchritudinem videre anteuertimus; iam igitur ad institutam interpretationem reddamus.

Descendi in hortum meum, ut uiderem poma conuallium: & inspicerem, si floruisset uinea, & germinauissent mala punica. Nesciui, anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab.

Descenderat sponsa in hortum Nucibus, pomis, vitibus & malis punicis constitum: hæc omnia inuisura, & præsertim, ut inspiceret malos in conualli constitas, aut iuxta Hebræum *תבנית נבית* plantas virentes iuxta torrentem, aut coram torrente, hoc est, in loco per quē decurrit aqua, ut etiam consideraret, an florent uites, & an mali punicæ germinaret, aut ut ex hebræo uertere possis, an germinarent uites, & florent mali punicæ. Verum dum inde redit, auditque amplissimas laudes, quibus tum a sponso, tum etiam ab adolescentulis, Reginis & concubinis commendatur, ecce insperato, & subitario in urbe oborto tumultu, grauissimaque conuersione cognita, intelligit se quæri ad necem. unde conterrita, & conturbata instituit celeri sibi fuga consulere. Sed prius uidetur cum sponso & sodalibus deliberare, & iuxta Hebræum, ueniam, & fugendi facultatem ab ipso petere. In Hebræo enim sic est, *וַיִּבְרַח אֲנִי מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ* Hoc est anima mea posuit me uenturios populi mei principis. duæ enim dictiones distincte sunt Amminadib. & per dictionem, mercabot Hebræis significantur celerrimi equi, quibus principes populi Israelitici utebantur. Nam mulis, & asinis, ac iumentis reliquum uulgus utebatur: significat etiam, ut noster interpret uertit, quadrigas, aut currus; & sub his significatibus intelligimus, sponsam cogitare, ut aufugiat quam celerrime, instar uenturiorum, aut quadrigarum, quibus utuntur principes populi Ierosolymitani. quasi dicat: o sponse mi dilectissime, uosque sodales meæ charissimæ, ego quidem certe uestris laudibus & encomijs mirifice delector. Verum aliud uobis nunc agendum est. quum enim descendissem in hortum meum, ut uiderem malos in conualli constitas, ut etiam inspicerem, num uites germinassent, num etiam mali punicæ floruisent, ecce, longe præter spem, & expectationem meam, Nescio quomodo, ingens in urbe excitatus est tumultus, & grauis in me extitit coniuratio.

Quare

1 Quare si uobis ita uidetur, & per vos licet, ego cogito me protipere, & celeri fuga rebus meis consulere. Noster interpret addidit propter, & illud, posuit, uertit in turbata est, ut sit sensus; uehementer hæreo, nec quid agere debeam, satis scio: propterea quod uideam principes populi mei coniuratos conscens quadrigis me ad necem quærere. Iam uero quod attinet ad sensus mysticos, per hortum nunc Iudæos multis nominibus appositissime significari existimamus. Primum, quod quemadmodum nuces arbores in agro nullis conclusæ sepibus, prætereuntium iniurijs sunt expositæ, & ab omnibus fructus sui causa lapidum & perticarum ictibus impetuntur; sic etiam Synagoga ex quo tempore Christum interfecit, Angelorum custodia destituta omnium nationum iniurijs manet exposita, & prædæ tradita. Quod ingens malum deplorans Dauid, ut quid Domine, inquit, destruxisti materiam eius? sicut etiam nucis arboris fructus si computruerit, nihil esculentum habet, sed amara omnia, & læthalia (nam externum putamen in primis amarum habet, vitæ inimicum; deinde internum omnino insipidum & durum, ac proinde etiam noxium: denique nucleum putridum, quem ob putredinem gustare horrescimus) sic etiam Synagoga amissa post interfectum a se Christum uitalis gratiæ spiritu, putris, & cariola rabinos profert, ut nuces putridas sub externis cæremonijs, & impijs maiorum suorum traditionibus, quibus obseruandis, ut Christus obijciebat, mandata Dei transgrediuntur, quasi sub externo & amarissimo putamine: deinde sub interno, & lignoso, nempe sub lege durissima, quæque spiritu destituta mortua sit & mortifera, nihil aliud quam putridos, & execrandos, ac detestabiles sensus thaludicos pro læthali nucleo continens. Præterea, quod quemadmodum Agricola ab ea arbore nisi perticis, & lapidibus icta fructum nullum capit; sic olim Deus a Synagoga nisi prius grauissimis exercita persequutionibus, & incommodis, nullos fructus retulit. Cuius rei exemplis plena sunt sacra Biblia, & præsertim Psalmus ille elegantissimus, in quo Dauid in primis populi Iudaici ingenium suis belle depingit coloribus, & his præsertim uersibus, *Generatio praua & exasperans, generatio quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum Deo spiritus eius. Quum occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur: & diluculo ueniebat ad eum. Et ne singula persequar. Nux arbor hoc habet proprium, ut quascunque plantas sua umbra contingit, male afficiat, atque steriles reddat. Id uero improbum arboris ingenium hoc elegantiss. disticho Ethnicus Poeta expressit.*

Me sata ne lædam, quoniam sata lædere dicor.

Imus in extremo margine fundus habet.

3 Haud secus Iudæi improbo uitæ suæ exemplo, impiaque doctrina eos, quibus cum uersantur, maxime lædunt. nec fructus ullos Euangelicos ferre permittunt: dum somnia, impiaque suorum Rabinorum commenta suis familiaribus nituntur obtrudere. Quos ideo iam olim Paulus redarguendos esse admonuit. *Sunt enim, inquit, multi etiam inobedientes, uaniloqui, seductores, maxime qui de Circumcisione sunt: quos oportet redarguere. Qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.* Auarum sane, & odiosum genus hominum, qui scænebrem quæstum in nos exercere, summam pietatem arbitrantur, ex sacris legibus illud suæ sacræ cupiditati prætexentes.

Non feneraberis fratri tuo, sed alieno. Nescientes, aut si id sciunt, se scire. Dent. 27. dissi-

disimulantes, hoc auaris hominibus tanquam minus malum permissum fuisse, ut Impiorum hominum, inter quos tunc uersabantur, exigendis usuris inexplibili cupiditati suæ satisfacerent; quod minus iniquum uideretur, quam si pios, quos fratrum loco habere oportet, fenestris moribus absumerent. Alioqui disimulam nequeunt, omnino prohibitam sibi a Deo fuisse usuram. Nec enim cuiquam permittit Dauid ascendere in montem Domini, aut in loco sancto stare, nisi ei dntaxat, qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentem non accepit. Et dominus apud Ezechielem inter partes iusti, & quem ipse decreuerit eripere, usuram non accepisse, numerat. Et tamen ex hoc populo (quemadmodum superius ostendimus) multi exacto mystico Antichristo, ad prædicationem Apostolicorum prædicatorum conuertendi sunt ad Dominum, & fidem Christi amplexuri. Hos illi sollicitè reuifent, ut perspiciant, quantum in doctrina Euangelica profecerint, perinde atque reliquas nationes, quæ per uniuersum orbem Euangelium receperint, & in Ecclesia uelut uirentes plantæ in conualli, (quippe, quæ humilis est, & per abiectionem sui depressa inter superbos, instar uallis inter montes) & uites, ac mali punicæ, insiti fuerint: Quemadmodum fecisse olim Paulum, & Barnabam, testatur Lucas in hunc modum. *Post aliquot dies dixit Paulus ad Barnabam, reuertentes uisitemus fratres per uniuersas ciuitates, in quibus prædicauimus uerbum Domini, quomodo se habeant. Quem autem superius dixit sponsa hortum sponsi, nunc appellare uidetur hortum nucum per Synecdochem a parte totum, propterea quòd, Synagoga cum cõuersa fuerit ad Christum, in signem sit habitura locum in Ecclesia tanquam ipsius Mater: aut etiam propterea quòd, præcipuam eius tunc sint curam habituri prælati, et doctores Euangelici. Sed interim dum suum hoc officium, et munus illi obibunt, Ecce longe præter spem irrupente Antichristo, totus orbis concutietur: omnia sua deque ferentur, & miscebuntur: undique ad falsam doctrinam, et paratam uim Pseudoprophetæ trepidabitur. Deficient a fide Christi quamplurimi, sed maxime Iudæi, qui partim errore in ipsorum animis inueterato, partim præstigiis, et admirandis Antichristi signis, facile persuasi, a multis sæculis sibi, patribusque suis expectatissimum Messiam, aliquando tandem aduenisse gaudentes, in illius partes frequentes transfugient: et se suis, qui illum iam receperint, iterum adiungent. Nam a Iudæis recipiendum fore Antichristum, prædixit Christus patribus eorum in hunc modum, *Ego inquit ueni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius uenerit in nomine suo illum accipietis.* Io. 15. Et sic quidem olim maior Iudæorum pars Antichristum Epiphanem Antichristi imaginem, recepisse memoratur. Nec iam cuiquam tutum erit nomen Christi profiteri. Tunc ad tam subitam, perniciosamque rerum omnium perturbationem attonita, Christum, et maiores suos orthodoxa consulet Ecclesia; Et quum ad maxima incrementa, et summum splendorem sancte prædicando, ac pie uiuendo peruenerit, Tunc subito ereptum sibi omnem prædicandi locum uidens, de fuga deliberabit: et sæuentibus uique tyrannis, Christi hostibus, recolens sibi dictum olim a Christo, *Si uos persequuti fuerint in una ciuitate, fugite in aliam,* memor etiam eorum, quæ in maximis persequutionibus maiores sui olim fecerint, quorum alios in cryptis, et speluncis latitasse, alios in montibus errasse, ecclesiastici narrant annales, de quibus etiam Paulus, *Circumierunt, inquit, in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus, & in speluncis, & in cauernis terre,**

Hæc

1 Hæc inquam recolens, uelut ita consulentibus illis, in deserta, & ignota hominibus loca, se proripiet: & illuc quam celerrime instar equorum uectariorum aufugiet. Quam subitam & grauissimam rerum mutationem, & perturbationem resignato sexto sigillo in hunc modum exponit Ioannes. *Vidi inquit, quum aperuisset sigillum sextum, Ecce terremotus magnus factus est: & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus; & luna tota facta est, sicut sanguis; & stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus amittit grossos suos, quum a vento magno mouetur; & cælum recessit sicut liber inuolutus.* Et hoc ipsum iam ante eidem Ioanni & alijs Christum prædixisse, testatur Matthæus his uerbis. *Statim post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & uirtutes cælorum commouebuntur.* Ut enim locum illum interpretatur Aug. ad Hesychium Epist. 8. ecclesia est sol, & luna, & stellæ, cui dictum est, speciosa ut Luna, electa ut Sol. Quando enim Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & uirtutes cælorum commouebuntur, Ecclesia non apparebit impijs persecutoribus ultra modum sæuentibus. Et quamuis hæc eadem euentura fore sub Antichristo mystico, qui imago bestię dicitur Ioanni, ex hoc ipso Apocalypsis loco supra ostendimus, intelligenda tamen sunt sic tunc euentura, ut imagines rerum, quæ tanto grauiora erunt sub Antichristo, quanto imagines rerum ipsæ res præstant. Accelerata uero fuga ecclesiæ, quæ ex collatione ipsius ad uectarios, siue quadrigas procerum, & principum significatur hoc loco, hæc eadem in Apocalypsi per duas alas Aquilæ magnas designatur, quæ Mulieri illi in hoc data dicuntur, ut auolet in solitudinem, ubi alenda sit per tempus, & tempora, & dimidium temporis a facie serpentis. Hoc est, ut euadat persecutionem Antichristi, qui sæuiturus est trium annorum spacio cum dimidiato: & quod de illa dicitur, habere in utero, & clamare, & cruciari parturiendo filium masculum; hoc ipsum & de ecclesia hoc loco dici putamus, quum ipsa dicit, se descendisse in hortum nucum, ut uideat uirentes plantas in eo loco natas, per quem decurrit fluuius; & num uinea germinet, & mali punicæ floreat; hoc nimirum strenue curantem, ut Christianos iuxta fluentia scripturarum plantatos eo usque prouehat, ut fructum suum reddant suo tempore, & ut quæcunque facturi sint, sceleriter cedant. Quæ eadem cura urget, & coquit eam, ut inuisat, an uitis germinet, Hoc est, ut det operam, ut qui Christo, uelut palmites uiti, per fidem & charitatem inferti sunt, certa præbeant ædendarum uarum argumenta; easque suo tempore ædant. Item, Num floreat mali punicæ, Hoc est ut fortes fortiter cohortetur ad martyrium. Ut qui in hoc a Christo comparati, & fortitudine heroica roborati uidentur, ad certamen pro fidei tutela sceleriter subeundum, se accingant. Sic enim mihi uidetur Mulier illa apud Ioannem, cum Dei uerbo grauida sit, clamare parturiens, & cruciari, dum pariat filium masculum; Nempe multos Heroas, qui recturi sint orbem in uirga ferrea: Hoc est, iustitiam inflexibilem seruaturi inter iniquissimos homines: & sua constanti innocentia de uicturi. Et tandem de orbe triumphantes ad Deum rapiendi. His igitur paucissimis uerbis persecutio ab Antichristo extremis temporibus, subito excitanda, breuissime describitur hoc loco; cuius etiã typus, illa persecutio ab Antiocho Epiphane olim Synagoge nihil tale opinanti subito excitata multo ante præcesserit. Ut enim Antichristus Ecclesiam doctrinæ pietati uacantem præter ipsius opinionem subito perturbaturus est, & Christi cultum sublaturus; sic primo libro Machabæorum fecisse legitur cum Synagoga & ritu mosaico Antiochus. Et sicut ecclesia (ut

ex

ex Apocalypfi Ioannis ostendimus) in desertum se recipiens fœuitiam Antichri-
sti effugiet; lic etiam populus Israeliticus ab impijs effugatus fuisse memoratur in
loca abdita, & abscondita fugitiuorum; item & populi sancti Princeps Matathias
unà cum quinque filijs suis, & plerisque alijs uiris pijs in montes aufugerunt. Per
hortum nucum Theodoretus interpretatur presentem uitam. Habet enim nux-
primum integumentum amarum, secundum durum & renitens: Quod uerò inti-
mum, esculētum est, uelut in thalamo quodam repositum, & absconditum, quod-
que non sine labore inde eximitur. Sic & præsens uita habens dolores, & amaras
tristitias, habens labores & sudores; non tamen steriles, & infructuosos, sed
absconditum habentes fructum. Quamobrem & beatus Paulus dicit, *Vita
uestra abscondita est cum Christo in Deo &c.* per torrentem idem ille interpretatur
præsens uitæ bona, & voluptates. Vt enim Torrens non semper fluit, sed tem-
pore Hyberno, ætate uero siccatur; sic honores, diuitiæ, imperia, delitiæ, & reli-
qua huius uitæ bona rapido cursu adueniunt hominibus, & feruntur, defectura
prorsus in uita beata.

*Reuertere, Reuertere Sunamithis, Reuertere, Reuertere, ut in-
tueamur te.*

Sedato & composito tumultu, fœminas Ierosolymitanas, quæ tumultum excitaue-
rant, iam facti pœnitet, & quam relicta urbe aufugisse uident, sponfam reuocant:
cuius intueri pulchritudinem summopere desiderant. Sic & extremis temporibus
Iudæi quum se turpissime delusos, & sua spe frustratos uidebunt, interfecto &
perdico Antichristo, resipiscunt: Et qui Ecclesiam summa cum ignominia, &
damno fugere compulerint, suam damnates perfidiam, & impietatem, præsertim
qui antea Christo nomen dederint, cum reliquis contribulibus suis cupientes ite-
rum coniungi Ecclesiæ, atque ab ea fidem, & Euangelium doceri, eam ex solitu-
dine, & cryptis in hanc sententiam reuocabunt, *Reuertere, Reuertere Sulamith, Re-
uertere, Reuertere, ut intueamur te.* Est enim in Hebræo, non Sunamithis, aut Suna-
mith a sunna ciuitate: (ut putat Lyranus) sed *שולמית* & in Græco *σουλαμιθις* o
Ierosolymitana, à Salem ciuitate. Nam olim Ierusalem dicta fuit Salem, quum in
ea regnaret Melchisedech. De quo sic in libro Geneseos scripsit Moses, *At uero
Melchisedech rex Salem proferens panem & uinum (erat enim sacerdos Dei Altissimi) be-
nedixit ei.* Nempe, Abhræ. & Dauid in Psalmis, *Et factus est inquit, in salem locus
eius.* quod noster interpres contra legem nominum propriū uerit, in pace. Et ne
dubitares, eadem ne esset Salem, & Ierusalem, subiungit idem propheta ludens co-
pia more poetico in eadem re apertius significanda, *habitatio eius in Sion.* In quo
monte constat sitam fuisse Ierusalem: quæ & ipsa adhuc temporibus Dauid dicta
fuit Iebus, ut memoriæ proditum fuit primi Paralipomenon undecimo; deinde
Ierusalem, cōposito nomine ex dictione Iebus mutata in uerbum tertiæ personæ
pluralis numeri Ieru, uidebunt, & antiquo nomine Salem; quod totum significat,
uidebunt pacem. hoc uero nomen a Dauide summis uiribus expugnata a se urbi in-
ditum fuisse spiritu prophetico, dignum est credere. Quippe qui præuiderit, De-
um constituisse ostendere in ea urbe Christum filium suum, per quem ibi pacem
ipse nobiscum aliquando fecisset. Nec mutatio numeri mysterio carere uideatur.

du ali

duali. n. numero Ierusalem efferunt Hebræi; quo numero aut terrestres Ierusalem,
& celestis significatur; cuius utriusque meminit Paulus ad Galatas c. 4. aut uerò illa
ipsa Ierusalem Iudææ metropolis, & ecclesia catholica, quam nomine Ierusalem my-
stice multis in locis sacra scripturæ a prophetis significari uidemus. A Salem igitur
mutatione uocalium, a in v. & e. in a, & addita ith, quæ terminatio est gētilium
nominum apud Hebræos, & apposita initio dictionis notitiæ, quæ ut sepe alibi
Emphasim habet, factū est nomen *שולמית* Sulamithis quod idem sonat, quod Ie-
rosolymitana. Et sic habent duo exemplaria bibliothecæ S. Dionysij oblongum &
latum; ut annotatum est in biblijs excusis a Rob. ste. anno 1540. Id uero nomen ma-
xime conueniet illius tps Ecclesiæ, quæ sub typo urbis Ierusalem noue de celo de-
scendentis Ioanni ostenditur. Quater aut repetitum uerbum illud. Reuertere,
quatuor mundi plagas, unde Iudæi post mortem Antichristi ad Ecclesiam uentu-
ri sunt, & per quatuor portas illius nouæ ciuitatis Ierusalem intraturi, & eius pul-
chritudinem contemplaturi, designat. Quod et oraculum illud Ieremię cōfirmat,
*Conuertimini filij reuerentes, siue uagi, dicit Dominus, quia ego uir uester: & assumam uos
unum de ciuitate, & duos de cognatione, i. paucos ex uobis eligam: & introducam uos in
Sion, & dabo uobis pastores iuxta cor meum: & pascent uos scientia & doctrina, quumque
multiplicati fueritis, & creueritis in terra in diebus illis, ait dominus, non dicent ultra; arca
testamenti domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec uisitabitur, ne-
que fiet ultra. Subaudi, alia arca. In tempore illo uocabunt Ierusalem solium domini, &
congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini in Ierusalem, & non ambulabunt
post prauitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Iuda in domum Israel, & ue-
nient simul de terra aquilonis ad terram quam dedi patribus uestris. Ego autem dixi, quo-
modo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem hereditatem præclaram, exer-
citiuum gentium. Et dixi, patrem uocabis me: & post me ingredi non cessabis. Quem locum
etiam ipsi Iudæi de Messia carnaliter intelligunt, Nos autem spiritualiter. Tunc
per quatuor orbis partes excitabit dominus Iudæis famē illam, quam futuram præ-
dixit Amos propheta *Dominus inquit, imittet famem in terram: Non famem panis,
neque sitim aque: sed audiendi uerbum Domini. Et commouebuntur a Mari usque ad Ma-
re, & ab Aquilone usque ad orientem clamabunt, quærentes uerbum Domini.* Et quidem
clamorem illum, qui per quatuor orbis partes tunc exaudietur, prædixit Salomon
his uerbis: *Reuertere, reuertere &c.* Et tunc iuxta Pauli uaticinium, quum plenu-
do gentium intrauerit, omnis Israel saluus fiet.*

Esere. 3.

Amos. 8.

Rom. 10.

Caput VII.

Quid uidebis in Sunamithe, nisi choros castrorum?

R

Edeuntis sponse pulchritudinē, & maiestatem summa cum admira-
tione intuentes fœminæ Ierosolymitanæ, magno facto choro, ip-
sam parant honorifice excipere, perinde atq; milites, qui in duas
alas diuisi aduenientem Imperatorem intueri solent, & uene-
rabundi excipere. Quod illa uident, & prope accedens, eas
sic alloquitur. *Quid uidebis in sunamithe, nisi choros castrorum?*

Aut iuxta Hebræum, quid spectatis ipsam sulamith. Ut chorea castrorum?

Hæc

Hebræum est uis dictionis in Hebræo: Quæ sic habet **מה תקוו פ' ה'למות פ'ח'ה' ה'מ'י'ן** 1
 Mathechezu basulmath chimicholath hammachanim. Hoc est, quid spectabitis,
 pro, quid spectatis in Sulamithe, pro ipsam Sulamith, sicut chorea castrorum? Sic
 & olim Ecclesia uidentis Iudæos per uniuersum orbem, se uelut ab exilio redeun-
 tem summa cum ueneratione excipere, in hanc sententiam eos alloquetur; quid
 spectatis in sulamithe, ut chorea castrorum? Ac si dicat, o sociæ, ciues meæ, & cõ-
 militones, quid est quod me reuocastis? quid ue intentis in me oculis me intue-
 mini? Mihi interim gratum est uestrum officium, quod positis pristinis odijs, abie-
 ctæque superiore perfidia, & omni impietate, meliorem mentem receperitis; & per
 inde atque milites, qui suum repulerunt Imperatorem, suæ postmodum perfidiæ 2
 pœnitentia compulsi, reuocatum eundem honorifice parant excipere. Ita & vos
 me quam antea in exilium egistis, nunc postliminio reuocatam, recipere, ac sum-
 mis honoribus in gratiam domini mei Iesu Christi paratis prosequi. Aut etiam iux-
 ta uulgatam æditionem, tunc Synagogæ se reuocati dictura est Ecclesia, *Quid uide-
 bis in Sulamithe nisi choros castrorum?* Quasi dicat quid est quod me reuocas, meque
 intueri cupis o Synagoga? *Quid in me uidere speras?* Nihil speres te aliud in me
 uidere, quam acies militares instructas, & ueteranos milites ad pugnandum pro
 Christi fide expeditissimos: *Quique* (ut tibi in Epistola quadam ad maiores tuos
 scripta legendum reliquit Paulus Apostolus) *per fidem uicerunt Regna, operati sunt in-
 stitiam, adepti sunt re promissiones, disenti sunt non suscipientes redemptionem ut meliorem
 inuenirent resurrectionem. Alij uero ludibria & uerbera experti, insuper & vincula, & car-
 ceres, lapidati sunt, secti sunt, circumierunt in melotis, & in pellibus caprinis, egentes, angu-
 stiati, afflicti: quibus dignus non erat Mundus. In solitudinibus errantes, in montibus, &
 in speluncis, & in cauernis terræ.* Quid uidebis nisi uestigia, & certissima signa memo-
 rabilis illius bellitotos proximos tres annos cum dimidiato inter Michaelem &
 Michaelis Angelos, & Draconem eiusdemq; Angelos gesti? Recte uero accom-
 modabis uulgatam æditionem dictioni Hebræicæ sic distincta, Quid uidebis in Sula-
 mithe? ut hic sistat pauli sper interrogatio; Deinde hæc subiungatur responsio, si-
 cut choros castrorum. Quem sensum noster interpretis continente oratione reddi-
 derit in hunc modum, quid uidebis in Sunamithe, nisi choros castrorum. Quod
 initium septimi capitis Hebræis, finis est sexti capitis superioris.

Heb. 11.

Apoc. 12.

*Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis: iun-
 cturæ feminum tuorum sicut Monilia qua fabricata sunt manu ar-
 tificis.*

Postquam suam ciuem Sulamithem exceperunt, eamque omni ex parte contem-
 plate sunt ciues Iero solymitanæ, iam amplissimis laudibus ipsam prosequuntur, a
 pulchritudine in signorum partium corporis sumptis laudum argumentis: a pedi-
 bus ducto initio, usque ad caput. Quæ laudandi ratio illo inuerso ordine uideatur
 instituta, quem superior in eadem sponsa sua commendanda seruauit sponsus.
 Quod eo consilio factum putat Glo. ut ostendatur, Ecclesiam, quæ hoc loco my-
 stice designatur, nouissimis temporibus conuocatam, membra habere superiori-
 bus non imparia. Theodoreus putat hoc posterius encomium sponsæ a sponso
 infli-

1 institutum esse inuerso ordine, quem in priore ipse seruauit. In superiore
 enim ab oculis laudare cepit sponsam. Nimirum a uirtute contemplatiua, & illis
 spiritus donis, quibus illa prædita diuina mysteria possit contemplari, unde com-
 mode possit ad facultatem, & uitam actiuam peruenire: prius enim oportet no-
 bis obsecratos mentis nostræ oculos aperiri, ut diuina luce illustrati, ac per fidem
 confirmari bene agendi facultatem consequamur. nunc igitur cum iam eo per-
 ducta sit sponsa & perfecta, secundum ipsius ab actione ducto initio sponsus in-
 stituit encomium. nos uero ad hæc existimamus, diuersum encomiorum ordinem
 diuersis Encomiastarum personis optime accommodari: & sponsum cum Deus
 2 sit, a superioribus & nobilioribus ad inferiora & ignobiliora ordine nature ac-
 commodato progredi. Iudæos uero qui puri homines sunt, ab inferiorib. & igno-
 bilioribus ad superiora & nobiliora, ordine quoque ipsis familiari, idem argumen-
 tum pertractare. Quem diuersum philosophandi ordinem in Platone, & Aristote-
 le possis obseruare: Vnde etiam Plato diuini non enim sibi inter philosophos fecisse
 uideretur. Commendatur igitur hoc loco nostra Sulamithis a pedum, & ingres-
 sus pulchritudine, methonymicos calceis pedes, & a pedibus ingressum designan-
 do quasi dicat. *Quam pulchre ingrederis cum illis tuis calceis, o filia Principis.*
 Vbi obiter etiam laudatur a genere regio. Belle uero seruatur decorum, quum lau-
 3 dantur calceamenta filia Principis. Solent enim principum & magnatum filia de-
 licatis & sumptuose ornatis uti calceis. Quod significat Isaias quum inquit. *In
 die illa auferet Dominus ornamenta calceamentorum filiarum Ierusalem.* Commenda-
 tur deinde ab exquisita & exacta feminum iunctura, quæ per suas commissuras, &
 conceptus sibi inuicem & toti corpori optime cohæreant; ut nullum inde impe-
 dimentum patiatur nostra Sulamithis, quo minus recte, expediteque, & citra ui-
 tium ingredi possit: Hoc enim mulieribus magnam addit gratiam. Id uero ex-
 primitur per collationem ad iuncturas monilium, quæ arte et industria argenti
 artificis affabre facta sunt. Quorum nimirum partes per suas commissuras sibi in-
 4 uicem exacte insertæ, optime cohærent, totumque opus æquabile admodum et
 flexibile reddunt. Similis enim Hebraismus subest hoc loco, qui supra capite
 quinto, ubi legimus: oculi eius, sicut columbæ, pro eo quod est, oculi eius sunt,
 sicut oculi columbarum. Columbæ enim, in Hebræo pluralis numeri est **ע'י'ן**
 ut etiam sic dictum hoc loco intelligamus, iuncturæ feminum tuorum sicut
 monilia **מ'נ'ן, מ'ן** pro eo quod est, iuncturæ feminum tuorum sunt sicut iun-
 cturæ monilium, quæ fabricatæ sunt manu artificis.

Isai. 3.

Sic ergo illis temporibus iudæi commendabant syuceram, et nullis for-
 5 dibus maculatam. Euangelii prædicationem in Apostolicis illis uiris, quomodo
 etiam Isaias eosdem inde commendauit, quum diceret. *Quam pulchri pedes Euan-
 gelizantium pacem, Euangelizantium bona.* Quo etiam testimonio Paulus homines
 sui ordinis magnopere commendauit. Et quicumque id muneris suscepturi es-
 sent, illos calceatis pedibus semper esse hortatur in præparationem Euangelii pa-
 6 cis. Toto autem hoc uersu rectitudinem, et iustitiam prædicatorum Euangelii
 commendari agnoscimus: quod etiam apud Isaiam apertius possis agnoscere.
*Conculcabit, inquit, eam pes pauperis, pes pauperis, gressus egenorum. Semita iusti re-
 cta est, rectus callis iusti ad ambulandum.* Quomodo etiam se ambulare testatur
 Paulus. *Abdicamus, inquit, occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adul-
 terantes uerbum Dei: sed in manifestatione ueritatis commendantes nosmetipsos ad omnia*

Isai. 52.

Ephes. 5.

Isai. 26.

2. Cor. 4.

con-

conscientiam hominum coram Deo. Sic ergo munitis pedibus, et compositis femi-
 bus nunquam claudicabit, aut in prædicatione Euangelij uitium vllum faciet Ec-
 clesia. Duo enim sunt præcipua, quæ hominem cogunt claudicare. Alterum,
 quod nudis pedibus per confragosa, & spinis, aut uenenosis animantibus obfessa
 loca ambulet. Alterum, quod male commissa inter se, aut cum reliquo corpore,
 crura habeat. Contra primum, pulchris calceis munitis pedibus inducitur spon-
 sa; ut ne offendat ad lapidem pedem suum, & ut super aspidem, & basiliscum tuta
 ambulet; & leonem conculcet & draconem. *Ecce, inquit sponsus, dedi vobis po-
 testatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici: &
 nihil uobis nocebit.* Et quemadmodum in libro Iob scriptum est, cum lapidibus re-
 gionum pactum erit sponsæ sic calciatæ, & bestia terræ pacificæ erunt ei. Con-
 tra alterum sunt ueritas, & charitas quibus ueluti quibusdam artificiosissimis, &
 pulcherrimis iuncturis, & nexibus a Christo capite suo descendentes, sponsæ
 femina, atque adeo totum corpus (ut docet Paulus) compactum, & connexum per
 omnem iuncturam summistrationis, secundum operationem in mensuram unius
 cuiusque membri, augmentum in ædificationem sui facit in charitate: Atque hic
 idem ille est artifex, cuius artificio, & industria hoc feminum opus ut reliqua, per-
 fectum est & absolutum. Merito etiam hæc ipsa sponsa filia principis, id est, Dei,
 qui omnia creauit, dicitur: quippe quæ credens in nomine unigeniti filij Dei pa-
 tris summi, & ipsa filia eiusdem patris est adoptata. Omnes enim filij Dei sumus
 per fidem, ut docet Paulus, & ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro,
 quod sumus filij Dei.

*Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis: Ven-
 ter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs.*

Duo hubera tua sicut duo hinnuli caprea.

Ab umbilico, uentre, & huberibus commendatur a ciuibus Ierosolymitanis no-
 stra Sulamith, & sub harum partium ænygmate ab ætate integra, & forma egregia,
 a fecunditate, & pulchra prole, atque ab alimentorum, quibus suæ proli prouideat,
 perpetua abundantia, ætas integra, & forma egregia in rotunda umbilici for-
 ma designantur: quum enim integra est ætas, tunc umbilicus maxime tensus est, &
 exquisite rotundus, atque æquabilis: quæ eius est forma pulcherrima. Vnde etiam
 reliqui corporis pulchritudo significatur. Commode uero assimilatur umbili-
 cus crateri exacte rotundo, atque ideo maxime capaci, qui nunquam indiget po-
 culis. uel (ut est in Hebræo) *חמזג* hammazeg. Id est temperatura. Nempe potu
 ex aqua & uino temperato. Vt membrum ad imitationem natura comparatum,
 uel quum exactum est, suum adhuc usum retineat. Est enim umbilicus ligamen-
 tum intestinorum ex uenis & arterijs constans, per quas fœtus in utero conceptus
 suum a matre liquidum trahit alimentum ad intima usque ossa. Quod significa-
 re uolens Salomon in prouerbij, *Time, inquit, Deum, & recede a malo: & erit sa-
 nitas umbilico tuo, & irrigatio ossibus tuis*, parabolice subindicans timorem Dei esse
 instar principij & umbilici, per quod, qui uitam iustitiæ cæperit uiuere, sapien-
 tiam, quæ sanitas iusti hominis est, & alimentum, a Deo ad intima usque mētis sue of-

sa, & potentias, possit trahere, iuxta illud eiu sdem Salomonis prouerbiū. *Initium*
sapientiæ timor Domini. commendatur deinde eiusdem fecunditas, & rerum copia,
 quod uentrem habeat similem aceruo tritici vallato lilijs. Nempe quæ multos se
 circumstantes habeat, quos perpetuo alit formosos filios; quibus cōdecoratur, &
 ornatur haud secus, quæ aceruus tritici lilijs, quib. ipsum mēssores circumseperint.
 Quo etiam Dauid proletrarium describit hominem, quum de beato viro hæc scri-
 bit, *Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ: filij tui sicut nouella oliuarum*
in circuitu mense tuæ. mensæ enim pane, & uino, omniq; alimonia abunde instruet
 præclaraq; prole circumsepte, bene respondet hoc loco Sulamithis nostræ uenter:
 ibi enim litæ sunt partes generationi & nutritioni destinatæ; ex quib. officijs Apo-
 stolos, & prælatos apostolicos, quales tunc permultos habitura est ecclesia, uelut
 matres fecundissimas, & nutrices fidissimas mystice significari intelligimus: quæ
 ingenti copia uerbi Dei concepta (quod & genitura Dei est, & filiorum Dei ali-
 monia) numerosam, & pulcherrimam prolem Christo gignent, lilijs similem pro-
 pter uirginitatis candorem & sua uolentiam, quam illis temporibus profitebun-
 tur, ut superius ostendimus. Educati nimirum liberaliter ab iisdem nutricib. &
 uerbi Dei dispensatoribus doctrina euangelica: quod (ut prædixit Zacharias) fru-
 mentum electorum est, & uinum generans uirgines. Vinum inquam illud, quod sapien-
 tia suis conuiujs temperauit; & quo plenus ille crater clamabat, *Os nostrum patet*
ad uos o corinthij, cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in uisceribus nostris. A deo
 rotundus, capax, & æquabilis, ac politus erat, nullaq; scabritie, aut uitio deforma-
 tus. Atque hic idem clamabat, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in uobis*
Christus. Et alibi facti sumus, inquit, paruuli, aut iuxta Græcum mites, minimeque
 austeri, in medio uestri, tanquam si nutrix foueat filios suos, ut iā nemo offendatur uisus
 ventris ad tam diuersas, & dissimiles res, craterem scilicet, & aceruum triticium
 assimilatione. Non enim in omni comparatione tam rem, quam rei unde sumitur
 comparatio, significationem oportet spectare. Quæ quidem significatio modo
 cū re ad quam transfertur conueniat, scriptorem omni crimine, & reprehensione
 liberat. Nec hyperbole uitio uerti debet, quæ in scripturis cum frequens alibi oc-
 currat, in hoc opere maxime admitti debet, quod poetico stilo conscriptum esse,
 primo libro abunde ostendimus. Cum enim uerbum Dei ipse sit semen & geni-
 tura (uoluntarie enim genuit nos uerbo ueritatis, inquit Iacobus) item & filiorum
 Dei alimonia, oporteatque prædicatores Apostolicos uerbo Dei abundare, & præ-
 ceptorum euangelicorum ingentes aceruos in se conceptos continere, ut tritici
 demensum familiæ Christi exhibeant suo tempore: Oportet tamen eos omni ru-
 ga, & uetustatis uitio carere. Nempe, non esse morosos, & difficiles; sed in omni
 lenitate & mansuetudine suo defungi munere, ut suum Timotheum admonet
 Paulus. *In hoc enim Christus, (ut idem Paulus auctor est) suam lauit ecclesiam. Vt*
eam sibi redderet speciosam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi.
 Qualem sane futuram illo tempore hic locus plane indicat. Temperare etiam
 possis hyperbelem, si intelligas per umbilicum significari totum uentris am-
 bitum synecdochicos: & per uentrem, quæ uentre continentur metonymi-
 cos ex medio exterioris uentri, ambitum eius appellando, tanquam ex ea
 parte totum, ex qua, uelut ex imo orbe, cui crater insidet, ipse crater com-
 modius designari possit. Acute uero annotauit Theodoretus inde hoc loco lau-
 dari sponsam, nempe Christi ecclesiam, unde apud Ezèchielem arguitur Syna-
 goga,

goga. Hæc enim verbis Domini obijcit Synagoga propheta. *Radix tua de terra Chanaan, pater tuus, Amorrhæus, mater tua Chetæa. Quando nata es in die ortus tui, non est tibi præcisus umbilicus tuus &c.* Nam quum translatus fuit populus ille ex Aegypto, non omnino abiicit Idololatriam, & mores impios Amorrhæorum, & Chætorum, quorum impietatem imitando ab illis natus uidebatur, & velut per umbilicum mores illorum suxisse. Sæpe enim deprehensa est Synagoga idolis seruij, se post receptam Dei legem, & legitimum Dei cultum. At uero ecclesia cum primum per fidem nata est Christo, & eius cultum recepit, omnem prorsus abiicit Idololatriam, & maiorum suorum impios mores: sicq; umbilicus ipsius abscisus est, ut hoc loco cõparetur crateri tornatili, a quo ita execta sit suæ arboris radix, ut nullum illius prorsus maneat vestigium: sic et nulla maneat in ecclesia euangelica radix, nulla vena, nullum deniq; vestigium patriæ impietatis; nec timendum sit Christi sponsam ad eam vnquam impietatem fore redituram. Ezech. 16. Quod dicitur, umbilicus Sulamithidis similis crateri, cui nunquã deficit temperatura, admonet, prælatos, & doctores ecclesiæ debere esse semper plenos doctrina, & sapietia rerum diuinarum; quæ temperatura dicitur, vel quia debent illi suam doctrinam ad auditorum captum temperatã populo propinare; aut, quia sic Deus nobis sua mysteria proponit non exacte cognoscenda, sed nostro captui attemperata, similitudinibus & parabolis sumptis a rebus nobis notiorib. Vt toto hoc dramate videmus fieri: quomodo etiam in prouerbijs sapientiam suis conuiuis non merum apposuisse, sed vinum miscuisse legimus. Quem locum Dionysius in Epistola ad Titum cum Græce sic legerit *ἐκρᾶσε ἐἰς κρατῆρα, τὸν ἐαυτῆς οἶνον* Hoc est, temperauit in craterem vinum suum, affirmat craterem rotundo & patulo ore cum sit, prouidentia omnium, quæ initio & fine caret, patensq; & explicata omnia ambit, & continet, signum esse. In quo quidem crateri diuina sapientia prouidentissimæ benignitatis suæ copiam, gratiamq; largitur. Iam ergo cum sapientia hunc craterem in mensa domus suæ, ecclesiæ nimirum, quam ipsa sibi ædificauit, constituerit, recte nos Episcopos umbilicũ ecclesiæ crateri tornatili similem esse diximus; quos diuina prouidentia instructos ecclesiæ prouidentes esse debere, & assiduã illius curam gerere, nomen ipsum admonet; deiq; prouidentiam in sua functione feliciter obeunda quo ad possunt, imitari. Qui quemadmodum eodem loco idem Dionysius scribit, omnibus ut sint, & bene sint, auctor est & causa, & procedit ad omnia, & in oĩbus sit, & oĩa continet: atq; idem rursus in seipso per eminentem excellentiam nihil in nihilo secũdum nihilum est, sed excipitur ab omnib. ipse in seipso identifice, & sempiternæ subsistens, & stans, & manens, semperq; eodem modo ac similiter habens, & nequaquam extra se sit, neq; a se de propria, & immutabili mansione, atq; substantia deficit. Verum & in ipsa prouidentia suæ integra perfectaq; bonitate cuncta disponit: & procedit ad omnia, & in se ipsa manet, & stat semper, atq; mouetur; & neq; stat neq; mouetur; sed prouidentia (ut ita dixerim) officia, & actiones dum stat immobilis peragit, atq; dum prouidet, in sua illa stabilitate diuinæ ratione naturæ omnino mirabiliter manet. Qui vero sint solidi cibi, qui liquidi, quæ eorum vis, & efficacia, quorum in prouerbijs & hoc ipso loco fit mentio, idem auctor in eadem Epistola ostendit in hunc modum: arbitror inquit, solidum cibum intellectualis perseuerantia atq; identitatis significationem proferre: per quam intellectuales illi sensus secundum stantem, ac potentissimam, & singularem indiuiduamq; scientiam diuina participant: quibus beatissimus

Prin. 9.

Hcb. 5.

mus Paulus solidi veraciter cibi a sapientia accepti consortium, ac participium tradit. Porro liquidum cibum inundantiam illam longe manantẽ, atq; ad oĩa prodiere festinantem, sed adhuc per varia, & plurima, atq; diuidua ad simplicem, & fixam, atq; constantem Dei scientiam eos, quos alit, pro captu ac modo singulorũ bonitate præcipua manucentem signare certum est. Idcirco diuina ac spiritualia eloquia & rori, & aquæ, & lacti, & vino, ac melli meritò assimilantur. Quod & viri secundi, atq; fecundãdi velut in aqua, & ad incrementum perducendi, ut in lacte, & recreandi, ut in vino, & purgandi simul atq; conseruandi, uelut in melle, habeant vim. Hæc enim sapientia diuina accedentibus ipsis præstat affluentiam indeficientium dapum, inundantiam largiens, superemanans, atq; supereffundens. Idud nempe veraciter epulari est: atq; ideo viuificans simul, & paruulos nutriens, & renouans, atq; perficiens celebratur. Hactenus Dionysius. Rabbi Abenezra an notauit *כֶּסֶף* pro quo nos habemus tornatilis, vocẽ esse chaldaicam, pro *כֶּסֶף* voce Hebraica, quæ lunam significat, positam. Vnde intelligimus, craterem lunæ, seu lunarem, hoc est lunæ similem: nempe maximè æquabilem, exactèq; rotundum, & pulcherrimum, qualis apparet luna quum plena est. Ac ne quis existimet, sic candum fore aliquando craterem illum, & defecturum ad lunæ similitudinem, q̄ statim a plenilunio lumine solis paulatim destituitur; ideo additum est, Nunquam indigens poculis, aut temperatura. egregia sane comparatio, quæ significat, quæ admodum luna quum plene spectat mundanum Solem, mundum hunc inferiorẽ replet humore; sic etiam ecclesia ex eo tempore nunquam nõ plene supra mundanum Solem sit spectatura, ac proinde nunquam non abundatura diuinarum rerũ cognitione, & quæ mundum hunc compleat, temperatura. Indicat etiam hæc ipsa comparatio illam ecclesiæ perfectam, plenamq; ætatẽ pro ratione ac mensura perfectæ plenæq; ætatis Christi, ad quam per unitatem fidei, & cognitionis filij Dei, ut omnes proficiamus, & eidem perfecti occurramus, sua dona Christum ipsum quum in cælum ascenderet, suis distribuisset, ad Ephesios scribit Paulus. Et hæc de uentre sponsæ dixisse satis sit. De cuius huberibus quia abunde iam diximus superius capite quarto, hoc loco dicere superfedemus; hoc tantum hic annotasse contenti, ecclesiam externis temporibus paria habituram hubera, atque primis. Quod semel nobis annotatum esse uolumus, propter alios locos ubicunque eadem repetita occurrunt sponsæ laudes, ut hoc loco.

Eph. 4.

Collum tuum sicut turris eburnea, oculi tui sicut piscina in Efebon, quæ sunt in porta filia multitudinis. Nasus tuus sicut turris libani, quæ respicit contra Damascum.

Eadem uidetur esse hoc loco laus colli nostræ Sulamithidis a turris comparatione, atq; superius capite quarto, ubi collum sponsæ turri illi Dauidis assimilatur. Cui tamen ex hoc loco ad commendationis cumulum accedit candor, æquabilitas, & fortitudo coloris, & quæ in opere eburneo exactius, quam in lapideo edificio seruari potest ab artifice restitudo. Quibus omnib. dotibus, & gratiis illi, quod locum colli, & officium in ecclesia extremis temporib. obtinebunt, superaturi uidentur eos, qui eundem locum, & officium tenuerint primis temporibus: & ut ait

Philon, gestantes caput ecclesie (hoc est) corpus & sanguinem, diaconi sunt habentes mysterium in conscientia pura iuxta Apostolum. Ideo eburnea turris. Reliqua quæ ad pleniorum huius loci explanationem desiderare possit lector, ex ijs, quæ in quartum caput huius libri fusius nobis dicta sunt, potest petere. Nos ad alteram huius versus partem transeamus. *Oculi tui sicut piscine in Efebon &c.* Efebon inquit Lyranus, secundum Hebræos non est hic nomen ciuitatis ultra Iordanem, de qua dicitur Ieremiæ quadragesimo octauo, *Ignis egressus est de Efebon*: sed est nomen commune significans computationem, id est, magnæ reputationis, quæ est in porta, id est, prope portam filia multitudinis, id est, Ierusalem, quæ dicitur multitudinis filia, eo quod erat plena populo. Erant enim duæ piscine aquarum in Ierusalem, ciuitatem multum decorantes, sicut oculi pulchri & mundi decorant mulierem. Comparantur autem oculi piscinis aquarum, eo quod sunt aquei a domino: propter quod, si lædantur, soluuntur in lachrymas. Hæc ille. Sed longe melius Glo. oculi tui inquit, qui in arcana suspiciunt, ut possint in aperto proloqui, qui fluente doctrinæ dare auditoribus non cessant, sicut in ciuitate Efebon piscine semp a quas abundantes copiose populo in introitu ipsius ciuitatis, ministrant, & bene dicuntur aque esse in porta ciuitatis, quia nemo potest ecclesiam ingredi, nisi prius aspexit aqua doctrinæ & baptismi. Vnde & in introitu templi Salomonis erat mare æneum, ubi sacerdotes templum intraturi lauabant manus, & pedes. Addit præterea, piscine continentis multas aquas sapientiæ, & doctrinæ ad potandum eos, qui erant in cingulo mæroris persequente Antichristo, quæ piscine sunt in illa plenaria introitu vtriusque multiplicatis, quæ erit filia. Hæc tenus Glo. Is auctor sequens Gregorium interpretatur Efebon cingulum mæroris, quod tamen Hebræi longe aliter, quod ille atque Lyranus, interpretantur, Festinantem intelligere, aut festinantem edificare. Quibus et consentit Hieronymus, is enim de locis hebræis Efebon inquit, Seon Regis amorrhæorum, in terra Galaad: quæ cum fuisset antea Moabitarum, ab Amorrhæis belli iure possessa est. Meminit huius Ieremias: Isaiasque in uisione contra Moab. Porro nunc uocatur Ebus, Vrbs insignis Arabiæ in montibus, qui sunt contra Iericho, uiginti a Iordane millibus distans: fuit autem in tribu Ruben separata leuitis. Hæc tenus Hieronymus. Legimus præterea in libro Iudicum in hunc modum. Misit itaque Israel nuntios ad Seon Regem Amorrhæorum: & dixerunt ei, dimitte ut transeam per terram tuam usque ad fluuium: qui & ipse Israel uerba despiciens non dimisit eos transire per terminos suos: sed infinita multitudine congregata, egressus est contra eum in iapha, &c. Ex quibus testimonij tum Hieronymi, tum & sacre historię colligimus, hanc esse, non Ierusalem (ut uult Lyranus) sed eam, quæ insignem fuisse urbem docet Hieronymus: & populosissimam, ut liber Iudicum manifeste ostendit, quum ipsius Regis Seon cum infinita multitudine egressus fuisse dicit contra Israel. Nec enim aliunde, quæ ex ea urbe, tantam collegisse multitudinem credendum est: quum hoc scriptura non dicat: & tunc singulis ciuitatibus singuli Reges imperabant in illis regionibus. Atque inde longe magis probabilis est coniectura, eam esse Efebon, quæ idiotismo Hebraico filia multitudinis dicat: & duas in una ex portis habuerit insignes piscinas, quæ numerosissimam multitudinem affatim aquarum præberet. ex ea porro assimilatione intelligimus commendari hoc loco Epos Apostolorum successores, quos ut ipsos et Apostolos ecclesie oculos esse retro ostendimus. Cum enim oculi plurimum humoris aquei, uitrei, & crystallini hæant, & quo humores illi puriores sint, & defecatiores, eo perfectior fiat uisio, sic

& Episcopi, quos illo tempore habebit ecclesia, comparatione illarum piscinarum significantur, fore pleni diuina sapientia, quæ symbolo in scripturis sæpe significatur. Ut apud ecclesiasticum, *cibavit illum pane uite & intellectus: & aqua sapientiæ in uisceribus potauit illum.* Et ex ethymo nominis Efebon significantur ad diuina mysteria contemplanda, & intelligenda fore perspicacissimi, qui ad diuina festinantes toti rapiuntur, quo magis, ac magis diuina sapientiæ aqua redūdantes, sequuntur: & suæ ciuitatis infinitam multitudinem ad se diuina intelligendi gratia festinantes, possint explere. Denique ut Iupiter Græcis *Ἰουπέριον* dicitur est, quod longe lateque res uniuersitatis perspiciat, sic etiam ecclesia oculos habere latos dicitur, sicut piscinas in porta Efebon sitas, nempe Episcopos, quos et ipsum nomen admonet, sui officij esse, superintendere, & res populi in spectare, quorumque usu tunc res populi ipsa longe, lateque dispiciet: & quinam præsertim ad baptismum, ianuam sacramentorum, & aditum in Rem. pub. Christianam sint admittendi. His omnibus diligenter expensis nihil iam ut puto, offendet lector hyperbole, quæ maior adhuc est hoc quod proxime superiore loco occurrit, qualis est, quod proxime sequitur. *Nasus tuus sicut turris libani, &c.* libanus mons est altissimus inter Iudæam & Syriam, cuius metropolis est Damascus. In cuius editissimo & Damasco imminenti loco, dicitur hebræi, Salomonem turrim altissimam edificasse: e cuius summitate speculator in Damascum, totaque ei ubi circum adiacentem regionem prospicere poterat, ut nihil moliri possent Syri antiqui Iudæorum hostes, quod non ille statim deprehenderet, & suis quam primum ædito signo, indicare posset. De crebris latrunculorum Syriæ incursionibus, & grauissimis, quæ illi Israelitis inferre soliti sunt malis, frequens est in libris Regum mentio. Hominem et minime hebetis ingenij, minimeque obtusi iudicij, prouerbiali sententia non carere naso dicimus. quomodo et emunctæ naris hominem eundem soliti sumus appellare, qui propterea quod iudicium habeat omni hebetudinis, & stuporis nebula liberum, sic de re quauis possit exacte iudicare, ut qui nasum habet pituita, omni que pituitoso recremento repurgatum, de odoribus. Et est frequens a naso ad animum in loquendi usu translatio. Ut quum dicimus, secreta aliorum consilia subolfacere, & Aeschini Demosthenis orationes lucernam olebant. Et apud Isaiam ubi in vulgata nostra æditione legimus de Christo, replebit eum spiritus timoris Domini, iuxta hunc eundem loquendi modum in Hebræo est. Et solatio cuius cum timore Domini. Id est, acri iudicio præditus erit, quod erit coniunctum cum timore domini. Isaiæ. 11. Est et in ecclesia perpetuus ille perspicax cordium scrutator, qui que omnia uel profunda Dei, ut inquit Paulus, scrutatur spiritus Dei: qui suam sic excoquit, & ab omni uitio repurgatam ecclesiam spiritualem reddit, & maxime ipsius iudices, ut sicut idem Apostolus testatur, de omnibus iudicare possint, & ipsi a nemine iudicari. Qui et (quemadmodum hortatur Ioannes) spiritus an ex Deo sint, probare norint, an ex Satano acerrimo Dei aduersario: cuiusmodi multos sub finem sæculi habebit ecclesia Episcopos: qui instantibus Antichristi temporibus quum maxime opus fuerit, pseudo prophetas, & Antichristi discipulos a ueris prophetis, & germanis Iesu Christi discipulis, & ipsum Antichristum a Iesu Christo poterint discernere, & illorum actus & insidias quantumcumque fictæ pietatis prætextu fucatas ac dissimulatas, toti ecclesie prodere. ne veteratores illi, & callidi impostores eam fallant, assidente ei spiritu sancto, quo suggerente, quæcumque scire opus sit de credendis, & agendis sciat, & queque his certam semper sententiam proferat: suisque scitis, & quæ neminem er-

2. Cor. 10.

Apoc. 14.

rare permittunt, decretis sanctissimis Syrorum, demonum nimirum, & hæretico-
rum, omniumq; qui intestino in ipsam aguntur odio, consilia destruat, & in irritu
abire cogat: quæ sua, suorumq; commilitonum arma esse Paulus gloriatur. *Arma,*
inquit, nostra non sunt carnalia, sed potentia Deo: consilia destruentes, & om-
nem altitudinem excellentem se adversum scientiam Dei: in castiuitatem redigentes
omnem intellectum in obsequium Christi. Tales certe illi erunt tres Angeli. Hoc
est, tres Episcoporum ordines, quorum monita & prædicationem refert Ioannes
Apocalypsis decimo quarto capite. Horum primus ad timorem & venerationem
Dei hortatur vniuersum orbem, & instare iudicium admonet, secundus casum &
ingentem ruinam Babylonis celebrat, tertius a cultu & institutis bestię. & imagi-
nis eius magnis clamoribus, admonet abstinere. Hac igitur hyperbolica, & quatum
uis in speciem impropria comparatione appositisime commendatur exactum ec-
clesię, quæ extremis temporibus, erit, iudicium. ad cuius mentis nasum Dei scientia
repurgatum, diuinus spiritus, certas perferet rerum & consiliorum, quæ hostes
captabunt, notas, quemadmodum tractus per purgatas nares corporis purus aer
ex reb. odoratis certas species & natiuos odores in cerebrum vsq; infert. Vnde il-
la uelut ex altissima specula turris in libano, hoc est, in Christo sita, Syrorum infi-
dias, & quæ Christi magni Salomonis hostes antiquissimi, sed omnium potentis-
simus Antichristus, suis inferre parant ciuibus, ingentibus. suę prædicationis clamo-
ribus, & monitis prodat, ac ne incauti illi opprimant, tempestiue moneat. Theo-
doretus Damascum pro gentibus, & quæ in ipsis præualet, impietate in sacra scri-
ptura poni putat. Id uero probat ex illa Isaie prophetia, accessi ad prophetissimam,
hoc est, ad virginem, & peperit filium &c. Quæ omnia ipse interpretatur de Chri-
sti conceptione; & quod Christus adhuc puer fuerit liberaturus tam gentes, quæ
Damasci nomine significarēt, quam Iudeos, qui Samarię spolia dicuntur, a Re-
ge Assyriorum. Hoc est, a diabolo & eius tyrannide.

Caput tuum ut carmelus: & comæ capitis tui sicut purpura Regis
iuncta canalibus.

Commendatur Sulamith hoc loco a capite, & capillis pulcherrimis, quod caput
habeat per pulchrum, carmelo menti pulcherrimo simile: item & quæ comam ha-
beat uiuido colore fulgentem, caputq; eius exornantem, perinde atq; purpura re-
gē exornat, quæ statim atq; tincta fuerit, aquæ e canalibus decurretibus admota sit. Cete-
rū hic locus in Hebræo sic habet, *וְהָיָה כְּמַלְכֵי מִצְרָיִם וְכִי יִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו*
Quem uersum aliter destinauit noster interpres, aliter recentiores Hebræi, & Græ-
ci interpretes. Noster enim interpres secundam huius uersus partem continen-
ter coniungit cum prima: hebræi & græci suspendunt lectionē post illud, *וְהָיָה*.
Iuxta quam distinctionem nonnulli recentiores sic vertunt. Caput tuum simile
est carmelo: & coma capitis tui similis est purpuræ, Rex alligatus canalibus, vel la-
quearibus. Nam hic ipse noster interpres hoc ipso libro capite primo hanc ean-
dem dictionem uertit, laquearia, quæ etiam distinctionem sequuti Græci sic ver-
terunt *κεφαλή σου ἐπὶ σὲ ὡς κάρμη λουζὶ πλοκίων κεφαλή σου εἰς πύργον, ἢ βασιλεὺς δεδου-
μένος ἐν περὶ δὲ ἀμαξίας.* Caput tuum super te sicut carmeli: & Cæsaries capitis tui si-
cut purpura. Rex ligatus in decursibus. Quod postremum nonnulli sic interpre-
tan-

tantur, & est coma tua similis regi, qui stipatus est canalibus. Id est, qui habitat
prope canales, ubi sunt aquæ. Quod erat maxime commendabile in Iudæa, ubi
summo in precio erat terra irrigua: ut inde intelligamus commendari pulchritu-
dinem comæ ex collatione ad terram irriguam, quæ primatum & principatum in-
ter alias Iudææ terras teneat. Quo plane in precio fuisse carmelum montem, uel
ex eo Isaie loco certum est, *Gloria libani data est ei, & decor carmeli & Saron,*
Id uero de ecclesia dictum esse, nos iam alibi ostendimus in his commentarijs. Est
autem Carmelus Tyriorum mons frugifer, multis scatens aquis, & uini feracissi-
mus; ualde sublimis in Galilæa, non procul a Ierusalem, in tribu Aser, iuxta Pto-
lemaidem, & mare, cuius frequentissima fit mentio sparsim in prophetis. Eius et
meminit Iosephus de bello Iudaico, libro. 3. cap. 2. Et iuxta ea, quæ de montis hu-
ius præstantia tradita sunt, uertere possis, caput tuum simile est carmelo: & coma
capitis tui similis est purpuræ. Simile inquam, est carmelo, qui multis scatens aquis
rex est omnium Iudææ regionum. Alij iuxta uulgatam æditionem commendari
purpuram, regiam uellem dicunt, quod iuncta sit canalibus: nempe ut Lyranus
ait, posita iuxta decurrentes canales ad lauandum statim atq; infecta fuerit colo-
re purpureo, quo exteris tincturæ fordibus, color sit magis uiuidus. Iam ut ad
sensem mysticum accedamus, mens tua inquit Glo. quia regit totum corpus co-
gitationum, est alta ut mons, per conuersationem uitæ, & talis mons, qui habet
scientiam circumcisionis, nõ per ablationem carnis, sed superfluitatum cordis.
Conchæ maris ferro circumscisæ lachrymas purpurei coloris emittunt, quibus col-
lectis, tinctura purpurei coloris efficitur. Canales qui purpuram regis suscipiunt,
sunt præcordia fidelium, lana quæ tingitur ut indumentum Regis efficiatur, est
humilitas in patiando, quæ iuncta est canalibus, quando constanti corde uirtus hu-
militatis & continua Domini amoris meditatio ad tolerantiam animatur. Mihi
uero illud in primis animaduertendum uidetur hoc loco *וְהָיָה* Hebræis non tan-
tum scientiam circumcisionis significare, quam ex Gregorio etymologiam rece-
pit glo. sed et coccinum, quem significatum hoc loco magis agnoscunt Hebræi.
illi enim sic uertendum putant, caput tuum simile est coccino. ut commendetur
caput sulamithis, quod maxime rubeat instar coccini, & coma eiusdem, quod ru-
beat instar purpuræ: qua Rex indui debeat & ornari, iuxta uulgatam æditionem.
Aut uero, quæ ab infectione sui iuncta fuit canalibus, & ibidem lota, ideoq; excellit in-
star regis. Et cū hoc significato magis cõuenit purpuræ, quã cū superiore. Vt cūq;
sit, intelligimus hoc enigmata commendari dignitatem passionis Christi, quem ut
Paulus ait, posuit Deus caput supra omnem ecclesiam, quem et suo sanguine ru-
bricatum admirantur Angeli apud Isaiam. Item & gloriam martyrij in martyrib.
innumeris, quos permultos iam olim habuit. & extremis temporibus habitura est
ecclesia. Hi enim suo proprio, uelut conchæ sanguine, & sanguine de Christi capi-
tis sui plagis defluente, quibus per fidem & charitatem iuncti sunt, uelut rubro hu-
more de cocco per canales decurrente, tincti rubent, non quantum ipsum coccum,
sed ut purpura: & ad uirtutem passionis eius quantum possunt, accedunt, eiq; as-
similari contendunt. Quamobrem & ipse Christus suis martyribus, uelut elegan-
tissima coma, haud secus quã purpura sese exornat, constabit præterea nobis hæc
ipsa cõparatio, & sensus mysticus et, si carmelum pro ipso monte sumamus. quippe
qui quæ feracissimus uini sit, ut supra diximus, uini copia quasi sanguine tinctus,
ipsum Christum passum, & suo sanguine perfusum, qui caput est ecclesię refer-

re videatur; quō etiam constabit vulgata editio confirmata ex illo Apocalypsis loco, ¹ sunt qui lauerunt stolas suas & dealbauerūt eas in sanguine Agni. Post grauissimas enim illas persecutiones & clades in ecclesiam & ab Antichristo, & ministris eius illatas, uidentur Ioanni illa centum quadraginta quatuor signatorum millia: & ex omni natione innumera Martyrum turba stantium ante thronum in conspectu agni, & stolis albis amictorum. De quibus Ioanni hæc refert unus de senioribus illis. 24. Hi sunt qui uenerunt de magna tribulatione, & lauerunt stolas suas, & dealbauerūt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiūt ei die ac nocte in tēplo eius: & qui sedet in throno habitabit super illos &c. Quod ergo dicuntur in Apocalypsi innumeri Martyres stare ante thronū amicti stolis albis, quas ipsi lauerint in sanguine Agni, hoc loco dicuntur, *coma sicut purpura Regis inuncta canalibus*. Nempe, qui per fidem & charitatem totos se immerferint sanguini ex plagis Christi ceu ex canalibus. unā cum aqua currenti, perinde atq; de Carmello multus sicut uis sanguis, & aquarum copia. Cum enim ex Christi latere exiuerit sanguis & aqua, eo sanguine ueluti purpureo colore continguntur, & inde imbuti charitate suauiter rubent, qui in illum credunt, & eius passionibus communicant. Lauantur autem, & dealbantur aqua Baptismi, eam uim trahente ex passione Christi, atq; ita, uiuido rubore splendent omnibus. emundati fordidibus. Quo fit, ut & in Apocalypsi lauisset, & dealbasset stolas suas, hoc est, corpora sua, & affectus in sanguine Agni, dicatur: & hoc loco instar purpuræ rubere. Qui enim colores proprie sumpti pugnant, eosdem metaphorice sumptos in unum coire nihil uetat. Adde, quod quemadmodum sanguis in mulieribus longa concoctione in mammis facta, fit lac, quod albisimum est, ita etiam sanguis Christi longa fidei meditatione & calore charitatis in mente Christiana concoctus uelut mutatus in lac totum hominem uehemēter dealbat. Agathius Guidacerius ex sententia Abenezra uertit, cum canalibus. Et hunc locum in hunc modum interpretatur, Rex inquit maximus Messias fuit ligatus in Cruce cum canalibus. Id est, cū quinque ei factis vulneribus. Significantur enim eius sanctissima quinque vulnera hic per quinque canales metaphorice: ex quo per quinque corporis eius vulnera tanquam per quinque canales aquarum, emanauit totus sanguis innocentissimi purissimique corporis eius. Hæc Agathius. Qui etiam ex eodem Abenezra adducit interpretationem, & nobis addere uisum est, non quod probemus, (ineptissima enim est, & fabulosa, ut cæteræ similium locorum esse solent Rabinorum interpretationes) sed quod in ea uidere possit Christianus Lector, quanta sit fidei nostræ uis, quæ uel ab ipsis hostibus ueritatis suæ testimonium possit extorquere. Illi enim hunc locum de Messia interpretantur: quem affirmant, grauissimis malis oppressum fuisse, dum Ierusalē instaurare festinaret. Quod et nos affirmamus, nullas tamen fabulas admittentes, ut ipsi faciunt, sed nudā, se stantes sacrarum scripturarum ueritatē. Rabini igitur illius interpretatio sic hæt, Rex inquit, ligatus cū canalibus. Hoc est, Rex Messias, qui secundū ueteres doctores studens atque festinans uenire ad instaurandam Ierusalem natus fuit signantissime in ipsa die qua desolata fuit eadem Ciuitas per Titum, & Vespelianum fuit cum canalibus, id est, tribulationibus multis, quæ intelliguntur per canales multarum aquarum: & adeo male fuit affectus, ut & si a tanto tempore sit natus, nihilominus hactenus uenire non potuerit. Scilicet, uelamen positum est (ut testatur Paulus) super cor eorum. Et tam misere caligant Iudæi, ut exiguam lucem procul spectantes, meridianam

dianam tamen ueritatis lucem lusciosi propius nequeant intueri. Mihi uero ubi hunc locum diu multumque uersaui, illa omnium maxime probatur interpretatio. Rex alligatus laquearibus, propterea quod mysterium Crucis & summam passionem Christi nostris per Hypotyposim subijciant oculis. Est enim Exegesis quædam, & breuis explicatio superioris ænigmatis, atq; Aethiologia. Ac si dicant filia Ierusalē, quod obscurius diximus o nostra Sulamith, comam capitis tui purpurā esse, hoc ideo diximus, eiusque tam insoliti capillitij cām hanc significare uoluimus, quod Christus Rex & caput tuum duobus laquearibus in Crucem compactis alligatus, clauis nimirum, confixus sit, ibique (quamuis per ludibrium) corona spinea redimitus, publico tamen Pilati præsidis decreto in tabella ad caput eius proposita inscripto Rex Iudæorum in publico orbis theatro declaratus. Vbi totus sanguine manus Rex haberi uoluerit. Qui per fidem & charitatem ipsi uelut coma suo capiti adherentes, eiusdem sanguine perfuncti & tincti fuerint in Baptismo instar purpuræ quemadmodum etiam & Christi coma copioso sanguine de capite ipsius aculeatis spinis confosso, ceu de canalibus decurrente, cruentata & infecta, purpuræ, magis, quam comæ speciem præbere uideatur. Hæc uero admiranda Regis nostri descriptio perpetuo nos admonere potest fidei & charitatis Christianæ, quas uirtutes in baptismo accepimus, & ipso Christianorum nomine profitemur. Sed in primis cardineum senatum, & presbyteros purpuratos, qui præter hæc purpureo suo habitu pro purpurea Regis crucifixi coma se gerere uidentur: & quem intus meditantur Christi sanguinem, exteriori signo præcæteris profiteri: ne si non quas exteriori habitu uirtutes pollicentur, præstent præcæteris, calumniam patiantur ab huius tempestatis hæreticis, qui in hoc unum inuigilant, in hoc maxime incumbunt, ut a Romana & catholica Ecclesia omnes tollant cærimonias, omnique mystico mundo malignis suis calumnijs & sycophantijs exuant. Illud denique hoc loco annotandum uidetur, hanc esse summam confessionis fidei suæ in Christum, quam illis temporibus Iudæi post acceptum spiritum gratiæ ad orandum ipsis promissum apud Zachariam, publice profitebuntur, quum ad illum aspiciant, tanquam ad seruatorem suum conuersi, quem confixerint, plangentes & lugentes tanquam pp unigenitum & primogenitum Dei patris summi, & Mariæ intactæ uirginis filium, legitimum Regem suum, quem maiores eorum crucifixerint, & ipsi eiusdem sceleris rei sint, quippe qui maiorum acta & impietatem semper probauerint: sed iam sui sceleris poscentes ueniā. Zachariæ oraculum sic habet. Effundā super domū Dauid, & super habitatores Ierusalem spūm græ precum: & aspiciant ad me quē cōfixerunt. Et plangent eū planctu quasi sup unigenitum, & dolent sup eū, ut doleri solet in morte primogeniti. In die illa magnus erit planctus in Ierusalē sicut planctus Adadrennon in cāpo Mageddon. Et plangent terra, familiæ & familiæ seorsum. Familiæ domus Dauid seorsū, & familiæ eorū seorsū: familiæ domus Nathan seorsum, & mulieres eorū seorsum: familiæ domus Leui seorsum, & mulieres eorū seorsū, familiæ Semei seorsū, & mulieres eorū seorsū: oēs familiæ reliquæ, familiæ, & familiæ seorsū, & mulieres eorū seorsum. Is porro erit terræ motus quē fore prædixit Ioānes in Apocalypsi, aperto tēplo Dei in cælo, ibique uisa arca testī eius. Ad prædicationem enim cælestium concionatorum illius temporis attentis Iudæis, tunc demum is cognoscetur Deus esse & Messias, quem maiores ipsorum, & ipsi illorum acta probantes crucifixerunt, & per quem Deo patri reconciliati sunt. Quod plane erit, aperto cælo, nempe cælesti Ecclesia illis pa-

Zach. 12.

Apo. 11.

lis parente, in templo Dei, hoc est, in spiritualibus illis uiris, qui (vt Paulus affirmat) templum Dei sunt, arcam Dei uidere, hoc est, Christum cognoscere, in cuius humanitate omni auro longe puriore Deus sedeat, & adorandus sit in nouo testamento, tanquam in exemplari illius exempli, in quo olim sub ueteri testamento adorabatur. Hoc namque mysterium illis patefiet ab Euangelicis concionatoribus ex Pauli doctrina, qui docuit nos, Christum positum fuisse a Deo patre propiciatorium in sanguine suo per fidem: ex cuius etiam doctrina intelligent, omnes thesauros sapientiae & scientiae in Christo esse reconditos: Vt olim in arca ueteris testamenti legem, quae sapientiam, & Dei scientiam doceret. in eo praeterea inhabitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter. Ipsum denique esse panem de caelo delapsum uiuificum, cuius typus fuerit manna in arca repositum. Quod mysterium Ecclesiae illi tanto spiritus impetu & energia concitati profert ingens scelus in Christum admissum, & horrendas pro tanto scelere poenas debitas exaggerando, ut fulminare, tonareque, ac magna grandine plueret tum uideantur: ita conterritis & tremefactis auditoribus, ut ad ingentes caeli tempestates terra solet contremiscere, qualis etiam tempestas extitit, quum uerum exemplar ueteris tabernaculi in monte Sina ostensum fuit. Apertum est inquit Ioanes, templum Dei in caelo: & uisa est arca testamenti eius in templo eius, & facta sunt fulgura, & uoces, & trinitrua, & terrae motus, & grando magna. Diuinum uero Salomonis ingenium, qui tantum luctum, & horrendam tempestatem sub schemate amatorio, & deliciarum encomiastici dramatis potuerit designare. Tunc uero Iudaei (quemadmodum ex Ieremia superius ostendimus) ueteris arcae obliuiscuntur, quum umbram & figuram Christi illam fuisse agnouerint: nec iam illam restitueret, aut aliam instar illius fabricare cogitabunt: sed Ierusalem nouam ciuitatem solum domini appellabunt, hanc Deum adoraturi uisitant, ibi Deum patrem suum inuocabunt: & a uis suis pessimis descendentes, post illum perpetuo ingredientur.

Quam pulchra es, & quam decora charissima in delitiis.

Epilogus est, & breuis summa superiorum laudum cum exclamatione. Et habet quidem Emphasim, maximamque amoris significationem in Hebraeo. ubi nostra Sulamith אהב אהב id est, amor, uocatur. quod noster interpretes dixit. O charissima, ac si dicat, o tuo sponso unice dilecta Sulamith, quam pulchra es, quam iucunda, & merae delitiae: refert enim haec ludendi formula illam, qua haec ipsa sponsa laudes sponsi sui sub finem quinti capituli conclusit, quum inquit, guttur illius suauissimum: & totus desideria, aut (ut nostra habet editio) totus desiderabilis. Summa itaque erit illis temporibus Ecclesiae pulchritudo spiritualis: & ingentes delitiae, quas illi reuelabit Deus per spiritum suum. nam alioqui (ut ex Isaia testatur Paulus) nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quae Deus, diligentibus se praeparauit.

Statuta tua assimilata est palmae, & hubera tua botris. Dixi, ascendam in palmam; & apprehendam fructus eius, & erunt hubera tua, sicut botri uinae, & odor oris tui sicut odor malorum.

Guttur

Guttur tuum, sicut uinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum.

Chorus sceminarum Ierosolymitanarum postquam copiosissime laudauit Sulamithem, institutumque de illa encomium breuissimo illo conclusit Epilogo, *Quam pulchra es, & quam decora charissima in delitiis*, cupit & ipse eiusmodi frui delitijs, eamque in primis de osculari: & eius uberibus inebriari: quia tamen uidit Sulamithem proceram admodum esse staturam instar palmae altissimae, sedque praeter illa ualde humilem, & quae propter staturam suam breuitatem non possit sine adminiculis, aut nisi rependo ueluti per stipitem ad eius uerticem pertinere, & sic os ori coniungere, statuit apud se, aut admota machina, aut rependo eo conscendere, ac sic tandem optatis perfrui delitijs. Quod ut sibi per eam liceat, blande admodum precatur. Suntque uerba haec uniuscuiusque sceminarum Ierosolymitanarum. Est autem emphasis in pronomine Hebraico, quod noster interpretes omisit, etenim in Hebraeo אהב אהב Zoth quomathech. Id est, isthaec altitudo tua, aut, isthaec statura tua. Ac si dicat. Tu quidem o Sulamithis, formosissima es, iucundissima, & merae delitiae, quibus ego frui uehementer optarim tua libando suauissima oscula: At uero quum tuam istam altissimam suspicio staturam, atque hubera formosissima contempior, uideor mihi uidere palmam altissimam, in cuius summitate duo botri promineant pulcherrimi, quo mihi pertingere, statura breuissima cum sim, non licet, nisi consilium ac rationem aliquam ex cogitem, ut mei aliquando uoti compos fiam. Sic igitur apud me statui, ut quoniam mihi firma, proceraque instar palmae uideris, per te repens, & tandem brachia tua quasi ramos apprehendens, ad tua primum hubera, deinde ad os usque tuum euadam. Verum enim uero, id ego te inuita non ausim aggredi. Quamobrem te etiam atque etiam oro, ut per te mihi liceat, tua fugere hubera, & uelut ex botris expressis, suauissimum ex ipsis liquorem haurire: liceat deinde os meum tuo ori coniungere, tibi oscula altissime infigere, ut ex naso tuo admirandam, ueluti ex malis exhalantem in spirem fragrantiam: & ex ore tuo, quod nectare semper madet, nectar illud hauriam, quod sponsum tuum, qui idem mihi quoque charissimus est, summa cum uoluptate solet bibere, quodque fenes disertos facit & facundos. Sic igitur Paraphrasticos & breuiter expositum hunc locum, ut iam fusius exponamus, Primum ex Hebraeo annotare operae precium est pro eo quod nostra editio habet, apprehendam fructus eius, in Hebraeo esse אהב אהב אהב Ochaza besanfinaiu, quod proprie sonat, prehendam palmites eius, uel ramos eius. Atque id magis quadrat cum metaphora. Rami namque arboris sunt instar brachiorum, quae qui ad os altissimi hominis uelit conscendere, prehendere nititur, ut ramos arboris altissimae, qualis est palma, is qui in fastigium eius arboris contendit euadere. praeterea est in Hebraeo אהב אהב Na interiectio blandientis & obsecrantis, quam noster interpretes ut septuaginta uerterunt אהב אהב אהב אהב אהב אהב apprehendam cacumina ipsius, pronomen illud אהב Zoth, nescio quo consilio uidetur neglexisse, cum tamen non paruam uim habeat ad hunc locum, alioqui obscurissimum, illustrandum: & ad exprimendum affectum precantium, & denique ad exorandum. longe enim maior uis est in his uerbis, & sint obsecro, hubera

bera tua sicut botri uinæ: & odor nasi tui sicut odor malorum: sitque guttur tuum. &c. quam in illis, & erunt hubera tua &c.

Sed idem erit sensus, si uerbum illud erunt, pro esse possint, intelligamus. futurum enim pro imperatino, & præsertim deprecatio, sæpe occurrit in sacris literis, & sic plane ab interprete positum esse crediderim. Præterea, pro eo quod uulgata æditio habet odor oris tui, in Hebræo est, *חַוֵּי נַפְתְּלֵי* hoc est, odor nasi tui. Ut etiam in Græco est *ἰσχυρὸς οὖν* uerum si *πρὸς* Aph. faciem interpretaris (significat enim hoc uerbum Hebræis faci em, sicut & os latinis) ut dictum sit interpreti nostro iuxta uim etiam sermonis Hebræi, odor oris tui, pro eo quo est, odor faciei tuæ, tunc generationem significabitur odor oris & nasi, duarum conspicuarum faciei partium, per quas communis expiratur halitus. Nec quicquam incommodi sit, quod halitus, qui ex ore & naso prodit sponsæ, poma dicitur olere, & idem uinum optimum, plena enim sponsa pomis & uino simul permixtis in uentriculo halitum utraque olentem per guttur in os & nasum eructare necesse habet.

Hæc porro sunt poma illa ex malo arbore lecta, & uinum ex regia cella uinarie haustum, quæ omnia ipsa superius dixit suo gutturi dulcia esse. De quibus abunde nobis eo loco dictum est.

Nonnulla exemplaria habent, odoris tui. Ut quæ impressa sunt Lutetiæ in officina Roberti Stephani anno quadragesimo, & quadragesimo quinto: postremo quod in uulgata æditione legimus. *Et guttur tuum sicut uinum optimum dignum dilecto meo ad potandum: labijsque & dentibus illius ad ruminandum*, in Hebræo est, *וְהַגִּטְרוֹתְיָ כְּיַיִן טוֹב לְשֵׁן אֱלֹהֵינוּ* Vechichec cetein hatob holech ledodi lemessarim, doheb siphthe Iessenim. in Græco sic habet *καὶ ἡ γυττὸς σου ὡς οἶνος ἀγαθὸς πρὸς τὸ πίνειν αἰς τὸ σὺδύστην καυνομένον ἐν χεῖρσιν καὶ ἐδύοσι*. Quidam ex Hebræo sic uertunt, & palatum tuum uelut uinum optimum, quod defluit dilecto meo suavissime loquenti labijs dormientium. hoc est, sermone balbutienti, & imperfecto. Ac si dicat, sermo tuus mihi tam suavis est o sulamithis, quam suauis esse solet uinum optimum dilecto meo, quo epoto ille non satis expedite loquitur. Alij sic uertunt, guttur tuum quasi uinum bonum recte incedens ad dilectum meum, commouens, uel loqui faciens labia senum. Quæ sane interpretatio inter uarias huius loci interpretationes omnium expeditissima mihi uidetur, iuxta distinctionem quam nunc in Hebræis exemplaribus inuenimus. ibi enim est hypostigme post illud *וְהַגִּטְרוֹתְיָ* ut intelligamus significari uinum optimum uadens dilecto ad rectitudines, hoc est, quod per guttur dilecti recte, & summa cum uoluptate transit & defluit (pro quo noster interpres uertit, dignum dilecto meo ad potandum: & Græci, transiens nepoti meo ad rectitudinem,) & quod senibus optime sapit.

Quod etiam argumentum est optimi uini, sunt enim senes bibaces. *ἄρτι* enim senem significat. Noster interpres, & Græci legisse uidentur *וְהַגִּטְרוֹתְיָ* dentibus, & pro sensu, quem inde conceperunt hi uerterunt, sufficiens in labijs, & dentibus, ille absque & dentibus illius ad ruminandum, iuxta quam interpretationem Glo. quæ putat, hæc uerba esse sponsi, quia inquit, ecclesia in certamine presentis uitæ, gaudia futuræ uitæ prægustat, subditur, *statura tua assimolata est palmae*. Hæc est rectitudo bonæ operationis, quæ ad terrena despicit incuruari: totam se ad cælestia erigit, & in certamine posita tendit ad brauium: quo finito agone

agone uictrix donanda est, palma in inferioribus aspera est, sed desuper pulchra est, & fructum gerit. Sic ecclesia in terra asperos tolerat labores: sed sperat in cælo se recepturam præmia. palma conseruat folia, sic ecclesia uariante sæculi statu eadem tenet fidei sacramenta. *Hubera tua*, magistri qui pro capacitate audientium suam temperant doctrinam, & undecunque ad sublimia ab ubertate domus Dei inebriant, & corda exhilarant. *Dixit ascendam &c.* quasi dicat, Et quod tales habes doctores, non est tui meriti, sed donum meum, quia *ascendi in palmam*, id est dedi ecclesiæ augmentum uirtutum, donec ad perfectum ueniat. *Et apprehendam fructus eius*. id est, confortabo, & multiplicabo uirtutes in eis. *Hubera tua erunt sicut botrus Cypri*, quia illi qui parua norunt, si beneuole nuntiant interdum potiore scientia inebriantur.

Interpretatur præterea hæc Glo. de cruce, in quam Christus ascendit, cuius fructibus, Resurrectione scilicet, Ascensione, & aduentu spiritus sancti, & salute mundi doctores sunt inebriati & roborati. *Et odor oris tui, &c.* Odor inquit, malis, guttur uino comparatur, quia mala ex nouitate, uinum ex uetustate laudem consequitur. Sicut uinum malo præstat, ita præstat præsens alloquutio ecclesiæ, famæ quam de illa potest audientium sermo disseminare. *Guttur tuum &c.* In gutture uox presentis doctrinæ, in odore fama absentis designatur. Et ideo uino illa, propter fragrantiam uirtutum, hæc malis, ad suauitatem absentis famæ comparatur. Verbum quod dilectus in ore meo posuit, tantæ est sublimitatis, ut non per alium, quam per ipsum sponsum debuerit prædicari: quia non est alius inuentus, qui solueret librum: & ab illo susceperunt alij. Christus quasi potauit, quia docente diuinitate in perfectione scientiæ profecit, & libenter passionem sustinuit: membra non eodem modo.

Verum ut molliat Glo. in commodum, & subitam personæ mutationem, hæc interponit, dum sponsus laudat guttur sponsæ, illa intelligens in gutture uerbum, per quod salus datur mundo designari, ex magno amore uerbum dispensare uolens, rapit uerba ab ore Sponsi. Ille uino optimo eam comparauit, hæc subiecit, *Dignum dilecto meo ad potandum, labijsque & dentibus illius ad ruminandum*. Non ita facile ad potandum, quod ille prius potans alijs porrexerit, sed cum labore & studio meditandum. Hæc Glo. quibus nos ea dumtaxat ad demus, quæ ad huius loci plenioris explicationem facere uidentur. Confertur igitur hoc loco ecclesia cum palma, propter plurima sua palmaria facinora, quæ sub Antichristo præsertim, eiusque impijs ministris edidit: & propter palmæ ingenium quod in grauissimis illis persecutionibus perpetuo præstitit. hæc enim arbor (ut ait Plinius) non cædit ponderi, sed in pondus nititur, & repandatur. Et Plutarchus, in certaminibus inquit, palma signum esse placuit uictoriæ: quoniam ingenij eiusmodi lignum est, ut urgentibus opprimentibusque non cædat. Id uero arboris ingenium olim exprimens Paulus dicebat.

Placco mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Quum enim infirmus, tunc potens sum. Et rursum, Non deficiamus, sed licet is qui foris est noster homo, corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Id enim quod in presenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, si supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt.

Confer-

Confertur etiam cum palma propter similitudinem, quam iustitia cum ea arbor in Psalmis habere dicitur. Nempe, quod sicut palma in magnam crescit altitudinem, sic etiam iustitia quantumcunque oppressa existit, in altum sese attollit. Id uero eleganter cecinit Regius psalter in hunc modum, *iustus ut palma florebit*, aut uero crescet, nam & crescere, & augeri uerbum פָּרַח Hebræis significat. quod etiam eo loco significare ostendit alia adiecta ad cedrum comparatio, *Et sicut cedrus libani multiplicabitur*. hoc est, in altum succrescet. Quomodo plane iustos illos in medijs Antichristi persecutionibus extitisse, & depressis aduersarijs, ipsos in altum instar palmæ insigniter, & ad miraculum succreuisse, omnes uidebunt, atque eximiam illorum iustitiam admirabuntur, ad quam Deus suos electos euerit. Nam ut inquit Paulus, *Quos præsciuit, hos & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos & uocauit: quos autem uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit*. Intelligimus itaque ex omnibus, Synagogam illis temporibus admirandam uictoriam ecclesiæ, & eximiam iustitiam, quæ ex Deo est, dum suspiciet, suam agnitionem humilitatem, & iustitiam quæ ex lege est, neglecturam: atque ut olim Paulum fecisse legimus, pro damno & stercore æstimaturam.

Confert præterea Synagoga duo ecclesiæ hubera duobus botris, propterea quod, uidet prælatos eius & concionatores exemplo Pauli nihil aliud docere, nec se aliud scire profiteri, præter Iesum Christum, & hunc crucifixum: atque ideo ex illis suauissimum cruorem, uelut mustum & merum generosum ex uuis expressum defluere. Quæ uera sapientia est. Sapientia autem, ut ait Salomon, lignum uitæ est ijs, qui apprehenderint eam.

Quod autem sponsa assimilatur palmæ, & hubera eius botris uinæ, illud subindicari uidetur mysterium, quod sit instar palmæ, non sceminæ quæ sterilis est, sed masculæ & fructuosæ; quæ tamen fructum ferre non possit, nisi in uite manserit, nempe in Christo, ut ipse apud Ioannem testatur: quæque non conuertat succum, quem ex uite trahit, in suam naturam, ut facere solent reliquæ arbores infirmitatis: sed cuius potius natura in sui stipitis naturam conuertatur; cuius confors & concorporalis ut Petrus & Paulus docent, facta sit; ideoque non dactylosos racemos, sed natiuas stipiti uas ferat, quarum acinis quidem pueri, uino autem indidem expresso grandiores alii possint.

Tunc igitur Synagoga celsitudinem iustitiæ in ecclesia demirans, & dulcedine doctrinæ Euangelicæ, qua illius mammas instar uuarum turgere uidebit, & manare, suam, quæ lege tantum constabit, iustitiam, & uarias maiorum suorum traditiones negligens, iustitiam, quæ ex Deo in Christum credentibus prouenit, & solidam Iesu Christi doctrinam serio quærens, uehementerque expetens, orabit ecclesiam, ut se de humilitate legis, & doctrinæ pharisaicæ; ad sublimitatem iustitiæ, & doctrinæ Euangelicæ, quam in ipsa admirabitur admittat, & euehat, familiariterque ad amplexus, & oscula adiungat: sibi que primum tamquam adhuc paruulæ mammas admoueat, & se rudimentis fidei uelut lacte, nutriat; tum ad os, & nasum applicet, hoc est, ad altiora mysteria Euangelij prouehat. Ut scilicet, ex ipsius naso spirantem illum inspiret spiritum, quo afflata, & nutrita sic spiritualis reddatur, ut spiritualibus ueteris testamenti mysterijs spiritualia noui testamenti mysteria feliciter possit comparare, & de omnibus recte iudi-

iudicare. Ut etiam ex ipsius gutture, unde scit uelut ex euripo uinum, id est, eam doctrinam Euangelicam, quæ spiritualis hominis cor exhilarat, & hominem diuina cognitione inebriat, perpetuo erumpere & eructari, sibi liceat bibere. Quod uinum iure dicitur recte suauissimeque transire, & ad sponsum defluere, aut uere dignum sponso ad potandum, dentibusque & labijs eius ad ruminandum, quum bibitur summa cum uoluptate ab ijs, qui arctissimo fidei, & charitatis uinculo & glutino in unum corpus Christo coniuncti sunt, quomodo quia & ipsa eidem coniungi, & conglutinari optat, ipsum suum iam audet dilectum appellare. Aut uero dilectum a Sulamithe, sibi quoque dilectum profiteretur, ut sic maiorem capiat a Sulamithe beneuolentiam, quodque ab ea contendit, certius impetret.

Alij ut hunc declinent scopulum רִיב pro amoribus meis, positum esse uolunt, ut dictum intelligamus. Quod recte defluit dilecto meo, quasi dictum sit, quod suauiter defluit amoribus meis, id est, quod bibere, mihi suauissimum est. Hoc ipsum porro uinum dicitur commouere, aut facere loqui labia senum, hoc est, fenes disertos reddere, propterea quod, quemadmodum uinum optimum nutrit & uegetat fenes, unde etiam uinum lac senum dicitur, eisdem etiam facundos reddit. Nam ut inquit ille, Fœcundi calices quem non fecere disertum? Sic & doctrina Euangelica suo calore eos nutrit, & uegetat, in quibus natiuus charitatis calor languet, & eo excitato calore facundos facit. Ut certe olim ueteres illos homines idiotas, & piscatores facundos fecit, & disertos. Eam uero facundiam assequi Synagoga tunc maxime desiderabit.

Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.

Idem uidetur esse sensus huius loci, & illius, *Dilectus meus mihi, & ego illi*. Item & illius, *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi*: Quorum omnium hæc fit uis; ego unice amo dilectum meum, & ipse uicissim me unice amat: quod enim in Hebræo est $\text{אֶהְיֶה לְךָ אֶהְיֶה לְךָ}$ pro quo noster interpret uertit conuersio eius, nonnulli exponunt desiderium siue appetitum eius.

Hæc ergo respondere uidetur nostra Sulamithis suis Ierofolymitanis ciuibus, quasi dicat, o ciues meæ, ego uero libenter uos ad meas delicias admitterem, uerum id non ausim tentare inconsulto dilecto meo, cuius solius sum, & cui soli me seruo: quique uicissim me unice amat: superest igitur ut ab illo gratiam ineatis, & quæ optatis, ab illo ut impetretis, ad quem ego nunc adeo: uos interim ualete. In hanc etiam sententiam Ecclesia tunc respondebit synagogæ, in quam Philippus diaconus roganti Eunucho, quid se baptizari prohiberet, respondisse fertur. *Si credis ex toto corde, licet*: quasi diceret, adest quidem aqua, accedentem tamen ad Deum oportet prius credere in Christum ex toto corde: alioqui, non licet Ecclesiæ sacramenta temere cuique communicare. Sic & Ecclesia hæc fere dicit synagogæ: Rogas o synagoga, ut te suscipiam, & porrectis manibus, uelut inclinatis ad te ramis instar palmæ, ad mea hubera & amplexus, atque oscula eueham. Id uero mihi uolupte est abs te audire: cupioque tuis uotis omnino satisfacere, sic enim memini meum Paulum mihi consulere, ut infirmos fide suscipiam, mi-

hique adiungam. At uero ego meam fidem astrinxi sponso meo charissimo Christo, quam eidem intemeratam seruo: scioque me sic ab illo uicissim amari, ut neminem mihi integrum sit in meam consuetudinem, & gremium recipere, qui non sic se totum illi crediderit, ipsique omnino fidens deuouerit, ut eius fidei beneficio pars eius aliqua facta sit, & uiuum membrum. Nec excidit animo, quod ipse uetuerit sanctum dare canibus: & suas, quas ipse mihi credidit, margaritas porcis exponere. Si ergo credis o Synagoga Iesum sponsum meum Messiam esse, & filium Dei, iam tibi manum porrigo, iam te ad catechismum in primis, deinde ad baptismum, reliquaque sacramenta, & mysteria nostra admitto: sed prius ad sponsum meum Christum adibo, ipsum consulam, ipsum orabo, ut ipse te in primis recipiat, ipse te meis amplexibus, meis huberibus, & osculis dignam reddat. Ego namque ipso inconsulto, te ad nostra sacramenta non ausim admittere: Nec contra illius opem tam arduum opus me perficere posse sperauerim.

Apo. 22. Atque hoc ipsum erit, quod Angelus audiente Ioanne in Apocalypsi dixit. *Beati qui lauant stolas suas in sanguine agni: ut sit potestas eorum in ligno uite, & per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & uenefici, & impudici, & homicidae, & Idolis seruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium.* Iam uero, quod hoc loco sponsa dicit, *Et ad me conuersio eius*, eandem uim habet, quam illud iam secundo repetitum, *Et dilectus meus mihi*. Sed apertius significat miram illam amoris uim, qua raptus sponsus in sponsam transfertur: quem excessum & amoris uim se pati ipse significare uoluit, quum paulo superius diceret, *Auerte oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt*, Vel (ut est in Hebræo) ipsi me excedere fecerunt.

Patitur itaque Christus, qua homo, amoris uim a formosissima sua Ecclesia: qui & qua Deus, in eandem a se excedit, in se tamen immotus permanens. Id quod auctoritate Dionysij freti dicere non dubitamus, cuius hæc sunt uerba 4. cap. de di. no. Audendum quoque inquit, id in super pro ueritate loqui, ipsum omnium auctorem pulchro bonoque amore omnium propter amoris uehementiam extra se prodire, dum prouidet omnibus, atque bonitate, & dilectione, & amore quasi mulcetur, atque ex illo statu, quo super omnia extat, ab omnibus segregauit, ad id profecto, ut in omnibus sit, deducitur, per substantialem uidelicet uirtutem illam, quæ traducit ipsum interim, a se ipso nunquam digredientem, Quamobrem diuinorum rerum periti Zelotem ipsum appellauerunt. Ut amore benigno erga omnia exuberantem, excitantemque ad amatorij desiderij sui zelum, desideriumque ipsum declarantes zelo dignum. Quo etiam, quæ desiderabilia ipsi sunt, promerentur & zelum: atque ipse ad ea, quæ prouidet, zelo quodam uidetur affectus. Est ergo hæc conuersio, & amor Christi in ecclesia (ut ex superioribus Dionysij uerbis intelligimus) desiderium efficiendi, gignendique amorem in pulcherrima sua ecclesia, quo concepto, & in opus uelut in lucem æditi diuino partu, maiore in dies zelum & amorem Christi ipsa promereatur: eundemque sibi tenacius agglutinet: quemadmodum de ipso ad populum Israeliticum loquitur Moses in hæc uerba, *Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in uis eius, & diligas Deum, ac seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, custodiasque omnia mandata Domini, & cerimonias eius, quas ego hodie præcipio tibi, ut bene sit tibi. En Domini Dei tui est cælum, & cæli cælorum, terra & cæca quæ eis sunt. Et tamen patribus tuis conglutinatus est, & elegit eos, amauitque semen eorum post eos. Et uñ cum hæc dicit sponsa, commemorare ingentem illam, & sempiter-*

piternam misericordiam sponsi sui; qua commotus ille, qui ante ipsam repulerat, & auersatus fuerat, ad eandem postea conuersus sit; & eam uelut uxorem derelictam reuocarit; cuius benignitatis hoc extat apud Isaiam capite 54. oraculum. *Ut mulierem derelictam, & merentem spiritu uocauit te Dominus, & uxorem ab adolescentia abiectam dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper abs te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui. Dixit redemptor tuus Dominus.* Hæc itaque uidetur esse conuersio, cuius hoc loco meminit Ecclesia.

Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in uillis, mane surgamus ad uineas, uideamus si floruit uinea, si flores fructus parturiunt, si floruerint mala punica. Ibi dabo tibi hubera mea.

Mandragora dederunt odorem; in portis nostris omnia poma noua & uetera seruaui tibi.

Quæ hæctenus gesta sunt in hoc dramate, inde usque ab illo loco, *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolas aromatum &c.* Extra urbem Ierusalem gesta esse ex ipso dramate, & nostræ interpretationis æconomia satis constat. Tunc enim rogata sponsa, quod abisse suspicaretur dilectum suum, sceminis Ierosolymitanis respondit, omnino suspicari, illum in suos hortos extra urbem descendisse: quamobrem sibi certum esse, dilecti sui quærendi, & conueniendi gratia illi ire: eam illæ consequutæ sunt, & unâ cum ipsa a sponso, & sodalibus exceptæ. Inde sponsa egressa in hortum nucum descendit. Sed ingenti excitato in urbe tumultu & coniuratione, in desertum fugere necesse habuit. Hanc quum inde reuocata rediret, sceminæ Ierosolymitanæ magnifice commendarunt: & arctissimam cum ipsa uoluerunt coire amicitiam; Verum eas non prius consulto sponso, sulamithis admittere recusauit. Qua propter illis foris relictis, in urbem a sponso se recepit. In urbe igitur aliquandiu apud illum commorata, eundem rus euocat: utque animi gratia ad agri diuitias contemplandas rusticatum prodeant, precatur: ubi etiam se illi fruendam pollicetur. Ad hunc modum etiam Ecclesia extremis temporibus, quum uidebit Iudæos resipiscere, & in suum gremium recipi cupere, hoc ipsa quoque uehementer desiderans ad Christum tota se mentis contentione recipiet, ad ipsum hæc referet, citra cuius opem tam arduum opus nec perficere posse sperabit, nec aggredi audebit, Illud Pauli dictum reputans, *Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed omnis sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti. &c.* Christum itaque tunc orabunt prælati & doctores, ut suis adsit: & ad ipsius negotia gerenda in agrum pergentibus se iungat comitem, ac uerbi ducem, & auctorem. Quum enim ad prædicandum euangelium Iudæis ire parabunt, ad eos certe homines, qui extra urbem uelut rure agunt, nempe extra Ecclesiam, in urbem aduocandos, & introducendos se accingent. Quemadmodum in Euangelio ipsemet ille homo seruo suo iubet, *ut in uias, & sepes exeat, & quoscumque ibi inuenerit intra-*

re compellat. Hoc igitur mysterium his uerbis significatur, *Veni dilecti mi, & egrediamur in agrum &c.* Sed in primis operæ precium est uidere, ut in melius uersa sit scena, superius enim capite 2. sponsa in foraminibus petrae, in cauerna maceria latitans expectat, dum a sponso euocetur in agrum, multisque blanditijs & illectamentis, ut tandem in euangelij prædicationem prodeat, opus habet. At uero hoc loco omni posito metu tam uirilem præstat animum, & animosa sui satagit officij, ut nihil magis in uotis habeat, quam euangelium per uniuersum orbem disseminare. Nullos recusat labores, nulla formidat pericula, modo omnes homines Christo adiungat, & lucrificiat. Vnde conijcimus quam fortes & heroicis illa ætas sit habitura Episcopos, & præcones Euangelicos. Nec tamen quum hanc coniecturam facimus, postremos illos uiros Apostolicos primis Apostolis, sed postrema tempora primis temporibus antepponimus. Sublato namque Antichristo cum tota impiorum factione, pacatiora tum erunt tempora, & prædicando euangelio longe commodiora, quam fuerint sub Scribis & Phariseis, regibus & imperatoribus impijs: Accedit & illud, quod multis maiorum suorum rebus præclare gestis, & recentissima Antichristi clade confirmati illi, quamuis non pares meritis, exemplis tamen superiores, ad prædicandum Euangelium prodibunt. Tunc igitur uidentis Ecclesia præterita iam hyeme infidelitatis, & imbribus persecutionum Antichristi, uerna reddita esse mundo tempora, & directoribus solis iustitiæ radijs incalescentem iam omnem agrum omnemque arborem (hoc est) omnes nationes fidei Christi, christianæque fidei fructus parturire, uehementer optabit agrum illud inuisere, omnesque ipsius segetes, & fructus ad maturam frugem sua cura, & diligenti cultura perducere; sed quia se tam arduis coeptis plane imparem agnoscit, Christum supplex orat, ut unâ cum ipsa egrediatur in agrum, hoc est, ut sibi uniuersum orbem disseminandi uerbi Dei gratia, peruadere cogitanti, adsit ut olim pollicitus est, comes indiuiduus, qui semen suggerat, quique ut olim Apostolis, & sapientiam, cui nulli possint resistere aduersarij, tribuat: cum enim ager mundum mystice, ut Christus in Euangelio docet, significet, intelligimus sponsam non contentam suorum ciuium numero, optare reliquos homines, qui extra suam ciuitatem per reliquas mundi regiones, uelut rustici & pagani ciuilitatis Christianæ expertes rure, & in pagis inculti agunt, ciuilibus & Euangelicis moribus, atque institutis excolere, sicque excultos sua ciuitate donare, & intra eadem urbis septa cogere: ut ergo magno successu hoc ipsum præstare possit, Christum sponsum suum rogat in hunc modum, *Veni dilecti mi, egrediamur in agrum, commoremur in uillis.* Neque enim qui plantat est aliquid, neque qui rigat (ut Paulus ait) sed qui incrementum dat Deus. Scit præterea ex Euangelio sponsa, sponsi sui patrem antiquissimum illum patrem familias in eo agro uineam habere, ex qua iam diu expectat fructus, quæ tam uariarum ferarum irruptionibus uastata, & nuperrime ab Antichristo singulari illa fera pene funditus euersa, sterilis, & inutilis sit reddita. Hoc ipsa grauiter dolens, cupiensque amplissimos ex ea uinea, quam colendam suscepit, prouentus Domino reddere, sponsi sui Christi opem implorans, *mane inquit, surgamus ad uineas, uideamus si floruit uinea, si flores fructus parturiunt.* Per uineas enim intelligit Iudæorum & gentium varias nationes, quos omnes sub unius uineæ appellatione Christus, qui mediator legis maceriam dissoluens (ut testatur Paulus) fecit utraque unum, complectitur: hic tamen in plurali uineas appellat, quod eos adire instituat, qui cum fidem nondum receperint, nec in unitatem fidei

Matth. 18.

Luc. 21.

Matth. 13.

1. Cor. 5.

Matth. 21.

Eph. 1.

1 adhuc conuenerint, nondum una actu uinea, sed plures adhuc sunt, & sola præscientia Dei uinearum appellatione censeatur: Quod uero hortatur sponsum, uel mane surgant, uehemens suum studium & desiderium, quoad suum officium, & decretum sibi opus faciat, significat.

Item & commodum atque operi idoneum, quod captat, tempus matutinum, nocti ac tenebris Antichristi succedens indicat: & occasionem, quæ in rebus gerendis plurimum momenti habet. Nam ut ille inquit. Fronte capillata, a tergo occasio calua est: quod etiam prius de communi in omnes homines conferendo officio confuse dixit, & in genere, mane surgamus ad uineas, expressius deinde & explicatius proponit subiungens, uideamus, si floruit uinea, aut iuxta Hebræum *וַיִּבְרַח הַיַּיִן מִן הַבְּרֵיתִי* Videamus an floreat uitis, ubi uidetur singulare pro plurali positum pro, an floreat uites, & in idem redit, sed tamen singulari locutione duplici nomine singularis Ecclesiæ cura significatur, quippe quæ non satis habeat uineas inuisere, hoc est populis Euangelium prædicare, sed præterea sedulo inspicat singulos auditores, & an ex sua prædicatione tantum utilitatis retulerint, ut suaue olentem fidei florem proferant, qui primus est auditorum Euangelii profectus, exploret. Quin nec ibi operosæ & sedulæ sponsæ cura subsistit: Nec enim rigida est puicherrimum fidei florem in suis spectare auditoribus, quem scit aut rigido infidelitatis gelu, aut ardentis cupiditatis æstu adustum perire potuisse; sed longius progressus, illud etiam diligenter obseruat, an flores fidei, uitali prolificoque charitatis calore rupti expectatos fructus proferant; quod tandem omnes Ecclesiæ conatus spectant, & referuntur. Quam eandem curam circa malos punicas sponsam gerere, ex eo intelligimus, quod addit, *an floreat mala punica.* Nam ex proxime præcedentibus relinquitur nobis subaudiendum, an flores malorum punicarum fructus parturiant. Aut uero in solis malis punicis satis habet flores uidere, quia satis fuerit, post tempora Antichristi fideles sic præseferre promptum animum ad martyrium subeundum, quum opus fuerit, queammodum mali punicæ prolatis floribus, ad ædendos suos fructus, quum tempus aderit, comparatæ uidentur. Verum quia scit christianos non amplius propter fidem in uitæ discrimen uocandos (qui fructus mysticus eius arboris toto hoc dramate designari solet) propterea non curat, quum de malis punicis loquitur, illud addere, an flores fructus parturiunt. Quod suum studium, & officium quia scit suo sponso fore gratissimum, summasque delicias, huius suminae uoluptatis spe proposita, ipsum allicere, & in suam sententiam tentat pertrahere, quum subiungit, *Ibi dabo tibi uibera mea,* aut amores meos; quod si usquam alibi Hebræum nomen illud *וַיִּבְרַח* cum pro nomine sic coniunctum *וַיִּבְרַח* hoc certe loco maxime significabit. Quasi dicat. Adis mihi obsecro, o Christe sponse mi charissime, ser opem ad hanc rem quam paro, ad hoc arduum opus, quod moueo, feliciter promouendum, & perficiendum, uel ob id maxime, quod in eo tibi uni placere summopere studeo, & gratificari.

Quod si ut nostra æditio habet, sponsam sponso suo uibera se daturam in agro polliceri, accipiamus, ut accipere necesse est, id figurate dictum sic intelligemus, *Ibi dabo tibi uibera mea,* hoc est, si tu mihi bone Iesu in prædicatione Euangelica, & procurandis auditorum incrementis adis, tunc demum ego Euangelicam doctrinam sic feliciter exhibebo auditoribus, ut te illorum palatum, & appetentiam excitare suauissime ipsis sapiat: paruulos nostros cathecumenos materna cura &

lenitate in sinu meo molliter fouebo, quemadmodum Paulus faciebat, perinde ac si nutrix foueat filios suos: atque ita uidebor illis, immo uero tibi, in cuius potissimum gratiam id facere meditor, hubera mea fugenda exhibere, quem illud dixisse sciam, *Quaecumque uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Et utrocumque modo interpreteris, significat hic locus, christianos Ecclesiastas, quum bona fide rem Christi gerunt, & populi salutem procurant, tanquam spirituales sponfas tunc spiritualiter cum Christo misceri, & sponso suo gratum facere. Videant igitur, & diligenter animaduertant Domini nostri Iesu Christi philanthropiam, qui ipsum demereri cupiunt praelati, & Ecclesiaste, quam puros eos esse oporteat, quum hanc obeunt functionem; ut Christum ad se pellicere possint, & unus cum eo spiritus effici, atque ea ratione animam suam e media morte eruere. *Scire enim debet*, inquit Iacobus, *qui conuerti fecerit peccatorem ab errore uiae suae, quod saluabit animam a morte, & operiet multitudinem peccatorum*. Iam sequentem uersum superioribus accommodare possis duobus modis, & duobus item modis secare. Altero quidem modo ut repetito uerbo, uideamus, sic legas, uideamus, an mandragorae dederint odorem, & per parentheses illud interijcere, *ibi dabo tibi hubera mea*. Altera, ut sit secundum argumentum, quo sponsa persuadere nititur sponso, ut cum ipsa rusticatum prodeat. Possis etiam bifariam sic distinguere, ut alterum membrum sit, mandragorae dederunt odorem in portis nostris; alterum sit reliquum, quod inde sequitur. Atque ita distinguunt latini interpretes nostri. Hebraei alterum membrum magis contrahunt in hunc modum. Mandragorae dederunt odorem, reliquum totum alteri membro tribuunt. quam etiam distinctionem aperte seruat Graeca editio, quum coniunctionem addit in hunc modum:

Mac. 2. 5.

Iacob.

Καὶ ἐπὶ τῶν πορτῶν ἡμῶν πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἔα πρὸς παλαιὰ ἀδά-
φιδε' μου ἐτήρησάσθαι.

Hoc est, & in portis nostris omnia poma noua ac uetera nepos mi, seruaui tibi. merito inquit Glo. sponsa inuocat sponsum ad auxilium praedicationis: ubi praedicatores praecipuis uigeant uirtutibus. Portae, Apostoli, & eorum successores, mandragorae, id est uirtutes illorum, quae sunt pro medicamentis, quae contra solitudines mundi adducunt quietem, quae nauisam uerbi Dei excludunt, quae uitia ab hominibus sine dolore excidi faciunt, quae proferunt mala sua, id est, Ecclesias suauiter redolentes in confessoribus, similia malis punicis in martyribus, dederunt odorem, quia exemplis maiorum minores confirmantur: sic Gl. quae de mandragoris Plinius, & Dioscorides tradiderunt, huic loci iuxta mysticos sensus accommodat; quod tamen mandragoras malis punicis assimilat, id praetert Plinij & Dioscoridis sententiam facit, quorum hic libro quarto, capite 63. scribit Mandragoras mala gerere forbis similia, pallida, odorata, in quibus semen ueluti pirorum. Ille libro uigesimo quinto, capite 13. Ferunt inquit, Mandragorae mala auellanatum nucum magnitudine, & his semen, ceu pirorum. De hoc pomi genere inquit Augustinus contra Faustum Manichaeum lib. uigesimo secundo, capite 36. opinari quosdam scio, quod acceptum in escam sterilibus foeminis fecunditatem pareret: ac per hoc putent omnino instituisse Rachel, ut hoc a filio fororis acciperet, cupiditatem pariendi; quod ego quoque arbitrarer, si tunc coepisset. Nunc uero cum post alios duos ab illa nocte partus Dñs eam prole donauerit, nihil

nihil est quur de Mandragora tale quid suspicemur, quale in nulla foemina experti sumus. Dicam ergo quid sentiam. Dicent hic forte meliora doctiores. Quum enim haec mala ipse uidissem, & propter istum ipsum sacrae lectionis locum id mihi obtigisse gratularer, (rara enim res est) naturam eorum diligenter quantum potui, perscrutatus sum, non aliqua a communi sensu remotiore scientia, quae docet uirtutes radicum, & potestates herbarum; sed quantum mihi, & cui libet homini renuntiabat uisus, & olfactus & gustus, proinde rem comperi pulchram & suaue olentem, sapore autem insipido: & ideo quur eam mulier tantopere concupierit, ignorare me fateor, nisi forte propter pomi raritatem, & odoris iucunditatem. Cum uero ipsam rem gestam sancta scriptura tacere noluerit, quae non utique talia desideria muliercularum nobis pro magno insinuaere curaret, nisi aliquid in eis magnum quaerere commoneret, nihil amplius conijcere ualeo, quam quod ex illo communi sensu mihi suggeritur. Ut illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam; non eam, quae confertur, quum laudant hominem pauci iusti atque sapientes, sed illam popularem, qua etiam maior, & clarior notitia comparatur: non ipsa per se expetenda, sed intentioni bonorum, qua generi humano consulunt, necessaria. Vnde dicit Apostolus, *oportet etiam testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt*. Qui licet parum sapiant: reddunt tamen plerumque labori eorum, per quos sibi consulitur, & splendorem laudis, & odorem bonae opinionis. Nec ad istam gloriam popularem primi perueniunt eorum, qui sunt in Ecclesia, nisi qui in actionum periculis & labore uersantur. Et reliqua, quae in commendationem figurati & mystici sensus ad locum libri Genesis ille doctissimus iuxta ac sanctissimus sacrarum litterarum interpres illic subiungit. Ego uero ubi locum illum diu multumque meditatus fui, sic tandem mihi uideor causam, propter quam sorores illae de mandragoris contenderint inuenisse. Cum enim hunc locum, meis auditoribus publice enarraturus essem, nec illis nisi prius ipse mihi satisfecissem, satisfacere posse sperarem, coepi mecum rem acrius reputare: & quae de mandragoris Plinius, quae etiam Dioscorides scripserunt, diligentius expendere. Et tandem ex alio ipsius herbae nomine, eiusque nominis causa, quam reddit Dioscorides, coepi quid de mandragora sorores illae cogitare potuerint, conijcere. Mandragoram inquit Plinius, alij circeium uocant. Dioscorides, mandragoram aliqui antimalum, alij circeiam uocant: quoniam uidetur ea radix ad amatoria conducere, obseruaui deinde Hebraici nominis etymologiam: & inueni *אמורי* (quo nomine pluraliter tantum haec herba Hebraeis appellatur) a *אמר* plurali nominis *אמר*: & quod amorem Hebraeis significat, adiectione unius dumtaxat literae *א* differre, ut inde deductum esse nemo dubitare possit: & amores, aut, amatoria significare, & admodum uerisimile esse, id nominis mandragorae ab Hebraeis sic inditum esse, ut a Graecis circeium, aut circeia, propterea quod vulgaris eadem fuerit ea de herba apud Hebraeos opinio, atque apud alias nationes, quae ipsam a Circe nobili pharmaceutria denominarint, quod ea herba Circe in miscendis poculis amatoriis, & ad incantationes usa fuerit: quam ego coniecturam cum muliercularum contentione propius coferens, sic mihi persuasi, Rachel proli supra modum cupidam, quum uidisset Ruben mandragoras ad matrem derulisse, statim de conficienda potione amatoria cogitasse, quae exhibita uirum a foetore alienarum, sibi que addiceret:

Ideoque sorores regiae, ad sibi partem aliquam de mandragoris, quas filius

1. Tim. 2.

attulisset, dono daret: quem dolum illa suspicata, atque ægre ferens, sic respon-
derit: Parum ne tibi uideatur, quod præripueris maritum mihi, nisi etiam mandra-
goras filii mei tuleris. Tum Rachelem ut ea suspicione apud sororem se purga-
ret, modo quod petebat impetraret, cedentem suo iuri, ordinem inter ipsas, & a-
lias uxores Iacob caste, sancteque constitutum, ea nocte inuerti permisisse: dixit
seque, dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui. Ac si diceret. Ego ue-
ro quam ab isto crimine aliena sim o soror, ut tibi fidem faciam, istumque ex tuo
animo scrupulum adimam, iam tibi uirum, qui mecum proxima nocte cubiturus
erat, permitto: ut tibi liberum sit, ex mandragoris mixtum poculum ipsi dare:
& quam ex me tibi metuis fraudem, anteuertere. Tum o mandragoras mihi impar-
tiri ne grauari. Atque ex hac uulgata opinione crediderim hoc loco dictum esse,
sponsa mandragoræ dederunt odorem. Per mandragoras enim sanctos suos mo-
res, dicta & facta, & uniuersam suam laudabilem conuersationem significat Ec-
clesia hoc loco; quam iis, quibus prædicatura est Euangelium sic sperat se proba-
re posse, ut illos sanctissimæ uitæ suæ exemplo ad suauissimum diuinæ notitiæ
odorem & ad doctrinæ ac prædicationis suæ amorem eximium, ueluti exhibitio-
poculo amatorio ex mandragoris confecto, sit accensura. Id uero cum in gratiam
Christi sponsi sui facere instituerit, ideo se illi mandragoras daturam pollicetur,
quum dicit, *mandragoræ dederunt odorem*. Ut hoc. laconismo sponsus intelli-
gat, sibi etiam promitti mandragoras, laconismo enim frequenter utuntur aman-
tes: Deo autem gratias inquit Paulus, qui odorem notitiæ suæ per nos manifestat:
in omni loco. Christi enim bonus odor sumus Deo. Et Petrus mulieres christia-
nas hortatur, ut suis uiris sint morigeræ, ut si qui non credunt uerbo, per uxor-
um conuersationem sine uerbo lucrifiant, considerantes cum reuerentia honestam
illarum conuersationem. Atque hæc quidem erit huius loci interpretatio, si pro-
secundo argumento id positum sumamus. At uero si iuxta primam distinctionem
sic legamus, uideamus an mandragoræ dederint odorem; tunc per uineas, multi-
tudinem gentium commode exponemus, per mandragoras, iudæos, quorum olim
Deus magno amore uelut fasciatus, non Angelos, nec ullam aliam hominum na-
tionem, sed semen Abrahamæ apprehendit: & Racheli, populo nimirum iudaico in
primis copulatus est; qui quidem iudæi quamuis nunc quidem propter Euange-
lium (ut inquit Paulus) inimici sunt Christi, eidem tamen propter eorum patres
charissimi sunt. Hos ergo extremis temporibus, quum iam interfecto Antichri-
sto, suum fidei recipiendæ manifestauerint desiderium, inuisere Christum horta-
bitur Ecclesia, ut uideant, an illi in ea persistant sententia, & desiderio. quod fue-
rit uerum de disse odorem, nec simulasse fidei desiderium. Recte uero accommo-
dabitur hic sermo metaphoricus præsentis instituto iuxta rerum naturam, a quibus
fiet translatio: ut postquam uinearum mentio facta est, tum etiam mentio fiat man-
dragorarum: quas aiunt ad nasci uitibus, Sic enim (quemadmodum Paulus præ-
dixit) ubi plenitudo gentium intrauerit, omnis Israel saluus fiet. Video etiam vul-
gatam esse, & nostris recentioribus de ætoribus de mandragoris receptam hæc opi-
nionem, quam inter alios Iacobus Valentinus in commentariis, quos scripsit in
cantica Salomonis, refert in hunc mundum (ipsius enim uerba referam) Mandra-
gora est quoddam pomum genitum in radice cuiusdam herbæ facientis folia ad
modum parvæ lactucæ: & sic mandragoræ sunt tanquam tubera terræ ualde odo-
rifera, habentia similitudinem humani uultus:

Et habent hanc proprietatem, ut dicunt herbolarij, quod si quis defert secum man-
dragoras, attrahit cæteros ad amorem, & nutum sui; item habet aliam propieta-
tem, quod si mulieres manducant mandragoras, disponuntur faciliter ad fœcun-
ditatem, & conceptum prolis. Et ideo Ruben attulit mandragoras matri suæ Liæ, ut
disponeretur ad concipiendum. Hæc ille incerto auctore refert, non tam confide-
rate quam Augustinus: & quæ si uera essent, præsertim quæ de similitudine huma-
ni uultus dicuntur, nõ tacuissent grauissimi illi auctores Plinius, & Dioscorides,
tametsi a Columella mandragora epitheto dicitur semi-homo. An ceperint homi-
nes indormire peccatis, & ut qui mandragoram biberunt, non sentiant motus cor-
poris, si pij homines doctrinæ calicem bibentes affectiones efferre student? Aiunt
pueri medicorum, mandragorâ somnum conciliare. Hæc in summa Theodoretus. Ad-
dit tandem sponsa postremum argumentum, quo sponsum nititur Rus euocare.
In portis nostris omnia poma noua & uetera seruaui tibi (intelligit autem poma
selectissima. hic est enim significatus uocis Hebraicæ פרי) hoc est. Quum
vero de agro in urbem redibimus rebus nostris iure compositis, tunc in ipsis urbis
nostræ portis, ubi publici sunt conuentus, spectante populo, selectissima poma
noua, & uetera (quæ plurima tibi seruo sponse mi) tibi exhibebo. Constat autem
ex multis sacris scripturæ locis, ueteres Iudæos olim in portis urbium suarum, &
Ierosolymorum præsertim, tanquam in celeberrimis locis iudicia agitare, & po-
puli cætus celebrare consueisse. Vnde etiam in sacris Biblijs loca publica, & con-
uentus celebres portæ appellantur, ut psalmo nono. Qui exaltas me inquit Da-
uid, de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. Id
est, in publico populi conuentu. Prouerb. 31. Nobilis in portis uir eius.
quum federit cum senatoribus terræ, & 2. Re. 15. Absolom mane consur-
gens stabat iuxta introitum portæ, & omnem uirum qui habebat negotium, ut
veniret ad Regis iudicium, uocabat ad se. & Zacha. 8. ueritatem & iudicium pacis
iudicate in portis uestris. Et sæpe alibi. Sic igitur & hoc loco Ecclesia sub meta-
phora sumpta a re rustica pollicetur Christo, si ipse prædicanti euangelium per
uniuersum orbem adsit, quum conuersis ad fidem nationibus, ambo uelut in ur-
bem Ierusalem ex agro redibunt, easdem baptizandas, & per baptismi portas in ci-
uitatem Dei inducendas post se ducentes, tum ipsam iam baptizatis & in ciuita-
tem nouam Ierusalem receptis, in ipsis portis, nempe in conuentibus publicis, &
concionibus ecclesiasticis, altiora fidei mysteria tanquam firmioribus & adultis,
prædicaturam, & locos tum ex nouo testamento, uelut selectissima poma tã noua,
quã uetera, exhibituram; quod, & olim ipse faciebat, qui domi Apostolis suis quæ
ad collationem, & intelligentiam noui & ueteris testamenti pertinerent, tanquã
perfectioribus, aperte exponebat. quæ tamen per parabolas & ænigmata extrariis
proponebat: Et idẽ suis discipulis suo exemplo facere conculcabat, quũ diceret,
ideo omnis scriba doctus in Regno cælorum, similis est homini patri familias, qui
profert de thesauro suo noua & uetera. Hic uero seruato decoro colloquij rusti-
ciani, hoc idem rusticana subindicatur similitudine a sponsa, quæ selectissima po-
ma noua, & uetera suo sponso pollicetur. Belle uero respondet hoc promissum
desiderio Iudæorum, qui proxime summa sulamithem sic rogarunt: Fiant odores
tui, aut, odor oris tui, aut uero, nafi tui, sicut odor malorum.

Et

Dd 4 Ca-

Caput VIII.

Quis te mihi det fratrem meum sugentem hubera matris meae, ut inueniam te solum foris, & deosculer, & iam me nemo despiciat. Apprehendam te, & ducam in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino conditum, & mustum malogranatorum meorum. Lena eius sub capite meo: & dextera illius amplexabitur me.

Ponsa quia uidet sponsum cunctari, nec se tam facilem, quam ipsa optarit, præbere, suisque uotis annuere, maiore iam contentione pergit ipsum orare, ut positus odijs, omniumque iniuriarum, quas a matre sua passus est, oblitus, & placatus se iam facilem præbeat, & exorabilem: ut sic prius ille amor iam diu interruptus, inter eos plene redintegretur. Post mitiorem ergo, qua hactenus cū illo vsa est oratione, & leuiore motus, iam nunc totos effundit animi sui affectus, & qui Græcis τῶνάδην dicuntur, uehementes motus, vnaquæ cum uehementibus affectibus, & maxima erga matrem amoris testificatione; adhibet etiam illa ad persuadendum, quod optat, argumentum alterum, quod ex matris reconciliatione omni ipsa contumelia liberanda sit: alterum quod se maximas delicias sponso in cōclauis matris suæ (si modo ipse illuc se in duci patiatur) facere pollicetur. Amoris uehementiā & desiderij magnitudinem maxime exprimit illa in similibus affectibus Hebræis familiaris loquendi formula, *Quis mihi det te fratrem meum* &c. Quem hebraismū, latini sic efferunt, o si mihi sis frater sugens hubera matris meæ &c. Hoc ipsum etiam exprimunt, crebra incisa, & asyntheta, quibus totus hic locus in Hebræo distinctus est usque ad illa uerba, *lena eius sub capite meo*, &c. In hunc modum, *inueniam te foris, deosculer te, & non despicient me, apprehendam te, deducam te, introducam te in domum matris meae, docebis me, potabo te vino condito, musto malorum puniceorum*.

Nec enim quicquam præterea est in hebræo. Et hic rapidus orationis decursus manifeste indicat, quanto amoris impetu in sponsum rapta, ad deliquium usque animi ipsa præceps feratur: & unā secum illum nitatur rapere, dum hæc subiungit, *Lena eius sub capite meo: & dextera illius amplexabitur me*. Ac si dicat, o si te tam facilem sponse mi, & placabilem matri meæ præbeas, quam si puellus fraterculus meus sis, qui primum irritatus, deinde eidem placatus ipsius fugas hubera. O si foras extra urbem egrediamur uersus villam matris meæ, ubi te meis osculis, & quas tibi illic opto facere delitijs placare possim, nec iam post hac quicquam me despiciat, propterea quod te matri meæ iratum uideat. Ibi certe amplexar te, nec te dimittam, donec in domum matris meæ introduxero, ubi tu me doceas, ego uero te conuiuio excipiam, in quo uinum aromatites & mustum ma-

logra-

- 1 logranatorum meorum tibi propinam. Sed hæc diu precantem, & optantem, heu mihi sponse mi, animus me deficit, labasco, labantem me obsecro amplexare tua læua, & nutanti capiti meo dexteram tuam supponito. Talis certe extremis temporibus cura coquet Ecclesiam in concilianda Christo synagoga, qualis hic exprimitur cura & sollicitudo, usque ad animi deliquium adigens ingenuam, & piam sponsam, matri suæ iratum sponsum modis omnibus placare iam pridem laborantem, & conciliare, quæ tamen hoc ab ipso nequit impetrare. Iam enim ex eo tempore hoc ipsum statuit apud se & aggressa est Ecclesia, quum diceret, *inueni eum, quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ*. Syn. cap. 2.
- 2 Quanta igitur maxima poterit animi contentione post sublatum Antichristum, orabit Ecclesia sic Christum sponsum suum, ut sibi prædicare paranti euangelium Iudæis, succedat; suamque gratiam, & pacem largiatur: simul etiam & synagoga se omnino misericordem præbeat, ceu subrahens se paulisper a cœli curia, posita persona iudicis ac maiestate, omnique iudicij strepitu priuatus, facilis, & placabilis, quasi lætens puellus ad Iudæos ueniat; ubi cum ipsa sic priuata agentem personam quasi puellum Iudæis placatum foris, nempe apud synagogam, ipsius hubera sugentem, & ceu fraterculum suum in agro versantem, quem ibi deosculari possit, inueniat; atque ita ambæ, tum ipsa in prædicando, tum illa in audiendo, recipiendoque euangelio, rem Deo, qui pater Christi est, gratissimam faciant: ut inde & ipsa soror, & illa mater ipsius dici possint. Eo scilicet spectans, quod sciat, Christum in Euangelio dixisse, *Quicumque* Mat. 12.
- 3 *fecerit voluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est*. Gratiam enim, & pacem suam quum Christus tribuerit synagogæ, tum illa Christum animo uelut concipiet & pariet, & in recepto Euangelio perseverans, suis huberibus, hoc est, nondum perfectis, sed tamen suauibus instar lactis, bonis operibus nutrire uidebitur: & Christus ipse quum pia synagogæ opera probabit, illisque delectabitur, eiusdem quasi puellus matri iam placatus, fugere uidebitur hubera.
- 4 Nec enim amores hoc loco interpretari possis, ut alibi hic enim non ¹²⁷ sed ¹³² positum est in hebræo. Et ideo in eodem negotio Ecclesia a Christo contendat, ut se ille synagogæ quasi lactantem filium, sibi uero quasi fratrem præbeat. Iam uero quod in de proculdubio consequuturum est, tanquam firmissimum & necessarium a consequentibus subiungit argumentum. *Et non despicient me*. Ausu non frustra æditio habet, & iam me nemo despiciet: perinde est, ac si dicat, quod o mihi annueris o dilecte mi, omni me calumnia, & iniuria liberabis. Quum enim per uocem gentium iam se mihi adiunxerit, mecumque de pietate, & religione idem sentiat, neque ulla iā sit in uniuerso orbe, quātus, quantus est, natio præter unā Iudæorum gentem, quæ non te tanquam Deum colat, & me tãquam sponsam tuam obseruet; si tua dignatione synagoga (quam ego matrem agnosco) aliquando sapiat, teque recipiat, tunc desinet mihi obrectare, & ab atrocibus maledictis, quibus hactenus meque, teque incessit, abstinere: cessauerit enim illa Iudæorum æmulatio, atque ira, qua illos laboraturos fore hisce tuis uerbis prædixit Moses, *Ego ad emulationem uos adducam in non gentem: in gentem insipientem in iram uos mittam*. Cessauerint & illæ blasphemie Iudæorum, qui propter te per singulos dies in omnibus synagogis
- 5 sub nomine Nazæorum anathemizant nomen Christianum. Præterea quum addit *apprehendam te* &c. Suum in cepto prædicationis opere perpetuo gressens in concilianda Christo synagoga desiderij exprimit; nempe quod optet, quæ semel matri re-

con-

conciliauerit sponsum Christum magis ac magis eidem reddere familiarem, & insolubili amoris vinculo deuincire. Hoc est enim apprehendere sponsum, & quem foris (id est, in synagogis, quæ a templis, & ciuitate christiana seiunctæ sunt) per gratiam & pacem eiusdem deuolucata est, atque eadem ratione lactandum illum quasi filium paruulum, synagogæ conciliauerit, eundem procedente tempore per assiduam prædicationem & Euangelicam institutionem uelut eiusdem synagogæ uirum, in cubiculum ipsius ducere, atque introducere. Id uero quia sponsa se præstare non posse agnoscit, nisi prius a sponso doceatur, quæ ipsa deinde matrem suam doceat, ideo subiungit, *docebis me*. quasi dicat. Nec enim tunc cogitabo, quomodo, aut quid loqui debeam, sed secuta, quam mihi tu in illud tempus pollicitus es sapientiam, expectabo. Quia uero progressu temporis iam adultus apud synagogam, & ex paruulo filio uir eiusdem factus Christus, tanquam uir excipiendus erit in conclaue, hoc est in intimos cordis matris suæ recessus, tum & ipsa pollicetur, se in illis nuptijs pincernæ officio perfuncturam, atque uinum aromaticis, & succum ex suis malogranatis expressum ministraturam. Qui uterque potus generosissimus est, & adulto dumtaxat uentriculo conueniens. Per uinum porro aromaticis, aut ut nostra æditio habet, uinum conditum, quod scilicet, ex optimo uino sit, cui permixta sunt aromata, unde ipsum odoratum redditur, & *ὄσπυρα τῶν ὀσπυρῶν*, hoc est roborans uentriculum, altissima quæque mysteria, & consilia euangelica cum fide, & charitate, omnique uirtutum genere coniuncta, intelligit. Atque hoc uinum non nisi in utres nouos infundendum esse, ipse Christus censet. Ne si in utres ueteres immittatur, nimirum ne si committatur hominibus parum firmis, parumque in fide, & institutione christiana constantibus, utraque pereant. Id uero pollicetur Ecclesia, ut ostendat se in animo habere, hoc præstare synagogæ, quod illa superius rogauit, quum diceret: sit obsecro guttur tuum sicut uinum optimum dignum dilecto meo ad potandum &c. Per mustum autem malorum granatorum, exempla martyrum designat, quæ quum proponuntur, uelut succus ex malogranatis expressus auditoribus propinari uideatur. Quæ quidem exempla nemini imitanda proponi debent, nisi ei, qui tamdiu in priuata arena euangelij exercitatus sit & sceleriter uersatus, ut tanquam strenuus Christi athleta in publicum circum si opus sit, produci possit. Sapientiam inquit Paulus, loquimur inter perfectos & alibi, Perfectorum, inquit, est solidus cibus, & eorum, qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Hac ergo sapientia pollicetur Ecclesia instituere synagogam processu temporis, & eam uelut uino aromatite, & musto malogranatorum potare. Ut quum hæc illa hauserit corde atque crediderit, plenè iustificetur: quumque ipsa loquetur eadem præsentem Christo, illi uelut uinum aromatites, & mustum ex malogranatis expressum hauriendum summaque cum uoluptate bibendum propinet; quod ille ex ipsius gutture sic suauiter bibat, quemadmodum uinum illud optimum dilecto suo ex gutture Ecclesiæ suauiter defluere ad amores suos, ipsa antea obseruauit; atque ea demum ratione sponsa, quæ Synagogam matrem suam potauerit, sponsum quoque fratrem suum potasse iure dici poterit. Quam uero hic synagogæ amor & ingens cura prælatos & doctores extremis temporibus vret, & conficiet, indicant uerba illa, *Leua eius sub capite, meo &c.*

Ex quibus conijcimus, talem tunc in Ecclesia futuram charitatem, & in reconciliandis Christo Iudæis amoris uim, qualem in Paulo fuisse, illa ipsius uerba significant,

1 *fificant. Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto; quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo: optarem enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem &c.*

Nec enim in amatorio dramate sub persona sponsæ hic ingens Pauli amor, & eadem amoris causa in illa Ecclesia magis ad uiuum exprimi potuit, quam quod in uitæ discrimen uenire prælati & doctores significantur, dum synagogam matrem suam secundum spiritum, Christo reconciliare satagunt, ut ille Iudæos, fratres suos secundum carnem; & uel ob id maxime, ne iam quisquam eos despiciat, hoc est, ne iam quisquam supersit, qui propter Christum Ecclesiæ maledicat, quod maxime est Christo male dicere; quod etiam incredibilis amoris sui arcum intendens Paulus dicebat, se malle a Christo uelut anathema, & diris omnibus deuotum, citra tamen ullam culpam suam separari, modo desinerent Iudæi Christo maledicere, atque ita blasphemias & maledicta Iudæorum Christi iactura, omnium quæ pati poterat, maxime suo malo redimere. Scio multorum esse sententiam, totum hunc locum ad patres ueteris testamenti, & Ecclesiam, quæ aduentum Christi præcepit, pertinere; qui omnes uehementer optarent, ut uerbū illud Dei, quod in principio rerum omnium apud Deum erat, & in sinu Patris inuisibilis hominibus uelut in abditiis adytis in forma Dei latebat, hominem indueret, & sub serui habitu e cælo peregre in huius mundi agrum profectus, ex uirginis thalamo foras egrederetur, & hominum frater, factus homo conspiceretur, atque inter homines familiariter uersaretur. Nos continens & perpetuum historiæ filium tenentes, sensum qui continenti & perpetuæ historiæ magis congruere uisus est, sequuti sumus.

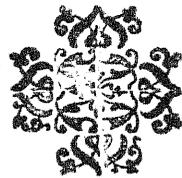
4 *Adiuuro uos filia Ierusalem, ne suscitatis neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa uelit.*

5 Delinitus sponsus pathetica sponsæ oratione, eiusque deliquio, & uitæ periculo commotus, collabentem præ amoris desiderij uehementia, mediam complectitur, bonoque eam iubet esse animo. Affirmat se iam *ἀμνησθησέναι* hoc est, iniuriarum obliuionem facere, in suam fidem, & gratiam, ut ipsi gratificetur, matrem ipsius accipere. Atque his blanditijs, & benignitate reuocatam, ac recreatam quieti tradidit. Tum uero ad fœminas Ierosolymitanas conuersus, eas religione obstrictas obtestatur, ne dormienti, & quiescenti sponsæ obstrepant, neue ipsam excitent aut euigilare compellant.

6 Sic olim Christus fatigatus, uictusque assidujs, & improbis Ecclesiæ precibus, ac uidens prælatos omnes tristitia, & dolore confici, dum synagogæ reconciliationem differri uidebunt annuet tandem piorum hominum uotis: & in illorum gratiam synagogæ placabitur: omnibusque remissis iniurijs, & facta amnistia, tunc demum fiet (ut ipsæ prædixit) unus pastor, & unum ouile. Id quod plane fuerit, amore & mæore confectâ Ecclesiam recreare, & quieti dare. Quum etiam tam secretioribus suis, quam publicis suorū familiarium Ecclesiastarum monitis Iudæos obtestabitur, posthac ut quiescant, præfractam ceruicem inflectant,

1
 14. Etant, abiecta que pristina illa, & inueterata perfidia, positus odijs, & omni perti-
 nacia, ac ueteris legis, maiorumque suorum procul ablegatis carimonijs, & su-
 perstitionibus, morigeros se Ecclesie praebeant, docerique, ac persuaderi faciles.
 Tunc illud paulinum frequenter ipsis inculcabitur, *Obedite praepositis vestris, &*
subiacete eis: ipsi enim peruegilant tanquam rationem reddituri de animabus vestris: ut
cum gaudio hoc faciant, & non gementes; hoc enim non expedit vobis. Haecenus quar-
 tus huius dramatis actus.

FINIS LIB. IIII.

COSMAE DAMIANI HORTOLANI

COMMENTAR.

In Canticum Canticorum Salomonis,

LIBER V. ACTVS V.

*Qua est ista, qua ascendit de deserto delitijs affluens, innixa super
 dilectum suum?*

EDATIS iam omnibus turbis, rebusque omnibus ad optatum, quem sponsa semper optauit, finem perductis, hoc quinto, & extremo huius sacrae tragicomediae actu in scaenam introducitur sponsa voti compos facta. Quippe qua sponsum suis precibus, & delitijs cum in agrum, & deambulando in desertum usque locum pertraxerit, ibique eiusdem osculis, & optatis amplexibus sine arbitris potita fuerit: iam inde de eodem honorifice comitata in urbem redeat. Introducitur & adolescentularum chorus hocce comites magno plausu excipientium, & qua sponsam summis honoribus & fauore sponsi auctam adeo iam non despiciant, ut tantae rei nouitate ac miraculo attonitae sic exclament. *Qua est ista qua ascendit &c.* Belle uero & graphice sub hoc schemate Ecclesia gentilium praelatorum, & doctorum nobis designatur: qua cum extremis temporibus assiduis precibus, & omnibus pietatis officijs ad inuisendos, & seruandos Iudeos Christum pertraxerit, tunc demum re praeter uulgi opinionem feliciter gesta, uelut Christo comitata, eodemque in itinere familiariter, quasi de more amantium iniecta in ipsius humerum manu, ingrediens, ex deserto ascendere existimetur imperfectis, & ijs qui cum parum adhuc in fide, & charitate profecerint, tantum abest, ut synagogam Christo reconciliandam tunc fore sint credituri, ut spirituales uiros dum eam rem aggredi uiderint, quasi frustra innitentes suam ludere operam sint credituri: contra uero, ubi uidebunt, pertinaci piorum hominum praedicatione & opera conuersum in Christum (quemadmodum Paulus dixit) omnem Rom. 16. Israel, tunc demum in sperata rei auctorem Christum agnoscentes, illud Paulinum exclamaturi sunt. *O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae Dei. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viae eius. Quis enim nouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Quoniam per ipsum, & cum ipso, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in secula seculorum Amen.*

Tunc

Isai. 59.

1 Tunc & illud Isaïæ oraculum memoria repetentes admirabundi exclamabunt. Venit tandem ex Sion promissus ille liberator, & qui omnem abstulit ab Iacob impietatem. Agnoscentes præterea & illud aliud eiusdem prophetæ oraculum expletum esse, de admiranda Dei potentia, & fide pronuntiabunt. Ecce, iam tandem sublato crucis vexillo, suos misit Deus duces, & milites euangelicos, quos ipse sibi seruauit, ut diuersas per omnes gentes Israelis reliquias prædicationis uis & efficacia colligerent, & collectas in montem sanctum suum reducerent. Oraculum porro sic se habet. *Et ponam eis signum, & mittam ex eis qui saluati fuerint, ad gentes in mare in Africa, & Lybiam tenentes sagittam, in Italiam, & Græciam ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam: & annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus domum Domino in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis ad montem sanctum meum Ierusalem, dicit Dominus: quomodo si inferant filij Israel munus in vase mundo in domum Domini.*

Quæ uero hoc loco dicuntur de inferendis illis in equis, iumentis, ac uarijs uehiculis, hæc myttice inrelligenda esse, satis constat. Sed aduertendum est, hoc tropo uisum prophetam alludentem ad morem magnæ multitudinis de desertis locis cum omnibus suis impedimentis (ut Agareni solent) prodeuntis. Synagogam porro deserti appellatione hoc loco designari, illud argumento esse potest, quod sponsum suum Christum illa excludere, immaniterque interficere quum cogitaret, hoc sibi pro tam insigni perfidia, & impietate ab ipso audiuit paratum excidium. *Ecce, inquit, relinquetur uobis domus uestra deserta.* Item & illud Amos prophetæ uaticinium, *Conuertam inquit Dominus, captiuitatem populi mei Israel, & adificabunt ciuitates desertas, & inhabitabunt, & plantabunt uineas, & bibent uinum earum, & facient hortos, & comedent fructus eorum &c.*

Atque (ut retro, capite tertio, annotauimus) deserti nomine significari gentes, ut apud Isaïam, quas propheta ille prædixerat uertendas fore in Charmelum; sic et hoc loco eadē deserti appellatione Iudæos designari certū est, quos ex Charmelo in saltum idem mutandos prædixit. *Erit inquit, desertum in Charmel: & Charmel in saltum reputabitur.* De hoc ergo deserto Iudæici populi, reliquias uniuersas Iudæorum extremis temporibus ascendere mirabitur gentilis Ecclesia. Aut uero regiones cunctarum gentium, unde (ut proxime citato Isaïæ oraculo Ierosolymam reducendæ prædictæ sunt reliquiæ Israel) deserti nomine rursus hic significantur: propter ualiditatem infidelitatis, quam per omnes gentes paulo ante induxerit Antichristus, iuxta illud superius adductum Christi uaticinium, *Quum uenerit filius hominis, putas inueniet fidem in terra?* Ac tunc demum primus ascensus populi Israelitici de deserto Arabiæ in terram patribus eorum promissam, per hunc secundum longe feliciorem, cuius ille typus fuerit, confirmabitur. Ad quem ascensum sic gentes fideles admirabuntur, & præletitia exclamabunt, uidentes populum Israeliticum ad ecclesiā, nouā Ierusalem ascendere; ut olim Chananæi præ timore attoniti exclamarunt, quum uiderent maiores illorum de deserto Synai ascendere in terram suam. Sunt & alia oracula in sacris litteris, quæ sub imagine deserti Synagogam solent adumbrare. Hoc uero desertum iam olim coluit, & sub finem sæculi magno successu colet Ecclesia. Verū quia (ut Paulus admonet) *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus, eam ob rem ubi hæc fama de conuersione Iudæorum ad aures populi Christiani peruenerit,*

1 rit, tunc fidelibus illis uidebitur Ecclesia de deserto ascendere humero Christi innixa: cuius potissimum opera & fauore negotium hoc confectum fuerit, & præter communem hominum opinionē profligatum. Quod præterea prædixit Isaïas, eos qui tunc reducturi sunt fratres Iudæorum Ierosolymam, sic molliter, & honorifice populum illum reducturos fore, perinde atque inferre solebant olim filij Israel munus aliquod in uase mundo in domum Domini. hoc ipsum esse uidetur quod hoc loco pro decoro personæ sponse, dicitur Ecclesia ascendere de deserto innixa super dilectum suum, Nempe uiribus & fauore Christi nitens, delicate & honorifice reliquias Israelis in montem sanctum domini reducere, & nouam Ierosolymam. Nullas uero maiores a Christo sponso suo delicias percipere potest Ecclesia, quam quum felices successus prædicationis Euangelicæ ab eo se impetrare, ex impiorum conuersione deprehendit. Quibus sane delicijs affluens Paulus suos Philippenfes gaudium suum uocabat, & coronam. Item & Theffalonicenses, quorum etiam constantiam christianam suam ipse uitam reputabat. Non est tamen dissimulandum, hæc uerba, delicijs affluens, in hebræo non haberi.

Philip. 4.
1. Thef. 2.
& 3.

3 *Sub arbore malo suscitauit te. Ibi corrupta est Mater tua: ibi uiolata est genitrix tua.*

4 Quia pergratus, perque iucundus nobis esse solet ortus nostri locus, ibidemque libenter uersamur; nec sine uoluptate, quos mater dum nos eniteretur, labores ibi pertulit, audimus ab alijs memorari, eo spectans sponsa, ut grata mente persequatur meritum gratiam, & beneuolum erga se sponsi fauorem, faustam, & bene omninam arborem illam commemorat, sub qua sponfus ortus sit, & dolores, quos ipsum parturiendo, mater ibidem pertulit non uulgares. Id quod uariata eiusdem sententiæ indicat repetitio. Confabulando igitur inter eundem sponsa, locum, ubi sponsum conuenire commodum fore iudicauerit, memorat. Ut ex loci commoditate ad conciliandum illum matri suæ peropportunam captaret occasionem: & illud tanquam certissimum maximi amoris & gratiæ promittit argumentum, quod nihil ille offensus fuerit excitari sub ea arbore, ubi somnum capiebat suauissimis laboribus in gratiam suam susceptis, defessus, & extremis periculis defunctus; quodque inde excitatus, & euocatus se in solenni pompa in urbem reducat honorifice. Ut hæc sit confabulationis pars: & totius colloquij hæc sit summa; Merito te amo de hoc honore & fauore dilecte mi, quem ut mihi exhiberes, nihil offensus es, a me tunc excitari, quum grauissimis in meam gratiam susceptis laboribus, & extremis defunctus periculis, suauissimum somnum caperes sub arbore illa malo, uel eo nomine tibi gratissima, quod ea te primum in lucem æditum tensis ramis, suis quasi brachijs exceperit, & ingentium dolorum, quos quum ibi te parturiret mater tua, perpessa est, uelis existat. Atque huius loci hic sit sensus mysticus, ut post interiectam confabulationibus Christi & Ecclesiæ imperfectorum acclamationem, rursus Ecclesia uehementer gaudens, & uelut gratias agens sponso suo Christo de Iudæorum conuersione, quam ad crucem, & crucifixi illius pedes prouoluta summis precibus impetrant, in hanc sententiam cum eodem familiariter colloquatur: Ego uero exulto præ gaudio, & tota gestio optime, & mihi charissime Domine Iesu Christe, quod tibi tandem

dem Iudæos reconciliauerim: sed non possum satis mirari, quantum apud te possint pertinaces, & obstinatæ eorum, qui te supplices ad tuam crucem prouoluti sollicitant, preces: teque in ea arbore, uelut grauissimis laboribus, & extremis periculis in suam gratiam susceptis, defessum, & dormientem contemplantes, ingentibus animi sui clamoribus & profusis lacrymis contendunt excitare, & abs te quæ optant impetrare. Ego quidem certe nuper, quum de prædicando Iudæis euangelio cogitarem, tuæque unius ope ad eam rem sane arduam, quam moliebar, me omnino indigere animaduertentem, nullum commodiorem locum captare potui, ubi te conuenirem; nusquam alibi, quam in cruce magis exorabilem te inuenire posse iudicauit. Quamobrem ad crucem tuam procidens, defixis in te crucifixum oculis, lacrimans, & sublatis manibus supplex ibi cæpi obstrepere, uocalibus & clamoribus intimo corde expressis gemitibus altum in clamare, tuam gratiam, opem, & præsentiam flagitare: quumque nullum finem orandi facerem, te tandem, qui hæc tenus Iudæis dormire uidebaris, excitauit, atque ad rem omnibus seculis memorabilem conficiendam comitem mihi, ducemque impetraui: idque exemplo illius omnium quæ unquam fuerunt, quæ uel futuræ sunt scæminarum ornatissimæ matris tuæ Mariæ; illa enim quæ quum te in eam arborem actum sublatumque uideret, totius synagogæ, tum impiæ matris tuæ, iaculis telisque peti, ipsæ ipsa quoque telis confossa & transfixa non leuiore tunc, quàm quæ parturit mulier, dolores pertulit: & quæ quum te in lucem edidit, sine ullo uoluptatis sensu, aut illecebra conceperat, ita etiam sine ullo doloris sensu peperit; tunc tamen, uisa sibi plane est, te parturire; quippe, cuius animam (ut uates ille Simeon prædixerat) acutissimus doloris gladius transfuerberauit. Ea inquam, pietissima mater tua Maria sic te suis doloribus & clamoris spiritus sui gemitibus excitauit, sic in sui commiserationem commouit, ut Ioannem raræ puritatis ac pietatis uirum, filium, te alterum, & suæ orbis iratis dulcissimum tulerit solatium. Atque hic sensus tum uulgatam nostram lectionem complectitur, tum & hæc quam iuxta hebræos alij agnoscunt: ibi te parturiuit mater tua, ibi te parturiuit genitrix tua ^{למנו} enim corrumpere, perdere, & destruere hebræis significat, & parturire: ut etiam uertere possis, ibi te destruxit mater tua, ibi te destruxit genitrix tua, Nimirum synagoga. Nec satis assequor quo spectans noster interpret actiuam orationem mutauit in passiuam. Eam tamen lectionem, quoniam recepta est, nos quoque amplectimur & interpretamur. Sed tunc hic locus ad Christum magis uidebitur pertinere, quàm ad Ecclesiam. Ut Christi ad Ecclesiam quæ tantam sui admirationem spectatoribus excitauit, hæc sint uerba: agnosce o Ecclesia sponsa mea, ingens quod in te contuli beneficium; & summum hunc, quo te affeci, honorem singulari memoriæ commenda, quod quum corrupta & uiolata sub arbore malo, ideoque uilis, contemptaque unà cum matre tua Eua, quæ & ipsa quoque ibi prima omnium corrupta uiolataque ab antiquo serpente fuit, iaceres, tuam tandem uicem miseratus, te de terra & fordibus erexit; & quemadmodum ante prædixeram, postquam in eam arborem sublatus fui sublimis, ad me traxi, mihi quæ indissolubili charitatis nexu sociavi; te inquam, o Ecclesia, quæ prima ex primitiis Iudæorum, & gentium plenitudine, coalescens mihi, fidem habuisti; & nunc tandem synagogam hæc tenus rebellem per te mihi reconciliatam, eque pristinis suis fordibus excitatam, repurgatamque eodem mihi amoris glutine copulaui, ut astutissimus humani generis hostis diabolus habeat, quod illi perpetuò doleat. Nempe iniquos astus suos & fraudes,

des, quas olim in arbore exercuit, iustissimis nostris astibus, & fraudibus in arbore quoque delusus, deuictosque fuisse.

Cæterum & hæc quoque lectio priorem nostram interpretationem admittit, ut iam admonuimus; poterit igitur & ipsa sponsæ accommodari. Gentibus inquit Glo. admirantibus respondet ille, qui fecit utraque unum, & admonet, meminisse gratiæ, per quam ipsa excepta est, & aliorum congruere salutem.

Gratiam autem eam intelligit, quod sub cruce sit suscitata, qui effectus magnæ benignitatis est: quia in illa arbore interius excæcata est mater tua, ex quo dixit; sanguis eius super nos, & super filios nostros. Vult itaque auctor Glo. hæc uerba esse Christi ad ecclesiam.

Verum apices, qui designandis uocalibus a recentioribus Hebræis inuenti, & adiecti sunt, hæc ad sponsam omnino referunt uerba. nam illud ^{למנו} quod est excitauit te, item & illud ^{למנו} parturiuit te. Item & illa ^{למנו} mater tua & ^{למנו} genitrix tua. omnibus pronominiibus affixis adiunctum habent camez. quod pronominiibus masculinis secundæ personæ adiungi solet. Tres illi patres hæc uerba esse uolunt sponsi ad Sulamith, per malum intelligentes sensualem fabricationem, quæ instar pomi multos sensus oblectare nati, omnes sensus exhilarat; sub qua dormientem illam, & circa bona torpentem sponsus se dicit excitasse; atque admonet conceptam a prima sua matre Eua sub habitu rerum materialium per uoluptuariam generationem, & in lucem æditam per natiuitatem secundum potentiam: ideoque ante passionem sensuum comprehendatur sectans uoluptatem, & fugiens dolorem. Quod si ab hoc corrupto habitu liberari uelit, hortatur, ut se quasi sigillum cordi, & brachio suo imponat, quo & contemplatiua ipsius uis, & actiua ab omni errore libera seruetur: & actiua per assimilationem proin simplicem & minime fictam actionem & ignitam auersionem a malo, atque ita maneat ipse in sulamithe, seruans eam, uelut sigillum quoddam ab habitu rerum materialium.

Pone me uelut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est, ut mors dilectio, dura sicut Infernus amulatio, lampades eius lampades ignis atque flammæ.

Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eum.

Proximum sponsæ argumentum ut confirmet sponsus, illud in primis ab ea exigit, ut se solum meditetur, & ob oculos habeat perpetuò obseruantem in-

Ec star

star sigilli, quod impressum cordi, & brachio appensum gestet de more amanti-
tium: illi enim ne unquam absentis amici possint obliuisci, sigillum ipsius an-
nulo insculptum, aut quoduis aliud mnemosynum manui inferunt, aut brachio
appendunt.

Isa. 49.

Ad quem etiam morem alludens Dominus apud Isaiam urbem Sion sic al-
loquitur: *Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur fi-
lio uteri sui? Et si illa oblata fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce, in
manibus meis descripsi te*, aut, ut alij uertunt, insculpsi te. Id uero, quam
suo iure ille exigit, illustri demonstrat exornatione, subiecta nimirum Aethio-
logia, quod eam prior ipse immenso amore fit prosequutus, cuius amoris in-
gentem uim amplificat, & ex eiusdem amoris contentione ad mortem, sepul-
chrum, & ignem, quem nulla aquarum uis extinguere possit, nec obruere, di-
serte exponit: quin, & eò usque rem deducit, ut omne aliud amoris genus præ
hoc, nihili faciendum uideatur. Christus quoque quum audit ecclesiam hono-
rificam crucis, sui que cruci affixi facere mentionem, inque iugi hac meditatio-
ne omnem suam collocasse fiduciam, ut eandem in hac confirmet sententia, *Po-
ne, inquit, me uelut signaculum super cor tuum, uelut signaculum super brachium tuum,*
aut ut quidam uertunt, uelut sigillum.

His uero uerbis suam Christus hortatur ecclesiam, ut se solum crucifixum
cogitet, se solum ob oculos obuersantem habeat, se solum ex toto corde, ex to-
ta mente, & cunctis tam corporis, quam animi uiribus amet: & breuiter, ut
quantum possit, secum paria in amore faciat. Hoc enim est, Christum cen sigil-
lum cordi deposuit, atque impressum habere, & uelut sigillum brachio ap-
pensum gestare: sigilli itaque symbolo tantundem amoris hoc loco Christus a
sua exigit ecclesia, quantum olim a synagoga, quum eam sic alloqueretur, ex-
gebat, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota animatua, & ex tota
fortitudine tua. Eruntque uerba mea hæc, quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, & nar-
rabis ea filiis tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere tuo, dor-
miens, atque consurgens. Alligabis uerba hæc quasi signum in manu tua: crumque &
moueantur inter oculos tuos. Et Exod. 13. Eritque quasi signum in manu tua, & qua-
si monumentum ante oculos tuos, & ut lex Domini semper sit in ore tuo.*

Cor namque Christo obsignatum, & soli Christo notum nullius alterius rei
impressionem admittit: sed illius solius caractere notatum expressam Christi
duntaxat refert imaginem & similitudinem. Atque is demum homo primigeniæ
integritati suæ restitutus, ad imaginem & similitudinem Dei factus merito di-
ci possit: propterea quod Christo, qui, (ut Paulus affirmat) imago Dei inui-
sibilis est, sit quam simillimus, atque adeo alter Christus, quippe non suam, sed
Christi uitam uiuat, & cui Christus auctor uitæ sit, & fons: cum enim ex cor-
de (ut philosophorum, & medicorum, atque ipsius Salomon fert sententia)
uita procedat corporalis, ex eo sane corde, quod Christum uelut actum pri-
mum habet & Entelechiam spiritualem, uita procedit christiana, & tota spiri-
tualis, ac diuina.

Omni custodia, inquit Salomon, custodi cor tuum: quia ex ipso uita procedit.
Id uero in se expertus Paulus dicebat, *Uiuo iam non ego: uiuit uero in me
Christus.*

Qui

Qui etiam Christum brachio impressum, aut appensum gestat, nempe, qui
in omni re, quam agere aggreditur, Christum cogitat, & in illius gloriam om-
nia facit, is demum factura Dei est; de qua idem Apostolus ait. *Ipsius factura
sumus, creati in operibus bonis, quæ preparauit Deus, ut in illis ambulemus.* Brachij
enim & manus typo, hominis opera in sacris litteris mystice designantur. Ea ue-
ro sunt opera uitæ spiritualis, & christianæ, quæ a Christo christiani corde ue-
lut actu primo, sic procedunt, sicut ab anima, quæ cordis humani uitalis actus
est, uitalia procedunt opera. Ad opera namque spiritualia & Christiana spiri-
tus filij Dei agit homines, in quos immissus a Deo, & alte impressus fuerit.
Qui, inquit Paulus, spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. & rursus, *Quia, in-
quit, filij Dei sumus, misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem, abba,
pater.* Porro qui Christum cordi suo sic alte impressum habet, is de solo illo
cogitat crucifixo, eius idem est uelle, quod Christi uelle, idem nolle, quod
Christi nolle; quæ arctissimæ amicitia uis est, ut ea sola omnem cuiuscum-
que alterius rei amorem, totiusque mundi amicitiam, quin & omnium munda-
narum rerum sensum ab humano corde, & noua illa ciuitate Dei Ierusalem
possit profligare; omnesque inde canes, ueneficos, impudicos, homicidas, Ido-
lolas, & mendaces omnes procul arcere.

Hoc uero intimus ille Christi amicus Paulus de se sic profitetur, *Mihi absit
gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est,
& ego mundo.* Qui insuper in omnibus operibus suis Christum habet præ oculis,
& ex illius præscripto omnia gerit, is certe Christiani amoris sui Christum ha-
bet testem locupletissimum. *Qui, inquit Christus, habet mandata mea, & seruat
ea, ille est qui diligit me.*

Et uidetur interim alludere sponsus, quum hæc sponsæ iubet, ad caracterem
bestiæ, nempe Antichristi, quem in dextera sua, uel in fronte recipere coegerit
eos, qui in libro uitæ scripti non fuerint, Antichristi præcursor, imago illius be-
stiæ dicta Ioanni in Apocalypsi. Ut exemplo illorum admonita ecclesiæ, quæ in
libro uitæ scripta est, sui duntaxat legitimi sponsi, & Domini Iesu Christi ca-
racterem semper, & sigillum in corde, & dextera, ac fronte impressum habeat.
At uero ne morosus uideatur Christus ecclesiæ suæ amator, iniquus ue amoris,
& officij exactor, quum hæc postulat, se nihil iniquum facere, sed ius suum
reposcere, hisce ostendit argumentis, quia fortis est inquit, ut mors dilectio;
id est, amor, quo te prosequor; hoc est amoris quo te prosequor, uis tanta fuit,
ut me confecerit, & absumperit, perinde atque mors conficit homines, & absum-
mit. Ac si dicat, o mea ecclesia, quum unice, omnique religione abs te amari uo-
lo, teque mihi soli deuotam seruari, id ego meo iure facio. Quippe qui te, quum
adhuc inimica mihi esses, & impia, tam uehementer dilexi, ut libentissime pro
te mortem in crucem obierim, turpissimoque mortis genere pulcherrimam,
splendidissimamque tibi uitam comparauerim. Iure igitur te totam mihi uindi-
co. *Vix, inquit Paulus, pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mo-
ri.* Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam quum adhuc
peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est.

Rursus, *Vnus, inquit, est Deus, vnus mediator Dei, & hominum ho-
mo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus.*

E e 2 Et

Et alibi, pro omnibus, inquit, mortuus est Christus, ut & qui uiuunt iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit.

Subiungit præterea hoc argumentum, dura sicut infernus æmulatio, aut ut sepulchrum Zelotypia: qua scilicet in te affectus sum.

Hoc est Zelotypia, qua in te affectus sum, tanta fuit uis, ut me suis angustijs concluderet, & obruerit, perinde atque sepulchrum concludere solet homines & obruere: $\aleph$ enim hoc loco sollicitum illum amorem significat, quo erga ecclesiam suam Christus sic affectus fuit, ut omnem dederit operam, ne mundus, caro, aut diabolus, eius forma potiretur; quomodo solet hic affectus sollicitos admodum tenere amantes; ut quum timet uir, ne quis forma uxoris suæ fruatur: unde etiam uoce græca, Zelotypia dictus est hic affectus. Nam zelus amor est, & typus forma.

1. Tim. 2.5.
Exo. 20.
Exo. 20.
Quo etiam significatu hæc dictio $\aleph$ Numeri uigesimo quinto capite sæpe sumitur, quam etiam Antropopathiam Deus in se traxit, quum se ipsum $\aleph$ id est, Zelotypum, seu Zelotem dixit Exodi uigesimo capite. Ut significaret, quam ipse sit sollicitus, ne uitio ullo, Idololatriæ præsertim, nos polluamus, coniugalem fidem, quam ei astrinximus, diabolo nos prostituendo, soluentes.

Ego sum inquit, Dominus Deus tuus fortis $\aleph$ Zelotus seu Zelotypus. Id est, qui ferre nequeo, ut alius conrinalis præter me ametur abs te, aut colatur. $\aleph$ etiam hoc loco sepulchrum significare uidetur: pro quo noster interpret uertit, infernus, ut multis alijs in locis sacra scripturæ: ex quibus satis fuerit unum, & alterum proferre. Vbi manifestissime vox illa Hebræa sepulchrum significat. Iob. 17. cap.

Si sustinero, inquit, *infernus domus mea est: & in tenebris strau lectulum meum: putredini dixi: pater meus es, mater mea, & soror mea uermibus.*

Ibi enim tam elegans, & manifesta est sepulchri periphrasis, ut qui propius rem inspexerit, aperte uideat $\aleph$ sepulchrum significare: quasi dicat Iob, si expectauiero dum sepulchrum domus mea sit, ibique in tenebroso nimirum loco, uelut sternam lectum meum, in quo decumbam, & computeſcam, ac cum putredine quasi cum patre meo, cum uermibus autem quasi cum matre mea, & cum sorore arctissimam habeam consuetudinem.

Psalm. 4.1.
Et Dauid maximas angustias, & ingentia mala, quæ a Saule, & consiliaris eius pateretur uolens exprimere, appositisima hac usus est similitudine; Sicut agricola inquit, proſcindit terram, & frangit, sic dissipata sunt ossa nostra iuxta sepulchrum. eum locum noster interpret obscure admodum uertit; sicut crassitudo terræ erupta est super terram: dissipata sunt ossa nostra secus infernum: Ibi uero nullo modo inferni nomine intelligere possis loca inferorum. Neque enim illuc delabuntur ossa mortuorum.

Est igitur perinde ac si dicat Christus: non temere, turpis ue amoris illecebra illectus o mea ecclesia, tecum coiui societatem: sed miro consilio, æternoque patris decreto te primum sanguine meo, & aqua baptismi ablui tuis fordibus, quibus scatebas: & situ, quo squalebas absterſi; atque igni charitatis gra-

& situ, quo squalebras absterſi; atque igni charitatis excocta, absumptaque omni uetustate, formæ & ætati integræ restitui, ut nihil supra.

Porro scio multos mihi paratos mœchos, qui te ambiunt, deq; stupro assidue, improbeque sollicitant. Ego uero riuialis impatiens sum, is ipse, qui olim me Deum Zelotem, ac violatæ fidei coniugalis ultorem acerrimum testatus sum: & me zelus ille adhuc uertit, qui me in tuam gratiam ad mortem usque & sepulchrum adexit: tanta est denique amoris, quo in te affectus sum, vis, ut me uicerit; perinde atque mors, & sepulchrum omnes homines vincere solent, & absumere: mirari ergo nemo debet, quod uelim te mihi omnino studio fidem seruare, teque illibatam, & puram mihi uni fruendam exhibere.

Exigit itaque hoc tropo Christus ab ecclesia summum amorem sui, etiam omnem interdicit mundi sub graui inimicitia suæ interminatione, amicitiam. Ut etiam apertius per legatum suum Ioannem multo post interdixit. Nolite inquit Ioannes diligere mundum: neque ea quæ in mundo sunt. Item & per Iacobum in hæc uerba. *Quicumque uoluerit amicus esse huius seculi, inimicus Dei constituitur.* An putatis, quod inaniter scriptura dicat. *Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in uobis?*

Prohibet denique Idololatriam, & omnem cultum dæmonum, & pseudo prophetarum: in quo maxime consistit mœchia spiritualis, cuius se uindictam affirmat Deus in hanc sententiam. *Non habebis Deos alienos coram me, non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum, neque eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea neque coles, Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, uisitans iniquitatem patrum in filios, & in tertiam, & quartam generationem, ijs qui oderunt me.* Atque hæc est illa separatio, cuius immittendæ in terram causa se uenisse testatur Christus, quum ait. *Putatis, quod pacem ueni mittere in terram? non dico uobis, sed separationem.* Quæ sane separatio huius sigilli obſignatione belle designatur. Ut enim quæ obſignata sunt, ei soli, qui suo ea obſignauit sigillo, intacta seruantur, ita etiam Ecclesiæ cor intactum sibi soli seruari uult Christus, quo ueluti sigillo obſignatum sit. Si manseris in mea charitate, & qui ex ea exiſtit, zelo; manebis ego quoque in te, & seruaberis sicut dictum est: quoniam uniuersa quidem erga me charitas fortis est: Quippe quæ omnem impulsam & motum ad malum, cessare facit, instar mortis. Zelus uero erga me feuerus est, nihilque malo condonans, irracionales impetus uinciens, & qui eos domo prodire non permittit, instar inferni. Sic tres illi patres. Eusebius fortis est inquit, ut mors dilectio, ad pugnandum usque ad mortem pro prietate, aut pro ueritate. Durus ut infernus, Zelus. Nam etiam in inferno cum esset, Christus æmulati sunt Iudæi, corrumpentes milites.

Noster Thomas illorū trium patrum sententiam sequitur. Addit in super & tertium hoc argumentum. *Lampades eius*, inquit, *Lampades ignis atque flammarum*, vel (ut est in Hebræo) $\aleph$ Quod ad uerbum sonat, carbones eius, carbones ignis, qui flama Dei, subaudi est. Hoc est illius amoris, quo ego te prosequor carbones, sunt carbones igniti a flamma ingenti & intensissima. est enim hic hebraismus qualis in locis illis. *Iustitia tua sicut montes Dei, id est, sicut montes altissimi, Operuit montes umbra eius, & arbuscula eius cedros Dei.*

Psal. 35. Id est, cedros altissimas. Sic enim solent Hebræi addito Dei nomine alicui dictioni significationem eius augere. Vt Græci addito equi, aut bouis nomine hypomarathon, & buphthalmion herbas appellant.

Vulgata nostra æditio eandem uim habet, nempe faces illius, faces esse ignitas, & flammatas, hoc est ingentibus flammis accensas: quam uero ingens sit igniti huius amoris uis, uerba hæc diserte significant, & per expositionem aperte explicant, *aquæ multe non poterunt extinguere charitatem, neque flumina obruent illam*, est autem elegans expositio, qua amoris uis & natura ex ignis similitudine elegantissime nobis exponitur.

Ignis enim ea est natura, ut occultus & compressus magis conualescat. Quamobrem cæcum ignem ualidiorem Reginæ amorem poeta appellauit: & quidam alius, Quoque magis tegitur, inquit, tanto magis æstuat ignis. Sic & hoc loco tantam esse amoris uim, quo suam ipse ardet ecclesiam, affirmat Christus, ut quamuis multis se effundentibus in eum afflictionum aquis, & calamitatum fluminibus, extingui, obrui uel nequiuert. Aquarum enim & fluminum appellatione mystica ueniunt in sacris literis afflictiones, & mala quibus premimur.

Psal. 68. Ut in psalmo illo, *Deus noster refugium & uirtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis: propterea non timebimus dum turbabitur terra, & trasferentur montes in cor maris. Sonuerunt & turbatae sunt*

Psal. 68. *aquæ eorum*, & alio Psalmo, ubi Dauid sub persona Christi quæritur in hunc modum, *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ usque ad animam meam: infixus sum in limo profundi, & non est substantia, ueni in altitudinem maris, & tempestas demersit me*: Et alibi, *Super me confirmatus est furor tuus, omnes fluctus tuos induxisti super me.*

Psal. 87. Veniunt etiam aquarum multarum, & maris appellatione populi, & appellatione fluminum, principes & magnates. Aquæ multæ ut interpretatur Angelus Ioanni, populi multi sunt, & gentes & linguæ. Et de futuris ecclesiæ persecutoribus, Principibus, & populis, quorum uiribus & strepitu haud

Psal. 92. fecus quàm uiribus & strepitu maris Dei superior sit potentia, hæc Regius uates canebat, *Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina uocem suam: eleuauerunt flumina fluctus suos: a uocibus aquarum multarum, mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.*

Falsa porro crimina, grauissimas contumelias, atroces iniurias, & omnis generis probrorum flumina, alapas, colaphos, calces, uincula, uerbera, vulnera, crucem, omniumque malorum uastum mare, quæ omnia in Christum passionis tempore irruerunt, diserte nobis exponunt ueterum prophetarum oracula; nec quicquam aliud diligentius sacra prosequuntur Euangelia.

Psal. 2. Quam multi in super populi & principes in Christum conspirarint, eumque persequuti sint, & opprefferint, ijdem auctores testatissimum posteris reliquerunt. Inter quos Dauid hæc cecinit, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terra, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.* Et hoc oraculum interpretans Petrus Apostolus. *Conuenerunt uere, inquit, in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus, & populis Israel,*

AB. *facere quæ manus tua, & consilium tuum decreuerunt fieri.* Sed quam inanes, & irriti

1 irriti eorum fuerint conatus, quam frustra hæc aquæ ignitum Christi amorem, quo suam ille deperit ecclesiam, extinguere nixæ sunt; immo uero, quam præter opinionem suam multo magis accenderunt, illa demonstrant argumenta accerrima; nimirum scribarum, & Phariseorum castigatio; nunquam intermissa, aut remissa ueritatis prædicatio; spontanea, & tempestiua sui ipsius in hortu oblatio; nulla defendendi, aut purgandi sui cura: Et (nequid mortis suæ, & liberationis nostræ cursum impedire posset, aut remorari) obstinatum coram iudicibus silentium. Ut uere strenuum, & ingenti sponsæ suæ liberatione amore æstuantem seruatoris animum possis agnoscere, uerbis illis constat, *Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur?*

2 Tanta inquit Ambrosius, Domini dignatio est, ut infundendæ nobis deuotionis, & consumendæ perfectionis in nobis, & maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur; qui cum in se nihil habuerit, quod doleat, nostris tamenangebatur erumnis; sed sub tempore mortis mæstitiam præten-

3 debat, quam non ex metu mortis suæ, sed ex mora nostræ redemptionis assumpserit: iuxta quod scriptum est, & quomodo angor usque dum perficiatur? Quod sane maturandi perficiendique baptismi, nempe passionis, in qua totus ipse, & unà cum ipso ecclesia Christiana perfunderetur, studium, illa fuit custo-

4 dia, quam se tunc ori suo impositurum fore coram impijs criminatoribus suis per uatem suū Dauidē olim prædixerat, *Posui, inquit, ori meo custodiam, quum con-*

sisteret peccator aduersum me, obmutui, & silui a bonis, & dolor meus renouatus est.

Concaluit cor meum intra me & in meditatione mea exardescet ignis. Exarsit namque tam obstinato silentio compressus ex corde ingens, & a flamma diuini amoris ignita illa uox, & pro inimicis suis ad patrem hæctenus inaudita interces-

5 sio. *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.*

6 Multa extant tum in profanis, tum in sacris historijs magni amoris argumenta: legimus enim, & priuatos homines in amicorum gratiam, & duces ac reges pro suis ciuibus & rebus pub. uitam, nedum pecunias & fortunas omnes ultro prodigisse: at uero, qui pro inimicis suis & interfectoribus mortem sponte obierit, & interim dum interficeretur, pro ipsis intercesserit, solum Christum, & Christi discipulos præceptoris sui æmulos, legimus. Adeo conualuit, & exarsit inuasus & compressus ingentibus aquis & innumeris fluminibus ignitus Christi amor: tantum abest, ut obrui potuerit, aut suffocari: atque hic ille est ignis, quem in terram, hoc est, in corda nostra, immisurus, ibique accensurus de cælo in terram, uenit Christus.

7 Extremum denique superioribus hoc additur argumentum, aut uero superiorum expositio, & explicatio. *Si dederit, inquit, homo omnem substantiam domus sue pro dilectione.* Aut (ut nonnulli uertunt) pro amore, *quasi nihil despiciet eum*, aut iuxta aliam lectionem; despiciet eam. per uerbum pluralis numeri, & pronomen fœmininum. Ut pronomen eam, referatur ad dilectionem, & suppositum uerbi sit homines, quod extra subauditur.

8 Iuxta nostram lectionem, eum refert hominem, qui omnes suas fortunas exposuerit pro dilectione, id est, in gratiam & liberationem dilecti & amici (nam per metonymiam dilectio, uel amor pro dilecto, uel amico ponitur hoc loco) & suppositum uerbi, despiciet, aliunde petitum, erit homo, aut qui uis homo.

Iam uero, præterquam quòd tum ueteris, tum noui testamenti uolumina Christum Ecclesiæ suæ amore captum, suo sanguine & morte eam expiasset, sui- que oblatione spontanea redemisset testantur; hoc ipsum ille Pauli locus om- nium luculentissime declarat. *Christus inquit, dilexit Ecclesiam, & tradidit se- metipsum pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aque in uerbo uite. Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi: sed ut sit sancta & immaculata.* Ut ergo intelligat Ecclesia sui expiationem, eximiamque puritatem, & pulchritudinem eximio amori, quo Christus ipsam prosequitur, deberi; cui non alia ratione, quàm mutui amo- ris compensatione, omnique puritatis, & pulchritudinis conseruandæ studio uelit ipse satisfieri, (siquidem amore tantum amor compensari potest) amoris sui magnitudinem per contentionem sui ad eos, quos uulgius uelut raros ami- cos admiratur, amplificat. Rarus enim is uulgo habetur amicus, qui uerbo, uarijsque id genus officijs, atque adeo omnium fortunarum suarum iactura, amici uitam seruarit: at uerò, qui sapiunt, solidæque amicitia uim atque in- genium recte norunt estimare, nullum adhuc illi inter amicos locum tribuunt: sed qui propriam uitam, ne dum fortunas omnes, in amici gratiam ausit expo- nere, eum denique uerum, & solum amicum iudicant. quorum iudicio subscri- bens Christus, *Maiorem inquit, charitatem nemo habet, quàm ut animam suam po- nat quis pro amicis suis.*

Iob. 1.

Verum quam rarus qui hoc præstet amicus inueniatur non tacuit Satan. *Pellem, inquit ille, pro pelle, & cuncta quæ habet, dabit homo pro anima sua.* hoc est, tam cara est unicuique uita sua, ut eam cuiuscumque alterius uita, & om- nibus fortunis suis libenter sit redempturus: ut minime mirandum sit, quòd Iob amisisset omnibus liberis, & opibus suis, quando uita adhuc illi superest, ad- uersam fortunam tam fortiter ferat.

Hæc sane amoris uis incredibilis, immo uerò ingens gloriæ consequendæ cupiditas, cuius uilia mancipia philosophos poeta ille appellauit, cum in Pilade pro Oreste, in Pythia pro Damone, in Decijs & Curtio pro Romanis, in Co- dro pro Atheniensibus mortis contemptum in generare, uitæque desiderium extinguere potuerint, immortale illis amicorum nomen, & gloriam apud om- nes comparauit.

Christus igitur, quum non tantum uitam propriam contempserit, sed mor- tem omni studio expetierit, eamque probrosissimam pro redimendis seruan- disque inimicis fortiter obierit, proque his moriens apud patrem intercesse- rit, nec humanam quaesiuisset gloriam (bonorum enim nostrorum non indiget) primas amicitia partes iure sibi uendicat, principemque, ac supremum inter amicos locum tenet. Quamobrem non utcumque, aut cum re ulla alia amari con- tentus, totum ecclesiæ suæ cor, omnemque amoris nostri impetum in se unum conuerti possit. Id uero est, quod per reticentiam ipse significat, quum inquit, si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil des- piciet eum. Ac si dicat: o mea ecclesia, si ego ut te seruarem omnes opes meas & fortunas tantum prodegissem, nihil magnum fecisse uideri possim, ac pro nihilo pendî. Qui uero quum Deus essem, Dei maiestatem seruili huma- nitatis habitu obscurare, & in seruilium militum ordinem reductus in tuam

gra-

1 gratiam quum inimica mihi esses, non meæ, sed patris mei dumtayat, & tuæ gloriæ satagens, ueltri generis hostem illum potentissimum in me unum prouocare studuerim; cuius armis, cruce nimirum, & clauis turpissime con- fectus te in diuorum libertatem asserui, ac uitam beatam: te mihi despondi, di- uinæque naturæ meæ ac gloriæ feci participem: quomodo non abs te solus amari dignus uideri possim?

2 *Soror nostra parua, & hubera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?*

Solicitus sponsus de sorore sua nuper recuperata, quod eam tenellam ad- huc, & rerum inexperientem proci facile possint decipere, & uarijs dolis ac technis circumuentam abducere, aut etiam ui adhibita rapere, de eadem in- stituenda, custodiendaque cum sponsa & sodalibus suis in hanc sententiam de- liberat, *Soror nostra parua est, &c.*

3 Verum cum hæc de matre Sponsæ dicta uideantur, cui ad Sponsæ preces Sponsus iam sit reconciliatus, non uidetur hoc loco seruari decorum, quòd Sponsus eam sororem uocet, quam matrem potius debuit appellare; & longe minus seruari uidetur decorum quum dicitur hubera non habere.

4 Quamobrem animaduertendum est, Synagogam alia ratione primo, & ter- tio capite huius dramatis ab ecclesia sub persona sponsæ matrem appellari, alia ratione initio huius postremi capitis. Primigenia namque ecclesia cum Iudæis in Christum credentibus constaret, matrem appellauit Synagogam, pro- pterea quòd, & genus ab ea duceret, & religionem antea suscepisset: quæ uero extremis temporibus erit ecclesia, hoc tantum nomine Synagogam, quæ tum erit, matrem agnoscat, quòd Christo genita sit a primigenia ecclesia, quæ illius Synagogæ fuerit filia, cui extrema illa successerit, cuiusquæ uelut hæres no- men gerat & personam, donec in Christum credat, ob idque inter eas nulla sit habenda ætatis ratio; nihil itaque uetat quominus pro libertate poetica ead- dem, quæ reliqua tum fuerit posteritas Israelis, & matris antequam crediderit, & sororis ipsius sponsæ, quum iam in Christum crediderit, personam postre- mo hoc capite sustineat. Eadem itaque synagoga initio huius capitis ratione iam dicta, mater sponsæ uocatur, quum nondum reconciliata sponso, rure exte- rius agit; hoc uero loco iam reconciliata, & in urbem redacta, soror semper ser- uato decoro, appellatur. Ac sic erunt quemadmodum Christus prædixerit, no- uissimi primi, & primi nouissimi.

Math. 20.

Hanc igitur puellam in fidem suam receptam liberaliter educare, at- que instituire cum decreuerit sponsus, iam de illa educanda, instituendæ- que, & diligenter custodienda cum sponsa & sodalibus suis sponsus de- liberat. Sic etiam extremis temporibus quum reliquæ Israelis abiecta pri- stiina perfidia, ad fidem redierint, præuidens Christus non defuturos pseudo- prophetas, qui omnem daturi sint operam, ut populum illum dum adhuc neo- phytus

phytus erit, parumque, in fide, & doctrina christiana prouectus, auertant, & ad suam trahant impietatem, cum praelatis, & doctoribus, qui tum insignes erunt in ecclesia, & quibus cum summa illi erit familiaritas, velut in hunc modum consultabit. *Soror nostra parua est &c.*

Arcanis nimirum inspirationibus illos sui officij admonens, & ad homines nuper conuersos, in christiana fide & charitate confirmandos, contraque omnium impostorum, & hostium insidias praeueniendos sollicitans: forem porro vocat iuxta decorum epithalamij homines sui generis. Nam (vt inquit Paulus) detribu Iuda ortus est Dominus, quo etiam nomine dixit Mariae Magdalene, *Vade ad fratres meos, & dic eis, ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum.* aut etiam propterea quod (vt Paulus ait) pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse communicauit eisdem. Quamobrem non confunditur fratres eos vocare, dicens, *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Atque hoc nomine populum Iudaicum suam & gentilis ecclesiae sororem appellat. Quum autem dicit, eam huberibus carere, significat nondum nubilem esse, ac proinde parum prudentem, & cautam. Quamobrem sic illi timendum sit ab impostoribus, ut Paulus timebat Corinthijs, quum diceret, *Despondi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo; timeo autem, ne sicut serpens seduxit Euam astutia sua, ita corumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate, quae est in Christo Iesu.* hoc ergo timens Christus sic rogat praelatos. *Quid faciemus sorori nostrae in die, quo alloquenda est?* Nempe quum sollicitabitur ab impostoribus, ne illorum imposturis, & fallacibus argumentis expugnata det manus, & decepta a nobis deficiat: ac si dicat, o socij & sodales mei Episcopi, & doctores, quos ego mei regni consortes, meique operis germani esse volui, nostis, ut populum Israeliticum, quem ego semper in germani fratris dilexi loco, vobisque eodem loco diligendum commendauim, nuper recuperauimus, ab inueterata perfidia, atque antiqui hostis tyrannide assertum maiorum suorum libertati, & fidei restituiimus. Nos ergo omni ope niti decet, ut homines iisdem maioribus nobiscum progeniti, & nunc arctiore fidei, quam sanguinis nexu nos contingentes, in suscepta fide, & recuperata libertate permaneant; nec dubium est, quin satanas serpens ille antiquus, hostis noster, ereptam sibi praedam dolens, omnes astus & fraudulentas artes suas adhibiturus sit, ut eos quum adhuc mysteriorum fidei & doctrinae nostrae rudes sunt, a veritate abducat: ac tum per se, angelum lucis mentiens, tum per ministros suos pseudo apostolos, qui meos apostolos belle norunt simulare, (ut ego olim per meum Paulum vos admonere memini) varios obtrudens errores, & impia placita, sub pietatis specie deludat, & in suam rursus redigat potestatem.

Vestrum est igitur tempestiue mecum deliberare, & omnem dare operam, nehi fratres nostri quicquam detrimenti capiant, neue mystici corporis nostri structura hac ex parte ruat, aut vitium vllum faciat: quin, ut qui sancti esse coeperunt, vestra opera in dies sanctiores fiant, & ad perfectam vsque fidem & mei cognitionem proficiant, quo ad virilem ac perfectam aetatem meam hoc modo perducti, desinant tandem instar paruulorum vacillare, & instar fluctuum maris impiorum & veteratorum dogmatibus velut ventis

Heb. 7.

Iois. 20.

Heb. 2.

2. Cor. 11.

2. Cor. 11.

Eph. 4.

agitari, ac circumferri. In hoc enim ego vos, alios dedi meae ecclesiae apostolos, alios prophetas, alios Euangelistas, alios pastores, & doctores. Nimirum ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, & corporis mei mystici & spiritualis domus aedificationem. Vos mysterij per meum Apollolum iam olim commonefeci.

Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingemus illud tabulis cedrinis.

Deliberanti sponso de custodienda, & contra astus ac vim hostium instruenda sorore, respondent sodales, illius ingenium in primis inspiciendum uideri: & quid eius vires ferre ualeant, quid ue reculent, diligenter considerandum: quod si ingenio sit natura intrepida, & ad pericula adeunda comparato, ita ut pro muro hostibus opponi possit, egregia institutione, & consilijs uelut propugnaculis argenteis, esse confirmandam, ac muniendam. Vt quum ars naturae acceperit, omnibus illa modis reddatur inexpugnabilis. At uero si ingenio sit ad parendum potius, & recipiendum, quam ad imperandum, ac resistendum natura composito, ita ut pro porta urbis habenda sit, sic & ipsam instruendam, & optimis consilijs, praecipitque, ac monitis instituendam uideri; vt exacte nouerit, qui in urbem sint admittendi tanquam ciues, atque eos dumtaxat admittat; & qui tanquam hostes repellendi uidebuntur, ijs ueluti obiectis foribus cedrinis, repellat. Atque ea ratione optimae puellae natura artificiosae institutionis accessione melior redita, ab omni hostium ui, & impostura sit tuta.

Porro, quod propugnacula aedificanda censentur argentea, & fores cedrinae: Catachresis poetica est, ad dramatis venustatem & expolitionem per hyperbolem accommodata: vt ex materiae excellentia summum aedificij precium, & elegantia eleganti oratione designetur: argenti precium omnibus notum est, cedrinorum uero ostiorum precium ex incredibilibus mensarum cedrinarum precijs, quae refert Plinius, aestimare possis. Is enim libro decimotertio, capite decimoquinto, haec de mensis cedrinis memoriae prodidit, Mauris inquit, plurima arbor cedri, & mensarum insania, quas foemina uiris contra margaritas regerunt. Extant hodie Marci Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum est) illo aeuo, emptae libris decem: cum his memorantur Galli Asinij, libris undecim uenundatae: sunt & duae a Iuba Rege uenditae, quarum alteri precium fuit libris quindecim alteri paulominus. Interit nuper incendio, quam Cethegus decedes libris quatuordecim permutauerat lati fundij taxatione, si quis praedia tanti mercari malit.

Sed ut ad huius loci sensum mysticum ueniamus, in eandem fere sententiam extremis temporibus episcopi, & doctores Ecclesiae gentilis cum Christo, & tota Ecclesia de Iudaeis recens ad Christum conuersis in suscepta fide & pietate

chri-

1. Cor. 3. christiana conferuandis, & prouehendis consultabunt: ac, quemadmodum Paulus olim, ut sapiens architectus Christum Iesum, fundamentum iecit, & neophytorum Iudæorum, quos ipse alioqui Episcopos creari uetuerat, habito delectu, Timotheum Episcopum constituit, & Ephesinæ ecclesiæ pro muro fortissimo propugnaculis argenteis, hoc est, sacrarum literarum cognitione abs se munito, dedit: sic & illi neophytorum iudæorum delectum habebunt, & inspecto, diligenterque explorato cuiusque ingenio, quos diuinitus edocti iudicabunt, uelut murum fortissimum ad spiritualium arietum, ac globorum bellicorum ictus fortiter sustinendos natura comparatos, & a Deo electos esse, hos ipsos pro muro ecclesiæ collocabunt: ac ne propius accedere in urbem possit hostis Diabolus, & suis admotis uineis, murum suffodere, præceptis & consiliis euangelicis, omnibusque utriusque testamenti mysterijs & exemplis eisdem instituendos curabunt: ac bene institutos, probatosque, quibus videbitur præficiant particularibus ecclesiis. Quod sane fuerit super eos, ueluti super murum mæniana propugnacula ex argento (quod nos iam alibi scripturarum scientiam designare annotauimus) ædificare. Vnde prægrandibus sententiarum, & exemplorum demissis saxis, spirituales hostes ab ecclesiæ, cui præfecti fuerint, muro repellantur: & uineis, vniuersisque hypocrisis ac simulationum deturbatis machinis, ipsi opprimantur. Sic enim fortes, & instructos, ac munitos eos esse oportet, qui acri prædicationis suæ reprehensione peccatores irritaturi sunt, & in se prouocaturi.

Ierem. 11. Ideo enim dicebat Dominus Ieremiæ, quum ipsum ad prædicandum mitteret. *Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum aneum super omnem terram regibus Iuda, principibus eius, & sacerdotibus, & omni populo terræ: & bellabunt aduersum te, & non præualebunt, quia ego tecum sum.* Verum quos humilior ingenio in hoc a Deo destinatos esse iudicabunt, ut prælatis suis bene monentibus pareant, & ex eorum præscripto Christum, & eius fratres ac ciues ad se recipiant; hos illi sublimium rerum assidua meditatione diligenter exercere, Deo & hominibus dictis & factis probare, perpetua pænitentia mortificatos, omni uitiorum carie liberos seruare, & quæ illis supersint in proximorum usum refecatis, dæmonibus formidabiles reddere, omni ope annitentur. Id quod erit, ianuas ciuitatis christianæ tabulis cedrinis, quibus irrumpere uolentes hostes arceantur, compingere, ac concludere: cædrus nanque arbor magna est & odorata, quæ cariem non sentit, & cuius scobe (ut auctor est Plinius) serpentes fugantur.

Iam uero qui huius loci mysterium propius inspexerit, animaduertet, per ianuam futuros olim ianitores metonymicos designari: Viros incorruptos, & integræ famæ, propterque eximias ipsorum virtutes dæmonibus formidabiles. Et mihi quidem (quoniam inter leuitas, qui sacerdotibus olim in templo ministrabant, uiri primarii erant ianitores) horum nomine significari uidentur, qui diaconi tum constituentur, quum ex præscripto Pauli probati, inuenti fuerint pudici, non bilingues, non uinolenti, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura, denique nulli crimi-

ni obnoxij. Et ex his, per figuram dictam intelligentiam, quos appellamus subdiaconos, lectores, ostiarios, acolytos, exorcistas, suosque digni ordine.

Id uero est, quod de Iudæis quum reducti fuerint Ierosolymam, uaticinatus est Isaias uerbis Domini, quum diceret. *Et assumam ex eis sacerdotes, & leuitas, dicit Dominus: quia sicut cæli noui, & terra noua, quæ ego stare facio coram me, sic stabit semen uestrum, & nomen uestrum.* Ut per murum mænianis argenteis munitum, sacerdotes; per ostium uero cedrinis tabulis conclusum & compactum, leuitas intelligamus; ex quibus omnibus omni exutis uetustatis uitio, in omnemque cælestium uirtutum & morum splendorem innouatis, distincti minimeque confusi constabunt ordines ecclesiastici, & cælesti perquam similis reddita, tunc restituetur Ecclesiastica Hierarchia, quæ nunc senio confecta suum pristinum magna ex parte amisit decorem: & dum omnes in omnes inuadunt ordines, ac exclusis probis, & doctis, improbis & indoctis ad Ecclesiasticas dignitates patet aditus, confusa agitur, & suum in paucis ægre seruat nomen: iam enim nemo in uno aliquo eorum ordinum, quos minores uocamus, consistit aut in subdiaconatu, aut diaconatu; sed omnes sine discrimine ad sacerdotium aspirant.

Vnde fit, ut sacerdotes diaconorum, & subdiaconorum officio fungine esse habeant; & diaconi, ac subdiaconi (quos præsentibus sacerdotibus sedere uentant sacri canones) unà cum sacerdotibus in templis sedent.

Inde fit etiam ut in imis subsellis priuati, quasi idiotæ, sedent docti, & fenes; in suppremis, pueri, indocti, & idiotæ, opimis sacerdotijs, & preciosis nitentes pellibus (ut in Græcorum prouerbio est)

4 Οἱ ἐν ταῖς λεωταῖς.

Vt confusa Antichristi tempora uideas representari; sed hæc hæc hactenus. Tunc ergo (sicut diximus) suo nitore restituetur Ecclesiastica Hierarchia, tunc quæ hoc tempore confusa uilescit, hostibus suis ecclesia terribilis erit ut castrorum acies instructæ, & ex militaris disciplinæ spiritualis præscripto ordinatæ.

5 Hæc igitur erit ædificandi ratio, quam ædificatores illi in construenda & munienda illa cælesti Ierusalem sub totius operis Architecto Deo obseruabunt; cuius se esse operas, populum uero christianum materiam, ex Paulo reputabunt: *Dei inquit ille, adiutores sumus, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.*

Tantum in omni re ualet natura; sic diuina sapientia; attingit a fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia; suauiter sic naturam pie supponit sæpe, & perficit gratia, ut theologorum fert sententia: qui etiam bonam prædestinatorum naturam prædestinationis appellatione complectuntur.

Vt eius, qui uitam christianam (quæ tota spiritualis est, & supernaturam posita) feliciter sit exacturus, ingenium dispiciendum sit episcopo, & diligenter explorandum: ut quo structuræ spiritualis loco quæque debeat collocare, possit dignoscere.

Ne si alio, quam eius fert natura, loco quis constitutatur, is in causa sit, ut Christi ædes vitium faciant, aut hostibus compilandæ exponantur.

Hoc quia plerique Episcopi negligunt obseruare, heu, quam misere hoc tempore oppugnatur & quatitur Christi Ecclesia: ac multis suis partibus expugnatur, atque diripitur: nec enim sui populi ingenium, ac primos naturæ impetus in pueris, nec institutionis accessionem in adultis explorare curant: sed temere, & sine delectu in sacerdotalem ordinem admittunt, & ad maiores ecclesiæ functiones, ac summos honores promouent, non quos ratio admittendos, aut promouendos dederit, sed quos aut fors obiecerit, aut personarum respectus insinuauerit, aut pecunia obstruferit.

1° Moth. 25. Ah, quanto aliter diues ille homo Dominus Iesus bona sua, quorum illi dispensatores sunt, dispensauit, & suo exemplo dispensanda esse docuit. Is certe peregre profecturus, in cælum nimirum ascensus, vocauit seruos suos, Apostolos, aliosque discipulos, quibus bona sua, eloquiorum suorum, & euangeliorum dispensationem intelligo, tradidit: & singulis quidem secundum propriam cuiusque virtutem, hoc est, pro mensura & modo facultatum tam natiuarum, quam exercitatione & studio acquisitarum.

Math. 19. Iubet præterea idem Dominus, vt qui cœlibem uitam, quò expeditius sanctiusque sacræ ecclesiæ munia habeat, profiteri instituerit, suas primum expendat vires, an per naturalem, aut vero longa exercitatione comparatam castitatem scœminarum consuetudine perpetuò carere possit.

Non omnes, inquit, capiunt verbum istud: qui potest capere capiat. Quod si non continent se, inquit Paulus, nubant: melius est enim nubere quam vri. Vt certe hoc tempore videmus per multorum hominum arduum hoc opus temere inuadentium flammata libidine conflagrare ecclesiam Christi; & ab hæreticis, scismaticis, reliquisque hostibus deuastari; & propterea quòd parui qui hubera non habent, pueri nimirum, & homines rerum inexperientes ac imperiti a pueris sola atate differentes, eius administrationem suscipiunt & tutelam, compilari.

Multa nuper de hac veteris disciplinæ parte restituenda, ut de cæteris omnibus, doctis sancteque in concilio Tridentino constituta sunt: quæ si in vsum exigenter, non dubium, quin breui magnam pristini decoris sui partem recuperatura esset Christi ecclesia. Præsertim si in erigendis & omni necessario apparatu instruendis puerorum collegiis toto pectore incumberent Episcopi: atque his uelut agris dominicis bene cultis semina illa feliciter committerent, unde amplissimam Domino messem ipsi possent colligere. Inde certe in singulis ecclesijs uelut ex equo troiano strenui

nobis

1 nobis quotidie prodirent duces & milites, & sic instructæ acies, ut haud secus quàm olim ecclesia principibus, & potestatibus, mudiq; rectoribus harum tenebrarum, & omnibus denique nequitijs spiritualibus terribilem redderent, & formidabilem. Sed, proh dolor, quam rarus est, qui has suas partes esse putet. Plerique omnes hoc opus immensi laboris & suis impar uiribus esse causantur: ruit domus Dei multis suis partibus, pauci admodum sunt, qui fulciendis ruinis supponant humeros, messis ubique multa, pauci operarij. Sed, Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. At hoc certe dicere non omitam, rogemus Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam, rogemus Dominum ut e domo sua procul exigat destructores eius, & vastatores: & quos per Isaiam olim promisit, ad eam mittat ædificatores.

Ego murus: & hubera mea sunt turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.

3 Postquam sodales sponsi suam de munienda sorore dixerunt sententiam, ipsa quoque sponsa suam profert. Se quidem consilium & sententiam sodalium probare, sed interim dum parantur argentea propugnacula, & ostis cedrina, primo quoque tempore dandam esse operam, nequid detrimenti ab hostibus puella capiat. Præterea querendam esse puellæ nutricem ingenuam, & probam, quæ illius alendæ, ac liberaliter educandæ curam suscipiat.

Quamobrem cū ipsa sibi vtrunq; officiū abunde præstare posse uideatur, se posthac sororem suam fortiter tueri, & alere potenter, ac liberaliter educare pollicetur. Nam cum iam pridem nupta sit uiro potentissimo, simul ac sapientissimo, eidemque arctissimo amoris nexu coniuncta, illius favore freta, multas iam res tam fortiter, & præclare gessit, ut se pro muro inexpugnabili omnibus hostibus ausit opponere. Tam multis a uiro suo de cætra abundat consilij, præceptis, & philosophiæ euangelicæ institutis, atque exemplis, ac stragematis christianis, ut his omnibus plenum pectus, & ceu præingenti lactis copia in modum turrium extantia hubera sorori fugenda præbere possit, vnde illa abunde alatur, & repuisis hostibus liberaliter educata, sponsa intacta seruetur.

In hanc quoque sententiam catholica ecclesia singulos admonet prælatos, & doctores, ut recens conuersos in Christum Iudæos intra catholicam fidem, & doctrinam Euangelicam orthodoxis omnibus probatam, omni operantur continere: & ea duntaxat eos docere, quæ ipsa probet & doceat. Præsertim, ut abiectis omnibus legalibus cæremonijs, & ritu Mosaico, solum euangelium, & Christum amplectantur: nec sicut olim patres eorum, legem unà cum euangelio obseruandam esse contendant. Ipsa enim in suam fidem, & tutelam illos recipiet, & receptos fortiter tueri, & benigne alere pollicetur: quod utrumq; officium sola præstare poterit: nam cum ecclesia catholica ex quo tempore Christo reconciliata est, pacemq; ab ipso impetrauit, Christum

apud

Colof. 2.

apud se perpetuo habeat, propugnatores omnipotentem, & doctorem omniscium, (liquidem in ipso inhabitat ut Paulus testatur, omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & in ipso sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi) ab ipso summas habet vires, quibus principes, & potestates, & Rectores harum tenebrarum, & omnes denique hostes tam visibiles, quam inuisibiles possit repellere, & contra omnium oppugnationem uelut murus fortissimus inconcussa resistere, atque intra suamœnia conclusus uelut ciuitas munitissima seruare: Christum etiam multos iam annos audiens consilij, præceptis, institutisque christianæ philosophiæ abundat, ipsumque, & eius socios heroes illos Apostolos, & martyres, in omnibus rebus magnis, quales multas ad illa usque tempora præclare gesserint, perpetuo assequuta, eorum omnium, & suis exemplis aucta, his omnibus uelut lacte suauissimo plenum pectus cum sit habitura, & hubera præ ingenti lactis copia uelut turres omni commœtu, & bellico apparatu refertas extantia, paruulos adhuc in Christo Iudeos eo lacte abunde nutrire poterit, & inde etiam uelut ex turribus, crebris iactis missilibus, ad murum propius accedere tentantes hostes ferire ac procul arcere.

Ierem. 1.

Si enim unus Ieremias propterea quod Deum suæ prædicationis & legationis comitem indiuiduum esset habiturus, pro ciuitate munita, pro columna ferrea, proque muro æneo, quem nulla principum, aut regum, aut populorum uis posset expugnare, Domino habitus est, quanto magis tunc uniuersa ecclesia, ciuitas illa Dei super montes sanctos ab ipso Christo altissimo uniuersitatis architecto, & eiusdem ciue fundata sibi & constructa murus dici poterit, & ciuitas illa, quam propterea quod Deus in medio eius sit, ad nullos vnquam hostium incursum commouendam fore, aut mutaturam Regius psalter canebat? Si (ut inquit Salomon) nomen Domini turris fortissima est, ad quam confugiens iustus uelut in alto constitutus extra omnium telorum iactum est, meritò mater Ecclesia catholica exactam habens utriusque testamenti cognitionem, & nominis Dei uiui, in suo pectore hubera se habere affirmat turribus similia: quippe quæ ditissima illa penu & bellico apparatu ex sacro pectore illuc transfuso, in modum turrium ad miraculum turgeant, & attollantur; quibus ad motos paruulos suos, & potenter alere, & extra omnium hostium tela collocatos, tueri possit. Hoc enim proprium est doctrine, quam ecclesia catholica suis alumni exhibet, ut & fideles potenter nutrire, & fidelium hostes fortiter ferire possit, proculque arcere.

Iam uero quod nostra æditio habet, sicut turris, crediderim uitio scriptorum mutato numero plurali, inductum esse numerum singularem.

Nam in Hæbræo est תור וצבוע & in Græco ὀστράκωσις sicut turres, nec aliter puto uertisse nostrum interpretem: aut dicas positum esse singulare pro plurali, ut alibi hoc ipso opere dictum est, sicut fragmen mali punici genæ tuæ, pro fragmina. Hubera mea inquit Theodoretus, hoc est, moralē & theologiam disciplinam in altum crexit sponfus meus; & instar turris habere

bere statuit: ut inde pugnaans qui sponso infensi fuerint, ex pugnem. Preterea illud, quasi, in uerbis illis, quasi pacem reperiens, sic sumendum uideatur, ut apud Ioannem illo loco. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre &c.* Ut non similitudinem, sed ueritatem significet, quam nostrum aduerbium, tanquam, exprimit. Ut quomodo locum illum Ioannis interpretatur Chrysostomus, uidimus gloriam eius esse, qualem decebat unigenitum Dei patris filium; sic & nos hunc locum, *ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, sic interpretemur, ex quo tempore reconciliata sum illi, & eo loco habita, quo habetur, qui omnino pacem cum eo fecit.

Sed ille adhuc restat scrupulus, quod cum sodales dixerint inspiciendum fore, sit ne foror murus an ostium; Quod si murus sit, super murum ædificanda esse propugnacula argentea; si ianua, compingendam esse tabulis cedrinis: Sponsa tamen habita ratione muri, & propugnaculorum, se pro muro illi fore, & ipsius hubera pro tutoribus, & propugnaculis, pollicita est: nec tamen se pro ianua tabulis cedrinis, alia ue materia conclusa, eidem fore promisit. Nisi fortasse iam tum spiritus sanctus ueluti per reticentiam mysterium illud subreuelauit, illius temporis Ecclesiam ciuitatem illam nouam Ierusalem, duodecim habituram fore portas nunquam claudendas, propterea quod nulla amplius futura sit nox, nec periculum sit, ne aut ui irrumpant, aut clanculum in eam hostes subintrent. Id nimirum uetantibus angelis lingulis ciuitatis illius portis singulis præfecti. Ut inde etiam nostra confirmetur superior coniectura, & interpretatio, quæ de ostio superius dicta sunt, de ostiarijs & ianitoribus intelligenda esse, qui & ipsi in Apocalypsi angeli dicantur portis præfecti.

Vinea fuit pacifico in ea, quæ habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos. Vinea mea coram me est: mille tui pacifice, & ducenti iis qui custodiunt fructus eius.

Hactenus sodales, & sponsa suas dixerunt sententias: & strenuam in custodienda, instituendaque forore adhuc parua polliciti sunt operam. Iam sponfus & ipse suam profert, se quidem sororem suam custodiendam & liberaliter educandam illis tradere, eandemque excolere decreuisse, quemadmodum & suam illam in signem uineam, quam ante multos annos habet in Baalamom custodibus creditam excolit, & curat sedulo; nec penitenda quidem grati prædij cultura, unde tum ipse, tum custodes uberes fructus capiunt, quos millenorum ac ducentenorum argenteorum taxatione permutant; quantum etiam præmium sperat, & suo exemplo sperare iubet sponsam suosque sodales ex diligenti custodia, & liberali communis fororis educatione.

Estque toto hoc colloquio sermo tam sodalium & sponsæ, quam sponsi figuratus, & historicus eius sensus allegoricus, & his quidem duobus uerbis loquitur sponsus de se modo in tertia persona; & ut sponsa in fine sexti capituli de se loquens dixit. *Quid videbis in fulamithe &c.* Sic hoc loco sponsus de se loquens inquit: *Vinea fuit pacifico &c.* Modo etiam loquitur in prima quum inquit, *uinea mea coram me est*: Modo in secunda quum ait, *mille tui pacifice*, & sodales alloquitur in tertia cum subiungit, *& ducenti ijs qui custodiunt fructus eius*.

Notandum præterea est, pro eo quod noster interpres hoc loco uertit pacifico, in Hebræo esse *לְרַבִּי* hoc est Salomoni. Et pro eo quod idem uertit. *Vinea mea coram me est, mille tui pacifice*, in Hebræo esse *כַּחַשׁ לְרַבִּי* Hoc est, uinea mea quæ ad me pertinet, coram me est, mille tibi Salomon. Vbi uidetur sponsus significare uineam quam ipse non ui, aut dolo, sed iusto precio, aut iure hæreditario possideat: hanc enim manifestam emphasim habent uerba illa, uinea mea, quæ ad me attinet. Insuper pro eo quod uertit, in ea quæ habet populos. In Hebræo sunt duæ distinctiones *בְּנֵי אֱדוּמִים* quarum significationem bene uertit interpres. Sed aiunt hebræi, nomen esse proprium loci Ierosolymis vicini. Nomina porro propria seruanda sunt, non uertenda. denique *אֱלֹהִים* pro quo noster interpres uertit, uir. nonnulli uertendum putant unusquisque, ut Leuitici decimono capite *אִישׁ* unusquisq. patrem suum & matrem suam timeat. Ut intelligamus unumquemque ex custo dibus quotannis pendere Salomoni pro fructibus uineæ mille argenteos.

Possumus etiam iuxta nostram æditionem nomine uiri intelligere insignem quendam & potentem uirum. Id enim uolunt Hebræi inter *אֱלֹהִים* & *אֱלֹהִים* atque *אֱלֹהִים* esse discriminis, ut his duobus uocabulis significetur idem quod latinis significat homo; illo uerò significetur insignis aliquis, & præstans uirtute aut dignitate, ut nomine uiri apud latinos, quod a uirtute deductum uidetur: ut tertij libri Regum secundo capite inquit Dauid ad filium suum Salomonem, *confortare & esto uir fortis*, ibi enim pro *אֱלֹהִים* interpres uertit uir fortis. & 1. Reg. 22. Dauid ad Abner imperatorem exercitus Saulis ait, *numquid non uir tu es?* nempe clarus, & insignis. Et Psal. 48. ubi uulgata æditio habet, *quique terrigena, & filij hominum*, in Hebræo est *אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים* quod Hieronymus uertit, tam filii hominum, quàm filij uiri, & recentiores explicatius in hunc modum, tam plebei, quam dignitate aliqua pollentes.

Et ex hoc loco mihi maxime probabilis sit quorundam recentiorum sententia, ut quoties in Euangelio Christus se filium hominis dicit, ipse uernacula sua lingua se *אֱלֹהִים* appellauerit. iuxta communem illam suorum popularium opinionem, qui de eo sic loquebantur. *Nomen hic est faber, fabri filius & nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius, Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Indas? & sorores eius, nonne omnes apud nos sunt?* Et nisi mea me fallit coniectura, ab hac sententia non dissentit Hieronymus. Is enim illum locum Matthæi, quem dicunt homines esse filium hominis? sic scriptum reliquit. Nota, quod ubicunque scriptum est in ueteri testamento, filius hominis, in hebræo filius Adam positum sit: puto enim

Mar. 6.
Mat. 13.
Mat. 16

1 mendum esse in exemplaribus, quæ hodie reperiuntur, & Hieronymum nõ scripsisse in ueteri, sed in nouo testamento, per hebræum uero intellexisse Euangelium Nazaræorũ, cuius ipse aliquot locis meminit, aut Euangelium Matthæi, quod Hebræice a Matthæo scriptum fuisse ipse testatur. Nec enim grauisissimus ille uir, & in hebræis codicibus uersatissimus id scripturus fuit, quod falsum esse, facile probari possit. Nam Psalmo 143. ubi in latinis exemplaribus legimus, *aut filius hominis, quia reputas eum*, in Hebræo non est *בְּנֵי אֱדוּמִים*, sed *בְּנֵי אֱדוּמִים* & Danielis 7. ubi in latino legimus, *ecce in nubibus quasi filius hominis ueniebat*, in Hebræo non est *בְּנֵי אֱדוּמִים* sed *בְּנֵי אֱדוּמִים* Et 2. Reg. 1. ubi legimus, *filius hominis aduenit & malechit & ego sum*, in Hebræo est *בְּנֵי אֱדוּמִים*.

Psal. 143.
Dan. 7.
1. Reg. 2.

2 Quod autem annotauit eodem loco Hieronymus, quod in psalmis legimus, *filij hominum usquequo graui corde?* In Hebræo esse, filij Adam, argumentum est tunc temporis Hebræos codices aliter quam nunc habuisse. Nunc enim exemplaria Hebræa non *בְּנֵי אֱדוּמִים* sed *בְּנֵי אֱדוּמִים* habent eo loco, quod de insigni uiro, nempe de Abraham dictum esse interpretantur Hebræi. & nostri recentiores uertunt, o uiri potentes, hoc est potentum & magnatum filij. Quomodo nos etiam hoc loco nomē *אֱלֹהִים* insignem & principem uirum significare putamus. Atque (ut ad mysticum totius huius loci sensum veniamus) per Salomonem 3 Christum intelligimus; cuius sicut typum, sic typicum nomen gessit Hebræorum Rex sapientissimus Salomon: *ipse enim Christus est pax nostra*, (ut docet Paulus,) *qui fecit utraque unum, medium parietem maceræ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans: ut duos condat in semetipso in unum nouum hominem, faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et ueniens euangelizauit pacem ijs, qui longe fuerunt, & pacem ijs, qui prope, Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem. Et per ipsum placuit patri reconciliare sibi omnia, pacificans per sanguinem crucis eius siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt.* Nam effuso sanguine suo in cruce, & sui ipsius 4 oblatione, expiauit, ac sustulit peccatum, quæ causa erat inimicitiarum inter Deum reliquosque cælitæ, & homines: impleuit etiam legem Moysi, atque impletam antiquauit, & uelut de medio tulit maceriem quandam, duas uineas, nempe duos populos Iudaicum & gentilem, separantem, & ne in unam uineam ac populum unum coirent, uertentem. Quo utroque sublato impedimento, cælestia terrestribus conciliata sunt, pax inter Deum & homines facta est, duo populi in unum coierunt, ac tandem uelut ex duabus uineis sub unica sepele- 5 gis euangelicæ, una cepit esse uinea.

Ephes. 2.
Colos. 1.

Hoc ergo mysterium extremis temporibus omnino complendum & reuelandum indicaturus per Salomonem spiritus sanctus inducit Christum sub nomine Salomonis de se in tertia persona ad sponsam suam Ecclesiam gentium loquentem, & quod illa sub persona sponsæ proxime dixit, se ingentia fecisse incrementa, ex quibus pacem ab ipso impetrauit, sub uineæ parabola confirmantem: per uineam enim quam in Baal hamon habet noster Salomon, intelligimus Ecclesiam gentium, quæ toto orbe diffusa innumeros continet populos; per custodes uero, quibus hanc ipse tradidit excolendam, & custodiendam, Apostolos, & eorum successores Episcopos, & doctores euangelicos, de quibus ipsemet prædixit sublata a Iudeis uineæ regnum dan-

Matth. 21.
Matth. 20.

dum esse genti, quæ fructus eius faceret per uirum insignem & principem, Deum patrem, qui sub parabola patris familias Matthæi uicesimo capite dicitur exisse primo mane conducere operarios in uineam suam, facta conuentione cum operarijs, & eos ad illam excolendam misisse. Et uicesimo primo capite is ipse dicitur plantasse uineam, & tradidisse eam agricolis. Verbum enim *ἐξείδω* quod noster interpres uertit locauit, tradidit quoque significat; ut hoc loco uerbum Hebræum *מָצַא*, dicitur etiam misisse filium suum hæredem ad exigendos ab agricolis uineæ illius fructus: Qui uero hic dicuntur custodes, apud Matthæum dicuntur operarij & agricolæ; & beatorum æterna, quæ illic denario significatur, hic modo mille, modo ducentis argenteis designatur. Mille quidem argenteis, Christi beatitudo & summa gloria, beatorum omnium supra modum excedens beatitudinem & gloriam. Ampliore enim gloria, ut inquit Paulus, iste præ Mose dignus est habitus, quanto ampliore honorem habet domo, qui fabricauit illam. Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo tanquam famulus, in testimonium eorum, quæ dicenda erant: Christus uero tanquam filius, in domo sua.

Heb. 3.

Ephes. 1.

Summa porro gloria Christum donauit pater, ut idem Paulus testatur, *suscitans ipsum a mortuis, & constituens ad dexteram suam in caelestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur: non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius.*

Philipp. 3.

Quam summam & amplissimam mercedem profundissimæ abiectionis sui, & obedientiæ patri præstitæ in hac uinea strenue excolenda, usque ad mortem crucis præ omnibus laborando, idem alibi docet in hac uerba, *Christus humiliauit semetipsum factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis: Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genua flectatur caelestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.* Ingens igitur hæc merces mille argenteis tum propter numeri mysterium, tum propter materiæ dignitatem, tanquam simplex, perfecta, solida, quadrata, & maxime stabilis, claraque instar diei, & longe fulgens, designatur propter numeri quidem mysterium, quod mille numerus cubus sit, & maximus eorum qui ex simplicibus & perfectis confurgunt numeris, nempe ex denario; ut ex obseruatione decalogi perfectam, supremam, solidam, & omni ex parte quadratam, ac stabilem beatitudinem confurgere intelligamus. Quæ longitudo illa est & latitudo, altitudo & profundum, quam ut Ephesij comprehendant, flexis ad patrem domini nostri Iesu Christi genibus orat Paulus.

Ephes. 5.
Iob. 11.

Plinius. 11.

13. cap. 3.

Nempe perfecta Dei cognitio, qui ut in libro Iob scriptum est, *excelsior cælo est, profundior inferno, longior terra, & latior mari.* propter materiæ uero dignitatem, quod argentum omnia metalla, uel aurum ipsum uincat colore, qui in ipso clarior est, magisque diei similis, & ideo (ut auctor est Plinius) militaribus signis familiarior est hæc materia, quoniam in his longius fulget, præterea temporibus Salomonis fortassis aurum signatum nondum in usum hominum uenerat.

Nam

1 Nam ut refert Plinius. Populus Rom. ne argento quidem signato ante Pyrrhum Regem deuietum usus est. Et aureus numus post sexagesimum secundum annum percussus est, quam argenteus. Sed constat sub Mose qui longe ante Romam conditam fuit, siclum argenteum in usu fuisse: quod numisma Hebræorum quatuor drachmas at ticas ualere Iosephus ait. Quæ causa etiam esse potuit quamobrem non mille aureos, sed argenteos uir ille Salomoni pendere dictus sit hoc loco.

Et quamuis quidem Christus a prima sui conceptione beatus fuit, nec non summum & præcipuum quod in beatitudine est, meruit, ne non unquam beatus fuerit, & inde eius dignitas minuatur, si beatam ipse uitam suo merito ut ceteri beatorum, sibi comparasse dicatur, ea tamen amplissima beatitudinis suæ ornamenta, quæ ex Paulo statim recensuimus, & impassibilitatem, immortalitatem, claritatem, & agilitatem præclaras corporis sui dotes, postquam ex mortuis excitatus est, a Patre ut paulus testatur, obtinuit: & horum incrementa quamdiu hic mundus durat, indies consequitur. Indies enim sibi subijcit qui se adorent, & qui confiteantur, quod Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei patris. Ac tunc insigniter consequetur, quoniam omnis Israel saluus fiet. Sed tunc maxime quum (quemadmodum Paulus præ-

3 dixit) tradiderit regnum Deo & patri, quum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & uirtutem: oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius: Quod ipsum multo ante uaticinatus fuit Dauid, quum hæc diceret. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Itaque cum Christus supra modum præ cæteris in hac uinea laborauerit, & ratione diuinitatis, cui coniuncta fuit humanitas infinitæ energie & efficacæ ipsius fuerint, quas in uineam suam, præsertim in passione, collocauit, operæ; quibus & sibi quæ prædiximus, & nobis ut bene ageremus, ac nostris bene factis uelut fructibus suæ uineæ patri redditis, beatitudinem mereri possimus, est promeritus; sic etiam a patre suo, cuius est unicuique pro modo laborum mercedem rependere, immensum hoc præ custodibus omnibus tulit, & indies fert præmium: Ac uero singulis custodibus, nimirum Episcopis & doctoribus, quorum labor nec tantus unquam fuerit nec tam efficax, quam Christi, ducenteni argenti numi rependuntur: Nempe beatitudinis summa, quæ in Dei uisione sita est, & huius auctarium nostri Theologi in his, & martyribus, ac uirginibus, aureolam uocant.

5 Aut uero geminato centenario gemina illa retributio hoc loco designatur, quam Apostolis & Apostolorum imitatoribus Christus promisit, quum rogati Petro in hunc modum: *Domine, ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?* respondit, *Amen dico uobis, quod uos qui sequuti estis me, in regeneratione, quum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & uos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.* Et omnis qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. Et alibi, *Nemo est inquit, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me,*

Mat. 19.

Mat. 10.

¶ propter Euangelium, qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc domos, ¶ & fratres, ¶ & sorores, ¶ & matrem, ¶ & filios, ¶ & agros cum persecutionibus, ¶ & in seculo futuro uitam aeternam.

Gemina ergo hæc retributio geminato centenario significatur propter dignitatem materiæ argenteæ, quam annotauimus: & habet centenarius numerus suum mysterium.

Nam & ipse perfectus est, & quadratus numerus, ex radice denarij, perinde atque millenarius, consurgens; sed millenario longe minor & qualitate & dignitate; qui tamen in illo tanquam perfecta & insignis pars eius, inest; ut in Christi gloria omnium beatorum comprehenditur gloria, perinde atque in eiusdem meritis omnium insunt, & continentur merita; omniumque suam inde soliditatem consequuntur. Nam ut Paulus prædicat, *Deus qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & quum essemus mortui peccatis, conuiscavit nos Christo, eius gratia sumus saluati, & conuersitavit & confedere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Ephes. 2.

Iam uero, ut hæc omnia in summam contrahamus, Christus post conuersos ad se Iudæos, gentium Ecclesiam, & eius Episcopos ac doctores in hanc sententiam alloquitur: o mea Ecclesia, uere tu quidem, & pie ingentia isthæc tua incrementa mihi fers accepta; qui omnes tibi remisisti iniurias, & noxas, tecum pacem feci, patrique meo reconciliaui, meo sanguine expiatam, propriæque uitæ pretio de Diaboli tyrannide redemptam, mihi asserui, meo spiritu afflavi, omni genere gratiarum dotavi, & excolui, & exornaui: teque per omnes gentes, & nationes & populos propagatam instar uastæ cuiusdam uineæ magno emptæ excolendam custodiendamque meis Apostolis, & eorum successoribus Episcopis & Doctoribus tradidi; Quibus ego semper faueo, ac uires, foelicæque successus tribuo.

Atque eorum & mea præsertim opera & industria ferax tu, & bonorum operum frugifera patri meo facta es. Tuos ille fructus tanti æstimat, ut mihi in primis tuæ istius feracitatis & foecunditatis auctori, pro meis in te meritis ampliozem, quàm ut facile dici, aut intelligi possit, reponat gratiam. Me namque propterea quòd, ut quæ ipse de te mihi mandata dederat, omnino perficerem, ad mortem usque abiectissimam, & crucis patibulum me abiecti, ab inferis excitatum, uitæ restituit immortalẽ, in cælum sublimem euectum, omnibus tam Angelorum, quam hominum ordinibus, & quotquot nunc sunt, & in posterum futuræ sunt, potestatibus prælatum ac præfectum, & dextrum sibi facit assidere, & unà secum cœlestia simul & terrestria moderari, parique, immo uero eadem fruentem gloria, apud omnes tam qui cœlos, quam qui externum terræ ambitum, & qui intimos eiusdem recessus incolunt, in eodem diuinitatis honore haberi, col què & obseruari.

Quin & Apostolis meis, & martyribus, quique ijsdem cum illis hætenus ingressi sunt uestigijs, Episcopis, & doctoribus, qui te cœlestibus doctrinis, institutis, & exemplis excolere, atque augere omni ope nixi sunt, optimus ille omnium pater Deus quantam maximam pro suis quisque meritis capere possunt, rependit mercedem, & uitam beatam omnibus bonis cumulatifsimam.

Verum

¶ Verum enim uero hoc tempore nihil certe gratius mihi, nihil ue optabilius contingere potuit, quàm quòd uideam populum Iudaicum, uineam illam electam, ad optimum ingenium suarum primigeniarum uitium Abraham, Isaac, Iacob, & aliorum insignium maiorum suorum ac meorum, a quibus maxime degenerauerat, rediisse. Hæc certæ uinea tanquam mihi cognata & hæreditaria mihi semper cara fuit: & eius unius maxime restituendæ & excolendæ gratia ad homines Iudæos Iudæus & Iudæorum minister factus, de cœlo descendi, sanguinem & uitam profudi, neque quicquid ad ipsius restitutionem culturamque faceret unquam omisi. Quin ad patrem reuersus, pro meis fratribus, & cognatis orare nunquam destiti, donec, quod ipsi iam uidetis, meliorem illis mentem impetraui: & quod iam olim, dum in humanis agerem, & illi uineæ uiuerem, illique maxime laborarem, promerueram, ut mea opera expleta lex uetus uelut maceria quædam ruinosa; quin & peccatum omnis inimicitiarum tum inter Deum & homines, tum inter duos populos causa tolleretur, atque ex duabus ingens una fieret uinea, patri meo perquam utilis, & frugifera, nuper obtinui.

Hanc ego uineam, quæ tam multis nominibus ad me attinet, haud fecus quàm te, o mea Ecclesia, sedulo curare, & diligenter colere institui: tibi que, & nobis omnibus o Episcopi & doctores mei, summa cura, omnique ratione excolendam, & custodiendam committo. Vestrum igitur erit uestram omnem operam, & industriam in ipsam collocare: & pro uirili uestra ut uberrimos ex ea fructus pater meus capiat, efficere. Suum quisque bona fide munus obeat. Ego omnibus semper adero, ego uires suggeram, ego uosque, & uineam hanc curabo, uestros conatus, ut foeliciter cedant, patri meo gratum facturus, efficiam: a quo uicissim amplissima ipse spero, & uobis quanta maxima quisque pro suis meritis capere possit polliceor premia.

Et hæc quidem huius loci germana nobis uidetur interpretatio, huius dramaticæ œconomia, & rerum consequutioni maxime accommodata.

Sunt qui huius loci partem priorem usque ad uerba illa *nulle tui pacifice &c.* Christi uerba esse putent, alteram uero partem Dei patris ad Christum esse uerba. Ut Christus in tertia persona de se loquens dicat, se plantasse uineam, nempe Ecclesiam ex populis duobus Iudaico & gentili congregatam: eamque colendam, & custodiendam tradidisse Apostolis, & eorum successoribus Episcopis & Doctoribus, singulis etiam fidelibus exercendam: nec tamen postquam in cælum se recepit, quamuis absentem corpore, ideo animo & sollicitudine præsentem esse desiisse, quin eam perpetuo curaret sua prouidentia, & fauore beneuolo.

Tum subiungat pater, laborum & meritorum, tum Christi, tum custodum uineæ æstimationem, & decretam pro illis mercedem. Ut Christo decreti sint mille argentei, hoc est, summa præ cæteris gloria & beatitudo, reliquis uero, pro modo laborum & meritorum cuiusque, longe inferiorum. Alij etiam aliter.

Sed nos, qui perpetuam explicare historiam his commentarijs laboramus, omnes omnium referre sententias non ualemus.

*Quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam,
Fuge dilecte mi, assimulare capreae, hinnuloque ceruorum, super montes aromatum.*

Dum colit uineam sibi a sponso commissam sponsa, & fructus eius diligenter custodit, dum reuifit hortos suos, ibique sedet, ecce sponsus ad eam multis sodalibus, & communibus amicis comitatus accedit: ac rogat, ut carmen aliquod eorum, quæ ipsa dum suos colit hortos cantare solet, nunc quoque in gratiam suam & communium amicorum, qui eam audire curent, cantet. Ipsa uero dicto parens miris modis, temperata uoce, extremam hanc concinnit canticulam, fuge dilecte mi, assimulare capreae, hinnuloque ceruorum super montes aromatum, atque extrema hac ode totum drama concludens orat sponsum, ut omnibus iam sublatis moris ad suos aromatiferos, & odoratissimos montes, quam celerrime instar capreae, aut hinnuli, abscedat: seque ad illos montes suis hortis longe amæniores, abducat: hoc enim sponso ipsa intelligendum relinquit, qui antea in eos montes se abire dicit, ibi commoraturus, dum dies aspiraret, & umbræ iuclinarentur, inde tunc redditurus, eamque ad se in hæc uerba euocaturus, *tota pulchra es amica mea, macula non est in te. Veni de libano sponsa mea, veni: de libano, veni coronaberis de capite Armenia, de vertice Samir, & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus paradorum.*

Ille uero eius votis libenter annuens citato cursu unâ cum sodalibus, ad aromatiferos montes præit uiam: eoque sponsam uocat, ut se facturum prædixit, uocatum nulla tenet mora, pari cursu nihil cunctans insequitur.

Et quantum ad historicum sensum attinet, sacrum hoc epithalamium in hunc concluditur modum. Porro, quod attinet ad sensum mysticum, sponsa quæ hic dicitur in hortis habitare, aut (ut alij uertunt) sedere, Ecclesia catholica est, quæ singulari Dei, & sponsi sui Christi gratia extremis temporibus altissima illa tam corporis, quam animi fruatur pace, de qua propheta sub varijs metaphoris & parabolis a re hortensi & rustica sumptis, multa mirandaque uaticinati sunt.

Sic enim inducitur Ecclesia apud Isaiam ingentia dona & beneficia, quæ a Deo patre per Iesum Christum acceperit, prædicans, *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me uerimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram uniuersis gentibus.*

Et Ezechiel uerbis Domini hæc prænunciat. *Hæc dicit Dominus. In die qua mundauero uos ab omnibus iniquitatibus uestis, & habitari fecero urbes, & instaurauero ruinosas, & deserta fuerit exulta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis uiatoris, dicent, terra illa incolta facta est ut hortus voluptatis, &*

1 *civitates desertæ, & destructæ, atque suffosæ, munitæ federum. Et Amos, Ecce inquit, dies ueniunt, dicit Dominus, & comprehendet arator messorem, & calcator uicæ mittentem semen: & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt: & conuertam captiuitatem populi mei Israel, Et edificabunt ciuitates desertas, & inhabitabunt, & plantabunt uineas, & bibent uinum carum, & facient hortos, & comedent fructus eorum. Et plantabo eos super humum suam: & non euellam eos ultra de terra sua quam dedi eis. Et Micheas, In neuissimo, inquit, dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles: & fluent ad eum populi & properabunt gentes multæ, & dicent: uenite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de uis suis, & ibimus in semitis eius. Quia de Sion egredietur lex, & uerbum Domini de Ierusalem, & indicabit populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum. Non sumet gens aduersus gentem gladium, & non discent ultra belligerare: & sedebit uir subtus uineam suam, & subtus ficum suam.*

Ut ergo his locis prædicitur, Ecclesia non tantum sub Christo, sed maxime sub finem mundi admiranda pace tam corporis, quam spiritus potitura: Sic & hoc loco, quum dicitur in hortis habitare, aut sedere. Tempore enim pacis in hortis uersantur, & se recreant homines.

Dicitur etiam habitare in hortis Ecclesia catholica, propterea quod consistit in particularibus Ecclesijs, uelut in hortis spiritualibus, quorum fons irrigatorius ipsa esse superius dicta est. Quin & anima iusti quasi hortus irriguus esse dicitur apud Isaiam. Ioannes etiam in Apocalyp. hosce hortos, in quibus habitare dicitur sponsa, designare uidetur quum dicit, ex utraque parte fluminis illius, quod ex sede agni exortum mediam influit ciuitatem, esse arbores uitales, quarum folia ad salutem gentium faciunt.

Sed quod pacata extrema tempora hoc loco significantur, illud fidem facere uidetur, quod sub initium huius dramatis, quum turbata tempora, & tumultuaria essent surgentis Ecclesiæ initia, suam sponsam uelut in foraminibus petrae & coclea latitantem sponsus hortetur, ut posito omni metu, in publicum et foraminibus illis prodeat: & faciem suam ipsi ostendat, ipsique loquatur: *columba mea inquit, in foraminibus petrae, in cauerna macerie, ostende mihi faciem tuam: fac me audire uocem tuam: uox enim tua dulcis, & facies tua decora. At uero hoc loco, non in foraminibus petrae, non in cauerna macerie dicitur latitare, sed in hortis habitare. Non eam hortatur sponsus, ut inde prodeat, & ostendat faciem, sed tantum ut uocem suam audire faciat.*

Nec adduntur argumenta, quibus ipsa persuadeatur, quod iam inde tutam prodire possit, nempe iam præteritis turbulentis temporibus, & quum iam tuta essent omnia: sed omnium securam sponsam, quæ unâ cum spiritu (ut in Apocalypsi testatur Ioannes) assidue clamat, *ueni Domine Iesu, sic alloquitur, quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire uocem tuam.*

Ac si dicat o mea Ecclesia catholica, quæ & ipsa hortus es mihi gratissimus, & omnium mearum Ecclesiarum, ac singulorum electorum uelut hortorum meorum fatagis, ac uigilem curam agis, id quod mihi maxime uolupte est uidere: Ecce iam diu & sæpè sæpius abs te uocatus uenio, adsum mecum omnes

illum Christi discessum, quum facto de uniuerso orbe iudicio, ab impio-
rum conspectu unà cum electis omnibus in cœlum, quo montes aromatum,
(ut superius ostendimus) pertingunt, momento uno ille se propriipiet.

2. Tim. 4. Nec curat illud addere, quod antea initio dramatis dicebat. *Trabe me
posi te: curremus.* Cum enim iam serè decurso uitę stadio, in proximo
esse uideat, ut eternę uitę brauium capiat, metę proxima non iam de cursu,
sed de quiete, & corona sic cum Paulo cogitat. *Bonum certamen certauim, cur-
sum consummaui, fidem seruaui: de reliquo reposita est mihi corona iustitię, quam
reddidit mihi hac ipsa die iustus iudex,* suauissimus sponsus meus.

Illud præterea memoria repetit, quod Christus patrem suum pro suis olim
sic orauit, *pater quos dedisti mihi, uolo, ut ubi ego sum, & illi sint mecum.*
*Ut uideant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante mundi con-
stitutionem.*

Eph. 5. Nec etiam ignorat, Christum caput suum, quum in cœlum tunc redibit se,
quæ corpus eius est, (ut Paulus testatur) de ossibus eius, & de carne eius con-
stans, in terris nequaquam relicturum. Plene quoque persuasa est, & omni-
no confidit, sponsum se sponsam suam in regnum suum (quemadmodum in
Matth. 25. illud tempus antea promiserit) euocaturum in hæc uerba, *Veni de libano
sponsa mea, ueni: coronaberis de capite Amanæ, de vertice Sanir, & Hermon, de
cubilibus leonum, & de montibus pardorum.* Quod idem hisce uerbis in euange-
lio post modum confirmauit, *Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis
regnum a constitutione mundi.*

Est igitur perinde, ac si omnium electorum Ecclesia hæc dicat: o opti-
me, & uita mea mihi charior sponse mi Iesu Christe, uenisti tandem diu
multumque uocatus, & expectatus. Felix beatusque sit nobis aduen-
tus tuus.

Colof. 3. Ecce iam exoptata spirat regenerationis nostrę dies, iam te exorto sum-
mo sole, & Rege nostro, Regum omnium, principum, & potestatum uires
1. Cor. 15. ceu montium umbrę, contrahuntur, iam omnis creatura liberabitur a serui-
tute corruptionis; iam uita nostra, quæ hæctenus latuit, in te condita, unà cum
cum tua uita, & gloria uniuerso orbi reuelabitur; iam corruptibile hoc in-
duet incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem: iam singulari tuo be-
neficio de peccato, & morte tecum triumphabimus, hostibus nostris in hunc
modum insultaturi, *Absorta est mors in uictoria. Vbi est mors uictoria tua? Vbi
est mors peccatum, stimulus tuus.*

Bonum certamen certauimus, cursum consummauimus, fidem seruaui-
mus, uicimus. Gratias agimus Deo patri tuo tibi que inuictissime Domine Iesu
Christe, per quem ille insignem hanc, & omnibus sæculis memorabilem uicto-
riam nobis tribuit.

Restat nunc tantum tibi dicere, teque orare optime, Max. Iesu quod iam di-
co, teque; supplex oro, ut omnib. sublati moris, nos omnes ex quatuor mundi pla-
gis (ut olim promissisti) ad te venire iubeas; nos, ut uates tuus Paulus prædixit fo-
re, ad te in istam lucidissimam nubem rapias: teque, & nos e conspectu impio-
rum quam celerrime in cœlum subtrahas, nostro certamini iure debitam coro-
nam

nam nobis reddas. Iube precor, iam nos omnes ad te uenire, audiat obscuro
de te tua Ecclesia promissam illam iucundissimam uocem tuam. *Veni de Li-
bano, ueni, coronaberis de capite Amanæ, de uertice Sanir, & Hermon, de cubilibus leo-
num, & de montibus pardorum.* Item & illam, *Venite benedicti patris mei, pos-
sидete paratum uobis a constitutione mundi regnum.* Iusseris, ad te imus, ad te rapi-
mur, tecum semper beatę uicturę. Amen.

FINIS. DEO GRATIAS.

*Quid de his lucubrationibus statuendum sit, ipsa uiderit Eccles.
cuius censura nos nostraque omnia libenter subijcimus.*

